

81862

TÜRK KÜLTÜRÜNDE DİNÎ TÖRENLER VE MEVLİD KUTLAMALARI

R. Bahar AKARPINAR

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMENTASYON MERKEZİ

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Türk Dili ve
Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halkbilimi (Folklor) Bilim Dalı
için öngördüğü DOKTORA TEZİ olarak hazırlanmıştır.

T 81862

ANKARA
Haziran, 1999

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halkbilimi (Folklor) Bilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan D. Yıldırım
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM (Danışman)

Üye H. Özdemir
Prof. Dr. Hasan ÖZDEMİR

Üye İ. Özkan
Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Üye B. Erçilasun
Prof. Dr. Bilge ERCİLASUN

Üye Ö. Çobanoğlu
Doç. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

İ. Tanyeri
Prof. Dr. İbrahim TANYERİ
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Çalışmada görülebilecek eksiklik ve hataların sorumluluğunu üstlendiğimi ifade etmek istiyorum. Değerlendirme yöntemlerinin olgunlaşmamış olması, görülmesi gerekenlerin görülememesi, ifade edilmesi gerekenlerin ifade edilememesi, yolun başında olmanın getirdiği bilimsel hamlıktan kaynaklanmaktadır. Çalışma sırasında pekçok kişiden maddî-mânevî yardım aldım, bilgi ve deneyimlerinden yararlandım.

Özellikle kimi zaman baba şevkati kimi zaman hoca azameti ile bana başarılı olmam gerektiği yolunda usanmadan öğüt veren hocam Prof. Dr. Dursun YILDIRIM'a; her türlü sıkıntıma olgun düşünceleri ve bilimsel yaklaşımıyla çözüm getiren, en zor anlarımda elimden tutan hocam Prof. Dr. Umay GÜNAY'a; 1995 yılında sunduğum bir bildiriye dikkatle dinledikten sonra yanıma gelerek tebrik etme lutfunu gösterip doktora çalışmamın henüz ilk dönemlerinde cesaretlenmemi sağlayan hocalarımın hocası Prof. Dr. Şükrü ELÇİN'e;

Yayın sorumluluğunu üstlendiği Milli Folklor Dergisi ile tüm halkbilimcilere değerli bir veri tabanı oluşturan hocam Doç. Dr. M. Öcal OĞUZ'a; halkbilimci genç nesil arasında formasyonu ve bilimsel değerlendirme yeteneği ile Türkiye'de kısa süre içinde halkbilimi çalışmalarının önderliğini üstleneceğinden emin olduğum arkadaşım ve hocam Doç. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU'na; değerli fikirleriyle yol gösteren hocalarım Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY'a ve Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER'e; bilgi birikimimi artıran, bakış açımı genişleten çalışmalarından yararlandığım hocam Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK'a; kaynakça konusunda ellerindeki imkânları seferber eden Doç. Dr. Osman HORATA, Yrd. Doç. Dr. Tayfun ATAY ve Sibel ÖZBUDUN'a;

Anket formları ile Türkiye'nin bütün bölgelerinden bilgi aktaran tüm kaynak kişilere özellikle ortalama dört saat süren ses kayıtlı mülâkatlarımda bilgileri ve birikimleri ile konuyu kavramamı sağlayan, özveriyle zaman ayıran; evlerinin, camilerinin, çalışma ortamlarının kapılarını açan ilgi ve dikkatle sorularımı yanıtlayan çağdaş, açık ve aydınlık fikirli Cumhuriyet hâfız ve mevlidhanları ile TRT Dinî Yayınlar Servisi/Müdürlüğü görevlilerine;

Çalışmada değerlendirilen bilgilerin önemli bir kısmının sağlanmasında desteklerini esirgemeyen, yardımcı olabilmek için tüm güçleriyle çalışan Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Türk Halkbilimi Anabilim Dalı'nın taze kanları, can öğrencilerime;

Kaset deşifrelerinde, bilgi değerlendirmelerinde, kaynak sağlamada kısaca çalışmanın oluşum ve bilgisayar ortamına aktarım aşamalarında yardımlarını gördüğüm Dr. Metin ÖZARSLAN ve Emine KIRCI'ya; unutkanlıklarına, şaşkınlıklarına, sinirliliklerime sabırla katlanan, sevincimi, kederimi paylaştan Dr. G.Gonca GÖKALP, Nesrin BAYRAKTAR, Şirin YILMAZ ÖZKARSLI, Dilek TÜRKİŞ KELEŞ ve Ayşegül ile Hatice BAHŞİŞOĞLU'ya teşekkür ederim.

ÖZHAN ve EKİNCİOĞLU Aileleri ile Sevinç, Esra ve Bahattin AKARPINAR'ı tüm yüreğimle kucaklıyorum.

ÖZET

İslâm peygamberinin ölümünden sonra doğduğu evin ziyaret edilmesi; ziyaret sırasında O’nu öven ve O’na duyulan bağlılığı dile getiren sözlerin, kalıp ifadelerin, şiirlerin okunması; eşyasının “kutsal emanet” sayılması, mevlid kutlamaları anlayışının kaynağını oluşturmuştur. Fâtımîler ve Abbâsîler döneminde eğlencelik ve seyirlik niteliği ağır basan mevlid bayramı uygulamaları XII. yüzyıl sonu-XIII. yüzyıl başlarında Selçuklu İmparatorluğu’na bağlı Erbil Atabeyi Muzafferü’l-din Kökböri tarafından sistemleştirilerek anlamına uygun kutlamalarla canlandırılmıştır. Osmanlılar döneminde dindar ve tasavvufî çevrelerde, tarikat âdâb ve erkânına uygun olarak gayriresmî nitelikte sürdürülen mevlid kutlamaları XVI. yüzyılda devlet protokolüne dahil edilmiştir. XX. yüzyıl başında İmparatorluğun dağılması ile kutlamalar resmî kimliklerini yitirmiş ancak üçyüzyılda oluşan ve yerleşen mevlid okutma geleneği, XX. yüzyılın sonuna değin halk arasında yaşatılmıştır.

Siyasal İslâm anlayışı ürünü olmayan mevlid kutlamaları Allah’a ve Hz. Muhammed’e beslenen sevgi, saygı ve bağlılığın dile getirildiği, inananların manevî gereksinimlerine cevap veren, geleneksel uygulamalardır.

Mevlid kutlamaları iç ve dış yapısı, işlevi bakımından evrensel boyutta “dinî tören” anlayışı ile değerlendirilebileceği gibi geçmişte ve bugün kazandığı önem gözönünde bulundurularak Türk Kültür Tarihi sürekliliğinde kabul edilen dinlerin somut yönünü oluşturan dinî törenlerin bir devamı olarak da ele alınmalıdır.

Çalışmada Türk Kültür Tarihinde görülen dinî tören uygulamaları incelenmiş ve mevlid törenlerinde makamla okunan Süleyman Çelebi’nin XV. yüzyıl başında kaleme aldığı Vesilet’ün-Necât ile mevlid kutlamaları yazılı, sözlü ve elektronik kültürortamlarında değerlendirilmiştir.

SUMMARY

Visiting the house of the Prophet of Islam after his death; during the visit, reciting poems, stereotyped expressions which state devotion to him; deeming his properties as “holy trusts”, constituted the comprehension of the Mevlid celebrations. In the age of Abbasides and Fatimis, the practices of Mevlid Festival which have a qualification of spectacle and entertainment, had been animated with celebrations suitable for its meaning by the Atabeg of Erbil, Muzafferü'dinî-din Kökböri late in the XIIth century. After being dispersed of the Empire, these celebrations lost their official identities, but the custom of reciting Mevlid had been made live among people till the end of the XXth century.

The Mevlid celebrations, which are not a result of a political Islam comprehension, are the traditional practices responding to the moral needs of people in which the devotion, faith and love for the God and Prophet Mohammed is said.

Mevlid celebrations have to be handled as a continuation of religious ceremonies forming the concrete aspect of religions deemed in the Turkish Cultural continuation taking into consideration the importance they held as well as they could be evaluated with a comprehension of a universal religious ceremony in view of its inner and outer structures and function.

In the study, the religious ceremony practices seen in the Turkish Cultural History have been examined and Mevlid celebrations and Vesilet'ün-Necât written by Süleyman Çelebi early in the XVth century has been evaluated in written, oral and electronic cultural circumstances.

İÇİNDEKİLER

Teşekkür	i
Özet	ii
Summary	iii
İçindekiler	iv
Önsöz	ix

GİRİŞ

A. Törenin Genel Özellikleri	1
a. Tören Sözcüğü	1
b. Tören Kavramı	4
c. Tören Türleri	7
d. Törenlerin Yapısı	16
e. Törenlerin İşlevleri	18
f. Tören-Ayin İlişkisi	21
B. Dinî Törenlerin Genel Özellikleri	23
a. Din ve Dinin Öğeleri	23
1. Din	23
2. Dinin Öğeleri (İnanç-İbadet-Ayin)	26
b. Dinî Tören Kavramı	27
c. Dinî Tören Türleri	30
d. Dinî Törenlerin Yapısı	32
e. Dinî Törenin İşlevleri	35
C. Türk Kültüründe Dinî Törenler	40
a. İslâmiyet Öncesi Dinî Törenler	50
b. İslâmî Dönemde Dinî Törenler	60
1. İbadetler	60
2. Tasavvuf Çevrelerinde Dinî Törenler	65
3. Sosyo-Ekonomik Kurumlar (Ahilik)da Dinî Törenler	78

D. Araştırma Yöntem ve Yaklaşımları	86

I. BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMİ VE TOPLUM TÖRENLERİNDE DİNİ ÖZELLİKLER VE UYGULAMALAR

A. Geçiş Dönemi Törenleri	95
a. Doğum	96
1. Akîka Kurbanı Kesilmesi	97
2. Ad Verme	98
3. Gözaydını ve Geçmiş Olsun Ziyaretleri	98
4. Kırklama	99
b. Çocukluk Dönemi	100
1. Diş Hedîgi	100
2. Okula Başlama	101
3. Sünnet	104
c. Askerlik Dönemi	105
d. Evlilik Törenleri	106
1. Kına	109
2. Dinî Nikâh	112
e. Hac Ziyareti	113
f. Ölüm Törenleri	115
B. Toplum Törenleri.....	119
a. Bayram Kutlamaları	119
1. Resmî Bayramlar	120
2. Mevsimlik Bayramlar	121
3. Nevruz	122
4. Dinî Bayramlar	123
4.1. Ramazan Ayı ve Şeker Bayramı	124
4.2. Kurban Bayramı	126
b. İhyâ Gün ve Geceleri	129
1. Mevlid Kandili	130
2. Regâib Kandili	130
3. Mirâc Kandili	131

4. Berat Kandili	133
5. Kadir Gecesi	133
c. Muharrem Ayı ve On Muharrem (Aşure Günü)	134
d. Adak ve Adak Uygulamaları.....	140
1. Adak Anlayışı	140
2. Ziyaretler	143
3. Okumalar	150
4. Bereket Sofraları	153
4.1. Halil İbrahim Sofrası	156
4.2. Zekeriya Peygamber Sofrası	156
4.3. Fatma Ana Helvası	159
e. Korunmalar	161
1. Hastalık Sağaltma ve Nazar	161
2. Yağmur Duası	163

II. BÖLÜM

MEVLİD METİNLERİ VE MEVLİD KUTLAMALARI

A. Mevlid Kavramı ve Mevlid Geleneğinin Oluşumu	168
a. Mevlid Kavramı	168
b. Mevlid Geleneğinin Oluşumu	171
1. Mevlid Metinlerinin Edebî Sosyal ve Siyasal Kaynakları	171
1.1. Mevlid Metinlerinin Edebî Kaynakları	171
1.2. Mevlid Metinlerinin Sosyal ve Siyasal Kaynakları	175
2. İlk Mevlid Metinleri ve Mevlid Kutlamaları	176
2.1. Klâsik Arap, İran ve Türk Edebiyatlarında Mevlid Metinleri ...	176
2.1.1. Klâsik Arap Edebiyatında Mevlid Metinleri	177
2.1.2. Klâsik İran Edebiyatında Mevlid Metinleri	179
2.1.3. Klâsik Türk Edebiyatında Mevlid Metinleri	180
2.2. İlk Mevlid Kutlamaları	181
c. Vesilet'ün-Necât	186
1. Vesilet'ün-Necât'ın Edebî Kaynağı ve Etkileri	194
1.1. Vesilet'ün-Necât'ın Edebî Kaynağı	194
1.2. Vesilet'ün-Necât'ın Etkileri	201

2. Yazılı, Sözlü ve Elektronik Kültür Ortamlarında Vesilet'ün-Necât ...	212
2.1. Yazılı Kültür Ortamında Vesilet'ün-Necât	212
2.1.1. Yazma ve Basma Nüshalarda Mevlid Hikâyeleri	212
2.1.2. Monografi ve Popüler Dinî Yayınlarında Vesilet'ün-Necât ...	228
2.1.3. Başvuru Kaynakları ve Makalelerde Vesilet'ün-Necât	236
2.2. Sözlü Kültür Ortamında Vesilet'ün-Necât	237
2.3. Elektronik Kültür Ortamında Vesilet'ün-Necât	239
B. Mevlid Kutlamaları	244
a. Yazılı Kültür Ortamında Mevlid Kutlamaları	244
1. Monografik Çalışmalar ve Popüler Dinî Yayınlarında	
Mevlid Kutlamaları.....	244
2. Basında Mevlid Kutlamaları	245
b. Sözlü Kültür Ortamında Mevlid Kutlamaları	246
1. Mevlid Kutlamalarının Nedenleri	247
2. Mevlid Kutlamalarının Zamanı ve Yeri	249
3. Hâfız-Mevlidhan-Duahan-İlâhi Grubu	251
4. Cemaat	254
5. Mevlid Kutlamalarının Yapısı	257
5.1. Hazırlık Aşaması	258
5.1.1. Davet	258
5.1.2. İkramın ve Mekânın Hazırlanması	259
5.2. Okuma Aşaması	262
5.2.1. Okuma	262
5.2.2. Ara Duası	268
5.2.3. Mevlid Bitiş Duası	270
5.3. İkram	272
c. Elektronik Kültür Ortamında Mevlid Kutlamaları	273
1. Radyoda Mevlid-i Şerif Yayını	273
2. Televizyonda Mevlid-i Şerif Yayını	276
3. Kaset, Video Bant ve CD'de Mevlid-i Şerif Kayıtları	279
C. Mevlid Kutlamalarının İşlevleri.....	280

SONUÇ	283
KAYNAKÇA	307
EKLER	352

ÖNSÖZ

Mevlid, Müslüman Türk'ün tercüme-i hâlidir; kalemle, kelimelerle ifade edilemeyecek bir duygu selidir. İsmail Coşar

Mevlid, rahmet ümidiyle okunur. Halil Güler

Mevlid, bütünü ile Türk Musikisinin nadide, olgun bir örneğidir. Bir meth-i senâdır. Mustafa Kont

Mevlid, dua vesilesidir. Dua imânın esasıdır. Kurban Kumaş

Mevlid, insanı temiz ahlâka sevkeden bir ilhamdır. Emine Ağyar

Mevlid okutmak, insanı Allah sevgisine bağlayan ve zorluklara direnme gücü veren bir gelenektir. Selma Açikel

Folklor bilim dalı, toplumun maddî ve manevî değerlerinden oluşan kimliğini inceleyerek tarihî süreç ve kültürel süreklilik içinde toplum bünyesinde etkileşim, değişim, gelişim ve oluşum aşamalarını izleyen yeniden yapılanmaları değerlendirir. Folklor, toplumun ortak bilinçaltında kodlanmış, bireysel davranışlar ve bireylerarası iletişimle görünürlük kazanan bilgi ve deneyimlerin bütünüdür. Bireyin çoğu zaman farkında olmaksızın tekrarladığı bilinçaltına kodlanmış bilgi ve deneyimler, toplumun kültürel sürekliliğinin bir göstergesidir.

Kültürel sürekliliğin önemli öğelerinden biri inanç sistemidir. Tanrıya, olağanüstü varlıklara veya “doğru” kabul edilen herhangi bir bilgiye ve duruma beslenen inanç, bireysel ve toplumsal yaşamın şekillenmesini, işlerlik ve süreklilik kazanmasını sağlar. Geniş anlamıyla “doğru” kabul edilene; özel anlamıyla kutsal varlıklara ve Tanrı'ya beslenen inanç, bireysel ve toplumsal yaşama yön veren dolayısıyla ortak bilinçaltına yerleşmiş bilgi ve deneyimleri etkisi altında tutan gözardı edilemeyecek bir olgudur.

Kültürel yaşam, değerler ve normlar bütünüdür. Yaşamın her alanında olduğu gibi değer ve normları da etkisi ve kontrolü altında tutan soyut bir kavram olarak

inanç; sözler, davranışlar, tavırlar, iletişim yöntemleri, jest ve mimiklerle ifade edildiği gibi sözlü ve yazılı edebî ürünler ile de somutlaştırılır.

İnsanoğlu toplumsal/paylaşımçı bir varlıktır. Bireysel tercihlere göre ölçüsü değişen bu özellik, yaşamın her anında ve alanında kendini gösterir. Duyguların, düşüncelerin, sevinçlerin, kaygıların, üzüntülerin paylaşımı, olumsuzlukları ve aşırılıkları engeller. Paylaşım yöntemleri de kodlanmış bilgiler ve deneyimler arasında yer almakta, değişen koşullara göre ana yapıyı koruyarak yeniden şekillenmektedir.

Din, bireysel ve toplumsal boyutuyla paylaşılan/ortaklaşa kullanılan sosyal ve kültürel yaşamın temel yapı taşlarından biridir. İnanç sisteminin somutlaştırıldığı ibadet ve dinî törenler bireylerarası iletişimin canlandırıldığı, birlik ve beraberlik duygularının pekiştirildiği, kaynağını bireysel ve toplumsal manevî doyum gerekliliğinden alan paylaşım ortamlarıdır.

Törenler ve dinî törenler yaşamın tüm ayrıntılarının biraraya toplandığı inancın/imânın pekiştirildiği; bireysel ve toplumsal bilinçaltının ortaya konduğu sözlü kültür ortamlarıdır. Tarihî süreçte toplumun içinde bulunduğu kültür ve medeniyet dairesi bağlamında yapılanan dinî törenler töre, örf, gelenek, görenek, âdet ve moda anlayışları doğrultusunda şekillenmekte ve yeni görünümeler kazanmaktadır.

Çalışmada Türk Kültüründe Dinî Törenler incelenecek ve yaklaşık dört yüzyıldır Müslüman-Türk halkı tarafından her vesile ile tekrarlanan, Türk Müslümanlığı'nın göstergesi olarak kabul edilmesi gereken Mevlid Kutlamaları edebî birikim ile birlikte ele alınacaktır.

Çalışmanın Giriş'inde tören ve dinî tören kavramları üzerinde durulacak; sosyal bilimcilerin bu kavramlara yaklaşımları ele alınarak değerlendirmeleri sunulacak ve Türk kültüründe, kültürel süreklilik içinde dinî törenler konusuna değinilecektir. İlk kısımda Türkçe'de tören sözcüğüyle eşanlamli kullanılan sözcükler tanıtılacak; sosyal olgu olarak tören ele alınacak; tören türleri, törenlerin yapısı, işlevi

ve tören-âyin ilişkisi üzerinde durulacaktır. İkinci kısımda din ve dinin öğeleri incelenecek; dinî tören kavramı, dinî tören türleri, yapısı ve işlevleri konu edilecektir. Üçüncü kısımda tarihî süreç içinde Türklerin kabul ettiği dinlere kısaca değinilecek; Türk kültüründe İslâm öncesi dinî törenler ele alınacak; İslâm dininin kabulü ve tasavvuf akımlarına bağlı olarak gelişen dinî tören anlayışı üzerinde durulacak; kaynağını fütüvvetten alan Türk sosyo-ekonomik yapısında önemli bir yeri bulunan Ahilik Teşkilâtı'nda görülen ahiliğe giriş ve olgunlaşma törenleri hakkında bilgi verilecektir. Dördüncü kısımda araştırma yöntem ve yaklaşımları hakkında bilgi verilecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye'de geçiş dönemi törenleri ve toplum törenlerinde görülen dinî uygulamalar araştırılacak ve örnekler verilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde “mevlid” kavramı ve mevlid metinleri üzerinde durulacak; Türk, Arap, Fars Edebiyatlarında mevlid metinleri edebî, sosyal ve siyasal kaynakları ile ele alınacak; ilk mevlid metinleri incelenecek ve Süleyman Çelebi ile Vesilet'ün-Necât tanıtılacak; Türk sosyo-kültürel ortamlarında Vesilet'ün-Necât'ın kullanımı ve mevlid kutlamaları değerlendirilecek ve mevlid kutlamalarının işlevi üzerinde durulacaktır.

Sonuç'da Türk kültüründe dinî törenler ve mevlid kutlamaları kültürel süreklilik bağlamında değerlendirilecektir.

Çalışma Kaynakça ve Ekler kısımlarıyla sona erecektir. Kaynakça'da araştırmanın altyapısını oluşturan yazılı kaynaklar ile anket, mülâkat ve gözlem yoluyla bilgi, birikim ve deneyimlerine başvurulmuş sözlü kaynaklar zikredilecektir. Ekler kısmında, dinî kutlamalarda kullanılan sözlü edebiyat ürünleri ile mevlid kutlamalarının özünü oluşturan dua metinleri; sözlü kültür ortamında Mevlid-i Şerif kıraatıyla birlikte okunan aşr-ı şerifler ve salâvât-ı şeriflerden örnekler sunulacaktır. Ekler kısmı, dinî tören ve mevlid kutlamalarıyla ilgili davetiye, afiş ve broşürlerin verilmesiyle son bulacaktır.

GİRİŞ

A.Törenin Genel Özellikleri

a. Tören Sözcüğü

Türkiye Türkçesi'nde "bir toplulukta, üyelerin belli bir olayı, kişiyi veya değeri ayırt edip sembolleştirmesi, bunların anlam ve öneminin güçlendirilmesi amaçlarıyla düzenlenen hareket dizisi, merasim" (TDK 1988:1489) şeklinde tanımlanan "tören" sözcüğü, başvuru kaynaklarında "âyin", "merâsim", "seremoni" ve "kutlama" sözcükleriyle eşanlamlı kullanılmakta; "töre" sözcüğünden türediği kaydedilmektedir. Bu bilgi ışığında öncelikle "töre" sözcüğünü kısaca ele almak gerekir.

Divanü Lûgat-it-Türk'te "törü"; düzen, nizam, görenek, âdet anlamlarını taşır (Kaşgarlı Mahmud 1986: 647). Uygur Sözlüğü'nde "törü"; türe, kanun, devlet idaresi, merâsim, kanun-u esasiye şeklinde ele alınmıştır (Caferoğlu 1934: 193). Tarama Sözlüğü'nde "töre" ve "türe" sözcükleri âdet, usul, kaide, örf, görenek, kanun, âyin anlamlarındadır (TDK 1971:3871) Derleme Sözlüğü'nde "türe" veya "türene" gelenek, görenek anlamındadır. "Töre" aynı sözlükte eğitim, görgü anlamını taşımaktadır. İçel bölgesinde kullanılan "törene" sözcüğü ise alışkanlık, âdet anlamını taşır (TDK: 1971: 3984). Halkbilimi Terimleri Sözlüğü'nde sürem töreni "sihîrsel, dinsel ya da geleneksel nedenlerle yılın belirli günlerinde oluşturulan töre" şeklinde açıklanmıştır (Acıpayamlı 1978: 89).

Görüldüğü üzere "tören" sözcüğünün kaynağı olarak kabul edilen "töre", bir sosyal grubu şekillendiren, yerleşmiş, benimsenmiş yaşama biçimlerinin kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutumların, yolların tümüdür. Örnek'e göre "töre"; örf, âdet, yol, kural, gelenek, görenek, yasa ve kuttören= (âyin) anlamlarını karşılamaktadır (Örnek 1995: 127-128). Dar anlamda ise bir toplumdaki ahlakî davranış biçimleridir (Akarsu 1975 167). Töre, insanların yaşayışlarını

düzenleyen davranış kurallarıdır ve toplumun ekonomik etkinliği, inançları, doğa koşulları vb. gibi çeşitli etkilerle oluşurlar. Töre, örf, âdet, teamül, an'ane, gelenek, görenek gibi normatif kavramların hepsini içine alan geniş kapsamlı bir terimdir.

Bilinen en eski Türkçe metinlerde “törü” olarak geçen ve sonraları töre-türe biçimlerine girdiği görülen “töre”, eski Türk toplumlarında “hukuk” anlamını taşır. “Hukuk” uyulması zorunlu olan ve toplum düzenini sağlayan kurallar toplamı olarak tanımlanabilir. Halk arasında devlet buyrukları ve yasakları dışında kendiliğinden bilinegelen ve uygulanan bir takım eski ve köklü hukuk kuralları da görülür. Halk arasında yaşayan bu kurallar etnik grupların tarihlerinden veya dinsel toplulukların özelliklerinden kaynağını almaktadır. Geçmişin derinliklerinden, tarihin karanlıklarından süzülüp gelmiş olması, onun “gelenek” deyimini ile nitelendirilmesi için yeterlidir. İslâmiyetten önceki Türk toplumlarında resmî hukuk ve halk hukuku diye bir ayırım yoktu. Halkın gelenekleriyle güçlenen ve yazılı metinlere dayanmaktan çok, kaynağını toplumun eski âdetlerinden ve ulusal bilincinden alan Türk hukuku, aynı zamanda devletin resmî hukuku durumunda idi (Önder 1982: 225-226). Toplum yapısına sağlam şekilde yerleşmiş bulunan töre, milletin yüzlerce yıllık hayat tecrübesinden süzölmüş kaidelerden ibarettir (Güngör 1993a: 425).

Sedat Veyis Örnek sosyal normlar kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

Toplumsal yaşam bireyler, gruplar ve cemaatlar arasındaki ilişkilerin düzenli bir biçimde sürdürölmesi için bir dizi beklentiyi, kalıp davranışı, işlemi, kaçınmayı ve yasağı gerektirir. Bu türden davranış ve beklentiler sosyal normlar kavramı içinde kümelenmektedirler. Birtakım düzenleyici ve denetleyici mekanizmanın özlerinioluşturduğu sosyal normlar, sosyal alışkanlıklardan örf, âdet, töre, gelenek, görenek ve kanunlara kadar genişleyen bir tabloyu içine almaktadırlar (Örnek: 1995: 121).

Toplum hayatında önemi olan olay ve günleri anma, kutlama vb. için yapılan toplantı ve bu toplantılarda uyulan kuralların tümü şeklinde açıklanabilecek “tören”in eşanlamlısı olarak kullanılan “âyin”, “merasim”, “seremoni” ve “kutlama” sözcüklerinin tanımları birbirleriyle pekçok benzerlik ve ortaklık taşımaktadır.

“Ayin”, dinî tören, ibadet, kült anlamında kullanılmakla birlikte (TDK: 1988: 114) görenek, âdet, resm, tarz, usul anlamlarını da taşır (TDK 1971: 3871).

“Merâsim” tören, yol yordam, yol yöntem şeklinde açıklanmaktadır (TDK 1988 1008). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat’te “merâsim” sözcüğünün “resm” den geldiği ifade edilmiş ve resmîmuameleler, resmi törenler, seremoniler anlamına geldiği belirtilmiştir (Devellioğlu 1970: 739).

“Seremoni” tören, genellikle resmi yerlerde, resmi işlerde uyulması gereken kural yol ve yöntemlerin tümü olarak açıklanmaktadır (TDK 1988 1283). “Seremoni”, dinî kültlerin kutlanmasına eşlik eden dışavurumsal davranış formlarıdır. Kutsal kültlerin, inançların seremoniler yoluyla canlandırılması medeniyet tarihinin ilk dönemlerinden beri görülür. Bireyi derinden etkileyen duyguların dışavurumu, insan doğasının bir gereksinimidir. Bununla birlikte toplumsal eğitim görevi üstlenen din kurumu, farklı yapıdaki bireyleri biraraya getiren, onları aynı düşünce ve davranış kalıpları içinde toplayan törenlere yer vermiştir. Seremoniler, kutsal kabul edilene karşı beslenen duyguların dışavurulduğu saygı ve kutsama gösterileridir. Üst rütbede veya sosyal yaşantıda üstün görülen bir olaya, bir kişiye gösterilen saygılı davranışlar dizisidir (The Oxford English Dictionnary 1978: 231-232). Yabancı kaynaklarda seremoni sözcüğü dinî ve resmî tören anlamlarını taşırken, Türkçe kaynaklarda genellikle resmî tören şeklinde açıklanmaktadır. Dolayısıyla sözcüğün Türkçe’de anlamının daraltılarak kullanılmakta olduğu görülmektedir.

“Kutlama” ise mutlu bir olay sebebiyle buna sevinildiğini birine söz, yazı veya armağanla anlatmak, tebrik etmek ve önemli bir olayın gerçekleşmesi yıldönümü dolayısıyla tören yapmak, te’sid etmek anlamındadır (TDK.1988: 939). Kutlama eyleminin temelinde “kut kazandırma düşüncesi”nin bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Kut’un, uğur, baht, talih ve tanrı koruyuculuğu anlamı vardır.

Bağılı bulunduğu neden ve uygulama şekli ne olursa olsun her “tören”, imgeler, amaçlar ve davranışların birleştiği, kesiştiği ve halk kültürünün canlandırıldığı sözlü kültür ortamı örneğidir.

b-Tören Kavramı

Törenler konusunda şimdiye dek yapılmış en geniş kapsamlı ve ayrıntılı çalışma Sir James Frazer’ın The Golden Bough -Altın Dal- adlı yapıtıdır. Fransız antropolog Arnold Van Gennep’in Les Rites de Passage-Geçiş Törenleri- adlı çalışması da ritüeller konusunda klasikleşmiş bir incelemedir. Bu konu pekçok antropolog ve toplumbilimcinin ilgisini çekmiştir.

Christian Jacob (Jacob 1981: 86).’a göre tören, bir yaşam tarzının yasası, bir inanç sisteminin göstergesi ve bir ritüelin canlandırılmasıdır. Bir topluluğun yapısını, değerlerini, uygarlığını algılamak, anlamak ve kavramak için o topluluğun törenlerini ve günlük hayatını özenle incelemek gerekir. Tören, bir toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve dinsel yapısının göstergesidir

Jean Louis Bouttes için tören, maddeleştirme yeteneğidir. Yüceleştirme, ululama, yükseltme, ritlerin canlandırılması, tinselleştirme bu tanıma bağlı olarak anlam kazanır. Sıralanan soyut kavramlar törenin işleyişi sırasında kalıp davranışlar, sözler, jest ve mimikler eşliğinde somutlaşır. Maddeleştirme, idealize edilen ve ulaşılması arzulanan hedeflerin (kutsalın) düşünceden yola çıkarak, çeşitli simgelerle ifade edilip yaşamın içine yerleştirilmesidir. Her öz bir biçimle belirir. Farklı kültürler özü kabulleri doğrultusunda şekillendirir (Bouttes 1981: 49).

Jean Boudrillard ise töreni varolmayı ve yokolmayı düzenlemek, kavramak ve garipsememek gereksinimiyle uygulanan davranışlar şeklinde açıklamaktadır. Çifte mucize olarak adlandırılabilen “eşyanın varolması ve yokolması” insanoğlunu hayret içinde bırakan ve dehşete düşüren tanımlanamaz bir durumdur. Doğum ve ölüm; yıldızların kaybolması; duyguların geçiciliği ve yaşamın doğal devinimi gibi

varolan ve yokolanlar insanoğlunun daima dikkatini çeken ve çözüm aradığı önemli problemlerdir (Baudrillard 1981: 32).

Dawid Pocock (Pocock 1975: 169-170).’a göre tören; maddi bir nedensellik teorisi üzerine temellenmiş amaçlı eylem, gerçek bir eylemdir

Leslie A.White töreni “hayatta kalabilmek için doğa koşulları ve kendi türündekilerle yarışma halinde olan ve bu nedenle de cesarete, yiğitliğe, güven ve avuntuya ihtiyaç duyan insanoğluna kültürün sağladığı bir destek” olarak değerlendirmektedir (White 1982: 22).

Michel Crozon için tören, “bir bitiş ve başlangıç noktasıdır” (Crozon 1981: 137). Crozon “Bilimin Ödüllendirilmesi” adlı çalışmasında bilim dünyasına kabul edilmek isteyen genç bir araştırmacının çabasından bahseder. Teoriler, deneyler, tanımlar, çözümler, geçerli metodlar, alınan dersler, hazırlanan ödevler kabul edilmeyen veya eksik görülen çalışmanın yeniden düzenlenmek üzere iade edilmesi, kütüphaneler, kitaplar, yazılı ve sözlü sınavlar, adayın bilimsel olgunluk derecesinin ölçüldüğü görüşmeler, hazırlanan tez ve tez savunması sonucu yapılan değerlendirmelerle adayın bilimsel yeterliliğinin kabulü ve bilimsel topluluğa girişinin onaylanması. Crozon bu noktada adaya doktor ünvanının verilmesini ve ünvanın ilânını bir birliğe kabul edilme töreni olarak görür. Bu noktada tören, genç bilim doktoru için yaptığı çalışmaların, harcadığı emeğin sonucu olarak bir “bitiş”; gelecekte yapacağı çalışmalar için ise bir “başlangıç” noktasıdır. Bireyin bir durumdan diğerine geçişinin resmen ilân edildiği tören, uzun çabaların sonunda gelen bir kutlama, yeni hedeflerine doğru ilerlerken bir cesaretlendirmedir (Crozon 1981: 137-139).

Törenin anlamını bu noktaya kadar getirilen anlayıştan çok farklı algılayıp tanımlayan araştırmacılar da vardır. Modern ve/veya postmodern yaklaşım sözcükleri geleneksel anlamlarının dışına taşırarak kullanmakta, böylece yeni farklı bir bakış açısıyla anlamı yeniden kurmaktadır. Örneğin Gilbert Lascault (Lascault 1981: 59)’ya göre güzel sanatlar alanında heykel, resim, grafik tür örneklerinin

dıştan/formdan iç anlama doğru algılamak, kavramak, değerlendirmek üzere seyrini “tören” sözcüğüyle ifade etmektedir. Gözlem ve düşünceyle yapılan bu yolculukta üreten-ürün-izleyici/tüketici arasında bir ilişki kurulmakta ve sanat ürünü bu tören sırasında anlam kazanmaktadır.

Arnoldo Rivkin, kenti bir tören alanı olarak kabul eder. Ona göre kent her türden ortaklığın yaşandığı, bayramların kutlandığı, pazar meydanları ve fuarların kurulduğu birlikteliğin, duyguların paylaşıldığı bir mekândır. Törene katılanlar orada uygulanması beklenen ritüelleri gerçekleştirir ve paylaşırlar. Aralarındaki hemşehrilik bağı nedeniyle her ortamı ve hayatın her anını ortaklaşa yaşarlar. Kentin tiyatro sahnesi, güzel sanatlar galerisi, anıt ve heykelleri günlük hayatın tekdüze davranışlarının dışında, kentlilerin duygularını ve sanat anlayışlarını ortaklaşa geliştirme, düşünme, beğenileri tartma ve bilinçlenmeye yönelik ilerleme fırsatını yakaladıkları mekânlardır (Rivkin 1981: 160).

Jacob (1981 180)’a göre; seyahat etmek ve bir metni okumak da törendir. Görülen yeri veya metinde karşılaşılan toplum yapısını anlamak ve metne nüfuz etmek için o toplumu tanımak, geleneklerini öğrenmek gerekir. Bu davranış kişinin kendi hayatı dışına çıkarak başkalarının hayatlarını incelemesi anlamındadır. Doğru bilgileri elde edebilmesi için kuralına uygun davranması gerekir. Bu incelemeden elde ettiği bilgiler ışığında dünyaya ve insana bakış açısı genişleyecek bir sonraki seyahat veya okumada elde ettiği verilere, deneyimini kullanarak daha kolay bir yolla yeni bilgiler ekleme fırsatı bulacaktır. Seyahatlar, okumalar ve çeşitli nedenlerde yapılan törenler kişinin kendini ve çevresini eğittiği faaliyetlerdir

“Tören, anlatının ve gösterinin eşzamanlı sergilenmesidir” (Montesano 1981: 223) diyen Marc Montesano, hayattan bir kesitin veya hayal ürünü bir olayın sergilendiği tiyatro oyununu “seremoni” olarak değerlendirmektedir. Her törenin bir hazırlığı, başlangıcı, icrası ve bitişi olduğunu açıklayan araştırmacı, her tiyatro ortamının bir ön hazırlık gerektirdiğini, sahnelenerek aktör ve seyirciler arasında oluşan iletişime göre yeniden kurulduğunu, sahnelenen oyun aracılığıyla seyirciye

belirli mesajların aktarıldığını ve böylece bir paylaşım ortamının oluşturulduğunu ifade etmektedir.

c. Tören Türleri

Yukarıda görüldüğü üzere sosyal bilimciler ideolojileri doğrultusunda törenin insanoğlunun maddî ve manevî ihtiyaçlarına bağlı olarak birtakım olayları, durumları anmak, canlandırmak, inanç merkezini oluşturan yaratıcı ve bereket verici tanrı/tanrılardan istekte bulunmak, onları yüceltmek üzere gerçekleştirdiği bir eylemler dizgesi şeklinde değerlendirmektedirler. Törenler ilgili oldukları olayların ana temalarını, temel düşünce kaynaklarını göze, kulağa ve duygulara hitab edecek biçimde şekillendiren hareketli gösterilerdir. Modern ve postmodern yaklaşımda tören ön hazırlık-sunum-bitişten oluşan yapı şeklinde algılanmış bireysellik düzeyini aşarak ortaklaşa yaşanan günlük olaylar ile sanat faaliyetleri de tören kapsamına dahil edilmiştir.

“Tören” olgusunu üç tarihsel-toplumsal durakta değerlendirmek mümkündür:

1. Pagan Törenleri: Pagan törenleri çok tanrılı halkların mevsimlere bağlı, toplu ayin ve festivalleridir. Prehistoryacılar tarafından “alt paleolitik” adı verilen dönemde eli ile ürettiği taş avadanlıklar aracılığıyla kendini hayvanlardan ayıran insanın ortaya çıktığı çağdan, tek tanrılı dinlerin yaygınlaştığı çağa dek, insan topluluklarının giriştiği törensel/ayinsel faaliyetler pagan törenleri olarak bilinir. Büyük dinlerin üzerinde denetim kuramadığı yerli toplulukların törensel pratikleri de özü itibarıyla paganistiktir. Pagan törenlerin ayırdedici özelliği, doğa güçlerinin kişileştirilmesi ve doğanın hareketine sıkıca bağlı olmasıdır Pagan törenlerinde görülen iki unsur ölüp-dirilme teması ile kurban sunumudur.

Ölüp-dirilme teması: İnsanlar mevsimlerin birbirini izleyişi üzerine yüzbinlerce yıllık bir gözlem birikimine sahiptirler. Doğa olaylarını ilâhî güçlerin/ tanrıların denetimiyle açıklayan pagan inancında doğanın kışlık ölümü ilâhın ölümüne, baharda yeniden canlanması ise ilâhın dirilişine denk düşünülmüştür. Ölüp dirilen ilâh birçok

kültün ve bu arada özellikle Doğu Akdeniz habitatı kültlerinin ortak bir değeri/öğesidir ve pekçok pagan ayininde bu olay temsil edilir. Mitolojinin popüler bir teması olan ölüp-dirilmenin Inanna, İştar-Tammuz, Adonis, Attis-Kybele, Osiris, Baal-Mot, Telepinu, Demeter-Persephone gibi Ön-Asya mitlerinde canlandırıldığı görülmektedir. “Ölüp-dirilme” teması gerek gençlerin inisyasyonunda, gerekse gizli tarikat/derneklere girişte sıkça geçen bir temadır. Bugün pekçok kültürde ve Anadolu’da çıkarılan köy orta oyunlarında bu tema kullanılır. And, “Oyun ve Bügü” adlı çalışmasında “Saya Gezmeyi” bu temaya örnek olarak vermektedir (And 1974: 197).

And’a göre ölüp-dirilme teması tektanrılı dinleri de etkilemiştir. Hz. İsa’nın çarmıha gerildikten sonra dirilmesi pagan ölüp-dirilme temasının Hristiyanlıktaki yansımasıdır. Şîî müslümanların on Muharrem’de İmam Hüseyin’in Kerbela’da öldürülüşünü törenlerle anmaları ölüp-dirilme temasına bağlı bir uygulamadır. Muharrem ayı başlarında yollara süslü kara çadırlar kurulur, karalar giyilir, traş olunmaz. On Muharrem günü büyük bir cenaze töreni düzenlenir. İslam ülkelerinin çoğunda on Muharrem günü “Aşure” törenleriyle kutlanır. Kerbela törenlerinin genellikle ürün devşirme mevsiminin sonuna rastlaması ve bu törende içinde badem, fındık, fıstık, fasulye, nohut, üzüm, buğday vb. tarım ürünleri bulunan aşurenin pişirilerek dağıtılması, törenlerin tarımsal özünü açıklamaktadır. (And 1962: 73-74) Törenler Sefer ayında sona erer, ertelenen evlilikler yapılır, sevinç geri gelir, Fatma Ana kutlanır. Müslümanlıkta “yas” olmadığı için, bu törenler Tammuz/Adonis kültüne bağlanmaktadır (And 1962: 31-32).

Kurban Sunumu: Kurban, bir tanrıya ya da başka bir doğaüstü varlığa çeşitli nesneler sunarak, onları tanrının mülkü/özelliği dolayısıyla da kutsal hale getirmek eylemidir. Bir anlamda kurbanda daima sunulan, şu ya da bu biçimde, hayatın kendisidir. Kurban yaşamın kutlanması, onun kutsal ve yok edilmez özünün tanınmasıdır.

İbadetin önemli bir bölümünü teşkil eden kurban, doğaüstü alana giren kudretlerle barışıklığı sağlamak, onların verdiklerine şükretmek ve onlardan bir şeyler istemek için sunulur. Yönelmiş olduğu amaçlara göre, kurban dört grupta toplanabilir:

1-İstenilen şeyi elde etmek için sunulan kurbanlar;

2-Elde edilen şeye teşekkür için sunulan kurbanlar;

3- Bir günahı, bir kusuru bağışlatmak için sunulan kurbanlar;

4-İlk üründen, ilk avdan vb. Yüce Varlık'a sunulan hak kurbanları(Örnek 1971: 87-88).

Örnek, kurbanı sunma biçimlerinin sunulanın niteliğine göre değişmekte olduğunu ifade etmekte ve hayvanların ritüel biçimde kesildiğini bildirmektedir. “Yiyecek, içecek gibi kansız kurbanlar mezarlara, sunaklara ya da kutsal bilinen yerlere bırakılır” (Örnek 1971: 88).

Niyeti ne olursa olsun kurban düşüncesi, ilahın ihtiyaçlarını insanların ihtiyaçlarıyla kıyaslayan; ona bir kişilik yükleyen pagan dünya görüşünün doğal bir değeridir ve “bedel” düşüncesinin, dolayısıyla da insan ile tanrı arasında bir “mübadele” fikrinin varlığını akla getirir. Her durumda “kurban” olgusu toplumdan topluma, çağdan çağa büyük bir çeşitlilik göstermektedir.

Kanlı kurbanlar; insan ve hayvan kurbanı şeklinde incelenebilir. İnsan kurbanının pagan döneminde kuzey halkları ile Mısır ve Mezopotamya’da yaygın olduğu görülmüştür(Hooke 1981). Gordon Childe’in “Doğunun Prehistoryası” adlı çalışmasında da bu konuda önemli bilgiler bulunmaktadır (Child 1974). İnsan kurbanının yerini hayvan kurbanına bırakışı Ahd-i Atik’te ve Kur’an-ı Kerim’de belirtilmektedir.

Her kltde rastlanılan hayvan kurbanının kökeni totemizme dayandırılır. Genel olarak yenmesi tabu olan totem hayvanının belirli günlerde özel törenlerle kesilerek/boğularak ldrlmesi ve etinin yenmesi totemik kültlerin ortak özelliğidir. Öldürülen totem hayvanının yenmesiyle onun bazı özelliklerinin örneğın kuvvetinin, cesaretinin, yırtıcılığının kişiye aktarılabileceğı düşüncesi, zamanla, deist kltlerde insan özellikli olarak algılanan ilahın besin ihtiyaçlarının karşılanması kabulüne dönüşmüştür. Kurbanın gerçekleşebilmesi ancak kurbanı sunan için tek taraflı bir kaybın söz konusu olmasıyla mümkündür; bu nedenle vahşi hayvanlar yerine evcil hayvanlar kurban edilir. Ancak reme etkeni nedeniyle genellikle erkek hayvanlar tercih edilir. Kurbanın bir kısmı yakma yoluyla tanrılara verilir, geri kalanı ise din adamları ve müminler tarafından yenir. Bunun istisnaları da vardır: Örneğın Yunanistan'da yeraltı tanrılarına sunulan kurbanlar bir çukur içinde boğularak tüm kanları akıtılır (libation), hayvan ise tümüyle yakılır (Bonnefoy 1981: 558-559).

Kansız kurbanlar genellikle tarım ürünleri, buhur ve benzeri kokular, çeşitli iki ve çeşitli besinlerdir. Kansız kurbanlar konusu birinci bölümde ele alınacaktır.

İncelenen kaynaklarda "büyü" ile ilgili uygulamaların pagan döneminden kalan bir korunma yöntemi olduğu düşüncesi vurgulanmaktadır. Dar anlamda "olayları ve doğanın gidişatını etkilemek ve yönetmek, aynı zamanda törenler aracılığıyla yüce kudretleri-yağmur duasında olduğu gibi-toplumun yararına zorlamak (rnek 1971: 134) şeklinde açıklanan büyü, doğrudan animist doğa kavrayışına bağlanır.

Animizm doğada canlı-cansız tüm varlıkların insan ruhuna ya da insanın canlılığına benzer ruhlarla donandığını kabul eden inançlar kompleksi olarak tanımlanır. Can/ruh bedenın belirli bir bölgesinde yuvalanmıştır, geçici olarak bedenden ayrılabilir. Bedenin çeşitli uzantı ve ifrazatı (saç, tırnak, ter, meni, kan vb.) ile izlerde (gölge, ayak izi vb.) de mevcuttur. İkel topluluklar ürünlerin büyümesine onlara içkin ruhların neden olduğunu düşünmekteydiler. İnsanlık zamanla ilahları insanlaştırmıştır (anthropomorphism). Ancak bu gelişim tekdüze bir tarzda olmamıştır. "Yeni insan şekilli tanrılar daha gelişkin zihinlerin dinsel isteklerini

karşılarken, cemaatin anlayış bakımından ilk aşamalarını sürdüren üyeleri eski animistik kabullere bağlı kalmayı yeğlemişlerdir(Frazer 1991:33-57).

Animist dünya görüşünden kaynaklanan büyü, temas ve taklit ilkelerine dayanır. Temas ilkesi bir zamanlar ilişki halinde bulunan eşyanın, ayrıldıkları zaman da aynı ilişkiyi sürdürdükleri yolundaki anlayışla açıklanır. Bu durumda çeşitli artıklar aracılığıyla (saç, tırnak, tükürük, kan, ayak izi, gölge hatta “ad”) kişiyi etkilemek mümkündür. Taklit büyü’sünün ana fikri “benzer, benzeri doğurur”dur ki ilk paganistik ritüellerin esas teması da budur. Yağmur yağdırmak için su dökmek, tahılların bereketini sağlamak için ritüel çiftleşme eylemlerine girişmek gibi davranışlar kaynağını pagan dönemindeki taklit büyü’sünden alır.

Doğanın canlı olduğu varsayılan güçlerini topluluk yararına çeşitli usullerle harekete geçirme çabası olarak değerlendirilebilecek “büyü”nün pek çok pagan ayininin belkemiğini oluşturduğu” (Hocart 1973) görülmektedir.

2- Dinsel Törenler: Tek tanrılı dönemde belirli bir dinin esasını oluşturan temel düşünce etrafında uygulanan davranışlardır.

3-Ulusal Törenler: Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte devletin ve yönetenlerin gücünü vurgulayan, ideolojinin devamlılığını sağlamak hedefiyle kutlanan belirli günler veya resmi bayramlar sırasında yapılan uygulamalardır (Özbudun 1997: 122-123).

Umay Günay, ritüellerin kaynağını insanın ihtiyaçlarından aldığını ve her toplumda sürdürüleceğini şu cümlelerle ifade etmektedir:

İnsanlık tarihi ile başlayan insanın tecrübeleri her alanda edindiği bilgi birikimleri, toplum hayatında ve ferdî hayatında uyumlu yaşamak için geliştirdiği davranış kalıpları, hayatı kavramada geliştirdiği düşünce tarzları, algıladıklarını ifade edişleri (nakletme-sanat biçimleriyle) tarihi devirler içerisinde ihtiyaca göre şekillenmiş, kabul görmüş ve sürekli değişmiştir. Her toplum bugün de dahil olmak üzere her dönemde gelenek diye isimlendirilen kalıp davranış, kabul, müşterek düşünce ve anlayış sistemleri ile oluşmuş

ve hayatini sürdürmüş ve sürdürecektir. İnsanın her zaman ritüellere ihtiyacı vardır (Günay 1987: 27).

Christel Lane'e göre törenler şu şekilde tasnif edilmelidir:

1-Çeşitli sosyal alanlar ve sosyal gruplar ile ordu gibi politik teşkilatlara giriş törenleri

2-Doğum, evlilik, ölüm gibi geçiş dönemlerine bağlı törenler

3-Millî veya mevsimlik bayramlar

4-Güven ve birlik sağlamak düşüncesiyle baskın olan veya etkin olması hedeflenen ideolojiyi kabul ettirme amacını taşıyan, devletin karizmatik ve gelenesek varlığını pekiştiren, akılcı-kanunî resmi-politik törenler (Lane 1981: 25).

Tören konusunda yapılmış çalışmalarda geçiş dönemlerine bağlı kutlamaların önemli yeri olduğu görülür.

Geçiş törenleri konusunda başvurulacak en önemli kaynak, A.Van Gennep'in Les Rites De Passage (1908) adlı incelemesidir. Arnold van Gennep "durumda bir değişim"e bağlı yapılan tüm törenlerin üçlü bir yapı ya da modeli paylaştığını göstermiştir. Bu törenler üç alt bölüme ayrılabilir: 1-ayırıcı törenler, 2-geçiş törenleri 3-bütünleştirme törenleri. Gennep'e göre "geçiş törenleri bireyin yeni yaşamında statüsünün, rolünün belirlendiği, haklarının ve sorumlulukların tanıtıldığı" (Pocock 1975: 175); eski durumdan kopuşu sağlayan uygulamalardır.

Örnek, geçiş ritlerinin insanın yaşamının bir safhasından diğerine geçerken, belirsizlikleri ve tehlikeleri önleyerek bireyin güvenliğini sağladığı görüşündedir (Örnek 1971: 106).

A.Van Gennep'e göre (Örnek 1995:131); insan yaşamının başlıca üç önemli geçiş dönemi vardır: doğum, evlenme ve ölüm. Herbirinin kendi bünyesi içinde

birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı görülür. Bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu geçişleri bağlı bulundukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Çünkü yaygın olan inanca göre, insanın bu tür dönemler sırasında güçsüz ve zararlı etkilere karşı açıktır. Böylece geçiş dönemlerinde kümelenen adetler, gelenekler, töreler ve törenlerle bunların içerisinde yer alan işlemler ve uygulamalar bir ülkenin ya da belirli bir yörenin geleneksel kültürünün ana bölümlerinden birini oluştururlar. İnsanlığın bu dönemlerle ilgili düşünce, tasarım, tutum, davranış, işlem ve uygulamaları belirli bir ülkenin, bir halkın ya da bir etnik grubun coğrafyasından ve kültüründen gelen kimi yerel ayrımların, özelliklerin dışında ana çizgileriyle evrensel bir nitelik taşımaktadır

Örnek, Van Gennep'ten naklen “yüksek kültürlerde de görülen geçiş ritleri, doğumun, evlenmenin ve ölümün dışında, meslek seçiminde, derneklere girişde, özellikle çocukların erginlik durumuna geçişlerinde kümelenmekte” olduğunu bildirmekte ve öte yandan bir aydan başka aya, bir mevsimden başka mevsime ve bir yıldan ötekine geçişler de ayin ve törenlerle kutlandığını belirtmektedir. (Örnek 1971:107-108).

Geçiş dönemi törenleri iki genel başlık altında toplanmaktadır:

1. Doğuma ilişkin törenler: Gerek ilkel gerek gelişkin toplumlarda doğum olayına pekçok ayin, büyüsel kaçınma vb. eşlik etmektedir. Bunlar gebe kadını ve doğacak çocuğu birtakım zararlardan korumaya ve doğacak çocuğa istenilen nitelikleri kazandırmaya yöneliktir.

Sünnet, Eski Mısır ve Fenike geleneklerinde de görülen eski bir uygulamadır. Bazen doğuma bazen de erginlemeye (inisyasyon) ilişkin ritler arasında yer alır.

Vaftiz, Hristiyanlıkta yaygın bir doğum ayinidir. Yeni doğan çocuğun kiliseye üyeliğini belirler. Bir nevi “şeytan kovma” ayinidir ve gerisinde yeni doğan çocuğun şeytana ait olduğu fikri yatar. Bebek vaftizde kutsanmış yağ ile oğulur, kutsal suda haç çıkartılır ve başına, bebeklikte ölürse içine sarılıp gömüleceği beyaz bir bez sarılır (Erbaş 1998:69). Vaftiz salt hristiyanlığa ait bir tören değildir. Farklı kültürlerde, farklı dinlere mensup topluluklarda bebeğin doğduğu toplulukça kabul edilmesini sağlayan pek çok uygulamaya rastlamak mümkündür. İslâm dininde çocuk doğar doğmaz kulağına ezan okunur, çocuğu olan kadını bir hafta sonra saçları kesilerek o ağırlıkta altın veya gümüş para sadaka olarak dağıtılır. Erkek çocuk için iki, kız çocuk için ise bir adet “akika kurbanı” kesilir.

2-İnisyasyon Törenleri: Geçiş ayinleri arasında en önemlisi ve çevresinde en çok ve çeşitlenmiş inanış ve ritin toplandığı inisyasyon (devir değiştirme/geçiş) ayinleri iki başlık altında ele alınabilir:

a. Erginleme Törenleri: Çocuğun, çocukluk dünyasını terkederek yetişkinler dünyasıyla bütünleşmesini vurgulayan ayinlerdir. Erkek ve kız çocukların erginleme ayinleri genellikle ayrı yapılır. Erkek çocukların erginleme ayinleri hemen tüm ilkel topluluklarda rastlanılan bir olguyken kız çocuklarıinki o denli yaygın değildir. Bu ayinler haftalarca, aylarca, hatta yıllarca sürebilir. Bu süre içinde topluluğun yaşlı üyeleri gençlere hem işbölümü ve kendi cinslerine düşen payı, hem de topluluğun manevi değerlerini aktarırlar. Kız çocuklarının erginleme ritüelleri ilk adet halleriyle birlikte başlar. Kız çocukların inisyasyonu genellikle kadınlar arasında yapılır ve gizli tutulur.

b. Bir Dinsel ve/veya Mesleki Örgüte Giriş Törenleri: Bu törenlerde de benzer bir anlayış hakimdir. Amaç, inisyeye yeni dahil olduğu dinsel ve/veya mesleki örgütü toplumdan ayırdedici kılan “sır” larını öğretmek, inisyeyi toplumun diğer üyelerinden ayırarak kendi grubuyla bütünleştirmek ve/ile kendi grubu içindeki hiyerarşiyi vurgulayarak alt ve üstleriyle ilişkilerini belirlemektir.

Evlenme Törenleri: Evlilik gerek kız gerekse erkek için birer geçiş oluşturduğu için evlenmenin tüm evreleri (nişan, düğün, zifaf) ayrı ve değişik ayinlerle gerçekleştirilir. Bunların amacı bir yandan gelin ile damadı kötülük güçlerinin etkisinden korumak, diğer yandan da soyun sürekliliği için gerekli olan cinsel ilişkileri kurumsal bir çerçeveye oturtarak toplumun geleceğini güvence altına almaktır.

Ölüm Törenleri: Ölüm insan yaşamındaki geçişlerin sonuncusudur ve ölüme ilişkin törenler insanların “öte dünya” konusundaki tasarımlarıyla sıkıca ilintilidir. “İnsanoğlunun ölüm karşısında ayinsel bir tutum izlemesi, neanderthal insana dek uzanır” (Howells 1950:192). Her durumda ölüm ayinleri hem ölünen “öte dünya”ya geçişini hem de geride kalanların bundan sonraki yaşamlarını kolaylaştırmaya yöneliktir. Özellikle tüm unsurlara ihtiyaç hissedilen küçük ve güvensiz topluluklarda ölüm, grubun diğer üyeleri için bir sarsıntıdır. Yas adetleri bu sarsıntıyı kanallere ederek geçişi kolaylaştırır (Howells 1950: 192). Ölüm ayinleri birkaç aşamada incelenebilir:

Ölüm Öncesi: Özellikle gelişkin dinlerde ölmek üzere olan şahsın bazı duaları okuması (İslâm dininde Kelime-i Şehadet getirmek gibi) ya da ona bazı duaların okunması, günahlarının bağışlanması, (ruhunu eziyet çekmeksizin teslim etmesine yöneliktir) “yeniden doğuş fikri üzerine kurulu Hinduizm ve Budizm’de ise bu eylem ölüye iyi bir yeniden vücuda geliş sağlamaya yönelir” (Glasenapp 1966: 138).

Cenaze-Cesetle ilgili uygulamalar: Cesedin korunması, yıkanması, temizlenmesi, mumyalanması, buhurlanması ve öte dünyaya mümkün olduğunca erken ve kurallarına uygun şekilde göndermek üzere alınan önlemler.

Cesedin dinde belirtildiği ve toplumca uygun görüldüğü şekilde canlı hayatın dışına çıkarıldığı uygulamalar: Cesedin dualar ilahiler eşliğinde yakılması, ağaca asılması, gömülmesi veya küle/ suya atılması vb uygulamalar.

Yas Törenleri: Bunlar da büyük değişkenlik göstermesine karşın, hemen evrensel olan iki unsur içerirler. Bunlardan biri yas giysileri ya da görüntüyü değiştirmek ki ölü ruhunun yakınlarını tanımasını önlemeye yönelik olduğu söylenir. Diğeri ise ölü yakınlarının kendilerini yaralamasıdır (dövünmek, saçını yolmak, birbirini ya da kendini kırbaçlamak) (Glasenapp 1966:138-139). Yas, genellikle tüm zevklerden belli bir süre için uzaklaşmayı gerektirir. Yas, genellikle ölümden belli bir süre sonra, ölünün ruhunu rahatlatmak için yapılan bir ayinle sona erer.

Louis Marin'e göre geçiş dönemleri değişim alanlarıdır(Marin 1981:123).. Birey bu dönemde daha önce elde ettiği biyolojik, psikolojik, sosyal, kültürel nitelikleri ve kazandığı deneyimleri farklı bir boyuta taşımak durumundadır. Geçiş törenleri bu sıkıntılı dönemin kolay atlmasını sağlayan kutlamalardır. Her birey için aynı veya birbirine çok benzeyen şekillerde tekrarlanan geçiş törenleri adayın yeni yaşantısında karşılaşmaktan ürktüğü, alışamayacağını hissederek sıkıntı duyduğu bir konuma daha önceden yakın çevresinde tanık olduğu dini ve sosyal uygulamaların verdiği bilinçle adım atmasını sağlar).

“Geçiş törenleri “orun ve ünvan” törenleridir” (Arnaud 1981: 45). Birey özel hayatında doğum, evlenme ve ölümle ilgili geçişlerin yanı sıra yeni bir sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik ortama girerken de bir geçiş dönemi ve geçiş töreni yaşar. “Geçiş törenleri izcilik, mezuniyet, tarikat, yeni bir iş gibi dinî, sosyal ve meslekî birliklere girişte yapılan uygulamaları da kapsar” (Arnaud 1981:45). Bu dönemlerde üst kadro tarafından adayın sahip olduğu niteliklerin uygun görülmesi sonucunda kazanılması gereken donanımın aktarımına başlanması onaylanır. Bu tür törenler bireyin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik koşullara göre yeniden şekillenme ve topluluğun hedeflerini gerçekleştirme amacına yöneliktir.

d-Törenlerin Yapısı

Tören bir kurallar bütünüdür. Farklı amaçlarla düzenlenen törenlerin ortak noktası uyulması gereken kurallar dizisidir. Kurallar, davranışları bütünleştirir ve

anlam kazandırır. Katılımcılar ve izleyiciler tarafından gelenek sürekliliğiyle öğrenilen ve aktarılan kurallar törenin çerçevesini oluşturur. Sembolik ifadeler, hareketler, sözler, ritim/müzik uygulamayı canlı hale getirir.

Törenlerde kullanılan öğeler sonsuz çeşitlilik gösterir. Ancak hemen her tören belirli bir yerde, belirli kült objeleri kullanılarak, gündelik giysilerden ayrı tören giysilerinin giyilmesiyle, belirli bir müzik eşliğinde uygulanır.

1.Tören Yeri

Tören alanı topluluğun geleneğine göre belirlenmiş olabileceği gibi tören sahibinin arzusu doğrultusunda da seçilebilir. Sunak alanı, ibadethane, kutsal kabul edilen su başı, dağ zirvesi, orman gibi doğal alanları ve kalabalık grupların biraraya gelmesine elverişli açık ve kapalı mekânlar tören alanı olarak kullanılmaktadır.

2. Kült Objeleri

Asa, tac, nazara ve kötü ruhların etkisine karşı hazırlanmış veya doğal malzemeden sağlanmış çeşitli tılsımlı objeler, yiyecek ve içecek tasları, miti canlandırmak üzere bereketi simgeleyen tarım ürünlerinin konduğu sembollerle süslenmiş çanaklar, bayrak ve flamalar, pankartlar vb. eşya kült objelerini oluşturmaktadır.

3. Tören Giysileri

Gündelik yaşamın dışında, olağanüstü bir anı oluşturan törenler, genellikle gündelik giysi ve takıların dışında özel giysi ve aksesuarı gerektirmektedir. Tören aracılığıyla etkilenmek istenen güç ne olursa olsun özel giysi ve aksesuarlar ile onu etkilemek daha kolaylaşacak ayrıca özel giysiler bir yandan törene katılanlarda bir başkalık, bir olağanüstülük duygusunu yaratırken diğer yandan tören yöneticisinin katılanlar üstündeki ayrıcalığını vurgulayacaktır.

4. Müzik

İlk ritm aracı çıplak insan sesidir. Taklit unsuruna dayanan nağmeli ses başlangıçta olağanüstü güçlere seslenmede kullanılmış daha sonra çeşitli vurmali ve üflemleri müzik aletleri meydana getirilmiştir. Törenlerde müzik, duygulara hitab etme yoluyla bireyi bulunduğu ortama bağlayan, içindeki coşkun ifadeleri dile getirmesine yarayan bir öğedir.

5. Tören Kişileri

Diğer özelliklerinin yanı sıra tören, sahip olduğu bazı özellik aracılığıyla topluluk içinde farklılaşmış şahıs ya da şahısların topluluk üzerindeki otoritesini kurumsallaştırma sürecidir. Tören yöneticisi, bir takım iktisadî-siyasal ayrıcalıklarla donanmış, en azından törenin temsil ettiği kitle üzerinde yaptırımcı güce sahip kişidir ve bu yaptırımcılığı tören aracılığıyla da meşrulaştırır. Tören yöneticisi ataerkil gelenekli aile düzeninde ailenin en yaşlı erkeğidir. Klanda yöneticilik görevini dinsel-büyüsel bir güçle donandığı toplulukça kabul edilmiş klan şefliği görevini de üstlenen büyücü-rahip üstlenir. Çeşitli cemaatlerde tören yöneticisi kuralı ve esası bilen toplumu yönetecek ve yönlendirebilecek bir kişidir. Tören yöneticisi görevi tekbaşına veya yardımcılar ile üstlenebilir. Tören kuralları törene katılan çeşitli görevlilerin törendeki yerini ve işlevini belirler

e-Törenlerin İşlevleri

Tüm şekilleriyle tören, sosyolojik anlamda kutsal ve dinî bir karakter taşır. Farklı birikimlere ve yaşam anlayışlarına sahip kişileri aynı hedefe ulaşmak üzere biraraya getiren tören ayrıcalıkları ortadan kaldırır. Bir mekandan diğerine ya da bir işlevden bir başkasına geçişlerde temsili sahneler kullanarak bireyleri birbirine bağlar, toplumun devamlılığını sağlar ve sosyalleşmeyi düzenler (Payant 1981: 155-156).

J.E. Lips, törenin eğitsel yönünü vurgular. Çalışmasının özellikle erginleme (inisiyasyon) ayinlerini irdelediği bölümünde bu ayinlerin topluluğun birliğinin bağımlı bulunduğu etik, entellektüel ve dinsel değerlerin genç nesillere aktarılmasındaki rolüne dikkati çeker (Lips 1951: 214).

Tören olgusunu inceleyen antropolog ve toplumbilimcilerin üzerinde durduğu bir başka nokta da tören ile efsane arasındaki ilişkidir. İngiliz antropolog A.M. Hocart, ritüelin pratiklerine anlam kazandırmanın mit olduğunu savunur. Hocart'a göre "tören efsanenin yeniden canlandırılışıdır" (Hocart 1973: 25). Howells, ise törenler aracılığıyla efsanenin yeniden canlandırıldığını ve bu yolla da atalarla ilişki kurulduğunu ifade etmiştir (Howells 1950: 228).

Davallon, çağdaş bireyin sosyal hayatı canlandıracak bir güç ararken eski bayram kutlamalarını ve karnavalları yeniden keşfettiğini, bu heyecanlı kutlamaların yaşam tarzının neden olduğu bunalımlara, politik düzenden kaynaklanan endişelere karşı koyabilme gücü verirken sosyal birliğin yeniden kurulması yolunda istekli adımlar atılmasını da sağladığı üzerinde durmuştur. Sosyal dayanışma düşüncesinden kaynaklanan bayram kutlamaları bireyler arasındaki anlaşmayı kuran, düzenleyen, genç nesli ve topluma uzak kalmış insanları ya da yabancıları eğitici, topluluk olma bilincini pekiştirici buna bağlı olarak da birlikte eylemde bulunma yeteneğini artırıcı etkilerini incelemiştir (Davallon 1981: 187).

Geçiş dönemleri değişim alanlarıdır. Birey bu dönemde daha önce elde ettiği biyolojik, psikolojik, sosyal, kültürel nitelikleri ve kazandığı deneyimleri farklı bir boyuta taşımak durumundadır. Geçiş törenleri bu sıkıntılı dönemin kolay atlatılmasını sağlayan kutlamalardır. Her birey için aynı veya birbirine çok benzeyen şekillerde tekrarlanan geçiş törenleri adayın yeni yaşantısında karşılaşmaktan ürktüğü, alışamayacağını hissederek sıkıntı duyduğu bir konuma daha önceden yakın çevresinde tanık olduğu dinî ve sosyal uygulamaların verdiği bilinçle adım atmasını sağlar (Marin 1981: 123-124).

Peter Burke (1995: 203)'ye göre geleneksel Avrupa halk kültüründe en önemli dekor, yani sahne, festivaldir: Evlilik gibi aile festivalleri, bir cemaat veya bir kentin hamisi olan ermiş adına düzenlenen yortular gibi halk festivalleri bunlara örnek olarak verilebilir. Avrupalıların çoğunun katıldığı Paskalya, Bahar Bayramı, Yazortası Bayramı, Noel'in 12 Günü, Yeni Yıl, 6 Ocak Bayramı ve Karnaval gibi yıllık festivaller halkın çalışmayı bırakıp, eğlenceye daldığı özel günlerdir.

Sibel Özbudun, insanların maddî üretimlerini ve maddî ilişkilerini geliştirirken, bununla birlikte kendi varoluşlarını, düşüncelerini ve düşünce ürünlerini de dönüşüme uğrattıklarını savunan tarihsel maddecilik yöntemine göre törenleri değerlendirdiği araştırmasında (Özbudun 1997) törenlerin siyasal iktidarların oluşum ve kurumsallaşma sürecinde yöneticiye kutsallık ile bağıntı sağlayarak toplumsal meşruluk kazandırma işlevleriyle destek görevi üstlendiğini belirtmektedir (Özbudun 1997: 13)).

Törenin psikolojik, toplumsal ve ekonomik işlevleri şu maddelerle özetlenebilir:

1-Tören, toplumda dayanışmayı sağlar ve geliştirir.

2-Tören, kimi bireylerin yeteneklerini sergilemesine, farkedilmemiş hünelerlerini göstermesine imkân verir. Böylece bu kimseler kendini ifade etme olanağı bularak doyum sağlarlar.

3-Tören, yaşamı zenginleştirir, bireyi bezdirici tekdüze yaşamdan uzaklaştırır. Estetik katılım, kendini başkalarına karşı denemek, kişisel zevk, boşalma ve ödülleri yaşamı zenginleştiren araçlar durumundadır.

4-Tören ve şenlikler aynı zamanda bir tüketim dönemidir. Bu işlev gelirin yeniden dağılımını sağlar.

5-Törenler aynı zamanda kişilerin eğlenme gereksinimini karşılar.

6-Tören, bir işin, bir olayın, yeni bir durumun gelenekler ve kurallar çerçevesinde topluma resmen ilânıdır. Törenle resmileştirilen durum hukuk kurallarının işlerliğini gündeme getirir. Yeni düzende belirecek hakların korunmasını sağlar.

f-Tören-Ayin İlişkisi

Frazer, tören-büyü ilişkisini kapsamlı ve ayrıntılı biçimiyle irdelediği “Altın Dal”da ilkel kavrayış ve düşünüş tarzının günümüz kurumlarındaki etkileri de incelemiştir. Frazer’e göre törenlerin kökeninde, insanoğlunun hayatını ve soyunu sürdürme uğraşında doğayı kontrol altına alma isteği ve bu isteği büyü ile pratiğe döküşü yatmaktadır (Frazer 1991).

Takipçisi Howells, Frazer’inkine uygun bir yaklaşımla tören/ayin ilişkisini büyüden hareket ederek incelemiştir. Howells, büyüü bireysel ve toplu olmak üzere ikiye ayırdıktan sonra “toplu büyü”nün “ritüel”-ayin- formunu aldığını belirtir (Howells 1950: 70) ve bu eylemin geleceğe geçmişle bir örneklik (aynılık/benzerlik) kazandırma isteğinden kaynaklandığını ifade eder (Howells 1950: 284-285). “Benzeri toplumsal yaptırım ve idealleri ayakta tutma ve ortaklaşa yaşamın tutarlılığını güçlendirme yolları, tüm insan soyu için değilse bile kapalı toplumlar için vazgeçilmezdir” (Howells 1950: 286) kabulü ile Howells, törenleri “kabilenin tarihsel gelenekleri ve toplumsal yaptırımlarını koruduğu ve aktardığı, bu yolla da toplumsal duyguları uyardığı; öte yandan toplanan üye ya da gruplara birliklerini ve yaşam ortaklıklarını hissettirdiğini” (Howells 1950: 286) belirten Elkin ile aynı görüşü paylaşmaktadır.

Dawid Pocock’a göre tören; maddi bir nedensellik teorisi üzerine temellenmiş amaçlı eylem, gerçek bir eylemdir; sembolik bağlantılar veya tarihsel yeniden canlandırma teorileri üzerine temellenmiş eylemler ise ayinlerdir (Pocock 1975: 169-170).

Özbudun (1997)'a göre hedefi doğanın ve soyun bereketini denetlemek ve olasılıkla topluluğun kendi tarihsel varlığını olumlamakla sınırlı olan ayin, giderek (saray-tapınak-karargah çerçevesinde odaklaşan) iktisadî-siyasal iktidarı, toplumun tümüne benimsetmede inanış sistemindeki değişikliklere eşlik eden ve iktidarın “göksel” kaynaklarını vurgulayan bir aygıt (tören) dönüşecektir (Özbudun 1997:12).

Ayin, köken ve anlam bakımından doğaüstü olarak algılanan güçleri toplumsal yarar (toplumsal birimin varlığını koruma ve sürdürmesi için gerekli koşulların oluşması ve istikrara kavuşması) çerçevesinde etkilemeye yönelik kalıplaşmış, tekrarlanan davranışlar bütünüdür. Tören ise tarihsel gelişim süreci içinde ayinin temel biçim ve motiflerini devralmakla birlikte farklı ve özel bir işlevi kurumsallaşma sürecindeki ve/veya kurumsallaşmış iktidarı pekiştirme işlevini üstlenmiştir. Ayin amacı ve işlevleri bakımından kollektife, toplumun bütününe maledilebilecek bir oluşum iken, tören belirli (ve iktidar sahibi) toplumsal grup, katman ve/veya sınıfların iradesini yansıtmaktadır (Özbudun 1997 14).

Örnek, tören/ayini, ibadeti oluşturan öğeler arasında saymakta ancak özel bir başlık altında incelememektedir (Örnek 1971: 79).

Sözlüklerde tören ve ayin sözcükleri birbirleriyle eşanlamlı kullanılmaktadır. Yukarıda yapılan açıklamalardan elde edilen verilere göre ayin ve tören arasında dikkati çeken nokta ayin (ritual) ile tören (ceremony) nin bir ve aynı olguymuş gibi sunulmalarıdır. Oysa bunlar arasında fark vardır. Her “ayin” bir “tören” olmasına karşın her “tören” bir “ayin” değildir. “Ayin”, doğayı denetleyebilme çabasındaki insanoğlunun, doğa güçlerini ve/veya bunlardan çıkarsadığı soyut ilah(lar)ı kendi yararına harekete geçirme uğraşını yansıtan özel bir “tören” biçimidir ve bu anlamında törenin kaynağı olarak gösterilebilir. Sivil-askerî, ulusal-kurumsal, kutlama-anma törenleri, içlerinde ritüelistik unsurları çokça barındırmakla birlikte “ayin” olarak nitelendirilemezler. Bu konuda geniş bilgi için Özbudun'un çalışmasına bakılabilir.

B.Dinî Törenlerin Genel Özellikleri

a. Din Ve Dinin Öğeleri (İnanç- İbadet- Ayin)

1. Din

Çeşitli bilim dalı üyelerinin kendi anlayış ve değerlendirme yöntemlerine göre yaptıkları sayısız “din” tanımı mevcuttur. “Din” çok yönlü bir olgudur; her tanım dinin bir yönüne ağırlık verilerek yapılmıştır ve bu nedenle tanımlar arasında birlik sağlamak, oldukça güçtür. Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük’ün “Dinler Tarihi” adlı çalışmalarında din, ritüel, din-toplum ilişkisini inceleyen ilâhiyatçı, sosyolog ve antropologların “din” tanımlamalarına yer verilmiştir. Belirtilen kaynağa (Tümer 1988) göre araştırmacıların din tanımları şöyledir:

“Din, insanın kutsal saydığı şeylerle olan ilişkisidir.” Rudolf Otto

“Din, ruhî varlıklara inançtır.” E. B. Taylor

“Din, mutlak itaat duygusundan ibarettir.” Sahleiermacher

“Din, insanın sonsuzu kavramasını sağlayan, akıl ve mantığa tâbi olmayan, zihnî bir meleke veya yeteneğidir.” Max Muller

“Din, dua, kurban ve inançla kendini gösteren bir arzudur.” Feuerbach

“Din, en yüksek içtimâî değerlerin şuurudur.” Edward S. Ames

“Din, daima hayat sahibi bir Tanrı’ya, yani bir ilâhî şuur ve irade’nin kâinatı yönettiğine ve insanlıkla ilgili ahlâkî münasebetleri elinde tuttuğuna inanıştır.” James Martineau

“Din, bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan ayin ve inançlar sistemidir.” Durkheim (Tümer 1988: 16-17).

Tümer (Tümer 1988:17)'e göre tanımlardaki bu çeşitlilik, bir yandan din olgusunun çetrefilliliğinden, öte yandan bu tanımları ortaya atanların subjektif görüş, duyuş ve sahip oldukları dünya görüşleriyle yaşadıkları ortamın genel durumundan kaynaklanmaktadır. “Dinin bütün dinleri içine alacak, gerçeğe yakın bir tanımı ancak din teriminin sınırları belirlendikten sonra yapılabilir” (Tümer 1988:17). Din Bilimleri açısından bir olgunun “din” olarak tanımlanabilmesi için şu özelliklere sahip olması gerektiği belirtilmiştir: 1-İnsanüstü yüce varlıklara inanç (Tanrı-tanrılar, melekler, cinler vb.) 2-Kutsal olanla olmayanı belirleyen hususlar 3-İbadet, dinî âyin ve törenler 4-İlahî bir kaynağa dayandırılan kutsal kitaplar-metinler, sözlü gelenekler, ahlâkî kanunnameler 5-Tabiat üstü, insanüstü kutsal varlıklarla ilgili dinî duygular (korku, sır, güven, günahkârlık, tapınma, bağlılık vb.) 6-İnsanüstü ile irtibat (vahiy, ilham, peygamber, dua, niyaz vb.) 7-Bir âlem ve insan görüşü, hayat ve ölüm ötesi inancı 8-Hayat nizamı 9-Cemaat 10-Orijinal bir muhteva taşıması, taklit olmaması 11-Siyasî gayelerle veya çıkar hesaplarıyla kurulmuş olmaması, saf ve temiz bir yapıya sahip bulunması (Tümer 1988: 16).

Yukarıdaki noktalar özetlenecek olursa, genellikle bir dinde şu öğeler yer alır: Tanrı kavramı, inanç, ibadet, ahlâk, kutsal kitap, vahiy-ilham, peygamber-kurucu ve cemaat. Bu öğeleri gözönünde tutarak Dinler Tarihi açısından “din” şöyle tanımlanabilir: “Din, bir cemaatin sahip olduğu kutsal kitap, peygamber veya kurucu, Tanrı kavramını da içinde bulunduran inanç sistemi ve bu sisteme bağlı olarak yaptığı ibadet, yerine getirmeye çalıştığı ahlâkî kurallar bütünüdür” (Tümer 1988: 16-17).

Doğan Ergun, herkes tarafından kabul edilecek geçerli bir din tanımını yapmanın güçlüğünden bahsettiği çalışmasında hayatın çok geniş bir alanını kapsayan dinin ve dinsel yaşantının ana öğelerini gözönünde bulundurarak şöyle bir tanım getirmiştir: “Din, insanın, duygusal ya da bilinçli olarak bağlı bulunduğu birtakım doğaüstü kudretlere ya da varlıklara inanmasını ve bunlara ibadet etmesidir” (Ergun 1990: 136).

Howells, ilkel toplumları incelerken din konusunda şu saptamalarda bulunur:

Dinin doğası ne olursa olsun, insanoğlunun ona verdiği önem aynıdır. Uygulamalarda değişiklikler görülebilir. Bir grup diğerine oranla daha dindar olabilir, bir kabile yerel ruhların insanoğluna iyilik sunduğuna inanabilir, bir diğer kabile ruhlardan ziyade ulu tanrıların gücüne sığınabilir. Başka bir kabile ise yağmur yağdırmak veya avın bereketli geçmesi için büyülere başvurur. Bütün bu uygulamalar onların kendilerini mânen tatmin etmelerini temin eder ve bugüne kadar din anlayışından yoksun hiçbir ilkel topluluğa rastlanmamıştır. Dinî uygulamaları yapan, devam ettiren bireydir ancak uygulamaları nasıl ve ne zaman yapacağını çevreden öğrenir. Dinî törenler insan psikolojisinden kaynaklanır ve insan ihtiyaçlarına cevap vereceğine inanıldığı yöntemlerle şekillenir (Howells 1950: 16).

Din, bir toplumda insanlar için bazı hareket ve davranış kuralları, koymakta ve bu kuralları yaptırım gücüyle desteklemektedir. Din, inanan bireylerin tavır ve hareketleri açısından uyumlu bir sistemdir. Bir dine inananlar, farklı derecelerde olmakla beraber özel ve toplumsal yaşamlarında bu sistemin kurallarını gözönünde bulundurur ve uygularlar.

Din, insanların doğal ve toplumsal yetersizliklerinin yansıması olarak beliren yaratıcı düzenleyici ve yönetici üstün bir güce bağlılıklarıdır. Bu üstün güç, tanrı kavramıyla dile getirilmiştir. Din bu tanrıya tapmadır.

Durkheim (1961)'a göre din, inançlar ve uygulamalar (ibadet ve törenler) olmak üzere iki temel kategoriden meydana gelir. Din, “ayrılmış ve yasak edilmiş kutsal şeylerle ilgili inanç ve eylemlerin dayanışmalı bir sistemidir” (Durkheim 1961:53). Durkheim bu varsayımlarıyla şunu aktarır: İnsan, önce, evreni kutsal şeylerle-kutsal olmayan şeyler olmak üzere ikiye ayırmıştır. İnanç, insanın zihinsel bir işlemidir. Bu zihinsel işlem, eylemsel alanda törenlerle belirmiştir. İnançlar, kutsal olanın özünü bildiren tasarımlar, törenlerse kutsal olana karşı geliştirilen davranış kurallarıdır. Bu inanç ve törenlerin tümü bir din meydana getirir.

Durkheim'a göre din toplumsal bir olgudur. Dinsel inançları açıklayabilmek için bireylerden ve onların kendilerine özgü psikolojilerinden değil, toplumdan ve toplum yapısından hareket etmek gerekir (Durkheim 1961: 50-61).

Ergun (Ergun 1990)'a göre dinsel yaşantının yalnız bireysel-zihinsel veya bireysel iç-yaşantı olmadığı düşüncesinden hareket eden din sosyolojisi, dini, “toplumsal tasarımları, tabuları, ritleri ve kutsal yerleriyle birlikte düşünür ve bir din sisteminde belirleyicilikleri araştırır” (Ergun 1990: 137) .

2. Dinin Öğeleri (İnanç-İbadet-Ayin)

Dini oluşturan üç öge; inanç, ibadet ve dinî törendir. Soyut olan inanç manevî hazzı ve sosyal birliği sağlama amacıyla ibadet ve dini törenler vasıtasıyla somutlaştırılır. Durkheim din olaylarını iki temel kategoriye ayırır 1-İnançlar 2-Dinsel törenler. Bundan sonra da her inancın, evrendeki tüm nesneleri kutsal ve kutsal olmayan olmak üzere ikiye ayırdığını saptar. Victor W. Turner, dinin öğeleri konusunda üç temel ortak nokta belirlemektedir. Bunlar:

1- Kutsal ve doğaüstü: Çeşitli olay, varlık ve yerlerin, insanların kontrolü ve anlayışları dışında özel bir değer ve anlam taşımalarına “kutsal” denir. Kutsal kavramı inanan insan bilincinde önemli çekingenlik ve kaçınmalara yol açar. Bütün dinlerde varolan bir ortak nokta da doğaüstü güçlerdir. Bazı istisnâlar olmasına karşın her dinde, genelde insanların sahip oldukları bilgi bütünüyle açıklayamadıkları bazı güçler ve varlıklar doğaüstü varlıklar şeklinde tanımlanır. Bu varlık ve güçlerin, insanların içinde yaşadıkları dünyayı şekillendirdiğine ve kontrol ettiğine inanılır. Doğaüstü güçler, günlük yaşantının, dünyanın dışında; kutsal ise günlük yaşantının içinde önemi, anlamı olan varlıklardır.

2-İnanç ve değerler: Kutsal ve doğaüstü kavramlarını genelde değer ve inançlar sistemi belirler. İnançlar kutsallığın ne olduğunu tanımlar ve doğaüstü güçlere ne ölçüde inanılacağına koşullarını belirler.

3-Ayinler, dinî mezhep ve ekoller: Ayinler, belirli bir dine inananların kutsal varlıkla ilgili olarak yerine getirdikleri bir rol davranışdır. Sözü edilen bu dinî davranışlar topluluğun kültür birikimine uygun şekilde “norm” halini almış ve belirli zamanlarda belirli biçimlerde yerine getirilmiştir. Örneğin, müslümanlıkta, abdest almak, namaz kılmak, oruç tutmak belirli normlar (kurallar) çerçevesinde tekrarlanır, ancak çoğu zaman mezhep ve meşrep farklılıkları bu uygulamalarda farklı ayrıntıların önem kazanmasına ve işlev aynı kalmakla birlikte şekil değişikliklerinin görülmesine neden olmuştur. Budistlerin, Musevilerin, Hristiyanların, Müslümanların dinî ayinleri daima kutsal varlıkla ilgili olmakla birlikte; uygulamalar, yapı ve içerik bakımından pekçok farklılık taşır. Mezhepler aynı dine mensup olanların görüş ve ayrılıkları nedeniyle oluşturdukları büyük eleştiri gruplarıdır. “Dinî tarikat” dini oluşturan sosyal birimleri tanımlamada kullanılan genel bir kavramdır. Tarikatler aynı dinin içinde beliren yapısal birimlerdir. Bu birimlerde bireyler dinî inançlarıyla ilgili rol davranışlarını yerine getirirler. Her dinî tarikatın içinde belirli statü, norm ve dinî roller vardır. Dini tarikatlar geleneksel inanç sistemine getirilen yeni yaklaşımlar, genellikle radikal davranışlardır. Dinî ekollerin dört önemli özelliği “liderlerinin yetenekleri”, “sosyal ve psikolojik yoksunluk duygusu”, “bireylerarası ilişkilerin geliştirilmesi”, “bağlılık duygusunun yaratılması ve denetimdir” (Turner 1982: 36-44)

b. Dinî Tören Kavramı

Joachim Wach (1982: 22-25).’a göre inanç dinin teorik anlatımı; ayinler ve ibadet ise pratik anlatımıdır. Her ikisi birbirini tamamlar Din olgusunu kavrayabilmek için her iki anlatım da dikkate alınmalıdır.

İnançlar insanın yaradılışından itibaren oluşmaya devam etmektedir. İlk pratik anlatımlar hayatın devamını sağlamak için doğanın gidişatını kontrol altında tutmak gerekliliğinden kaynaklanan, birtakım doğa olaylarına boyun eğdirme isteğinden doğan, büyüsel nitelikte törenlerden ibarettir.

İlk çağlardan bu yana, ilkel insan ya da topluluk, yaşamını olumlu koşullarda sürdürebilmek için büyü /tören gibi çeşitli yollara başvurmuşlardır. Ritüeller toplu büyülerdir. Ritüellerde doğanın bilinmeyen yönlerinin simgelendiğini görmek mümkündür. Her ritüel bir semboldür. Ritüeller, yaşanılan dünya/ öte dünya ilişkisine dayanır. Ritüellerde eski dinlere ait izler belirgindir. Tehlikeli, anlaşılmaz, ürkütücü doğa karşısında, güçsüz yaratık insan büyüden büyük destek almıştır. Ritüellerde doğa ve totemizm kültü atalar kültüyle karışır. Taklit, eylem ve toplu katılım, doğaya karşı büyüyle korunmadır. Ritüellerin özünde doğayla barışık olma isteği vardır. Tarihin ilk zamanlarından beri her kültürde ay, mevsim, yıl değişiklikleri törenlerle kutlanmaktadır. Birey, kendi yaşantısının daha verimli olması için zorunlu ve bilerek bu törenlere katılırdı. İnsanoğlunun ilk törenleri, ilk toplu hareketleri savunma niteliklilerin dışında ritüel niteliklidir. Ritüel karşılığı olarak da sihir görülmektedir. Bugün batıl itikad olarak değerlendirilen büyü, geçerli olduğu dönemde batıl sayılmaktan öte, dinî bir kural olarak kabul edilmiş ve izleri çağdaş toplumlara kadar taşınmıştır.

Howells'a göre "ritler, insanların uzlaşım sal sembolik anlamlar yükledikleri geleneksel gösterimler (performances) olarak tanımlanabilirler. Ritüel, bir dizi riti uygulamak için öngörülen düzendir (Howells 1950:265). Çeşitli rit biçimleri dua, adak ve kurbandır (Howells 1950: 265). Ritüel eylemlerin pratik sonuçlarını bilimsel ve teknolojik yönden değerlendirmek çoğu zaman mümkün değildir. Uygulayıcıları bir ritin pratik sonuçlara yolaçtığı inancında iseler dahi, bunlar doğaüstü yollarla sağlanmaktadır. Öte yandan, rituel eylemlerin hedefi genellikle doğaüstü olmakla birlikte, bu değişmez değildir. Örneğin, "bir eğitim kuruluşunun mezuniyet töreni (ceremony), öğrencilerin mezuniyet statüsüne geçişinin sembolik bir ifadelendirilişi olarak yorumlanabilir ve doğaüstünü çağrıştırması gerekmez" (Encyclopedia Britannica 1970: 351)

Alman ilahiyatçı Henri de Glasenapp, çalışmasında iman ile ayin arasındaki sıkı bağı belirterek, imansız ritüel; (bireysel kültlerin dışında) ritüelsiz iman olamayacağını vurgulamaktadır (Glasenappe: 1966: 14) Glasenappe imanın

değişmesine karşın, ritüelin yeni bir rasyonalizasyona tabi tutularak varlığını muhafaza edebileceğini göstermektedir. Öte yandan, yine Glasenapp'a göre aynı ritüel, iki ayrı yerde, aynı kökenlere dayandırılarak aynı biçimde uygulanabilir. Bir ilahiyatçı için şaşırtıcı gelebilecek bu gerçek, kültür'ün "iletilebilirliği ve uyarlanabilirliği"ni bilen sosyal bilimci için doğaldır. Ayin, tören ve iman son tahlilde birer kültürel değerlerdir.

Hooke, "Middle Eastern Mythology" adlı çalışmasında Mısır ve Mezopotamya sakinlerinin bugün "ayin" sözcüğüyle tanımlanan gelişkin bir faaliyetler modeli yaratmış olduklarını; faaliyetlerin tapınaklarda sabit bir tarzda, düzenli aralıklarla tekrarlandığını; bu eylemlerin doğru bir şekilde yürütülmesi konusunda özel bilgilere sahip yetkili kişilerce yönetildiğini bildirmekte; bu uygulamaların insanı çevreleyen tahmin edilmez güçleri denetim altına almak yoluyla topluluğun refahını sağlamayı amaçladığını ifade etmekte ve ayinlerin salt eylemlerden ibaret olmadığını, eylemlere büyüsel etkinliğin esas kısmını oluşturan sözcük, ilahi ve dualar eşlik ettiğini eklemektedir (Hooke 1981:138). Hooke eylem ve söz ortaklığını şu şekilde açıklamaktadır:

Başka bir deyişle ayin Yunanlıların dromenon adını verdiği bir uygulanan kısım ile mithos veya myth dedikleri bir konuşulan kısımdan oluşmaktaydı. Ayinde efsane sahnelenin öyküsünü anlatır, bir durumu betimlerdi; ancak hazır bulunanları eğlendirmek amacıyla anlatılmazdı; bir kudret sözcüğüydü. Büyülü sözcüklerin tekrarlanması betimledikleri durumu yeniden meydana getirme ya da yeniden yaratma kudretine sahipti (Hooke: 1981: 138).

Özbudun (1997: 11)'a göre ayin, insan soyunun, en azından Homo Sapiens türüne evrilişinden bu yana işlerliğini duyumsatan bir uygulamadır. Prehistorik bulgular, günümüzden 40-50 000 yıl öncesine değin, av hayvanlarının çoğalmasına, avın verimliliğine, cinselliğe ve ölüme ilişkin inanış ve uygulamaların varlığına işaret etmektedir. Ayini, içsel tutarlılığı olan, sistemleştirilmiş ve genellikle bir mitos ya da gizemselleştirilmiş bir tarihin yeniden canlandırılmasına yönelik bir ritler süreci olarak tanımlamak olasıdır. Ayinin nitelikleri şunlardır: simgesellik,

standartlaştırılmışlık, tekrarlayıcılık, pratik sonuca yönelik olmayış, değişime kapalılık ya da çok yavaş değişme, kendiliğindenliğe çok sınırlı yer veriş ve “kutsal” kabul edilenle bağıntılı olmak, kutsalın müdahalesini sağlama girişimi olmasıdır (Özbudun 1997: 19).

Örnek’, Ankermann’dan naklen ibadeti “bireylerin ve cemaatin tanrılara, yüce kudretlere, atalara, ölümlere karşı yerine getirmeleri gereken dinsel buyrukların tümü” şeklinde açıklamıştır (Örnek 1971:78). Dittmer’den naklen ibadetin, belli işlemler aracılığıyla insanın yüce kudretlerle bağını sağlama ve sürdürme, onları etkileme ve kendi yararına yöneltme amacını güttüğünü belirtmiştir (Örnek 1971:78). “İbadeti oluşturan ana fikrin çevresinde kümelenen asal öğeler dua, kurban, âyin, tören, dinsel içerikle dram, oyun ve müziktir” (Örnek 1971: 79).)

c. Dinî Tören Türleri

İnanç, “kişice ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek ve doğru olduğunun kabul edilmesi”dir. Her dinde, inançtan sonra ibâdet gelmekte ve ibadetler dinin inanç esaslarına uygun olarak yerine getirilmektedir. Dinin temel unsurlarından olan ibadet, Hristiyan ilâhiyatçı Saint Augustin’e göre, “Tanrı’ya doğru sevgi dolu bir gayret”, Saint Jean Damascen’e göre “ruhun Tanrı’ya doğru yükselmesi” veya “Tanrıdan uygun olan şeylerin istenmesi”dir.

Genel olarak ibadet “kulun inandığı ve bağlandığı Yüce Varlığa, Allah’a karşı kulluk borcunu yerine getirmesi; samimî olarak O’ndan yardım talep etmek için kurmaya çalıştığı manevî bir irtibat hali”dir (Tümer 1988: 246). A. Hamdi Akseki ise ibadeti “Allah’a saygı ve ta’zim göstermektir” (Akseki 1976: 110) şeklinde tanımlamaktadır. Süleyman Uludağ, ibadetin amaçlarını ;cehennem korkusu ve cennete girme ümidiyle, Allah’ın kullarına emri olması nedeniyle, Allah’ın heybet ve celâli karşısında aşk ve şevkle ona yakınlaşmak için (Uludağ 1991: 237) olmak üzere üç grupta toplamaktadır.

İnsanların büyük çoğunluğu, herhangi bir dinin mensubudur ve mensubu bulundukları dinin hükümlerini yerine getirme gayretindedir. Bu dinlerdeki ibadetler şekil, kemiyet ve keyfiyet bakımından farklı olsa da amaç ve anlam bakımından birbirine yakındır.

Örnek (Örnek 1971)'e göre ibadet bir kurallar bütünüdür. İbadetin tam anlamıyla yerine getirilmiş olması için birtakım koşullar gözetilir. Bunlardan birinin ya da birkaçının eksikliği ibadetin bütünlüğünü bozar. Bunların önemlileri şöyle sıralanabilir:

- 1- İbadeti ya da âyini yönetecek bir din adamının bulunması gerekir.
- 2- İbadeti ya da âyini yönetecek olanla katılanların belli bir ön hazırlığı yerine getirmeleri gerekir (yılanmak, oruç tutmak, tören giysileri giymek vb.)
- 3- İbadet ve âyin sırasında belli şeyleri yapmak ya da yapmamak, ritüel kaçınmalara (susmak, gülmemek, yüksek sesle konuşmamak vb.) dikkat etmek gerekir.
- 4- Belli zamanlarda ibadet etmek gerekir
- 5- İbadet, kurbanı, adağı, hediye gerektirir.
- 6- İbadetle kurbanın ve duanın yanısıra dans, müzik ve ritüel içerikli oyunların da bulunması gerekir.
- 7- Özel kült araçlarının bulunması ve kullanılması gerekir.
- 8- İbadetin bölümlerinden olan ritlerin belli kurallara bağlanarak, dondurulması ve kapalı bir sistem içerisinde işlemesi gerekir (Örnek 1971: 82-83).

Joachim Wach (1982: 20-25)'a göre ibadet ailede başlar, törenlerle zenginleşir ve aktarılır. Ataerkil ailede baba veya ata, anaerkil aile düzeninde ana töreni başlatır ve tamamlar. Yeni nesle adeti aktarır ve geleneği korur. İbadet ortamları aile, akrabalık, ırk, mahalli ve milli kimliğin belirlendiği, öğretildiği ortamlardır.

Din, kutsal varlıkla ilgili her tür inanç ve ibadetten meydana gelen toplu bir sistemdir. Bu sistemin öğeleri ise kurumlar ve dinî törenlerdir.

Dinî tören; belirli bir inanç etrafında oluşmuş, kalıplaşmış, tekrarlanan belli davranış biçimlerinden, sözlerden, el-kol-baş-beden imgelerinden ve genel olarak simgelerden oluşan; kutsala ulaşma, onu ululama, yardım dileme veya şükretmeyi hedefleyen sözlü kültür ortamlarıdır.

Dinsel törenler insanlara kutsal olana karşı ne türlü davranılması gerektiğini bildiren eylemsel kurallardır. Durkheim, dinsel törenlerin çeşitli biçimlerini şöyle saptar:

- 1- Çocukluktan yetişkinliğe kadar geçen sürede bir evreden öbürüne geçmek için yapılan geçiş dinsel törenleri (Mürur ayini)
- 2- Bir ergenin topluma ya da dinsel bir topluluğa girmesi için yapılan giriş dinsel töreni (Dühul ayini)
- 3- Bir dinsel toplulukla birleşmek için yapılan birleşme dinsel töreni (İttihat ayini)
- 4- İlkelerde uygulanan öykünme dinsel töreni (Taklit ayini)
- 5- Ölüünün günahlarının affedilmesi için yapılan kefarete törenleri
- 6- Yas törenleri (Durkheim 1923: 253).

d. Dinî Törenlerin Yapısı

Dinî törenlerin kaynağı aynıdır, yapısı birbirine benzer uygulamada farklılıklar vardır. Eski dinlerdeki bir takım uygulamalar yeni dinlerin kabulünden sonra adlarını değiştirerek yaşamaya devam ederler.

Bütün dinî ayinler esas itibarıyla büyüsel-dinsel kökenlidir. Gelişme süreci içinde ritüelin yayılmasıyla bunların büyüsel kısmı giderek eğilimi göstermektedir.

1. Dinî Törenin Yeri

Ayinler, topluluğun kutsallığını ortaklaşa kabul ettiği belirli bir yerde yapılır. Burası ataların ruhlarını barındırdığına inanılan mezarlık, kutsal koru vb. olabileceği gibi, mitolojik değer taşıyan kaya ve taşların yanı, kutsal göller vb. olabilir. İnsan yapımı tapınaklar ise Mezopotamya zigguratlarından, Notre Dame Katedrali'ne dek uzanır ve mimarî gelişimin motor gücü olmuştur denebilir. Aynı coğrafyada hüküm sürmeye başlayan farklı bir dinin eski tapınak ve tören yerlerini aynen koruyarak ya da kendi bünyesine uygunlaştırarak kullandığını görmek mümkündür. Tapınakların veya tören yerlerinin yeni dine kabul edilmesi aynı zamanda o tapınakta veya kutsal mekânda ibadet eden kişilerin yabancılık çekmeksizin yeni dine adapte olmalarını sağlayan önemli bir uygulamadır. Yine bir dinin mensuplarınca kutsal kabul edilmekle birlikte, zaman zaman ziyaret edilen yerler de vardır. Musevilerde Kudüs-Süleyman Mabedi, Hristiyanlarda azizlerin, özellikle Meryem Ana'nın hayatına ilişkin yerler, Müslümalarda Kâbe, Hindularda içinde yıkanmakla tüm günahlardan arınılacağı varsayılan Ganj Nehri, Doğu Asya'da kimi dağlar vb. (Glasenapp 1966: 142); (Örnek 1971: 78-79) yerler.

“Tapınak” ruhlarla veya tanrıyla temasa geçilen adak ve kurban sunulan doğal veya insan yapımı yerdir. Genel anlamda mabed, yüce bir varlığa saygı göstermek için yapılmış kutsal sayılan yapıdır. Özel anlamda ise mabed, Allah'a karşı kulluk görevini yerine getirmek için insanların biraraya geldikleri yerdir. Din olgusu içinde ibadet ve mabed bir arada düşünülmüştür. Her din, insanların biraraya gelip ibadet edecekleri, toplanabilecekleri yer meselesini ortaya çıkarmıştır. Hemen hemen bütün dinler, ilk ortaya çıkıp yayılmaya başladığı sıralarda, belirli bir toplantı yerine sahip olmamıştır. Uygun bir mekânda toplanılmış zamanla mensupların sayısında artış olunca mabed ihtiyacı belirmiştir (Tümer 1988: 259-263). Her dinin veya her toplumun kendine mahsus ibâdet yerleri, mabedleri vardır. “Her mabed; o dinin muhtevasına göre şekillenmekte; ya aslî görevini, yani “Allah'ın evi” vazifesini ifâ

etmekte; ya bir toplanma yeri, “Tanrı’nın bulunduğu yer” fonksiyonunu icra etmekte; ya da sadece dini liderlerin heykellerinin bulunduğu yer, “putevi” hüviyetini taşımaktadır” (Tümer 1988: 260).

Mabedden başka mihrab da dini törenlerin yapıldığı alanlardır. Mihrab, “enerjinin yoğunlaştığı, simgenin belirginleştiği, kült nesnelerinin yerleştirildiği tapınağın içinde veya dışında tek başına özel mekândır” (Howells 1950: 270).

2. Kült Objeleri

Her ayin belirli nesneler aracılığıyla yürütülür. Bunlar arasında heykel ve resimler, tılsım ve muskalar, çift yüzlü baltalar, haç gibi birtakım dinî semboller, tören asaları, libasyon kapları, kapların içine konulan su, yağ, tohum, tuz gibi çeşitli malzemeler. İbadet araçlarının genellikle hem araç, hem de kutsallığı ibadet edene geçirici bir niteliği vardır.

3. Tören Giysileri

İbadet ya da belirli bir nedenle yapılan törende temiz, ortama uygun giysi daima önemli kabul edilmiştir. Dinî törende farklı giysi özellikle töreni yönetecek kişi için ayrıcalıklı anlam taşımaktadır. Cübbe, başlık, yetkiyi simgeleyen kemer, pazubant, asa gibi aksesuarlar, seçilen renkler, uygulanan model töreni yöneten kişi/kişilerin ayrıcalığını vurgulayan unsurlardır. Bu anlayışa bir örnek olarak Şaman cübbesi verilebilir. “Altaylılarda “manyak”, Yakutlarda “kumu” veya “oyun tangasa” adı verilen cübbe; şamanın bağlı olduğu ruhlarca takdis edildikten sonra şaman ayinlerinde kullanılabilir” (İnan: 1976: 92).

4. Müzik

İnsanoğlunun ayin sırasında kullandığı müzik aletleri içleri boş vuruşlu aletler, gerilmiş zar veya derilen yapılan vurmali çalgılar, yaylı çalgılar, nefesli çalgılardır. İlk müzik aleti, insan sesidir. Bu çalgının, gerek ilahiler, gerekse şiirler vb.

tezahürleriyle günümüz törenleri için de önemli bir unsur oluşturduğu eklenmelidir. “Müzik ayine hem bir derinlik hem ve bir gerilim katar” (Lips 1951: 250-251).

5. Tören Kişileri

İbadeti ve âyinleri yöneten kişilerin başında din adamları gelmektedir. Bunların görevleri tanrılarla insanlar arasında aracılık yapmaktır. İbadeti ve âyinleri yönetenler, bu mesleği ya dinsel-büyüsel güçlere sahip oldukları için ya da bu amaçla bir eğitim ve öğrenimden geçtikten sonra elde ederler (Örnek 1971: 81) Din adamlarının yanında gönüllü veya görevli olanlar ile katılımcı ve izleyiciler tören kişilerini oluştururlar.

e- Dinî Törenlerin İşlevleri

Her öz bir biçimle belirir. Dinî törenler soyut inancın somut davranışlarla ifadesidir. Bütün dinlerdeki belki de tek ortak ilişki, hemen her dinin kutsal sayıp saymadığı birtakım olay, faaliyet ve varlıkların olmasıdır. Kutsal sayılana saygı duyulur, onlardan korkulur, sakınılır ve yüceltilir. Bunlara yaklaşma da belirli resmî, kalıplaşmış davranışlarla -ayinlerle- olur.

Dinin toplumsal işlevleri şunlardır:

- 1- Din toplumun bütünlüğü ve devamlılığının sağlanmasına yardım eder.
- 2- Din toplum üyelerinin yaşamın güç şartlarına direnmelerini sağlar.
- 3- Dua etmek, çoğu zaman insanları sıkıntı ve baskılardan kurtarır, rahatlatır ve manevî bir doyum sağlar.
- 4- Dinî tören ve ayin toplum üyelerinin birbirleri arasındaki dayanışma ve bütünlüğünü korur ve devamlılık sağlar.

Bu görüşlerin yanında dinin tarihsel süreç bakımından en önemli fonksiyonu bir toplumsal kontrol aracı olarak toplumun bütünleşmesine katkıda bulunmak olduğu söylenebilir.

Edward Sapir'e göre, bütün insanlık tarihinde dinin görevi belirli önemli normları pekiştirerek, günlük yaşamın anlaşılmaz ve tehlikeli ortamı içerisinde insanlarda bir gönül rahatlığı yaratmak, onları huzura kavuşturmak, insanların stres ve kaygılarını azaltmaktır (Özkalp 1991: 105-106). Bu bağlamda dinin, modern toplum yaşantısında törenler vasıtasıyla yerine getirdiği görevler şöyle sıralanabilir:

- 1- Gönül rahatlığı ve huzur sağlama
- 2- Toplumsal denetim ve yol gösterme
- 3- Refah eğlenme ve dinlenme hizmetleri götürme
- 4- Toplumsal değerlerin formüle edilmesi

Paul Magnarella (1982: 217)'ya göre geleneksel ritüel ve inançların dört işlevi bulunur:

- 1- Ahlâkî
- 2- Eğitici
- 3- Pratik fırsatı tanıyarak beceri ve alışkanlık kazandırma
- 4- Geleceğe hazırlayıcı

Bu dört işlev bir toplumun sosyal ve kültürel devamlılığını sağlar

Durkheim, dinin insanların içinde yaşadıkları topluma sıkıca bağladığını savunmuş, bu teziyle de özellikle psikologlardan geniş bir destek görmüştür. Bu nedenle, din, bireyleri topluma bağlamak, insanlar arasındaki birlik ve dayanışmayı kuvvetlendirmek gibi önemli bir görevi üstlenmektedir. Durkheim, dinin toplumda dört temel görevi olduğunu belirtir.

1- Din insanın belirli kurallara uyarak kendini disipline etmesine ve denetlemesine yardımcı olur.

2- Din bireyler arasında birleşme ve dayanışma sağlar.

3- Dinî gelenek ve göreneklerin devamlılığını sağlayarak toplumun kültürel mirasını korur ve gelecek nesillere aktarılmasına yardımcı olur.

4- Bireyi korkularından koruyarak huzurlu ve güvenli ortamlar oluşturmalarını sağlar (Durkheim 1961).

Bu maddeler ışığında dinî törenler;

1- Toplumda varolan düzenin zorlayıcı, bireye sorumluluk yükleyen yaptırımların etkisini hafifletir.

2- Dinî ayinler sırasında insanların bir arada bulunmaları, aynı duyguları paylaşmaları aralarındaki ilişkileri kuvvetlendirir ve dayanışmayı pekiştirir.

3- Belirli zaman ve yerlerde söylenen ilâhiler, inancı pekiştirerek gönül rahatlığı sağlar ve insanların dini öğrenmesine katkıda bulunur. Dinî ayin ve törenler huzur ve güven ortamı yaratarak inananları mutlu kılar, kaygı ve endişelerinden uzaklaştırır.

4- Dinin toplumda, canlandırıcı bir işlevi vardır. Toplum ilişkilerinin, geleneklerin sürmesine, inançların tazeliğini korumasına, değer yargılarının, törelerin kökleşmesine yardım ederek toplumsal bilincin pekişmesini; dinî ve millî kimliğin kuvvetlenmesini sağlar; dolayısıyla, bireye toplumun vazgeçilmez bir parçası olduğu duygusunu aşılar.

Amerikalı antropolog W.Graham. Sumner, Folkways and Mores'da ayini göreneklerin gelişip kurumsallaşma süreci şeklinde açıklamaktadır (Sumner 1979). Otoritenin buyurduğu ve düşünmesiz, mekanik olarak tekrar edilen eylemler, ayine dahildir. Tüm ayinler törensel ve ciddidir. Kutsal olmaya ya da bağlantılı olduğu konuyu kutsallaştırmaya yönelir. Bu nedenle, ilkel toplumda korku, otoriteye saygı, geleneğe bağlılık ve disiplinli işbirliği ayin aracılığıyla öğrenilir. Sumner'a

göre“ayın, büyü yoluyla doğa güçlerine insanın lehine işlerlik kazandırma uğraşdır. Öte yandan, ikinci eğilim ise, ayının gelenek ile gelecek arasında bir bağlantı kurarak toplumsal korku ve endişeleri giderici, ataların ruhuyla bağlantı kurarak toplumsal birliği pekiştirici işlevi vurgulanmaktadır (Sumner 1979:61)..

Törenler, ulus bilincinin kurulmasını, korunmasını ve bilinçaltında pekişmesini sağlar. Sovyetler Birliği, sosyal ve politik yönden, bütün vatandaşları için tek tip bir sistem yaratmış olmasına rağmen, birliğin çok uluslu ve farklı kültürlere sahip yapısı, alt ulusal alanlarda çok açık bir şekilde temsil edilir. Farklı bir ulus ideolojisine sahip olan Birliğin bütünü, millet seviyesine sadece bazı noktalarda ulaşabilmiştir. Mahalli unsurlar, Sovyet kimliğine ait sembollere kendilerini ya uydurmuşlar veya onlarla bir paralellik kurmuşlardır.Böylece yaygınlaştırılmış Sovyet sembol ve ritüelleri özellikle politik ve ideolojik alanlar ile çalışma ahlâkı ve toplum ahlâkı ile ilgilidir. Bunlar, Sovyet kurumlarının bütün vatandaşlarını entegre etmek için araştırdığı vasıtalarlardır. Buna karşın, hayat akışı içindeki ritüeller, aile ve toplumun alt ulusal alanlarını ifade eden unsurlardır (Chylinski 1995: 69).

Sosyo-kültürel normları davranışların ve bilgilerin öğrenilmiş şekilleri olarak tanımlayan Nihat Nirun; normların insanın biyolojik yapısından kaynaklanmayan her fiil ve hareketi kapsadığını belirtmekte ve bu davranışların doğumdan hemen sonra bir önceki nesil tarafından yenilere öğretilerek aktarıldığını ifade etmektedir. Bu sebepten “kültürel normlar öğrenilerek aktarılırlar ve öğrenme fiili sosyal etkileşme ortamı içinde gerçekleşir” (Nirun 1990: 251). Bu anlayışa bağlı olarak kültür muhtevasının bünyesinde bulunan dinî inanç, dinî törenlerle öğretilir. Eylemlerin temelinde kabuller ve düşünceler vardır. Dinî törenler, dinî inançların şekillendiği, eyleme dönüştürüldüğü, kendi bünyeleri içinde sistematik yapıya ulaşmış, yaptırım gücüne sahip normlardır.

İbadetin özü olan dua, yalın haliyle yüce kudretlerin yardımını ve acımasını sağlamak, onları harekete geçirmek için, insanın içinde bulunduğu duruma göre o anki seslenişidir. Bu niteliğiyle bireysel bir karakter taşıyan dua; dinî önderler

tarafından yönetilen ibadetlerde kurallara baēlı olarak, belli bir dūzen içinde, toplumsal bir karakter kazanır. Duaları genellikle ū grupta toplamak mūmkūndūr: “İstek duaları, ūūkran duaları ve yakınma duaları”(Örnek 1971:83) bireysel ve topluca; içten ve sesli olarak yapılabilir. Okumaya eēlik eden jest ve mimikler duanın önemini ve insanoēlu için gerekliliēini açıklamaktadır.

Howells’a gūre (Howells 1950) ister bir dua, ister bir būyū ya da herhangi baēka bir formda, dinî uygulama veya rit; “kendine ūzgū bir yapısı bulunan, kazanılmıē, kabul edilmiē ve uygulamaya devam edilen bir bilgi birikimidir “(Howells 1950: 29).

C. Türk Kültüründe Dinî Törenler

Kültür, her türlü fikir ve özellikle sanat alanındaki hareketler ve faaliyetler için kullanılan, bilince ve zevke hitap edici bilgi ve değerler bütünüdür (Ergin 1975: 5-6). Ziya Gökalp'in "hars" adını verdiği ve "bir milletin dinî, ahlâkî, hukukî, aklî, bedîî, lisânî, iktisadî ve fennî hayatlarının ahenkli bir bütünüdür" şeklinde tarif ettiği (Ziya Gökalp 1976: 25) kültür, Ülken'e göre "milletin içinde bulunduğu medeniyet şartlarına göre yarattığı bütün dil, ilim, sanat, felsefe, örf ve adetleri ve bunların mahsüllerinin toplamıdır" (Ülken 1976: 21). Kurtkan ise kültürü "insanın insan tarafından tesis edilmiş ve yaratılmış olan çevresini ifade eder. Maddî ve manevî olmak üzere iki vechesi vardır" (Kurtkan 1976: 16) şeklinde tanımlamıştır.

Mümtaz Turhan (1951:45) ve Müjgân Cunbur'un (1981:18-23)'un verdikleri bilgilere göre yabancı araştırmacılardan bazılarının "kültür" hakkındaki tarif ve açıklamaları şöyledir: Taylor'a göre kültür: "Bilgiyi, imanı, sanatı, ahlâkı, hukuku, örf-adeti ve insanın cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün maharetleri ihtiva eden mürekkep bir bütün"dür. Wiesler'e göre: "Bir toplumun yaşama tarzı"dır. Sapir'e göre: "Atalardan gelen maddî manevî değerler yekûnu"dur. Young'a göre "İnsanın tabiatı ve kendini idare etme yolu ile bizzat meydana getirdiği eser"dır. F.A.Wolf'a göre: "Bir millet fertlerinin iştirak halinde bulunduğu manevî hayatı"dır. R. Thurnwald'a göre: "Kültür, tavırlardan, davranışlardan, örf ve adetlerden, düşüncelerden, ifade şekillerinden, kıymet ölçülerinden, tesislerden ve teşkilattan mürekkep öyle bir sistemdir ki, tarihi mahsül olmak üzere teşekkül etmiştir". Maciver'e göre: "Kültür, yaşayış ve düşünüş tarzımızda, günlük münasebetlerimizde, sanatta, edebiyatta, dinde, sevinç ve eğlencelerimizde tabiatımızın kendisini ifade etmesidir".

Turhan'a göre (1969:56) kültür, "bir cemiyetin sahip olduğu maddî ve manevî kıymetlerden oluşan ve cemiyet içinde mevcut her tür bilgiyi, alakaları, alışkanlıkları, değer ölçülerini, umumî tavır, görüş ve zihniyet ile her tür davranış

şekillerini içeren bir bütündür". Turhan, kültürün toplum üyelerince paylaşıldığını ve toplumu diğer toplumlardan ayıran özel bir yaşam tarzı oluşturduğunu bildirmektedir (Turhan 1969: 56-58).

Yapılan bütün bu tanımlardan sonra kültür; "Bir toplumu, bir cemiyeti, bir milleti kendi öz benliğinde koruyarak, onu diğer milletlerden ayıran maddî manevî değerler bütünüdür. Bu bütünü oluşturan değerler: dil, din, örf ve adetler, dünya görüşü, sanat, tarih ve millî şuurdur. Kültür değişmesi ise "bir toplumun mevcut düzeninin maddî ve manevî medeniyetinin bir tipten bir başka tipe geçmesidir" (Turhan 1969:56). Kültür değişmesi, bir toplumun siyâsî yapısında, idarî kurumlarında, toprağa yerleşme tarzında, iman ve kanaatlerinde, bilgi sisteminde, terbiye anlayışında, kanunlarında, maddî alet ve vasıtalarında, bunların kullanılmasında, toplumsal ekonomisinin dayandığı tüketim maddelerinin sarfında az çok meydana gelen değişimleri ihtiva eder. Terimin en geniş anlamıyla kültür değişmesi, insan medeniyetinin daimî faktörüdür (Turhan 1969: 56-58).

Kültür değişmeleri iki yol izler: Serbest kültür değişmeleri; bir milletin, başka bir milletle teması neticesinde, herhangi bir zorlama olmadan meydana gelen tabii değişmelerdir. Türklerin İslâmiyete girişleri ve İslâm medeniyeti içinde yerlerini almaları ve rol oynamaları bu değişmeye bir örnektir. Zorunlu kültür değişmeleri ise; Bir milletin kendi kültürünü başka bir millete, o milletin arzusu olmaksızın çeşitli baskılarla kabul ettirmesi, yani empoze etmesidir. Buna kültür emperyalizmi de denir (Turhan 1951: 45-51). Serbest kültür değişmesi doğal seyir içinde, zamanla gerçekleşir, millet bünyesinde tepki uyandırmaz. Zorunlu kültür değişmesi ise, kısa zamanda sunî bir şekilde, zorla uygulanır, millet bünyesinde tepkilere ve sarsıntılara sebep olur.

Ziya Gökalp, medeniyetlerin etkileşim yoluyla oluştuğunu belirttikten sonra medeniyeti "usul ve akıl vasıtasıyla yapılan iktisadî, dinî, hukukî ve ahlakî fikirlerin mecmûudur" şeklinde tarif etmiştir (Gökalp 1976: 25-26). Kafesoğlu'ya göre medeniyet, "milletlerarası ortak değerler seviyesine yükselen anlayış, davranış ve

yaşama vasıtaları bütünüdür” (Kafesoğlu 1986: 2). Thirnwald’a göre medeniyet: “Birikmiş bir bilgiye ve teknik vasıtalara sahip olma, bilme ve yapabilmedir”(Turhan 1951:31). Maciver’e göre ise medeniyet: “İnsanın, hayatı üzerinde müessir şartları kontrol maksadiyle sarfetmiş olduğu cehdler neticesinde, meydana gelen mekanizma ve teşkilatın umumî heyetidir” (Turhan 1951: 31).

Medeniyet değişimi söz konusu olduğunda yeni hayat tarzı, yeni kurumları, yeni araç gereçleri, kısaca maddî ve manevî pekçok yeni birikimi beraberinde getirir. Bu sebeble kültür değişimi, önceki kültürde varolan birikimlerin değişmesi yanında önceki kültürde varolmayan yeni katılan birikimlerin bu kültürün içine uyumlu olarak yerleşmesi anlamına da taşır. Yeni katılan kurum, araç, gereç, maddî ve manevî her türlü birikimi toplumun önceki anlamlar-değerler-kurallar bütünü içine yerleşerek kültürün sağlıklı gelişimi anlamına da sahiptir. Bir toplumun başarılı, dengeli ve yaratıcı olabilmesi için içinde bulunduğu medeniyet seviyesi ile kültür birikiminin birbirini tamamyalıcı ve ahenk içinde bulunması şarttır.

Değişen zaman ve gelişen koşullara göre toplumun ortaklığını sağlayan ana kültür korunarak, medeniyet dairesi içinde yeni yapılanmalar oluşur, gelişir, genişler, yayılır ve katmanlaşır. Ağaçlara çaput asarak dilekte bulunma, Orta Asya Türkler’inden yerleşik bir gelenektir. Müslümanlıkla hiçbir ilişkisi bulunmayan bu gelenek Türkler din değiştirdikten sonra biçim değişikliğine uğramış ve ağaca çaput bağlarken üç İhlâs bir Fatihâ Suresi okunur olmuştur.

Türk tarihine anahatlarıyla bakıldığında, Türk hayatı fetihlerle başlamış ve yeni toprakları yurt edinerek gelişmiş olduğu görülür. Atayurt hiçbir zaman terkedilmemiştir. Bu nedenle, Atayurt Orta-Asya’dan itibaren dünya coğrafyası üzerinde geniş alana yayılmış olarak yaşayan Türk kültürü, tarih ve coğrafyadaki çok boyutluluğa paralel olarak çeşitlenmiş ve farklı seviye ve birikimlerle günümüze ulaşmıştır.

Türk Kùltür ve medeniyet tarihi incelendiğinde üç önemli dairenin varlığı gör÷lmektedir:

1-Atlı Göçebe Kùltür ve Medeniyet Dairesi;

2-Türk-İslâm Kùltür ve Medeniyet Dairesi;

3-Cumhuriyet Terkibi (Günay 1991a: 9)

Mehmet Kaplan'ın ifadesi ile akıncı medeniyet ve kùltür döneminden günümüze değin Türk kùltürüne has pekçok unsur, çeşitli yollarla gelmiştir (Kaplan 1991). Köktürk ve Uygurlar Çin medeniyet ve kùltürü ile karşı karşıya kalmışlar bir bölümü bu kùltür içinde eriyip yok olurken büyük bir bölümü bu medeniyetten aldıkları gerekli unsurları kendi kùltürleri içinde yoğurarak olumlu terkiplere ulaşmışlardır. Türk tarihi ve kùltürü açısından önemli ve dikkat çekici ikinci dönem, Karahanlı Hükümdarlarından Satuk Buğra Han'ın X. yüzyılda İslâm dininin resmen kabul etmesiyle başlamıştır.

Umay Günay, İslâm dininin kabulüyle birlikte Türk yaşamında yalnızca bir din değışikliğinin yaşanmadığını; Türk-İslâm medeniyeti döneminde yaşama tarzının, kabullerin, sosyal değerlerin de değışime uğradığını; akıncı medeniyetin alp tipinin yerini ikinci medeniyetin gazi tipine bıraktığını belirtmekte ve bu dönemde mesihci kùltür zihniyetinin hâkim olduğunu ifade etmektedir (Günay 1991a: 8). Günay (Günay 1991a: 8)'a göre Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Mevlâna, Hacı Bayram-ı Veli gibi mutasavvıflar topluma uzlaşma duygusuyla yaklaşmışlar sevgi ve hoşgörü vasıtasıyla bölünenleri birleştirmişler, asıl gerçek olarak kabul ettikleri Tanrının birliğine insanları kuşku, nefret, korku ile değil; derin bir güvenle, uzlaştıracak paylaştıracak sevgi ile yöneltmişler, dünyayı Tanrı'nın lütfu olarak kabul etmişler, geçici olan bu dünyayı güzelleştirerek, uzlaşarak yaşamayı öğretmişlerdir.

Kùltür ve Medeniyet Dairesinin değışmesiyle birlikte kùltürü oluşturan bütün maddî ve manevî değerlerde de birtakım farklılıklar meydana gelir.Bu bağlamda

kültür ve medeniyet dairesi değişiminde bir din değişimi de yaşanmışsa dinin teorik yanı olan inanç ile pratik yanı olan ibadetlerde de yeni anlayışlar, şekiller, uygulamalar görülecektir. Değişen veya amlamı genişletilerek sürdürülen “kutsal” kabulü din bakımından toplumun farklı bir boyuta taşınmasına neden olacaktır. Din anlayışını veya inanç sistemini canlı tutan ve insanların eğitilmesinde, yeni ahlâk yapısının örneklenmesinde birlik ve beraberlik duygusunun pekiştirilmesinde yarar sağlayan dinî törenler de yeni yaklaşımla değişecek ve yeni öğelerle zenginleşecektir. Türk tarihinde yukarıda bahsedilen kültür ve medeniyet dairelerine bağlı kalarak Türk topluluklarının inanç sistemlerini canlı tuttukları dinî törenlerinde de bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. İslamiyetten önce ve sonra, kabul edilen farklı inanç sistemleri doğal olarak sosyal hayatı etkilemiş dinî törenlerin içerik ve şekil bakımından farklılaşmasına neden olmuştur. Bu nedenle Türk kültüründe dinî törenlerin dökümünü yapmak ve yapısını inceleyebilmek için öncelikle Türklerin kabul ettikleri dinleri kısaca ele almak; ardından birbirini takip eden kültür ve medeniyet dairelerindeki dinî tören uygulamalarının değerlendirmek gerekmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca, insan toplulukları yüce saydıkları ataları, ölüleri, efsane kahramanları başta olmak üzere kutsal olarak niteledikleri hayvanlara bitkilere, güneş, ay, yıldız, su, ateş, taş vb. tabiat varlıklarına inanç ve bağlılık göstermek amacıyla ibadette bulunmuşlardır. Eski Türklerde dağ, ağaç, orman, mağara, su ve kayanın kutsallığına inanmak, onların Yer- Su inançlarının bir bölümünü oluşturmaktadır. Eski Türk inancı atalara saygı ve bağlılığı gerektirir. Tüm pislikleri ve ruhun pasını temizlemesi nedeniyle ateşin de kutsallığı kabul edilmiştir.

Eski Türk inancını şu üç noktada toplamak mümkündür:

1-Tabiat Kuvvetlerine İnanma:

Eski Türkler dağ, tepe, kaya, vadi, ırmak, su kaynağı, mağara, ağaç, orman, volkanik göl, deniz, demir, kılıç vb. varlıklara içkin ruhlar ve gizli güçler bulunduğu inanmışlar bununla birlikte güneş, ay, yıldız, yıldırım, gök gürültüsü, şimşek gibi ruh-tanrıların gücüne de inanılmıştır. Ruhlar iyilik seven ve kötülük getiren olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.

Kafesoğlu'nun Eberhard, szasz, Kotwicz, İnan, Ögel gibi türkologlardan aktardığı bilgilere göre, Asya Hunları yılın ilk ayında Tanhu'nun sarayında ve ilkbaharda (beşinci ayda; milâdi takvime göre Haziran'da) Lung Ç'eng (Ongın nehri bölgesi)de, Gök-Türkler ve Uygur'lar yine aynı ayda Tamır ırmağı kaynağında; Hunlar sonbaharda Tai-lin'de Gök-Tanrı'ya, atalara, tabiat güçlerine at ve koyun kurban ederlerdi. Gök-türklerin, biri ilkbaharda hakan başkanlığında ülke ileri gelenlerinin katılımı ile büyük törenler düzenledikleri ata mağarasında olmak üzere, Tanrı'ya, atalara kurban sundukları üç kutsal törenleri vardı. Tabgaçlar ilkbaharda ve sonbaharda atalara kurban sunarlar, tapınak makamındaki taş-ev içinde kesilen kurbandan sonra, civara kayın ağaçları dikerek kutlu ormanlar kurarlardı. Bunlardan kutlu ormanlar meydana gelirdi (Kafesoğlu 1986:289-290). Göktürk çağında tabiat ruhlarına Gök-Türk çağında, Yer-su ("yer-sub") adı verilmiştir. Bu tabir "yer-suv" şekliyle Uygurlarda da vardı. Yer-su'lar kutsal "ıduk" sayılıyorlardı.

2-Atalar Kültü:

Ölmüş büyüklere tâzim, atalara saygı ve "baba hukuku"nın inanç sahasındaki belirtisi olarak görülen "Atalar Kültü" Asya Hunları, Tabgaçlar ve Gök-türkler tarafından kutsal mağaralar önünde atalarının ruhlarına sunulan kurbanlarla uygulanmaktaydı. Atalara ait hatıraları kutlu sayılır, ölü silâhları, değerli eşyası, bazan koşumlu atları; kadınlar ise mücevherleri ile birlikte gömülür böylece öteki dünyada rahat yaşayacaklarına ve yabancılık çekmeyeceklerine inanılırdı (Kafesoğlu 1986: 293).

3-Gök-Tanrı Kabulü:

Bu inanç sisteminde yaratıcı, tam iktidar sahibi Tengri en yüksek varlık olarak imanının merkezinde yer almıştır. Aynı zamanda “semavî” niteliğinden ötürü “Gök-Tanrı” adı ile anılmıştır. Araştırmacılar tarafından Gök-Tanrı inancının toprakla ilgisi olmadığı avcı, çoban ve hayvan besleyici topluluklara mahsus bulunduğu, bu itibarla çıkış noktasının Asya bozkırlarına bağlanması gerektiği yüksek bir katılımla kabul olunmuştur. Eliade’ye göre “Orta ve Kuzey Asya toplulukları için karakteristik bir sistem olan” Gök-Tanrı, R. Giraud’ya göre doğrudan doğruya “bütün Türklerin ana kültü” durumundadır (Kafesoğlu 1986: 295).

Güngör, Türklerin “Tengri” adını verdikleri dünyayı ve bütün varlıkları yaratan, göğün dokuzuncu katında oturan, tek olan güce inandıklarını, Tanrı’dan başka kutsal olan varlıkların “tengri” kavramı içine alınmadığını, tabiat kuvvetlerinin ve tabiata dahil olan varlıkların birer ruh taşıdığına, bu ruhların bir kısmının iyilik bir kısmının kötülük verdiği, ruhların gönlünü almak ve kötülükleri engellemek için at ve koyun kurban edildiğini belirtmektedir. Güngör (1993a: 62)’e göre Eski Türkler göğe ve güneşe saygı gösterirler, selâm verirler ama tapınmazlardı.

İnan, Eski Türk panteonunda birçok tengri bulunduğunu, Hun İmparatorluğu devrinden sonra bu panteondaki tanrıların en güçlüsünün Gök Tanrı olduğuna inanıldığını, Türk hakanlığına giren bütün muhtelif uluslar için ortak olduğunu ve Orta Asya’da devlet kuran sülâlelerin hepsinde Gök Tanrı kültünün saptandığını bildirmektedir (İnan 1976: 16).

Eski Türk inancı söz konusu olduğunda “panteon” sözcüğü karmaşa yaratmaktadır. “Panteon” çok tanrılı pagan inancında insan özelliklerine sahip, kişileştirilmiş (antropomorfizm) tanrıların tümünü tanımlamak üzere kullanılan bir

sözcüktür. “tanrılar geçiti”, “tanrılar sahnesi” gibi kullanımları da mevcuttur. Pagan mitolojisinde insanda bulunan her özellik tanrılaştırılmış ve mitler aracılığıyla bireyin kendi varlığını ve yaşamı/yaşam ötesini kavraması sağlanmıştır. Bu tanrılara ek olarak tabiatta bulunan her varlık tanrısal kimliğe büründürülmüş ve mitlerle kainatın insan müdahalesi dışında kurulmuş yapısı aktarılmış, açıkça söylenmemiş olsa dahi yaratıcı gücün önemi vurgulanmıştır. Pagan düşüncesinde panteon, bir anlamda bir üst yönetim kadrosudur.

Oysa Türk kültüründe tek tanrı (Kök Tengri) dışında saygı gösterilen, ululanan, mitlere aktarılan adak ve kurban sunulan başka bir yaratıcı güç yoktur. Kutsal kabul edilen ve kült oluşturan diğer güçler “ruhlar” adıyla anılır ve Kök-Tengri’den ayrıdır. Türk kültüründe görülen Kök-Tengri’nin bir özelliği de Türk’ün Tanrısı olmasıdır. Bu konuda Dursun Yıldırım

“Bengü Taş Bitigi yazıtlarının, Tanrılar’dan değil sadece Tanrı’dan söz ettiğini, bu Tanrının , Türk Tengrisi olarak belirlendiğini, kağan yapmak, buyruk ve yarlık vermek; küç, ülüg, kut ve bilik vermek, kılmak/yaratmanın yalnızca Gök-Tengri’nin iradesine bağlı bulunduğunu, cezalandırıcı ve bağışlayıcı olduğunu, Türk ulusu yok olmasın, diye onları koruduğunu ve kağan verdiğini, Tanrı ile kağan arasında, kağanın buyruklarına uyulmasıyla Tanrı ile ulus arasında sürekli bağ bulunduğunu, kağanın kendisine verilen yarlık uyarınca ulusu yönetir ve ulus da bu yarlık ile gelen buyruklara karşı çıkmazsa, bu bağ kopmayıp sürekliliğin korunmuş olacağının kabul edildiğini bildirmekte ve “kağanlık, Tanrı ile bu bağ kurulduktan sonra, aday yarlık almaya uygun bulunursa verilir. Dolayısıyla, kağan seçimi ve kağan olma töreni sırasında bu bağın kurulmasının kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır” (Yıldırım 1992: 354) demektedir.

Hunlar, Gök Türkler ve Uygurlar gibi Türk devletlerinde dinî sistemin merkezinde Gök Tanrı inancı yer almaktadır. Gök Tanrı, tektir; ezelî ve ebedîdir, her

şeyin yaratıcısıdır; öldürücüdür; kâinatın efendisidir. O görülemezdir. Ona kurbanlar sunularak saygı gösterilir ve dilekte bulunulur.

VI. yüzyıl yazarı Menander, Türklerden bahsederken “her ne kadar toprağa, suya ve ateşe saygı göstermekle beraber, yine de kâinatın yaratıcısı tek Tanrıya inandılar” der (Rasonyi 1993:30). XIII. yüzyıl büyük hakanları, mesela bunlar içinde Möngke açık olarak şu şekilde hitap eder: “Ancak tek Tanrı vardır. Onun takdirine göre yaşar ve ölürüz” (Rasonyi 1993: 30).

Altay kavimlerinde yaşam ve ölüm tek tanrı inancı etrafında şekillendirilmiştir. İnsanlar yerin ve göğün dokuzar katı arasında yeryüzünde Tanrı’nın takdirine göre doğar yaşar ve ölürler. İkinci derecedeki tanrılar, cinler, ruhlar, kaprisli beşerî zaafılara yenilmişken Kök-Tengri yüce, ulu ve değişmezdir. Varlığın temelini oluşturan Tanrı’ya, at ve koyun sunularak şükredilmelidir.

Tanrı’ya hediye sunumu bu dönem Türk hayatının en önemli dinî törenleridir. Hunlar ve diğer Türk kavimleri doğanın canlandığı ilkbahar aylarında şenlikler düzenleyerek toplanır, at yarışları yapılır, toplu ibadet edilir, ilk ot, taze kısrak sütü, kutlu görülen at, göge, güneşe ve tanrıya hediye ederlerdi.

Atayurt Orta Asya’da devlet kuran kavimlerin kültür merkezi olan kağan sarayları ve karargâhlar ile yakın çevrede yerleşen boylar daima yabancı kültürlerin etkisinde kalmıştır. Doğudan Çin mitolojisi ve felsefesi, güneyden Hint-Tibet Budizmi, batıdan Zerdüştizim ilk devirlerden beri Orta Asya milli kültlerini etkisi altına almış ve yerli kültürlerden etkilenmişlerdir. Bu etkileşim şamanist Türkler arasında farklı dinlerin kabulüne neden olmuştur. III-IV. yüzyıllarda Zerdüştizim, Budizim ve Hristiyanlık Orta Asya’nın muhtelif bölgelerine yerleşmiş VII-VIII. yüzyıllarda Manihaizm de bu karmaşık inanç yapısında yerini almıştır (İnan 1976: 4-5).

Türklerin Çinlilerle ilişkiye girdiği dönemlerde Çin’de yaygın olan inanç sistemi Konfüçyusçuluk idi. Bu din, Ortadoğu’nun semavî/kitabî dinlerinden farklı olarak, Tanrısı, peygamberi olmayan bir ahlâk öğretisiydi. Konfüçyus, İnsan-doğa, insan-toplum ve insan-insan ilişkileri üzerinde düşünen; toplumun kültürel birikimini ahlâk kuralları biçiminde yorumlayıp dile getirmeyi başaran bilge kişidir. Kutsal dayanağı, dogması ya da yetkisi yoktur. Gücünü, kendisine inananların desteğinden alır. Hindistan’da doğup Çin’e gelen Budhacılık ile Taoculuk aynı karakterde, yani Tanrısı ya da Tanrı tarafından atanmış peygamberleri, kutsal kitapları olmayan dinlerdir. Türklerin, batı yönünden gelip doğuya doğru yayılma aşamasında bulunan Budizm’i görüp anlaması, beğenip benimsemesi güç olmamıştır; çünkü, Konfüçyusçuluk, Taoculuk ya da Budhacılık kutsal inançlarla çatışan ahlâk sistemleri değildir.

Batıya doğru göç eden Türk boylarının karşılaştığı ilk semavî/kitabî dinler, İslâmiyetten çok önce kurulup kuzeydoğuya doğru yayılma aşamasında bulunan Musevilik ve Hristiyanlıktır. Türk boylarının batıya doğru göçleri sırasında, İranlı Mani’nin üçüncü yüzyılda başlattığı Manicilik veya Maniheizm dini ile tanıştıkları bilinir. Evreni, iyilerle kötülerin savaş alanı olarak gören; insanın mutluluğunu bu tür karşıtlıkların dengelenmesinde arayan Maniheizm, sonraki semavî dinleri olduğu kadar Şaman inancını da etkilemiştir.

İslâmiyet bütün din-devlet gelenekleri arasında, Türk göçmenlerini en çok etkileyen inanç akımıdır. Türkleri, İslâm Dünyası’na doğru çeken güçler, Türklerin, İslâmiyeti önce kabûlüne sonra onu yöneterek yaymasına hattâ koruyucusu durumuna gelmesine yol açmıştır. İslâm Dünyası’na ilk ayak basanlar, savaş tutsağı köleler ya da paralı askerler olarak Uygurlardan ayrılan Oğuz boyları (Arap ağzıyla, “Uz” veya “Ghuz” Türkleri) dir. Müslümanlaşan Oğuz Türkleri, tarihe “Selçuklular” adıyla geçmiştir.

a. İslamiyet Öncesi Dinî Törenler

Türk kavimlerinin örf, âdet ve inanmalarında son devirlere kadar korudukları eski dinî kabuller ve geleneklerin kaynağı Hun ve İskit dönemlerine kadar inmektedir(İnan 1976:1).. Bu bakımdan Orta Asya ve Doğu Avrupa’da yaşayan türk kültürünü bir bütün olarak ele almak gerekmektedir. Milâttan önce ikinci yüzyılda Çin vakanüvisleri tarafından Hunlarda tesbit edilen Gök-Tanrı, güneş, ay, yer-su, atalar ve ölümler kültü Türk kavimlerinde muhtelif kültürlerin tesirleri altında kalmalarına rağmen, son devirlere kadar devam ettirilen kültlerdir.

Dini oluşturan üç öge inanç-ibadet ve dinî törenlerdir. Dinin soyut/teorik yönünü oluşturan inanç manevî hazzı ve sosyal birliği sağlama amacıyla ibadet ve dinî törenler vasıtasıyla somutlaştırılır” cümlesinden yola çıkılarak Eski Türk dini ve törenleri hakkında öncelikle şu açıklamanın yapılması gereklidir: Eski Türk dini kaynağını atalar kültü, tabiat kültleri ve Kök Tengri inancından alır. Bu inanç Eski Türk dininin soyut/teorik yönü; kültlerin dua-kurban-adak ritleriyle uygulanması ise dinin somut/pratik yönüdür. Şamanlık, Eski Türk dininin somut/pratik yönünün uygulama yöntemi/teknikidir. Türklerin eski dinini oluşturan üçlü inanç sistemi şamanlık adı verilen bir yöntem/teknikle somutlaştırılmış ve canlandırılmıştır. Şamanlık yönteminde ibadet ve ayinler belirli bir düzen içine alınmıştır. Şamanlık başlı başına bir din olmadığı gibi sadece Orta Asya ve Sibiry’a’da görülen bir uygulama da değildir. Dünyanın birçok ayrı bölgesinde yer alan ve olağanüstü genişlik gösteren şamanlık üzerine klasik yazın çoğunlukla Sibiry’a üzerinde odaklanmış olmakla birlikte bu teknik aynı zamanda Kuzey ve Güney Amerika’da, Avustralya yerlilerinde, Endonezya’da, Güney-Doğu Asya, Çin, Tibet ve Japonya’da da görülmüştür (Drury 1996: 35); (Tümer 1988: 46).

Sencer Divitçioğlu “şaman” sözcüğünün Tunguzca olduğunu bildirmiş ve aynı işi yapan seçilmiş veya görevlendirilmiş kípilerin Hun dilinde “atakan”, Kazakça’da “baksı”, Yakutca’da “oyun”, Çuvaşça’da “yum”, Moğolca’da “böge veya bö”,

Altaylarda “kam” ve Oğuzlarda “ozan” adını aldığını aktarmıştır ve dilbilimcilerin bir kısmına göre, şaman sözcüğünün kökeni Paliçe’deki “samana” veya Soğutça’daki “smn” sözcüklerinden türetilmiş olduğunu bildirmiştir (Divitçioğlu 1987: 84).

Şamanlık tekniği mahalli özellikler göstermekle birlikte, dinamik bir yapıya sahiptir. Şamanlık yaşatıldığı ortamın gereklerine göre yeniden yapılanabilmektedir. Orta Asya’da İslâmiyetin yaygınlaşması ve halk müslümanlığının oluşmaya başlamasıyla birlikte şamanlar müslümanlığı kabul etmiş, şamanlık tekniğini yüzeysel de olsa yeni dinin gereklerine göre şekillendirerek varlıklarını korumayı başarmışlardır. Malov, müslüman şamanların yaptıkları ayinlerin Altaylı kamların yaptığı ayinlerden şeklen farklı olmadığını sadece birtakım söz ve davranışların yeni dine göre yapılandığını belirtmektedir (İnan 1954: 109).

Hikmet Tanyu, şamanizmi bir nevi sihirbazlık/büyücülük şeklinde yaygın olarak beliren ve dünyanın birçok yerinde görülen bir teknik olarak değerlendirmiştir (Tanyu 1966: 204). Şamanların görevleri, ağır hastaları tedavi etmek ve şifaya kavuşturmak, ölenlerin ruhlarını öteki dünyaya götürmek, ona eşlik etmek, bazı anma törenlerini yönetmek, hatta gaipen haber vermek, cinlerle konuşmak, avda şanssızlığı gidermek, evlilikte mutluluğu temin, kötü bir ruhun iyi ruhu kapmasını veya onu etki altına almasını önlemek, eğer kötü ruh iyi ruha hakim olmuşsa, onu kötü ruhtan kurtarıp sahibine geri getirmek, bolluk ve bereket sağlamaktır (Tanyu 1966: 205). Tümer (1988: 46)’e göre şamanizm ne kendine özgü bir din, ne de büyüün bir şeklidir. Her iki alanı da ilgilendiren yanları bulunan, çeşitli din ve dünya görüşlerini birleştiren bir inanç ve bir tekniktir. Nevill Drury, şamanlığı “görüş (vision) geleneğidir” şeklinde tanımlamış ve doğal dünyanın tanrı ve imgeleriyle bağ kurmaya yarayan değiştirilmiş bilinç konumlarının eski bir kullanım pratiğidir (Drury 1996: 19) sonucuna varmıştır. Eliade’ye göre (1951:14), şamanizm hem mistik, hem büyü hem de kelimenin geniş anlamında din olan arkaik vecd tekniklerinden biridir. Fuat Köprülü, şamanların şair kişilikleri üzerinde durmuş ve edebî geleneğin kurulmasında üstlendikleri rolü açıklamış ve Eski Türk şairleri-Tonguz’ların

“şaman”, Altay Türklerinin “Kam”, Yakutların “Oyun”, Kırgızların “Bahşı”, Oğuzların “Ozan” dedikleri- “Sâhir-Şair”lerdir. “Sihirbazlık, rakıslık, musikişinaslık, hekimlik, şairlik” gibi birçok vasıfları kendilerinde toplayan bu adamların, halk arasında yüksek değeri ve etkisi olduğunu belirtmiştir (Köprülü 1984: 58-62).

Drury, şamanı “esrime/trance durumuna girerek ruhsal görü-araştırması yapan, kutsal yerlere yolculuk eden, kozmik amaçlı konular üzerine insanlığa haber ileten gizemli bir büyücü hekimdir” (Drury 1996:19) şeklinde tanıtmakta ve şamanın şifacı ve büyücü kimliği üzerinde durmaktadır. Drury’ye göre şaman bu nitelikleri gereği tanrı ve ruhlarla ilişki kurar. İnsanoğlunun dünyasından kutsalın dünyasına simgesel yolculuklar yaparak sorunlara çözüm getirir (Drury 1996:19-21). Sibiry’a da şaman, hem bir şifacıdır, hem de hastalıklardan sorumlu olan varlıkları aramak için gerek gökyüzüne gerekse yeraltına yolculuk yapan bir esrime ustasıdır. Bu bölgede yaşayan şamanlar, fal bakarlar ve başkalarının göremediği şeyleri görürler (Drury 1996: 35).

Kam, tanrılar tarafından tayin edildiğine, ruhları emrinde bulundurduğuna, tabiattaki bazı sırları bildiğine inanılan geniş hayalli, mistik ve şair tabiatlı kimselerdi. Vecd halinde iken ruhunun göklere yükseldiğine veya yer altına indiğine, kamlı kudretinin onun başı üzerine gelip ebekuşağı şekline girerek başını, vücudunu doldurduğuna inanılırdı (Tümer 1988: 63)

S.G.F. Brandon, avcı toplumların kültür çevrelerinde ruhlara ve ruhun ölümsüzlüğüne inanıldığını, şamanın en önemli görevinin Tanrı vergisi olağanüstü yeteneklerini kullanarak ruhlar dünyası ile insanlar arasında irtibat kurulmasını sağlamak olduğunu bildirmiştir. (Brandon 1970: 571). Canney de Brandon’ın düşüncesini destekler ve şamanın “müzik yoluyla vecde gelerek ayinlerde ruhların davranışlarını kontrol altına alabildiğini” (Canney 1970: 321) ekler.

Örnek'e göre (1971:55-63)amanların başlıca iki çeşit görevi vardır: Hastaları sağıltmak ve ölenlerin ruhlarının öte dünyaya gidişlerine eşlik etmek. Bunlardan başka büyü yapmak, yağmur yağdırmak, bitki ve hayvanların çoğalmasını sağlamak, fala bakmak vb. gibi büyüsel işler de uğraşı alanlarının içine girer. Şamanın bir doktor gibi iş görmesinin gerekçesi, hastalık nedeni olarak kötü ruhların hastanın ruhunu alıp götürdüğü veya birtakım cinlerin insanların içine girerek onları hasta ettiği inancından kaynaklanmaktadır. Şaman, zararlı cinlerin etkisiyle bedeni belli bir süre için terkeden ruhu bularak onu yeniden hastanın bedenine koymaya uğraşır ya da hastalığa sebep olan cini hastadan uzaklaştırmaya uğraşır; bu işleri yapmak için trans durumuna geçer ve böylece doğüstü varlıklarla ilişki kurar. Şamanların ikinci önemli görevi ise ölenlerin ruhlarının öte dünyaya gidişine eşlik etmek, ruha rehberlik ederek onu tehlikelere uğratmadan öte dünyaya götürmektir. Çünkü inanışa göre, "öte dünyaya giden yol çeşitli engellerle ve tehlikelerle doludur. Ölünün ruhu bu tehlikeleri tek başına atlatabileceği için, bir şamanın ona eşlik etmesi, yol göstermesi gerekmektedir" (Örnek 1971:63). Şaman hem doğüstü varlıklarla ilişkilidir, hem de öte dünyaya gidiş için gerekli olan törenin nasıl düzenleneceğini bilmektedir. Şaman bu hizmetine karşılık ölü sahibinden çeşitli hediyelerle ölünün geride bıraktığı eşyasından birçoğunu alır (Tanyu 1966: 205).

Şamanlar yukarıda kısaca değinilen görevleri ayinler düzenleyerek yerine getirirler. Eski Türklerin kapsamlı dinî törenleri hakkında bilgi Çin ve Arap yazılı kaynakları ile Türk boylarının destan ve destanî hikâyelerindeki bilgilerden ibarettir. Bununla beraber Altay-Yenisey ve Yakut şamanistlerinin kapsamlı dinî törenleri eski Türklerin âyinleri hakkında fikir vermektedir.

"Şaman törenlerinin temelinde doğal varlıklara yakın yaşayan göçebenin , kendini de doğanın bir parçası olarak görmesi ve doğa ile birleşip uzlaşmaya, onunla uyum içinde yaşamaya çalışması düşüncesi bulunmakta ve şaman törenleri Tanrı ve ruhlar ile simgesel boyutta ilişki kurup birleşme-bütünleşme-özdeşleşme hedefini güder(Güvenç 1994:98), Törene katılanlar uygulama sonunda arınmış, güçlenmiş,

yenilenmiş ve görevlerini yerine getirmiş olmanın verdiği psikolojik rahatlığı yaşarlar.

Abdülkadir İnan şamanist Türk kavimlerinde görülen ayinleri belirli zamanlarda yapılması gereken ayinleri ile istek üzerine yapılan ayinler şeklinde gruplandırmıştır (İnan 1954: 97). Osman Cilâcı ise ak ve kara şamanlar hakkında bilgi verdiği makalesinde (1973: 178) dinî ve gayri dinî törenleri idare eden şamanların iki gruba ayrıldığını, ak şamanların evlenme, düğün, ziyafet, av vs. gibi mutlu ve sevinmeye vesile olan törenleri, kara şamanların ise ölüm, felâket vs. gibi üzüntülü olaylar nedeniyle yapılan törenleri yönettiklerini bildirmektedir. Ancak bu ayrım şaman dinî törenleri konusunda belirleyici bir açıklama getirmemektedir.

Eski Türk İmparatorlukları devrinde doğanın yeniden dirilmesi ve mevsim dönemlerinde yapılan ayinler devletin resmî dinî bayramları olarak kabul edilmiştir. İlkbahar ayinlerinde kam, tören alanını belirledikten sonra ortasına kayın ağacı dikilmiş çadır kurdurur, ruhları ve ataları çağırır, sihirli davulunu çalarak göğe yükselip-inmeyi canlandırır ve Tanrı'dan bereket dilemek konusu etrafında oluşturduğu özel ilâhiler okurdu. Bahar ayinleri genellikle üç gün sürer, her ayinde olduğu gibi kurban kesilir ve ziyafet verilirdi (İnan 1954: 97).

İstek üzerine yapılan özel ayinler ise kötü ruhlara karşı veya adak hayvanını başıboş bırakma, yağmur yağdırma gibi olaylar dolayısıyla yapılırdı. Eski Türklerde ölüm sonrası duyulan acı, keder çeşitli ayinlerle dile getirilir ve ölenin ruhuna hediyeler sunulurdu.

“Iduk” “salıverilen, gönderilen”, ‘Tanrı için salıverilen, Tanrı’ya gönderilen demek iken, Türklerin dinî düşüncelerinin olgunlaşması sonucunda “mübarek” ve “mukaddes” kavramlarını ifade etmiştir. “Iduk” denilen bu dinî gelenek Türkler müslüman olduktan sonra dahi devam etmiştir. Şamanistlerde ıdık, belirli âyin ve

törenle ruhlardan birine binek hayvanı olarak salıverilmektedir. Her şamanist, bu hayvanı dokunulmaz ve mübarek sayar.

Kurak Orta Asya bozkırlarında su en değerli nimettir. Eski Türklerin dinî hayatında su ve suyla ilintili doğal varlıklar kutsal kabul edilmiştir. Suyun zamanında temini için “yadçı, yadacı” adı verilen kâhinler Tengri tarafından gönderilmiş olan ve yağmur yağdıracağına inanılan “yada taşı”nı küçük parçalara ayırıp birbirine sürtmek, suya atmak yoluyla yapılan birtakım ayinler sayesinde yağmur yağdırmaya çalışmışlardır (Sümer 1953: 2535). İslâm kaynaklarında Türklerin bu sihirli taşına “yağmur taşı” ve “cada taşı” denilmektedir. Altay şamanları yayla fala bakarlar ve yağmur yağdırırlar. “Ya-bıla komnadı” deyimini “yay ile fala baktı, yağmur yağdırdı” anlamına geliyordu (Ögel 1993: 325).

Şamanizmde bu büyük âyinlerden başka birçok özel ve küçük âyinler de görülür. Bunlar hastalığı başka bir nesneye veya hayvana “Göçürme”; yağlı paçavrayı ateşe yakıp “alazlama”, “uçuklama”; “ruhun adına yeni bir ongon/tös yapma”; bereket sağlama; ev yapmak için seçilen yerin kutlulanması ve kötülüklerden, fenalık getirecek ruhlardan arındırılması, yapılacak evin kutlu olması, ocağın mukaddes ateşinin daima yanması, neslin çoğalması, hayvanların bereketli olması için; kız kaçırmaya gitmeden önce yolda binilecek atların kutlanması ve kızı kaçıracakların muhtemel engellemelerden kurtulabilmesi için; çocuğu olmayan kadınların çocuk sahibi olması, doğumun kolay geçmesi ve doğacak bebeğin sağlıklı olması, doğum sırası ve sonrasında anneye musallat olacak alkarısının kovalanması, yakalanması, kandırılması veya kaçırılması için; ad vermek veya uğursuzluk getirdiğine inanılan adın değiştirilmesi için; aile reisi, şaman veya bu işlerden anlayan kocakarılar marifetiyle yapılan ayinler, bu gruba dahildir. Bu türden ayinlerin temelinde insana, hayvana, toprağa veya kullanılacak eşyaya “kut” kazandırma düşüncesi yatmaktadır. “Kut”; Tanrının yarattığı her varlıkta ve yaratılanlardan insan eliyle yapılan her eşyada bulunduğu inanılan canlılık nefesi, hayatın sürekliliği, ruhun varlığıdır.

Tedavi maksadıyla yapılan efsun, ruh ve sinir hastalıklarına, çeşitli zehirlenmelere, yanıklara, yaralara, sebebi bilinmeyen hastalıklara karşı uygulanırdı. Bu tür vak'alara karşı yapılan efsunun kaynağı kötü ruhların musallat oldukları yerlerden defedilmesi, iyi ruhların çağırılması ve iyi ruhların gelmesiyle rahatsızlığın giderilmesidir. Ruhların çağırılması, efsunu yapanın iyi ruha veya ruhlara hükmedebilmesi, Tanrı ile arasındaki iyi ilişkilere, sürekli münasebette bulunma hali ile ilgilidir (Çetin 1991a: 28). Tören sırasında şaman, zararlı cinlerin etkisiyle bedeni bir süre için terk eden ruhu bularak hastanın bedenine, koymaya uğraşır, ya da hastalığa sebep olan cini hastadan uzaklaştırmaya çalışır.

Kurban, şaman ayinlerinde önemli bir öğedir. Türk kavimlerinde Kırgızlar ve Kazaklar arasında “kudayı”, çağdaş şamanist boylarda “tayılga-hayılga”, Yakut dilinde “kerek” ve müslüman Türklerde “kurban” adıyla anılan kurban, “tanrıya sunulan” anlamını taşır. Orta Asya’lı şamanist Türk kavimler arasında en değerli kurban, attır. Kurban edilen at trans halinde göğe yükselen şamanın binitidir. Eliade’ye göre at kurbanı Hint-Avrupa kökenlidir. Germenlerde, İranlılarda, Yunanlılarda, İskitlerde, Ermenilerde, Massagetlerde, Dalmaçyalılarda da görülür (Eliade 1983: 231)

Orta Asya kavimlerinde Gök Tanrı’ya kurban yüksek dağ tepelerinde sunulur. Altaylı Şor ve Beltirlerde kurban Gök Tanrı’ya yüksek dağ tepesinde yapılan âyinle sunulur ve bu âyine “tengere tayıg” (tanrı-gök kurbanı) adı verilir (İnan 1976: 32). İnan, “Beltir Türklerinde Gök Tanrıya Kurban Töreni” adlı incelemesinde Tanrıya (Semaya) kurban sunma merasiminin “Tigir Tayı” adıyla anıldığını ifade etmektedir (İnan 1991: 215). İnan, Doğu Türkistan’ın şehirli ve çiftçi halkına hizmet veren şamanların ayinlerde tavuk gibi kümes hayvanlarını da kurban ettiklerini gerçek şamanistlerde böyle bir uygulamanın bulunmadığını belirtmiştir (İnan 1954: 101). Bu değişimi sosyo-ekonomik koşulların farklılaşmasına bağlamak daha doğru olacaktır. At yetiştiriciliğiyle uğraşmayan bir toplulukta korunan şamanist dünya görüşüne bağlı kalınarak “kan akıtmak” ve “Tanrı’ya kurban “ vermek için at dışında herhangi bir evcil hayvanın seçilmiş olması topluluğun şamanlıktan uzaklaşmış olduğunu

gösteren bir belirti olarak kabul edilmemelidir. At kurbanı konusunda daha geniş bilgi için A. İnan'ın "Tarihte ve Bugün Şamanizm" adlı incelemesine bakılabilir.

Toplum hayatında önemli olaylardan biri de kağanın belirlenmesidir. Türk inancında kağan Tanrı tarafından halkı yönetmek üzere görevlendirilmiş kut sahibi kişidir. Tanrı ile kağan aday arasında bağ kurma işlemi "yagış" kelimesiyle ifade edilir. Yagış, Arapça eski Türkler'in adak için, veya Tanrı ile yakınlık kurmak için kestikleri kurbanı denir. Kağanlık süreci içinde Tanrı ile kağan aday arasındaki bağ böyle bir kurban töreni ile gerçekleşir. Kağanlık töreni sırasında kesilen yagış ile Tanrı ve kağan aday arasında bağ kurma işleminin, adayın yükseğe kaldırılması geleneğinin Türk hayatında köklü bir yer tuttuğunu da, yine yazıtlardan öğrenmekteyiz (Yıldırım 1992: 356).

Aday şamanın asıl şaman oluşu, şamanın tanrıya adanmasıdır ve bu geçiş ayin eşliğinde yapılır. Mesleğe giriş töreninde eğitici şaman tarafından adaya yemin ettirilir. Yemin adayın eğitici şamanın sözlerini tekrarlayarak bütün dileklerini yerine getirecek olan alinyazısını çizen tanrıya hayatını adamak için değerli neyi varsa reddetmeye söz vermesiyle gerçekleşir. Tören sonunda kurban kesilir ve kanı adayın cübbesine-davuluna sürülür. Aday şaman tanrıyla ve ruhlarla nasıl ilişki kuracağını, sorunları nasıl çözeceğini, şamanlık kurallarını öğrenir ve gerektiğinde uygulayacağına söz verir (Harva 1959: 331-332). Bu törene Harva, şamanın "tanrıya kurban edilişi töreni" (Harva 1959: 330); İnan ise "takdis ayini" demektedir (İnan 1954: 116).

Kansız kurbanlardan biri, saç (libation) dır. Bu dinî terim bütün Türk boylarında ortaktır. Kanlı kurbanlara "tayılga" ya da "hayılga" denildiği gibi saçya da dinî terim olarak "saçılga" ya da "çaçılga" denir. Saçı her kavmin kendi emeğiyle kazandığı en kıymetli ve mübarek saydığı nimetlerden biri olur. Göçebe kavimlerde süt, kırmızı, yağ, çiftçi kavimlerde buğday, darı, şarap, tüccar kavimlerde para vesaire saç olarak kullanılırdı. Saçı, "yalma" (ağaçlara ve şaman davuluna bağlanan

paçavralar), tös (ongon)ları yedirme (ağızlarını yağlama), ateşe yağ atma ve şarap serpmeye gibi törenlerle yapılır. Göçebe kavimlerde süt, kımız, yağ; çiftçi kavimlerde buğday, darı, şarap; tüccar kavimlerde para vesaire saç olarak kullanılır. (İnan 1954: 100) Saçıyı bilhassa Şamanist ve Müslüman Türkler'in evlenme törenlerinde görmek mümkündür. Saçı, her devirde topluluğun istihsal ettiği en mühim mahsulünden olmuştur. "Avcılık devrinde avın kanı, yağı ve eti; çobanlık devrinde süt, kımız ve hayvanların yağı; çiftçilik devrinde darı, buğday, muhtelif meyvalar saç olarak kullanılmıştır" (İnan 1954: 167)

Yuğ/Yoğ, ölüm sonrası yapılan yas ayinidir. Genellikle ölümün üçüncü, yedinci, yirminci, kırkinci günü; altıncı ayı ve birinci yılında tekrarlanmaktadır. Kitab-ı Dede Korkut, Manas Destanı gibi eski Türk âdetleri hakkında önemli bilgiler veren eserlerde bu törenin değişik şekil ve uygulamaları yer almaktadır. Yoğ'da ayin, ziyafet ve ağıt yakmak gibi âdetler görülür Dede Korkut hikâyelerinden anlaşıldığına göre, Oğuzlar'ın cenaze törenleri İslâmlaşmakla beraber Hun ve Göktürkler'in defin törenlerinden belirgin izler taşır. . Defin merasimi için yaprak dökümünü veya ağaçların yapraklanması zamanını beklenir, önemli kişilerin mezarı üstüne toprak yığarak kurgan yapılır (Rasonryi 1993: 27). Ölü için düzenlenen toy olan "yuğ/yoğ"a ölünün ruhunun da katıldığına inanılırdı.

Yoğ, Hunlar'dan itibaren Türk boylarında her devirde görülmektedir. Hunlar'da tabut altın, gümüş ve değerli taşlarla süslenir, hizmetkârlar ve odalıklar tabutun arkasından yürürlerdi. Tören sırasında güreşler yapılırdı. Bazen de bu esirlerin başı kesilerek kurban edilirdi. Kazaklarda esir yerine koyun ve deve kesilerek ziyafet verme şekliyle bu gelenek devam etmiştir.

Orhun Âbidelerinde bu konuda pasajlar mevcuttur. Abidelerde ölünün bulunduğu çadır etrafında koyun, sığır, at kurban edildiği, ata binip çadır etrafında yedi defa döndüğü, yüzlerin sembolik olarak bıçakla kesildiği, bazan da ölünün atının ve eşyasının yakıldığı, kağanların "hükümdar" mezarları üstüne kurgan yerine

türbeler inşa edildiği hattâ türbe duvarlarına cenk resimleri yapıldığı öğrenilmektedir.

Ölünün ardından “aş yemeği” vermek önemli bir görev sayılmıştır. İlk çağlarda aş doğrudan doğruya ölüye verilir, yani mezarına konurdu. Manevî birikim geliştikten sonra bu tören “sevabını ölüye bağışlamak üzere” törene katılan herkese yemek vermek şeklini almıştır.

Sencer Divitçioğlu’nun “Kök Türkler” adlı çalışmasında St. Julien’in 1877 tarihli “Documents sur les Tou-kiue” adlı yayınından naklettiği bilgi yoğ törenlerinin sosyal yapı üzerindeki önemini vurgulamaktadır. Divitçioğlu’nun ifadesiyle “yoğ günü erkekler ve kızlar en zengin ve en süslü giysilerini giyip mezarın başında buluşurlar. Bir erkek bir kıza âşık olunca, törenden döndükten hemen sonra kızın ailesine sağdıç gönderip evlenme teklifinde bulunur. Kızın yakınları bu isteğe çoklukla rıza gösterir (Divitçioğlu 1987:160), evlilik yas dönemi sonuna bırakılırdı.

Türk dinî hayatının şamanlık tekniği ile şekillendiği dönemde yaygın olarak şaman; yerel kullanımıyla kam, oyun, baksı, böğü, bö adlarıyla tanınan kişilerin önemli rolü olduğu görülmektedir. Şamanlar olağanüstü güçleri ve yetenekleriyle topluluğun manevî gereksinimlerini âyinler aracılığıyla karşılayan seçilmiş/görevlendirilmiş dinî liderlerdir. Şamanlık tekniğini babadan miras aldıkları gibi aday gösterilerek bu alanda deneyimli kişiler tarafından eğitilerek de öğrenirler. Din adamlığı görevine koşut olarak âyinler sırasında okudukları ilâhiler ve yaptıkları dualara sinmiş edebî kimlikleri ile de dikkat çekmektedirler. Ayin sırasında toplumun ortak bilinç ve bilinçaltında bulunan bilgi birikimini uygun koşullarda şekillendirerek kullanırlar.

Şaman törenlerinde ard arda gelen simgesel, mitleri canlandırıcı tasarımlar söz konusudur. Ritüel, ritlerden oluşur ve her bir parça mitlerin simgesel temsil edilişleridir. Ritüel içinde gerçek ve doğaüstü birbirini tamamlar. Şaman âyini bu iki

zıt durumu olayın yeniden canlandırılması, belleğe yerleştirilmesi ve gerekli bilgilerin edinilmesi yolunda yönlendirilmiş imgeler halinde kullanarak düzenler/kurar. Bu atmosferde şiirler vasıtasıyla ruhlar ile konuşur, ilâhilerle imanı canlandırır, dua ile umutları dile getirir.

Tören topluluğun ihtiyaçları ve ilgisi doğrultusunda şekillenir. Şamanın kullandığı, davul, giysi, büyüsel işlevler yüklenen ayı pençesi, kurt başı, tüy, deniz kabukları, demir parçası gibi semboller inancın maddeleştirilmesi, nesnelleştirilmesidir. Davul ve ziller âyin dansının ritmini belirlemekle birlikte şamanın vecd (trance)e ulaşmasını sağlayan öğelerdir. Şamanın gökyüzü ve yeraltı katlarına yaptığı simgesel yolculuğun her aşamasında davul ve zillerin ritmi farklılaşır. Davul sesi, kötü ruhları kovmak, gökyüzü ve yeraltının güçlü ruhlarıyla karşılaşıldığı zaman duyulan korkuyu dile getirmek amacıyla da kullanılır.

Kurban sunma, takdis etme, bereket dileme, hastalık sağaltma gibi nedenlerle gerçekleşen şaman âyinleri hazırlık-tören-sonuç bölümlerinden oluşur. Hastalık sağaltma-efsun âyinlerinin dışında dâima kurban sunulur veya saç yapılır.

Türk kültüründe şaman ve şaman âyinleri muhtelif devir ve dönemlerde farklı dinî kabuller doğrultusunda görülen din adamı ve dinî tören olgularının ilk örneğidir.

b. İslâmî Dönemde Dinî Törenler

1. İbadetler

İnsanoğlunun yaradılışında bulunan güzele eğilim, doğruya teslimiyet ve iyiyi yüceltme özellikleri genellikle din duygusu ile pekiştirilmiş; bireyin sahip olduğu inanç sisteminin kurallarıyla yönlendirilerek kültürel çevresine yansımış ve bu çevreyi maddî-manevî yönden şekillendirmiştir. Filibeli Ahmed Hilmi'nin ifadesiyle insanoğlu düşünme (tefekkür), akıl yürütme (muhakeme), kıyaslama ve çıkarım

(istidlâl) gücüne erişebildiği zamandan itibaren bir dine sahip bulunmuştur (Filibeli Ahmed Hilmi 1987: 12). Din mevcut ve tarihî şekilleri bakımından ilkel, semavî, gelişmiş, gerçek din gibi birkaç bölüme ayrılır. Dinî biçimlerin tamamında “temelli ve hakkanî bir toplayıcı yön, ortak bir nokta” (Filibeli Ahmed Hilmi 1987: 28) vardır. Bu ise yaratıcı gücü kabul etmek, onu tanıma, onun rızasını kazanma amacı ve ona itaate düşüncesidir. Varolmayı irdeleyen ve açıklayan her inanç sisteminde görüldüğü üzere İslâm dininde de temel düşünce yaratıcı güç noktasında odaklanmış, tüm ibadetler ve diğer uygulamalar bu olağanüstü gücün kuvvet ve kudretini kabul etmeye, onaylamaya, bağlanmaya ve verilenlere şükretmeye yönelmiştir.

Her olguda varolan biçim ve öz dinde de görülür. Öz ve hikmet bir dinin temelidir; biçim ise bu özü işaretlerle, sembollerle, davranış kalıplarıyla ve ahlâk anlayışıyla anlatmak/ifadelendirmek ve somutlaştırmaktır. Dinin özünü oluşturan doğruluk ve özveri veya Yunus Emre’nin deyiimiyle “yaratandan ötürü yaratılanı sevmek” ve saymak, kurumun en belirgin göstergesi olmakla birlikte biçim kimi zaman özün önüne geçse de inancın somutlaştırılması/ ifadelendirilmesi ve aktarılması aşamasında önemli bir işleve sahiptir.

İslâm inancının esasları/özü/amentüsü/iman şartları Allahın birliğine, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe ve öldükten sonra dirilmeye, hayır ve şerrin Allah’dan olduğuna inanmaktır. Bu inanç esaslarını somutlaştırma yolları olarak açıklanabilecek İslâm’ın temel şartları/farzları ise Kelime-i şهادet getirmek, Ramazan orucunu tutmak, beş vakit namaz kılmak, kudreti olanın yaşamında bir defa hacca gitmesi, zengin olanın yılda bir defa malının zekâtını vermesidir.

Kelime-i Şهادet Allah’ın tek olduğu ve Hz. Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi/peygamberi olduğunu gönül ile kabul, dil ile tastik eden formüller, sembolik bir ifadedir. Kelime-i şهادeti dile getiren bireyin bu iki esasla birlikte ilke olarak diğer şartları/farzları da kabul ettiği varsayılır.

İslâm dininde Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sünneti İslâm'ın dünya ve ahireti, birey ve toplum yaşamını, inanç, ibadet, ahlâk ve hukuk konularını genel bir yaklaşımla veya özel bir ayrıntıyla kuşatan hükümlerinin kaynağını oluşturmaktadır. Bu iki kaynak birey ve toplumlara izleyecekleri ana çizgiyi, koruyacakları temel değerleri, taşıyacakları zorunluluk ve sorumlulukları göstermekle veya hatırlatmakla yetinmiştir. Bu iki kaynaktan yer alan hükümleri ve gösterilen hedefleri kavrama ve sonuç çıkarma tamamıyla “müslüman olana” verilmiş bir sorumluluktur. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Kur'an ve Sünnet'in nasıl anlaşılacağı, bu iki kaynaktan nasıl yararlanılacağı konusunda usûl-ı fıkıh inanana yol göstermiştir (İSAM t.y.: 143).

Usûl-ı fıkıh, kitap, sünnet, icmâ (fikir birliği), kıyas (kitap ve sünnette hükmü bulunmayan fikhî meseleye aralarındaki gerekçe birliği sebebiyle hüküm vermek), istihsan (özel bir delil sebebiyle emsâlden farklı hüküm vermek), istislâh (kitap ve sünnette düzenlenmiş bir olaya bağlanamayan fikhî bir meselenin hükmünü İslâm fikhının genel ilkelerine göre belirlemek), örf ve âdet, istishâb (daha önce varlığı bilinen bir durumun aksine delil bulunmadıkça varlığını koruması), sahabe sözü, İslâm öncesi şariatler, sedd-i Zerâi' (harama, kötü ve zararlı bir sonuca vasıta olan davranışların yasaklanması) delillerini kullanarak bireyin ve toplumun yaşamını fakhî açıdan düzenler (İSAM t.y.: 144-154).

İbadet, yaradana yönelmek, tapmak, boyun eğmek ve itaat etmektir. Dinlerin öngördüğü ibadet biçimleri inanan bireyin yapısında var olan ibadet duygu ve ihtiyacının belirli form ve biçimlere yönlendirilmesi ve inancın bu yolla sergilenmesidir. Kur'an-ı Kerim'de ibadete ilişkin emirler, şekil ve biçim olarak ibadete yönelik olmayıp, önemli ölçüde ibadetin mahiyetine, ibadetin kime ve nasıl yapılacağına yöneliktir. İslâm dininde ibadet, namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek ve zekât vermektir. Bu ibadetleri yerine getirmek bireyin, inancına bağlılığının ve bir anlamda dindarlığının göstergesi/dışa vurumu olarak kabul edilmektedir.

“İbadetlerde rükün, ibadetin geçerli sayılabilmesi için bulunması zorunlu olan ana öğelerdir” (İSAM t.y.: 390). İbadet özde değişmemekle birlikte rükünlerle/erkânla çatışmaması koşuluyla biçim ve şekilde çağın/yaşanan devrin koşullarına uygun düzenlemelerle devam etmektedir.

Her din yaratıcı güç karşısında boyun eğmek ve kutsal ile bağlantı kurmak temeli üzerine kurulmuştur ve her dinde bunu sağlamak üzere öngörülen merasimler/törenler/ritüeller(tekrarlanan kalıp davranışlar) bulunur. İslâm dininde namaz en önemli ibadet olarak görülmüştür. Bu özelliğinden dolayı namaz diğer ibadetlerin özü ve özeti sayılmıştır. Namaz belli davranış kalıpları ve özel rükünler ile Allah’a kullak etmektir. Namazın dış görünüşü birtakım şekiller ve zikirden ibaret ise de içeriği ve asıl anlamı Allah’a münacaat etmek, O’na yakınlaşmaktır. Hanefî mezhebine göre namaz, farz (vakit namazları, cuma ve cenaze namazı), vâcip (vitir, nezir ve bayram namazları), nafilî namazlar olarak üç başlık altında değerlendirilmiştir. “Namazın şartları hadesten ve necâsetten tahâret, setr-i avret, istikbâl-i kible, vakit ve niyet; rükümleri ise iftitah tekbiri, kıyam, kıraat, rükû, secde ve ka’de-I ahîre (son oturuş) şeklinde sıralanmaktadır” (aTAY 1991: 68).

Namazın sünnet ve âdâbının çoğu, namaz fiillerinin belli bir düzen ve sıralama içinde yapılmasını ve yapılan fiillerin şeklen güzel görünmesini sağlamaya yöneliktir. Kadın ve erkeğin namaz içindeki duruşu; baş, el, kol, gövde ve bacakların hareketleri ile namazda tekrarlanacak kalıp ifadeler namazın sünnet ve âdâbını oluşturur.

İbadet bireysel bir uygulamadır; ancak İslâm dininin birlik ve beraberliğe önem vermesi nedeniyle cemaatle kılınan namazlar birlik ruhunun bir göstergesi, sağlamlaştırıcısı ve devam ettiricisi olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle vakit namazlarıyla birlikte cuma, bayram, cenaze ve teravîh namazlarının cemaatle edâ edilmesi telkin edilmiştir.

Oruç, nefsin isteklerinden iradî olarak uzak durmak bakımından irade; açlık ve susuzluğa dayanma yönüyle de sabır eğitimine yönelik, imsak ve iftar vakitleri arasında yapılan bir ibadettir. Hanefi mezhebinde oruç farz (Ramazan orucu, vâcip (nezir/adak orucu) ve nafil oruç olmak üzere üç çeşittir. Ramazan ayı “Yevm-i savm” (orucun farz olarak tutulması gereken zamanı)dır. Bu ay ile birlikte Şevval ayı, 10 Muharrem aşure günü, her ay üç gün, pazartesi-perşembe günleri, Zilhicce ayı, Şaban ayı, Dâvud, haram aylar orucu gibi oruç tutmanın uygun görüldüğü günler de mevcuttur (İSAM t.y.: 384-388).

Orucun rükünleri/erkânı niyet ve oruç süresince yeme içme cinsel ilişki gibi orucu bozan davranışlardan uzak durma anlamına gelen “imsak”tır.

Hac, bir dine mensup olanların yeryüzünde tek bir cemaat oluşturarak yılda bir defa belli bir yer ve zamanda birlikte ibadet etmesidir. Müslümanlar tarafından hac döneminde Kâbe’nin ziyareti ve toplu ibadet edilmesi bütün dinlerde bulunan kutsal zaman ve mekân kavramlarının bir örneğidir. İslâm dininde hac, sembolik bir ifadeyle cemaatle birlikte Allah’a yönelme, inananın inanç kökleriyle bağlantısını tazeleyerek bir farzı yerine getirmektir. Haccın yükümlülük ve edâ şartları, kimlerin hangi koşullarda hac yolculuğuna çıkabileceklerini bildirir.

Haccın rükünleri/erkânı Arafat vakfesi ve ziyaret tavafı; vâcpleri sa’y (Safâ ve Merve arasında yedi defa gidip gelmek); Müzdelife vakfesi, şeytan taşlama; saçları traş etmek ve kısaltmak, vedâ tavafıdır.

Toplumsal adaleti sağlamaya yönelik zekât bir “toplumsal ibadet”tir ve mal varlığı ile yapılır.

Türkler İslâm dinini kabul ettikten sonra ibadetlerini ayet, hadis ve usûl-ı fikhın belirlediği kurallara ve şekle uygun olarak yerine getirmektedirler.

2. Tasavvuf Çevrelerinde Dinî Törenler

Türklerin İslâm dinini kabul edişleri ekonomik, sosyal, siyasî, askeri, dinî ve kültürel nedenlere bağlıdır. İslâmiyete girişte İslâm dininin evrensel bir din olmasının yanısıra Türklerde “Tanrı” anlayışı ile İslâmiyetteki “Allah” kavramının ortaklıklar göstermesi, Türklerde dünya hakimiyeti görüşü ile İslâm’ın cihan hâkimiyeti düşüncesinin örtüşmesi; devlet düzenlerinin bir gereği olarak varlığını sürdürdüğü Türklerde hoşgörü ile İslâm dininin insanlar arasında din, dil, ırk, inanç ve akide farkı gözetmeme kabulü; savaş, cihad ve gaza kavramlarının birbirine yakınlığı önemli rol oynamıştır. Uçmak-cennet, tamu-cehennem, uluğ kün-kıyamet, kam-ermiş-veli kabulleri; kurban kesme adeti, Eski Türk ahlâk ve sosyal hayatı ile İslâm ahlâk ve toplum düşüncesinin uyuşması gibi özellikler Türklerin İslâm dinini kabul etmelerini kolaylaştırmıştır.

Türkler ile Araplar’ın temasları İslâmiyet’in doğuşundan önce Sâsânî İmparatorluğu aracılığıyla başlamıştır. Göktürkler ve Sâsânîler arasındaki ilişkiler Türklerin cahiliye çağında Araplarla tanışmalarını sağlamıştır. Hz. Muhammed’in ölümünden sonra Hz. Ebu Bekir ile başlayan İslâm fetihleri doğuda İran, batıda Kuzey Afrika, kuzeyde ise Suriye ve Anadolu sahalarında devam etmiş; Hz. Ömer zamanında kuzeyde Kafkaslar’a doğuda Horasan ve Maverâünnehir’e kadar uzanarak Türklerle karşılaşmışlardır). Arap-Türk ilişkisinde (642-750 yılları arasında) Köymen’in “mücadele safhası” (Köymen 1963: 7) olarak adlandırdığı dönemde “Türkler Müslümanlıkla değil, Emevîler’in koyu Arap milliyetçiliği ile mücadele etmişlerdir. Abbasîler döneminde şartlar gereği ilişkiler yumuşamış ve yoğunluk kazanmıştır” (Köymen 1963:7).. 751’de Araplar ile Çinliler arasında yapılan Talas Savaşı’nda Türklerin (Karluk, Yağma, Uygur) Abbasiler tarafını desteklemesi ve savaşın Çinliler aleyhine kazanılması sonucu Türkler’in Müslüman olmalarına büyük ölçüde zemin hazırlanmış ve IX. yüzyıl ortalarında Maverâünnehr ve Horasan tamamen İslâmlaşmış, Türk boylarından pekçoğu Müslümanlığı kabul etmiştir.

Türklerin Müslümanlığa girmeleri uzun zaman içinde ve yavaş yavaş gerçekleşmiş, X. yüzyılda ise hız kazanmıştır. Oğuz boylarında batıya göç ve yarı yerleşik düzene geçişle birlikte İslâmiyet etkisini artırmıştır. Müslümanlaşan Türkler eski geleneklerinden bir çoğunu devam ettirmekle birlikte yeni bir hayata başlamışlardır. Erol Güngör bu yeni dönemin iki kaynağı olduğunu bildirmekte ve şu bilgileri aktarmaktadır:

Bu yeniliğin başlıca iki kaynağı vardır. Birincisi, yeni bir inanç sistemini benimsemişlerdi ve bu inanç sistemi insanın sadece Tanrı ile değil, aynı zamanda diğer insanlarla olan ilişkilerini de düzenliyordu. Bu yüzden Müslüman bir devletin sosyal ve siyasi-iktisadî bakımından da İslâm'ın esaslarına uygun bir teşkilatlanmaya geçmesi gerekiyordu. İkincisi, Türkler Müslüman olarak yeni bir medeniyet dairesinin içine girmişler ve bu daireye dahil olan başka birtakım milletlerle kültür ve medeniyet alışverişi yapmaya başlamışlardı (Güngör 1993b: 159).

İslâm dinini geniş topluluklara yaymanın yanında yeni dinin kurallarını, inanç sistemini ve ibadet şekillerini öğretme; bölge insanını islâmî ahlâk değerlerine göre şekillendirme; Türk toplulukları arasında birliği sağlayarak teşkilatlanma düşüncesi dönemin önemli üzerinde durulan konularıdır. Tasavvuf akımı etkisiyle önce Horasan ve civarında oluşan kültürel yapılanma zamanla tarikatler ve kolları yoluyla etkisini göstermeye başlamıştır. Türkler İslâm dinini kabul ettikleri ilk yıllardan itibaren tasavvuf hareketine katılmışlar, İslâm tasavvufunu gerek fikir gerek tarikat hareket olarak geliştirmişlerdir. Müminlere kesin koşul ve kurallar halinde birçok görev yükleyen kitâbî bilgiden ziyade duyguyu geçerli saydıkları için medreseye cephe alarak raksı ve musikiyi ön plâna çıkaran, zaviyelerde, hankâhlarda, ruhanî bir hava içinde yaşayan sufiler, İslâm dogmatizmine uymakta güçlük çeken bozkırlı Türkmen kitleleri üzerinde etkili olmuşlardır (Ocak 1996); (Kafesoğlu 1986). Müslüman Türkler arasında tasavvufî birikimin artması ve anlayışın olgunlaşması sonucu kendinden önce bulunduğu bölgedeki akımlardan etkilenecek ilk Türk tarikatı olan Yesevîlik kurulmuştur.

Anadolu'ya Selçuklular'la birlikte ve ondan sonra İran tarafından gelen bütün İslâm velilerinin Hoca Ahmed Yesevi'nin müridleri olduğuna inanılır. Yesevîlik anlayışıyla yetişen ve “Horasan Erenleri” veya “Horasan Erleri” adıyla tanınan Türkmen dervişleri sayesinde Ahmed Yesevî'nin etkisi Anadolu'ya ve Türkistan'a yayılmış, kalabalık Türk kitlelerinin İslâmlaşmasında önemli rolü olmuştur (Güngör 1993b: 170).

Kaynağını Eski Hind-İran mistisizmi ve mistik çevreleri ile Melâmet ve Melâmetilik akımından alan Kübrevilik, Kalenderîlik, Vefâilik, Haydarîlik, Yesevîlik ve Bektaşîlik (Ocak 1992b: 174-177) geçiş dönemi tarikatları olarak adlandırılabilir. Bu tarikatlerin ana yapısını Eski Türk İnançları ile henüz kabul edilen İslâm dininin iman esasları, dinî uygulamaları ve ibadet yöntemleri birarada görülmektedir. Geçiş dönemi olması nedeniyle bu ikili yapı, adap ve erkâna, ayin ve törenlere yansımıştır. Kafesoğlu (1986: 367)'ya göre Türk sufiliği insanı, doğru ahlakı ve ruh temizliğini gaye edinmiş ve bu gayesini, kadim Türk düşüncesinin karakteri gereği olarak, vatan ve ülkü fikirleriyle kaynaştırmıştır.

Mistisizm, aklın melekeleriyle ulaşamadığı bir yüceliğe veya mutlağa sezgi yoluyla ulaşması, onunla doğrudan temas kurmasıdır (Güngör 1993b: 22). Buradaki yüce ve mutlak olan şey ise “evrensel ruh”, “ilk akıl” vb. değişik tabirlerle ifade edilmekle birlikte kısaca “Tanrı”dır

Erol Güngör, Hicret'in ikinci ve üçüncü yüzyıllarından itibaren özellikle fıkıhçıların şekilci yorumu ile mu'tezilenin akılcı yorumu karşısında bazı müslümanların farklı bir İslâm anlayışı ortaya attıklarını, önce kendi hayat tarzlarında gerçekleştirdikleri bu anlayışı sonra teorik bir yapıya ulaştırarak kurumlaştırdıklarını ifade etmiş; tasavvufî din anlayışının belirgin vasıflarının “Kur'an ve hadiste zâhirden ziyade bâtına önem vermek; yaratan ile yaratılan arasında varlık itibarıyla ayrılık bulunmadığını, çünkü Allah'tan başka varlık bulunmadığını kabul etmek; insanın Allah'tan geldiği gibi yine Allah'a gideceğini,

ancak bunun için mutlaka ölümü beklemek gerekmediğini, nefsi temizlemekle ezeldaki birliğe daha hayatta iken dönüleceğini iddia etmek” olduğunu belirtmiştir (Güngör 1993b: 22).

İslâm tasavvufu İslâm dininin fıkıh ilmiyle desteklenen bir yorumudur. Yorumda metod bulunmaz (Gölpınarlı 1985: 14). Tasavvufun konusu, nefsi ıslâh etmek, kötü huylardan ve varlıktan geçmek, Tanrı’ya ulaşmak, onun varlığıyla var olmak, varlığın kaynağını bulmaktır. Tasavvufu; Allah’ı bilmek, Allah’ın adlarını, sıfatlarını, işlerini bilip anlamak, nefsi ve kötülüklerini idrak etmek, vesveseleri dünya düzenlerini anlayıp onlardan vazgeçmek gibi esaslara dayandırmak da mümkündür.

Selçuk Eraydın (1990: 43)’a göre tasavvuf tanımlarını üç noktada toplamak mümkündür. 1.İlahî emir ve yasaklara teslimiyet. 2.Allah ve Resulünün ahlâkıyla süslenmek. 3.Allah’tan başka herşeyden kalben uzaklaşmaktır (Eraydın 1990: 43).

Ahmet Yaşar Ocak tasavvufun kendi tarihî gelişim süreci içinde her yerde ve devirde aynı yapı ve eğilimleri göstermediğini; . Eski Mısır, Hellen, Mezopotamya, İran ve Hind kültür sahalarının İslâm öncesi mistik eğilimleri ve yaşantısı, mahallî din ve itikatları, tasavvufun teorik cephesinin çeşitli görüşler ışığında şekillenmesine önemli ölçüde katkıda bulunduğunu bildirerek “İslâm kültür ve düşünce tarihini derinden etkileyen hiç bir mistik akımının, İslâmiyet’in beşiği olan Arabistan’da doğmamış, gelişmemiş ve yerleşmemiş olması tasavvufun yapı itibariyle, İslâmiyet dinini eski kültürleri dahilinde algılayan mevali orta tabakasının, kitabî ve nasçı İslâm anlayışını temsil eden hâkim Arap Müslümanlar sınıfına karşı geliştirdiği mistik bir tepki hareketi olmasının” delili olduğunu ifade etmektedir (Ocak 1992b: 4).

Zühd hayatını benimseyen şahsiyetlerin etkisiyle İslâm dininin yayıldığı her yerde zühd hayatının birtakım âdâp ve erkâna bağlandığı, usul ve kaidelerinin

belirlendiği görülür. Çağatay (1983: 253-266); (1996: 39)’a göre tarikat âdâp ve erkânı XI. yüzyılda İslâm ülkelerinde dağınık ve düzensiz gruplar halinde yaşayan “fetâ örgütleri”ni ıslah amacıyla kurulan fütüvvetçiliğin tüzüğü olarak kabul edilen fütüvvetnâmelerde belirlenen kurallardır. Fütüvvetnâmeler, fütüvvet ehli olabilmek için gerekli görülen haslet ve meziyetleri tanıtan, toplumsal ilişkiler ve davranışlarla ilgili kuralları saptayıp formülleştiren eserlerdir.

Tarikat,” yol, meslek, mezhep ve meşrep” anlamına gelen Arapça bir sözcüktür. Tasavvuf dilinde Tarikat, “Allah’ı bilme ve bulmanın yolu” demektir. Yaşar Nuri Öztür yaklaşık olarak hicri beşinci yüzyıldan itibaren tasavvufun büyük şahsiyetleri elinde sistemleştirilmesi ve teşkilâtli bir şekilde yayılması tarikatların ortaya çıkışını sağlayan başlıca âmillerden sayıldığını ifade ederek tarikati “dinin gösterdiği hedefe varmak için edinilen vesile, meşrep ve mizaca göre tutulan yol, kişisel karaktere göre vaziyet alıştır”(Öztürk 1992: 152) şeklinde tanımlamakta bu nedenli dinin tek oluşuna karşın tarikat sayısının çok olduğunu bildirmektedir.

Mahir İz tasavvufun doğuşundan, tarikatlerin ortaya çıkışına kadar geçen zamanı iki başlık altında değerlendirmiştir: 1.Tarikat öncesi tasavvuf. Bu dönemin genel görünümü Kur’an-ı Kerim’in hükmünde ve Peygamberin izinde gitmekle yetinmekten yani zühdden ibarettir ve sufilerin sayısı azdır. 2.Şahıslar etrafında sistemli ve teşkilatlı bir şekilde gelişen tasavvuf (İz 1990:171).

Tarikatlerin usul ve âdâbı; silsileyi kabul ve şeyhe bey’at, seyr ü sülûk ve zikirdir. Bey’at, tarikate kabul ediliştir ve bir törenle gerçekleşir. Her tarikatın usul ve âdâbına uygun olarak seyr ü süluk aşamalarının başlangıç ve bitişlerinde tarikat bünyesinde dervişin ulaştığı olgunluk derecesine uygun geçiş törenleri yapılır. Zikir, bilhassa toplu zikir başlı başına bir dinî törendir ve her tarikatte çeşitli kurallar çerçevesinde uygulanır.

1. Bey'at

Her tarikatın kurucusu, o tarikatın şeyhi ve mürşididir. “Mürşid öğrencisi olan müridin ruh yönüyle ilgilenir, onu terbiye eder, derece derece süflî hayattan ulvî hayata yükseltmeğe çalışır” (İz 1990: 180). Mürid tarikata girmek için şeyhe bey'at etmek zorundadır. Bey'at, şeyhe el verip teslim olmak, yalan söylemeyeceğine, dedikodu yapmayacağına, iftirada bulunmayacağına, kimsenin ayıp ve kusurlarını araştırmayacağına, namazı vaktinde kılacağına, kazaya kalmış namaz ve oruçları tamamlayacağına abesle meşgul olmayacağına, boş ve yararsız sohbetlerde bulunmayacağına, işiyle uğraşırken kalben zikirden ayrılmayacağına, riyazete uyacağına (Öztürk 1992: 150), zina etmeyeceğine, kimsenin malına göz dikmeyeceğine kısaca tasavvuf ve tarikat edebine ve rükunlarına uyacağına dair Allah ve Resulü ve tarikatın piri adına (Ayni 1992: 266) söz vermektir. Şeyhin, Allah ve Resulü adına müridden aldığı bu sözden sonra tarikata giriş tamamlanmış, seyr ve süluk başlamış olur. Bu sözlü anlaşmaya ait merasim şekil ve icra bakımından her tarikatte farklılık göstermektedir. Türk sufiliğinde bey'at, “el almak”, “intisab etmek”, “inâbe etmek”, “teslim olmak”, “muahede etmek”, “ikrar vermek”, “ikrar almak” şekillerinde adlandırılmış ahidleşme, anlaşma ve sözleşmedir. Kur'an-ı Kerim'de , Peygamber'in elini tutup onunla bey'atleşenlerin Allah ile bey'atleşmiş oldukları ifade edilmiştir (bk. Feth, 10). Tarikatlerin genel kanaatine göre, bu bey'atleşme, Hz. Peygamber'den sahabilere, oradan da tasavvuf ve tarikat büyüklerine geçerek devam etmiştir. Bu olgu tarikatlerde “el ele, el de Hakk'a” sözüyle açıklanmıştır (Öztürk 1992: 159); (Ayni 1992: 266); (İz 1990: 180); (Gölpınarlı 1985: 104). Bu anlaşmanın insanın sosyal düzeninin hayrına, yararına ve selâmetine yönelmiş bir uygulama olduğu kabul edilmiştir. Tarikat geleneğinde mürşid, bey'at edenin sağ elini, el parmakları birbirine kavuşmak, yalnız şeyhin baş parmağı, biraz yukarı gelmek üzere, baş parmakların içleri birbirine değecek tarzda, yahut baş parmaklar, içleri birbirine değmek üzere avuç içine doğru durarak tutar. Buna bey'at eli anlamına “Yed-i Bey'at” (Gölpınarlı 1985: 104) adı verilir. Gölpınarlı (1985: 104)'ya göre “şeriatte yapılması farz veya

sünnet olan böyle bir uygulama yoktur; fakat tövbe etmek, nefsiyle savaşa girişmek üzere yapılan bey'at, bid'at, yani dinden olmadığı halde sonradan konan bir şey olmakla beraber, güzel bid'atlerden sayılabilir”.

2. Seyr ü Sülûk

Tasavvuf, insan ruhunun olgunlaşmasını sağlayan hâl ilmine büyük önem vermiştir. Bu hâlin insanda meydana gelişi, Kur'an-ı Kerim ve sünnet ışığında bazı prensiplerin belirlenmesine ve uygulanmasına bağlıdır. Bu peygamber ve ashâbının hayatında görülen hususların yaşanmasına vesile olan eğitimi nesilden nesile aktaracak bir disiplin meydana getirmekle mümkündür. Seyr, tarikatlerde, tarikat prensiplerinin yerine getirilmesi neticesi, manevi yükselme anlamında kullanılan sözlük anlamı yürümek, bakmak olan bir terimdir. Sülûk cehaletten ilme, kötü huylardan güzel ahlâka, kendi vücudundan Hakk'ın vücuduna harekettir. Tasavvuf bireye ve topluma yönelik bir harekettir. Bu hareketin olumlu bir şekilde gerçekleşmesi, İlâhi iradeye bağlanmakla mümkündür. Seyr ü Sülûk bu iradeye bağlanmanın bir yöntemidir.

İslam dini, ferdin hem bu dünya hem de öteki dünya ile meşgul olmasını istemiş, ahiretin bu dünyada kazanılacağını beyan etmiştir. Buna paralel olarak İslam eğitimi, ikili bir amaç gütmüş ve eğitimin başlıca hedefi olarak, ferde İslam inancını öğretmek ve bu dünyada Allah'ın emir ve yasaklarına uygun hareket ederek, ebedî hayat için hazırlanmaya ve Allah'ın rızasını kazanmaya yöneltmiştir. Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalışmasını emreden İslam dininde eğitim ferde kendini tanıma yolunu göstermek, insan fitratını korumak, iyi insan yetiştirmek ve fertteki gizli kabiliyetleri ortaya çıkarmak ve bu kabiliyetlere yön vermek için yapılır.

Tarikat âdâbında müridin şeyhe biatından sonra başlayan seyr ü sülûk, müridi derece derece Allah'a götüren bir yolculuktur ve cehaletten ilme, kötü huylardan

güzel huylara, çokluktan tekliğe geçiş sayılır. Ahlâkı temizleyip, olgunlaştırmak anlamını taşıyan sülûk, “nefsin mevki ve makam sevgisinden, kin, haset, kibir cimrilik, gösteriş, yapmacık, desinler sevdası, yalan, gıybet, hırs, zulüm, gazap ve riyadan kurtarılması, isyan ve günahlardan temizlemesi ve buna karşı ilm, hilm, haya, rıza, adalet gibi övülen huylar ile kendini zenginleştirmesidir” (Ayni 1992: 275). Seyr ü sülûk ruhanî ve manevî bir olgunlaşma, sırlara ermedir.

Halvet, تنها kalma, tenhaya çekilme, tenhalık, تنها yer, anlamlarını taşır (Eraydın 1990: 155). Tasavvuf terimi olarak “halvet”, tarikate intisab eden bir müridin, belirli bir zaman sonra, mürşidinin isteğiyle insanlardan uzaklaşarak, inzivaya çekilmesi ve bu süre içinde devamlı Hakk’ı zikretmesidir. Halvetin amacı, kalbi mâsivadan temizleyip Allahın sayısız nimetlerini düşünmek ve şükretmektir. Bu halin meydana gelmesi masivâdan perhiz ve nefsi arıtmak ile mümkündür. Halvet, seyr ü sülûk aşamalarından biridir. Halvet giriş ve çıkışlarında çeşitli törenler yapılır.

3. Zikir

Sâlikin derece derece olgunlaşması, yaradılıştaki sivri noktaların törpülenmesi ve sabra alışması için uzlete çekilmesi ve çileye girmesi; ruhunu inceltmesi ve rahat çalışabilmesi için de nefsin şehvetlerden, çeşitli arzu ve isteklerden temizlemesi zorunludur; bu ise riyazetle yani az yiyip, az uyumakla mümkün olur. Halvet, uzlet, çile ve riyazetle ruhunu terbiye eden mürid, mürşidin önerdiği şekil ve ölçüye göre farklılık arz eden ve müridin olgunluk mertebesine göre değişen zikirlerle de devam eder. Zikir her tarikatın aslıdır; zikir olmaksızın tarikatta herhangi bir mertebeye yükselmek ve Allaha ulaşmak mümkün görülmemiştir. Zikir, tefekkürle Allah’ı anmak, kalbi bu tefekkürden bir an olsa ayırmamaktır. Zikir, her an her durumda yapılabilecek olan bir zihinsel anmadır. Bu nedenle zikir için işi gücü bırakmak, dünyadan el ayak çekmek söz konusu değildir.

İslâmiyetin ortaya çıkışından sonra ilk beş yüzyıl içinde, herhangi bir tarikat söz konusu olmaksızın bazı Müslümanlar, Kur'an hükümlerine ve Hz. Peygamber'in hadislerinde yer alan bazı işaretlere dayanarak gece ve gündüzlerini Allah'ın ibadetine hasretmişlerdir. Ancak, bu ibadet, sadece bir Müslümanın günün belirli vakitlerinde kılmak zorunda olduğu namazdan yahut belirli bir ayda tuttuğu oruçtan ibaret değildi. Bu ibadet, insana zâhid vasfını kazandıran, Allah'ı bilip bulmasını, maddeden mânaya yükselmesini, zâhirden bâtına intikalini, yaratıcı önünde hiçliğini, Hâlik karşısında fâniliğini görüp anlamasını sağlayan ve esasî zikir olan bir ibadet tarzı idi. Anmak, öğmek, namaz kılıp dua etmek gibi anlamları bünyesinde barındıran “zikir”, tasavvuf erbabının dilinde “her an Allah'ı belirli cümle veya kelimelerle hatırlamak ve anmak” anlamını taşır ve belirlenmiş bir düzene göre uygulanır.

Zikir, hafî ve cehrî olmak üzere iki şekilde yapılır. Hafî zikir, bireysel zikirdir. Dervişlerin katılmasıyla toplu olarak yapılan zikirle “âyin” denilmiştir.

Tarikat çevrelerinde uygulanan şekil ve merasimler, ibadetlerdeki zaman kavramı, tarikatler arasındaki yol, yöntem değişikliği ve bunlara bağlı pekçok kural, insanları amaca ulaştıran araçlardır. Her takikatte müridin uyması gereken ilkeler vardır. Bu ilkeler her ne kadar, dışarıdan bakıldığı zaman, insanların özgürlüklerini kısıtlıyor gibi görünüyorsa da, gerçekte bütün kurumların üyelerinin yaşamlarını düzenlemek, arzulanan sonuca ulaşmak, topluma yararlı hale getirebilmek için koymuş olduğu kurallardan farksızdır. Dinler, bir taraflarıyla kurallar bütünüdür. İnsanların huzurlu bir yaşam sürmelerini sağlamak amacıyla belirlenen ilkelere uyması beklenir, aksi halde başarı kaydedilemez.

Ayin; âdet, usul, zînet, kanun, dinî merasim anlamlarını taşır. İslâm'da fıkıh dilinde, ayin sözcüğü kabul edilmediği için “icrâ-yı zikrullah” tabiri kullanılmıştır. İz'in verdiği bilgiye göre (İz 1990) Turuk-ı âliyye tekkelerinde yapılan merasimlere de “âyin” adı verilmiştir. Bununla beraber bu ayinlerin her tarikatde ad ve biçimleri

ayrıdır. Tarikat âdâbında toplu zikir icrâsına “ayin- î Ehlullah”, “ayin- î tarikat” adları verilmiştir. Genel olarak şeyh veya halifesi tarafından yönetilen, mürid ve dervişlerin iştirakıyla yapılan tarikat ayinleri “Evliya ayini” olarak bilinir. Terim evliyanın sireti, gidişatı, hareket ve ibadet tarzı, meşrebi ve zihniyetini tanımlamak için de kullanılır. Her tarikatın usul ve adabı birbirinden şeklen az çok farklıdır (İz 1990: 174). Bu nedenle amaç aynı olmakla birlikte her tarikatte uygulama farkı vardır. “Zikir kaynağını Hz. Muhammed’in dört arkadaşına birer münasebetle verdiği telkinden alır. Turuk-ı âliyyenin her biri bu telkine gelenek yoluyla mirasçı olduklarını açıklamaktadırlar” (Ayni 1992: 241).

Bütün tarikatlerde belli ayinler ve dini törenler, başka bir deyimle vecd yolu ile Allah’a yaklaşmak için yapılan ve ayin adıyla anılar belli davranışlar dizisi görülür. Menakıbnâme ve velâyetnamelerden edinilen bilgiye göre bu ayinlere Mevleviler “sema veya mukabele”, Kadiriler “devran”, Rifailer ve Sa’diler “zıkr- î kıyam”, Celvetiler “nisf kıyam”, Halvetiler “darb-ı esma”, Şazeliler “hadra” ve Nakşibendiler “hatm-ı haccan”, Yesevîler “zıkr- î erre (zıkr- î minşari) adını verirler. Bu ayinler tekkelerde, zaviyelerde, mescidlerde ve evlerde icra edilir. “Bir kaç tarikat hariç bütün tarikat ayinlerinde besteli şiirler ve ilahiler, bazı tarikatlarda ise buna ilaveten ney ve kudüm gibi çalgı aletlerinin kullanılması esastır” (Uludağ 1991: 70). “Toplu zikrin dışında her müridin şahsına ait olmak üzere verilen özel ödev şeklinde tanımlanabilecek bireysel zikir de vardır. Mürid olgunlaştıkça zikrin mertebeleri değişir” (İz 1990: 163).

Türkler, İslam’ı halk ruhunu okşayan tavır ve sözleriyle onları millî yolda terbiye eden, milli dillerini, diğer diller üstünde tutmayı gelenek haline getiren, Orta-Asya Türklüğünü dili ve dini ile kenetleyen dervişler aracılığıyla benimseyip kabul etmişler ve bu alçakgönüllü Allah adamlarında eski inanışının en seçkin tipi olan ozanlara benzeyen yönlerini farkederek hürmetle bağlanmışlardır (Köprülü 1991: 19-20). Dervişlerin, tarikatların soyut fikirlerinin somut temsilcileri olan Hak yolcularının, duyuş ve yaşayışları giderek Türk insanının bilinçaltını, ahlakî

değerlerini şekillendirdi. Türk insanının, evrensel değerlerinin tümü de bu derviş ahlâkının, millî benliğe işlemiş uzantıları olarak belirmektedir (Öztürk 1992: 168).

Öztürk, bu düşünceyi şu cümlelerle açıklamaktadır:

İster ahi civanmertliğini, ister fütüvvet atılganlık ve fedakârlığını, ister gazi ve alperenlerin maddeyi, hattâ hayatı hiçe sayan feragatlerini, ister Nasreddin Hoca'nın velilik ve hikmet kokan hicvini, ister Yunus ve Mevlâna'nın hudutsuz ve erişilemeyen insan sevgisini, ister Anadolu köylüsünün misafirperverliğini, ister Türk atasözlerini, hatta isterseniz divan edebiyatının dünya ve şatafata boyun eğmiş gibi görünen çehresinin arkasındaki sonsuza tırmanış gayretini didikleyin, karşınıza daima tasavvuf-tarikat esprisi çıkacaktır (Öztürk 1992: 169).

Tasavvufî çevrelerde âdâb ve erkâna uygun şekilde tekrarlanan tarikat törenlerini ihyâ günleri uygulamaları, ayin (toplu zikir ve geçiş ritüelleri başlıkları altında değerlendirmek mümkündür.

İhyâ Günleri: Tarikat geleneğinde kandiller, Kadir Gecesi, bayram günleri, Muharrem ve Ramazan ayları “ihyâ günleri” olarak bilinir ve saygıyla anılır. İhyâ günlerinde genellikle toplu sohbet ortamları kurulur ve toplu ibadet yapılır. İhyâ günleri, tüm tarikatlerde ortaktır; ayrıca her tarikatin kendine has bazı önemli günleri olduğu da görülür. Tarikatin kuruluşu, dergâhın açılışı, pîrin veya şeyhin ölüm günü veya yıllık genel toplantılarda âyinler yapılmaktadır.

Toplu Zikir: Ayin kelimesi, sözlük anlamı itibariyle; adet, usul, zînet, kanun, dinî merasim anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf terimi olarak “âyin” tarik erbabının tekkelerde icra ettikleri usuldür. Mevleviler, ayine “Ayin/Sema”, Bektaşiler “Cem”, Kadiriler “Devran”, Rıfailer ve Sa'diler “Zikr-i Kıyam”, Halvetiler, “Darb-ı Esma”, Nakşiler “Hatm-i Hâcegân adını vermektedirler. Mevlevî ayinlerinde mutrib, ney, kudüm, cenk, rebap ve benzeri sazlar kullanılır. Okunan şiirlere ayin-i şerif, okuyucuya da ayinhan denir. Şiirlerin yazılı olduğu mecmua ise ayin mecmuası adını

alır. Şiirler genellikle Farsçadır ve klâsik Türk müziği makamları ile okunur. Bektaşilikte ise, okunan şiirler hece ile yazılmış, Türkçe şiirlerdir ve geleneksel müzik formlarında okunur.

Geçiş Ritüelleri: Bey'at, halvet çıkışı, derece yükselmesi, görev dağılımı gibi durumlarda yapılan törenler tamamıyla tarikatın hiyerarşik düzeni ile ilgilidir. Bey'at, tarikate giriş; halvet, seyr-i sülûk'un bir parçası; derece yükselmesi ve görev dağılımı, olgunlaşan ve tarikatın kurallarını öğrenen dervişlerin görevle sorumlu tutulması, birliğe bağlılıklarının ve terbiyelerinin sınanmasının başlangıcıdır. Bu dönemlerde yapılan törenlerde tarikate teslimiyeti ve bağlılığı ifade eden simgesel anlamlar yüklenmiş tac tennure-eliflambend-arakiye-kemer-ayakkabı gibi eşya kullanılır.

Müridlerin aile yaşamlarındaki geçiş dönemleri de tarikat âdâbına bağlanmıştır. Yeni doğan bebeğe ad verirken şeyhe danışılır. Ad, şeyh veya halifesi tarafından bebeğin kulağına ezan okunarak verilir. Evliliklerde cemaattan dua alınır, ölüm sonrası yapılan uygulamalarda da tarikat usulüne uyulur.

Adâb ve erkân, birliği-bütünlüğü sağlayıcı davranış biçimi ve kurallar bütünüdür. Tüm sosyal ve eğitsel kuruluşlarda olduğu gibi tarikat yaşamı da bu kurallara bağlanmıştır. Tasavvuf anlayışını vurgulayan tarikat ayinlerinde, adâb ve erkân sembollerle dile getirilir.

Duyularla algılanmayan bir şeyi belirten somut varlıklara veya işaretlere "sembol" ya da "simge" denilmektedir. Sembolizm ya da simgecilik ise; olguları yorumlamaya veya inançları anlatmaya yarayan semboller sistemi olarak tanımlanmaktadır. Tasavvufta yoğun bir şekilde simge kullanımı ve simgecilik bulunmaktadır. Tasavvufta simgecilğin bu denli yaygın olmasının nedeni soyut olan inanç-bağılılık-saygı-aidiyet-mensubiyet gibi duygu ve düşüncelerin birtakım söz-davranış-âyin vb. araçlarla somutlaştırılmasıdır. Tarikat ayinleri kurumun kainat-

Tanrı, insan-Tanrı, insan-insan ilişkisine bağlı olarak geliştirdiği kabul, değer, anlayış, kavrayışların çeşitli sembollerle ifade edildikleri sistemlerdir.

Tekke, dergâh, meydan, meydan evi, ev ve açık alanlarda yapılan törenler, hazırlık-tören-dua-tebrik/mübarekleme aşamalarından oluşur. Hazırlık safhasında abdest alınır, şükür ve vakit namazları kılınır, toplanılır ve cemaate başkanlık edecek kişinin gelmesi beklenir. Pîrin, şeyhin, halifenin gelmesiyle tören başlar. Tevbe-i istiğfar okunur, kurallara uygun şekilde ritüel gerçekleştirilir, gülban çekilir, dua yapılır.

Tarikat âyinleri eğlenmek amacıyla yapılmadığı gibi herhangi bir eğlencenin parçası da değildir. Tasavvuf anlayışından kaynaklanan tarikat âdab ve erkânının bir uzantısı olan tarikat âyinleri bireyin kendi isteğiyle ruhi-manevi-iç dünya olgunluğunu kazanmak üzere başladığı eğitim yolunun henüz başında ve aştığı her basamakta çeşitli sembol, simge ve temsili davranışların tekrarlanması ve bir anlamda elde ettiği bilgi ve kazandığı yeni bilinç düzeyinin maddi ve manevi ödüllendirilmesi ve kurum içinde resmileştirilmesidir. Bu törenler sonunda bireyin kurum içinde yeri, görevleri ve sorumlulukları belirlenir. O ana kadar kazandığı bilgi ve eriştiği yüksek bilinç düzeyini kendinden başkaları yararına ve Allah rızası için kullanmaya yönlendirir. Tasavvuf bir bireysel olgunlaşma ve gerçeği keşfetme yoludur. Ancak toplum yararına kullanılmayan bireysel gelişim verimlilikten uzaktır.

Tarikat adâb ve erkânı, tarikata mensup olmayan ancak genel çerçevede içinde tarikat yaşantısından etkilenen toplumun dinî hayatını ve inanç uygulamalarını etkilemiştir. Zamanla tarikat içinde yapılan tören düzeni dışarıda daha küçük cemaatlarda uygulanan birtakım dinî kutlama veya herhangi bir nedenle yapılan dinî törenlere örnek tip oluşturmuştur. Tasavvuf anlayışı tarikatlar bünyesinde kapalı kalacak bir yapıya sahip değildir.

Türkler İslâm dinini, kendi çağlarına uygun yöntemlerle toplumun aydınlanması, ilerlemesi, gelişmesini amaç edinmiş tarikatler yoluyla öğrenmiştir. Tarikat âdâbı, sosyal hayatı önemli ölçüde etkisi altına almış ve kurallar topluma yayılmıştır. Tarikat dışında yapılan dinî törenlere bu yapı yansımış ve “ana tip” tekrarlanmıştır. Yerel kültür değerlerine, normlara göre uygulamalarda farklılaşma ve zenginleşmeler görülmüştür. Zamanla günün ekonomik koşulları gereği debdebe yitirilmiştir.

3. Sosyo-ekonomik kurumlar (Ahilik) da dinî törenler

Anadolu’da XIII. yüzyılda kurulup XIII.-XIX. yüzyıllar arasında halkın sanat ve meslek alanında yetişmesini sağlamış, ahlâkî yönden olgunlaştırmış, çalışma hayatını iyi insan meziyetlerini esas alarak düzenlemiştir. Yüksek ahlâkın, doğruluğun, kardeşliğin, yardımseverliğin birleştiği bir sosyo-ekonomik düzen olan ahilik ahlâk, eğitimbilim, teşkilâtlanma, kalite-standart, üretici-tüketici ilişkisi, denetim vb. konularda yaşadığı dönemin toplumsal yapısını düzenlemiş ve yeterli olmuş bir sistemdir (Yalkın 1996: 177). “Ahilik, insanları iyiye, güzele, doğruya götüren bir yol olması yanında (tarikat cephesi) çalışma hayatında verimlilik, standardizasyon sağlamak kalite ve fiyat kontrolü yaparak esnafı ve işçiyi yönlendirmek ve yönetmek amacıyla kurulmuş bir teşkilâttır” (Abuşoğlu 1972: 48).

Yaşar Çalışkan ahiliğin hizib ifade eden bir tarikat olmadığını; ancak her tarikatın bünyesinde az veya çok melâmet: “nefs-i levvâmeden geçme” yani nefsi kötüleme, gurur ve kibirden uzak durma, meziyetleri kusur görmenin bulunduğunu, iftihar edilecek halleri hakir görüp tevâzu sahibi olunması gibi fütüvvet anlayışına bağlı bir akideler görüldüğünü belirtmektedir (Çalışkan 1993: 96). Her tarikat eğitimini kendi dergâhında, kendi cemaati ile ifâ ettiği halde ahilik dergâhlar dışında bütün hayatı ve yaşayanları içine almaktadır. Bu bağlamda ahilik bir tarikat veya tarikat kolu değildir. Peygamber’in sünnetine uygun yaşamayı âdet edinmelerinden,

yaradanın emir ve yasaklarına ihlâsla bağlılıklarından, ahlâklı, erdemli ve dürüst yaşayışlarından dolayı tarikat anlayışına oldukça yakındır.

Mehmet Kaplan'ın ifadesiyle “davranışlarını dinî bir geleneğe; eski, mitik denilebilecek bir modele dayanan ve yorumlayan ahilik (Kaplan 1991: 138) teşkilâtı üyelerinin bir müslümanda bulunması gereken bütün vasıfları haiz olması, dinin bütün icaplarını yerine getirmesi beklenir. “Ancak ahi kendisini tamamıyla zühd ve takvaya vererek, dünya ve toplum ile bütün ilgisini kesecek bir müslüman değil,, çalışan, kazanan ve fakirlere yardım eden iman sahibi bir insandır. Ahiliğin birinci şartı cömertliktir” (Kaplan 1991: 140).

Bütün prensiplerini dinin asıl kaynağından alan ahiliğin nizamnamelerine “fütüvvetnâme” adı verilirdi. “Fütüvvetnameler insan-ı kâmil; olgun, mükemmel insan olma kurallarını kapsayan, ahiliğe giriş töre ve törenlerini düzenleyen eserlerdir” (Kazıcı 1988: 540-541). Ahiliğin temel öğelerinin, ahlâkî ve ticarî kaidelerinin belirtildiği fütüvvetnâmelere göre, teşkilât mensuplarında bulunması gereken vasıflar vefâ, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, ihvana nasihat, onları doğru yola sevk etme, affedici olma ve tövbe gibi şarap içme, zina, livata, yalan, gıybet, hile gibi davranışlar ise meslekten atılmayı gerektiren sebeplerdi.

Ahiliğin tarihi Türkistan'daki Müslüman Türk devletlerine kadar uzanır. Samanoğulları, Karahanlılar ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü coğrafyada esnaf ve sanatkârlar arasında ahiliğin teşkilât haline gelmemiş inanç, âdet ve düşünce olarak varlığı görülmektedir. Çırak, kalfa, usta ve sanatkârlar çevresinde millî örf halinde yaşayan, yardım, yardımlaşma, cömertlik, misafirperverlik hisleri ve işinin ehli ve erbabı olmak fikri, ile İslâmî kabullerin oluşturduğu anlayış ahiliğin henüz teşkilâtlandırılmamış kurallarıdır (Çalışkan 1993: 7). Anadolu'ya gelmeden önce de, Türkistan'da Türkler arasında belirli kaideler olarak bulunan ahilik, asıl kimliğini ve şeklini büyük Türk teşkilatçısı Ahi Evran-ı Veli ile birlikte kazanmıştır.

Ahilik, Ahi Evran'dan itibaren hayata ve sanata hakim olan disiplinli bir esnaf teşkilâtıdır.

Ahilik ile Türklerin Anadolu'da yerleşik medeniyete geçişleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Anadolu'ya gelen Türklerin bir kısmı akıncı, bir kısmı ise ikinci (köylü) ve zenaat erbabı (şehirli ve kasabalı) idi. İkinci ve zenaat erbabı için savaş değil, barış ön plânda geliyordu. Onlar, akıncıların fethettikleri ülkelerde, maddî ve manevî medeniyeti kuruyorlar, aynı gayeyi güden dervişlerle işbirliği ediyorlardı (Kaplan 1991: 136). Ahilik çalışma, zenaat veya maddî faaliyet ile din, ahlâk ve toplum arasında yakın ilişkiler kurmuş ve önerdiği yaşam tarzıyla bu ilişkileri pekiştirmeyi öngörmüştür.

Ahilik kurumu Anadolu Türklerinin sosyo-ekonomik yaşantısında önemli rol oynamıştır. XI. ve XIII yüzyıllarda Anadolu'da yaşanan siyasî çalkantılar, sosyal hayatın her alanında etkilerini gösterirken Türk düşünürleri, halkı, bu tehlikelere karşı güçlendirme ve örgütlendirme çabasına girişmişlerdir. Bir kolda Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya ve civarında Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, diğer tarafta Sulucakarahöyük ve civarında Hacı Bektaş-ı Veli, insanların ruhuna, bilincine, eğitim düzeyine, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel koşullarına uygun şekilde hitab ederek onları önünde sürüklendikleri kimlik buhranından kurtaracak telkinlerde bulunarak, manevî dünyalarını zenginleştirerek üzerinde yaşadıkları toprağa ve yüzyıllardır taşıdıkları kimliğe sahip çıkmalarını, her yönden hissedilen baskılar karşısında dağılmadan, direnmelerini sağlamışlardır. Bu gayretler kültürünün yapı taşlarını oluşturan, dil, inanç, edebiyat, güzel sanatlar, yaşam anlayışı gibi birikimlerin yeni yurttan canlanmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Kırşehir'de Ahi Evran Horasan, Harezm ve Türkistan'dan gelen Türk sanatkarlarının, bir ahlâk ve sanat bileşimi olan "Ahi kuruluşu" içinde örgütlendirilmesi görevini üstlenmiştir. Böylece XIII. yüzyılda Konya-Kırşehir-Sulucakarahöyük yönünde çizilen ve zamanla genişleyen, her iki uçtan uzayan aydınlık bir "bilinç kuşağı" oluşmuştur.

Çalışkan'ın verdiği bilgiye göre (1993: 10) Ahi Evran Selçuklu sultanlarının sevgi, yardım ve iltifatlarına nâil olmuş, hizmet yolunda desteklenmiş, şed (ahilik peştemalı) kuşatmanın devlet örfünce kabul edildiğini halka göstermek için, sultan huzurunda fütüvvet şalvarı giydirilmiş ve ahilik merasimi yapılmıştır.

Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarında Anadolu'da muhtelif tarikatlara şeyhlere ve mürşitlere dayalı, İslâmî kaynaklı güç birlikleri, teşkilâtları vardır. Bunlar Gâziyan-ı Rum: Anadolu Gazileri; Abdâlân-ı Rum: Anadolu Abdalları, Ahiyân-ı Rum: Anadolu Ahileri, Baciyan-ı Rum: Anadolu Mücahideleri; Horasan Erenleri, Alpler, alperenlerdir ve aralarında en etkili olanı tüm tarikat üyelerini bünyesinde toplayabilen Anadolu Ahileridir.

Ahi birliklerinin kendi gayelerine ve İslam eğitiminin prensiplerine uygun olarak kurdukları ve geliştirdikleri eğitim sisteminde insan bir bütün olarak ele alınmış, ona meslekî bilgi yanında dinî, ahlâkî ve sosyal bilgiler de verilmiştir. İş başında yapılan eğitimin, iş dışında yapılan eğitimle bütünleşmesi sağlanmıştır. Eğitim belirli bir noktada tamamlanan değil, ömür boyu süren bir faaliyet olarak ele alınmıştır. Küçük yerleşim birimlerine kadar uzanan geniş bir teşkilât kurulmuş, sistem, ahilik prensiplerine uymayı kabul eden herkese açılmış, derslerin yetkili kişiler tarafından verilmesi esas koşulmuş, eğitimden herkes ücretsiz olarak faydalanmıştır. Yamaklar iş yerinde meslekî eğitim görürken zaviyelerinde de dinî, ahlaki ve sosyal bilgileri alarak eğitimlerini bir bütünlük içinde devam ettirmişlerdir. Ahi birliklerine yeni katılanlara öncelikle teşkilâtın âdâb ve erkânı öğretilirdi. Zaviyelerde özellikle cumartesi akşamları, bu kaidelerin öğretilmesine ayrılmıştı (Gürata 1975: 121).

Ahilik örgütünde ahlâkî eğitim hem iş başında hem de iş dışı toplantılarda veriliyordu. İş dışı eğitim daha çok toplumsal yaşantıda ahiye genel bilgileri aktarma amacındaydı. Gence çalışma saatleri dışında ve meslekî üretiminden ayrı olarak herşeyden önce terbiye ve görgü (âdâb ve erkân) kuralları, davranış biçimleri

öğretilerek ahlâkî eğitim sürdürülüyordu (Soykut 1971: 93). Kalfalar, savaş yöntemleri, at binme, kılıç kuşanma ve ok atma gibi askerlik eğitimi de alıyorlardı. Eğitim ahi liderleri ve yörenin ileri gelenleri tarafından zaviyelerde verilirdi. Bu bakımdan zâviyeler, ahiler için toplantı yeri, konuklar için konuk evi, ekonomik bakımdan lonca idi. Ahinin eli, kapısı, sofrası açık; gözü, dili, beli bağlı olmalıdır. Ahi, güçlüyken bağışlar; kızginken yumuşak davranır; düşmanına bile iyilik eder; muhtaçken bile başkalarını gözetir (Sayan 1978: 381). Ahiliğin temel felsefesi “eline, beline, diline sahip olmaktır”. Elin anlamı; elini harama uzatmamak, hırsızlık etmemek, kimseye fenalık ve kimsenin hukukuna tecavüz etmemektir. Belin anlamı; namuslu ve şerefli olmaktır. Dilin anlamı: sır saklamak, her duyduğunu başkalarına söylememek, yalancılık ve bilhassa iftira ve dedikodudan sakınmaktır.

Ahi teşkilatının ocağı olan zaviyeler; görgüsüzlere görgü, bilgisizlere bilgi ve gençlere İslâm edebi öğretilirdi. Zaviyelerde çırak, kalfa, usta, sanatkâr, müderris, kadı, hoca, tüccar, bey ve sultanlar beraber bulunur, sohbetlere katılırdı. Zaviyelerde üç çeşit öğretim ve öğretici bulunurdu.

Ahilerin töre ve geleneklerinin kurallarını içeren fütüvvetnâmelerde ahiliğe girişte adayda istenen özellikler, yamaklık-kalfalık-ustalık dönemlerinde kazanılması gerekli olan ahlâk anlayışı ve meslekî bilgi birikiminin düzeyi belirtilmiş; yamaklık, kalfalık ve ustalık geçiş törenlerinin düzeni ve uygulamalar hakkında ayrıntılı bilgi de verilmiştir. Bugüne kadar ahilik konusunda yapılan çalışmalarda yamaklık, çıraklık ve ustalık törenleri ortak kaynaklar kullanılarak nakledilmiş ve bilgiler tekrarlanmıştır. Bu nedenle tören düzenleri konusunda (Abuşoğlu 1972); (Bayram 1977); (Çağatay 1989); (Çalışkan 1993) gibi çalışmalardan yararlanılabilir.

Faika İsamettin'(1929: 12)'e göre XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başında Bursa'da kalfalık törenlerine “esnaf tamiyesi” adı verilmiştir. Üç sene herhangi bir esnaf yanında çırak olarak çalışanların kalfa olacağı gün aynı sanat erbabına bir yemek verilir. Yemekten sonra kalfa olacak çıraklar ustalara ipekli peştemallar

takdim ederler. Esnaf kâhyasına, yani pîre hediyeler verilir. Her meslek dalının tamiyesi ayrı ayrı yapılar. Merasim esnasında her esnaf itinalı ve hususî kıyafetleri giyerler.

Ahilikte ustalık törenleri “teferrüc merasimleri” adıyla anılmıştır. Teferrüc merasimleri her sanat dalında çırak, kalfa ve ustaların mensup olduğu şubedeki becerisi ile diğer kısımlardaki bilgisinin sınıandığı, ödüllendirildiği toplantılardır. Her sanat dalının çırakları “usta çıkarken” teferrüc düzenlenir ve “futa bağlamak” adeti icra olunurdu. XIX. yüzyılın sonuna kadar İstanbul’da teferrücler debdebeli kutlamalar ve eğlencelerle genellikle Alibeyköy, Mecidiyeköy, Veli Efendi, Çırpıcı, Kâğıthane, Fenerbahçe, Çamlıca, Göksu, Beykoz, Sarıyer/Çırpır Mevkii gibi mesire yerlerinde, Türk sporlarından geçme, benzetme, atlama, esir alma, meydan bohçası, kırma teli gibi oyunların yer aldığı, sofraların kurulduğu, ilâhi ve şarkıların okunduğu büyük bir şölen şeklinde yapıldı. Adaylar kalfa, usta ve pîre çeşitli hediyeler bilhassa ipek kuşaklar vererek şükranlarını sunarlardı.

Tasavvufun önemli kavramlarından biri olan fütüvvet ve onun bir teşkilât halindeki uzantısı olan ahilik, Türk tarihinin sadece dinî birikiminin değil, siyasî ve ekonomik boyutunun da dikkat çekici noktası olarak belirmektedir. Ahilik, tasavvufi bir örgüt olmamakla birlikte üyelerini tasavvuf âdâbına göre terbiye eden bir kurumdur. Ahi törenleri kurumun hiyerarşik düzenini belirleyen eğitim aşamalarını ve üyelerin birbirine karşı sorumluluklarını sergileyen geçiş törenleridir. Tasavvuf âdâbına bağlı kalınması nedeniyle tarikat törenleriyle ortaklık ve yakın benzerlik gösterir.

Ahiliğe giren kişinin önce başı traş edilir. Tövbe ve telkin verilir, ahdullah okunur, tac, hırka ve şalvar giydirilir. Bir yol atası ve iki yol kardeşi verilir. Kuşak/şed/peştemal kuşatılır, tuğ ve bayrak verilir, seccadeye geçirilir, toplantıdan sonra helva pişirilir.

Şedd Bağlama töreninde helâl para ile alınan bal, yağ ve un işin ustaları tarafından tek tek birer dua okunarak ve birer büyük zâtın adı anılarak kazana konur. Helva pişince “helva gülbankı” çekilir, orada bulunanlara ve şehir halkına dağıtılır, törene katılamayan “erkân erenlerine” gönderilir (Şeker 1993: 151-152).

Ahilik tarikat âdâbının sosyo-kültürel ortamdan sosyo-ekonomik ortama aktarıldığı bir kurumdur. Şehirlerde daha kuvvetli olmasına rağmen, kasaba ve köylere kadar yayılmış, gözü pek, yiğit, cengaver alpleri de teşkilâta kazandırmıştır. Halk, esnaf ve ustalar aynı ruh içinde dayanışma içindedir. Şehirlerde her zümrenin ayrı reis ve zaviyeleri olduğu bilinmektedir. Hakan veya sultanın şehre geliş şenlikleri ile önemli günlerdeki merasimlere ahiler hususî mızıka, sancak ve kıyafetleri ile silâhlı ve saldırmalı olarak katılırlardı. ahilerin birlik ve kuvvetlerini gösterirlerdi.

Törenler zamanla görkemini yitirmiş yerini sade, işleve yönelik küçük çaplı kutlamalara bırakmış; esnâf teskilâtında yapılan düzenlemeler sonucu ahiliğin resmen ortadan kaldırılması ile törenler de tamamıyla unutulmuştur. Bugün Kırşehir’de “Ahi Evran ve Ahilik” anma toplantılarında sembolik olarak yaşatılmaktadır.

Müjgân Cunbur’un verdiği bilgiye göre (1996: 25) Mudurnu çarşı esnafı arasında eski ahi gelenek ve törelerinden bir kısmı günümüzde de yaşatılmakta, iki yıldan beri Temmuz ayının ilk cumartesi günü “Ahilik Sempozyumu” düzenlenmektedir. Çarşıdaki dükkânlar her hafta başı birlikte yapılan bereket dualarıyla açılmakta, hafta sonları dualarla kapatılmakta olup cuma günleri düzenlenen törenler ise yerel televizyon kanallarında yayınlanmaktadır.

Urfa’da halı-kilim-kürk pazarı olarak bilinen Sipâhi Pazarı’nda her sabah mezattan önce dua edilir, fâtiha okunur, esnafa fâhiş fiyat uygulamaması, müşteriye

iyi davranması, hakkı gözetmesi, komşu esnafın rızıkına göz dikmemesi yolunda öğüt verilir (TRT GAP kanalı Yolların Türküsü Programı 30 Mart 1999).

Anadolu’da “barana, cümbüş, delikanlı teşkilâtı, gençler kurulu, gezek, kef, muhabbet, oda teşkilatı, oturmah, sıra yarenleri, sohbet, yâren, yârenler” adıyla anılan ve ahilik teşkilatının uzantısı olduğu kabul edilen yarenlik örgütü; dostlardan, tanıdıklardan, sâdık arkadaşlardan oluşmuş, ortak amaçlarını gerçekleştirmek üzere düzenli çalışmalar yapan bir gönüllü örgüttür (Er 1987: 145).

Tülay Er (1987: 149)’e göre yâren teşkilâtı, yârenlerine gerektiğinde bir sosyal güvenlik kuruluştur, bir sigorta şirketi, kredi veren bir banka gibi hizmet vermiş, bu tür kurum ve kuruluşların olmadığı devirlerde üyelerine, gerek duydukları güvence ortamını sağlamıştır. Yârenliğe giriş ve yemin töreni “yâren” oluşturulduktan sonra ilk toplantıda yapılır. Abdest alınarak gelinen toplantıda üyelerin yaş sıraları belirlendikten sonra sırayla yemin edilir, yöneticiler seçilir, dua yapılır, alkollü içkinin bulunmadığı bir sofraya kurulur, topluca yemek yenir ve topluca sofraya (berekat/şükür) duası yapılır.

D. Araştırma Yöntem ve Yaklaşımları

İnsanlık tarihinin ilk döneminden itibaren kültür ve medeniyet dairelerinin en önemli yapı taşlarından birini oluşturan “din”, soyut ve somut boyutuyla daima Sosyal Bilimcilerin ilgisini çekmiş, her bilim dalı kendi yöntemleri ve kabulleri ışığında din adı verilen bilgi birikiminin verilerini derlemeye, değerlendirmeye, çıkarımlarda bulunmaya ve yaşamı, geçmişi-geleceği ile kavrayıp insanoğluna hizmet etmeye çalışmıştır. Farklı bakış açıları ve yaklaşımlarla birikmiş “din” tanımlamaları/değerlendirmeleri konunun genişliğini ortaya koyduğu gibi çözümsüz bir karmaşanın belirmesine de neden olmuştur.

Felsefe, psikoloji, sosyoloji, antropoloji, edebiyat vb. bilim dalları ile bu disiplinlere bağlı alt birimler tarafından elde edilen bulgular biraraya getirilemediği müddetçe dağınıklık ve karmaşadan kurtulmak mümkün olmayacak ve sistemli bir bilgiye ulaşmak güçlüğü sürecektir.

Toplum bir bütündür; kaynağını değerler sisteminden alır ve semboller/ simgeler sistemiyle onları açığa vurur. Sosyal Bilimlerde üçyüzatmış derecelik bir bakış alanı kurulmadığı takdirde değerler ve semboller sistemiyle yaşamını sürdüren toplum tam anlamıyla açıklanamamış/ tanımlanamamış/ kavranamamış olur.

En kısa tanımıyla bir toplumun maddî ve manevî kültür birikimini inceleyen Folklor, sahip olduğu geniş bakış açısıyla bireysel davranışları ve bireylerarası ilişkileri bulunulan ortamın gereklerine/ kurallarına/ alışkanlıklarına göre değerlendiren, sosyal bilim araştırmalarının veri tabanı ve sonuçlarını bünyesinde toplayan bir bilim dalıdır.

Folklor malzemeleri ana kaynağını inanç sisteminden alır; din/ inanç bu bilim dalında gözardı edilemeyecek bir öneme sahiptir.

Din Sosyolojisi, dinsel yaşantının yalnızca bireysel-zihinsel/ bireysel iç yaşantı olmadığı düşüncesinden hareket ederek dinî toplumsal tasarımları, tabuları, ritleri, kutsal mekânları ile birlikte ele alır ve dinin toplumsal belirleyiciliğini inceler. Din Sosyolojisi'nde görölen ana çalışma plânı din/inanç sisteminden hareketle toplumun aldığı şekli ve dinin toplum üzerindeki etkisini araştırmaktır.

Folklor bilim dalının da benzer bir amacı vardır. Folklor da maddî ve manevî kültür birikimine sinmiş din-toplum ilişkisini irdeler; ancak çalışma yöntemi ve yönü Din Sosyolojisi'nde yoğun bir katılımıla uygulananın tersine bireysel ve toplumsal ortak bilinç ve bilinçaltından/alışkanlıklardan/uygulamalardan yola çıkarak farklı dönemlerde, farklı etkileşimler nedeniyle farklı biçimlerde beliren toplum kimliğine yerleşmiş tekrarlanan din/inanç sisteminin kazandığı görünümüleri inceler.

Din/inanç sistemi, birey ve toplum hayatını düzenleyen bir kurallar bütünü olmakla birlikte temel imân şartlarının ne şekilde, hangi davranışlarla ortaya konması gerektiği hususunda kesin/bağlayıcı komutlar vermez. Batıl/ilkel ve semâvî/evrensel inanç sistemlerinin davranışlar dizgesini insanoğlu belirlemiş ve kurallaştırmıştır. Dinin soyut yönü olan inanç yalnızca imânı gerektirir; dinin somut yönü olan ibadet ve dinî törenlerin iç ve dış yapısını belirlemez. Belirleyicilik görevinin üstlenen ve bunu yaşatmaya gayret gösteren toplum, dinin soyut yönünü gelenekler yoluyla kazandığı ve bireysel tercihleriyle kabul ettiği anlayış/kavrayış/dışa vurum yöntemleriyle somutlaştırır. Folklor somutlaştırmanın nedenini, yapısını, ortamını irdelleyerek din kurumunun yorumlanmasını inceler/değerlendirir.

Bireysel ve katılımlı dinî törenler birer sözlü kültür ortamlarıdır. Bir dinî tören aynı amaçla, aynı mekânda, aynı dinî görevliler ve aynı cemaatla aynı okumalar ve davranış kalıplarıyla tekrarlansa dahi (ki bu mümkün değildir) her seferinde oluşan sözlü kültür ortamı “nev'i şahsına münhasır” bir yapı gösterir. Sözlü ortamların karakterini belirleyen “değişkenlik” doğal olarak her dinî törende de kendini hissettirir. Folklor bilim dalı bu değişkenliği ve yeniden yapılanmayı inceler. Ürünlerinin dinamik yapısını ele alan; farklı kültür ortamlarında kazandıkları farklı

kimlikleri inceleyen folklor sözlü kültür ortamlarının asıl öğeleri olan nitelendirilen aktaran-aktarılan-dinleyen/katılan üçlüsü arasında kurulan bağı gözönünde bulundurarak toplumun temel iletişim kodlarını belirler.

Katılımlı dinî törenler töreni yöneten bir kişinin önderliğinde gerçekleşir. Din adamı veya bu alanda bilgi sahibi olan herhangi biri, cemaata/topluluğa sözleri davranışları, ikazları, telkinleri ile hitab eder. Törenin amacına ulaşması için tekrarlanan formüllü ifadeler/mesajlar cemaatin durumuna ve tören nedenine bağlı olarak değişebilir.

İnsan, sosyal bir varlıktır. Sosyal yardımlaşma, sevinci/kederi paylaşma ve mânen rahatlama amacıyla törene katılan cemaat üyeleri farklı kimlikleri ve kişilikleri ile olaya canlılık kazandırır.

Türk kültüründe görülen “Mevlid Kutlamaları” değişik nedenlerle düzenlenen; Tanrı’ya olan bağlılığın ifade edildiği, Hz. Muhammed’in övüldüğü ve şefaatinin dilendiği; Kur’an-ı Kerim tilâvetinin yapıldığı, ilâhi ve münacaatların okunduğu, Hz. Muhammed’i ve soyunu öven salâvatların getirildiği, imânı pekiştiren telkinlerin verildiği, bireye mânen gereksinim duyduğu desteğin aktarıldığı; yapılan sohbetle cemaatin birlik ve beraberlik içinde bulunmasının öğütlendiği dinî sözlü kültür ortamlarıdır. Çalışma kapsamında mevlid metni ve mevlid kutlamaları Özkul Çobanoğlu’nun “Aşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Destan Türü Monografisi” adlı doktora tezinde (Çobanoğlu 1996) kurduğu inceleme yönteminden yararlanılarak yazılı, sözlü ve elektronik kültür ortamlarında incelenmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de hâfız-mevlidhanın yönettiği mevlid kutlamalarında Süleyman Çelebi’nin Vesilet’ün-Necât adlı mevlid metni yardımcı malzemelerle birlikte aktarılır; cemaat dinler/ediltilir/katılır.

Türk kültüründe dinî törenler değerlendirmesi iki başlık altında ele alınmıştır:

1. İslâmın kabulünden önce görülen inanç sistemi ve dinî törenler;
2. İslâmın kabul edilmesi ve tasavvuf akımlarına bağlı olarak uygulanan dinî törenler
3. Türk kültüründe önemli bir sosyo-ekonomik yapıyı oluşturan Ahilik kültür çevresinde görülen dinî törenler;
4. Geçiş Dönemi ve Toplum Törenleri

İlk üç grup çalışmanın Giriş’inde ele alınmış, geçiş dönemi ve toplum törenleri çağdaş uygulamalara ağırlı verilerek ayrı bir bölüm halinde incelenmiştir

Mevlid metni ve mevlid kutlamaları konusunda; mevlid metninin yazılı, sözlü ve elektronik kültür ortamlarında aldığı görünüm belirlenmeye ve sözlü kültür ortamı olarak mevlid kutlamaları gösterimci teoriye göre incelenmeye çalışılmıştır.

Her çalışma bir merakla başlar. Merak, araştırmacıyı besleyen en önemli esin kaynağı ve çalışmanın can damarıdır. Bu çalışma Türk Kültürü’nün ve İslâm Dini’nin her vesile ile doğru/yanlış; olumlu/olumsuz; taraflı/tarafsız sorgulanması ve yargılanmasının yoğunluk kazandığı; Türkçülük, İslâmcılık, Türk-İslâm Sentezi yorumlarının yerli/yersiz yapılması ve geleneksel Türk-İslâm anlayışına göre yaşamlarını kuran halkı siyasî ve sosyal çıkarlar uğruna yönlendirmeye ve kullanmaya çalışan daha sonra etkisi had safhaya ulaşacak ve sosyal-siyasî çatışmalara kadar varacak “Radikal İslâm Propagandası”nın provalarının açıktan yapılmaya başlandığı 1985-1995 yılları arasında beliren bir merakın ürünüdür.

Çalışma sırasında Vesilet’ün-Necât konusunda bilimsel ve popüler yayınlardan yararlanılmış; yazılı ve sözlü kaynakların bilgisine başvurulmuştur. Kaynak kişilerden anket-mülâkat yoluyla elde edilen bilgiler gözlem ve katılımı öğrenilen bilgilerle pekiştirilmiştir. Araştırma sırasında üç grup kaynak kişi ile irtibat kurulmuştur:

1. Mevlid törenlerini yöneten ve mevlid metnini okuyan hâfız-mevlidhanlar;

2. Cemaatı oluşturan kişiler

3. TRT Ankara Radyosu ve TRT Ankara Televizyonu Dinî Yayınlar Servisi/ Dairesi yetkilileri ile yayınevi, kitabeve sorumluları.

Anket formları ile otuziki kente ve K.K.T.C'ne ulaşılmış, bölgeler arasında eşit dağılımın yapılmasına dikkat edilmiştir. Buna rağmen Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan mevlid kutlamalarını değerlendirmeye yetecek bilgi elde edilememiştir. Bu bölgeye ulaşan anket formunun sayısı üçtür.

Çalışma alanı T.C. sınırları olarak belirlenmiştir. Türk Devletleri ve Müslüman Türk topluluklarındaki uygulamalar imkânsızlıklar nedeniyle çalışma dışında tutulmuştur.

I. BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMİ VE TOPLUM TÖRENLERİNDE

DİNİ ÖZELLİKLER VE UYGULAMALAR

Ahmet Yaşar Ocak, “Türk Sufiliğine Bakışlar” adlı çalışmasında İslâm esaslarının doğrudan doğruya Kur’an-ı Kerim’e dayalı olup Hz. Muhammed tarafından insanlığa bildirildiğine inanılan ilâhî mesajı belirleyen bir terim” olduğunu ifade etmiş; İslâmiyetin, bu ilâhî mesajın müslümanlar tarafından pratiğe geçirilmesi sonucu yaşanan, kültürleşen biçimi olduğunu ve bu biçimin, yaşatıldığı zaman ve mekânın kültürel altyapıların etkisiyle değişik yorumlar, uygulamalar ve zihniyetler kazanıp şekillendiğini bildirmiştir (Ocak 1996:14). Yeni oluşuma “Müslümanlık” denir. Değişliğin etkisiyle genel çerçevesi ile din, tek olmakla birlikte yorumlarının sayısı o dini kabul eden toplumların sayısına eşittir. İslâm’ın tarihsel süreç içinde farklı coğrafyalarda, hattâ aynı coğrafya içinde sosyo-kültürel farklılıklar nedeniyle aldığı görünümünün farklılaştığını .bugün İslâm dünyasının Sünnî, Şîi ve Hâricî İslâm yorumunu paylaşan bir coğrafya üzerinde bulunduğunu, bunların her birinin kendi içinde farklılaştığı, kimi zaman birbirine taban tabana zıt yorumlar ve pratikler geliştirdiklerinin görüldüğünü ekleyerek “İslâm heterodoksisi”, “heterodoks İslâm”, gibi terimlerin böyle bir farklılaşmanın yarattığı, sünnî algılayışın dışındaki bir İslâm yorumunun/bir Müslümanlık biçiminin adını yansıttığını ifade etmiştir (Ocak 1996: 15).

Ocak (1996: 15)’a göre Türk tarihinde İslâm, siyaset, ekonomi, hukuk, toplumsal yapı, kültür ve sanat gibi toplum yaşantısının değişik yönleri bir arada düşünüldüğü zaman, İslâm dünyasının başka yerlerinde de olduğu gibi, sosyal yaşantı ve kültür temelinde iki değişik görünüm sergilemektedir:

1. Sosyal bilimcilerin “Yüksek İslâm” olarak adlandırdıkları, İslâm’ın kitabî esaslarına sâdik olup aynı zamanda gelişmiş ve rafine bir kültür ve sanat anlayışı yaratmış olan “şehirli İslâm”dır. Bu İslâm, Türkiye tarihinde Ehl-i Sünnet veya kısaca “Sünnîlik” denilen yoruma dayanır.

2. Tarihsel kökeni itibarıyla sosyal taban olarak daha çok kırsal (köyler ve konar-göçer) kesime dayanmakta olup, yine sosyolog ve antropologların “Popüler İslâm” dedikleri, kısmen mitolojik inanç ve kültürle karışık, popüler bir sanat ve kültür ortaya koyan “halk İslâmı”dır (Ocak 1996: 15-16).

Turgut Akpınar da “Türk Tarihinde İslâmiyet” adlı çalışmasında aynı görüşe yer vermiştir (Akpınar 1994:80-83).

Halk İslâmı Türk toplumu arasında 1. Sünnî yorumu benimsemiş halk kesiminin sergilediği biçim. 2. Bektaşî-Alevî i toplumu tarafından temsil edilen biçim. Olmak üzere iki koldan kendini gösterir. Türkiye’de halk İslâmı’na mensup asıl büyük kitle Sünnî eğilimlidir; ancak Alevî kesiminden ayrıldığı birçok hususun yanında, aynı tabana dayanması nedeniyle birleştiği noktalar da vardır (Ocak 1996: 14-16); (Akpınar 1994: 80-83).

“Tarih boyunca İslâm’ı kabul etmiş değişik etnik, kültürel ve dinî kökenlere mensup toplumların, onu bu kökenlerden gelen birtakım inanç ve mitolojik unsurların etkisi altında yorumlamaları sonucu yarattıkları bir heterodoks versiyon oluşmuştur.” Diyen Ocak (1996:17) heterodoks versiyonun, tarih içinde çeşitli zaman ve mekânlarda değişik görüntüler sergilediğini. bu görüntülerden birinin, Türkleri’in İslâm’a girişleri ile oluşmaya başladığını, “ Heterodoks Türk Müslümanlığı” adıyla tanımlanan bu versiyonun göçebe Türkler arasında ve eski İslâm öncesi dinî-mistik inançlar temelinde oluştuğu için, çoğu yerde gelişmiş yerleşik kültür çevrelerindeki kitabî (doğrudan Kur’an’a dayalı) biçiminden farklı bir muhteva ile görüntülendiğini açıklamıştır (Ocak 1996: 17).

Ocak (1996: 18-19)'a göre Heterodoks Türk İslâmı'nın üç temel karakteristiği şunlardır:

1. Bağdaştırmacıdır (syncretique). Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar geniş bir zaman ve mekân sürecinde İslâm'dan önce Türkler'in bazı inançları (muhtelif tabiat kültleri, atalar kültü), veya sonradan kabul edilen Şamanizm, Budizm, Maniheizm, Zerdüştilik, Hristiyanlık, Musevilik) birçok dinî ve mistik kültür kalıntılarının, yüzeysel bir İslâm ile karışmasıdır.

2. Hem tasavvufî bir karakter arzeder, hem de İslâm öncesi döneme ait mistik bir temel üzerine oturmuş olduğu için, koyu mistik bir yapı sergiler.

3. Kuvvetli bir mehdici karakter arzeder. Ezilmiş, haksızlığa uğramış, hor görülmüş bir toplumsal psikoloji temelinde gelişen, günün birinde onu bu durumdan kurtarıp özlediği yepyeni bir düzene, bir "yeryüzü cenneti"ne kavuşturacak ilâhî bir şahsiyetin, karizmatik bir liderin geleceğine inanır.

Görüldüğü gibi bu heterodoks İslâm veya Müslümanlık, başlı başına ayrı bir din olmadığı gibi, teolojik birtakım tartışmaların sonunda ortaya çıkan klâsik İslâm mezhepleri türünden bir mezhep de değildir. Bu "Halk İslâmı"dır.

Sosyal kurumlar dinamiktir. Yer ve zaman içinde birtakım değişmelere uğrar. Din toplumun en önemli kurumudur. Evrensel dinler, insanlığa hitap etmeye ve çevresine mümkün olduğunca geniş insan topluluğu almaya çalışırlar. İnançlar ve uygulamalar varlığını koruyarak yeni bir düzen içinde varlıklarını sürdürürler. Yeni bir kültürün kabul edilmesi için gereken en önemli öge eski ve yeninin dengeli uyumudur.

İslâm dinini kabul eden Türkler ve diğer kavimler eski dinlerinden kalan birçok inanç, gelenek ve âyinleri yeni dinlerinde de uygulama alanları bulmuşlardır. İslâm'ı kabul eden Türk boylarında Altay şamanlığının gelenekleri yüzyıllar boyunca unutulmamış X. yüzyıl başlarında İslâm dinini kabul etmeye başlayan ve XI. yüzyılın ilk yıllarında büyük ölçüde Müslüman olarak Horasan'a geçen Selçuk Oğuzları, Dede Korkut hikâyelerinden anlaşıldığı üzere XV. yüzyılda matem günlerinde ölünün bindiği atın kuyruğunu keserek kurban etmek, aygır kesip aş vermek, kurbanı adayanın çevresinde dolaştırmak, ağacı kutlu saymak gibi pekçok şamanizm geleneklerini sürdürmüşlerdir.

Bugün de Türklerin yaşadığı coğrafyalarda eski inanç ve geleneklerin derin izlerine rastlanmaktadır. Bugün "hurafe" olarak adlandırılan ve İslâm dininde yeri olmadığı iddia edilen davranış kalıplarının tekrarı Türk kültürünün derinliklerinden kaynaklanan ruhlara ve Tanrılara olan inancın ve saygının İslâm esaslarına hazmettirilmiş ifadesidir ve halk islâmiyetinin zengin yönlerinden birini oluşturur. Bütün uygulamalar inanç kaynaklıdır. İnanç folklor ürünlerinin temelini oluşturur.

Türkiye'de kırsal kesimde ve kent çevresinde rağbet gören eski inanç kalıntıları türünden uygulamalar dinî ve sosyal yasaklamalara rağmen varlığını sürdürmektedir. Din, insanın inanmak, inançla hâkim olmak, kendinden güçlü olan varlık veya varlıklara güven duymak gereksiniminden kaynaklanır. Toplumun ihtiyaçları oranında değerlendirilir, işlevini tamamladıktan sonra yerini başka bir inanç sistemine bırakır. Sahneden çekilen bu ilk inanç sisteminin kalıntıları olan kabuller ve uygulamalar "batıl inanç" adını alır ve bireyin bilinç düzeyi ve tercihleri doğrultusunda kabullenilir veya dışlanır.

Eski dinlerin ve inançların etkisi semavî dinleri benimsemiş toplumda devam etmiştir. Evrensel dinlerin eski dinlerin kalıntılarından kurtulabilmeleri mümkün değildir. Bu bağlamda Türklerin eski inançlarına ait birçok kültürel öğenin değişik versiyonlarla da olsa Anadolu'da canlı bir biçimde yaşaması doğaldır. Türk

kültüründe İslâmiyet öncesine ait dinî değerlerin yeni kültürle uyum sağlama sürecinde ve daha sonraki dönemlerde varlığını devam ettirmesi bu yolla gerçekleşmiştir.

İnan (1986: 204)'a göre, ağacı kutlu saymak, alkarısı, türbe ve ağaçlara çul-çaput başlamak, çocukların uzun ömürlü olmaları için onlara Dursun, Yeter, Yaşar, Satılmış gibi adlar vermek, hastalık nedeniyle çocuğun adını değiştirmek, ölüyü taşıyan atın kuyruğunu kesmek vb. şamanlık döneminden İslâmiyete aktarılmış uygulamalar, Türklerin geniş bir coğrafyaya yayılmış olmalarına ve İslâm dinini yüzyıllar süresince boy, boy kabul etmiş olmalarına bağlıdır. Toplum tarafından kabul edilmiş ilâhî bir dinin bilinen hükümleri dışında kalan fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşayan ve tesbiti yapılan bu uygulamalara “halk inançları” denmektedir.

Bu durumda bütün uygulamalar inanç kaynaklıdır. İslâm dininin kabulünden sonra ise bu uygulamalara yeni dinin bünyesine uygun hale getirilerek devam edilmiştir. Çalışmanın bu kısmında özellikle geçiş dönemi kutlamalarında görülen İslâm dini kurallarına bağlı kalarak gelişmiş veya islâmlaştırılmış uygulamalara ağırlık verilecek, diğerlerine kısaca değinilecektir.

A. Geçiş Dönemi Törenleri

İnsan hayatının doğum, evlenme ve ölüm gibi önemli “geçiş” dönemlerinden söz edilir. Bunların herbirisi kendi yapısı içinde birtakım alt bölümlere ayrıldığı gibi çevrelerinde pek çok inanç, âdet, gelenek ve görenek ile dinî ve büyüsel muhtevalı işlemler kümelenmiştir. Geçiş törenleri kişinin geçiş dönemlerindeki yeni durumunu belirtmek, onu kutlamak, aynı zamanda kişiyi böyle bir dönemde yalnız bırakmamak amacıyla yapılır. Geçiş dönemleri etrafında meydana gelen âdetler, töre ve törenler ile bunlara bağlı diğer yaptırımlar ve uygulamalar, bir ülkenin ya da belirli bir yörenin şifâhî kültürünün ana bölümlerinden birini oluşturur (Örnek 1995: 185).

Geçiş Törenleri kişinin, birey olarak, yaşamı boyunca ve yaş basamaklarına göre sıralanan işlemlerdir. Merkez kişi veya kişiler etrafında yapılan uygulamalara toplum da katılır. Doğum, sünnet, okula başlama, düğün, ölüm ile ilgili gelenekler bu kümeye girer. Topluluk törenlerin öncekilerden farkı her birine birey olarak belli bir kişinin vesile olması yerine, belli bir toplumca ve belli bir toplum için düzenlenmelerindedir. Anadolu; doğum, çocukluk çağı, sünnet, evlenme ve ölüm geleneklerinin büyük ölçüde korunduğu bir coğrafyadır. İslâm inancına göre yeniden şekillenen İslâm öncesi döneminden kalan uygulamalar görülür. Doğumdan ölüme kadar geçen sürede hayatı etkisi altına alan ve şekillendiren gelenekler/pratikler Türk toplumunda coğrafi, ekonomik ve yöresel farklılıklar sebebiyle çeşitlilik gösterir. Her geçiş döneminin kendine has özel törenleri vardır. Törenlerle kişilerin hayata daha uyumlu olmaları sağlanmakta ve yalnızlık duygusuna kapılmaları engellenmektedir.

Her geçiş dönemi bağlamında uygulanan ve her birey için tekrarlanan törenler bilimsel açıdan “tören” sözcüğü ile adlandırılan bölgesel ve yerel kültürlerde ise farklı adlarla anılan alt kutlama-bölüm ve parçaların birbirine eklenerek oluşturduğu düzenli bir davranışlar dizgesidir. Bu anlamda her geçiş dönemi töreni sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik koşullara uygun olarak değişen, gelişen, tekrarlanan parçalı bir yapı özelliği gösterir. Genel anlamda geçiş dönemi törenleri toplumun değer yargılarını, kültür birikimini, yaşama bakış açısını, manevî dünyasını oluşturan inanç öğelerini, beklenti ve sakıncalarını, heyecanını, umudunu aynı potada kararak dış dünyaya yansıttığı süreçlerdir.

a. Doğum

a-Doğum öncesinde çocuk olması veya çocuğun erkek veya kız olması için yatır, türbe ziyaretlerine gidilmesi; b-doğum sırasında doğumun kolay gerçekleşmesi için dinsel-büyütsel uygulamalarını yapılması; c-Doğum sonrası uygulamaları

1. Akîka Kurbanı Kesilmesi

Akîka, “çocuğun doğumunun ilk günlerinde bir şükran ifadesi olarak kesilen kurbandır. Yeni doğan çocuğun başındaki saça Arapça’da “akîka” denir. Akîka kurbanı kesildiği gün çocuğun saçı traş edildiği için kurbanı da “akîka” adı verilmiştir(Atar 1989: 264). Atar (1989: 264)’ın verdiği bilgiye göre akîka kurbanı cahiliye dönemine ait bir adettir. İslâmiyet bu âdeti meşrulaştırmış, fakat çocuğun başına kan sürülmesini yasaklamıştır. Hz. Muhammed cahiliye devrinde yalnız erkek çocuklar için kesilen akîka kurbanının kız çocuklar için de kesilmesini uygun görmüş ayrıca “ana babaya karşı gelmek” anlamındaki “ukûk” ile aynı kökten gelen akîka kelimesinden hoşlanmadığını belirterek, bir şükür ifadesi olarak kesilen bu kurban için, “itaat ve ibadet” anlamına gelen “nüsük” kökünden türetilmiş “nesîke” tâbirini kullanmayı tercih etmiştir. Kurban edilecek hayvanda bulunması gereken vasıflar bakımından akîka da kurban bayramında kesilen kurban gibidir. Eti hakkındaki hüküm de aynıdır. akîka kurbanının çocuğun doğumunun yedinci günü kesilmesi, aynı gün saçları traş edilerek çocuğa ad verilmesi ve kesilen saçların ağırlığınca gümüş veya altının sadaka olarak dağıtılması müstehaptır. Akîka kurbanı kesmek babanın görevidir ve doğumun on dördüncü veya yirmi birinci gününde kesilebileceği gibi daha önce veya sonra kesilmesi de câizdir. Şâfiî ve Hanbelfîler’e göre, çocuğun sağlık ve esenliği için bir uğur sayılarak akîkanın kemiklerinin kırılmadan mafsallarından ayrılması gerekir. Mâlikîler’e göre ise çocuğun beşerî hırslarının kırılmasına vesile olması için, ayrıca câhiliye devrindeki uygulamanın aksini yapmak maksadıyla akîkanın kemikleri kırılmalıdır.

Mürir Sirer, “Velâdet-i Hümayun ve Beşik Alayları” adlı çalışmasında padişah çocuklarının doğumlarını kutlamak amacıyla yapılan şenliklerden bahsetmektedir. Bu makaleye göre (Sirer 1953: 2433-2436) çocuk erkekse beş, kız ise üç kurban kesilerek saray mutfağına gönderilir. Yedi gün boyunca beş namaz vaktinde erkek

çocuk için yedişer, kız çocuk için üçer top atılır. Doğumun üçüncü günü sadrazama şerbet gönderilir. Doğumdan hemen sonra valide sultan beşiğe bir avuç altın atar, sonra hazır bulunanlar onu takib ederler. Bu iş bitince ebe dua ederek çocuğa beşiğe yatırır, üç kere salladıktan sonra tekrar kucağına alırdı Bugün pek az aile akika kurbanı geleneğini bilmekte ve devam ettirmektedir. Kurban yerini saçıya bırakmıştır.

2. Ad verme

Gelenekleri benimseyen ve korunmasının gerekliliğini savunan ailelerde çocuğa ad verilmesi genellikle dinî nitelikli bir törenle olur. Çocuğa ad koyma, sıradan bir olay olmadığı için, bu iş küçük çapta da olsa, kutlanarak ve kutsanarak yerine getirilir. Daha önce saptanmış olan ad, ad koyma amacıyla düzenlenen toplantı sırasında çocuğa verilir. Bu amaçla çağırılan hoca, müftü, dinî bilgisine güvenilen bir kişi, dede veya baba ezan okur ve çocuğun kulağına adını üç kez söyleyerek “hayırlı, uğurlu” olmasını diler, hazırlanan yemekler yenir; havlu, para, şeker vb. hediyeler verilir (Noyan 1983: 14-28). Kimi yerlerde, ad verilmesine bağlı olarak mevlid okutulur. Ad koymayla ilgili olarak düzenlenen törende yemek, ziyafet, mevlid okutma, törende yakınların ve aile büyüklerinin bulunması, ezan okunması, adın üç kez çocuğun kulağına söylenmesi, çocuğu kible yönüne çevirme, adı sağ kulağına söyleme gibi kalıplaşmış işlemler dikkat çekicidir. Bu işlemler adın kutsallığını vurgulamakta, ada dinî bir nitelik kazandırmaktadır.

3. Gözaydın ve Geçmiş Olsun Ziyaretleri

Bebek görmeğe gitmek, annenin ve bebeğin kutlanması amacıyla yapılan ziyarettir ve “gözaydınına gitme, mübarekleme, lohusaya gitme, bebeğe gitme, bebe görmeğe gitme, uşak görmeğe gitme” gibi adlarla anılır. Ziyaretin dinî tören bakımından herhangi bir önemi olmamakla birlikte anne ve bebek için yapılan hayır duaları ve ziyaretin bilinen kuralları törensel bir atmosfer oluşturmaktadır.

4. Kırklama

Doğumdan kırk gün sonra çocuğu ve anneyi arıtmak, topluma katılmalarını sağlamak, hastalıklardan ve uğursuzluklardan korumak amacıyla yapılan uygulamalara “kırklama”, “kırk dökme”, “kırk çıkarma”, “kırk uçurma”, “kırk hamamı”, “kırk mevlidi” gibi adlar verilmektedir. Anadolu’da genellikle doğumun 7., 20., 30., 37., 39., 40. ve 41. günlerinde yapılır. Yedinci gün yapılan kırklamaya “yedi kırk”, “yedileme”, “yedi yatağı”, “yedi suyu”, “küçük kırk”; yirminci gün yapıldığına ise “küçük kırk”, “yarı kırk” denir (Erk 1976: 101-102); (Kalafat 1995: 93); (Ay 1984: 12).

Kırklama işleminde kırk fincan, kırk yumurta kabuğu veya kırk avuç su kullanılır ve suya taş, yüzük, para, anahtar gibi madenî eşya ile buğday, arpa, fındık, karpuz çekirdeği, tesbih, mavi boncuk, sarmısak, soğan gibi birtakım büyüsel anlamlar yüklenen ve tılsım olarak kullanılan eşya konur. Suyu bırakılmadan önce her birine İhlâs suresi okunur.

Su ile yapılan kırklamadan başka bir de sadece İzmir çevresindeki Tahtacılar da görülen susuz kırklama pratiği vardır. Susuz kırklama doğumun kırkıncı günü yapılmakta ve sadece çocuk kırklanmaktadır. Törene bütün köy kadınları davet edilir. Öğleden sonra evde toplanılır. Ortaya bir döşek konur üstüne ayaklı bir beşik yerleştirilir. Beşiğin iki yanına musahipli birer kadın veya biri dede kadını diğeri musahipli bir kadın oturur. Dede kadınına “ana bacı” denir. Kadınlardan biri çocuğu iki kolu üstüne alır, diz çökerek “Peygambere salavat?Salliâlâ Muhammed?Kutlu olsun diyenin?Akıbeti hayır olsun” duasını/gülbankını- okur. Davetliler “hayırlı olsun” derken, kadın çocuğu beşik altından yuvarlayarak diğeri kadına verir. Kadın çocuğu elleri üstüne alarak, beşiğin üzerinden birinci kadına verir. Bu işlem üç defa tekrarlanır ve sonunda ikinci kadın çocuğu beşiğe yatırır. Çocuk kız ise yanına bir

erkek çocuk, erkek ise bir kız çocuk yatırılır ve beşikle birlikte kaldırılır. Kırklama işlemi bittikten sonra ikram yapılır (Yetişen 1973: 289).

Ali Berat Alptekin “Manasın Balalarıyla Yedi Gün” adlı çalışmasında Kırgızlar arasında yapılan “kırk toyu” hakkında bilgi vermektedir Kırgızlarda bebek doğduktan sonra eve her gelen bu iş için ayrılan kaba bir kaşık su döker. Biriken bu suya “kırklama suyu” adı verilir. Bebek bu su ile yıkanır. Bebek yürümeye başladığında ve ilk defa saç kesildiğinde yine “toy” verilir (Alptekin 1992: 22).

Kırklama, çocuğun ve annenin nazardan korunması, bebeğin serpilip gelişmesi, ailesine kısmet, nasip getirmesi için dualar eşliğinde yapılan dinsel-büyüsel bir uygulamadır. Kırklama işlemi bittikten sonra ikram yapılır, mevlid okutulur ve eğlence düzenlenir. Çocuğun yaşamaması, yürümemesi, konuşmaması, çok ağlaması ya da yeteneklerini kullanmada gecikmesi ile nazara uğramasına karşı yatır ziyaretleri, köstek kesme, dil bağını kesme, nazarın temelinde yatan haset ve çekememezlik duygularını altetmek üzere kurşun dökmek, nazar kesmek, tılsımlar kullanmak, hocaya üfürükçüye okutmak, Kevser Suresini yedi kere okumak vb. uygulamalar yapılır. Uygulamaların tamamı törensel bir havada gerçekleşir. Abdest alınır. Uygulamaların gereklilikleri kabul edilir ve büyük bir saygıyla ritüel yerine getirilir. Tamamında dua ön plândadır. Kapsamlı dini tören olarak kabul edilmese de uygulamalarda dinden ve inanç sisteminden kaynaklanan pek çok sembolik davranış gözlenir. Uygulamalarda görülen açma-kesme işlemleri taklidî ve sözdeki etkin güçle giderilmeye çalışılmasıdır (Örnek 1995: 164-167)

b. Çocukluk Dönemi

1. Diş Hediği

Çocuğun biyolojik gelişmesinin belirtilerinden birisi olan diş çıkarma, genellikle bir törenle kutlanır. Bu törenin temelinde değişik görüşler yatmaktadır. Bu

görüşler arasında çocuğun beslenmesiyle ilgili olanlar dikkati çekmektedir. Yiyeceğin ezilmesinde, parçalanmasında ve öğütülmesinde birinci dereceden rolü olan dişin ortaya çıkışı nedeniyle düzenlenen bu tören-eğlencede yiyeceği kutsama, çocuğun rızkını artırma, bereketi çoğaltma gibi dileklerin yanı sıra çocuğun dişinin sağlam olması isteği de yer almaktadır. Uygulama, “hedik”, “diş hediği”, “diş aşı”, “diş buğdayı”, “diş bulguru”, “doğmuk” (Tatçı 1991: 38) adlarıyla anılır. Evde yapılan bu törende Kur'an-ı Kerim okunur, daha önce çocuk için mevlid yapılmadıysa mevlid okutulur.

2. Okula Başlama

Cumhuriyet döneminden önce camilere eklenmiş yapılardan birinin bir odasında ve mahalle camii imamı yönetiminde İslâm dininin edeb ve erkânını, Kur'an-ı Kerim'i okumayı, yazı yazmayı, namaz kılmayı ve ilmihâl bilgilerini öğreten okullara halk arasında “sübyan mektebi”, “mahalle mektebi”, hükümet tarafından “mekteb-i iptidai” denirdi. Mahalle mektebine başlamak çocuğun hayatında önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmiş ve çocuğun, ailenin, akrabanın, komşuların katıldığı “mektebe başlama töreni” düzenlenmiştir. Eğitimine başlayacak çocuk “amin alayı”, “dua alayı”, “bed-i besmele” (Birinci 1982: 3757). adlarıyla bilinen ailenin ekonomik gücüne göre kimi zaman fazlasıyla tantanalı bir kutlama ile mektebe başlardı. Çocuk dört ilâ yedi yaş arasında özellikle uğurlu olduğuna inanılarak dört yaş, dört ay dört günlükken mektebe başlatılırdı

“Amin alayı, herhangi bir mevsimde olabilirdi ancak üç aylar-kandil gibi yılın kutlu sayılan bir zamanı ile pazar ya da perşembe günleri seçilirdi” (Boratav: 1994: 164). Her mahalle mektebinin iki kısım öğrencisi vardı. “ilâhiciler” mektebin son iki sınıfının yaşça büyük bilgice önde olan; “aminciler” ise mektebin ilk sınıflarındaki öğrencilerdir. Mektebe başlama töreninde ilâhiciler alayın başında ilâhi okur, aminciler yüksek sesle “amin” diye bağırlardı. Alayın sonunda mektep gülbankı çekilir, lokma ve şekerlemeler dağıtılırdı ve dua edilirdi (Bayrı 1942: 49). Mehmet

Halit Bayrı (1942: 53)'nın verdiği bilgiye göre ilâhici çocukların okudukları ilâhiler uzunluğuna açılır bir cüz halinde taş basması olarak satılır ve mahalle mekteplerinde, ilâhici çocukların ellerinde birer tane ilâhi mecmuası bulunur;. İlâhiciler bu mecmuadaki ilâhileri ezberlemekle ve mektebe başlama törenlerinde ezberden okumakla sorumludurlar.

Bayrı, “İstanbul’da Mektebe Başlama Merasimi” adlı makalesinde amin alayını şöyle anlatmaktadır:

Alay evin önüne gelince, mektebe başlayacak çocuk kapıya çıkarılır, bir arabaya veya ata bindirilirdi. Çocuk hazır olunca amin alayı hareket ederdi. Çocuğun evinden ayrıldıktan sonra muhtelif sokaklardan geçer, civarda bir veli türbesi varsa önünde durularak ziyaret edilir, ilahicilerin ve amincilerin gür ve ahenkli sesleri arasında mektebe kadar gelinirdi. Mektebin önünde durulunca ilahiciler son bir hevesle ilahi okur, ilahinin sonunda hoca dua eder. Hoca çocuğa euzü besmele çektirir, rabbi yesiri okutur, cüzün baş tarafında ilk satırı teşkil eden dört beş harfi kendisi söyleyerek tekrar ettirirdi. Bundan sonra talebe arasında hıfza, yani Kur’an’ı ezberlemeye çalışanlar varsa bunlar, yoksa mektebin kalfası yarım sayfa kadar Kur’an okur, hoca dua eder, mektebe başlayan çocuk hocanın ve orada bulunan büyüklerin ellerini öper, hoca dua ederken sırası gelince aminciler “amin!” diye haykırırlardı. Bu suretle sona eren mektebe başlama merasimi nihayetinde mektepteki çocuklara lokma yedirilirdi. Bazı aileler çocuğun mektebe başlama merasimiyle sünnet düğününü bir arada yapar ve çocuk merasiminden sonra mektepten eve getirilerek sünnet ettirilirdi (Bayrı: 1942: 49-52).

Pertev Naili Boratav, İki yıl sonunda Kur’an-ı Kerim’i baştan sona okumayı öğrenmiş olan öğrenciye “hatim duası” yapıldığını, çocuğun hocanın dizi dibinde Kur’an’ın belirli kısımlarını okuduğunu, ilâhiler okunup dualar edilirdiğini, bu törende bilhassa kız çocuklarına özen gösterildiğini, yeni giysiler alınıp, ufak mücevherler hediye edildiğini bildirmiştir (Boratav: 1994: 165). Camide yapılan hatim duasından sonra arzu eden aileler akşam evde konuklarına ziyafet verirler, mahalle mektebindeki görevlileri de davet ederlerdi

Bugün Diyanet İşleri Başkanlığı denetiminde eğitim veren Kur'an kurslarında Kur'an-ı Kerim'i hatmeden/ezberleyen genç hafızlar benzer bir törenle mezun edilmekte ve hafızlıkları onaylanmaktadır.

3.Sünnet

Müslüman-Türk aile geleneğinde sünnet, çocuğun İslâm topluluğunca kabul edilmesidir. Sünnet çocuğunun yaşı ve törenin zamanı konusunda kesin bir kural yoktur. Çocuğun genellikle üç,beş,yedi,dokuz gibi tek yaşlarda “kestirilmesi”ne dikkat edilir. Sünnet törenleri şu aşamalardan oluşmaktadır:

A.Sünnet öncesi hazırlık:a-sünnetin yapılacağı zamana karar verilmesi; b-sünnet giysilerinin hazırlanması; c-davetlilerin okuntu-davetiye gönderme-telefonla haber verme veya yakın akraba ve ahababa çocuğun götürülerek el öptürülmesi yoluyla çağırılması; ç-sünnetçiye ve din görevlilerine haber verilmesi; d-konuklar evde ağırlanacak, tören evde yapılacak ise ikramın hazırlanması; e-sünnet töreninin yapılacağı ev, avlu, gazino, bahçe gibi yerin hazırlanması; f-sünnet günü çocuğun yıkanması, giydirilmesi, süslenmesi; g-çocuğun yakın akraba, kardeş ve varsa kirvesi eşliğinde at, at arabası, fayton veya otomobil ile çevrede gezdirilmesi, civarda bulunan türbe, yadır, cami gibi yerlerin ziyaret edilmesi; ğ-çocuğa kına yakılması ve korkmaması için yüreklendirilmesi; h-konukların, sünnetçinin, din görevlisinin yerini alması ve törene hazırlanmaları;

B-Kesim: a-çocuğun varsa kirvesi yoksa başkası tarafından kesilmeye uygun pozisyona getirilmesi; b-tekbir ve salavat eşliğinde kesimin gerçekleştirilmesi;

C-Kesim sonrası: a-çocuğun yatağına taşınması, yatırılması, avutulması; b- önce annesi, babası, kardeşleri ve yakın akrabası olmak üzere aile büyükleri ve diğer konuklar tarafından tebrik edilmesi ve hediyelerin verilmesi; c-kurban kesimi ç- kırk yasin, mevlid okunması ve çocuğun gelecekteki yaşantısında hayırlı bir evlat olması, kismetli, nasipli, sağlıklı olması için dua edilmesi; d-ikram ve eğlence; e-konukların ev sahibine iyi dileklerini sunuşları ve ayrılışları.

Bugün geleneksel kültürü koruyan ailelerde benzer düzende tören uygulanmakla birlikte kimi aileler sünneti yalnızca bir eğlence olarak değerlendirmekte ve imkânları nisbetinde gazino toplantıları düzenlemektedir. Üçüncü bir kesim ise sünneti yalnızca bir sağlık işlemi olarak görmekte ve herhangi bir toplantı yapmadan pratik gerçekleştirilmektedir.

Bölgelerinin nüfus yoğunluğunu yüklenmiş, kozmopolitleşmiş, ticaret-sanayi-kültür merkezi niteliğini kazanmış İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde her aşamasıyla sünnet işlemini üstlenen hizmet kuruluşları ortaya çıkmıştır. Bilinen adıyla “Sünnet Sarayları”nda sağlık personeli tarafından yapılan sünnet sırası ve sonrasında ailenin isteği doğrultusunda bir “sünnet programı” hazırlanabilmektedir. Paket programlarda çocuğun ve davetlilerin hoş vakit geçirmelerine yönelik geleneksel-modern çeşitli eğlenceler yer aldığı gibi mevlid de okunmakta, kuruluşun kadrosunda bulunan görevliler tarafından sünnet düğünü hazırlanmaktadır.

c. Askerlik Dönemi

“Vatan borcu” olarak bilinen askerlik görevi, genç erkeğin toplumda yerini alıp sorumluluk yükleneceği çağın başlangıcıdır. Erkek çocuğun aile içinde babadan sonra söz sahibi olması ve evlenebilmesi için askerliğini bitirmesi gerekliliği toplumun pekçok kesiminde yerleşmiş bir kanı olarak sürdürülmektedir. Türk geleneğinde genç, askerlik görevine ailenin ve arkadaşlarının katıldığı bir törenle uğurlanır.

Kırsal kesimde daha canlı, hareketli ve katılımlı olduğu görülen askere uğurlama ritüelinden önce gençler sabah namazını cemaatle kılar. İmam ve cemaat köy meydanında ya da varsa yakın bir türbe yanında toplanır. İmam “devletin ve milletin bekçiliğini bir nöbet ve bayrak teslimi anlayışı içinde” yapmaları, sağ salim dönmeleri hayır ve uğurla gidip gelmeleri için dua eder. Cemaat “amin” der (Doğan1989: 15).

Askere uğurlanana köy büyükleri tarafından öğüt verilir, cebine bahşiş konur, asker kınası yapılır, hayırlı tezkereler dileyerek mevlid okutulur ardından yağ dökülür, dua edilir, kurban kesilir, adak adanır, ilâhi okunur, helva yapılır. Bu işlemlerin askerden döndükten sonra da tekrarlandığı görülür .

Bugün siyasî sıkıntılar ve özellikle terör nedeniyle askerlik görevi kimi bölgelerde zor koşullar altında yerine getirilmektedir. Çocuklarının ölüm tehlikesiyle karşı karşıya yaşaması aileleri psikolojik baskı altına alıp buhrana sürüklemektedir. Yapılan derlemeler sonucu özellikle asker ailesinin hanım üyeleri tarafından askere uğurlanan gencin sâlimen yuvasına dönmesi için kurban, hatim, mevlid adandığı, okumalar yapıldığı görülmüştür.

Askerlik dönemi konusunda değinilmesi gereken bir diğer nokta ise “şehit cenazeleri”dir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne yönelik saldırılarda şehit edilen er ve erbaşlar askerî ve mülkî erkânın da katıldığı cenaze törenleriyle defnedilmektedir. Herhangi bir ölüm olayında yapılan cenaze törenlerinden farklı olarak şehit cenazeleri dinî/millî/siyasî propagandanın yapıldığı; dinî/millî/siyasî kimliği belirleyen öğelerin çeşitli söz-davranış-söylev-kalıp ifadelerle tekrarlandığı kompleks törenler haline gelmiştir.

d. Evlilik Törenleri

Örnek, evliliği şöyle tanımlamaktadır:

Yaşamın ikinci geçit dönemi olan evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her toplumda önemli bir olay olarak görülmüştür. Ailenin, toplumsal yapının temeli olması, bu birliği sağlayan evlenme olayına evrensel bir karakter kazandırmıştır. Dünyanın her yerinde her aşaması, bağlı bulunduğu kültür tipinin öngördüğü belirli

kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilen evlenme olayı, özellikle tören, töre, âdet, gelenek ve görenek bakımından zengin bir tablo çizmektedir (Örnek 1995: 185).

Evlenme töreni şu aşamalardan oluşmaktadır:

A-Düğün öncesi: a-görücülük, tanışma, dünürçülük/kız isteme; b-söz kesimi-şerbet-tatlı-nişan; c-düğün okuntusu ç-çeyizin gitmesi ve sergilenmesi; d-gelin hamamı;

B-Düğün: a-kına geceleri: kız kınası / oğlan kınası; b-gelin göçürme; c-nikâh; ç-gerdek; d-gerdek ertesi (duvak-paça-zülûf kesme);

C-Düğün sonrası gelinlik ve güveylik töreleri (Boratav 1995: 712).

Evlilik törenlerinin şekillenmesi uzun soluklu hazırlıkları ve düzenlemeleri de beraberinde getirir. Bir düğünün yapılması aşamalarla süren işlem ve geleneklerle gerçekleştirilir. Aşamaların her biri evlilik töreninin bir parçasıdır ve icraları sırasında çeşitli uygulamalara başvurulur.

Kız isteme; “ağız arama, ana dünürlüğü, ayttırma, büyük dünürçülük, dünür düşme, dünür gezme, dünür gitme, elbastı, elçilik, görücülük, görücüye çıkma, izin alma, kız arama-kız bulma, kız beğenme, kız sarraflama, kız isteme, sıra yemeği, söz taşlama” gibi adlarla anılır. Söz kesimi ve şerbet; “beh takma, büyük göre, el öpme, güvey kulağı çekmek, haftalık götürme, he kahvesi, heybe götürme, kahvesini içmek, kalın başlığı görmek, kız görme, küçük dünürlük, küçük göre, yüz açma, mendil alma, meslehet çayı, mühlet istemek, şerbet içme, hıtbe, sakal öpme, teycere, yalancı şerbet, yoklama, yol alma” gibi sözcüklerle tanımlanır. Nişan; “el öpme, görüşe gitme, kaynana görme, kız yanına gitme, nişan duası, sakal öpme, partar aparmak, yüzük takma” gibi çeşitli adlarla bilinir (Kaya: 1996: 148-150). Nişan

törenine, “büyük dünürlük, çotra nişan töreni, dutu töreni, goda, erkek nişanı, nişan, şirani, büyük dua” adları verilir.

Düğün, genellikle üç veya dört gün sürer. Bu günler çeyizin serilmesi ile başlar ve gerdek sonuna kadar devam eder. Bu günlerde yöre geleneklerine göre şekillenen törenler yapılır. Evlilik geçiş döneminde gelinin ve damadın nazar, kem göz ve söz vb. olumsuz güçlerden etkilenmemeleri, yeni kurulan ailenin devamlılığının sağlanması bereketin ve sağlığın onlarla birlikte olması gibi dileklerin yanında toplum içinde aldıkları yeni statülerinde huzurlu ve verimli bir yaşam sürmeleri inancıyla çeşitli uygulamalar yapılır. Her uygulamanın toplum bilincinde yer etmiş eski inançlardan kaynaklanıp sönemek yanlış olmaz.

Geleneksel düğünlerde dinî (nikâh, salavat ve tekbirler, kına ve kılınan namaz), millî (güreş, cirit, at koşusu vs.) unsurlar ile şamanizme kadar uzanan geleneklerin (damadın saç yapması, eşige bal ve yağ sürülmesi, gece şenliklerinin ateşin etrafında yapılması...vs.) mükemmellik derecesinde bütünleştiği görülür (Altunel 1996: 85).

Meltem Santur, “İç Anadolu Bölgesinde Gelinin Kız Evinden, Oğlan Evine Getirilmesi Sırasında Uygulanan Gelenekler” adlı çalışmasında (Santur 1996: 194-209) gelinin yeni evinin düzenine, ekonomisine, çalışma temposuna uyması, bazı kötü alışkanlıklarını terketmesi, uğur ve bereket getirmesi gibi amaçlarla baba evinden alınıp, oğlan evine getirilinceye kadar yapılan uygulamaları büyüsel birtakım pratikler olarak değerlendirmekte ve bu uygulamalarda büyüsel güce sahip olduğuna inanılan buğday, para, şeker, testi, ekmek, ayna, post, kazan, yağ, erkek çocuk, su, kendir, kızgın saç, çivi gibi objelerden yararlanıldığını belirtmekte ve bu uygulamalarda taklit ve temas büyüsünün kullanıldığını vurgulamaktadır.

Santur’un incelediği uygulamalardan bazıları şunlardır: Gelin çıkarılması sırasında; geline babası veya erkek kardeşi tarafından bekâret ve gayret kuşağının

bağlanması, gelinin ayakkabısına buğday ve para konması, gelinin kapının arkasına tükürmesi, sırtına yumruk vurulması, eşiğe niyaz etmesi, sağ koluna Kur'an sol koluna ekmek sıkıştırılması, kapıdan çıkarken başına buğday, şeker, leblebi, yemiş saçılması, arkasından şişe kırılması, ata veya arabaya bindirilirken arkasından ilâhi okunması. Gelinin oğlan evine götürülmesi sırasında; çeşitli yarışmaların yapılması, oyunların oynanması, gelin alayının önüne halat-ip-urgan gerilmesi, civardaki cami, mezarlık, türbelerin ziyaret edilmesi ve dua okunması. Gelinin oğlan evine getirilmesi sırasında; kurban kesilerek kanının gelinin alına sürülmesi, geline hediye verilip, bağışta bulunulması, kucağına erkek çocuk verilmesi, başına arpa, buğday, para, şeker, çerez, elma atılması, kurban kesilmesi, hoca eşliğinde dua okunması, geline testi, bardak, tahta kaşık kırdırılması, koyun postuna bastırılması, gelinin kapıya, süveye, duvara yağ-bal sürmesi, ibrikle su dökmesi, ocak başında ayakta beklemesi vb. uygulamalar.

Ritüeli oluşturan bütün ritlerde görülen besmele-salavat-tekbir-kelime-i tevhid-inşallah/maaşallah dilekleri İslâm dininde hurafe kabul edilen davranışların dinî kisveye büründürülerek yaşatılmasıdır.

1. Kına

Kına gecesi, düğünlerin ağırlığının ve yoğunluğunun toplandığı önemli safhalarından birisidir. Bu gece, gelin kızın baba ocağında kalacağı son gecedir. “Kına yakmak, Türk inançlarında “seçilmişlik”, “adanmışlık” işaretidir”(Kalafat 1995: 105). Halk, kına yakılan canlı ve cansız varlıkların adanmışlığına, kutsallığına inanır. Asker adayına, kurban edilecek hayvana, evliliğe aday olan gençlere kına yakılır.

Kına yakılırken kızın ve erkeğin evli ve bekâr arkadaşlarına eğlence düzenlenir, yemek verilir, kuruyemiş ve meyve dağıtılır. Kına gecesi uygulamaları dikkate alındığında bu gecenin yalnızca bir eğlence gecesi olmadığı, kız ve erkek

evinde ayrı ayrı yapılan kına gecelerinde yeni bir hayatın başlangıcında olan gelin ve damat adayının heyecanlarının azaltılmasının yanında kuracakları yeni düzenle ilgili öğütlerin verildiği, sorumlulukların bildirildiği, hayır dualarının yapıldığı görülür. Bilhassa kız kınalarında kınanın yakılması sırasında ağıtlar-türküler-ilâhiler okunarak, İslâm geleneğinde yaşantıları ile örnek kadınlar oldukları kabul edilen Hz. Hatice, Hz. Ayşe, Hz. Fatma ve ilk kadın sahabilerden hikâyeler anlatılarak uygulamaya bir dinî tören havası verildiği görülmektedir.

Farklı sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik düzeydeki topluluklarda birbirinden oldukça farklı uygulamalarla yaşanan ve tekrarlanan kına gecelerinde değişmeyen tek unsur mum ışığında getirilen karılmış veya toz kına ile başında al yazma-tüllü-pullu-al duvak-nikâb ile kına yakılacak mekâna getirilip ortaya oturtulan gelin kızın çevresinde mum ışığında dönerek okunan kına türküler ve ilâhilerdir. Genellikle topluca söylenen bu türkü ve ilâhilerle gelin kıza sabırlı olması, yeni hayatındaki düzene uyması, ailesinde huzursuzluğa neden vermemesi, aile büyüklerine saygıda kusur etmemesi, eşine sâdık, sevecen ve çocuklarına şefkâtlı olması öğütlenir. Kuracağı yuvada imân ve irfânla davranması, kendini bilmesi, sorumluluklarını lâıykıyla yerine getirmesi telkin edilir. Hayır duaları yapılır. Kına yakılırken kız ağlatılır. Kına yakıldıktan sonra para-takı-eşya gibi çeşitli hediyeler verilir. Duvak açılır ve gelin kız konukların elini öper. Gelin “dualanır”. Uygulamalar dikkate alındığında “kına yakma töreni” bir dinî tören özelliği göstermektedir. Ritüelde yer alan mum ışığı, kına, ilâhiler, dualar, el öpme ve hediyeleşme dinî tören aşamalarındandır.

Kız baba evinden ayrılmadan önce yakınları ile helâlleşir, büyüklerin ellerini öper. Bekâret ve gayret sembolü olan kemer, gelin evden ayrılmadan babası veya ağabeyi tarafından salavat ve tekbir ile kızın beline bağlanır. Bağlanan kemer, ilk çocuk doğuncaya kadar saklanır. İlk çocuk oğlan olursa bir parçası çocuğun omuzuna dikilir.Yapılan her uygulama öncesinde besmele çekilir. İnşallah ve maşallah sözleri arasında herkes payına düşen görevi yerine getirir.

Saçı, Şamanist ve Müslüman Türkler'in evlenme törenlerinde değişik pratikler halinde varlığını hissettirmektedir. İnan, "saçı (libation)"nın, topluluğun her devirde ürettiği en önemli ürünlerden olduğunu; avcılık devrinde süt, kımız ve hayvanın yağından; çiftçilik devrinde darı, buğday, pirinç ve çeşitli meyvelerden meydana geldiğini belirtmektedir (İnan 1954: 167). Saçı, bir dinî terim olarak bütün Türk boylarında ortaktır. "Saçı yapmak" evrensel bir gelenektir. Evlilik ritüeli bakımından "saçı", farklı bir aile düzenine alışık olan gelinin, katıldığı aileye uğur ve bereket getirmesi ile gelin ve damadın birleşmesini engelleyecek olumsuz etkenleri ortadan kaldırmak için yapılır. Saçıdan bir parça/bir miktar bereket ve uğur getirmesi için saklanır. Saçı olarak Kırgız-Kazaklar'da kurutulmuş peynir, ufak çörek ve gümüş para, kımız; Kuman-Kıpçaklar'da para; Kerkük yöresinde para, şeker, lokum, ceviz, badem, kuru üzüm; Azerbaycan'da şeker, para; Makedonya'da buğday, arpa, leblebi, para; Dobruca'da kuru yemiş, para, yağda kızartılmış lokma; Anadolu'da; Erzurum'da çerez, para, elma; Erzincan'da yemiş, para, elma; Kemaliye'de elma, buğday, para; Ağrı'da çerez, elma; Tunceli, Bingöl çevresinde kuru üzüm, şeker, elma; Sivas'ta çerez, para; Niğde'de kuru üzüm, buğday, şeker; Boyabat'ta keşkeş gibi maddeler doğrudan gelinin başına veya düğüne katılanlar üzerine de saçılır (Köksal 1996: 180). Gelin, baba evinden çıkarılırken kapı tutularak veya düğün alayının önü kesilerek bahşiş alınması; gelin götürülürken yapılan yarışmalarda galip gelenlere para veya muhtelif hediyelerin sunulması, gelinin bindiği atın önüne, bazen bir koç getirilmesi, gelin alayının engel kuranlara verilen para veya hediye de saçısı olarak kabul edilir.

Saçı, sadece düğünlerde değil hayatın her safhasında görülür. Çocuk dünyaya gelince, ilk dişi çıkınca, ilk defa saç traşı olunca ailesi "saçı" yapar. Ölenin ailesi ölenin ruhu için saçısı yapar. Saçı zamanla sadaka ile aynileşmiştir (Kalafat: 1995: 111).

Evlilik törenleri baş bağlama, zülûf kesme ve el öpme uygulamalarıyla sona erer. Baş bağlama ve zülûf kesme töreninden sonra gelin ev hanımı olarak toplumdaki yerini alır. Baş bağlamda bazı yörelerde mevlid okutulur. Bazı yerlerde

ise sadece evli kadınların katıldığı bir eğlence düzenlenir. Baş bağlama çiftlerin karı-koca olmalarına işaret olarak yapılan bir törendir. Aynı zamanda kızın şeref, haysiyet ve namusunu koruyup gelin olmasının onuruna yapılan bir adettir. Zülûf ilâhiler, dualar ve övgüler eşliğinde kesilir. Mevlid de düzenlenebilir (Kara 1996: 146).

2. Dinî Nikâh

Nikâh kıyma işlemi Anadolu'da bazı bölgelerde gelin evden çıkarken, bazı bölgelerde de gelin, güvey evine girdikten sonra yapılır. Her iki halde de, tarafların temsilcileri ve şahitleri görev alır. Bu işlem, evliliği onaylayan dinî rittir. Güveyin bağlanmaması/büyülenmemesi için nikâh kıymında kötü niyetli kişilerin, grubun arasına girmemesine dikkat edilir.

Nikâha tevbe-i istiğfarla başlanır. Yapılan duadan sonra vekillerden onay alınır. Olumlu cevap alınca imam" biz dahi ahkâmı mesrur dairesinde akd-i nikâh eyledik" der. Yapılan duaya cemaat hep birden amin der. Okunan aşr-ı şeriften sonra misafirlerin hayır ve uğur temennisiyle dinî nikâh işlemi bitirilir (Kumaş 1999).

Türkiye'de evlilik törenlerinin her aşaması bağlı bulunduğu mahalli kültür tipine göre şekillenmektedir. Evlilik geçiş dönemi özellikle töre, tören, âdet, gelenek ve görenekler açısından zengin bir tabaka meydana getirmektedir. Düğün gelenekleri, kültürün önemli bir parçası olup, pek çok safhası bulunan sosyal bir olaydır.

Bugün dünya yaşamının dinî kurallar çerçevesi içinde devam ettirilmesini savunan kesimlerde evlilik törenleri bilhassa "düğün", kendine has bir yapı sergilemektedir. Aynı görüşü farklı derecelerde kabul eden ve uygulayan ailelerin seçimine göre şekillenen düğünlerde; nikâh-evlilik-eş seçimi-aile ile ilgili aşr-ı şeriflerin okunduğu Kur'an-ı Kerim tilâveti, enstrümantal veya güfteli tasavvuf musikisi, hareketli-neşeli ilâhî ve ezgilere yer verilmektedir. Canbolat, bu tür

düğünlerde paket program veya evsahibinin seçimi/arzusu üzerine özel program hazırlandığını belirtmiştir. Program ve ikram sonunda dua yapılmakta ve evliliğin hayırlara vesile olması dilenmektedir (Canbolat 9 Nisan 1999).

e. Hac Ziyareti

İslâm dininde Kâbe ve Arafat'ı hac mevsimi içinde, vakfe ve tavaf yaparak ta'zimle ziyaret etmeye “hac” denir. Hac H. IX. yüzyılda maddî gücü yerinde olan her Müslümana hayatında bir kere olmak üzere farz kılınmıştır. İslâm şartlarından biri olan hac, geniş anlamda başlı başına bir geçiş dönemidir. Birey hem ferdî hem sosyal anlamda hayatın yeni bir dönemine girecektir. İslâm dinini eksiksiz ve “can-ı gönülden” yaşayacak, İslâm ahlâkına örnek davranışlarda bulunacaktır. İslâm dininde hacılık aslen bireyin mânen olgunlaşmasını sağlayan bir farzdır. Sosyal hayatta hacıya uzlaştırmacı, dengeleyici, sıkıntıları çözücü, dinî konularda danışılacak kişi olma sıfatlarını kazandırır. Bu beklentilere uygun olmayan hacılar kınanır ve ciddiye alınmaz.

Hacılık etrafında üç ana bölüme ayrılan pekçok uygulama mevcuttur:

1. Hac Öncesi: Hac ibadetine ruhen ve bedenlen hazırlanılması, hacı adayının ziyaret edilmesi, helâllik alma, hacıya hayırlı yolculuklar dileme, hacı adayının gelen misafirleri ağırlaması, ikramda bulunması ve hacıya hediye verilmesi

2. Hac Sırası: Hac farzasının geçerliliğini sağlayan farz ve vâcibleri yerine getirmekten ibarettir. Bu bağlamda haccın farzları; erkeklerin ihram, kadınların tesettürlü olmaları; arefe günü, Arafat'ın “Vâdi-i Urene” denilen yerinden başka herhangi bir yerinde, öğle ve ikinci namazlarından sonra “vakfe”ye durmaları, Kâbe-i muazzamayı “tavaf” etmeleridir. Haccın vâcibleri ise Safâ ve Merve arasında

yedi kere gidip gelmek, Muzdelife’de vakfe yapmak, Minâ’da şeytan taşlamak, Hacer-ül Esved’i ziyaret etmek gibi her hacının tekrarlaması gereken davranışlardır.

3. Hacdan döndükten sonra yapılan “hacı tehniyesi”, “hacı mevlidi”, “hacı yemeği”, “hacı karşılaması” adıyla bilinen kutlamalardır.

Abdülaziz Bey, XIX. yüzyıl hacı gelenekleri hakkında bilgi verdiği “Osmanlı Âdet Merâsim ve Tâbirleri” adlı çalışmasında Hicazdan sağ ve selâmet dönen erkek ve kadın, bütün hacıların evlerinde tehniye cemiyeti vediklerini,. erkek tehniyelerinin cuma, kadın tehniyeleri de ekseriya salı günü yapıldığını, tehniyelerde misafirlere lokum ve gül şerbeti sunulduğunu, dualar edildiğini, hediyeler dağıtıldığını, hac hatıralarının anlatıldığını, hacıların kutlandığını, hacı olmayanlara dualarla birlikte hac yolu dilendiğini bildirmiştir (Abdülaziz Bey 1995: 269-271).

Faika İsamettin’in 20.yüzyıl başında Bursa’da yapılan tehniye merasimleri hakkında bilgi verdiği çalışmasına göre (Faika İsamettin 1929: 10),“tehniye”, hicaza giden ve memleketine dönen her hacının niyet üzere yaptığı bir toplantıdır. Adak-nezir anlayışı ile uygulanmaya başlayan bu âdet zamanla gelenek halini almıştır. Hacı memlekete dönünce akraba ve ahababı tarafından karşılanır. Üç gün, üç gece onların evlerinde misafir olur. Üç gün içinde hacının evinde özel bir kutlama yapılır. Hacının eşi tebrik edilir, misafirlere kahve, şerbet, zenzem, şeker ikram edilir, kokular sürünülür. Üçüncü günün akşamı hacı ahabâbı tarafından eve getirilir, şerbetler içilir, dualar edilir, ertesi sabah pencereler ve kapılar ya da evin dış duvarları yeşile boyanır. Bu suretle merasim bitmiş olur.

Uygulamalar benzer şekillerde bugün de devam etmektedir. Hac dönüşünde hacı mevlidleri düzenlenir ve ziyaretçilere ziyafet verilir, getirilen armağanlar dağıtılır.

f. Ölüm Törenleri

Anadolu Türk kültüründe ölümle ilgili uygulamalar şu başlıklar altında toplanmıştır:

A-Ölüm öncesi: a-ölümü düşündüren ön belirtiler; b-kaçınmalar;

B-Ölüm sırası: a-ölüm olayının salâ okuma, okuyucu çıkarma, haber verme ile duyurulması; b-ölümünden hemen sonra yapılan işlemler; c-ölünün defne hazırlanması (yıkama, kefenleme, namaz, defin ve talkın;)

C-Ölüm sonrası: a-belirli günlerde ölünün anılması (ölünün defnedildiği günün gecesi, ölümün 3., 7., 40., 52.günü, sene-i devriyesi); b-ölüm yemeği, aş; c-yas ç-başağılığı dileme (Örnek: 1995: 207-221); (Boratav: 1995: 194-203).

Konu çerçevesi gereği ölüm sırası ve ölüm sonrası uygulamalar inceleme alanını oluşturmaktadır. Ölenin son nefesini vermesiyle birlikte yerine getirilmesi gereken işlemler artmakta ve hız kazanmaktadır. Bütün işlemler ölünün bir an önce defnedilmesi, ruhunun rahat ettirilmesi ve dinî gereklerin eksiksiz yerine getirilmesi düşüncesi etrafında gelişir. Ölümün hemen ardından ceset sağ tarafı kibleye gelecek şekilde yere yatırılır, gözleri kapatılır, varsa protezler ile tıbbî müdahale araçları çıkarılır, çenesi ve ayakları bağlanır, elleri yana getirilerek vücudun düzgün bir şekilde soğuması sağlanır. Üzerine bir örtü örtülerek karın kısmına makas, bıçak, maşa gibi madenî bir eşya konur, pencere açılır, ceset yalnız ve karanlıkta bırakılmaz. Bu görevler büyük bir saygı ve ölüyü hırpalamayacak şekilde ağır, nazik davranışlarla yerine getirilir. Ölüm olayı çevreye okuyucu çıkarma, gazete ilânı verme, selâ okutma, telefon etme yoluyla bildirilir. Cenaze, namazdan önce tekbir, salavatlar eşliğinde yıkanır, kefenlenir, cenaze namazı kılınır, ölü defnedilir. Yasin, Tebareke, İhlâs, Muavizeteyn, Fatiha okunarak ölünün ruhuna gönderilir. Duadan

sonra imam mezarın baş tarafına geçerek ölenin sorgucu meleklerle vereceği cevapları kolaylaştırmak amacıyla telkin/talkın verir.

Bazı aileler ölen Müslümanın sağlığında çeşitli nedenlerle tutamadığı oruç, kılamadığı namaz ve yerine getiremediği yeminleri için fidye verilmesi gerekliliğini kabul etmişlerdir. Bu işleme fıkıh dilinde “devir” veya “ıskat” denir. Devir- İskat, önceki dönemlerde yas süresi içinde gerçekleştirilen ancak zamanla önemini yitirmeye başlayan geleneklerden biridir. Bu uygulamayla umud edilen, ölünün yaşarken yerine getiremediği dinî sorumlulukları ve günâhlarını affettirip ahiret hayatında huzur bulmasını sağlamaktır. Devir-ıskat ölenin varsa yakın akrabaları özellikle çocukları tarafından yapılır. Yapılan hayır ölü ruhuna bağışlanır.

Kars’da yapılan devir-ıskat geleneğinde fakir ölümler için bir, orta halliler için üç ve zenginler için onbir kişi ıskat için esas alınır. Verilecek para ıskata dahil olan kişi sayısına bölünür. İmam ölünün ruhu, eksik ibadetlerinin ve günahlarının bağışlanması, sevaplarının kabulü için dua okurken bu şahıslar “amin” der o kişinin günahını affettirirler. Cenazeye katılanlar ölü evine dönerler, burada da bir dua okunup herkes usûle göre başsağlığı diler (Alyansoğlu 1968: 5).

Bektaşî-Alevîlerde devir-ıskata yakın bir anlayışla ölen kişi için “dârdan indirme” yapılır. “Dârdan indirme”, Hakka yürüyen-ölen- bir muhib derviş, baba ve dedebaba için “dârdan indirme erkânı, lokma erkânı, dâr çekme, dârı çekme” adlarıyla yapılan erkândır. Dârdan sonra kurban kesilir, yemek yenir. Bu erkânın masraflarını genellikle ölen kişinin çocukları, anası, babası veya musahibi karşılamaktadır. Dârdan indirme ölünün gömüldüğü gün veya onu takip eden iki üç gün içinde yapılmaktadır. Kırkı çıkmadan yapılmasına dikkat edilmektedir. Dedenin olmadığı yerlerde senesinde yapılmaktadır.

Ölünün hatırlandığı, anıldığı öbür dünyadaki yerinde rahat etmesi için hayırların yapıldığı belirli günler ölü sahibi için çok önemlidir. Bu günlerde ölenin

bedeni büyük değişiklikler geçirdiğine inanılır. Ölümün üçüncü, yedinci, kırkıncı, elliikinci gününde ve sene-i devriyesinde Kur'an okunur, kurban kesilir, yemek verilir, mevlid okutulur, helva yapılır, tuz dağıtılır yetmişbin kelime-i tevhid okunur, hatim indirilir. Bütün bu uygulamalar ölünün bedeninde meydana gelen değişiklikler yüzünden ruhun duyduğu acı için yapılmaktadır. Örneğin yaygın olarak elliikinci günde vücudun dağılacağına, etlerin çürüyeceğine, kemiğiyle etin, birbirinden ayrılacağına veya bugünde ölünün burnunun düşeceğine inanılır. Yapılan hayırların, okunan duaların ölünün ruhunu memnun edeceği, sevindireceği dolayısıyla acıyı hissetmeyeceği inancı vardır. Bayram, arife ve kandillerde ruhun gezdiğine inanılmaktadır. Eli boş dönmesin, hediyesiz gitmesin inancıyla dualar okunur ve mevlid düzenlenir. Mezar ziyaretleri yapılır.

Ölü yemeği yas süresi içinde gerçekleştirilen bir gelenektir. Ölü yemeğiyle ölü, yaşayanların dünyasından ruhlar âlemine uğurlanmakta, tüm işlemler öte dünyada rahat ve huzurlu olması için yapılmaktadır. Duaların, dağıtılan yemeğin, kesilen kurbanların sevabının ölünün ruhuna gideceğine inanılır. Konukların davet edildiği yemek, ölünün gömüldüğü günde, içinde, yedisinde, kırkında, eliikisinde, senesinde ölü sahibi veya köy halkı tarafından verilmektedir. Ölü yemeği Anadolu'da yörelere göre değişik adlarda anılır: Çubuk'ta "kı", İçel'de "kırk yemeği, kazma takırtısı, ölünün kırkı, zıkkım yemeği, can helvası", Erzurum'da "ölü ekmeği, kazma yemeği, kırk hatmi", Urfa ve Siverek'de "kazma kürek helvası", Gaziantep'de "hayrat yemeği, Burdur'da "ölü aşı", Tahtacılar'da "hayırlı vermek", Hatay'da "lokma ekmeği", Iğdır'da "ihvan ekmeği", Sivas'da "ölü canı görmek", Malatya'da "ağız açma", Kars'da "kazma kokusu" Kayseri'de "can yemeği", Mardin'de "iftar yemeği", Amasya'da "ölü lokması", Kütahya'da "eren", Artvin'de "acı ekme" (Çağlayan 1996: 91) Samsun'da "canlık" (Örnek 1995: 221).

Çalışmanın bu kısmında geçiş dönemlerinde görülen ve İslâm dinine göre şekillenen uygulamalara yer verilmiştir. Aşağıda da görüleceği gibi bu uygulamalara "dini tören" demek yanlış olacaktır. Bu uygulamalar doğum, evlilik, ölüm ve diğer geçiş dönemlerinde her birey için tekrarlanan olayın resmen kabul edilmesi ve dinen

herhangi bir sakıncanın bulunmaması veya oluşabilecek sakıncaları uzaklaştırmak üzere yapılan “dua”lardır. İbadetin en önemli öğelerinden biri olan dua, gücüne ve kudretine inanılan, güvenilen varlıklardan veya Tanrı’dan yardım dilemek için insanın o anda yaşadığı süreç ve gereksinimlere uygun şekilde düzenlenmiş bir sesleniştir. Dua, bireysel bir karakter taşıdığı gibi toplum yararına ve toplum tarafından da yapılabilir.

Her yeni inanç kabul edildiği toplum tarafından toplumun daha önceki sosyo-kültürel yapısına uygun hale getirilerek özümленir ve yaşanır. Aksi, zorlamalı ve geçici bir iman olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle inanç sözkonusu olduğunda “eski” ve “yeni” daima içiçedir. Eski inanç sisteminde görülen pekçok kült-uygulama-sakınma-korunma zamanla yeni inanç bünyesine taşınır, sindirilir ve yaşanır. Böylece her iki sistem de de bir değişim-gelişim-yeniden oluşum meydana gelir. Eski yaşantı yeni koşullar altında devam ettirilir. Kültürün ana yapısını oluşturan bu dinamik karakter, din olgusunun teorik ve pratik yönlerini de etkiler. Temelde aynı iiman güdümüyle sergilenen davranışlarda zamana ve zemine bağlı olarak birtakım yapı farklılıkları görülür.

Geçiş dönemlerinde görülen ve İslâm anlayışına göre “batıl itikat” veya “hurafe” adıyla anılan uygulamalar, Türklerin İslâmiyetten önce yaşadığı inanç sistemlerinde bulunan tabiat kültleri, ruhlar inancı, dualist anlayış gibi inançlardan kaynaklanan eski inanç sisteminin temel ibadet uygulamalarıdır. Yeni bir kültür-medeniyet dairesine geçilmiş olursa dahi toplumun ortak bilinçaltında taşınmış, değişerek yaşanan çağa ulaşmış ve İslâm dini bütünü ile uyum sağlayarak yaşamına devam etmiştir. Gerek bu tür uygulamalar gerek “dua” geçiş dönemi törenlerinin aşamalarını oluşturur. Her aşama insanların tehlikelerden korunma, nazardan sakınma, bereketi bulma, sağlıklı yaşama gibi temel ihtiyaçların kabulü ve devamı için tekrarlanır.

Kültür hayatında düşünceleri, görüşleri, yaşamları ile dönemlerine damgalarını vurmuş toplumu derinden etkilemiş kişiler için yapılan anma törenleri dinî ve millî kimliğin vurgulandığı ortamlardır. Sâid-i Nursî, Kastamonu’da Şeyh Şâban-ı Veli, Konya’da Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, Ankara’da Hacı Bayrım-ı Veli, Nevşehir’de Hacı Bektâş-ı Veli, Kırşehir’de Ahi Evran, Eskişehir’de Yunus Emre, Bayburt’ta Dede Korkut, Antalya/Elmalı’da Abdal Musa, Şanlıurfa’da Hz. İbrahim-Hz. Eyyub, Söğüt’de Ertuğrul Gazi vb. için düzenlenen törenler toplu ibadet ve âyin niteliği de göstermektedir.

B. Toplum Törenleri

a. Bayram Kutlamaları

Bir dince veya bir milletçe kutlu sayılan ve bu din ya da millet mensubu kişilerce bir arada sevinç içinde kutlanan günler şeklinde tanımlanabilen bayramlar, kollektif mitlerin canlandırıldığı, yapısında günlük hayattan daha fazla hareketlilik heyecan ve içtenlik barındıran yaşamın coşkun dönemleridir. Tüm uygarlıkların en belirgin değişmeyen öğeleri olan bayramlar ya da bayram kutlamalarının kaynağı ritüel törenlerin ortaya çıktığı devirlerdir. “Bayramlar, ritüel törenlerin dar kapsamlılığından ayrılan yoğun kitleler tarafından büyük bir heyecanla karşılanan ve ortak bilinci pekiştiren kutlamalardır” (Duvignaud 1974: 8). Bayramı kutlamak amacıyla birleşen insan topluluğu kitle veya kalabalık olmaktan çıkmış ve ortak bilinçle bezenmiş ve belirli bir hedefe ulaşmak üzere toplanmış aktif, hareketli bireysellikten uzaklaşıp sosyal birlik oluşturmuş ve “biz” düşüncesiyle hareket eden bir topluluktur. Eylem birliği, eylem ortaklığı görülür. Bayram ortak bilinci oluşturmak üzere ortak simgeleri kullanır (Duvignaud 1974: 41).

Bayram bir topluluğun bütünü için ve bütününce düzenlenen, uygulanan törenlerin bileşimidir. Bayram, bir sıra gösterilerden meydana gelir; onların biçimlerini, kurallarını gelenek belirlemiştir. Bayramı doğum, evlenme, ölüm gibi

olayların vesile olduğu törenlerden ayıran özellik kutlanmasına bir ferдин vesile olmamasıdır. Bayram anlayışının zenginliğini göstermek üzere Boratav şöyle bir sınıflama kurmuştur:

1-Dinlik Bayramlar

2-Resmî Ulusluk Bayramlar

3-Etnik Nitelikte Bayramlar (Ertuğrul Gazi-yörük bayramı)

4-Kadın, ya da erkek gruplarınca benimsenen bayramlar (hıdırellez)

5-Yaş gruplarına göre benimsenen bayramlar (Gavur-küfrü, çiğdem pilavı)

6-Ekolojik öğelerin şartlandığı bayramlar (Saya, kiraz, kavun bayramı)

7-Köy Bayramları (Bir tek köyün bayramı. Yatır ziyareti yapılır. Misafirlere yemek verilir. Safranbolu’da “kolanga” (Boratav 1994: 204-206).

1. Resmi Bayramlar

Millet/Ulus, “çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insanlar” (TDK 1988: 126)ın oluşturdukları sosyal organizasyondur. Devlet ise “bir milletin/ulusun kurduğu siyasî organizasyon”a verilen addır. Ulus-devlet oluşumu doğası gereği bir “ulus”un varlığını öngörmektedir. “Tikel cemaatların “ulus”a dönüşebilmesi ulusal simge ve törenleri gerektirir “ (Özbudun1997: 122). Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluş ve kurumsallaşma sürecinde resmî bayramlar ve törenler, yeni rejimin seküler dini olan laikliğin yerleşmesi hedefini gütmüştür. Ulusal/milli resmî bayramlar, mahallî kurtuluş günleri, Atatürk günleri, zafer kutlamaları, askerî kutlamalar vb. faaliyetler resmî bayram ve kutlamalar kapsamı içindedir.

2. Mevsimlik Bayramlar

Geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayan toplumlar iklim koşullarına ve mevsimlere bağlı bir takvim çerçevesinde yaşamlarını kurmak zorundadırlar. Tarım ve hayvancılık kültüründe her mevsim kendine has koşulları nedeniyle belirli bir yaşam düzeni ve iş bölümü gerektirir. Bu kültürde yılbaşı ilkbahar mevsimidir. Havanın, suyun, toprağın ısındığı Mart ayıyla birlikte mevsimlik işler başlar. Hayvanlar hamdan çıkarılır, döl alınır, kırkılır, ahır ve ağıllar temizlenir, tezek yapılır, bağ-bahçe-tarla ekim ve dikime hazırlanır, tohum ve fideler temin edilir. Yaz mevsiminde sürüler yayla ve otlaklara çıkarılır, bağ-bahçe-tarla sulanır, çapalanır, ekinin bakımı yapılır, nadasa bırakılacak tarla sürülür, hasat ve harman yapılır. Güz, yaklaşan kışa hazırlıkla geçer. Koç katımı yapılır, buğday ekilir, sebze kökleri ve pancar/patates türü bitkiler sökülür, ekin depoları düzenlenir. Ev-ahır-ağıl damları onarılır, kışlık yiyecekler hazırlanır. Kış mevsimi başında çobanlara verilen hayvanlar sahiplerine teslim edilir ve ahıra/ağıla yerleştirilir. Köy hayatında kış, iş bakımından durgundur. Bir yılın yorgunluğu köy odası sohbetleri, toplantılar, oyunlar-eğlenceler ile giderilir. Mevsimlik bayramlar tarım ve hayvancılık kültüründe doğa olaylarına bağlı olarak meydana gelen değişikliklerin nimetlere şükretme ve bereket dileme düşüncesiyle kutlandığı zamanlardır. Mevsimlik bayramların genellikle ilk ve sonbaharda yapılması bu kabulü desteklemektedir.

Resmî ve dinî bayramların dışında (ki bunların da çoğunda yapılan şenlik, gösteri ve oyunların, yerel ve bölgesel özellikleriyle halk geleneğine özgü yönleri mutlaka bulunmaktadır) geleneksel bayramları; bir topluluğun bütünü için ve bütününcü düzenlenen, belirli bir zaman dilimi, tarih veya günlerde kutlanan, biçimlerini ve kurallarını geleneklerin belirlediği bir dizi gösteri ve törenlerin tümü olarak tanımlamak mümkündür. Türk halk kültürü geleneksel bayramlar bakımından oldukça zengin bir görünüm sergilemektedir. Geleneksel nitelikli bayramların önemli bir bölümünü, her birinin töre ve törensel nitelikleri hemen her yerde aynı kalmakla beraber, kutlama zamanlarını yerel üretim şartlarının ya da daha genel bir takvim geleneğinin belirlediği “mevsimlik bayramlar” oluşturmaktadır. Mevsimlik

bayramlar içerisinde yer alan çoban bayramları birbirini izleyen üç evrede gelişmektedir. Hayvan yetiştiriciliğinde, hayvan üretiminin başlangıcı olan “koç katımı” törenleri bu sürecin başlangıcıdır. Koç katımı sonrasında yüzüncü günde kutlanan “saya” ya da “koyunun yüzü” adıyla bilinen şenlikler, koç katımından yaklaşık yüzelli gün sonra gerçekleşen “döl, döl dökümü” adıyla bilinen kuzu doğumlarındaki kutlamalar izlemektedir (Sarı1990: 50). Mevsimlik bayramlar bereketin sağlanması için yapılan dualar ile İslâmiyet öncesi dönemden kalan dinî ritüel mirasının bir birleşimidir.

3. Nevruz

Yeryüzündeki bütün toplumlarda var olan ve her toplumda kültürlerarası ödünçlemeler veya etkileşimlerle şekillense dahi toplumun gelenek ve inanç mitolojisi çerçevesinde uygulanan yen yıl kutlamalarının her bir toplum için farklı anlamlar ve kutluluk anlayışları taşıdığını ifade eden Dursun Yıldırım “özellikle, inanç merkezli kültürler arasında bu tür değişimlerin, alış-verişlerin, ödünçlemelerin, uyumlaşmaların tarihî süreç içinde cereyan etmiş olduğunu” (Yıldırım 1997: 2). bildirmektedir Türk toplumlarında yeni yıl, “Yeni Kün, Yengi Kün, Yeni Yıl, Çağan, Nevruz/Navruz, Ulustıng Ulı Küni, Ergenekon veya Erkin Kün (Özgürlük Günü) (Yıldırım 1997: 2-3) adlarıyla bilinir.

Başka toplumların hayatında olduğu gibi, Türk toplumunda da, yeni yıl kutlamaları yılbaşı şenlikleri ve törenleri yer almıştır. Tarihî süreç içinde bu törenlerin varlığını çeşitli yazılı ve sözlü kaynaklardan öğrenmek mümkündür. Türkler, yaşayış düzenlerine bağlı olarak yılın ilk gününü törenler, şenlikler, çeşitli eğlencelerle kutlamışlardır. “Türk hayatında yılbaşı kutlamaları efsanevî tarihin anıldığı, genç kuşaklara aktarıldığı, kurbanların kesildiği, atalar mağaralarının ziyaret edildiği, esirgeyen, bağışlayan ve koruyan Tanrı’ya şükredildiği” (Yıldırım 1997:3) dinî törenlerdir.

Nevruz, doğanın canlandığı, Türklerin Ergenekon'dan çıktığı, Türk Dünyası'nda ortak millî ve manevî değerlerin simgeleştiği, Türk-İslâm Dünyası'nda aynı noktada birleşilen, buluşulan bir gündür. yüzyıllardan beri hem geleneksel/yerel (Çetin 1996: 11-12); (Hatemoğlu 1996: 13-14); (Yakıcı 1995: 17-18) hem de yaygın/millî kutlamalarla anılır. Bugün de Nevruz dinî (Makas 1997: 14-15) ve resmî törenler, eğlenceler, sanat etkinlikleri ile yaşatılan bir bayramdır (Musaoğlu 1997: 41-44); (Çay 1995: 2-7); (Pirsultanlı 1992: 16-17); (Güzel 1993: 9-12); (Tanrıdağlı 1995: 37-40). Kazaklar arasında Nevruz kutlamaları sırasında mevlid okutulur (Çay 1991: 70).

M. Şakir Ülkütaşır'ın verdiği bilgiye (1967: 194-197) göre Türkmenler arasında Nevruz günü, Ertuğrul Bey'in hatırasını anmak için Söğüt'teki türbesinde millî-dinî karakterde bir tören yapılır. Karakeçeli oymakları, diğer Türkmen obaları Söğüt Kasabası'na millî kıyafetleri ile gelirler Yaş sırasına göre sıralanarak türbeye kadar "yürüyüş geçit resmi" yapılır mevlid okunur, kurbanlar kesilir, etli pilav pişirilir. Efeler cirit, kılıç-kalkan gibi millî oyunlar oynarlar. Tören, II. Abdülhamid dönemine kadar Mart'ın dokuzuna rastlayan Nevruz günü yapılmış, daha sonra 19 Ağustos'a aktarılmıştır. 1950'lerden itibaren kutlama Eylül ayının ortasında gerçekleştirilmektedir .

4. Dinî Bayramlar

Dinî bayramlar, İslâm dini inançlarına dayalı olarak kutlanmakla beraber bu kutlamalar Türk gelenekleri ile zenginleştirilmiştir. Ramazan ve Kurban bayramlarının ferdî psikoloji ve sosyal ilişkileri değiştirici, arındırıcı, yumuşatıcı ve sevdirci rolü vardır. Bu günler, toplum bilincine ulaşılan, hassasiyetlerin arttığı, sevgi, şefkat, merhamet, feragat, fedakârlık, bağışlama gibi duyguların fert ve toplum olarak yaşandığı dönemlerdir.

Dinî esas ve uygulamaların halk yaşamındaki yansıması olan bayram kutlamaları, bayrama yakın bir tarihte başlar. İslâmî açıdan önemli günler olmasının yanında toplumsal birlik ve beraberliğin pekiştiği bayramı temizlenmiş, arınmış olarak karşılama alışkanlığı görülür. Arefe ve şerefe günlerinden önce yaşanan mekân temizlenir, mümkün olduğunca temiz ve yeni giysiler temin edilir. Allah'ın feyzinin-bereketinin ve lutfunun bir göstergesi olarak eldeki imkânlar oranında konuklara ve ev halkına ikram edilecek yiyecek ve içecekler hazırlanır. Küçük çocuklara ve yeni yetişen gençlere bu günlerin fazileti anlatılır ve yaşayacakları ortama mânen hazırlanmaları sağlanır. İnanan için bayram coşku günüdür. Bayrama hazırlık sırasında yardımlaşma ve paylaşma yolu ile bireysel terbiye ve sosyal kaynaşma gerçekleşir (Alişar 1992: 29-30).

4.1. Ramazan Ayı ve Şeker Bayramı

Müslümanlarca “onbir ayın sultanı” şeklinde adlandırılan Ramazan ayı, namaz, zekât, hac gibi dinle ilgili esaslardan olan orucun “Yevm-i Mev’ud (orucun belirlenmiş günleri)”udur (Öztürk: 1976: 48). Oruç, İslâmiyetten önceki semâvî dinlerde de ibadet ve nefis terbiyesi olarak inananlara farz kılınmışdı. Müslümanlara aynı yükümlülük H.II. yılda verilmiştir. Bakara suresinde “Ey imân edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz” âyeti (Bakara: 185) ile bildirilen orucun “insanlara yol gösterici ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delili olarak Kur’an’ın indirildiği ay” (Bakara: 185) olan Ramazan’da tutulması, Ramazan ayını idrâk edenlerin bu ibadeti yerine getirmesi emredilmiştir. Oruç bir nefis terbiyesidir. Oruçlu kimse dilediğini yapma gücüne sahip olmakla birlikte, iradesini Tanrı’nın emrine yöneltip, Tanrı’nın rızasını dilemesi nedeniyle verdiği sözü hatırlayarak kendini engeller.

Ramazan ayına mahsus uygulamalar arasında sünnet olan “teravih namazı”nın edâsı ve “fıtra sadakası” farzı da önemlidir. Herhangi bir belirleyici zaman olmamakla birlikte zekât da bu ayda verilir. Ramazan ayı boyunca yatsı namazından

sonra kılınan yirmi rekâtlık “teravîh namazı” Hz. Muhammed devrinde Ramazan ayının son on gününde cemaatla kılınmış, Halife Ömer devrinde ise bu namaz Ramazan ayı süresince devamlı olarak cemaatla kılınmaya başlanmıştır. Bu namaz cemaatla kılındığı gibi tek başına ve evde de kılınabilir. Teravîh namazının özelliği iki veya dört rekattan sonra her selâm verilişte cemaatla kılınan namazlarda hep bir ağızdan yüksek sesle ve özgün nâme ile “Salavât-ı Şerife” okunmasıdır.

Ramazan bayramına mahsus olan “fitra sadakası” vücudun zekâtıdır (Tavaslı: 1983: 52). Fitre, bilhassa oruç tutanlar tarafından ihtiyaca olanlara buğday, arpa, üzüm ve hurmadan belirlenen miktar kadar verilir veya belirlenen miktar karşılığı nakden ödenir. Zaman bakımından belirleyici bir ifade bulunmamakla birlikte genellikle zekât da Ramazan ayında verilmektedir. İslâm dininin esaslarından ve İslâm’ın beş şartından biri olan “zekât “ terim olarak belli bir malın belli bir kısmının belli yerlere verilmesidir. Zekât belli kurallara bağlanmıştır ve belirlenen miktarın üzerinde olan altın, gümüş, ticarî mal, para, hayvandan verilir.

Yukarıda kısaca değinilen oruç-fitre-zekât farzları ve teravîh namazı sünneti ile Kadir gecesinin de Ramazan ayında idrak edilmesi bu aya verilen önemin nedenini açıklamaktadır. İnananlar arasında Ramazan, af ve mağfiret ayı olarak bilinir. Ramazan ayını ibadet ve ritüel bakımından diğer zamanlardan ayıran en önemli özellikler mukabele, iftar-sahur sofraları, i’tikâf’a giriş ve teravîh namazlarıdır. “Üç Aylar”ın sonuncusu olan Ramazan ayının tamamı İslâm’a ihlâsla inananlar için uzun süreli bir bayram ve dinî törenler bütünüdür.

Şevval ayının ilk üç günü kutlanan Ramazan Bayramı “ıyd-ı fitr”, “ıyd-ı sıgar (küçük bayram), “Şeker bayramı” adlarıyla da tanınmaktadır. Orucun farz kılındığı hicretin ikinci yılından beri kutlandığı, ilk uygulamaların Hz. Muhammed tarafından düzenlendiği bilinmektedir.

4.2. Kurban Bayramı

Çalışmanın giriş kısmında da belirtildiği üzere kurban, kötülükleri önlemek ve tanrının/tanrıların bağışlayıcılığını kazanmak için tanrıya/tanrılara adanan hayvan, insan ve diğer armağanlardır. İnsanoğlunun yaşadığı her devirde varlığı bilinen “kurban” iki şekilde yapılmıştır: 1-Ot, yaprak, kök, meyve, tahıl taneleri, tarım ürünleri, süt, yağ, bira, şarap, bal, su, salıverilen hayvan vb. kansız kurbanlar; 2- İnsan, hayvan gibi kanlı kurbanlar.

İslâm dininin kuralları uyarınca kurban keserek bayram yapma geleneğinin İbrahim Peygamber zamanına kadar uzandığı kabul edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Saffât Suresine göre, putperestlik döneminde tevhidi savunan ve insanları kendi yoluna davet ettiği için ateşe atılan Hz. İbrahim Allah'a yalvararak sâlih bir evlât ister (Saffât: 99-100). Bir oğlu olur. İhlâsını ve bağlılığını ölçmek için oğlunu kurban etmesi emredilir. Hz. İbrahim Allah'tan gelen bu emri yerine getirmeden önce kurban edeceği oğluna danışır. Oğlu İsmail, babasına Allah'ın emrini hiç düşünmeden yerine getirmesini söyleyerek “Allah'a kurban edilmeye” rıza gösterir. Her ikisi de Allah'ın emrine teslim olur (Saffât: 102-106). Bu ihlâs sınavında Hz. İbrahime bir koç nâzil edilir. Oğlu yerine koçu keser, İsmail kurtulur. İsmail'in sıfatı bu nedenle Allah'ın kurbanı anlamına gelen “Zebihâtullah”dır.

Kur'an'da müslümanlara kurban kesmeleri Hac Suresi'nde emredilmiştir. “Biz büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın (dininin) işaretlerinden (kurban) kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Şu halde onlar ayakları üzerine dururken üzerlerine Allah'ın ismini anınız (ve kurban ediniz). Yan üstü yere düştüklerinde ise artık (canı çıktığında) onlardan hem kendiniz yeyiniz, hem de ihtiyacını gizleyen gizlemeyen fakirlere yediriniz. İşte bu hayvanları biz, şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik”(Hac: 36). Zilhicce ayının onuncu gününe rastlayıp dört gün süren Kurban Bayramı, dinî kurallara uyularak kurban kesme gereğinin yerine getirildiği bayramdır. Kurban bayramı “ıyd-ı adhâ” veya “ıyd-ı ekber (büyük bayram)”

adlarıyla da anılır. Kurban bayramı yalnız kurban kesmekle ilgili değildir. Kâbe'yi ziyaret etmek (Hac), kurban kesmek, hacı olmak gibi din bakımından ayrı değerler taşıyan olaylar da Kurban bayramı kapsamındadır. İslâm dininde haccın kurban bayramı günlerinde yapılması bu bayrama ayrı bir özellik ve anlam kazandırmıştır. Eski Arap kabileleri arasında görülen Minâ'da kurban kesme adeti müslümanlar tarafından kabul edildikten sonra, yalnız hacılar tarafından değil, sünnet olması bakımından bütün müslümanlar tarafından uygulanmıştır. Bu nedenle hac günlerine rastlayan Kurban bayramının, müslüman ülkelerinde kurbanlar kesilerek kutlanması bu ülkelerdeki müslümanların da hac törenine bir tür katılımları anlamındadır (Öztürk 1976: 62). Hac ziyaretinin farzlarından olan telbiye, tekbir, vakfe hacca gidemeyenlerin Ramazan bayramı süresince kıldıkları beş vakit namaza yansımıştır. Bu namazlarda farzdan sonra tekbir getirilir, “teşrik tekbiri (Allahu ekber allahu ekber lâ ilâhe illallah hu v'allahu ekber allahu ekber ve lillâhil hamd)” alınır.

Dinî bayramlar, bayram namazı ile başlar (Balaman 1972: 6198).. Genellikle erkeklerin cemaatla kıldıkları bu namazdan sonra topluca bayramlaşma yapılır. Bayramlaşma geleneği konu çerçevesinde önemli yere sahiptir. Tokalaşma, kucaklaşma, sırt sıvazlama, el-alın-sakal öpme, musafaha ile yapılan bayram tebriklerinde bayramın hayırlara vesile olması, uzun ve bereketli ömür, sağlık-afiyet dilenir. Hâl hatır sorulur. Cami avlusu, cami önü veya namazdan sonra bayramlaşılması âdet haline gelmiş herhangi bir açık veya kapalı alanda sıralanarak veya çember oluşturularak (İstanbul ili, Sarıyer ilçesi, Büyükdere köyünde yaşayan Şebinkarahisarlılar her bayram namazından sonra Büyükdere çocuk bahçesinde toplanmakta önce grubun yaşça ileri gelenleri birbirleriyle tebrikleştikten sonra yaş ve mevkii sırasına göre çember oluşturularak bayramlaşmaktadır) yapılan tebrikleşmeden sonra ev halkı ile bayramlaşılır. Aile ziyaretleri yapılır. Küçüklere bayram harçlığı ve öğütler verilir. Kurban bayramında tekbir getirilerek kurban kesilir ve kurban namazı kılınır. Dinî bayramlarda görülen en önemli uygulama şerefe, arefe ve bayram günlerinde yapılan kabir ziyaretleridir.

Bayram, bir toplumda dinî, millî veya geleneğe bağlı bir olay nedeniyle belirli bir takvime göre gerçekleştirilen ortak kutlama törenidir. Bu kutlama törenlerinde, kutlamayı gerekli kılan olay veya inancın anlamı, kutlama şekillerini belirler. Sosyolojik olarak “bayram”, ritüel denilen kültür olgularını temsil eder dolayısıyla ritüelin toplum için geçerli olan bütün fonksiyonları bayramlar için de geçerlidir.

Ritüeller bireyi toplumda yaşamak ve toplumun üyesi olmak yolunda eğiterek, toplumun öngördüğü düzene hazırlar. Dinî, millî veya geleneksel bir olayın bayram olarak kutlanması sırasında toplumun genç üyeleri hem günün anlamını hem de böyle özel günlerde nasıl davranıldığını; mutluluk, iyi dilek ve beklentilerini nasıl ifade edildiğini, uygun ve takdir gören davranışların neler olduğunu öğrenirler. Yaşadıkları aile ve çevrede duyguların heyecanları, inançların paylaşılmasıyla kazanılan mutluluğun tadına vararak adım adım topluluğun bir üyesi haline gelirler. Yetişkin rollerini tanırlar.

Bayramları en önemli işlevlerinde biri de bireyleri biraraya getirmesi, toplumsal bağı güçlendirerek ortaklığı pekiştirmesidir. Ramazan ve Kurban bayramlarında, duyguların ve maddî mîkânların paylaşılması ve bugünlerin dayanışma içinde geçirilmesi şart koşulmuştur. Bayramlar tek düze yaşanan günlere hareketlilik ve canlılık getirir. Ramazan ve Kurban bayramlarının bir diğer dikkat çekici yönü de eve, çevreye ve insanın kendisine özen gösterme alışkanlığıdır. Dinî bayramlarda küslerin barışması şartı toplumda hoşgörüyü yaygınlaştırdığından, bireysel açıdan rahatlamayı, sosyal açıdan toplum içi uzlaşmayı sağlar. İnsanın kendi kendisiyle ve çevresiyle barışık olması mutluluğu, anlaşmayı ve barışla birlikte ahenkli bir toplum yaratır.

Bayramların nitelikleri ve amaçları ne olursa olsun hepsinde bireyleri bir araya getirmek aralarındaki bağları kuvvetlendirmek, yakınlaştırmak, birbirleriye daha samimi olmalarını sağlayarak toplumsal hayatın gerekliliğini hissettirmek temel işlev olarak ortaya çıkar. Bireyler birlik içinde toplumdaki yerlerini ve toplulukla duygusal

bağlarını yenilemiş olurlar. Türkiye’de 1960’lı yıllara kadar oldukça yavaş tempolu bir hayat tarzı hüküm sürmüştür. Bu sebeple de bayramlar uzun süre tarihî dönemlerdekilere benzer tarzda yaşanmıştır. Hayatın tek düze olduğu, eğlencelerin büyük çoğunluk için yalnızca özel günlerde yer alması ramazan ve bayramları dinî anlamları dışında daha heyecanlı ve anlamlı yapmıştır.

Türk kültüründe köklü, sürekli ve sevinçli kutlamalarla anılan dinî ve resmî bayramlar Türk kültür birikiminin şekillendirdiği âdâb, erkân, duyguların ifadesi, düzenlenen törenler ve anlayış açısından kültür mirasının birer örneğidir. Dinî bayramlar İslâm dini tarihinde önemli sayılan günleri; resmî bayramlar ise Türk tarihinin dönüm noktaları olan olayların anılması ve kutlanmasıdır. Türk kültürünün son bin yılında din ile tarih içiçedir (Emil 1991: 16). Bu nedenle bütün bayramlar milletçe kutlanır.

Resmî, dinî ve mevsimlik bayramlar ile ilgili gelenekler ve inanışlar Türk toplumunda önemli bir etkinliğe sahiptir. Birlik ve beraberlik sağlayan bu bayramlar ayrıca birer eğlence aracı olarak önemlidir. Bayramlarda müzikli-danslı şenliklerin düzenlendiği görülmektedir.

b. İhya Gün ve Geceleri

“İhyâ” diriltme, diriltme, canlandırma; taze can verircesine iyilik lutfetme; yeniden kuvvetlendirme; uyandırma, tazelik verme (Devellioğlu 1984: 505) anlamlarında kullanılan Arapça bir sözcüktür. İhyâ gün ve geceleri İslâm dininden kaynağını alan ve müslümanlığa yön ve biçim veren önemli olayların yıldönümlerinin kutlandığı kandiller ve kadir geceleridir. Kandiller ve Kadir gecesinin zamanları şöyledir:

-Rebi’ül-evvel ayının onikinci gecesi Mevlid Kandili;

-Receb ayının onbeşinci günü Regaib Kandili;

-Receb ayının yirmibirinci günü Mirâc Kandili;

-Şaban ayının ondördünü onbeşine bağlayan gecesi Berat Kandili;

-Ramazan ayının yirmiyedinci gecesi Kadir Gecesi.

İslâm dininde bütün gün ve geceler önemlidir. Kadir ve kandil gecelerine diğer gecelere nisbetle üstünlük kazandıran tek nokta o gecelerde bazı ilâhî olayların meydana gelmesidir. İnananlar bu geceleri “ihyâ etmek” üzere ihlâs ile ibadet etmeye, günahlarının affolunması ve dileklerinin gerçekleşmesi için dua edip mânevî huzur ve destek bulmaya gayret gösterirler.

1. Mevlid Kandili

Hız. Muhammed’in “âlemlere rahmet” olarak gönderildiği gün olarak kabul edilmiştir. Bu olay bütün müslümanlarca kutsal sayılmış ve Rebi’ül-evvel ayının onikinci gecesi dinî törenlerle kutlanmıştır. İlk kutlama töreni Fâtîmîler devrinde başlamış, törenlerde Hız. Muhammed’in doğumunu, yaşamını ve mucizelerini anlatan “mevlid” metinleri okunmuş ve büyük şenlikler düzenlenmiştir. Bu törenler Osmanlı padişahı III. Murad devrinde Türkler arasında da uygulanmaya başlamıştır. Mevlid Kandili’nde Süleyman Çelebi’nin kaleme aldığı “Vesilet’ün- Necât” adlı mevlid metni ile na’t ve münacaatların okunması âdet halini almış zamanla bu âdet diğer ihyâ günleri ile doğum, evlenme, sünnet, hac dönüşü gibi vesilelerle tekrarlanmış gelişmiş, kurumlaşmış, gelenekleşmiştir.

2. Regâib Kandili

Regâib, “çok istenilen, rağbet olunan şeyler, feyizli-bereketli-bahası ağır” anlamındadır. Regâib gecesi Hız. Muhammed’in ana rahmine düştüğü gece olarak

kabul edilmiştir. Recep ayının ilk perşembeyi cumaya bağlayan gecesi “Nûr-u Muhammedî”nin nüzul ederek Hz. Muhammed’in cisminde belirmesinin yıldönümü olarak kutlanır.

İsmail Coşar, “Kadir Gecesi ve Kandillerimiz” adlı çalışmasında Regâib gecesinin Hz. Muhammed’in ana rahmine düştüğü gün olamayacağını; bu günde kutlanan belirli bir olay bulunmadığını; bu günün ihyâ günü olarak kabul edilmesinin Hz. Muhammed’in “beş gece vardır ki onda yapılan dualar reddolunmaz. Receb’in ilk gecesi, Şaban’ın yarısı, cuma geceleri, Ramazan ve Kurban bayramı gecesi” meâlindeki hadise dayandığını belirtmektedir (Coşar1976: 27). Regâib günü ve gecesinde yapılan ibadetler üç aylara mânen temizlenmiş, arınmış olarak girmeyi temin eder.

3. Mirâc Kandili

Mi’râc sözcüğünün anlamı “yükseliş ve yükseğe çıkaracak vâsıta”dır. İslâm inanışına göre Hz. Muhammed’in Allah’ın izni ve emri ile bir gecenin kısa bir anında göğe yükselerek, gökler âlemini aşip Allah’la görüşmesi ve tekrar yeryüzüne inişidir. Bu urûc ve nüzûl “Mescid-i Hârâm (Kâbe)” dan “Mescid-i Aksâ (Kudüs’teki mahal)”ya gidiş adıyla da bilinir. Mi’râc, Kur’an-ı Kerîm’de İsrâ suresinde anlatılmıştır. Bu görüşmede peygamber vasıtasıyla müslümanlara beş vakit namaz farz kılınmış, Allah’a şirk koşmayanlara cennete girme müjdesi verilmiş ve ilâhi emirler karşısında mutlak itaate yönelen mü’minlerin inançlarındaki sadakatlarını ifade eden “Amenesresulü” adıyla anılan Bakara Suresinin son iki ayeti bildirilmiştir. Mi’râc sırasında namazın farz kılınması ile “namaz mü’minlerin mi’râcıdır” hadisi arasında ilişki kurulmaktadır. Beş vakitte kurallara uyarak farz olan namazı kılmak İslâm dinine inanmış olanların mi’râcı kabul edilmiştir (Öztürk1976: 28).

Metin Akar, “Türk Edebiyatında Manzum Mi’râc-nâmeler” adlı çalışmasında “İctimâî Hayatımızda Mir’âc” başlığı altında ihyâ geceleri ve bilhassa mi’râc gecesi kutlamaları hakkında önemli bilgiler vermektedir (Akar 1987: 83-87). Akar, Balıkhane Nâzırı Ali Rıza’nın “Bir Zamanlar İstanbul” adlı kitabından naklen Berât ve Mi’râc kandili kutlamalarının 1577 tarihinde, Koca Mustafa Paşa Dergâhı Şeyhi iken hacdan sonra Yemen’de ölen Necmeddin Hasan Efendi tarafından padişah fermanı ile gelenek haline getirildiğini bildirmektedir. Akar’ın verdiği bilgiye (1987: 83-84)’ye göre Mi’râc gecelerinde yatsı namazından önce, konusu mi’râc hâdisesi olan vaazlar verilir. Yatsı namazının ardından ya Mevlid ya da Mi’râciye okunur. Bunlardan biri okunmayacaksa hâfızların okuduğu Kur’ân-ı Kerim’i dinleyen cemaat ya evine döner veya camide kalarak nafilâ namazı kılar. Bugün, Nâyî Osman Dede’nin Mi’râciye’si İstanbul ile Bursa camilerinde icrâ edilir. Ancak mi’râciye’yi okuyabilecek kişilerin sayısının az olması, aynı anda iki şehirde birden icrasına imkân vermemektedir (Akar 1987: 83). Mi’râciye okuma töreninin düzeni şöyledir:

Farz namazından sonra mi’râchânlar heyeti mihraba yakın bir yerde, bir kürsü etrafında toplanırlar. Onların çevresinde zâkirler ve hâfızlar yer alır. Merâsimi idare eden mi’râchânın işareti üzerine bir hafız, Kur’ân-ı Kerim’in İsrâ suresi’nden bir aşr okur. Sonra bahre çıkan iki mi’râchan eseri icraya başlar Mi’râciye’nin her mısranın besteyele okunmasından sonra zâkirler hafızların oluşturduğu koro “sallü aleyh”, “minne sal’ah”, “ikbel yani”a Mûcib” cümlelerinden birini makamına göre okur. Mi’râchanların sayısı kâfi miktarda ise ikişer ikişer bahra çıkarlar. Değilse iki mi’râchân bu işi sonuna kadar göttürür. Merasim esnasında dinleyenlere ve okuyanlara şekerli soğuk süt ikrâm edilir. Bu ikrâmın, mi’râc yolculuğu sırasında Hz. Muhammed’e yapılan süt ikrâmı ile alâkası olmalıdır (Akar 1987: 83-84).

Akar, eserin tamamının icrasının birkaç saat sürdüğünü, Mi’râciye’nin içinde bulunan arapça tevşihlerin güftesinin Şeyh Nasûhî’ye bestesinin Nâyî Osman Dede’ye ait olduğunu, Arapça tevşihlerin koro tarafından okunduğunu, Mi’râciye bittikten sonra bir hafızın Necm veya Bakara Suresi’nden bir aşr okuduğunu, Dede’nin-dinleyenlerin ve bütün Müslümanların ruhları için dua edilip Fâtihâ okunduğunu bildirmektedir (Akar 1987: 85).

4. Berat Kandili

Berat sözcüğü, “belge, vesika, senet, ferman” gibi anlamlar taşımaktadır. “Leyle-i Berat”, “Leyle-i Mübarek”, “Leyle-i Rahmet”, “Leyle-i Sâk”, “Leyle-i Fermân (Coşar 1976: 47); (Öztürk 1976: 41) adlarıyla da bilinen Berat kandili Hz. Muhammed ‘in peygamberliğinin onaylandığı, ümmetine şefaet etme yetkisinin verildiği gece olarak kabul edilmiştir.

5. Kadir Gecesi

İslâm geleneğinde Kadir gecesi, Kur’an-ı Kerim’in nâzil olması ve ilâhi hükümlerin bildirilmesinden ötürü “Hüküm Gecesi”; Kadir Suresinde belirtildiği üzere bu gecenin bin aydan hayırlı olması nedeniyle “Şeref ve Azamet Gecesi”; Cebrail’in ve meleklerin yeryüzüne inip gecenin bitimine kadar Allah’ın emirlerini yerine getirmelerinden ötürü “Tazyik Gecesi” adlarıyla da bilinir (Coşar 1976: 8-9). İhtilâflarla birlikte Ramazan ayının yirmiyedinci gecesi Kadir gecesi olarak kabul edilmiştir.

Kandil ve Kadir Geceleri’nde peygamber sünnetine uyularak hata ve kusurlar için tövbe ve istiğfar edilir, oruç tutulur, Kur’an-ı Kerim okunur ve dinlenir, Kur’an okumayı bilmeyenler bildikleri namaz surelerini anlamlarını kavrayarak tekrarlarlar, ihyâ gecesi namazları ile nafil, kazâ, tesbih namazları kılınır, Kelime-i Tevhid, Kelime-i Şehadet, Salat-ü Selâm, Salâvât-ı Şerife getirilir, tesbih çekilir, sadaka dağıtılır, aile büyükleri ziyaret edilip hayır duaları alınır, dinî sohbet meclisleri düzenlenir. Bu geceler bayram geceleri olarak kabul edildiği için camiler temizlenir, aydınlatılır, şerefelerin lâmbaları yakılır, mahyalar asılır.

Akar (1987: 83)’ın verdiği bilgiye göre kandil gecelerinde minarelerde kendil yakılması geleneği Sultan II. Selim (1566/1574) devrinde Mevlid ve Regâib kandilleriyle başlamıştır. Mevlid cemaatı toplanır ve Mevlid okunur. Helva, lokma,

bişi, simit, sebil su dağıtılır. Kısaca bu gün ve gecelerde ibadete ağırlık verilir. Sosyal dayanışmaya, birlik ve beraberlik ruhunu canlandırmaya, imanın tazelenmesine yönelik uygulamalar yapılır.

İhyâ gün ve geceleri müslüman devletler arasında kamerî takvim esasına göre uygulanmaktadır. Bugün birkaç teokratik devlet dışında kamerî takvime bağlı hiçbir devlet kalmamıştır. Bu gün ve gecelerin tarihleri kamerî takvimdeki kaymalar gözetilerek milâdî takvime aktarılmıştır. Bu günlerde yapılan uygulamalar, İslâm memleketlerinin gelenek ve göreneklerine göre farklılıklar gösterir.

İhyâ günleri dışında tutulmakla birlikte perşembe günü gecesı ve Cuma günü “cem olunması” nedeniyle İslâm dini bakımından önem verilen toplu ibadet ve duaların yapıldığı gündür. Cuma namazı dışında kabir ve türbe ziyaretleri, dinî sohbet toplantıları, mevlid törenleri, kırk yasin/ hatim nedeniyle yapılan toplu duaların cemaat tarafından bilhassa cuma günü düzenlendiğı “cuma gününün feyzinin alındığı” saptanmıştır.

c. Muharrem Ayı ve On Muharrem (Aşure Günü)

Kaynağını H 10 Muharrem 61 Perşembe (Çağlayan 1997: 12) veya Cuma (Karabulut 1996: 8) günü Hz. Hüseyin’in Yezid tarafından Kerbelâ’da öldürölmesi olayından alan Muharrem Törenleri farklı coğrafya ve kültürel çevrelerde yaşayan tüm Müslümanların önem verdiği ve değişik şekillerde olayı andıkları uygulamalardır.

Bünyamin Çağlayan (1997: 12-13)’a göre Hz. Hüseyin yanlıları tarafından 10 Muharrem yas günü kabul edilmiştir. H. 65’de “Kerbelâ’da Hz. Hüseyin’e yardım edemedikleri için pişmanlık duyup tövbe edenler” anlamına gelen Tevvâbin fırkasının ashâb-ı kiramdan Süleyman bin Sadru’l-Huzâim’in önderliğinde Hz. Hüseyin’in mezarına giderek bir gün boyunca matem gösterileri yapması tövbe

etmeleri 10 Muharrem törenlerinin başlangıcını oluşturmuştur. Zamanla bu uygulama abartılı bir şekilde gelişmiştir. Kerbelâ olayının verdiği acıyı ifade etmek için mersiye, taziye, nevha, maktel-i Hüseyinler yazılmış, bu edebî eserlerin okunduğu yeni âdetler, uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bu eserlerde Hz. Hüseyin'in hayatından bölümler ile özellikle Kerbelâ olayı destanlaştırılarak anlatılır (Çağlayan 1997: 12-13).

Tarihte 10 Muharrem ilk defa resmen H.932-1053 yılları arasında İran ve Irak'ta hüküm süren "Büveyhîlerin emri ile 352/963'de matem günü kabul edilmiş ve siyasî kaynaklı yönlendirmeler sonucu yapılan taşkınlıklar engellenemeyerek şii-sünni çatışmasına neden olmuştur" (Karahana 1989: 48).

Bugün İran'da yapılan Muharrem matemi benzerlerinin XIII. yüzyılda Arap ülkelerinde de yapıldığını Mevlâna Celâleddin-i Rûmî Mesnevi'de şöyle anlatır:

Aşura günü bütün Haleb âhâlisi kadın erkek olmak üzere Antakya kapısında toplanırlar, gece vaktine kadar hânedân-ı risâletin matemini ikâme ederler. Şiiler aşr-ı Muharremde Kerbelâ faciası için ağlarlar, inlerler hânedân-ı Ehl-i Beyt'in Yezid ile Şimr'den görmüş olduğu zulm ve mihneti dökerler, sayarlar, çıkardıkları vâveylâ sadâsıyla dağı taşı doldururlar (Tahirü'l Mevlevî'den¹ naklen Çağlayan 1997: 14).

Şiiler arasında matem törenlerine büyük önem verilir. 10 Muharrem'de kendilerini zincirlerle döven, kesici aletlerle bedenlerini yaralayan her yaştan erkeğin oluşturduğu "deste"ler matemi yaşar ve canlandırır. Bu dönemde su orucu tutulur, et yenmez, iş görülmez, yeni giysi giyilmez, gülünüp eğlenilmez. Yas bittektan sonra aşure pişirilir.

Metin And, İslâm dininde "yas" kabulünün olmadığını belirterek bu törenlerin Anadolu ve Ön Asya'da çok tanrılı dönemlerde Ana Tanrıça Kybele kültüne bağlı olarak yapılan Adonis törenlerine dayandığını ifade etmektedir (And 1962: 31-32).

¹ Tahirü'l Mevlevî "Muharrem ve Matem" Mahfil, c.2, s.15, s.55-56 Muharrem 1340.

Kasım Göçmenoğlu “Aşure Günü” adlı makalesinde halk arasında 10 Muharrem’de Kerbelâ olayından başka, Hz. Adem’in tövbesinin kabul edildiğine; Hz. Nuh’un gemisinin tufandan, Hz. İbrahim’in Nemrud’un ateşinden, Hz. Musa’nın Firavun’un baskısından, Hz. Eyyub’un hastalıktan kurtulduğuna; Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’e, Hz. İdris’in oğlu Yusuf’a kavuştuğuna ve Hz. İbrahim’in Kâbe’yi yaptırdığına inanıldığını bildirmiştir (Göçmenoğlu 1996: 7).

Muharrem ayının ilk günü, aynı zamanda hicrî takvime göre yılbaşısıdır. Muharrem ayının ilk on gecesi İslâm’da mübarek geceler olarak bilinir (Sezgin 1991: 138). 10 Muharrem yas günü Ehl-i Beyt sevgisi ile İran ve şia kaynaklı etkilerle Türk kültürüne de yansımıştır. Bu gün için yapılan uygulamalar değişik kesimlerde farklılıklar gösterir.

Tarikat âdâbında Muharrem bütün tekkelerde hüzünle yaşanan, hürmet edilen bir aydır. Ay boyunca tekkede yenen yemeklerde cam bardak kullanılmaz hattâ sofraya bardak konmaz. Sâki veya görevlendirdiği derviş, su içmek isteyenine işaretine göre avucuyla kapattığı tahta veya madenî bir bardak ile suyu isteyene verir. Suyu içen kişi bardağı iade eder. Ay boyunca yapılan âyinlerde Hz. Hüseyin ve Kerbelâ şehitlerine hürmet ifadesi olarak vurmali sazlar kullanılmaz. On Muharrem’de Sünbül Efendi tekkesinde fetihden bu yana Kerbelâ şehitlerine mevlid okutulur. Aşure pişirilir ve Muharrem ayına ait mersiyelerin okunduğu âyinler yapılır (Sipahioğlu 1996: 105-107).

Türk Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi’nde Muharrem ayı ve On Muharrem özellikle Bektaşî, Rufâî ve Mevlevî dergâhlarında âyinlerle anılır, Fuzûlî’nin “Hadikat-üs Süeda” (Saadete Ermişlerin Bahçesi) adlı eseri ayın onbirinci günü bitirilmek üzere sohbet meclislerinde okunur, ehl-i beyt sevgisi dile getirilir ve Kerbelâ şehitlerinin ruhları için dua ve niyazda bulunulurdu. Matem günleri sonunda “Aşure Erkânı” düzenlenir, dualar ve salavatlar eşliğinde büyük kazanlarda aşure pişirilip dağıtılır. Muharrem ayına mahsus bu uygulamalar zamanla yaygınlaşarak

müslüman Türkler tarafından benimsenmiş ve gelenek halini almıştır. Bektaşî tarikatında halka açık son Aşure Erkânı 10 Muharrem 1340 (1926) da Girit Kandiye Dergâhı'nda icrâ edilmiştir (Genç Erenler: 1996: 12). Çalışma sırasında konu hakkında araştırma yaparken 30 Mayıs 1996 perşembe günü Bektaşî Kültür Derneği, Kültür Bakanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın katkılarıyla Diyanet İşleri Başkanlığı konferans salonunda gösteri niteliğinde düzenlenen "Aşure Erkânı" hakkında bilgiye rastlanmıştır (Genç Erenler 1996: 12-13).

Enver Beşe'nin "Anadolu Bektaşî Köylerinde Muharrem Ayini" adlı çalışmasında Bektaşilerde Muharrem ayının matem ayı olduğu, matem ayın onikinci gününe kadar sürdüğü, bugünlerde su ve sulu gıdalardan kaçınıldığı, renkli ve beyaz giysi kullanılmadığı, kahkaha ile gülünmediği, münakaşa ve her türlü münazaradan uzak durulduğu ifade edilmiştir (Beşe 1942: 115-117). Beşe (1942)'ye göre matem ayinlerinin en önemli özelliği bu dönemde cuma gecesi yapılacak ayin için kullanılan mekânda her gece bir bektaşî dervîşi tarafından okunan Fuzulî'nin "Hadikat-üs Süeda"sının dinlenmesidir. Bu toplantıya usul ve erkân dairesinde katılanlar toplantı yerinde mertbe sırasıyla otururlar, metni okuyup anlatacak dervîş ortaya konan kürsüye çıkar. Kapıdan giren sağ elini sol elinin üstüne koyarak göğsüne götürür ve niyaz ederek "Ya Hüseyin, ya İmam, ah Hasan, vah Hüseyin lânetullahı alâ katilül Hüseyin" sözleriyle meclisi selâmlar. Orada bulunanlar da hep bir ağızdan aynı sözlele karşılık verirler. Canlar geldikten sonra kapılar kapanır. Hadikatü's Suada okunmaya başlar. Okuyucu belirli yerlerde durarak okuduklarını anlatır. Hikâye derin bir vecd ve huşû içinde dinlenir. Muharrem'in onikinci günü, Hadika hatmedilmiş olur. Son günün gecesi toplantı yerinde kazanlar hazırlanır, ocaklar yakılır, her evin katılımıyla toplanan zahire ile sabaha kadar aşure kaynatılır. Ocaklara dizilen kazanlar özel olarak yapılmış küreklerle sabaha kadar nöbetleşe karıştırılır. Bu kürekler elden ele devredilirken "ya İmam, ya Hüseyin" selâmı tekrar edilir, mersiyeler söylenir. Merasim sabaha kadar devam eder. Sabah, sofralar kurularak çevre köylerden gelen misafirler yemeğe davet edilir. Yemeğe, "Sofra Ali'nin, himmet Veli'nin, arta eksilmeye, taşta dökülmeye, nur-u nebî, kerem-i Ali,

pirimiz, üstadımız Hacı Bektaş-ı Veli, gerçekler demine hu diyelim hu!” (Beşe 1942: 117) duasıyla başlanır. Duadan sonra yemek yenir ve aşure ikram edilir.

Alevî cemaat arasında Muharrem ayı uygulamaları Bektaşî âdâbı anlayışına uygun olarak tekrarlanmakta ve yaşatılmaktadır. Bektaşiliğin doğal bir sonucu ve günümüzdeki yansımasından başka bir anlam ifade etmeyen “Alevilik” bünyesinde bugün de Muharrem ayı yas dönemidir.

Bu ayda Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehid edilmesi gerekçesi ile birlikte oniki imam için oniki gün oruç tutulur. “Bu oruç bazen Müslüm Akıl ve iki oğlu için tuulan oruç ile onbeş güne uzatılır” (Er: 1998: 24). Oruçlu iken su ve sulu gıdalar alınmaz. Oruç süresince akşam vakti toplanılarak Kerbelâ vak’ası anlatılır ya da kitaplardan okunur ve Hz. Hüseyin’e mersiyeler söylenir. Orucun sonunda bütün köy halkının katılımıyla cem yapılır. Kurbanlar tıglanır, görgüye girmemiş canlar nasip alarak yola girer.

Nuri Özcan Muharrem ayı içinde yapılan âyin-i cem’lerde samah dönülmediğini, bu toplantılarda Hz. Hüseyin ve Kerbelâ üzerine söylenmiş nefesler ve bilhassa mersiyeler okunduğunu, Muharrem ayında diğer tarikatlerde de okunduğu görülen mersiyelere göre bunların güfteleri Şii tâziyelerinde olduğu gibi ağır ta’n ve lânet dolu ifadelerden meydana geldiğini bildirmektedir (Özcan: 1992: 372).

Abdullah Kılıç, “İsparta İli Folkloru” adlı yüksek lisans tezinde Isparta’nın Yalvaç-Senirkent ve Keçiözü ilçelerinde yaşayan aleviler arasında görülen Muharrem ayı gelenekleri hakkında bilgi vermektedir (Kılıç 1996: 212). Kılıç’ın verdiği bilgiler yukarıda bahsedilen uygulamalardan farklı değildir. Bununla birlikte orucun onikinci gününde öğle vakti tâlibler tarafından “selâm-nâme” denen duanın yüksek sesle bir ağızdan okunduğu; “sakka suyunun” dualanarak müridlere

dağıtıldığı, su içildikten sonra tuz yalandığı ve duanın bitimiyle aşure yenerek orucun sona erdirildiği ifade edilmektedir (Kılıç 1996: 212).

Kerbelâ vak'ası karşısında mutedil bir davranış sergileyenler olayı “dünyevî bir facia” (Çağlayan 1997: 16) olarak algırlar ve 10 Muharrem gecesini Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve aile fertleri için Kur'an-ı Kerim okur, dua eder, bu masumların kendilerine şefa'at etmeleri yolunda Allah'a niyaz ederler. Bu gece akşam ve yatsı namazlarının cemaatle kılınmasına çalışılır. Camide mevlid okunur, vaaz verilir, tevbe istiğfar edilerek gece “ihya edilir” ve aşure pişirilir.

İslâm inancına bağlı olarak gelişen ancak tören niteliği göstermeyen uygulamalar da görülür: Daima ve özellikle Muharrem ayının ilk on günü boyunca suya kanmamaya, maşrapa-testi gibi büyük kaplardan su içmemeye, suyu ziyan etmemeye, su içildiğinde saygıyla “çok şükür elhamdülillah” deyip hamdetmeye, “Hasanla Hüseyin'in ruhuna gitsin” temennisinde bulunmaya, su isteyen birine su verirken “Hasanla Hüseyin'in canına değsin, afiyet olsun, şifâ ve zihin açıklığı versin” demeye özen gösterilir (Akarpınar 1998). Bu uygulamaların temelinde “Tanrı'nın nimeti olan su”ya ve Ehl-i Beyt'e gösterilen saygı vardır.

Kastamonu'lu Melâhat Bahşısoğlu ile yapılan görüşmede (Bahşısoğlu 1999). eski dönemlerde Kastamonu'da Muharrem ayında Yezid'in Hz. Hüseyin'in kesilen başını tekmeleyerek zaferini kutladığı inancına bağlı olarak topun Hz. Hüseyin'in kesik başına benzetilerek çocuklara ayakla top oynatılmadığı bu inancın bugün bilinmediği öğrenilmiştir.

Arapça on anlamına gelen aşr-aşur-aşer sözcüğünden kaynağını alan “Aşure” Muharrem ayında tarım ürünlerinin birlikte pişirilmesiyle yapılan ve dağıtılan bir tatlıdır. Aşure pişirme geleneğinin Sümerler'in hasat sonunda yaptıkları bereket törenlerinde pişirilen şükran çorbasından kaynaklandığını da iddia edilmektedir. Bir

anlayışa göre ise aşure günü Allah'ın on peygamberine ikramda bulunduğu için o güne Aşura adı verilmiştir (Selman 1996: 25).

Müslüman Türklerin dinî halk geleneğinde önemli yer tutan aşura, aynı zamanda Muharrem'in onuncu günü başlamak üzere daha sonraki günlerde de özel törenlerle pişirilip dağıtılan tatlıya ad olmuştur. Bu ay içinde aşure pişirilip dağıtılır, eder olmakla birlikte kurban kesilir ve Kur'an-ı Kerim okunur.

d. Adak ve Adak Uygulamaları

1. Adak Anlayışı

Türkçe “adak” sözcüğünün Arapça karşılığı olan nezr insanın yerine getirmeyi kendisine borç (vâcip) kıldığı, vaad ettiği şey” anlamına gelmektedir. Adak olarak verilen mala “nezire” denir. “Bir fıkıh terimi olarak nezir, “dinen mükellef olmadığı halde, kişinin farz veya vâcip türünden bir ibadeti yapacağına dair Allah’a söz vermesi” şeklinde tanımlanmaktadır” (Özel 1988: 338).

Tanyu, adağı “Tanrıya, kutsal tanınan bir şahsa, bir yere (ağaç, su, taş, kuyu, teke vb.) herhangi bir dileğinin olması, yerine getirilmesi şartıyla adı bildirilerek yapılan şartlı bir vaad, şartlı bir söz, bazan şartlı, bazan peşin (mum-tuz serpmeye vb) bir and olarak, ferden veya toplulukça yapılan bazı hallerde de (gündönümü zamanında, bereket vb) temini için kurban kesimi gibi yerine getirilen bir hareket, bir davranış, bir duadır” şeklinde açıklamaktadır (Tanyu 1967: 9).

Adak genellikle herhangi bir konuda gücüne inanılan doğaüstü varlıklara ya da semavî dinlerde olduğu şekliyle Allah'ın yardımını sağlama amacıyla başvuru dinî bir davranıştır. Tüm inançlarda törenli veya törensiz olarak farklı adak uygulamaları görülmüştür. Kanlı ve kansız kurban sunumu, ilk ürünün tapınağa bağışlanması, sürüde doğan ilk yavrunun kurban edilmesi; Hristiyanlıkta kilise ve

aziz türbesinin yaptırılması, haccetmek, kilisede mum yakmak; Eski Çin’de ittifak veya barış anlaşmalarının onaylanması gibi önemli olaylar vesilesiyle prenslerin sığır veya domuz, memurların köpek, halkın tavuk kurban etmesi ve kanın adayanın dudaklarına sürülmesi, oruç tutmak, haccetmek; Hindistan’da perhiz yapmak ve oruç tutmak; Şamanist Türklerde suyu kutsama, ağaca bez bağlama, yatırları ziyaret etme ve kurban kesme; Cahiliye dönemi Araplar’da et ve yağ yememek, şarap içmemek, cinsel ilişkide bulunmamak, koku sürünmemek, itikafa girmek, oruç tutmak gibi adaklara rastlanmıştır (Tanyu 1967: 40-49); (Özel 1988: 388).

İslâm dininde “adak” üzerinde önemle durulan bir noktadır. İslâm dininde Allah rızası için yapılan ibadetlerden başka şeyin adak konusu olamayacağı kabul edilmiş ve adanan namaz,oruç, hac vb. adağın (Tanyu 1967: 14) normal bir ibadet gibi yerine getirilirken adak kurbanının kesilen diğer kurbanlardan farklı hükümlere tâbi olması gerekliliği benimsenmiştir. Adak kurbanının eti adayanın kendisi ve ailesi yenmez, yenildiği takdirde karşılığının fakirlere sadaka olarak verilmesi gerekir.

Adağı gerektirecek nedenler genellikle kadınların ön plânda bulundukları durumlar olduğu için adak bilhassa kadınlar arasında çok yaygındır. Bununla birlikte murat, dilek, istek, niyet çeşitlerinin fazlalığı nedeniyle erkekler de adak adarlar.

Adaklar, horoz ve tavuk da dahil olmak üzere kurban kesip kan akıtmak, maldan vermek, mum yakmak, su-yiyecek dağıtmak, sadaka vermek, yatır ziyaretine gitmek, saç kesmek-saç uzatmak, günlük yaşamdan bir müddet çekilmek, fakir giydirmek, hayır yapmak, camiye halı yaygı bağışlamak, vakfa-yurda-türbeye para ve mal yardımında bulunmak, Umre’ye veya hacca gitmek, oruç tutmak, namaz kılmak, Kur’an-ı Kerim okumak, hatim indirmek, bir, üç, yedi, dokuz, yirmibir, kırkbir adet Yâsin okumak, mevlid okutmak (Mutlu 1998) gibi kişinin arzusuna, gücüne, murad-dilek-hacet-niyet için gidilen ziyaret yerinin meşrebine göre süpürge- mum

bırakmak, tuz-şeker dağıtmak, testi kırmak, göbek atmak (Tanyu: 1967: 11) gibi davranışlardır.

Geçiş dönemlerinde, mal sahibi olmak, eğitim ve meslek hayatında başarı elde etmek, uzun ve kısa yolculukların kazasız bitmesi, hastalıktan-zararlı madde bağımlılığından kurtulmak, önemli bir sıkıntının sonlanması, bir işin beklenildiği şekilde bitmesi, istenilen dileğin hayırlı olması, maddî durumun düzelmesi, iflastan kurtulmak, tahılın bol olması, yağmur yağması vb.. nedenlerde adak adanır.

Bu bölüm genelinde ele alınan tüm uygulamalarda olduğu gibi adak anlayışında da Türk-Müslüman halkın kurduğu ölçülü-dengeli-hassas uyum görülmektedir. Türk kültüründe “kutlu olan nesne” anlamındaki “ıduk” sözcüğüyle varlığını ortaya koyan anlayış değişen zaman, zemin, inanç ve yaşantılara rağmen bugüne değin süregelmiştir.

Eski Türk Dini konusunda daha önce incelenen kaynaklara göre “ıduk” tabiat ve atalar kültürüne bağlı olarak meydana gelmiş, Kök Tengri düşüncesinde Tanrı’ya adanan herhangi bir varlık anlayışına ulaşmış, yaşanılan alanın değişmesi ve kültür etkilenmesi nedeniyle kabul edilen her yeni inanç sisteminin amentüsüne (iman şartlarına) göre yeniden yapılanmış, yeni inancın getirdiği düzenlemelerle uygulamalarda genişlemeler ve farklılaşmalar meydana gelmiştir. Zaman, yer, ortak bilinçaltı ve kültür birikimi hangi düzeyde olursa olsun adak anlayışında görülen ortak noktalar yardım dileme-dileği bir sözlü antlaşma metni haline getirip ifade etme-dileğin gerçekleşmesi halinde bireyin üzerine görev olarak aldığı eylemi, işi, davranışı açıkça dile getirme-istenilene kavuşulduğu takdirde verdiği sözü gücü ve toplumsal beklentilere uygun şekilde yerine getirme ve şükretmektir.

Bu ortak noktalar adak uygulamalarının yapısını oluşturur. Dizgeyi oluşturan eylemlerin uygulama yeri, zamanı ve şekli bireye ve bireyin paylaştığı toplumsal yaşam kurallarına, anlayışlara, özellikle o toplumda yaygın şekilde kabul edilen

inancın pratik boyutuna göre belirlenir. Temelinde istenilen herhangi bir şeye karşı “hayır yapmak” düşüncesini barındıran adak bireyseldir; ancak adağın yerine getirilmesi daima toplumsal bir olaydır. Adak bu kabule değerlendirilince ön hazırlığı, uygulaması ve uygulama sonunda görülen kalıp davranışlar, sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik yararlar nedeniyle bir tören ortamı oluşturur.

Bugün Türk kültürünün Anadolu, Doğu Trakya ve yakın çevrede aldığı görünüm içinde adak anlayışı ve adak uygulamaları genellikle yatır ve ziyaretler, okumalar ve bereket sofraları etrafında kümelenmiştir.

2. Ziyaretler

Arapça’dan Türkçe’ye geçmiş bir sözcük olan “ziyaret” in sözlük anlamı “birini görmeye, biriyle görüşmeye gitmek, görüşmek” (TDK 1988: 1676)dir. Kutsal yerlerin ziyaret edilmesine dayanak olarak gösterilen “Şeddü’r-rahıl” hadisine göre “Mescid-i Harâm (Kâ’be)”, “Mescid-i Rasûl (Medine Mescidi)” ve “Mescid-i Aksâ (Kudüs)” ziyaret edilir, bunların dışında peygamberinki de dahil olmak üzere tüm türbe ve makamları ziyaret maksadıyla seyahate çıkmak İslâm’ın şartlarından olan hac farızası ile çatışacağından yasaklanmış ve bu gibi yerlerde yapılacak adağın makbul olmayacağı görüşü tüm İslâm mezhepleri imamı tarafından da onaylanmıştır. Bu kabulle birlikte İslâm dini mezar ziyaretlerini insana kendi akıbetini hatırlatarak ibret dersi verdiği için faydalı görmüştür (Kandemir 1964: 620). Mezar ziyaretleri arasında halkın büyük saygı gösterip kutsal olduğuna inandığı ve bundan dolayı çeşitli amaçlarla ziyaret ettiği kişilerin türbe ve mezarları önemli yer tutar. Bunlar:

- 1.. İslâm dininin peygamber kabul ettiği kişilere;
2. Hazret-i Peygamber’in soyundan olan, ashab ya da ensardan kişilere;
3. Anadolu’da yaygın tarikatlerin kurucuları, mensupları olan dedelere, babalara, dervişlere;

4. Ahilere ve ahi babalarına
5. Hükümdar, bey ve ünlü komutanlara;
6. Anadolu'nun İslâmlaşmasında, Türkleşmesinde büyük rol oynadıkları kabul edilen alp-erenler, Horasan erenleri ve İslâm mücahidlerine;
7. Adı bilinen veya bilimeyen şehitlere izafe edilen türbe ve mezarlardır (Özdemir 1991: 1108-1109).

Yukarıda bahsi açıkça geçmeyen ve çoğunluğu Bâcıyan-ı Rum adıyla bilinen kadın evliyaların mezar ve türbeleri de ziyaret edilen mekânlar arasındadır (Özdemir 1991: 1108-1109); (Yıldız 1996).

Bu mekânlar genellikle perşembe ve cuma günleri ile kandiller ve arefelerde, Ramazan ve üç aylar içinde ya da Tahtacılar ve yörüklerin 12 Ağustos - 11 Eylül tarihleri arasında Edremit-Sarıköz'da yaptıkları gibi yılın belirli günlerinde; evlenmek isteyen kız ve erkekler, kısmetinin açılmasını isteyenler, yeni evliler, çocuğu olmayanlar, çocuğu yaşamayanlar, kız veya erkek çocuk isteyenler, ağır doğum sancısı çeken kadınlar, göğüsleri sütten şişmiş emzikli kadınlar, aileleriyle birlikte kırk bastığına inanılan bebekler, yürümeyen-konuşmayan-ağlayan-gereği gibi gelişmeyen-fizikî arâzı olan-sürekli hastalanan-yaramaz-haysuz bebekler ve çocuklar, okula başlayan çocuklar, sünnet olacak veya olan çocuklar, askere gidenler- askerden dönenler, hacca gidenler-hacdän dönenler, akıl hastaları, sara-baş ağrısı-yüz felci-kulak ağrısı vb. rahatsızlıkları olanlar, iş kuranlar-işi bozularlar, meslek sahibi olmak isteyenler gibi pekçok kişi tarafından tek tek veya toplu olarak ziyaret edilir (Özdemir 1991: 1109); (Kaya 1997: 283); (Yıldız 1996); (Mutlu 1998)

Ziyaret sırasında türbe-mezar-sandukanın çevresinde üç veya yedi defa, salâvât-ı şerif getirerek, üç İhlâs-birFâtiha sûreleri okuyarak, tekbir getirerek ve ziyaretin ruhuna dua edilerek dönülür; türbe ve mezar çevresin-yanına-üstüne-duvarına ev, araba, beşik gibi taş ve topraktan dileği simgeleyen maket yapılır; mezar toprağının üzerine ziyarete geliş amacıyla ilgili eşya bırakılır (Çanakkale'de

konuşmayan çocukların götürüldüğü Kaşıkçı Baba'ya içinde bir çimdik mezar toprağıyla suyun karıştırıldığı ve suyun durulunca çocuğa içirildiği tahta kaşık gibi) (Akarpınar 1998); mezar taşı öpülür; türbe penceresine veya civarda bulunan ağaç, çalı gibi uygun bir yere siyah-beyaz-kırmızı-yeşil-renkli ip, iplik ve bez bağlanır; ağaca çivi ve nal çakılır, taş-toprak-gelin teli-mum alınır, mum yakılır, varsa türbedara bahşış verilir, namaz kılınır, Yasin-Mülk-Nebe-İhlâs ve Fâtiha Sureleri okunur.

Mezar-türbe-yatır ziyaretlerinin tamamında adak anlayışı görülmektedir. Dileği yerine gelen kişiler türbeye-mezara, halı, mum, tesbih, takunya, havlu, süpürge, kilim, koyun postu, kandil yağı (Özdemir 1991: 1111), sanduka örtüsü, tülbent, kibrit, çakmak, testi, bardak gibi ziyaretçilerin kullanabileceği eşya bırakır, lohusa şerbeti döker (Yıldız: 1996), aldığı taşı-toprağı-gelin telini-mumu fazlasıyla yerine koyur, ziyaretçilere yiyecek-iecek-su-tuz-şeker-ekmek-hurma-şekerleme-helva dağıtır, horoz da dahil olmak üzere adamışsa kurban keser, Kur'an okur, mezar toprağını çimlendirir, çiçek eker-ağaç diker, çevre temizliğini yapar (Aytekin 1998), namaz kılar.

Bütün bu uygulamalar, inananlar tarafından "yüzü suyu hürmetine" Allah'a hacetini bildirdiği şahsa hürmet, saygı, bağlılık ve ciddiyet, sığınma-şefaât dileme düşüncesiyle dinî bir tören havası içinde gerçekleştirilir. Folklorun dinî-mistik yönünün tüm özelliklerinin birarada bulunduğu bu uygulamalar toplumun yaşadığı ve yaşattığı değerlerin ortaya konduğu, canlandırıldığı, öğrenildiği, öğretildiği, aktarıldığı sözlü kültür ortamlarıdır.

Hasan Özdemir, taş, su, ağaç ve benzeri kültlerin birer ziyaret yeri olarak aranmasının mezar kültürünün söz konusu olmadığı hallerde de yaygınlığından bahsederek bu durumda mezar kültürünün yerini "evliya kültürünün" aldığını ifade etmiştir (Özdemir 1991: 1114). Özdemir, ağaç, su, taş, mağara gibi yer, nesne ve varlıklar, bir velinin ya da peygamberin "makamı" yani onun doğduğu, belli bir süre

ikâmet ettiği, gizlendiği, çile çektiği, yıkandığı; onun mucize ve kerametleriyle oluştuğu, onun elinin-ayağının izi olarak kabul edilip saygı gördüğünü ifade etmiştir. Kutsallıklarını bu inançtan alan ve dolayısıyla insanların çeşitli maddî ve manevî sıkıntıları, hastalıklar, dilek ve özlemleri için medet umarak gittikleri Urfa'da İbrahim Peygamber'in Nemrud'un şerriden gizlendiği mağara, Halilürrahman ve Aynzeliha gölleri, Eyyub peygamberin hastalığını geçirdiği mağara ve suyundan yıkanıp iyileştiğine inanılan koru, Kahramanmaraş-Afşin, İzmir-Selçuk, İçel- Tarsus Dedeler Köyü'nde Ashabül Keyf'in mağarası, İstanbul-Eyüp'teki niyet kuyusu gibi ziyaret yerleridir.

Veli kültürünün ait oldukları toplumun sosyal, dinî veya ahlâkî değerlerinin tamamının veya bir kısmının temsilcisi olduğuna inanılan, toplumun kendisi ile özdeşleştirmeye yarayacak vasıfları taşıyan ya da bu vasıfları taşıdığı kabul edilen “veli” kişi etrafında oluştuğunu ifade Ocak, “veli'nin varolduğuna inanılan ruhanî gücünün toplumda ona karşı korku ile karışık bir saygı duygusu oluşturduğunu; ; söz konusu ruhânî gücünden bir takım iyiliklerin sağlanması ve kötülüklerden sakınılması yolunda faydalanma arzusunun doğduğunu; dünyada bu tarzda menfaati sağlanacak olan velinin, öbür dünyada da Tanrı katında yardımcı olması için onu memnun etme çabasının ortaya çıktığını ve bunun sonunda bir tatmin duygusu görüldüğünü (Ocak 1992a: 8) belirtmektedir.

Müslüman Türklerde görülen veli kültürü, kaynağını İslâm öncesi eski Türk inançlarından almış, tasavvuf akımı kültürün kuvvetlenmesini, yayılmasını ve itibârının artmasını hızlandırmıştır. Ecdadın ta'zim ve takdisine dayanan atalar kültürü, veli kültürünün prototipidir. Atanın bizzat kendine tapınma mahiyetinde olmayan atalar kültürü, atanın öldükten sonra üstün birtakım güçler kazanarak ailesine yardım edebileceği inancından doğar, atanın ruhuna kurban kesilir, eşya ve mezarı kutsal kabul edilir (M. Nabi Özerdim: “Çin Dininin Menşei Meselesi ve Dinî İnançlar” Belleten XXVI 1962 s: 79-80'den naklen Ocak 1992a: 12). Veli kültürünün müslüman Türk topluluklarında kabul görmesine önemli bir etki de şaman tipinden gelmektedir. Eski Türk şamanları ile velilerin özelliklerinin birbirine çok benzediği görülür.

Şamanist Türkler, şamanların harukulade insanlar olduklarını, ruhlar ve gizli güçler ile ilişki kurup onlara istediklerini yaptırabildiklerine inanırlardı. Şamanlar Gök Tanrı ile de temasa geçip ondan mesajlar getirebilen şahsiyetlerdi. Onlar bu kabiliyetlerini elde etmek için tıpkı velilerin yaptığı gibi, inzivaya çekilerek kendilerini sıkı bir riyâzata tabi tutarlardı (Ocak 1992a: 11). Orta Asya, Maveraünnehr ve Horasan bölgesinde oluşan tasavvufi ortamda gelişme fırsatı bulan veli kültü XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya özellikle XIII. yüzyılda yaşanan siyasî ve sosyal buhranlar döneminde kent-köy ve göçebe çevrelerde beliren tarikatler etkisiyle gelişmiş ve yerleşmiştir. Pirlar, şeyhler, dervişler gibi manevî desteği görülen kişiler etrafında ölümlemlerinden sonra oluşturulan menkabeler kültün önemini pekiştirmiştir. Anadolu'nun pekçok yerinde evliya, ermiş, yadır ve ziyaret meydana gelmiştir. Bu kültürlerin bir kısmı zaman içinde mahallileşmiş, bir kısmı ise daha geniş kitleler tarafından hürmet görmüştür. Bu ziyaretler genellikle velinin soyundan geldikleri söylenen ve "ocak" tabir olunan ailelerin dalaletiyle ve bir takım usullere göre yapılır (Ocak 1992a: 18).

Ocak, şahsiyetlerinin niteliğine göre velileri ikiye ayırmıştır: 1-Gerçek veliler: yazılı kaynaklarda ve sözlü rivayetlerde kendilerinden kalan belgelerle yaşamış olduğu bilinenler 2-İslâm öncesi tabiat kültürlerinin İslâmî dönemde bir veli olarak şahıslandırılmış şekilleri. Daha ziyade dağ ve ağaç kültürlerine bağlıdır. Mezar veya türbe şartı yoktur (Ocak 1992a: 19-23).

Halk müslümanlığı "veli kültü" etrafında gelişmiştir. Dost, ahabab, arkadaş, yardımcı komşu anlamını taşıyan "veli" sözcüğü tasavvuf terimi olarak "Allah'ı seven, dost edinen ve O'nun tarafından dost edinilen" anlamında kullanılmış zamanla "benliğini Allah'da yok etmek suretiyle bir takım üstün vasıflar kazanarak harukulâde şeyler gizhar edebilen büyük insan" (Ocak 1992a: 1) anlamını almış ve bu özellikleri gösterenler Allah dostu olarak nitelendirilmişlerdir. Müslümanlıkta görülen veli kültü kaynak itibarıyla İslâm'dan önceki putperest kültürle yakından ilgilidir.

Harun Güngör, “Kayseri Yöresinde Delikli Taş ve Kayalar” adlı çalışmasında efsanelerle karışmış bir biçimde sözlü gelenekte yaşatılan delikli taş ve kayaların halk tarafından ziyaret yeri olarak kabul edildiğini pekçok amaca yönelik taşın etrafında dönmek, taş deliğinden geçmek, taş deliğinde uzanmak gibi uygulamaların yapıldığını, adak adandığını belirtmektedir (Güngör 1993: 16-23). Güngör, Taş Avrat, Yerdaş, Delikli Kaya, Öksürük Deliği, Günah Deliği, Kemerli Geçit, Arap Ocağı gibi delikli taş ve kayaların ziyaret edenler tarafından herhangi bir dini yönlerinin bulunmadığının bilindiğini buna rağmen uygulamalarda görüldüğü gibi en azından ziyaret sırasında okunan ayet, sure ve tesbihlerle olaya dinî-İslâmî bir nitelik kazandırmaya gayret gösterdiklerini ifade etmektedir. Güngör, insanların çevrelerinde gördükleri farklı yapı ve görünümleri ile diğer taşlardan ayrılan ancak bu farklılıkları nedeniyle kutsallıklarına inanılan delikli taşlarla ilgili pratikleri insanoğluna diğer canlılardan farklı olarak duygu ve düşüncelerini sembollerle ifade etme, anlatma gücünden esinlenerek verilen Homo Symbolicus tanımlamasına bağlamaktadır (Güngör 1993: 16).

Bu bağlamda Hızır-İlyas kültünü ve yapılan dilek-adak uygulamalarını da konu kapsamında ele almak gerekmektedir.

“Hızır-İlyas”; hıdırellez kutlamaları bazı araştırmacılar tarafından festival-şenlik-eğlence (Birol 1987: 17); (Korkmaz 1989: 183-197), bazıları tarafından ise mevsimlik bayram (Kaya 1996: 264-206); (Boratav 1994: 222); (Günay 1995: 2) şeklinde tanımlanmış ve 5-6 Mayıs günlerinde yapılan uygulamalar hakkında bilgi verilmiştir.

Hıdırellez kutlamaları yaygın bir coğrafyada belirli bir zamanda, mahallî-yerel koşullara göre belirli bir mekânda kutlanan bayram özelliği göstermektedir. Bununla birlikte adak anlayışı bakımından ele alınması gereken bir kültür. Hızır-İlyas, yukarıda bahsedildiği üzere insanların yüzyıllardır sevgi-saygı-şefaât beklentisi ve umutla bağlandıkları veli kültlerinden biridir. Kaynağını İslâmiyetten önceki

dönemlerde Türkler arasında görülen bahar ve yaz âyinleri ile tabiat kültlerinden dağ, ağaç ve su inancından alan, İslâm diniyle birlikte yeni medeniyet çevresinde yeniden şekillenen, Anadolu ve yakın çevresinde daha önceki devirlerden kalan bereket törenleri ve tanrıları kutsama-kurban ayinlerinin kalıntılarından etkilenecek genişleyen-zenginleşen bir veli kültüdür. Orta Asya kültürlerinde yer alan bahar ve yaz âyinleri İslâmiyetin benimsenmesinden sonra Kur'an'da Hızır'a atfedilen ayetlerle desteklenmiş halk arasında kıştan yaza geçişin gerçekleştiğine inanılan 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece pekçok uygulama yapılmıştır.

Bugün de tüm canlılığıyla devam eden Hıdırellez ritüeli ilk bakışta dinî tören görünümünü vermemekle birlikte bireysel veya toplumsal girişimlerde oruç tutmak, sadaka vermek, yiyecek-içecek dağıtmak, hayır yapmak, kurban kesmek, helva pişirip dağıtmak (Güllü: 1996), çocuklara kuruyemiş dağıtmak (Şahan: 1996), çevredeki gül fidanlarına su dökmek (Ersöz: 1996), gün boyu kılınan vakit namazlarında Hızır peygambere dua etmek (Velihan: 1996), gül dalına-gül dibine Hızır'dan istenilenlerin yazıldığı pusuları veya kâğıda çizilen gelin-damat, araba, ev, bebek, beşik resimleri ya da dileği belirten ikişer çubuktan yapılan gelin-damat sembolleri (Bahşişoğlu: 1999) vb. sembolik mesajları asmak-gömmek-yerleştirmek eylemleri sırasında okunan İhlâs ve Fatiha sureleri dileğin veya adağın yerine gelmesi için yapılan dualar sırasında çıplak ayakla gül fidanının veya yapraklanmış ağacın etrafında dönmek, yönünü kibleye, yüzünü aya çevirerek durmak (araştırma sırasında İstanbul ili Sarıyer ilçesi Yenimahalle mahallesi Asker suyu mevkiinde görülen uygulama), o gece dileklerin gerçekleşmesi için yıkanıp, abdest alıp hacet namazı kılmak, hacet duası okumak gibi işlemler Hızır-İlyas kültüne halkın verdiği önem ve değeri vurgulamakla birlikte kutlamaya dinî tören havası vermektedir. Çoğunlukla kadınların ve genç kızların büyük bir heyecanla gerçekleştirdikleri bu pratikler sağlık, bereket-bolluk, uğur, şans, mal mülk elde etmek, kısmet açmak gibi niyetlerle yapılır ve Hızır'a rastlamak, ondan yardım almak amacına yönelik adaklarla önemi pekiştirilir.

3. Okumalar

“Kur’an”, sözcük olarak “okumak” anlamında bir mastardır. Mushafın tamamına Kur’an denildiği gibi, bir kısmına hattâ bir ayetine de Kur’an denir. Kur’an-ı Kerim’in “Kitab”, “Furkan”, “Zikr”, “Tenzil” gibi başka adları da vardır fakat en yaygın olarak kullanılan ad “Kur’an’dır. En çok bilinen sıfatları arasında ise “mübîn”, “kerîm”, “nûr”, “hüdâ”, “rahmet”, “şifâ”, “mev’ıza”, “büşrâ”, “beşîr”, “nezîr”, “azîz”dir (TDV 1993: 7). Kur’an Allah kelâmı olduğundan kadîmdir (ezelîdir); onun için Türkçe’de “Kelâm-ı Kadîm” diye de anılır.

Kur’an, Hz. Muhammed’e yirmiüç yıllık peygamberlik süresi içinde, Arap dilinde ve vahiy yoluyla indirilen, Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, mushaflarda yazılı olup mütevâtir olarak nakledilegelen, tilâvetiyle ibadet edilen mucize kelâmdır. Kur’an insanları irşad ve ıslah etmek üzere yirmiüç yıl içinde farklı nedenler ve koşullara göre farklı zamanlarda inzâl edilmiştir. Kur’an ilmini araştıran tarafından bu uzun süre şu şekilde açıklanmaktadır: Akıl sahibi bir varlık olan insan, öğrenme, kavrama ve intibak etme yeteneğini haizdir. İnsanın, herhangi bir şeye alışıp intibak etmesi gibi, öğrenip alışkanlık haline getirdiği bir davranışı terketmesi de zaman ve çaba gerektirir. İşte bu sebebe bağlı olarak Kur’an zaman aralıklarıyla inmiştir (TDV 1993: 7).

Kur’an, lâfzıyla ibadet edilen bir kitaptır. Namaz gibi temel ibadetlerde okunmasının yanısıra, Kur’an’ı ayrıca okumak, dinlemek, yazılarına bakmak, başkasına okutmak ve öğretmek de ibadet sayılmıştır. Namaz kılmak farz olduğu gibi, Kur’an’dan, namazlarda okunacak miktarı öğrenip ezberlemek de farzdır. Bu nedenle her müslüman gücü yettiğince onu okuma, dinleme, ezberleme, ibadetlerde okuma, anlamını kavramaya gayret göstermiştir.

Adaklar konusunda yapılan uygulamaları “bâtıl işler”, “günah”, “şirk” tanımlarıyla dışlayanlar ile bu noktaya ulaşmasa dahi “herşeyin Allah’ın dilemesi ile

olacağını ve sadece ondan dilekte bulunulması gerektiğini, dileklerin ancak kulu Allah'a götüren yolu açan ve aydınlatan Kur'an-ı Kerim'i okuyarak, tevbe-i istiğfar getirip dua ederek dile getirilmesini savunan kesimler arasında "niyet, dilek, hacet" adlarını alan davranışlar görülmektedir. Okumalar, esirgenme, bağışlanma, lutfail olma düşüncesiyle ibadet için yapıldığı gibi Allah'tan istenen maddi ve manevi herhangi bir destek, bir durum dolayısıyla adak şeklinde de uygulanmaktadır.

Müslümanlar tarafından Kur'an-ı Kerim'e verilen değer sadece Allah kelâmı olmasından ileri gelmez. Aynı zamanda Kur'an, beşerî ve sosyal hayatı düzenlediği gibi insanlararası ilişkilerde ulaşılması insan mutluluğu ve refahı için önemli olan düşünce ve davranış şeklini de iletir. Allah'ın yaratıcılık gücünün ölçüsünü gösteren ve onun lutfuyla cisimlenen insana yönlendirilecek saygı ve ihtimam tevhid düşüncesiyle doğrudan doğruya Allah'a yönelmiştir. Tasavvuf anlayışının bir etkisi olarak Kur'an-ı Kerim'in her ayetinin açık ve gizli anlamlar barındırdığı, varlığın özünün bu ayet, sure ve nihayet kitapta saklı bulunduğu, her müslümanın gücünün yettiğinde bu rehberin ilmine ulaşması gerekliliği yüzyıllardır süregelen kabullerdir. Sosyal kimliği ve statüsü ne olursa olsun Allah'a iman eden ve imanını İslâm ve imanın şartlarıyla dile getiren-yaşayan kimseler, yaşamı algılama-anlama-kavrama-değerlendirme hususunda bilinç düzeylerine ve bilgi birikimlerine göre Kur'an-ı Kerim'e bağlı kalarak "adak" yapmaktadırlar. Okumaların kaynağı züht ve takvâ dönemiyle başlayıp tasavvuf örgütlerinde derinleşen ve yayılan "Vird" geleneğine bağlanmaktadır.

İbadet ve ibadetle birlikte çeşitli adaklar için yapılan okumalarda başvurulacak âyet-sure-dualar, bunların tekrar sayıları, ne zaman hangisinin okunacağı, faziletleri, hangi müşküle devâ oldukları gibi uygulamanın teknik kısmını oluşturan bilgiler "popüler dinî yayınlar" adıyla anılabilecek "Tam Namaz Hocası" (Tavaslı 1983), "Ayet ve Hadislerden Dualar" (Altan 1990), "Kur'an-ı Kerim'den Dualar" (Büyüközer 1986), "Şifa Duaları" (Yalçın 1985), "Sure-i Yâsin, Tebareke, Amme ve Dualar" (Pamuk t.y.); (Aydın 1989) gibi sayıları binlere varan çoğu derleme ve tekrardan oluşan kitaplardan elde edilmektedir. Kimi zaman propagandist bir

yaklaşım ile oluşturulan bu “yol gösterici” yayınlar, İslâm dinini tanıtan ve Kur’an-Kerim’in yaşama geçirilmesini sağlayan; ilk kaynaklar olarak ele alınan Tefsir ve Hadis kitapları ile sözlü kültür birikiminin getirdiği bilgileri yeniden değerlendirip tekrarlayarak folklorun inanç ve ibadet uygulamaları kısmının oluşmasına ve devamına zemin hazırlayan yazılı kültür ortamı ürünleridir.

İnananların sözlü ve yazılı kültür ortamlarından öğrendikleri ve kendi yararlarına kullandıkları okumalı adakların en yaygınları şunlardır:

1-Kur’an hatmi

2- Bir, üç, yedi, dokuz, yirmibir, kırk bir adet Yâsin-i Şerif

3-Yâsin-i Şerif-Tebareke-Amme

4-Mevlid okutma (Mevlid Cemiyeti toplama)

5- Bin adet Salavât-ı Şerif

6- Onikibin Besmele-i Şerif

7-Dörtbindört yüz kırk dört adet Salat-ı Tefriciye (Hacet Duası)

8-Yediyüzseksenaltı adet Besmele

9-Yetmiş/yetmişbir/yetmişikibin adet Kelime-i Tevhid. (Genellikle ölüm zamanlarında okunan ve definden önce kabre gönderilen ya da ölüyü anmak için yapılan dualara yetiştirilen bu okuma ağır hastaların şifaya kavuşması için de adanmaktadır.)

10-Ağır bir hastalıktan, büyük bir sıkıntıdan, çözümü zor bir meseleden kurtulmak için üç aylar boyunca her gün okunacak biner Kelime-i Tevhid.. Bu okuma daha geniş ve sayısı fazla formelle üç aylar tesbihi adıyla Recep-Şaban-Ramazan aylarında ta’zim ve Allah’tan mağfiret dilemek için de yapılır (Akarpınar: 1998); (Bahşısoğlu: 1999); (Şinikoğlu: 1998); (Özgüner: 1999); (Saygı: 1999).

Adak anlayışıyla yapılan bu okumalar tek kişi tarafından ya da imece usulüyle tamamlanır ve iki farklı yapı gösterir:

1-Önceden okuma tamamlanır, dilek ve adak belirtilir, istek gerçekleşince dua yapılır. (Okuma+Dilek-Adak+Dua)

2-Önce dilek ve adak belirtilir, dilek gerçekleşince okuma ve dua yapılır. (Dilek-Adak+Okuma+Dua)

Adağın gerçekleşmesi halinde isteğe bağlı olarak genellikle katılımlı bir dua töreni düzenlenir. Duaya, töreni yönetecek ve cemaatı yönlendirecek hoca, hafız veya âdâbı bilen bir kişi ile konuklar çağırılır, ikram hazırlanır, dua kurallara uygun şekilde tamamlanır, orada bulunanların geçmişleri anılır, hayatta olanlara sağlık, nasip, kısmet dilenir. Tören Fâtiha ile sona erdirilir ve ikram yapılır.

4. Bereket Sofraları

“Bereket” sözcüğünün sözlük anlamı “bolluk, gürlük, nimet, Tanrı vergisidir. Halk dilinde “bereket” sözcüğü genellikle rahmet ve yağmur sözcükleriyle eşanlamlıdır. “Bet bereket içinde olmak”, bolluk ve refah içinde yaşamaktır. “Bereketli” sıfatı verimli, hasadı bol tapraklar ve mizahî bir yaklaşımla çok çocuk doğuran kadınlar için kullanılır. “Bereketli olsun!” dileği yemek yiyenlere, aş ve ekmek pişirenlere, ürün toplayanlara söylenen bir alkıştır.

Günay Tümer (1992:487)’e göre Bereket sözcüğünün masdarı olan “büruk”un anlamı, devenin bir yerde çöküp durması, orada kalıp beklemesidir. Bu anlama bağlı olarak iyi ve hoş karşılanan bir durumun sürekliliğine “bereket” denmiştir. Söz konusu durum maddî ise varlığını sürdürmesi, tükenmemesi anlamında bolluk; manevî ise yine aynı anlamda “saadet” sözcükleriyle ifade edilmiştir. Bereket, çeşitli dinlerde dua, âyin ve ibadetle elde edilmeye çalışılan bolluk, genişlik, hayır ve tanrı yardımı anlamında dinî bir terim olarak da kullanılmaktadır (Tümer 1992: 487).

Bereket kavramıyla insan, hayvan ve tarla ürünleri arasında ilgi kurulması tarihî bir ayırım yapılmaksızın bütün kültürlerde görülmektedir. Bu ilgi kadın ve erkeğin abartılı hatlara sahip cinsel organları, öküz veya koç boynuzu, balık, buğday-arpa başağı veya buğday-arpa demeti gibi çeşitli motifler şeklinde nesnelleştirilmiş ve dinî niteliklere büründürülmüştür. Zaman içinde çok tanrılı dinlerde bereket tanrı ve tanrıçaları ortaya çıkmıştır. Tek tanrılı dinlerde Tanrıdan başka peygamberler, azizler gibi birtakım insanın da mucizeleri yoluyla bereket verebildiği kabul edilmiştir. İslâm dininde bereketin ancak Allah'tan geleceği düşüncesi yerleşmiş olmakla birlikte Allah'a yakınlıkları nedeniyle tüm peygamberlerin özellikle Hz. Muhammed'in, sâlih kişilerin ve velilerin bereket umuduyla insanlar adına Allah'a şefaath, duacı oldukları düşüncesine de inanılmıştır. Bugün görülen pekçok uygulamanın bu kabulden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Farsça "haber getiren" anlamını taşıyan "peygamber" karşılığı, Arapça'da yine "haber ulaştıran" anlamında "nebi" ve elçi anlamında "resul" sözcükleri kullanılır. Din terimleri arasında nebi ve resul sözcükleri arasında anlam farkı olduğu kabul edilmiştir. Yeni bir şariat ve yeni bir kitap getiren peygambere "resul"; yeni bir şariat ve kitap getirmeyen, yalnız kendisinden önce gelen bir resulün bildirdiği şariat kurallarını uygulayan ve kitabını bildirenlere "nebi" denir. Peygamberleri diğer insanlardan ayıran özellikler Cebrail aracılığıyla kendilerine Tanrı tarafından gönderilen vahiy ve taşıdıkları ismet (masum olmak ve günah işlememek), emanet (güvenilir ve emin olmak), sıdk (doğru sözlü olmak, yalan söylememek), fetânet (akıllı ve anlayışlı olmak) ve tebliğ-i şariat (Allah tarafından bildirilen şariat hükümlerini ümmetlerine bildirmek)tir.

Kur'an-ı Kerim'de yirmibeş peygamberin adı geçer. Bunlar: Adem, İdris, Nuh, Hut, Salih, İbrahim, Lut, İsmail, İshak, Yakub, Yusuf, Eyyub, Şuayb, Musa, Harun, Davud, Süleyman, İlyas, Elyasa, Zü'l Kifl, Yunus, Zekeriya, Yahya, İsa, Muhammeddir. Peygamberleri hak dini yayma ve benimsetme hususunda her türlü zorluğa ve engellere rağmen başarıya nasıl ulaştıklarını göstermek ve hakkın bâtil karşısında elde ettiği zaferi haber vermek üzere indirilen Enbiyâ Suresinde bütün

peygamberlerin ümmetlerinin aslında bir tek ümmet olup aynı dine inandıkları, fakat kendi aralarında parçalara ayrıldıkları ve hepsinin Allah'ın huzuruna döneceği vurgulanır (Enbiyâ Suresi: 91-93). Gunahtan arınmışlıklarına inanılan tüm peygamberlere iman etmek, onların ahlâklarıyla ahlâklanmak, onları örnek insan kabul etmek İslâm dininde imanın gereklerindendir. Kur'an-ı Kerim'in pekçok suresinde adları, görevleri ve mucizeleri hakkında bilgi verilen peygamberler özellikle Bakara, Âl-I İmran, Mâide, Enbiyâ, En'âm, İbrahim, Yunus, Meryem, Sâffât, Yusuf, Ankebût ve Nisâ surelerinde anılmakta mucizeleri hakkında bilgi verilmektedir.

Müslüman milletler arasında derin ilgi ve saygıyla okunan, anlatılan ve dinlenen konulardan biri de peygamber kıssalarıdır. "Kısas-ı Enbiyâ", zikri Kur'an-ı Kerim ile Kitâb-ı Mukaddes'te geçen peygamberlerin hayatları ve mücadeleleri üzerine kurulmuş anlatılardır. Bu eserlerde verilen bilgilerin tefsirlerde, İslâm tarihlerinde ve hadis şerhlerinde de bulunduğu görülmektedir. Kısas-ı Enbiyâlarda Kur'an-ı Kerim ve hadislerde adı geçen peygamberlerle ilgili bilgiler doğrudan doğruya âyetler ve hadisler verilerek sunulmuştur. Dinî bilgilerin verildiği bu eserler halkın dinî menkabe, hikâye ve destan ihtiyacını karşılamıştır (Cemiloğlu 1994: XIII); (Ahmet Cevdet 1985: VI).

Kur'an-ı Kerim, hadis, tefsir ve kısas-ı enbiyâ yoluyla inananlara ulaşan peygamber hayatları etrafında bereket, bolluk, isteğin dile getirilmesi, adak-nezir, verilen nimet ve dileğin kabul edilmesine şükür amacıyla birtakım uygulamalar meydana gelmiştir. Peygamberlerin veya salih kişilerin "yüzü suyu hürmetine" yapılan bu uygulamalar arasında bereket sofraları konu bakımından üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Bugün de hazırlanan bereket sofraları başında yapılan törenler halk müslümanlığının en belirgin göstergesidir. Kaynak kişilerden (Saygı: 1999); (Özgüner: 1999); (Özhan: 1997); (Akarpınar: 1998); (Bahşişoğlu.1999) elde edilen

bilgilere ve gözlem-katılım yoluyla yapılan derlemelere göre bereket sofraları genellikle kent merkezlerinde ve ilçelerde “Halil-İbrahim Sofrası”, “Zekeriya-Zekeriya Peygamber Sofrası”, “Fatma Ana Helvası”, “Aceleci Bacı Helvası”, “Süt Sofrası”, “Sütlü Yâsin Sofrası”, “Güllü Yasin Sofrası”, “Kırk Yasin Sofrası” (Kalafat: 1996a: 42) adlarıyla bilinen uygulamalardır.

4.1. Halil İbrahim Sofrası

İbrahim peygamber, Kur'an-ı Kerim'de ve kısas-ı enbiyâlarda kendinin ve soyunun Allah'a bağlılığı (Bakara.124), imanı (Bakara: 258); (Âl-i İmran: 67-68, 84), puta tapıcılığa karşı çıkıp hanif olması-Allahı bilen, hakka yönelen ve bâtıldan hoşlanmayan- (En'am: 74-80), seçilmiş nezih olması (Âl-i İmran: 33-34), Nemrud'un gazabına uğrayarak ateşe atılması fakat Allah'ın esirgemesiyle ve sahip olduğu mucizevî güç ile zarar görmemesi (Ahmet Cevdet 1985: 7); (Cemiloğlu 1994: 63-170), oğlu İsmail'i Allah'a kurban etmesi ve Hz. Şit tarafından yapılan temellerin üzerine Kâbe (Allah'ın Evi)yi inşa etmesi (Bakara: 125-127) gibi pekçok özellikle tanıtılır. Halil İbrahim Sofrası'nın “ev almak” isteyen veya “ev alan” kişiler tarafından yapılması dikkat çekicidir. Allah'ın evi Kâbe'yi inşa eden ve koruyuculuğunu yapan İbrahim peygamber inananların gönlünde de bu üstünlüğünü korumakta evin kutlanması, kutsanması, içinde yaşayanların sağlıklı, bereketli, nasipli, kismetli, hayırlı bir yaşam sürmeleri dileğiyle yapılan bu uygulama onun adıyla anılmaktadır. İbrahim peygamber'in sofrasında misafir olmadığı zaman yemek yemediği; misafir olunca herşeyin bereketlendiği ve bollandığını (Pala 1995: 274); (Açıkel 1999) kabul edilmiş böylece “Halil İbrahim Bereketi” temennisi ile Halil İbrahim Sofrası geleneği ortaya çıkmıştır.

4.2. Zekeriya Peygamber Sofrası

Zekeriya peygamber bir oğul vermesi için ömrü boyunca Allah'a yalvarmıştır. Enbiyâ Suresinin 89-90. ayetleri ile Âl-i İmran suresinin 38-41. ayetleri Zekeriya

peygamberin bu dileğini ve nasıl bir oğul sahibi olduğunu aktarır. Son surenin zikredilen âyetlerinde Zekeriya peygambere oğlu olacağı bildirildikten sonra o Allah'tan buna dair bir âlâmet göstermesini ister ve ona alâmet olarak “insanlarla üç gün işareten başka söz söylememesi, rabbini çok anıp, sabah akşam tesbih etmesi” bildirilir. Bir müddet sonra çok yaşlı olmasına rağmen, Zekeriya'nın eşinden Yahya, bakire Meryem'den İsâ adlı iki oğlu olur. Zekeriya sofrası çocuk sahibi olmak isteyen, uzun yıllar bekledikten sonra “Allah'ın bir lutfu olarak” çocuk sahibi olan, daha önce gebelikleri düşükle sonlanan, doğan çocukları yaşamayan, erkek/kız çocuk sahibi olmak isteyenler tarafından hazırlanır.

Halil İbrahim ve Zekeriya sofraları bilhassa ev ve çocuk sahibi olmak isteyenlerle birlikte diğer dilek sahipleri tarafından da tekrarlanmaktadır. Her iki uygulamada ortak noktalar oldukça fazladır:

- Niyet edilir ve dilek gerçekleşince sofraya hazırlanır.
- Sofralara yakın akraba, eş-dost, komşu hanımlar davet edilir
- Gelenlerin abdestli olması beklenir ya da uygulamadan önce abdest alınır.
- Konuklar gelmeden önce hazırlanan sofrada kırkbir çeşit yiyeceğin bulunmasına dikkat edilir. Bu yiyecekler: kuruyemiş, meyva, börek-çörek-kek-kurabiye-poğaç-kete-baklava vb. tatlı ve tuzlu hamur işleri, akide cinsi şekerlemeler, ekmek, un, tuz ve şekerden oluşur. İçecekler çeşitten sayılmaz.
- Cemaat toplandıktan sonra önce tövbe-i istiğfar getirilir. Hep birlikte kırkbir adet Yâsin tamamlanır, tevbe-i istiğfar tekrarlanır. Meryem Suresi, Mülk, Nebe, İhlâs ve Fâtiha Sureleri okunur. Hâsıl olan sevabın kabulü, ev sahibinin ve orada bulunanların ölmüşlerinin ruhuna ulaştırılması istenir ve yaşayanlara sağlıklı, hayırlı, nasipli, kismetli, imanlı, irfanlı bir ömür dilenir.
- Sofrada bir mum yakılır.
- Duadan sonra sofraya başına geçilir. Hamd-ü senâ, kelime-i tevhid, kelime-i şهادet okunur ve tekrarlanır. Şükür duası yapılır. Fâtiha suresi okunur ve ikram

başlar. Zekeriya peygamber sofrasında bu okumalar yapılmadan önce herkes içinden tekbir getirerek hep birlikte sofraya etrafında üç kez döner. Sessizlik olur. Katılanlar tarafından sebebi bilinmeden yapılan bu davranış Enbiyâ suresinde Zekeriya peygambere melekler tarafından “üç gün söz söyleme ve Allah’ın adını çok zikret” mevlid törenleri

elkinini hatırlatmaktadır.

-Her yiyecekten birer lokma alınması bir gerekliliktir.

-İkram bittikten sonra sofraya temizlenir sadece yanan mum bırakılır.

-Ev sahibinin daha önce hazırladığı kullanılmamış mumlar ortaya getirilir. Dileği olan, adak yapacak kişi bu mumlardan birini alır. Yanan mumun ateşiyle kendi mumunu yakar. İçinden dileğini söyler üç İhlâs, bir Fâtiha suresi okuyarak elindeki muma üfler söndürür. Mumu saklar. Dileği olursa hazırlayacağı sofraya bu mumu yakarak yerleştirir.

Bahşişoğlu’ndan alınan bilgiye göre (Bahşişoğlu: 1999); Recep ayının ilk pazartesi günü akşam ve yatsı vakti arası yapılan Zekeriya sofrasına dileği olan oruç tutup gelir. İki rekat hacet namazı kılıp akşam ezanını bekler. Bu sırada hiç konuşmaz. Meryem suresi okunup dua yapıldıktan sonra Fâtiha Suresini okur ve sofradaki yiyeceklerle orucunu açar. Mumunu yakar söndürür. Dileği gerçekleşirse gelecek Recep ayının ilk pazartesi günü akşam yatsı arası Zekeriya sofrası hazırlar.

Çalışma sırasında bu gelenek hakkında elde edilebilen en eski kaynak Faika İsamettin’in 1929’da Halk Bilgisi haberleri’nde yayınlanan makalesidir. Makalede Faika İsamettin XIX. yüzyıl başında Bursa’da yapılan Zekeriya Peygamber Sofrası hakkında şu bilgileri vermektedir. Yazara göre dileği olan muradının gerçekleşmesi için Zekeriya peygamber sofrası kurar. Sofranın kuruluş vakti Şaban ayının ilk pazartesi gecesidir. Mevsime göre yaş, kuru ne kadar yemiş tedarik olunursa onların hepsi bakırdan büyük bir tepsi içine yerleştirilir, yemişlerin etrafında ev sahibinin ahabından herhangi birinin olması istenilir, niyet ederek birer mum dikilir. Her murat sahibi diktığı mumun ışığında Meryem suresini okur, ara yerde birçok

secdeler yapılır. Kur'an bitince herkes ayrı ayrı duasını yapar. Ev sahibi varlıklı ise ayrıca "duahan" tutar, Dua yapıldıktan sonra yemişler yenir, toplantıda bulunamayanların payı ayrılır. Hasta olanlar özellikle düşünülür. Zekeriya sofrasına mum dikenlerin bir sonraki yılın Şaban ayına kadar muradı olursa Zekeriya sofrasını kurması beklenir. Yazarın yerli Bursa'lı bir hanımdan aldığı bilgiye göre Hicaz'dan dönen bir hacı hanımın önderliğinde başlayan bu âdet, XX. yüzyılın başından beri yapılmaktadır.

4.3. Fatma Ana Helvası

Fatma, İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in eşi Hatice'den doğan en küçük kızıdır. Hz. Ali ile muvaffakat alındıktan sonra evlendirilmiştir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in annesidir. Zehra (teninin beyazlığı nedeniyle), Betül (el değmemiş), Hurre (hür kadın), Azra (kızıoğlan kız), Mubareke (kutsal kadın) ve Tahire (temiz kadın) gibi pekçok lâkâbı vardır (Tanyu 1982: 481); (Kandemir 1995: 219).

Fatma Ana ile ilgili inançlar başta gebelik, doğum ve hastalıkların tedavisi, uğur ve bereket sağlama, onun adından güç-kuvvet almak amacını taşır. Bu inanç etkisini pek çok uygulamada göstermektedir. Doğum sırasında gebenin karnına Fatma Ana yaşmağı bağlamak (Bayrı 1941: 81), kâğıda el çizerek üzerine Ayetel Kürsi yazıp suya atarak suyu sancı çeken kadına içirmek (Tanyu 1982: 481), Kız çocuğuna Fatma, Fadime, Fadiş, Fatoş, Fato, Fattey adlarını vermek; uğur ve sağlık getireceği inancıyla lohusalıkta "Fatma" adını taşıyan yedi kişiden madenî eşya toplamak (Acıpayamlı 1974: 129), doğum, ağrı, sancı, hastalık sağaltmalarında sıvazlama sırasında, ev işleri yemek yapımı ile turşu, reçel, tarhana gibi dayanıklı gıda maddelerinin üretimi sırasında, ekmeklik -çöreklik hamur yoğururken, yoğurt ve peynir mayalarken, helva kararken uğur ve bereket sembolü olarak "El benim değil Fatma Anamızın Eli" formelini dile getirmek hafızalara yerleşmiştir. Başlanan bir işin çabuk ve kolay yapılması için "kolay gelsin, altın taş olsun, elin kuş olsun, Hızır yoldaşın olsun, Fadime Ana komşun olsun" dileği aktarılır.

Adak sofraları arasında Fatma Ana Helvası'nın yeri önemlidir. Geçmişte ve günümüzde çok sık tekrarlanan yaygın bir uygulamadır. Adak, sevap ve uğur amacıyla helva yapılırken Fadime Ana ruhuna niyet edilir. Helvanın pişirilmesi sırasında Yâsin, Amme, Tebareke, İhlâs ve Fatiha sureleri okunur. İlâhiler eşliğinde kazan veya tencere ateşten indirilir. Kazanın üzerine iki oklava uzatılır ve üstüne bir musaf konur. Bir gece bekletilen helva ertesi gün dağıtılır (Tanyu 1982: 485).

Çalışma sırasında 1997 yılının Nisan, Mayıs ve Eylül aylarında İstanbul, Ankara, Tekirdağ il merkezinde yapılan gözlemlerde şu özellikler tesbit edilmiştir: Bu adak-nezir sofraları “Aceleci Bacı”, “Fatma Bacı”, “Fatma Ana”, “Fatma Sultan” (Ankara) adlarıyla bilinmektedir. Bu günler, sözlü kızın bir an önce evlenmesi, askere giden oğulun sağ salim dönmesi, bebek bekleyen ve sıkıntılı bir hamilelik dönemi yaşayan gelinin kolayca doğum yapabilmesi ve kalabalık bir ailede miras işinin anlayışla çözümlenmesi için yapılmıştır. Güne veya sofraya, adağı olan kadının yakın akrabasından ve komşularından sözüne güvenilen, ağızı dualı olanlar özellikle çağırılır. Nazarı değdiğine inanılan, dedikodu yapan, toplum içinde düşüncesizce konuşup-davranıp huzursuzluk çıkaran kadınların toplantıya katılması sakıncalı görülmüştür. Ev sahibi ya da helvayı onun adına karacak olan hanım mutfakta uğraşırken diğer hanımlar tarafından kırk Yâsin, Amme ve Tebareke okunur ve tesbih (33 Subhanallah, 33 Elhamdülillah, 33 Allahu ekber) çekilir. Genellikle un helvası pişirilir. Helvayı karıştırmaya gelen hanımlar üç İhlâs, bir Fatiha okuyup dileğin gerçekleşmesi için dua ederler. Helva piştikten sonra üzerine gülsuyu damlatılır. Temiz bir bezle ağız kapatılıp demlenmeye bırakılır. Bir müddet sonra “Besmele” çekilerek kapak açılır. Bir kaba boşaltılan helva topluluğun bulunduğu yere getirilir. Gülsuyu veya kolonya dağıtılır, misafirler ve evsahibi topluca dua ettikten sonra helva ve varsa diğer yiyecekler sohbet eşliğinde yenir. Yakın akrabadan olanlar helvadan evlerine götürürler.

Fadime Ana adına helva pişirme ve dağıtma geleneğini Tanyu, herhangi bir kaynak belirtmeksizin şöyle açıklamaktadır:

Fadime Ana'ya çocukları bir gün -anne, hristiyan çocukları ekmeklerine pekmez sürmüş yiyorlar, sen de bize yap- derler. Fadime Ana onlara “siz mektebe gidin, gelene kadar istediğinizi yaparım” der ve çocuklar okuldan gelene kadar onbeş günde yapılabilecek kadar helvayı hazırlayıp çocuklarına yedirir (Tanyu 1982: 485).

Tesbih çekmenin nedeni şöyle izah edilebilir: Hz. Fatıma işlerinde yardımcı olması için babasından bir yardımcı ister. Babası ona bir yardımcı vermektense her gece yatmadan önce 33'er kere “subhanallah”, “elhamdülillah”, “Allahu ekber” demesini böylece Allah'ın sabır ve güç vereceğini telkin eder (Kandemir 1995: 220).

e. Korunmalar

1. Hastalık Sağaltma ve Nazar

Aslı Arapça olan ve sözlük anlamı “bakma, bakım, göz alma, düşünce, mülâhaza“ olan nazar, halk inançlarında “göz değme, göze gelme, nazara gelme, nazara uğrama” olarak da tanımlanır. İnsanların yeterli güven duygusu içinde olmamaları, kaynağını ilkel dönemlerden ve Orta Asya şamanizminden alan, zamanla gelenek, görenek ve inanç dokusu içinde günümüze taşınan nazar inancı ve uygulamaları, bireyin ve toplumun güven gereksinimine cevap verir. Nazar inancı eski çağların manevî kültür kalıntılarını, insan ruhunun derinliklerinde sürükleyerek bugüne getirmiştir. Nazarlıklar ve bununla ilgili pratikle, muska ve tılsımların kaynağı, putperestliğin ilkel şekli olan “fetiş” olarak kabul edilmektedir. Nazara karşı kullanılan nazarlıkların günümüzde süs eşyası ve bir uğur objesi kabul edilmesi eski inançların izleri olarak sürmekte, majik öz taşıyan ve mücevhere dönüşenlerin ise, prestij sağladıklarına inanılması sebebiyle takıldığı görülmektedir. İslâmiyette, nazar ve şeytan vesvesesine karşı en güçlü önlem okumaktır. Bunun dışındaki

uygulamaları, nazarlık, nazar boncuğu ve diğer uygulamaları, İslâm reddetmekte ve meşru görmemektedir (Üçer 1996: 179).

“Nazar, belli kişilerde bulunduğu inanılan özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala, mülke hatta cansız nesnelere de zarar veren; bakışla dışarı fırlayan çarpıcı ve öldürücü güçtür” (Örnek 1973: 50). Nazar değdiğine inanılan kişiye, yedi Ayet-el Kürsî, üç İhlâs bir Fatiha, Felâk ve Nâs sureleri, Kalem suresinin son iki ayeti ve Tebbet suresi ile Efsun duası: “Bismillahirrahmanirrahim, suphi süphan, mühr-ü Süleyman, kilid-i mercan, yeti, yâ Muhammed bâri yetiş” (Üçer 1996: 177) okunur. Maşallah, Sübhanallah, Ahsen’ül Hâlikin tesbihleri çekilerek bedenin belirli bir kısmı sıvazlanır, kurşun döktürülür, tütsü yapılır, okunmuş ekmek, tuz ve su baş üstünde çevrilerek köpeğe verilir, nazar bıçakla kesilir, nazarı değen kimseye okutturulan su içirilir, muska yazdırılır, ateşe çörekotu ve tuz atılır, vb. uygulamalar.

Bunların hepsi birer dinî tören niteliği taşırlar. Özellikle okuma ve kurşun dökmede okuyan ve kurşun dökenin abdestli olması şartı aranır. Çevrenin temizliğine özen gösterilir. Ritüelde kullanılacak eşya özenle hazırlanır. Uygulamalardan bilimsel bir sonuç elde edilememiş olsa da bu tür önlemler manevî rahatlama sağlar.

Nazar uygulamalarında belirli bir zaman gözetilmez; ihtiyaç hissedildiği her an tekrarlanabilir. Dökülen kurşunun şekline göre yorum yapılması, tütsü yakılması, ateşe çörekotu ve tuz serpilmesi, bıçakla nazar kesmek gibi davranışlar evrensel boyutta animist ve dinamist dönem inançlarından, Türk kültürü için ise İslâmiyetin kabulünden önce görülen Yer-sub inancında yer alan iyi ve kötü ruhlar anlayışından kaynaklanmaktadır. Nazar uygulamaları, fizikî ve psikolojik rahatsızlıkları kullanılan eşya yoluyla bıçak, demir, kurşun, muska vb. bir başka nesneye geçirme düşüncesine dayanır.

İslâm dinine göre hastalığın tedavisi doktor teşhisi ile gerekli görülen ilâcın kullanımına ve tedavi kurallarına uyulmasıyla mümkündür. Her tür ilâc kullanımı (kemoterapi, ameliyat (cerrahi müdahale) ve dağlama (radyoterapi) gibi tıbbi müdahale İslâm dininde caiz görülmektedir. Hastalığın sağaltılması için nazarlık veya muskaya başvurulması ise cahiliye döneminin bakiyesi olarak değerlendirilmiş ve yasaklanmıştır. Bu tür davranışlar “şirk koşmak” sayılır. Nazarlık, hamaylı veya muska kullananlar kötülöklere karşı bu eşyanın veya söylenen, yazılan “tılsımlı” bazı sözlerin etkili olabileceğinin sanmaları nedeniyle Allah’ın inayetini ve rahmetine güvenmemiş ve ortak koşmuş kabul edilirler.

Aynı anlayış nazara karşı yapılan uygulamalar için de geçerlidir. Olağanüstü güçleri barındırdığına inanılan tılsımlı ve şifreli eşya ile sözler yerine gözdeğmesine karşı “sübhanallah”, “maşallah”, “lâ havle velâ kuvvete illâ billah (herşey Allah’ın dilemesiyledir. Her türlü güç ve kuvvet Allah’tandır) demenin imanı zedeleden güven hissi vereceğı kabul edilmiştir.

Faruk Beşer’in Buharî, Muslî, Ebu Dâvûd ve Tirmizî’den naklen verdiği bilgiye göre (Beşer 1993: 249) “rukye” âyet ve dua okuyarak tedavi yöntemidir. “Tıbbi müdahalenin yapılamadığı veya tıbbi ilâcın bulunamadığı zamanlarda sünnete uyularak Kur’an âyetleri okumak veya anlamı bilinen dualarla Allah’tan şifa dilemek anlamını taşıyan” rukye, Fâtiha suresinin ilk yedi ayeti, Ayete’l Kürsî ve her türlü şerden Allah’a sığınmayı tavsiye eden Muavizeteyn (Felâk ve Nâs sureleri)nin okunmasıdır.

2. Yağmur Duası

Yağmur duası kuraklıktan korunmak amacıyla başvuru dinsel ve büyüsel işlemlerle sözlü formüllerden oluşan bir halk uygulamasıdır. Yağmur duasının temelinde yalvarış ve yakarış yoluyla Tanrı’yı yardıma çağırma düşüncesi görülür. Tarım ile geçinen toplumlarda üretimin verimi iklim, mevsim ve yağış koşullarına

bağlıdır. Modern teknolojik donanım kavuşamamış toplumlarda yağmur duası umutları yeşerten bir yöntem olarak insanoğlunun tarımla uğraştığı ilk dönemlerden beri görülen bir uygulamalar bütünüdür. Bereket isteğinin iman aracılığıyla düzenli yapılması ve yaygınlığı yağmur duasına dinî bir tören niteliği kazandırmıştır. Anadolu’da törene baştan sona değin dinî bir biçim verilmesi İslâm kültürünün gereklerinden kaynaklanmaktadır.

Terzibaşı, yağmur duası törenlerini dinsel ve geleneksel olmak üzere iki kaynaktan beslendiğini belirtmektedir (Terzibaşı 1976: 305-314). Törenin dinî boyutunda oruç tutmak; mezarlık yakını, su başı, ziyaret yeri veya yüksekçe bir mekânda toplanarak iki rekat namaz kılmak; peygambere salavat getirmek, ilahi okumak, kurban kesmek, fakirleri doyurmak ve dua etmek eylemleri görülür. İslâm dini akaidine uygun olarak gerçekleştirilen bu eylemlere giysileri ters giymek, dua sırasında avuçları yere doğru çevirmek, taş, çubuk, kemik ve benzeri okunmuş malzemenin kullanılması gibi büyüsel işlemler eşlik eder. Bu törenlerde kuzuyu meletmek, yavru çocuğu anasından ayırarak ağlatmak geleneği “süt emen çocuklar, rüku’a varan yaşlılar ve yaylak hayvanları olmasaydı şiddetli azapla muamele görecektiniz” mealindeki hadise bağlanmıştır (Terzibaşı 1976: 313).

Törenin geleneksel boyutunu daha ziyade çocukların çıkardıkları “çömçe gelin-kepçe kadın-çullu kadın-kepçecik-çemçelekiz-çömçelekiz-çömcecik-çömçe gelin-kepçe gelin-gode-gode gode-godu godu- gödü-göden-dodo-dudu-bodi bodi-bodi bostan-çullu-gelin guk-çandır baba-çakşıkı-su gelini-yağmur gelini-yağmur kızı-çalı-hucrik-kelis (Başgöz 1986: 15); (Acıpayamlı 1976: 1)- süpürge bezetme (Aydınoğlu 1968: 5037)-mırmındık-pötücek-kurçak toyu adlarıyla bilinen erzak toplama ve kuklanın yüzüne su serpmeye uygulaması ile “köse geldi” ve “köy dövüşü” ritüelleri oluşturur (Terzibaşı 1976: 305-311).

Yağmur duası törenlerinin kuralları evrensel/dinî geleneğe bağlı olmakla birlikte bu kaynaklardan alınan kurallar zamanla Türk kültürünün bu alanındaki öğelerle birleşerek özel bir yapı meydana getirmiştir.

Çalışma sırasında Anadolu'da yağmur duası sırasında çocuklar ve gençler tarafından oynatılan, aynı zamanda duaya adını veren yapma bebeğin anlamı ve kaynağı konusunda iki farklı görüşe rastlanmıştır.

Başgöz, “Çömçe Gelin” adlı çalışmasında gode-gode gode- godu-gödü-göden-dodo-dodu-çömçe-kepçe sözcüklerinin kurbağa veya kurbağa yavrusu anlamını taşıdığını, karbağaların yağmurlu mevsimde çiftleştiklerini gözönünde bulundurarak dünyanın pekçok yerinde yapılan yağmur dualarında canlı kurbağa kullanıldığını ve kurbağayı bağırarak yağmur yağmasını sağlama düşüncesinin varolduğunu ifade ederek, ıslatılan çömçe gelin tipi ile kurbağa arasında bir bağ kurmuş ve bu yapma bebeğin kurbağayı simgelediğini iddia etmiştir (Başgöz 1986: 18-20).

Diğer bir yaklaşım ise Orhan Acıpayamlı ve Mürsel Köse'den gelmektedir. Acıpayamlı, yağmur duası adının Orta Asya Türk Kültürüyle hiçbir ilişkisi olmadığını, dua sözcüğünün İslâmlıkla beraber Türkçe'ye girdiğini ancak yağmur duası uygulamasında çocukların yaptıkları eğlencelerde yapma bebeklerle ilgili olarak kullandıkları “gode, göde, dodu, bodi” gibi sözcüklerin kaynağının Joakimov tarafından Orta Asya kaynaklı olarak kabul edildiğini belirtmekte ve bu törenlerin Orta Asya Türk kültüründen kaynaklandığını delillerle açıklamaktadır (Acıpayamlı 1976: 5).

Köse, yağmur duasında kullanılan ve duaya adını veren “godu”nun Türklerde İslâmiyetten önce yağmur tanrısının adı olduğunu, o dönemde şaman önderliğinde yapılan yağmur ayininde “godu”nun keçeden bir tasvirinin hazırlanıp ayin sırasında alanın ortasına yerleştirildiği ve ilahiler eşliğinde su dökülerek ıslatıldığını

belirmekte ve Anadolu'da görülen “godu godu” uygulamalarının bu şaman ayininden kaynaklandığını ifade etmektedir (Köse 1965: 3650-3652).

Anadolu yağmur duasının, Orta Asya kaynaklı olduğunu savunan araştırmalarda bu kabulün en belirgin delili olarak “yada taşı (TDK 1971: 4189) kullanımı” üzerinde durulmuştur: İbadetle ilgili inanma ve pratiklerde taşların önemli bir yeri vardır. Gerek yapıları gerekse biçimleri bakımından ilgi çeken taşlar ve kayalar birtakım doğaüstü kudretlerle nitelenmiş, içlerinde tanrıların ataların ve cinlerin varlığına inanılmıştır. Taşlar ve kayalar ya kült araçları ya da doğrudan doğruya ibadet edilen kurban sunulan yardım dilenen birer kutsal obje olmuşlardır (Örnek 1971: 101). “Cad-Yada taşı” Büyük Türk Tanrısı tarafından Türklerin cedd-i âlâsına armağan edilen yağmur, kar, dolu yağdırmada, fırtına çıkarmada kullanılan ve her çağda Türk hanlarının ve komutanların elinde bulunduğu inanılan Yakutlarda “Sata”, Altaylarda “Cada, Kıpçaklarda “Cad” adıyla bilinen kutlu, tılsımlı bir taştır (İnan 1954: 160); (Tanyu 1987: 49).

Yağmur duası genellikle nisan ve mayıs aylarında veya ilkbahar sonu ile yaz başında yapılır. Kurak mevsimlerde haziran ayının sonunda da duaya çıkıldığı olur. Dua; hazırlık, yürüyüş ve bitiş aşamalarından meydana gelir (Acıpayamlı 1976: 2). Hazırlık aşamasında oruç tutulur, mevlid okutulur, camide dua edilir, duada kullanılacak taş, söğüt dalı, saz, at-koyun-köpek gibi hayvanların kafatasları, insan iskelet parçaları, kurbağa- kaplumbağa-akrep-yılan gibi mitolojik değeri olan bazı hayvanlar temin edilir. Genellikle yetmiş bin adet toplanan taşların herbirine imece usûlüyle Eûzübesmele-bir Fatiha-üç İhlâs suresi okunur ve çuvallara yerleştirilir. Kafataslarına dua yazılır. Kaynaklarda kafataslarına yazılan ayet veya dualar hakkında herhangi bir açıklamaya rastlanmamıştır. Duayı okuyacak veya yazacak kimselerin temiz, abdestli olmalarına dikkat edilir. Aynı özellik duaya çıkacak olanlar için de geçerlidir. Bu anlayış yağmur duasına halk tarafından dinî bir önem ve anlam yüklendiğinin ifadesi şeklinde değerlendirilmelidir. Yürüyüş aşamasında kafiye başkanlık eden din görevlisinin ardında duaya katılanlar önceden belirlenen su kenarı, mezarlık, yatır, tepe gibi yerleşim biriminin dışında bir alana gelinir.

Burada Tanrı'ya bereket ve rahmet vermesi için yalvarılır, iki rek'at namaz kılınır. Dua başında yere dönük olan avuçlar yavaş yavaş gökyüzüne doğru çevrilir, taşlar ve hayvan kemikleri suya atılır.veya toprağın üzerine saçılır. Saçılan taşların üzerine basmamaya dikkat edilir. Dua sona erdikten sonra kurban kesilir, pişirilir ve topluca yemek yenilir. Yemek sonrasında yağmur dileğinin kabul edilmesi, rahmet ve berekete kavuşmak için dua edilir.

Yağmur duasında değişik uygulamalar olmakla beraber amaç hepsinde aynıdır. Yağışsız yılların belirli aylarında yağmur duasına çıkmak, Türk insanın dünden bugüne taşıdığı ve yaygın olarak yaşattığı bir gelenektir. Yağmur duasının yapılışında genel ve ortak olan özelliklerin başında kulu bilinen bir mekânda yapılması, imece yoluyla sağlanan ve pişirilen yiyeceklerin birlikte yenmesi, birlikte dua edilmesi, kurbanların kesilmesi ve bu törenler sırasında kişilerin birbirlerini ıslatması gelmektedir. İslamiyet öncesinde, daha çok şamanizm ile birleşen yağmur duası şekilleri, daha sonra, İslâmî bazı özelliklerle birleştirilerek, günümüze kadar devam ettirilmiştir. İslâm inancına göre Allah'a dua etmek için herhangi bir vasıtaya gerek yoktur. Bugün yağmur duası sırasında çakıl taşlarının vasıta olarak kullanılması şamanizmin izleriyle yada taşının hatırasını taşır.

II. BÖLÜM

MEVLİD METİNLERİ VE MEVLİD KUTLAMALARI

A- Mevlid Kavramı ve Mevlid Geleneğinin Oluşumu

a. Mevlid Kavramı

Türkiye’de Hz. Muhammed’in doğumundan, hayatından ve vasıflarından bahseden Süleyman Çelebi’nin asıl adı “Vesilet’ün- Necât” olan manzum eserine verilen ad olarak bilinen “mevlid” arapça “v l d “ kökünden gelir ve doğurmak anlamını taşır. Vesilet’ün-Necât monografilerinde “mevlid” sözcüğünün anlamları şu ifadelerle açıklanmıştır:

1. Mevlid, “v l d” kökünün “masdar-ı mîmî”dir ve doğmak, doğurmak anlamına gelir (Ateş 1954: 1).

2. Mevlid, Arapça’da bir zaman adı olarak kullanılır ve herhangi birinin doğduğu zamana “mevlid” denir. Türkçe’de aynı anlamda kullanılmıştır. Peygamber’in doğduğu zamana verilen dinî önem nedeniyle sözcük bilhassa Hz. Muhammed’in doğduğu zaman için bir işaret olmuştur (Ateş 1954: 1); (Pekolcay 1992: 17).

3. Mevlid, mekân adı olarak “doğum yeri” anlamında kullanılır. Bu anlamda ise “Mevlidü’n- nebî” yerine geçmiştir. Hz. Muhammed’in doğduğu eve “mevlid” denilmektedir. Bu ev, Harun Reşid’in annesi Hayzuran (öl.H.173/M.789) tarafından hac dönüşünde imâr ettirilmiş ve mescid haline getirilmiştir. Hayzuran, “Sokakü’l-Mevlid “ adı verilen sokağı da genişlettirerek mezkûr ve mahsus bir sokak haline sokturmuştur. Bundan sonra Hz. Muhammed’in kabri gibi doğduğu ev de dinî bir ziyaret mahalli olmuş, zamanla mevkiine uygun bir şekilde imâr edilmiştir. Bu evde peygamberin doğum anında düştüğü yer gümüş levha ile kaplanmıştır (Pekolcay 1992: 17-18).

4. Mevlid, herhangi birinin bilhassa Hz. Muhammed'in doğumudur. Sözcük, peygamberin doğumu nedeniyle yapılan kutlamaları takiben, onun doğumunu anma bayramına ad olarak verilmiştir (Pekolcay 1992: 18).

5. Mevlid, peygamberin doğumunu anlatan metinlere verilen addır.

6. Mevlid metinlerinin okutulması âdetinin mevlid bayramlarından diğer dinî bayramlara geçmesi sonucu sözcüğün anlamı genişleyerek bayram ve bayram ziyafeti (azîme) yerinde de kullanılmaya başlamıştır (Pekolcay 1992: 18).

7. Mevlid, hey'et ilminde, bir çocuk doğduğu zaman, “yıldızların içinde bulunduğu durum”, yani çocuğun talihi anlamında kullanılmaktadır (Ateş 1954: 2).

8. Mevlid, Arapça'da doğum veya ölüm yıldönümü, bir hastalıktan kurtulma, bir seyahatten dönüş vb. gibi, herhangi bir vesile ile yapılan toplantı ve eğlenceler anlamında da kullanılmıştır. Bugün Türkiye'de olduğu gibi , “ölü için mevlid okutmak” âdetinden dolayı, bu vesile ile yapılan toplantılara da “mevlid” denilmiştir. Türkçe'de ise, bugün “şu yerde şu münasebetle mevlid okunacak” denildiği zaman, başka nedenlerle beraber peygamberin doğumunu da anlatan manzum bir eserin, hususiyle Süleyman Çelebi'nin mevlidinin okunacağı bir toplantı kastedilmiş olur. Böyle toplantılarda, çalgı âletleri bulunmadığı gibi mevlid, doğum nedeniyle yapıldığı zaman bile, vecitli bir vekar içinde dinlendiği için bu kelime Arapça'da olduğu gibi, Türkçe'de de alelâde bir eğlence ve şenlik anlamını almamıştır (Ateş 1954: 2).

9. Mevlid sözcüğünün “mevlûd” veya “mevlût” şeklinde seslendirilmesi doğru değildir zira mevlûd “yeni doğan” anlamını taşır (Timurtaş 1970: III).

Edebiyat terimi olarak “mevlid” Arap ve Türk-İslâm Edebiyatlarında özellikle Hz. Muhammed'in doğumu başta olmak üzere hayatı, mucizeleri, gazâları, ahlâkı, vefâtı ve hilyesini övgü ile anlatan eserlerdir. Mevlidler çoğunlukla manzum olup mesnevî nazım şekliyle yazılmışlardır. Hz. Muhammed'in doğum günü dolayısıyla yapılan şenlik ve törenlerde okuma amacına yöneliktir. Klâsik İran Edebiyatı'nda şiilik etkisiyle mevlid türüne itibâr edilmemiş, bunun yerine Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin sevgisini dile getiren metinler verilmiştir.

Konu yönünden küçük değişiklikler gösterebilirler de çoğunlukla klâsik mesnevî biçimine uygun olarak başta münacaat ve sonda dua bölümlerini içerirler. Buna ek olarak hemen birçok mevlidde Hz. Peygamber'in doğumu (vilâdet), peygamberliğin gelişi (risâlet), göğe yükselişi (mi'râc) ve vefâtı (rühlet) bölümleri ortak konulardır.

İskender Pala (1995: 376).’ya göre didaktik-lirik bir anlatımın hâkim olduğu mevlid metinleri halka yönelik dinî eserlerdir ve genelde yalın dille yazılmışlardır. Bu seçimin en önemli nedeni canlı bir dinî hayatın içinden gelen şairlerin çoğu zaman bu ilk ve son şiir denemeleri ile halkı aydınlatılma ve hayırla anılma amacı gütmeleridir.

Yukarıda da görüldüğü gibi “mevlid” Arapça’da mimli mastar, zaman ve yer adı olarak üç anlamda kullanılır. “Doğmak”, “doğum zamanı” ve “doğum yeri” anlamları Türk dilinde de kullanılmış olmakla birlikte günümüzde halk arasında yaygın değildir. Sözcüğün bu anlamları edebî terim olarak geçerliliğini korumakta, halk arasında ise “mevlid” belirli günler ve gecelerde, çeşitli nedenlerle Süleyman Çelebi’ye ait olduğu bilinen Vesilet’ün-Necât’ın Kur’an tilâveti, salavât-ı şerifeler, ilâhiler eşliğinde okunması, okutulması şeklinde algılanmaktadır.

“Mevlid”, kaynak kişiler tarafından Hz. Muhammed’i anmak ve ona şükran sunmak üzere uygulanan gelenek (Bilir 1998); Kur’an okunup, âyetler açıklandığı, namaz kılındığı ve topluca dua edildiği için ibadet (Karaköse 1998); (Turan: 1998); (Karakaya 1997); (Öztürk 1998) ve dinî toplantı (Karaköse 1998); (Gökalp 1997); (Polat 1997); (Akgül 1997); (Arslan 1997) şeklinde tanımlanmıştır. Yine kaynak kişilerden derlenen bilgilere göre “mevlid” hem toplantı hem ibadet olarak değerlendirilmektedir (Tuncer 1998); (Arslan 1996). Konu bakımından “mevlid okuma” belirli bir nedenle, belirli bir düzen ile tekrarlanan bir dizi davranışlar bütünüdür.

Her “mevlid okunuşu” bir sözlü kültür ortamıdır ve her tekrar kendine ait bir yapı sergiler. Her sözlü kültür ürününde/ortamında olduğu gibi Vesilet’ün-Necât’ın

da her okunuşu kalıp yapının tekrar edilmesiyle birlikte metnin bağlama uygun yardımcı öğelerle zenginleştirilerek icrası ve sözlü kültür ortamının her sefer yeniden kurgulanmasıdır.

b. Mevlid Geleneğinin Oluşumu

1. Mevlid Metinlerinin Edebî Sosyal ve Siyasal Kaynakları

1.1. Mevlid Metinlerinin Edebî Kaynağı

Hiz. Muhammed'in hayatı, ahlâkı ve gazâları hakkında yazılan siyerler bulunmakla birlikte mevlidler muhtevası ve kurgusu bakımından bu tür ürünlerden farklıdır. Mevlid tarzındaki eserlerde Nûr-i Muhammedî'nin yaratılışı, diğer peygamberlerden geçerek Hiz. Muhammed'e gelişi, peygamberin doğumu, doğumundan önceki ve sonraki olağanüstü haller, gençliği, davranışları, ailesi, mucizeleri, imânı, ölümü ve ölümünden sonra duyulan keder anlatılmaktadır.

Mevlidler, Hiz. Muhammed'in doğum günü dolayısıyla yapılan şenlik ve törenlerde okunmak amacıyla yazılmışlardır. Mevlid metinleri, sözlü ve yazılı gelenekte inananların Allah'a imanlarını ve peygambere olan bağlılıklarını ifade etmek üzere, okudukları, öğrendikleri, ezberledikleri ve uygun ortamlarda tekrarladıkları belirli bir sözlü ve yazılı edebî birikim üzerine kurulmuştur. Mevlid metinlerinin esin kaynağını oluşturan bu sözlü ve yazılı birikim arasında başta Kur'an-ı Kerim (âyetler) ve sünnet (hadisler ve peygamber hayatı) olmakla birlikte, siyer, şemail-i şerif, hilye gibi peygamberin vasıflarını aktaran ürünler; peygamber kıssaları; dinî ve ahlâkî destanlar; hikâyeler, menkıbeler, vb ürünler mevcuttur. Bunlara ek olarak tasavvuf anlayışı etrafında oluşmuş, tasavvuf umdelerini tanıtan, yayan; edebiyat disiplini içinde "tasavvuf edebiyatı" ayrımı veya adı ile anılan çerçevede üretilen ve tüketilen tevhid, na't, münacaat, nutuk, devriye vb. kaynaklar da mevlid metinlerinin temelini oluşturmuşlardır.

“Şemâil” sözcüğü huy, ahlâk, yaratılış/tabiât anlamına gelir. Şemâiller Hz. Muhammed’in vücut yapısını, güzel ahlâkını, hâl ve hareketlerini, tavır ve davranışlarını bir bütün olarak ele alan, peygamberin şahsî ve sosyal yaşamından bahseden, onun “insan olma” özelliğini ortaya koyan eserlerdir. Şemâil kitaplarında peygamberin bedenî özellikleri, kullandığı eşya, oturup kalkması, yemek yemesi, konuşma âdâbı, ibadetleri kısaca yaşamı ve ölümü hakkında bilgi verilmiştir (Yardım 1997: 5); (Aykın 1967: 5-9). Şemaîllerin kaynağı “kütüb-i sitte” adıyla bilinen büyük hadis kitaplarında kayıtlı bulunan hadis-i şeriflerdir. Şemâil-i şerifler Hz. Muhammed’in Nûr-i Muhammedî’yi taşıyan örnek insan olması bakımından onun ibadet, ahlâk, davranış ve yaşayışını Allah’tan başka varlık âleminin en güzeli olan vücudunun güzelliklerini aktarmaktadırlar.

Hz. Muhammed’in hayatını anlatan eserlerin genel adı “siyer”dir. VIII. yüzyıldan itibaren XX. yüzyıla kadar hemen hemen aynı kaynaklar ve bilgiler kullanılarak pekçok siyer-i nebî kaleme alınmıştır. “Siyer” tavır, hareket, hayat, vaziyet, hâl gibi anlamlar taşıyan “sîre” sözcüğünün çoğuludur. Siyer genel olarak hâl tercümesi anlamında kullanılmışsa da terim olarak Hz. Muhammed’in hayatını konu edinen ürünlerdir. İslâmî ilimlerden biri olarak kabul edilen siyer, sünneti konu edinmesi nedeniyle hadis, tefsir, fıkıh (hukuk) gibi işlemlerin de önemli bir yardımcısıdır. Manzum sîreler ekseriya “mevlid” olarak adlandırılmakta ve mesnevî şeklinde yazılmaktadır.

“Süs, cevher, güzel yüz, güzel sıfatlar ve güzellik” anlamına gelen hilye, Hz. Muhammed’in yaradılışını, dış görünüşünü, vücudunun şeklini ve sahip olduğu bütün meziyetleri ifade etmek üzere yazılan ve Türk Edebiyatı’nda “Hilye-i Şerif”, “Hilye-i Saadet” adlarıyla bilinen ürünlerdir. Kaynağını şemâil-i şeriflerden alan hilyeler gelişerek bir edebî tür halini almıştır (Akkul 1965). Hilyeler “Hz. Muhammed’in diğer peygamberlerin ve dört halifenin iç ve dış, maddî ve manevî özelliklerini tasvir eden edebî eserlerdir” (Pala 1991: 253). Hilyeler, Hz. Muhammed’in vefatından sonra onun vasıflarını öğrenmek isteyenlerin çoğalması, bu konuda bilgi sahibi olanların bildiklerini rivayet etmeleri üzerine zamanla oluşmaya ve yayılmaya

başlamıştır. Hilyelerin esasını Hz. Ali, Hz. Ayşe, İbn Ebu Hâle, Enes Mâlik, Ebû Hureyre, İbn Hâlid, Ebû Tufeyl, Câfer gibi tanınmış ve güvenilir hadis rivayetçilerinden nakledilen hadisler oluşturur (Külekçi 1988: 35).

Mi'râciye veya Mi'râc-nâme "Hz. Muhammed'in mi'râc mucizesini anlatan genellikle mesnevî veya kaside nazım şekilleriyle yazılmış kısa şiirler ile uzun mensur ürünlerin adıdır" (Akar 1987: 6). Mi'râciyelerin ilk kaynağı Kur'an-ı Kerim'in İsrâ ve Necm surelerinin mi'râcla ilgili ayetleri ile siret kitapları ve hadis metinlerinde mi'râc hadisesini anlatan sahabe rivayetleridir. Mi'râciyelerde Hz. Muhammed'in Burak'a binmesi, Mescid-i Aksâ'ya isrâ edilmesi, süt ikramı, semâdan semâya yükselişi, Hz. Musa'nın ağlaması, Sidre-i Muntehâ'ya ulaşması, Sidre-i Muntehâ'nın dibinden çıkan nehir, Sidre'yi kaplayan nurlar, Beyt-i Mâmûr, müslümanlara hediye edilen beş vakit namaz, peygamberlerle mülâkâtı, mufâhâresi ve dönüşü konu edilir.

Tevhidler Divan ve Tekke edebiyatlarında "Allah'ın varlığına ve birliğine" dâir yazılan manzum ve mensur eserlerdir. Klâsik eserlerin tevhid ile başladığı bilinmektedir. Manzum tevhidler kaside, gazel ve mesnevî tarzındadır. Tevhidde ayet ve hadisler aynen, meâlen veya telmihen alınarak manzum hale getirilirler. "Tasavvufî tevhidlerin genel karakterini tefekkür, feraset ve tevil oluşturur" (Güzel 1989: 29). Tevhidler Allah'ın birliği, esmâsı, fiilleri, sıfatı ve zâtı söz konusu edilerek insan bilgisinin Allah'ın zâtını idrâkı, tevhid makamları, kesret-vahdet ilişkisi, yaratılış ve kâinatın aslî yapısı gibi bir çok fikir unsurunun bir arada yorumlandığı ürünlerdir (Tarlan 1936: 4).

Emine Yeniterzi'nin tanımıyla birşeyi medhetmek, överek anlatmak, vasıflandırmak anlamlarını taşıyan "na't", bilhassa Hz. Muhammed'in özelliklerini överek anlatan, bu nedenle "na't-şerif"; "na't-ı nebevî", "na't-ı resûl"; "na't-ı peygamberî" adıyla bilinen ürünlerdir. Dört halife için yazılan na'tlara "na't-ı çâr-yâr"; sadece Hz. Ali için yazılanlara ise "na't-ı Ali" adı verilir (Yeniterzi 1993: 1). Hz. Muhammed hayattayken yazılması ve ona sunulması nedeniyle Ka'b bin

Zübeyr'in "Bâned Suâd" adlı kasidesi ilk na't örneği olarak kabul edilmiştir. Ka'b'dan sonra el-Busîrî'nin "Kaside-i Bürde" adlı eseri ün kazanmıştır. Kaside-i Bürde'yi felçliyen yazan El-Busîrî rüyasında Hz. Muhammed'in omuzundaki hırkayı çıkararak, kendi omzuna attığını görür. Bu rüyadan sonra El-Busîrî sağlığına kavuşur. Bu olaydan sonra halk Kaside-i Bürde'nin kerametine inanarak muska olarak kullanmış, cenaze törenlerinde okunması âdet olmuştur.

Münacaat, sözlükte "fısıldama, kulağa söyleme, Allah'a dua etme, yalvarma, Allah'a dua mevzulu manzume" (Güzel 1989: 294) anlamına gelir ve Hz Muhammed'in şefaatinı dilemek üzere de yazılır. Peygamber için yazılan münacaatlar, na'tlardan muhteva yönüyle ayrılırlar. Klâsik Türk Edebiyatı'nda divanlara tevhid ve münacaat ile başlandığı gibi divanlar dışındaki İslâmî eserlerin başında da münacaatların yer aldığı görülmektedir. Münacaatlar manzum veya mensur olabilirler. Manzum münacaatlar genellikle kaside, gazel, kıt'a, mesnevî tarzlarında yazılırlar. Münacaatlarda yer alan esaslar tevhidlerde olduğu gibi âyet ve hadislerden bizzat iktibas edilerek veya bu iki kaynaktan meâlen, telmihen alınarak yazılmışlardır. Mensur ürünlerde kuvvetli bir secî görülür.

Yaratıcının "kut"u ile cisimlenerek yürüyüşüne gönderilen ruhun çeşitli aşamalardan geçip olgunlaşarak tekrar yaradana dönmesi düşüncesini işleyen devriyeler, kâinatın Allah'ın gücüne delil olarak gösterildiği, Nur-i Muhammedî'nin bütün peygamberlerden geçerek Hz. Muhammed'e ulaştığı ve onun vasıtasıyla tüm insanlara aktarıldığının ifade edildiği, maddî hayatın geçiciliğine karşılık manevî zenginliğin bâki kalacağını vurgulayan ürünlerdir. Devriyelerde yoğun bir iman gücü ve tevekkül görülür.

"Tanrı'ya ait" anlamını taşıyan, dinî-tasavvufî edebiyatın üretim-tüketim bakımından en yaygın ürünü olan "ilâhî" bireyin yaradana olan saygı, sevgi ve bağlılığını derin hislerle, belirli bir tema çerçevesine bağımlı kalmak zorunluluğu duyulmaksızın dile getirilen manzum ürünlerdir. Diğer tüm dinî-tasavvufî edebiyat ürünlerine oranla, yoğun bir yaradan anlayışının akıcı dil ve okuyanı/ dinleyeni/

söyleyeni saran bir duygu seli ile coşturmak üzere üretilen ilâhiler her dönemde beğeni toplamıştır.

En kısa ve belirgin biçimiyle “Hz. Muhammed merkezli ehl-i beyt ve sahabe-i kirâma beslenen saygı ve sevgiyi dile getiren” mevlidler yukarıda bahsedilen sözlü ve yazılı edebî kültür ürünlerinin muhtevalarını bünyesinde toplayan; geniş çerçeveli ve yaygın tabanlı dinî-tasavvufî kültür birikimi üzerine kurulmuş; genellikle mesnevî tarzında hazırlanan yazılı metinlerdir. Kur'an-ı Kerim ve hadisler dışında mevlid mesnevilerini besleyen ana kaynağın bir kısmı zamanla anonimleşerek söyleyeni/yazanı belirli-sözlü/yazılı mevlid metinleri ortaya çıkmıştır. Mevlid müellifleri bu kaynağı kültürel ve sosyal birikimleriyle değerlendirip, yetenekleri ve dünya görüşleri doğrultusunda yoğurup-harmanlayıp, kendilerinden önce verilen mevlidlerden esinlenerek tümevarım yöntemiyle dönemin dil ve uslûp özelliklerine göre yeniden düzenleyerek taklit veya te'lif ürünler ortaya koymuşlardır. Adında “mevlid” sözcüğü bulunmamakla birlikte aynı muhtevayı işleyen, yansıtan eserler de “mevlid türü” kapsamında değerlendirilmektedir.

Türkler arasında mevlidin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Buna rağmen ünlü divan şairlerinin hemen hepsi bu konuya uzak durmuşlardır. Mevlid yazarları genellikle din adamları arasından çıkmıştır. Pala (1995: 376)'ya göre, bazı mevlid metinleri arasına tasavvufî ilâhiler karışmışsa da mevlidler tamamen dinî edebiyat ürünleridir. Bu nedenle Türk Edebiyatı'ndaki mevlidler dil, şekil, uslûp vs. yönlerinden fazla başarılı sayılamaz.

1.2. Mevlid Metinlerinin Sosyal ve Siyasal Kaynakları

Baykal, çalışmasının “Mevlidin Yazılmasının İçtimai Sebepleri” (Baykal 1952 9-12) başlığında Hz. Muhammed zamanında mevlid yazılmadığını, daha sonra ediplerin onun doğum yılını kutlamak için kasideler yazmaya başladığını belirttikten sonra ilk defa 1233 yılında yapılan bu kutlamaların siyâsî ve sosyal nedenlerine değinmiştir. Baykal (1952: 10)'a göre, mevlid metinlerinin kaleme alınması, zamanla

sayılarının artması ve mevlid kutlamalarının iki ana nedeni vardır. Birincisi, Cengiz ordularının Anadolu'nun doğusunu istilâ etmesi ile Musul ve Erbil civarındaki halkın birliğini yitirip dağılmasıdır. Birliğin kurulabilmesi için ehl-i sünnet anlayışını yeniden oluşturmak birliğin yeniden kurulması gerekliliği; ikinci neden ise hızla gelişen batınî mezhebine karşı tedbir alınması zorunluluğu.. Abbasi Devleti'nin 1258'de yıkılmasına neden olan batınî propagandasının oluşturduğu karmaşayı ve anlaşmazlıkları gidermek için de halkı yeniden kuvvetli bir birlik bilincine ulaştırmak gerekmektedir.

Askerî istilâ ve sosyal karmaşa nedeniyle meydana gelen huzursuz ve gergin ortamı sakinleştirmek üzere çareler aranırken hadis bilgini İbn-i Dihye hazırladığı mevlid kasidesini Musul civarında bir atabek olan Erbil meliki Efdâl Muzafferüddin'e takdim etmiş; H.633/m.1233 oniki Rebi'ül-evvel'de ilk mevlid cemiyeti yapılmış ve kaside orada okunmuştur (Baykal 1952: 9-12). Bu tarihten sonra mevlid metinleri çoğalmış ve mevlid yazma bir gelenek halini almıştır.

Ahmet Ateş de konu üzerinde durmuştur. Ateş (1954: 5)'e göre X. yüzyılda Büveyhoğulları döneminde Bağdat'ta Muharrem ayında matem tutulması emri ve tâziyelerin yapılması ile şiî propagandasının yayılmasına karşılık sünnî telâkkiyi pekiştirecek bir bayramın oluşumu zorunluluğu belirmiştir. "Mevlidlerde üstü kapalı olarak görülen sünnî telâkki ve hattâ bu telâkkinin propagandasını yapıyormuş gibi hissedilen durumun" (Ateş 1954: 5) kaynağı dönemin siyâsî ve sosyal yaşamına bağlıdır. Hz. Muhammed'in övüldüğü metinler böyle bir dönemde toplumun sosyal bağlarını kuvvetlendirmek ve baskılara direnebilme gücünü vermek üzere yazılmış ve okunmuştur. Zamanla rağbet gören bu tür süreklilik kazanmış ve pekçok şair ve yazar mevlid metinleri ortaya koymuştur.

2. İlk Mevlid Metinleri ve Mevlid Kutlamaları

2.1. Klâsik Arap, İran ve Türk Edebiyatlarında Mevlid Metinleri

2.1.1. Klâsik Arap Edebiyatında Mevlid Metinleri

Yukarıda bahsedilen “siret” veya “siyer”lerde mevlid içerikli bölümler yer almışsa da ilk özgün eser Ebu’l-Cevzî’nin (öl: 1200) Mevlidü’n-Nebî veya El-Arûs adlı eseridir. Bunu izleyenler:

-Ebu’l-Kâsım-ı Sebî (öl: 1203) Kitâbü’d Dürri’l-Munazzam fî Mevlidi’n-Nebiyi’l Maazzam (Pala 1995: 377). Bu kitabı yazanın adı (Ateş 1954: 10)de Ebu’l Abbas Muhammed bin Ahmede’l-Lahmiyyi’l-Azafî olarak geçer.

-İbnü’l-Arabî (öl: 1240) Kitâbü Mevlid-i Resuli’l-lah adıyla tanınmış olan El-Mevlidü’l-cismânî ve’r rûhânî (Ateş 1954: 11).

-Ebu’l-Hasan Ahmed bin ‘Adbi’l-Lâhi’l-Bekrî (öl: 1295) Kitâbü’l-Envârî ve Miftahi’l-esrârî ve’l-efkâr fî zikri nurî seyyidinâ Mustafa ve intikâlihî min el aslâbi’l-kerime ila’l-butuni’t-tahire (Ateş: 954: 11).

-Zemlekanî (öl: 1327) Mevlidü’n-Nebî (Pala 1995: 377).

-Abdü’l Aziz (1294-1366)in M.1335’de yazdığı Muhtasarü Sireti’n-Nebî.

-İbn-ül Cezerî olarak tanınan Şemsü’d-Dîn Muhammed b.Muhammed (1350-1459) nin El mevlidü’l-kebir veya Urfü’t-ta’rifî bi’l-mevlidi’s şerif. Ateş, İbn Cezerî’nin El mevlidu’l kebir’i yazmadan önce bir müddet Bursa’da yaşadığını ve Süleyman Çelebi ile görüşmüş olabileceklerini ifade etmekte fakat destekleyici bir bilgi vermemektedir (Ateş 1954: 13).

-İbn Hacer Heytemî (1505-1565) Muhtasar Kısasü’l-Mevlidi’s-Şerif

-Berzencî (öl: 1765) Mevlidü’n-Nebî.

-Ebu’l Abbas b. Abdullâh Lahmî (1174-1203) Mevlid

-Son üç mevlid metni Pekolcay’ın Fuchs, Brockelmann ve Bel’den naklettiği bilgiye göre XX. yüzyıl ortalarında Mekke’de okunan mevlidlerdir (Pekolcay 1992: 34-35).

Ateş, mevlid adını taşımamakla birlikte “Er-Ravzatü’l-nazire” adlı Hz. Muhammed’in hayatına dair manzum bir eserin şerhi olan Ed-Dürretü’l-Fâhire’de bu tür eserler arasında bulunduğunu belirtmekte ve manzum olması nedeniyle bu eserin Süleyman Çelebi’nin Vesilet’ün-Necât’ına benzediğini ifade etmektedir (Ateş 1954: 11).

2.1.2. Klâsik İran Edebiyatında Mevlid Metinleri

Ateş (1954: 14).’in verdiği bilgiye göre Klâsik İran Edebiyatı’nın ilk devirlerinde peygamber’in hayatına ve vasıflarına dair doğrudan doğruya farsça olarak kaleme alınmış eserlere rastlanmamıştır. XIII. yüzyılın ikinci yarısında İbn Hişâm’ın “Sîre”si, El-Vâkidî’nin (ö.H.207/M.823) “Kitâbü’l-megâzî”si, muhaddis Muhammed b. ‘İsâ Tirmizî’nin peygamber’in maddî ve ahlâkî özelliklerinden bahseden “Kitâbü’ş-şemâ’ili’n-Nebî”si vb. gibi konu bakımından mevlidlere yakın eserlerin, farsçaya tercüme edildiği bilinmektedir. Fakat bunların hiçbirini “mevlid metni” olarak değerlendirilmemelidir.

Ateş’in ifadesiyle; İran’da daha sonraki yüzyıllarda gittikçe artan şîlik ile Muharrem ayının ilk günlerinden başlayarak, Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehit edilmesi dolayısıyla matem tutulması ve bu sırada büyük törenler ve tâziyeler yapılması, Hz. Muhammed’in doğum günü nedeniyle büyük şenlikler yapılmasını engellemiş; Klâsik İran Edebiyatı’nda Peygamberin doğumunu nazım veya nesir ile anlatan ve topluluklarda okunmak üzere kaleme alınan eserler yaygınlık kazanmamış buna karşılık, Hz. Hüseyin’in şehit edilmesini anlatan, Muharrem ayında veya diğer zamanlarda okunmak üzere yazılmış, pek çok eser verilmiştir. Klâsik İran Edebiyatı’nda adında “mevlid” sözcüğü bulunan bir tek esere rastlanmaktadır. Bu eser, H.758/m.1357’de ölen Sa’idü’l-Dîn Muhammed b. Mes’ûdini’l-Kâzarûnî’nin “Mevlidü’n Nebî” veya “Mevlidü’l-Mustafâ” adı ile tanınan “El-Muhtakâ fî siyeri’l-mevlidi’n-Nebiyyîl-Mustafâ” adlı eserinin tercümesidir. Tercüme müellifin oğlu ‘Afîfî’l-Dîn b Sa’idi’l-Dîn el-Kâzarûnî tarafından yapılmıştır ve “Terceme-i Mevlûd-i Mustafâ” adını taşır. Eser, H.760/M.1358’de Şiraz’da tamamlanmıştır. Bu eser daha ziyade “Siyer-i ‘Afîfî” veya “Siyer-i Kâzerûnî” adını taşır ve hiç bir suretle bir mevlid kitabı olarak değerlendirilmez. Bundan dolayı, İstanbul’da Nuruosmaniye ve Fatih kütüphanelerinde birkaç yazma nüshası bulunan bu son eser de gözönünde bulundurulmak şartı ile, Klâsik İran Edebiyatı’nda mevlid tarzında bir eser yazılmamış olduğunu kabul etmek gerekir (Ateş 1954: 14-15).

Zamanla müslümanların yaşadığı her coğrafyada mevlid metinleri üretilmiş; Arnavutca, Kürtce, Cava Dilinde, Boşnakca, Rumca, Çerkesce, Ordu Dilinde, Sevahili Dilinde, Alhamyada (Arap harfleri ile yazılmış İspanya ve havalisi dili), ve Tatarca mevlidler de yazılmıştır (Okiç 1975: 18-78).

Konu ile ilgili incelemelerden elde edilen bilgilere göre mevlid metinlerinin Hz. Muhammed'in ölümünü izleyen ilk dönemlerde, İslâm peygamberini anmak için yapılan toplantılarda okunmasına karşı çıkıldığı fakat daha sonra bid'atü'l-hasene (iyi, güzel bid'at) sayıldığı şeriate aykırı bir hareket olmadığı kabulünün yerleştiği belirtilmiştir. Mevlid okumasının başında ve arasında Kur'an-ı Kerim tilâveti, Allah'ın birliğinin ve yaratıcı gücünün aktarılması, peygamberlerin ve Hz. Muhammed'in övülmesi, sahâbî hallerinin tercümeleri, İslâm ahlâkının kıssalar vasıtasıyla anlatılması, âyet ve hâdislerin meâl ve tefsirlerinin verilmesi gibi öğeler bu kabulün yerleşmesine neden olmuş; halka İslâm dinini ve onun örnek insanı olan Hz. Muhammed'i tanıtmaya vesile olan mevlid metinleri yayılmaya ve üretilmeye başlanmış, giderek gelenek halini almıştır.

2.1.3. Klâsik Türk Edebiyatında Mevlid Metinleri

Türk Edebiyatı'nda yazılmış mevlid metinlerinin niteliği, niceliği ve kullanım ortamları incelenirken öncelikle Süleyman Çelebi'nin Vesilet'ün-Necât adlı eserinin dikkate alınması gerekir. Vesilet'ün-Necât Türk Edebiyatı tarihinde ilk "mevlid" metni olarak kabul edilmiş, eser hakkında yapılan tüm monografik çalışmalarda XV. yüzyıldan sonra yazılan mevlidlere yapı-dil-anlam-kurgu bakımından önemli etkileri olduğu ifade edilmiş ve çeşitli örneklerle bu kabul delillendirilmiştir.

Süleyman Çelebi'yi tanıtan ve Vesilet'ün-Necât'ı inceleyen araştırmalar, temel başvuru kaynakları ve popüler yayınların sayısı çok olmakla birlikte verilen bilgiler birbirini tekrarlar niteliktedir. Edebiyat tarihi kitaplarında bu konu hakkında yararlanılan ilk yazılı kaynakların XVI. yüzyıldan itibaren tutulan şura tezkireleri olduğu görülmektedir. Dinî, tasavvufî, dinî-tasavvufî (Köprülü 1981, 1984, 1991);

(Güzel 1989), İslâmî-Türk Edebiyatı (Pekolcay 1975), Türk Edebiyatı, Türk Edebiyatı Tarihi (Levent 1943), Türkiye Edebiyatı (Timurtaş 1992) adlarıyla yayınlanan ve Türk Edebiyatı tarihini inceleyen pek çok çalışmada ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Süleyman Çelebi tanıtılmakta ve Vesilet'ün-Necât hakkında bilgi verilmektedir. Bütün bilimsel incelemelerde konu hakkında tezkirelerden elde edilen bilgilerin son derece karışık ve tutarsızlıklarla dolu olduğu ifade edilmiştir.

2.2. İlk Mevlid Kutlamaları

Hız. Muhammed'i övmek, onun üstün vasıflarından bahsetmek üzere şiir yazmak geleneği Hız. Muhammed yaşarken başlamış, müminlerin sevgisi ve saygısı dönemin ünlü şairleri tarafından dile getirilmiştir. Ölümünden sonra da bu duygusal bağın aynı yöntemlerle ifadelendirilmesi, doğduğu evin, kabrinin ziyareti, eşyasının "kutsal emanetler" adıyla anılması, doğumunun kutlanması, ölüm gününde ruhuna bağışlar yapılması halk arasında "Hız. Muhammed Kültü" nün oluşumuna yön vermiştir.

İslâm dini kurallarını ve yaşam tarzını belirleyen Kur'an-ı Kerim'de bu tür uygulamalarla ilgili belirleyici/açıklayıcı bir hüküm bulunmamaktadır. Bütün kitabî dinler gibi İslâm da halk arasında şekilenir. İnanç, ibadet ve törenlerle dışa vurulur.. Dini kabul eden toplumun kültürel değerler sistemi ile millî kimliğinden kaynaklanan din ve dünya görüşünün dışa vurumunda aldığı görünüm/şekil siyasî radikal yaklaşımlar tarafından reddedilse dahî toplum tarafından katılımıla sürdürölmekte ve her fırsatta inanç tazelenmekte, birlik ve beraberlik ruhu canlı tutulmaktadır.

Erbil Atabeyliği döneminde sistemleştirilmiş kutlamalar Haricî ve Batınî akımların etkisini hafifletmek ve Tanrı'nın birliğini, Hız. Muhammed sevgi ve saygısını vurgulayarak halk arasında oluşan inanç karmaşasını engellemek ve karşıt fikirlerle çatışan gruplar arasında birlik ruhunu yeniden canlandırma görevini üstlenmiştir. Mevlid kutlamalarının sözel kısmı Hız. Muhammed'in doğduğu evin ziyareti sırasında şiirlerin okunması, selâm ve salât cümlelerinin tekrarlanmasıyla

oluşmaya başlamış; Müslümanlar formüler dille peygambere sevgi, hürmet ve saygılarını sunmuşlardır.

Fâtımîler döneminde mevlid kutlamaları bayram olarak kabul edilmiş ve kapsamlı şenlikler yapılmıştır. Şîî Fâtımîler Hz. Muhammed'den başka Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve halife için de aynı tarzda tantanalı törenler düzenlemişlerdir. Mevlid kutlamaları sarayda halifenin huzurunda yapılır, saray balkonlarından birinde perde arkasında oturan halife törene bulunduğu yerden katılırdı. Kahire'den gelen üç hatib sıra ile vaaz eder, kutlama sırasında ikram ve ihsanlarda bulunulurdu. Fâtımî mevlid toplantılarında ruh ve anlam bakımından Şîî etkisi görülmekteydi. Dinî, siyâsî, mülkî ve askerî yüksek çevrelerin katılımıyla gerçekleşen Fâtımî mevlid törenleri halka yansımamıştır (Dalcı 1982: 28-29); (Mez 1938: 110).

Abbassiler döneminde mevlid kutlamaları önce XI. yüzyılda Bağdat yakınlarındaki Ukberâ Kasabası halkı tarafından düzenlenmiş, daha sonra bu tören Bağdad'da da tekrarlanmaya başlamıştır. Törenler sırasında Dicle nehri üzerinde kayık donanmaları yapılmış; kent sokakları büyük boy mumlarla aydınlatılmıştır. Halk tarafından düzenlenen şenliklere halife ve devlet erkânı da katılmıştır. Eğlencelik ve seyirlik niteliği ağır basan bu kutlamalar sırasında şiirler, kasideler ve Kur'an-ı Kerim okunur, ikram ve ihsanda bulunulurdu. Bu dönemde şîî ve sünnî kesimler tarafından ayrı ayrı yapılan mevlid kutlamaları bir anlamda siyasî gücün ortaya konması ve her iki tarafın kendi anlayışlarına göre İslâm dinini sahiplenme düşüncesiyle beslenmiştir. Bu dönemde şîî ve sünnî kesimler tarafından ayrı ayrı yapılan mevlid kutlamaları bir anlamda siyasî gücün ortaya konması ve her iki tarafın kendi anlayışlarına göre İslâm dinini sahiplenme düşüncesiyle beslenmiştir (Fuchs 1966: 172-173).

Mevlid kutlamalarının sistematize edilmesi, kuralların ve ana yapının belirlenmesi Selçuklu İmparatorluğu'na bağlı Erbil Atabeyliği'nde olmuştur. Din ve devlet erkânı ile halkın katıldığı kutlamaların öncüsü Erbil Atabeyi Muzafferü'd din Kök Böri (öl. H.630-M.1233)dir. Kökböri dönemi mevlid kutlamaları hakkında

kaynaklardan elde edilen bilgilerin tamamı 1211 Erbil doğumlu tarihçi İbn-i Hallikan'ın verdiği bilgilere dayanmaktadır (Ateş 1968: 22-23).

Erbil'de uzun zaman süren ve özenle yapılan kutlama hazırlıkları yapılırdı. Bağdat, Musul, Cezire, Nusaybin ve İran'dan birçok fakih, sûfi, vâiz ve kari Muharrem ayından itibaren Rebi'ül-evvel ayının ilk günlerine kadar Erbil'e gelir ve Kök Börü'nin konukseverliği ile ağırlanırlardı. Konuklar kale kapısı önündeki geniş meydanda kurulmuş geçici "uydu kent"e yerleştirilir; barınma ve iâşe ihtiyaçları karşılanır; musikî meclisleri, hokkabaz gösterileri, satranç ve av partileri ile hoş vakit geçirmeleri sağlanırdı. Erbil Atabeyi de uydu kentin bir kulesine taşınır, devlet adamları ve konuklarla yakından ilgilenirdi. Sefer ayının ilk gününde kent sokakları kandillerle donatılır, mevlid akşamı namazdan sonra Atabey'in de katıldığı fener alayı düzenlenir, semâ ve zikir yapılırdı. Mevlid günü meydanda toplanılır, vaizler kendileri için kurulmuş kürsüden vaaz verir, hükümdar da dahil olmak üzere konuklar ve halk vaazı dinlerdi. Vaaz bitince ileri gelen konuklar kule saraya davet edilir ve hil'atlerle ödüllendirilirlerdi. Halka meydan sofralarında; ileri gelenlere ise tekke içinde ziyafet verilirdi. Aynı günün gecesi zikir ve semâ tekrarlanır, hediye ve câizeler dağıtılırdı. Mevlid gününün ihtilâflı olması nedeniyle kutlamalar bir yıl sekiz, ertesi yıl oniki Rebiülevvel'de yapılırdı. Erbil törenleri halkın dinî duygularına tercüman olan bir bayram niteliği taşır. Bu kutlamalar Selçuklular tarafından Mısır'a taşınmış, buradan Mekke'ye geçmiştir. Zamanla Kuzey Afrika sahili boyunca Septe, Tlemesen, Fas ve İspanya'ya; doğuda ise Hindistan'a ulaşmıştır (Fuchs 1966: 173).

Osmanlılarda saray, konak ve tekkelerde yapılan mevlid kutlamaları, III. Murad devrinde (1574-1595), 1590'da İmparatorluk teşrifatında yer almıştır (Banoğlu t.y.: 151-152). Kutlamalar zaman içinde bayram niteliğine bürünmüştür. İlk devirlerde Ayasofya, 1610'dan sonra Sultanahmet Camii'nde yapılan mevlid alaylarına padişah, sadrazam, şeyh-ül İslâm, vezirler, kazaskerler, bilginler, şeyhler, ağalar, müderrisler dâhil olmak üzere devlet erkânı ve halk katılmıştır. İstanbul'da halka açık büyük mevlid alayları, II. Bayezid devrinden itibaren Kara Mustafa Paşa Dergâhı'nda

yapılmış, kutlamalar resmî kimlik kazandıktan sonra da dergâhtaki kutlamalar devam etmiştir.

Kutlama, padişahın hünkâr mahfilinde yerini almasından sonra başlar. Müezzin mahfilinde Kur'an-ı Kerim tilâvet olunur, târif-han tarafından Hz. Muhammed'in yüksek vasıflarını açıklayan ta'rif okunur, Ayasofya ve Sultanahmet şeyhleri vaaz verir, şerbet ve buhur dağıtılırdı. Vaaz bittikten sonra şeyhlere ferâce ve samur kürkleri ihsân olunurdu. Sırasıyla kürsüye çıkan mevlidhanlar mevlidden parçalar okur ve hil'atle ödüllendirilirdi. İkinci mevlidhandan sonra müjdecibaşı Emîr'ül Hacc olan beylerbeyi veya vezirin hacı kafilesinin Şam'a ulaştığını bildiren mektubu sadrazama teslim eder, mektup reisülküttâba aktarılır, padişahın huzurunda okunduktan sonra dârüssâade ağasına, reisülküttâba ve müjdecibaşıya hil'atler ihsân olunurdu. Padişah peşkirağası vasıtasıyla sadrazama Medine'den gelen hurmadan hediye eder, o da bunları çevresine dağıtırdı. Peşkirağasına para ihsânında bulunulurdu. Üçüncü mevlidhan kürsüye çıkınca zevâta şeker tablalarıyla şeker sunulurdu. Mevlidhan kürsüden indikten sonra padişah saraya döner, halk dağılır kutlama biterdi (Dalcı 1982: 30-34); (Ercan 1979: 21-28); (Banoğlu t.y.: 151-152); (Fuchs 1966: 171-176); (Çağatay 1994: 360).

Özetlenerek aktarılan bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere saray çevresinde yapılan Osmanlı mevlid kutlamaları , devlet protokolü sayılması nedeniyle askerî ve sivil erkânın katıldığı, çok sayıda yetkilinin görev aldığı, usul ve uygulamalarda hiyerarşik düzenin korunduğu dinî törenlerdir. Genellikle Sultanahmet Camii'nde yapılan kutlamalar daha sonra Bayezıt, Nusretiye, Beylerbeyi camilerinde gerçekleşmiştir. II. Mahmut ve Tanzimât'tan sonra eski teşrifât kurallarına uyulmakla birlikte devrin anlayışı içinde mevlid alaylarına padişahın camiye geliş ve gidişinde askerî tören ve resmi geçit yapmak; beş namaz vakti harb gemilerinden ve tophaneden top atmak; minareleri, sarayları ve resmî binaları donatıp aydınlatmak gibi yeni öğeler eklenmiştir

Osmanlı İmparatorluğu döneminde tarikat âdâb ve erkânı gereği veya diğer dinî çevreler arasında daha önceki tarihlerde de yapılan mevlid kutlamaları XVI. yüzyılda devlet protokolüne dahil edilmiş, İmparatorluğun her bölgesinde mevlid alayları düzenlenmiştir. Geniş bir coğrafya üzerinde kurulmuş İmparatorluk düzeninde mevlid alayı uygulamaları bölgesel/yerel katılımlarla şekillenmiştir. Türk kültüründe mevlid kutlamaları devletin dinî, askerî, mülkî erkânına yönelik olmamış ilk dönemlerden itibaren halk da kutlamalara katılmış ve zamanla gelenekleşerek aile ortamlarında çeşitli vesilelerle tekrarlanmıştır.

Osmanlılar Devrinde Mekke’de de düzenli törenler yapılırdı. Her yıl Ramazan ayının onyedinci günü akşam namazından sonra meş’ale ve kandillerle Mescid-i Haram’dan çıkılarak, Hz. Muhammed’in doğduğu eve gelinir ve kutlama yapıldıktan sonra Kâbe’ye dönülürdü. “Mevlidü’n Nebî” civarındaki evler, kandiller, sancaklarla süslenir, halka helva ve şeker dağıtılırdı (Dalcı 1982: 33). Mekke’de mevlid, bayram havası içinde kutlanırdı.

1910 yılında mevlid, resmî bayram olarak kabul edilmiş, mevlid alayları İmparatorluğun son devrine kadar sürmüştü (Fuchs 1966: 174) ve İmparatorluğun resmen yıkılmasıyla birlikte bu niteliğini yitirmiştir.

İlk uygulamalardan itibaren mevlid kutlamalarında peygamber’in doğumunu, hayatını ve vasıflarını öven manzum eserler okunmuştur. Eserlerin kaynağını Fâtımîlerin merkezi Kahire’de ve Erbil’de söylenen dinî vaazlar oluşturmuştur. Edebiyat tarihinde İbn Dihye’nin Muzafferü’d din Kökböri’ye sunduğu 1231/1232 tarihli “Kitâb el-tanvir fi mavlid al-sirâc al-münir” bu alanda kaleme alınmış ilk eser olarak kabul edilmiştir. Kandil alayı, ziyafet ve panayır niteliğinde olan mevlid kutlamalarında mevlid metnlerinin okunması kısa zamanda kutlamaların vazgeçilmez bir ögesi haline gelmiştir. Fuchs (1971: 174)’a göre Mekke’de yapılan mevlid kutlamasında mevlid metninin okunması gelenekten öteye geçerek töreleşmiştir. Dindar kimseler, oniki rebiülevvelden önce her akşam toplanarak mevlid metnini okurlar, okuma mevlid günü bitirilir ve dua yapılır.

c. Vesilet'ün-Necât

Türk Edebiyatı'nın Anadolu sahasında gelişmeye ve köklenmeye başladığı XIV.-XV. yüzyıllarda bu edebiyatın en etkili eserlerinden birini kaleme alan Süleyman Çelebi hakkında ilk kaynaklar Lâtîfi Tezkiresi, Müverrih Ali'nin Künhü'l-Ahbâr'ı, Belig'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı ve diğer tezkirelerdir (Ateş 1954: 23).

Lâtîfi Tezkiresi'nde Süleyman Çelebi'nin İvaz Paşa'nın oğlu ve şair Atâî'nin ağabeyi olduğu bildirilmektedir (Timurtaş 1970: I); ancak Süleyman Çelebi'nin doğduğu kabul edilen yıllarda Atâî'nin elli yaşlarında olabileceği konusu bilgiyi geçersiz kılmaktadır (Ateş 1954: 23-24). Gelibolu'lu Ali'nin Künhü'l-Ahbâr'da verdiği bilgi bilim çevrelerince doğru kabul edilmektedir. Gelibolu'lu Ali'ye göre Süleyman Çelebi anne tarafından Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Ede-Bâli'nin oğlu olan ve Orhan Gazi ile silâh arkadaşlığı yaptığı rivayet edilen Şeyh Mahmud'un torunudur. Şeyh Mahmud'un oğlu Ahmed Paşa'nın Süleyman Çelebi'nin babası olduğu kabul edilmiştir Süleyman Çelebi'nin doğum tarihi hakkında da kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte Vesilet'ün-Necât'ın yazıldığı H.812/M.1409-1410 yıllarında müellifin altmış /altmışbeş yaşlarında olduğu bilgisinden yola çıkılarak H.752/M.1346/1351 yıllarında doğduğu kabul edilmiştir. Düzenli bir eğitim aldığı ve zamanın ilimlerinden haberdâr olduğu bildirilen Süleyman Çelebi, Gelibolu'lu Ali ve Aşık Çelebi'nin eserlerindeki kayda göre, Yıldırım Bayezid Hân'ın divan imamlığında bulunmuştur. Lâtîfi, Buharalı Şeyh Emir Sultan'a intisab ettiğini ve onun halifelerinden olduğunu bildirmektedir. Süleyman Çelebi H.802/M.1399-1400 yıllarında tamamlanan Bursa Ulu Câmii'de imamlık yapmıştır. (Timurtaş 1979: I-II); (Pekolcay 1992: 13-14); (Aymutlu 1995: 11-24).

“Çelebi” genellikle Mevlâna soyundan veya Osmanlı Ailesi'nden olanlar ile din ilimlerinde geniş bilgisi olanlara verilen bir lâkaptır. Mevlid şairinin böyle bir

akrabalığı olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmuyorsa da ilmi ve eseri ile halk arasında kazandığı derin hürmet nedeniyle bu lâkabı almış olduğu söylenmelidir (Ateş 1954: 23) “Dede” lâkabı ise yine halkın Süleyman Çelebi’ye duyduğu saygıyı ve sevgiyi ifade etmek üzere verilmiştir.

Süleyman Çelebi’nin ölüm tarihi de kesin bilinmemektedir. Bursalı M. Tahir’in bu olay üzerine düşürdüğü “râhat-ı ervâh”ın ebced hesabı karşılığı H.825/M.1422’dir. Eski kaynaklarda onaylanmamakla birlikte bu tarih doğru kabul edilmiştir (Ateş 1954: 21-29); (Pekolcay 1992: 13-16); (Timurtaş 1970: I-III); (Aymutlu 1995: 11-24); (Kocatürk 1964: 244-245). Süleyman Çelebi’nin mezarı Bursa’da Çekirge yolu üzerinde eski kaplıca yakınında Yoğurtlu Baba Zâviyesi önündeki sırt üzerindedir. Eski mezar yerinde son zamanlarda bir türbe yapılmıştır (Timurtaş 1970: III).

Geleneksel kabul Süleyman Çelebi’nin Vesilet’ün-Necât’ı Hz. Muhammed’in diğer peygamberlerden üstün olduğunu ısbat etmek üzere yazmış olduğudur. Lâtîfî Tezkiresi’nde müellifin buna gerek görmesine Bursa’da bir vaizin Hz. Muhammed’in öbür peygamberlerden farkı olmadığını ileri süren sözleri olduğu belirtilmiş ve geçen olay anlatılmıştır (Timurtaş 1970: IV). Bursa’da bir vâiz camide va’z ettiği sırada “Biz onun (Allahın) peygamberlerinden hiç birini öbürlerinin arasından ayırmayız hepsine inanırız” meâlindeki “Lâ nūferrîku ahadın min rūsūlihi” (Bakara: 285) âyetini tefsir ederken, peygamberler arasında hiçbir fark olmadığını kendisinin bu âyet gereğince Hz. Muhammed’i İsa peygamberden üstün görmediğini söyler. Cemaat arasında bulunan bir zât itiraz eder. Kuvvetli ve kesin deliller ortaya koyarak bu âyete verilen anlamın yanlış olduğunu belirtir ve peygamberler arasında fark yoktur demekten murad, resullük ve nebilik bakımındandır, yoksa mertebe ve fazilet bakımından değil. Eğer her bakımdan olsaydı “o peygamberlerin kimini kimine üstün kıldık” meâlindeki “Tilke’r-rūsulü faddalnâ ba’dehüm alâ ba’dın” (Bakara: 253) âyetinin anlamı nasıl uygun düşerdi?” diye sorar. Fakat Bursa’lılar vâiz tarafını tutar. Bunun üzerine bu zât arap vilâyetlerine, Halep ve Mısır’a giderek kendi görüşünün

lehinde altı kere fetvâ getirirse de, vâiz sözünde ısrar eder; ancak yedincisinde vâizi yenmek mümkün olur (Timurtaş 1970: IV-V).

Süleyman Çelebi vâizin sözlerinden etkilenererek önce:

Ölmeyup İsâ göğsü bulduğu yol
Ümmetinden olmak için idi ol (Pekolcay: 1992: 66)

beytini söylemiş, buna Hz. Muhammed'in öteki peygamberlere üstünlüğünü göstermek için eserinin "Fî Beyân-ı Fıtrati rûhı Muhammed aleyhi's-selâm'ın ilk faslında

Dahi hem Musâ elindeki asâ
Oldı anun izzetine ejdehâ

Çok temennâ kıldılar hak'dan bular
Kim muhammed ümmetinden olalar

Gerçi kim bunlar dahı mürsel durur
Lâkin Ahmed efdâl ü ekmel durur

Zirâ efdâllığa ol elyak durur
Anı eyle bilmeyen ahmak durur (Pekolcay 1992: 67-68).

beyitlerini eklemiştir. Beyitlerdeki anlam derinliği ve yoğunluğu beğenildiği için Süleyman Çelebi Vesilet'ün-Necât'ı tamamlamıştır. Eserin nasıl, ne şekilde, hangi koşullarda kaleme alındığına dâir herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Latîfî Tezkiresi'nde kaydedilen rivayetin gerçek olup olmadığı bilinmemektedir. Olay gerçek olmasa bile Süleyman Çelebi'nin eserini Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden üstün olduğunu göstermek amacıyla yazdığı açıkça görülmektedir.

Vesilet'ün-Necât'ın yazılmasındaki ikinci gâye ise ehl-i sünnet akidesini yıkmak isteyenleri ve batınîlik propagandası yapanların halk üzerindeki etkisini azaltmak ve ortadan kaldırmaktır. Osmanlı Devleti'nin Fetret Devri'nden henüz kurtulduğu bir dönemde siyâsî, fikrî, dinî her tür akımın kaynaştığı ve etrafı karıştırdığı bir dönemde Süleyman Çelebi ehl-i sünnet görüşünü savunmuş ve insanları birliğe davet etmiştir.

Türk Edebiyatı Tarihi'nde Vesilet'ün-Necât'dan başka Süleyman Çelebi'ye ait olduğu bilinen ya da ona atfedilen başka bir eser yoktur. Dolayısıyla onun şair kimliğinden bahsetmek yanlış olacaktır. XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Süleyman Çelebi iman gücü yüksek, sağduyulu, bilgili, bilinçli, bireysel ve sosyal psikolojiden haberdâr, Hz. Muhammed sevgisini ve ehl-i sünnet akidesine olan bağlılığını toplumun estetik anlayışına uygun, reddedilemeyecek bir edâ, ince bir üslûp ve anlaşılır bir dil ile işleyerek toplumu birleştirmeyi ve yönlendirmeyi, inançlarını kuvvetlendirmeyi amaçlayan ve amacına ulaşan devrinin aydınlık düşünceli bir din adamıdır. Süleyman Çelebi; Ahmet Yesevî, Hacı Bektâş-ı Velî, Yunus Emre gibi mutasavvıfların izini takip ederek Türk'e Türk Dili ile İslâm dininin özünü anlatmış, adı ve eseri yüzyıllardan süzülerek günümüze ulaşmıştır.

Müslüman Batı Türkleri'nin edebî hayatı XIII. yüzyılda gelişmeye başlamış, XIV.-XV. yüzyıllarda güçlenmiş ve XVI. yüzyılda en değerli örneklerini vermiştir. Edebî dilin olgunlaşması, nazım şekillerinin yerleşmesi, konuların genişlemesi ve zenginleşmesi, terimlerin belirmesi, sözcük ve terkiplerin mümkün olduğunca aruz veznine uydurulmasında başarı sağlanması, mazmunlar üzerinde hâkimiyet kurulması, kısmen de olsa millî ve mahallî ruhun akislerinin edebiyatta belirmesi daha çok XV. yüzyılın genel özelliğini oluşturur. Bu dönemde önce dinî-didaktik karakterli daha sonra hammasî/epik-lirik ürünler meydana getirilmiş ve zamanla Anadolu Edebî Türk Dili, sanat gücü yüksek başarılı bir ifadeye elverişli hale gelmiştir.

Mesnevî, her beyti kendi arasında kafiyeli olan nazım türü ve bu nazım şeklinde ortaya konan eserlerin genel adıdır. Mesnevî kafiye bulma sıkıntısına yol açmadığı için genellikle hikâye veya öğretici nitelikte uzun konuların anlatımında kullanılır. Türk Edebiyatı'nda ilk mesnevî Yusuf Hâs Hâcib'in "Kutadgu Bilig" adlı eseridir. Anadolu'da gelişen Türk Edebiyatı'nın mesnevî türündeki ilk örneklerini XIII. yüzyılda Ahmet Fakih'in Çarhnâmes'si ile Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha'sı oluşturur. XV. yüzyılda manzum dinî edebiyat siyer, hadis, fıkıh, maktel, destan, gazavatnâme gibi edebî türlerde yayılma ve olgunlaşma kaydetmiştir (Karahana: 1980: 241). Bu yüzyılda Süleyman Çelebi, Ahmet Dâi, Şeyhî, Hamdullah Hamdî, Devletoglu Yusuf, Yazıcıoglu Mehmet, Halilî., Enverî mesnevîlerinde dinî-tasavvufî konuları işlemişlerdir. Süleyman Çelebi tarafından yazılan Vesilet'ün-Necât bu türün Türk Edebiyatı'ndaki en önemli örneklerinden biridir. Aradan geçen altı yüzyıla rağmen tazeliğini, güzelliğini ve derinliğini korumuş hiçbir devirde önemini yitirmemiştir. Süleyman Çelebi Türk insanının ruhunu kavramış ve eserinde bu hususu dikkate alarak, halka hitabetmeyi ihmâl etmemiştir.

İsmail Coşar (1999)'a göre, Vesilet'ün-Necât bir tercüme-i hâldir. Vesilet'ün-Necât'ın başarısını Süleyman Çelebi'nin kendi milletini çok iyi tanımış olmasında aramak gerekir. Süleyman Çelebi müslüman Türk milletinin mütercimidir. O, mü'minin ifade etmekle zorluk çekeceği, dilinin ve bilgisinin yetersiz kalacağı peygamber aşkını son derece coşkulu ve güzel bir ifade ile belirtmeyi başarmış, kendi kalbini müslüman Türk milletinin kalbine bağlayarak yüreğindeki sevgiyi ve saygıyı açığa vurmuştur. Mevlidi okuyanlar ve ihlâsla dinleyenler bu coşkun ve derin anlama ulaşarak Vesilet'ün-Necât'dan feyz alırlar.

Vesilet'ün-Necât'ın günümüz Türkçesinde anlamı "Kurtuluş Vesilesi"dir. Eserin adındaki "kurtuluş" sözcüğü Hz. Muhammed'in doğumu ile insanlık ve dünya tarihinin değişimi; zulmetten nûra dönüş, bireyin kendi ve başkalarının nefesine köleliğinden hürriyete kavuşmasıdır. Mevlid (Hz. Muhammed'in doğumu), insanlığa verilen saadet-huzur devrinin başlangıcı; nûr-i nebevî/nûr-I Muhammedî'nin

koruyucu, bağışlayıcı, bereket verici ışıĒı ile ümmet-i icâbe (inanan), ümmet-i dâvet (inanmayan) tüm insanlara peygamber şefaatinin sunulmasıdır (Coşar : 1999).

Hız. Muhammed sevgisiyle meydana gelen mevlid metninde onun şefaatine sığınıldığı ve salavât getirildiğı takdirde her türlü yakıcı, yıkıcı tehlikeden arınılacağı ve kurtuluşa ulaşılabacağı bahir ve fasıl sonlarında tekrarlanan şu beytle ifade edilir:

Ger dilersiz bulasız oddan necâd
İşk ile derd ile aydun es-salât.

Vesilet'ün-Necât bu yoğun düşüncenin sade bir dil ile ifade edilmesinden ötürü “sehl-i mümteni” kabul edilmiştir. Kolay ve basit görüldüğü halde söylenmesi zor ve taklid edilmesi mümkün olmayan bir eserdir. Ziya Paşa bu eser hakkında:

Aşk ü sühan anda müctemî'dir
Başdan başa sehl-i mümteni'dir (Pala 1995: 472) demektedir.

Vesilet'ün-Necât bahirler ve fasıllardan oluşmuştur. Bahirler, Mesnevî'nin ana yapısını meydana getirirken fasıllar her ana yapıdaki farklı konuların ele alındığı ve açıklandığı kısımlardır. Eser Arapça düzyazı önsözle başlar. Asıl metin dokuz bölümden (bahirden) meydana gelir. Bunlar sırasıyla münacaat, yazar için dua, âlemin yaradılış nedeni ve Nûr-ı Muhammedi'nin Âdem'den Hız. Muhammed'e kadar temiz bir soydan intikâli, doğum, mucizeler, mi'râc, peygamberin nitelikleri, vefâtı ve hâtime (sonuç) bölümleridir (Pala 1995: 376); (Dalcı 1982: 13).

Levend, “Edebiyat Tarihi Dersleri”nde Vesilet'ün-Necât bahirleri muhtevalarına göre şöyle açıklamaktadır:

Süleyman Çelebi eserinde peygamberlik nûrunun Adem'den itibaren bütün peygamberlerden geçtikten sonra Hız. Muhammed'de karar kıldığını, Hız. Muhammed'in doğuşunu, o anda cümle âlemin nûra garkolduğunu, cihanın bütün zerrelere bu mübarek anı takdis için “merhaba” diye çağrıştığını, feleğin sevincinden raksa girdiğini, Kâbe'nin bile “Yâ Resul, beni putlardan temizle, müşriklerden kurtar” diye feryâd ettiğini, Hız.

Muhammed'in kırk yaşına geldikten sonra başına risâlet tacının konulduğunu, Kur'an-ı Kerim'in âyet âyet nâzil olarak sırasıyla bütün mucizelerin zâhir olduğunu, mi'râc'ı, Hz. Muhammed'in Cebrail delâletiyle "Burak"a binerek bir anda "âlem-i kuds'e ayak bastığını, daha sonra "sidre"ye, nihayet "Refref" ile "sidre"den öteye geçerek Allah'ın huzuruna çıktığını, "Cemâlûllah"ın keyfiyetsiz ve kemiyetsiz olarak peygambere görüldüğünü, Peygamberin "hitâb-ı ilâhî"ye mazhar olduğunu, en nihayet peygamberin ölümünü çok sade, samîmi ve heyecanlı bir lisanla tasvir eder (Levend 1943: 101).

Vesilet'ün-Necât bir mesnevîdir. Bu nedenle mısra ahengi bakımından son derece başarılı bir eserdir. Tekdüzelikten kurtulmak ve anlamı vurgulamak üzere metne iki kaside, bir na't ,gazel ve ilâhi eklenmiştir. Süleyman Çelebi bölümlerin ve kitabın bütünlüğüne önem verdiği kadar her mısraın mükemmel olmasını da arzu etmiştir. Vesilet'ün-Necât'da aruz vezinlerinin Bahr-ı Remel, Bahr-ı Muzâri ve Bahr-i Hezec'i kullanılmıştır. En çok kullanılan vezin "fâilâtün/fâilâtün/fâilün"dür. Tam ve yarım kafiyelelere rastlanır. Süleyman Çelebi'nin uslûbu sade ve akıcı olmakla birlikte muhtevaya göre ağırlaşan bir özellik de gösterir. Mevlid'de özellikle eski metindeki Arapça önsöz, münâcaat, dua, âlemin yaradılış sebebi, Hz. Muhammed'in yaratılması konularını işleyen bölümler muhtevadan kaynaklanan ağıdalı bir uslûba sahiptir. Süleyman Çelebi eserin büyük bir bölümünde tahkiye, tasvir, delil ve ıspat göstererek, doğrudan, nasihat ve hitap yoluyla anlatım yollarını uygulamıştır. Eserde tekrar, tesbih, istiare, mecaz sanatları mevcuttur (Güzel 1990: 193-213).

Metinde pekçok âyet-i kerime ve hâdis-i şerife telmihler görülmektedir. Tehmihlerin amacı eserin dinî gerçeklere uygunluğunu sağlamak (Aymutlu 1995: 30); her varlığın Allah tarafından yaratıldığını vurgulayarak ve ehl-i sünnet akîdesini açıklayarak batınî düşünceyi etkisiz hâle getirmektir (Ateş 1954: 39). Telmihlerden bazıları şunlardır:

-“İnnehu min süleymâne ve innehu bism'i-llâhi'rrahmâni'r-rahim" (Nemil Suresi) Meâli: Süleymân ve o rahmân rahîm Allah'ın ismi ile.

Vesilet'ün-Necât'da "Allah adın zikr idelüm evvelâ

Vâcib oldür cümle işde her kula"

-“ve li’llâhi mülkü’s-semâvâti ve’l-ardı ve’llâhu alâ külli şey’in kadîr” (Âl-i İmrân Suresi) Meâli: Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır ve her şeye kaadirdir.

Vesilet’ün-Necât’da “Yir ü gök içre dahi her ne ki var
Oldı Hak emri ile tutdı karar”

-“ve ilâhüküm ilâhün vâhidün lâilâhe illâ hüve’rrahmânür’r-rahîm (Bakara Suresi) Meâli: Her halde hepinizin Tanrı’sı bir Tanrı, başka Tanrı yok, ancak o, o rahmânı rahîm

Vesilet’ün-Necât’da “Bâri ne hacet kılavuz sözü çok
Birdür ol kim andan artık Tanrı yok”

-“fezkürûnî ezkürküm (Bakara Suresi)
Meâli: O halde anın beni, anayım sizi

Vesilet’ün-Necât’da

“Allah adın her kim ol evvel ana
Her işi âsân ide Allah ana”

-“küllu emrin zî bâlin lem yübde’ bismi’llâhi fehüve ebter.” (Hâdis-i Şerif)

Türkçesi: Allah’ın ismi ile başlanmamış olan bütün işler güdük (ebter) kalır.

Vesilet’ün-Necât’da “Allâh adı olsa her işin önü
Hergiz ebter olmaya anun sonu”

-“inne evle’n-nâsi bîekserühüm ale’s-selâvâten.

Türkçesi: Muhakkak ki sizden bana en yakın olan, beni çokça salavat ile anan kimsedir (Hâdis-i Şerif)

Vesilet'ün-Necât'da

“Ger dilersiz bulasız otdan necât

Işk ile derd ile eydün es-salât”

Vesilet'ün-Necât bir bütün halinde, Arapça kısa bir mukaddime ile başlayan dinî, öğretici manzum bir mesnevîdir. Konusunu, başta bulunan Allah'ın birliğine dair bir bölüm ile, sonu ve aradaki bir öğüt bölümü hariç, Hz. Muhammed'in doğuşu, bu sırada meydana gelen olaylar ve hayatının bazı kısımları oluşturur (Ateş 1954: 38). Vesilet'ün-Necât duyguların sade bir dille ifâde edildiği, yalnızca bir yazılı kültür ürünü olarak kalmayıp çeşitli vesilelerle hususî bir ahenk eşliğinde câmi ve evlerde okunarak bugüne kadar yaşatılmış manzum dinî bir eserdir

Abrurrahman Güzel (1990: 193)'a göre Mevlid, Hz. Muhammed'in âlemlere rahmet olarak gönderilen, Mekârim-i Ahlâk sahibi örnek insan oluşunun yüceliğini sergilemektedir ve Süleyman Çelebi, bu eseri yazarken her türlü şüphe ve riyâdan uzak kalarak, Allah'a olan inancını, Kur'ân yolunun güzelliklerini ve Peygamber'e olan derin hayranlığını veciz bir şekilde dile getirmiştir. Süleyman Çelebi, eserinde özellikle batınî fikirlerin tümünü reddetmiş; Ehl-i Sünnet görüşünü savunmuş ve hemen hemen her mısraında Hz. Muhammed'in şeriatından ayrılmamayı ve İslâm ahlâkını tutmayı öğütlemiştir.

1. Vesilet'ün Necat'ın Edebi Kaynağı ve Etkileri

1.1. Vesilet'ün-Necât'ın Edebî Kaynağı

Vesilet'ün-Necât'ın edebî kaynağı XV. yüzyıla gelene kadar Türk Edebiyatı'nın geçirdiği dönemler ve evrelerdir. “Bir milletin edebiyatını en canlı bir vesikâ addederek, şâir hiçbir şeyin onunla kıyas olunamayacağını ve bu nedenle bir milletin mânevî tarihini vücuda getirmek ve vak'aların kendisine bağlı bulunduğu ruhî kanunlar hakkında malûmat elde etmek için bilhassa edebiyatın tedkik edilmesi” üzerinde duran Hippolyte Taine (Köprülü: 1984: 18-19)'in haklı olduğunu kabul

eden Köprülü, “iyi bir edebiyat tarihçisinin, Türk Edebiyatının henüz çok karanlık menşe’lerinden başlayarak, Şark’ta keşfedilen Turfan eserlerinden Orhun Abideleri’ne ve Kutadgu Bilig’e, Nevaî’ye kadar; Anadolu Türkleri’nde ise Yunus Emre’den Şeyh Gâlib’e kadar inceden inceye bir tahlil ve onu müteakip mütebahhirane bir terkip vücuda getirirse, Türk ruhunun uğradığı tahavvülleri ve edebiyatın Türk Cemiyeti ile münasebet derecesini az çok bir vuzuh ile meydana koyabileceğini”(Köprülü 1984: 21) ifade ettikten sonra Süleyman Çelebi’nin Mevlid’i hakkında şunları bildirmektedir:

Anadolu Türklerinde bilhassa mevlid sahibi Süleyman Çelebi’den sonra, edebiyat halk kitlesinden tamamıyla ayrılarak Bizans ve Acem tesirleri altında pek mahdut bir sınıfa has bir saray edebiyatı şeklini alır; yâni san’atkârlar için başka bir edebiyat, tekkeler yâni vecd ve tasavvuf erbâbı için başka bir edebiyat vücade gelerek, medenî tekâmül tesirini göstermeye başlar. Süleyman Fâkîh’in Mevlid’i, Yazıcıoğullarının Muhammediye ve Ahmediye’si halk ve saray edebiyatının birleşme noktasıdır (Köprülü 1984: 21).

Türk Edebiyatı Tarihinde bilhassa Osmanlı Devleti’nin “cihan imparatorluğu” kimliğine hazırlanılan XIV. yüzyıl sonları ile XV. yüzyılda yaşanan siyasî ve sosyal değişim, Balkanlar’a yönelik akınlar, siyâsî iç çatışmalar nedeniyle yapılan Orta ve Doğu Anadolu seferleri, Timur baskısı, yeni toprakların alınmasıyla Osmanlı bünyesine katılan yeni ve yabancı kültür birikimleri, İmparatorluk düzenine geçerken yaşanan siyasî-sosyal-kültürel ve ekonomik gelişmeler vb. nedenler; farklı edebî şekil ve biçimlerin örneklenmesi; dilin arılık/duruluktan uzaklaşması; estetik algılamının dönem yaşamından etkilenerek/değişerek gelişmesi doğal sonuçlar olarak değerlendirilmelidir. Aynı kaynaktan beslenen, Türk’e dönem Türkçesiyle seslenen ve Türk’ü sahip olduğu kültürel mirası tanıtarak geleceğe hazırlayan Türk edebî birikiminin zamanla Halk Edebiyatı, Dinî-Tasavvufî Edebiyat ve Divan Edebiyatı adları altında gelişmesi de doğal bir sonuç olarak kabul edilmelidir. Ancak bu adlar altında ele alınan şairler-ürünler-edebiyat yaklaşımlar-ürünlerin kullanıldığı ortamlar vb. özellikler birbirinden kopuk-ayrı disiplinler kabulüyle değerlendirildiği zaman Türk Edebiyatı’nın yüzyıllardan bugüne ulaşan zenginliği, çeşitliliği yitirilmiş ve

millî kimliği belirleyen en önemli bütün parçalanmış olur. Önemli olan bu ayrımın bilinçli beyinler tarafından kullanılması gerekliliğidir.

Vesilet'ün-Necât XV. yüzyılda kaleme alınmış olmakla birlikte Süleyman Çelebi 'nin devraldığı, feyz aldığı, esinlendiği kültürel edebî mirası XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolu Sahası Türk Edebiyatı'nda aramak gerekir.

Türklerin müslüman oluşundan sonra Doğu ve Batı Türkleri arasında yeni bir edebiyat meydana gelmiştir. Bu edebiyatın şekil, içerik, tür bakımlarından eski edebiyattan önemli farkları bulunuyordu. Arap ve Farsların kullandığı aruz vezni ve kaside, gazel, musammat, mesnevi, rubai gibi nazım şekilleri alınmış; bu iki edebiyatta geçen edebî sanatlara ve edebî türlere yer verilmiştir. Daha çok Arap Edebiyatı şekil, tür, içerik ve estetik yönlerinden örnek tutulmuştur. Temel düşüncesini ve ideolojisini İslâmî esasların oluşturduğu yeni edebiyat anlayışının yanında hece vezni ve dörtlüklere dayanan geleneksel millî edebiyat da sürerken kültürel etkileşim sonucu beliren yeni edebiyat akımı tamamıyla taklide dayanmamış Arap ve Fars Edebiyatları'ndan farklı bir görünüme bürünmüştür. Türkler yeni edebiyat oluşumunda millî ruhlarını yansıtmayı bilmişlerdir.

XIII.yüzyıl tasavvuf hareketinin Anadolu'da yer tutmaya başladığı ve Moğol istilâlarıyla yaygınlaştığı bir dönemdir. Zengin vakıflarla beslenen tekke ve zaviyeler çevresinde her meslekten insan gruplaşmaya başlar. Tasavvuf hareketi Anadolu'nun sarsılan sosyal ve siyasî ortamında insanları inançlarını koruyan ve onların direncini besleyen bir sığınaktır. XIII. yüzyıl aynı zamanda yurt edinme ülküsünün görüldüğü, yaşam savaşı verilen bir dönemdir. Bu nedenler zorunlu ve geleneksel olan cengâverlik hali, tasavvufun vecd hâleti ile uyuşur ve İ'lây-i Kelimetullâh heyecanı güçlenir. Alpler, alp-erenler, dervişler, derviş-gaziler aynı ülkü ile hareket ederler. Bu husus, Türk tasavvuf hareketi ve tekkelerini diğer İslâm memleketlerindekiilerden ayıran bir başka önemli özelliktir. Dinî-millî kahramanlık ruhu, bu asır Türk Dünyası'nın temel vasfı olarak hayatın her safhasına yansır (Levend 1968: 171-185); (Uçman 1985:11-15); (Güzel 1989: 251-353).

Selçuklu devri Anadolu Türk Edebiyatı'nın XIII. Yüzyıla ait tanınmış ürünleri Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, Ahmet Fakih, Sultan Veled, Şeyyad Hamza, Hoca Dehhânî ve Yunus Emre'ye aittir. Hepsi de XIII. yüzyıla ait bu eserler Dehhânî'ninki hariç genellikle dinî, tasavvufî, ahlâkî niteliktedir. Bu dönemin önemli eserleri Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin Divan-ı Kebir, Mesnevi, Fihi Mâfih, Mektubât, Mecâlis-i Seb'a'sı; Ahmet Fakih'in Çarhnâme, Kitâb-ı Evsâf-ı Mesâcid-i Şerife'si; Şeyyad Hamza'nın kaside, gazel, dörtlük şekilleriyle verdiği aruzlu manzumeler, Yusûf ile Zeliha Mesnevi'si; Sultan Veled'in İbtidâname ve Rebâbname'si; Dehhânî'nin dinî-tasavvufî konulara değinmeyen aşk, şarap ve doğadan bahseden manzumeleri; Yunus Emre'nin ilâhileri ve Risalet'ün Nushiyye adlı mesnevisidir.

Göçebe Türklerin Anadolu topraklarına sağlam adımlarla bastıkları XIV. yüzyıl Türkçe'nin özellikle sanat eserlerinde bilinçle kullanılmaya başladığı dönemdir. Bu dönemde kültür merkezi Orta Anadolu'dur. XIII. yüzyılda olduğu gibi XIV. yüzyılda da yaşayan Türk şair ve yazarlarının önemli bir bölümünün eserlerini Türkçe ve Farsçayla vermeleri bu dönemin bir geçiş devri olduğunu gösterir. Dinî-tasavvufî Türk Edebiyatı'nın oluşumundan itibaren edebî türler arasında özellikle konu bakımından çok çeşitli ürünler verilmiştir. Nazım birimi olarak çoğunlukla beytin kullanıldığı bu dönemde türler ve nazım şekilleri birbirinden tamamen ayrı durumdadır. Şekil bakımından nazım, nesir, nazım-nesir karışık olmak üzere başlıca üç bölüm görülür. Konu bakımından eserler aynı basitlikle tasnif edilemeyecek kadar yoğun, karmaşık ve çeşitlidir.

Timurtaş (1992: 111)'ın verdiği bilgiye göre Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve teşkilâtlanma çağı olan XIV. yüzyılda daha çok dinî, tasavvufî, tarihî, epik ve ahlâkî nitelikte eserler verilmiş; Türkçe Anadolu'da edebiyat dili hâlini kazanmış; Selçuklu Devleti'nin çökmesiyle ortaya çıkan Anadolu Beylikleri'nde Türkçe'ye itibar ve önem verilmiş, pek çok eser yazılmıştır. İnanoğulları, Aydınoğulları, Menteşe ve Germiyanogulları sahalarında meydana getirilen eserler Fâtîha, İhlâs, Tebareke tefsirleri, Kısas-ı Enbiya tercümesi, Cevâhirü'l-esdâf (Kur'an tefsiri) gibi daha çok dinî kitaplardır. Osmanogulları sahasında önemli miktarda eser verilmiştir. Başta

Gölşehrî ve Aşık Paşa olmak üzere bilinçli bir şekilde Türkçe kullanan şairler Anadolu’da bir millî edebiyat çağının açılmasını sağlamışlardır.

Bu dönemin önemli eserleri: Gölşehrî’nin Farsça Feleknâme ve Aruz Risalesi, Feridüddin-i Attâr’ın eserini esas alıp eklerle genişleterek “fâilâtün fâilâtün fâilün” vezniyle yazdığı dörtbin beytlik Mantıku’t-tayr’ı; Aşık Paşa’nın Garib-nâme’si ve Fakr-nâme, Vasef-ı Hâl, Hikâye ve Kimya Risâlesi gibi birkaç manzum ve mensur eseri; Hoca Mes’ud’un Süheyl ü Nevbahar ve Ferheng-nâme-i Sâdi’si; Yûsufî-i Meddah’ın Varaka ve Gölşâh, Dastan-ı İblis ve Farsça Hamuş-nâme adlı eseri; Şeyhoğlu Mustafâ’nın Hurşid ü Ferahşâd, Kenzü’l Küberâ’sı; Ahmedî’nin Divanı, İskender-nâme ve Cemşid ü Hurşid, Tervihü’l Ervâh (tıp kitabı), Arapça-Farsça Mirkatü’l Edeb’i; Kadı Burhaneddin’in Divanı; Kadı Mustafa Dârîr’in Kıssa-ı Yûsuf ve Sîretü’n-Nebi’si; Seyid Nesimî Divânı’dır (Timurtaş 1992: 107-129); (Güzel 1989: 251-260); (Köprülü 1981: 338-353); (Pekolcal 1957: 130-149); (Kocatürk 1964: 230-244).

Başlangıçta bütün şairlerin divanlarında görülen dinî ve tasavvufî muhtevalı parçalar, giderek ayrı bir akımın doğmasına yol açar ve buna bağılı olarak belirli konular etrafında değişik türler meydana gelir. Bunların en belirginleri tevhid, münacaat ve na’tlardır. Konu bakımından ise Hz Muhammed merkezli dinî ve tasavvufî muhtevalı edebî ürünlerin geniş bir sahaya yayıldığı görülür. Hz. Muhammed’in mi’râc mucizesinden yola çıkılarak kaleme alınan mi’râciyeler (ör: Nâyî Osman Dede’nin Mi’râciye’si); hayat hikâyesini anlatan Siyer-i Nebîler (ör: Lâmiî’nin Şevâhidü’n-Nübüvve’si); daha çok fizikî özelliklerini konu edinen hilyeler (ör: Hakânî’nin Hilye-i Hakânî’si); Peygamber’in şefaatine kavuşmak ümidiyle meydana getirilen Kırk Hadis (Hadis-i Erbâin) tercümeleri (Ör: Nâbî’nin Hâdis-i Erbâin Tercümesi) başlı başına birer türdür (Uçman 1985: 15). Bunlardan ayrı olarak evliyaların ve İslâm büyüklerinin menkıbevî hayat hikâyelerinden meydana gelen Tezkiretü’l-Evliyâlar (ör: Sinan Paşa’nın Tezkiretü’l-Evliyâ’sı); Kerbelâ olayı etrafında oluşan Maktel ve Maktel-i Hüseyinler; önemli bir kişinin ölümünden duyulan acıyı ifade etmek için kaleme alınan mersiyeler (ör: Bâkî’nin Kanûnî

Süleyman Mersiyesi ve Şeyh Gâlib'in Esrâr Dede Mersiyesi); Ramazan ayının gelişini kutlamak ve câize almak için yazılan Ramazaniyyeler (ör: Sâbit ve Nedim'in Ramazaniyyeleri); İslâm velilerinin hayatları etrafında kerametlere önemli ölçüde yer veren Menâkıbnâmeler (ör: Menâkıbnâme-i Hacı Bektaş-ı Veli, Yenişehirli Yahyâ'nın Menâkıb-ı Emir Sultan'ı); Kur'an tercümeleri; Mesnevi tercüme ve şerhleri; Kâside-i Bürde tercümeleri; padişahların seferlerini anlatan Gazavat-nâmeler; Battalnâme, Dânişmendnâme, Hamzanâme gibi dinî-destanî muhtevalı metinler; manzum olarak halk diliyle kaleme alınmış, bestelenip tekkelerde belli bir usulle okunan ilâhiler, Mevlevî ve Kâdirî ayinleri, Gülşenî dergâhlarında okunan tapuğlar, Bektaşî tekkelerinde okunan nefesler, devriyeler ve şathiyyeleri de anmak gerekir (Uçman 1985: 11-15); (Güzel 1989: 251-353); (Levend 1968: 171-185).

M.1345-1351 yılları arasında doğduğu kabul edilen; Vesilet'ün-Necât'ı M.1409-1410 yıllarında tamamladığı bilinen Süleyman Çelebi'nin yukarıda bahsedilen eserlerin tamamını okuduğu, en azından gözden geçirdiği iddiasında bulunmak dayanaksız bir çıkış ve bir hezeyan olacaktır. Bununla birlikte her şair ve yazar içinde yaşadığı toplumun kimliğini oluşturan, ona şekil ve yön veren tarihî ve kültürel ortaklıkların meydana getirdiği toplumu kavrayan bir kültür kuşağında yaşar. Her şair ve yazar bilgi birikimi, ideolojisi, siyasî görüşü, din ve ahlâk konusundaki kabulleri ne ve nasıl olursa olsun kültür kuşağının kavradığı ve varlığını koruduğu toplumun bir üyesidir. Her şair ve yazar benzer sıkıntı ve sevinçleri benzer yollarla ifade ettiği okuyucuları/dinleyicileri ile aynı ortamı paylaşır ve bu ortamı eserlerinde bilinçli/bilinçsiz; doğrudan/dolaylı; isteyerek/zorunlulukla; didaktik/sanatsal kaygılarla yansıtır.

Süleyman Çelebi'nin yaşadığı dönem ve eserini kaleme aldığı edebî -siyasî ve sosyal ortam onun en önemli esin kaynağıdır. Din adamlığı sıfatıyla sahip olduğu dinî bilgiyi insanlara hangi yollarda aktarması gerektiğini öğrenmiş ve deneyimlemiş olabileceğini savunmak yanlış olmasa gerek. Süleyman Çelebi'yi tanıtan kaynaklar onun iyi bir eğitim gördüğü konusunda fikir birliği etmişlerdir. Aldığı eğitim onun bağlı bulunduğu toplumun maddî ve manevî kültürel değerlerini tanımasını ve

bireysel bilinçaltını oluşturmalarını sağlamıştır. Şair veya mutasavvuf-şair olmayan Süleyman Çelebi Ulu Camii’de bir vaaz sırasında rivayet edilen olay üzerine Allah’a olan bağlılığını ve Hz. Muhammed’e beslediği sevgiyi coşkunun bir edâ, veciz bir uslûp ve akıcı bir dil ile kurduğu Vesilet’ün-Necât’a aktarmıştır. Kendinden önce verilen ürünlerden yararlanmış olması son derece doğaldır. Nitekim araştırmalarda onun XIV. yüzyıl şairlerinden Aşık Paşa’nın Garibnâmesi’nden ve aynı yüzyılda yaşamış Erzurumlu Kadı Mustafa Dâir’in Siret’ü’n-Nebî’sinde peygamberin doğumunu anlatan “Mevlid” kısmından yararlandığı ifade edilmiş, örneklerle açıklanmış (Ateş 1954: 53-57); (Pekolcay 1992: 43-44); (Timurtaş 1970: X-XI); (Timurtaş 1992: 126); (Güzel 1990: 193-194) ve Vesilet’ün-Necât’ın bir taklit eser olmadığı, tam tersi daha sonra yaşayan ve mevlid yazan şairler tarafından örnek alınıp, taklid edilmeye çalışılan bir sehl-i mümtenî olduğu noktasında önemle durulmuştur.

Süleyman Çelebi’yi etkileyen önemli bir unsur da kültür sürekliliğiyle taşınan Ahmet Yesevî etkisidir. İslâmî-Tasavvufî Türk Edebiyatı’nın ilk örnekleri olarak değerlendirilen Ahmet Yesevî hikmetleri ve Ahmet Yesevî etkisiyle “hikmet” adıyla üretilip daha sonra yazılı ortama aktarılacak “Divân-ı Hikmet” adı altında toplanan didaktik hikmetlerle Vesilet’ün-Necât’ın bazı ifadelerinde görülen ortaklıklar dikkat çekmektedir.

Hayati Bice’nin “Hoca Ahmet Yesevî Divan-ı Hikmet” adlı çalışmasının 54.-56. Sayfaları arasındaki hikmet siyer özelliği göstermektedir ve Allah’ın adı ve sıfatları zikredildikten sonra Hz. Muhammed’in soyu, Hz. Hatice ile evliliği, kırk yaşında peygamber olması, ümmetinin bağlılığı, ahlâkı, merhameti ve şefâatı konu edilmiştir (Bice 1993: 54-56). Divan-ı Hikmet’te Hz. Muhammed’e duyulan sevgi ve saygı pekçok hikmette dile getirilmiştir. Ahmet Yesevî’nin XII. yüzyılda Türk insanına İslâm dinini ve gereklerini tanıtmak amacıyla söylediği didaktik yönü ön plânda hissedilen hikmetler, zamanın ilerlemesi; İslâm dininin ve gereklerinin kabul edilmesi; tasavvuf anlayışının olgunlaşması, buna bağlı olarak edebî birikimin artması sonucu yerlerini inancın, birikimin, dinî duyguların ince bir nakış gibi işlendiği ve XIII. yüzyılda Yunus Emre’nin şair kişiliğinde örneklerini bulan insanın

manevî dünyasını aydınlatırken derinlere yerleştirilmiş bir öğreticilikle kurgulanan metinlere bırakmıştır. Bu kültürel/edebî süreklilik gelenek hâlinde devam ettirilmiştir.

Süleyman Çelebi'nin zenginleşerek değişen-gelişen-oluşan ve zamanın koşullarına göre yeniden yapılanan bu edebî gelenekten uzak kaldığını düşünmek eksiklik olacaktır. Vesilet'ün-Necât, ana kaynağını Ahmet Yesevî ile başlayan ve bugüne kadar süregelen bu gelenekten alan, Türk kültüründe Süleyman Çelebi tarafından kurulan “Mevlid Yazma Geleneğinin” Türk Edebiyatı disiplini içinde üretimi, işlevi ve işlerliği bakımından ilk kâmil/olgun/tekmil örneğidir. Bu ilk kâmil örnek XV. yüzyıldan itibaren etkisini göstermiş ve günümüze kadar önemini korumuştur.

1.2. Vesilet'ün Necat'ın Etkileri

Pekolcay (1957b: 18)'a göre XV. yüzyılda dinî ilimlere verilen önem yanında İslâm dini esaslarına uygun tarikatlere gösterilen değer, bazı âlimlerin tarikatlere intisâb etmeleri ve böylece tasavvuf anlayışının yayılması sonucunu doğurmuştur. Bu dönemde İslâm tasavvufu ile ilgili eserler mevlid, sîre vb. mevzular dahilinde kaleme alınmış; İslâmî Türk Edebiyatı'nda mevlid türü ve mevliden başka konular bu gelişmeye bağlı olarak yayılma imkânı bulmuştur.

Vesilet'ün-Necât Türk Edebiyatı'nda derin ve sürekli bir etki yaratmıştır. Özellikle dine ve tasavvufa bağlı olup bu alanda eser yazan şairler, Süleyman Çelebi'nin mevlidinin etkisinden uzak kalamamışlardır. XVI. yüzyıl ortasında tezkiresini yazmış olan Lâtîfi (yazılışı H.953/M.1546) Süleyman Çelebi'nin eserinden başka yüz mevlid kitabı gördüğünü belirtmiştir. Pekolcay, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 1950 yılında “Türkçe Mevlid Metinleri” adıyla hazırladığı doktora tezinde yalnız İstanbul kütüphanelerini tarayarak Süleyman Çelebi ile birlikte otuz ayrı mevlid metni saptadığını; bu otuz mevliden onsekizinde

yazarların adlarının bildirildiğini geri kalan oniki mevlid metninde ise yazar adı bulunmadığı gibi müstensih adının da belirtilmediğini ifade etmiştir (Pekolcay 1950: 48).

Hasibe Mazıoğlu, “Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler” adlı makalesinde tezkireler ve biyografik eserler tarandığında daha pekçok mevlid şairinin adlarının ortaya çıktığını, yazar adı belli olmayan mevlid metinleriyle birlikte ulaşılan sayının Süleyman Çelebi’nin mevlidinin Türk Edebiyatındaki etkisinin bilinenden çok daha derin ve yaygın olduğunun ortaya çıktığını belirtmiştir (Mazıoğlu 1974: 30). Mazıoğlu adı geçen çalışmada Ankara, İstanbul ve Bursa kütüphanelerinde yaptığı araştırmalar sonucu yazarları bilinen mevlid metnlerinin sayısının ellidokuza ulaştığını belirtmiş Kerimî, Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdi, Emîrî, Hevâyî, Visâli Ali Çelebi, Şâhidî, Muradî, Necibî, Nahîfî, Selâmi Şeyh Mustafa, Derviş Dede mevlidlerini tanıtmış ve bir liste düzenleyerek ellidokuz mevlid yazmasını zikretmiştir (Mazıoğlu 1974: 32); (Mazıoğlu 1974: 60-62).

Ahmet Aymutlu, 1945 yılında İstanbul Üniversitesi’nde mezuniyet tezi olarak hazırladığı ve 1995’de basılan “Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif” adlı incelemesinde “Süleyman Çelebi’den Sonra Mevlid Yazanlar” başlığı altında onyediyazma nüsha ile altı matbu nüsha hakkında bilgi vermekte ve İpsalalı Ebu’l-hayr, Süleyman Nahîfî, Şemsî, Ahmed, Tayfur Azâ, Selâhü’-d-din-i Uşakkî, Feyzî, Ahmed-i Bicân, Ali mevlidlerinin yazmaları ile Diyârbekirli Tayyazâde İbrahim Rıf’at, Dârendeli Hacı Hâmid Veli, Tahir Nâdi, Mahmûd, Osman Siracî’-d-din mevlidlerinin matbu nüshalarını tanıtmaktadır (Aymutlu 1995: 215: 218). Bu çalışmada yazma ve matbu nüshaların tarihlerinde eksiklikler olduğu görülmüştür.

Türk Edebiyatı’nda Vesilet’ün-Necât kendi türünde yazılmış ilk ve tanınmış bir eser olduğundan daha sonra yazılan mevlidler doğal olarak etkilemiştir. Mevlid yazarlar çoğu kere bu etkiden kurtulamamışlardır. Siyerlerde yer alan olaylar ve Hz. Muhammed’in mucizeleri bu etkinin gücünü artırmıştır. Tür olarak “mevlid”in muhtevası Nûr-i Muhammedî’nin yaradılışı, diğer peygamberlerden geçerek Hz.

Muhammed'e ulaşması, Hz. Muhammed'in yaradılışı, doğumu, yaşamı, mi'râcı, mucizeleri, peygamberlik vâsıfları ve ölümüdür. Mevlid yazan şairler bu belirlenmiş muhteva nedeniyle çoğu kere gerek kurgu, gerek ifade ve üslûp bakımından birbirini tekrarlamak zorunda kalmışlardır. Bu zorunluluğun getirdiği yeknesaklıkla birlikte Vesilet'ün-Necât'dan sonra yazılan mevlidler arasında da edebî değeri yüksek, kurgusu sağlam, ifadesi zengin metinler de üretilmiştir. Özellikle XV. yüzyıl şairlerinden Ahmedî, Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdi ve eserini M.1580'de tamamlayan Şemseddin Sivasî'nin mevlidlerinin ün kazandığı görülmektedir.

Zamanla “mevlid” anlayışının gelişmesi ve yerleşmesine bağlı olarak Hz. Muhammed dışında İslâm dini bakımından önemli kabul edilen kişiler etrafında da mevlid metinlerinin oluşturulduğu görülmektedir. Özellikle aynı tarzı ifade eden ancak Hz. Ali'yi konu edinen mevlidler de verilmiştir. Bektaşî geleneğinde Hz. Ali sevgisinin ifrat derecede ileri götürülmesine bağlı olarak münacaat ve na't-ı peygamberlerden ziyade Hz. Ali'yi ve na't-ı Ali'lere sıkça rastlanır. Ayrıca sözleri Şah İsmail (Hatayî)'e mâl edilen “Mevlid-i Ali” Bektaşî cemaatında rağbet gören sıkça okunan eserler arasındadır (Özcan 1992: 372).

Güzel, “Tekke Şiiri” adlı çalışmasında XIX. yüzyılda Süleyman Celâleddin tarafından yazılan “Mevlûd-u Cenâb-ı Alî Kerrem Allah-ü Vecheh” adlı metin hakkında bilgi vermektedir (Güzel 1989: 303). Süleyman Celâleddin'in mevlidi H.1308/M. 1890 yılında İstanbul'da basılmıştır. Çift kolon halinde onaltı sayfadan oluşmaktadır. Metnin kurgusu şöyledir: başta bir tevhid, münacaat, na't-ı nebevî, imameyn (Hasan ve Hüseyin) hakkında bir şiir, dibâce, ilâhi, mukaddime ve yine kısa bir na't-ı nebevîden sonra Hz. Ali'nin doğumu bölümüne girilmektedir. Hz. Ali'ye bir medhiye, onun hâl ve niteliklerini bildiren bir diğer parça ile bir dua ve bir bitiriş şiiri ile mevlid tamamlanmaktadır (Güzel 1989: 306).

Karahan, “İlk Osmanlı Edebiyatının İncelenmemiş Dinî Bir Mesnevisi: Hikâyet-i Hadice Tezvic-i Muhammed Yahut Mevlid-i Hadicetü'l-Kübrâ” adlı makalesinde (Karahan 1980: 225-232) XV. yüzyılda yazılmış olabileceğini kabul

ettiği ve elde iki nüshası bulunan mevlidi tanıtmakta ve hakkında bilgi vermektedir. Karahan'a göre nüshalardan biri "Hikâyet-i Hadice Tezvîc-i Muhammed Aleyhi's-Salâtu ve's-Selâm" diğeri "Mevlîd-i Şerîf-i Hadîcetü'l-Kübrâ" adını taşımaktadır. İlk nüshanın sonunda Dâstân-ı Muhammed Hanefî, Dâstân-ı Körce Yigit, Dâstân-i Zecr İbn-i Mülcem ve bazı şiirler bulunmaktadır. İki sütun üzerine yazılmış bulunan her sayfada onüç beyt mevcuttur. Mevlid Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Fe'ülün ve Fa'ilâtün/Fa'ilâtün/Fa'ilün vezniyle yazılmıştır. Hikâye, Hz. Muhammed'in daha ana karnında iken babadan yetim kaldığını, çocukken anasını ve dedesini, kısa aralıklarla kaybettiğini nazım diliyle anlatarak başlar ve Hz. Hadice ile Hz. Muhammed arasındaki münasebetlerden ve onların evlenmelerinden bahseden kısımlarla devam eder. Hikâyenin sonunda Hz. Muhammed'in risaleti hakkında bir kaç sayfalık bir mesnevi parçası bulunmaktadır. Burada peygamberin hilyesi belirtilmekte, kırk yaşına geldiği dönemdeki durumu üzerinde durulmakta, geçirdiği huzursuzluklar, yaptığı ibadetler anlatılmakta ve nihayet "Hirra" dağında Cebrâ'il'in ona risaleti müjdelemesi ve Kur'an-ı Kerim ile işareti dile getirilmektedir. Peygamber eve gelip olayı anlatınca Hz. Hadice, Allah'a şükreder, kelime-i şehâdet getirir ve ilk müslüman kadın ayrıcalığını kazanır. "Mesnevinin dili sade, ifadesi samimi ve canlı, uslûbu akıcıdır" (Karahana 1980: 230).

Amil Çelebioğlu "Muhammediye" adlı çalışmasında Hacı Bayram-ı Veli'ye intisab eden Yazıcıoğlu Mehmed'in rüyasında Hz. Muhammed'i görmesi; peygamberin ona irşad, telkin ve işarete bulunması; dostları ve kardeşi Ahmed-i Bican'ın ısrarı ile yazdığını ifade ettiği "Muhammediye" (Çelebioğlu 1996: 81-83) bir mevlid metni olmamakla birlikte "mevlid" özelliği göstermektedir. Çelebioğlu, Muhammediye'de yoğun bir Vesilet'ün-Necât etkisi bulunduğunu ancak Yazıcıoğlu Mehmed'in dili kullanışı, uslûbu bakımından müstakil bir eser ortaya koyduğunu belirtmektedir.

Nureddin Bin Muhammed Bin Abdülaziz Es-Siirdî'nin yazılış tarihi belli olmayan ancak dua metninin sonundaki ifadedden Sultan Abdülhamid Han zamanında tab edildiği anlaşılan arapça "Mevlid-i Nebvî"si bugün Siirt ve civarında

düzenlenen mevlid törenlerinde okunan bir metindir ve “Siirt Mevlidi” olarak bilinmektedir. Mevlidin taşbaskısı cüzü ofset baskı tekniğiyle çoğaltılmıştır. Siirt Mevlidi Hz. Muhammed’in meziyetlerini, Hz. Adem’in ve diğer peygamberlerin yaratılmasını, Hz. Muhammed’in yaradılışını, ana rahmine düşmesini, Amine Hatun’un gördüğü olağanüstü halleri, peygamberin doğumunu, sütannesi Halime’nin yaşadığı olaylar, peygamber ve sütannesi arasındaki konuşmaları içermektedir. Metin, mevlid duası ile biter. Siirt mevlidi, mevlid düzeni, kısımlar, ifadeler, konu seçimi ve konunun şekillendirilmesi bakımlarından Vesilet’ün-Necât’a oldukça benzemektedir.

Mazıoğlu’nun yukarıda adı geçen makalesinde (1974) mevlid yazarları ve mevlid metinleri hakkında konu bakımından önemli bir değerlendirme bulunmaktadır. Değerlendirme aynen şöyledir:

1-Mevlidler Süleyman Çelebi’nin etkisiyle yazılmışlardır. Dili sade, anlatımı yalın ve güçlü olan mevlidlerden birçok beyitler ve bölümler Süleyman Çelebi mevlidinin yazmalarına girmiştir. Böyle genişletilmiş mevlidlerin bazılarında Süleyman Çelebi’nin adı çıkarılmıştır.

2-Kimi yazarlar Süleyman Çelebi’nin yoğun etkisinde kaldıkları ve onun mevlidinden beyitler aldıkları halde yeni bir mevlid ortaya koymuşlardır. Bu niteliği taşıyan mevlidlerde yazarların dili Süleyman Çelebi’nin dili gibi sade ve güzeldir.

3-Dil bakımından sade olmayıp Farsça, Arapça sözcük ve tamlamalarla yazılmış mevlidler halk tarafından hiç ilgi görmemiştir. Bunların yazma nüshalarının bir iki taneyi geçmemesi, aydınların bile bu mevlidleri okumadıklarını gösterir. Buradan çıkarılan sonuç Süleyman Çelebi’nin mevlidinin bugüne kadar yaşamasının halk tarafından sevilip okunmasının nedeni dilinin sadeliği ve anlatımının güzelliğidir. Diğer mevlidlerde bu niteliği taşıyan beyitlerle bölümler sonradan Süleyman Çelebi’nin mevlidinin içine alınarak yaşama olanağı bulmuştur.

4-Gerek kaynaklar üzerinde gerekse kütüphanelerde yapılacak araştırmalar yeni mevlid yazarlarının adlarını ve eserlerini ortaya çıkaracaktır. Kaynaklarda mevlid yazdıkları bildirilen yazarlardan eserleri elde bulunmayanların mevlid yazmış olduğu kesinlikle söylenemez. Bunların bazıları mevlid yazdıkları halde eserleri bugüne kadar ele geçmemiş olabilir. Bazıları da mevlid yazmadıkları halde kaynakların yanlış bilgi vermiş olmaları mümkündür (Mazıoğlu 1974: 59-60).

Pekolcay, Süleyman Çelebi'ye ait olmayan mevlid metinlerini, içerdikleri motifler bakımından üç noktada toplamak gerektiğini belirterek şu açıklamayı yapar:

1-Bazı mevlid metinleri Süleyman Çelebi mevlidine benzemektedir.

2-Mevlid metinlerinden bazılarında Süleyman Çelebi'de bulunan motifler olduğu gibi, Süleyman Çelebi mevlidinde bulunmayan motifler de vardır.

3-Bazı metinler de Süleyman Çelebi mevlidinden tamamen farklıdır.

Pekolcay, mevlidlerin içerdiği motifler arasındaki benzerlik ve ayrılıkları şu ihtimâller gözönünde tutarak açıklamıştır.

1-Yazanların veya istinsah edenlerin bağlı bulunduğu mezheplerin farklılığı veya mevlid yazarların faydalandıkları siyer kitaplarının ayrı mezhep ve görüşlere göre meydana getirilmiş bulunmaları;

2-Süleyman Çelebi'nin manzum bir siyer yazmış olması ve mevlidin sonradan bu kitaptan bazı parçaların seçilmesi ile meydana getirilmesi;

3-Mevlidlerin büyük bir kısmının Süleyman Çelebi mevlidinden veya Siyer'inden ilham alınarak Vesilet'ün-Necât içindeki veya mevlid kitabı içinde bulunmayıp da, Süleyman Çelebi Siyer'inde bulunan parçalarından faydalanarak yazılmış olduğu;

4-Mevlid yazarlardan bazılarının Süleyman Çelebi'nin yararlandığı bir siyer kitabından faydalandıkları ve bu sırada mevlid ile beraber başka parçaları almış oldukları (Pekolcay 1992: 38-39).

Pekolcay'ın ifadesiyle mevlid metinlerinin bazılarında Süleyman Çelebi mevlidinin asıl nüshalarında bulunan beyitler aynı ile mevcuttur. Buna ya kitapları yazarların, kendi eserlerine, beğenilen Vesilet'ün-Necât'dan beyitler alarak eserin değerini/önemini artırmayı düşünmeleri, veya müstensihlerin bilgisizlikleri ile açıklamak mümkündür. Pekolcay, elde bulunan mevlid yazmalarının çok eski tarihli

olmamaları nedeniyle bu noktada kesin hüküm vermenin doğru olmadığını belirtmektedir (Pekolcay 1992: 39).

Mahmut Kaplan, 1978 yılında hazırladığı “Mevlid-i Ali Çelebi’l Visâli” adlı yüksek lisans tezinde XVI. yüzyıl ürünü olan Ali Çelebi’l Visâli’nin mevlidini değerlendirirken Vesilet’ün-Necât’tan aldığı etki üzerinde durmuş ve şu ortak noktaları açıklamıştır:

- 1-Her iki mevlidde de tekrarlar benzeşmeler ve aynılıklar görülmektedir.
- 2-İfade tekrarlarına sıkça rastlanır.
- 3-Bahir ve fasılların oluşumunda önemli etkileşim vardır.
- 4-Aynı veya çok benzeyen beytlerin kullanıldığı sıkça görülür.
- 5-Edebî sanatlardaki özellikle telmihlerdeki benzerlik ve ortaklıklar dikkat çekicidir.
- 6-Mevlid-i Ali Çelebi’l Visâli bir anlamda Vesilet’ün-Necât’a nazire olarak kaleme alınmıştır (Kaplan 1978: 215-230).

Kaplan’ın Mevlid-i Ali Çelebi’l Visâli için yaptığı değerlendirme Süleyman Çelebi’den sonra yazılan pek çok mevlid metni için geçerlidir: müstakil ürünler olarak adlarını duyuramayan metinlerin çoğu Vesilet’ün-Necât’dan iz taşımaktadır. Mevlid metinlerinin pekçoğunda Vesilet’ün-Necât’dan beyit iktibasları göze çarpar. Metnin kurgusu daha sonra yazılan mevlidlere örnek oluşturmuş benzer düzende pekçok mevlid kaleme alınmıştır (Kaplan 1978: 215-230).

Köprülü, mevlid müelliflerinin caize almak veya bir sanat eseri meydana getirmek endişesiyle yazmadıklarını belirterek “sırf uhrevî bir mükâfat bekledikleri için doğrudan doğruya halka hitab ediyorlar, onların anlayacakları ve sevecekleri sâde, külfetsiz bir dille yazıyorlar, hattâ çok defa isimlerini zikretmeğe lüzum bile görmüyorlardı” demektedir (Köprülü 1981: 346).

Başlangıçta sözlü ortamlarda kullanılmak üzere üretilen mevlid metinleri zamanla bir edebî tür haline gelmiştir. Sözlü ortamlarda kullanım bakımından Vesilet'ün-Necât'ın gölgesinde kalmış olsalar dahi mevlid metinleri Türk Edebiyatı Tarihi'nde mesnevî nazım şeklinin değerli örnekleri olarak tanımlanabilirler. Özellikle XIII. yüzyılda başlayan ve daha sonraki yüzyıllarda gelişen Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı bünyesi içinde gerek Vesilet'ün-Necât gerek daha sonra kaleme alınmış mevlid metinleri öncelikle coşkun ifadelerle Allah'a olan bağlılığın ve peygamber sevgisinin dile getirildiği, ikincil olarak inancın pekiştirildiği, duyguların somutlaştırıldığı ürünlerdir.

Vesilet'ün-Necât etkisini XX. yüzyılda da göstermiştir. Bu yüzyılda yazılan mevlide en önemli örnek Mehmet Tekin tarafından "Hatay Mevlidi" adıyla tanıtılmaktadır (Tekin 1990: 18). "Hatay Mevlidi" Hatay'ın işgâl altında bulunduğu 1936-37 yılları arasında Yayladağ'lı imam Kâmil Sarıateş tarafından yazılmıştır. Asıl adı "Mevlid-i Nebevî'dir. Tekin (1990: 19)'e göre mevlidin yazıldığı dönemde Hatay, Fransız Mandası altındadır ve Fransızlar Fransızca'yı, Araplar da Arapça'yı egemen hale getirmek için çaba harcamakta, bazı din adamları Arapça'yı kullanmak isterler. Kâmil Hoca bu ortamda şiirlerini ve mevlidini Türkçe yazmıştır. Tekin, o devirde Hatay'da halk şiirinin ve dinî şiir türünün en güzel örneklerini yazmış olan şair ve din adamı Sefil Molla (İsmail Hakkı Konyalı)'nın şiirlerinin arasında bir mevlid bulunmadığını, Kâmil Hoca'nın mevlidinin bu yörede yazılan tek örnek olması yönünden değer kazandığını ifade etmiştir.

Hatay Mevlidi dil, ölçü ve yapı yönünden Vesilet'ün-Necât'a benzer. Coşkun ve samimî duygularla örülmüş olan metin, Hoca'nın dile hâkimiyet, din, tarih, peygamberler tarihi konularındaki bilgisi ile şiir sanatındaki ustalığının bir belgesidir. Metin; tevhid, münacaat ve velâdet bölümlerinden oluşmuştur, sonuna hece vezinli on kıtalık bir bölümle yirmibir kıtalık "Mûcizât-ı Nebevî" kısmı eklenmiştir. Mesnevi tarzında kaleme alınan mevlid yüzseksenekiz beyitten ibarettir. Mevlid, Hatay/ Yayladağ civarında çeşitli nedenlerle yapılan mevlid törenlerinde okunmaktadır (Tekin 1990: 14-15).

Mustafa Asım Köksal 1944 yılında “Peygamberimiz” adlı bir mevlid kitabı yayınlanmıştır. Kitapta metnin türü ile ilgili herhangi bir açıklama bulunmamakla birlikte metnin bir mevlid olduğu da belirtilmemiştir. Kitabın sonunda yazar, metni 27.X.1943’de Ankara’da tamamladığını kaydetmiş ve “Everekli M.Asım Köksal” imzasını kullanmıştır. Mesnevî tarzında kaleme alınan metin ikibinbeşyüz beyit civarındadır ve dokuz bölümden oluşmuştur. “Peygamberimiz”in ilk bölümünde Hz. Muhammed’in ataları, soyu, ailesi; ikinci bölümde doğumu, olağanüstü halleri, annesinin ölümü, amcasının yanında yetişmesi, Rahip Bahiyya’nın onun peygamber olacağını keşfedişi, yüksek yaradılışı ve eşsiz meziyetleri, ticaretle uğraşması, Hatice ile evlenmesi; üçüncü bölümde peygamberliğin verilmesi ve ilk iman edenler, ayın yarıma mucizesi, müslümanların Habeşistana göçleri ve çektikleri sıkıntı, Hz. Hatice’nin ölümü, İslâm dinini yayma gayreti; dördüncü bölümde mi’râc, hicret, ilk cuma namazı ve ilk hutbe; beşinci bölümde Selmân-ı Fârisî’nin müslüman oluşu, Mescid-i Nebevî’nin inşası ve ilk hutbe, ilk ezan, kıblenin değişmesi, Bedir, Uhud ve Hendek savaşları, peygamberin evlilikleri; altıncı bölümde sulh müzakeresi, hükümdarlara gönderilen mektuplar, Hayber’in fethi, Umre, Mu’te savaşı; yedinci bölümde Mekke’nin fethi, Tebük Seferi, Büyük Hac, Necran ve Beniâmir heyetleri; sekizinci bölümde Vedâ Haccı, Vedâ Hutbesi; dokuzuncu bölümde peygamberin ölümü, son hutbesi, ölümü nedeniyle yapılan dinî merasim yer almaktadır. Kitabın sonuna manzum Şemâil-i Şerif ve Siyer-i Nebî eklenmiş peygamberin şahsiyeti anlatılmıştır. Kitap bir “Son Söz” ile biter.

Bölümler dikkate alındığında kitabın Hz. Muhammed etrafında oluşturulmuş manzum bir islâm tarihi olduğu görülür. Bununla birlikte gerek Arap Edebiyatı’nda verilen örnekler gerek Vesilet’ün-Necât’da görülen mevlid düzenine oldukça yakın bir sıralama izlenmiş, konular mevlid metinlerinden alınmıştır. Bu manzum İslâm Tarihi kitabına mevlid demek yanlış olmayacaktır. Metnin kullanımıyla ilgili herhangi bir kayda, bilgiye rastlanılmamıştır.

“Mevlid”in sözcük anlamı doğmak, doğurmaktır. Bu anlamdan yola çıkarak Osman Attilâ 26 Ağustos 1941’de “Türk Mevlüdü” adını verdiği bir şiir yazmış ve

“Türkiye Cumhuriyeti Devleti”nin doğumunu coşkulu, heyecanlı bir dil ile ifade etmiştir. Şiirde Sevr Antlaşmasından sonra vatanın parçalanması, İmparatorluğun yıkılması, işgâller nedeniyle Anadolu Türkü’nün içine düştüğü sıkıntı aktarılmış ve Atatürk önderliğinde pekçok cephede yapılan savaşlar anılarak “Kurtuluş Savaşı” anlatılmış, Türkiye Cumhuriyeti’nin hangi fedakârlıklarla kurulduğu vurgulanmıştır. Metinde Dumlu Ovası, Tınaztepe, Sakarya, İnönü, Kocatepe cephelerinde kazanılan savaşlar ile İzmir’in kurtuluşu konu edilmiştir.

Metnin en ilgi çeken kısmı Vesilet’ün-Necât’a sonradan eklenen “Merhaba” bahrini hatırlatan “Merhaba” tekrarlı mısralarıdır. Metnin sonunda “Çankaya Kartalı” lakâbı ile anılan Atatürk’e sesleniş şöyledir:

Merhaba, Çankaya kartalı merhaba
Yolundayız: kalk-bak; yurt yayında okuz

Sana lâayık olmak her Türkün borcudur
Yakında zamana emredeceğiz: DUR.

Edebiyat Tarihi’nde “mevlid” dinî-tasavvufî edebiyatın bir türü olarak gelişmiştir. Edebî terim olarak “mevlid” tevhidi ve Hz. Muhammed’in doğumunu, yaşamını, ölümünü, siyerini, hilyesini bünyesinde barındıran; dinî-tasavvufî edebiyatın manzum ve mensur ürünlerinin ana kaynağı olan, bir anlamda bu edebî disipline tarih içinde yön veren, okuyanlarda/dinleyenlerde Allah ve peygamber sevgisini pekiştirmek hedefiyle kaleme alınan genellikle manzum eserlerdir.

İlk mevlidlerin sözlü kültür ortamları olarak adlandırılabilir “Mevlid Kutlamaları”nda okunmak üzere maydana getirildiği konusuna daha önce değinilmiştir. Tüm yazılı edebî ürünlerde olduğu gibi mevlidler de gerçek anlamlarını sözlü ortamlarda kullanılış/değerlendiriliş biçimlerine göre kazanırlar. Ürün tüketilmediği/tüketilemediği müddetçe üretmenin hiçbir anlamı olmaz. Ürün, kalitesi, nitelikleri, kendine has özellikleri ölçüsünde rağbet gördüğü, talep edildiği toplum

tarafından uygun şekilde kullanıldığı takdirde değer kazanır. Arz-talep her met'a için geçerli olduğu gibi edebî ürünler için de önemlidir.

Edebiyat Tarihi incelendiğinde belirli konuları belirli tarz ve uslûpta ele alan türlerin belirli zamanlarda farklı şairler/yazarlar tarafından birbirlerini tekrarlıyor olsalar dahi üretildiğini görmek mümkündür. Aynı türde ortaya konan ürünler arasından dili, uslûbu, kurgusu, etkileyiciliği, estetiği olgun olanlar zamana ve toplum tarafından kullanımlarına göre kendiliğinden oluşan doğal bir seçicilik ile diğerlerine olan üstünlüklerini açığa vururlar. Beğenilir, seçilir, kullanılır, tekrarlanır, taklid edilir (bir anlamda tahrif edilir) edebiyat tarihine damgalarını vurup yüzyıllarca yaşarlar.

Vesilet'ün-Necât, Türk Edebiyatı'nda mevlid türü örnekleri arasında beğenilmiş, seçilmiş, kullanılmış, tekrarlanmış, taklid edilmiş, örnek alınmış, yüzyıllarca yaşamış ve yaşamakta olan bir üründür. Vesilet'ün-Necât'ı yaşatan halk bazı grupların iddia ettiği şekilde hiçbir ard niyet beslemeksizin onu Kur'an-ı Kerim'den bir parça gibi kabullenmiş, benimsemiş inanmış ve yaşatmıştır. Müslüman Türk hayatında yüzyıllardan beri bu denli değerli görülen mevlid metni etrafında oluşan uygulamalar pekçok Türk şair ve yazarının ürünlerine yansımış, halk yaşantısını/halk kültürünü konu edinen şiir, hikâye, roman vb. türlerde anılmıştır. Halide Edib Adivar; Reşat Nuri Güntekin, Ahmet Rasım, Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Mehmet Âkif Ersoy gibi yazarların eserlerinde bu ortamlara değinilmiştir.

Mehmet Âkif Ersoy, Gölgelede "Sait Paşa İmamı" başlıklı şiirinde Boğaziçi'nde sultan yalısında yapılan bir mevlid kutlamasını kuvvetli tasvirciliğiyle anlatır. Safahat dışında kalmış şiirleri arasında ise "Leyle-i Mevlid-in Nebî Aleyhisselâm" ve "Leyle-i Mevlid-in Nebî Sallâllâhu aleyhi vesellem" adlı iki kısa şiiri bulunmaktadır. Ersoy'un iki önemli özelliği din ve vatan sevgisidir. Mevlid Gecesi adlı bu iki şiirde mevlid gecesinin saçtığı nurdan bahsederek peygamber

bağlılığının haşre kadar devam etmesini ve inananların korunmasını dilemektedir (Ersoy 1987: 504,566-567).

Köprülü, Vesilet'ün-Necât'ın Türk Edebiyatı'ndaki etkisini farklı bir bakış açısıyla değerlendirmiş ve Âşık Tarzı Şiir Geleneği'nin oluşumundaki yararından bahsetmiştir. Köprülü (1989: 187)'ye göre XIII. XV. yüzyıllar arasında Âşık Paşa'nın Garip-nâme'si, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i; Yazıcıoğlu'nun Muhammediye'si gibi sade hatta terkibsiz bir dille yazılmış eserleri umumî toplantılarda dinlemeye alışmış halkın âşık tarzı şiiri kabul etmesi ve beğeniyle takip etmesi kolaylaşmıştır.

2. Yazılı Sözlü ve Elektronik Kültür Ortamlarında Vesilet'ün-Necât

2.1. Yazılı Kültür Ortamında Vesilet'ün-Necât

2.1.1. Yazma ve Basma Nüshalarda Mevlid Hikâyeleri

Yazma ve basma nüshalarda mevlid metinlerine ek ve çıkarmalar yanında bazı hikâyelerin de dahil edildiği görülmektedir. Bunlar Hikâye-i Mevlid, Vefât-ı Fâtıma, Hikâye-i Deve, Hikâye-i Geyik, Hikâye-i Güvercin, Dâstân-ı İbrahim, Dâstân-ı İsmail, Hikâye-i Kesikbaş, Hikâyet-i Ukâşe vb. anonim hikâyelerdir. Hikâyeler kimi zaman Vesilet'ün-Necât'ın bir parçası olarak değerlendirilmiş olmakla birlikte aslen eserle herhangi bir organik bağları yoktur. Vesilet'ün-Necât “mukaddime” ile başlayıp “hâtıme” ile biter. Bundan sonra gelen parçaların eserden sayılması mümkün değildir. Ancak ender de olsa hikâyeler bazı nüshalarda (ör: Ayasofya) “hâtıme”den önceye alınmış; bu durumda hikâyenin dili/üslûbu/ölçüsü incelendiğinde Vesilet'ün-Necât'dan ayrı bir bölüm olduğu meydana çıkar (Ateş 1954: 65-66); (Timurtaş 1970: VIII).

Türk Edebiyatı'nda kaynağını Eski Türk, İslâm ve İran an'anesinden alan (Köprülü 1984: 366) ve zamanla gelişerek Anadolu Türk kimliğinin, tarihinin izlerini barındıran tahkiyeli ürünler yaygın beğeni toplamış ve epik/dinî/didaktik pek çok örnek verilmiştir.

Kaynağını İslâm geleneğinden alan dinî hikâyeler henüz klâsik ve halk edebiyatı anlayışının belirmediği dönemlerden itibaren yazılmış ve benimsenmiş eserlerdir. Saraylarda hususî bir yerleri olan siyercilerin eserlerinden başlayarak, mevlide benzer manzum eserler daha sonra Menâkıb-ı Seyyid Battal Gâzi, Fütûhü’ş-Şam ve Fütûh-ı Afrikıyye tercümeleri gibi birçok mahsulleri, Hazret-i Ali menkabelerini, Kerbelâ faciasını ve Hazret-i Hamza’ya, Hallâc-ı Mansur ve Şeyh San’an gibi tanınmış sûfilere ait manzum ve mensur birçok kitapları, hattâ Ebâ Muslim Horasanî kıssalarını bu arada saymak mümkündür (Köprülü 1984: 369-370). Türk Edebiyatı’nın muhtelif devirlerinde zamanın ve muhitin gereklerine göre bu gibi eserler çoğalmış ve doğal olarak birtakım değişmelere uğramıştır.

XIII.- XIV. yüzyıllarda Anadolu’da yazılan manzum ve mensur hikâyeler konu bakımından İslâm ve İran geleneğine bağlıdır. Önemli bir bölümü doğrudan doğruya halka hitap eder. Bu yüzyılların dinî/epik yaşamı bu tür eserlerin çoğalmasına zemin hazırlamıştır. İslâmî bilgisi geniş olmayan fakat bu dine karşı saf ve samimî bir imân taşıyan Türk halk kitleleri, Allah’ın kudretine, peygamberin hayatına, ilk müslümanların savaşlarına ve aşk maceralarına, ahiret dünyasına ait hikâyeleri büyük bir merakla izlemiş; devrin müslüman misyonerleri durumunda olan fakihler, şeyyadlar, meddahlar bu meraktan faydalanarak halkın manevî ihtiyaçlarına ve ruhî eğilimlerine cevap verecek bir çok eser meydana getirmiş, eserlerin halk tarafından okunması karşılığında mânen ödüllendirilmişlerdir.

Hız. Muhammed’in ölümünden sonra sözlerinin, hayatının ve hareketlerinin tesbit edilmeye başlandığı görülmektedir. Dört imam başta olmak üzere, müslümanlığa İslâm dışı usûl ve efsanelerin karışmaması konusunda dönemin fakihleri tarafından taassuba yakın bir titizlik gösterilmesine karşın peygamberin ölümü üzerinden henüz yarım yüzyıl geçmesine rağmen hayatı destanlaşmaya başlamıştır.

V. Mahir Kocatürk’ün verdiği bilgiye (1964: 143) göre İbn İshak peygamberin hayatına ait bu cinsten bütün söylentileri, fıkraları, menkıbeleri toplayarak “Siret”

eserini destan türünde meydana getirmiş; İbn-i Hişâm bu eseri yeniden işleyerek bugün elde bulunan “Siret-i Resûl” adlı kitabını yazmış ayrıca “Kitab-ül-Tican”da Kitab-ı Mukaddes hikâyeleriyle Arab efsanelerini müslüman ruhiyle işleyerek İslâmî destanlar dairesine sokmuştur. Vakidî, “Kitab-ül Magazi”de peygamberin ve ilk müslüman kahramanların gazâlarını destanlaştırmıştır. Tirmizî, “Kitab-ül Şemâil el-Nebi”de peygamberin vasıflarını yazarak bu destanlar dairesini tamamlamıştır. Bu eserlerden yararlanan Taberî, “Tarih el-Resûl ve El-Mülûk” adlı kitabına peygambere ait menkıbeleri ve diğer önemli kişilerin destanlarını da eklemiştir, “Tefsir”inde Kur’an’da açıkça anlatılmayan, telmihle geçilen veya kısaca anılan birçok vak’ayı ve şahısları aydınlatmak üzere Yahudi ve Hristiyan kaynaklardan aldığı hikâyelerle de İslâmî destanlara edebî ve ilmî bir şahsiyet ve hayat kazandırmıştır. Bir müddet sonra bu hikâyelere müslüman Arap, İran ve Türk memleketlerinde meydana gelen dinî ve tasavvufî menkıbeler eklenmiştir. Bunları Melhame, Tâbir-nâme, Acaib-ül Mahlûkat gibi halkın tabiata ve hayata ait meraklarını ve bilgi ihtiyaçlarını tatmin eden eserler takibetmiştir (Kocatürk 1964: 143).

İslâm dininin Orta Doğu, Türkistan, Kuzey Afrika memleketleri ile İspanya’ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılması yerel kültürlerle etkileşmesi yeni hikâyelerin oluşmasını sağlamıştır. Bu değerlendirme XIII. yüzyıl Anadolu edebî birikimi için de geçerlidir. Hikâyeler tercüme, nakil, adapte yoluyla Türk Edebiyatı’na mâl edilmiş devrin sosyo-kültürel ortamında İslâm dinini kökleştirme/yayma aracı olarak kullanılmıştır. Kussas, meddah ve muarifler tarafından okunan/canlandırılan hikâyeler/destanlar halkın en önemli eğlence ve eğitim ortamlarıdır. Zamanla sözlü ortamlarda bir kerede okunup bitirilecek kısa hikâyeler meydana getirilmiş, uzun hikâyeler ise “meclis”lere bölünmüştür.

XIII.-XIV. yüzyıllarda tüm dinî-tasavvufî edebî ürünlerle birlikte manzum ve mensur hikâyeler dönemin dinî/siyasî/sosyal/ekonomik buhranlarına direnmeye çalışan halkı destekleyen, güç ve cesaret veren iman/sabır/birlik-beraberlik telkin eden eserlerdir. “Edebî estetik bakımından değersiz ve Acem uydurması dinî hurafeler” (Onay 1992: 175) oldukları iddia edilse de halkın ihtiyacını karşılaması

bakımından işlevsel bir üstünlükleri vardır. Dönem edebiyatı dikkate alınınca hikâyelerdeki bu “eksikliğin” diğer manzum ve mensur türlerde olgunlaşmış, yerleşmiş bir İslâm-tasavvuf anlayışının işlenmesi ile giderildiği ve edebî estetik bakımından dengenin sağlanmış olduğu görülür.

Konu girişinde belirtildiği üzere mevlid nüshalarına eklenen parçalar “hikâye” ve “dastân” başlıklarını taşımaktadırlar. XV. yüzyıldan itibaren Vesilet'ün-Necât ile birlikte el yazmalarında yer alan hikâye ve destanların konuları şöyledir:

1. Vefât-ı Fâtıma/Ahvâl-i Fâtıma

Başta Süleyman Çelebi'nin Vesilet'ün-Necât'ında olmak üzere birçok mevlid metninde bilhassa vefât bahri içinde Hz. Fatıma'dan bahsedildiği görülür. Mevlidlerin genellikle matbu nüshalarında vefat bahri sonunda “Vefât-ü Fâtimate'z-Zehrâ radiyâllahü anhâ” veya “Ahvâl-i Fâtıme” başlıklı müstakil bir bölüm yer almaktadır.

Ateş, hikâye için:

İnsanı sırf ağlamaya davet eden bir acınma duygusu vermek isteyen uslûbu ile, Süleyman Çelebi'nin vakur, peygamberin ölümünü anlattığı bölümde olduğu gibi kederinin derinliği ile birlikte, kendini ızdırabı içinde kaybetmeyen ifade tarzı arasında en küçük bir benzerlik yoktur. Bu parçanın Süleyman Çelebi'nin mevlidinden olmadığını gösteren kesin bir delil de onun başlı başına bir eser olarak mevcut bulunmasıdır” demektedir (Ateş 1954: 66).

Ateş, Vefât-ı Fatıma'nın Edirne Karabulut mescidi imamı Halil tarafından H.807'de yazıldığını Faik Reşat Bey'den naklen bildirir (Ateş 1954: 66). Pekolcay da bu bilgiyi desteklemiş ve Raif Yelkenci'de bulunan bir nüshanın H.897 tarihli olduğunu belirtmiştir (Pekolcay 1967: 174).

Babası Hz. Muhammed'in ölümünden sonra tarifsiz bir kedere düşen Fâtıma bu hasrete dayanamayarak hastalanır. Eşi Hz. Ali onu teskin etmeye çalışırsa da başarılı

olamaz. Fâtıma, Ali'den içine güller serpilecek bir kümbet yaptırmasını, adının “Beyt-ül Ahzân” olmasını ve yasını bu kümbette tutmak istediğini söyler. Ali kümbeti yaptırır. Fâtıma her gün kümbete giderek gözyaşı döker. Birgün vâdesinin dolduğunun, öleceğinin kendisine beyân edildiğini söyleyerek çocukları ve eşiyle helâlleşir. Oğulları Hasan ve Hüseyin'i Hz. Ali'ye teslim eder ve akşam ile yatsı arasında vefat eder. Fâtıma'nın defni anında Hz. Muhammed kabrinden kollarını uzatarak Fâtıma'nın cansız bedenini Ali'nin kucağından alır ve kızını kendi kabrinde göğsü üzerine yatırır (Mekkeli 1992: 42-43); (İ.M.K. 1964: 25-29); (Sağlam 1976: 50-55); (Kocatürk 1964: 160). Hikâyede peygamberin kızına olan sevgisi ve şefaatinı vurgulanmıştır.

Uzun (1995: 223-224)'un verdiği bilgiye göre son devir tanınmış mutasavvıflarından Muhammed Es'ad Erbilî, Süleyman Çelebi mevlidinin vezninde “Mevlid-i Şerîf-i Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ Radiyallâhu Anhâ” başlıklı yetmişdört beyitlik Farsça bir manzume kaleme almıştır.

2. Hikâye-i Geyik

Ahmet Talât Onay, “Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar” adlı çalışmasında geyik destanını tanıtırken “Acem uydurması dinî hurafeler arasında bir de Geyik Hikâyesi vardır. Kesikbaş, Deve gibi hikâyelerle birarada ve mevlid kitaplarına zeyl olarak pek çok defa bastırılmıştır” demektedir (Onay 1992: 175).

Köprülü, “Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşe’ e ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe” adlı çalışmasında Geyik Destanı’nın “klâsik şairlerin istihzâlarına sebebiyet veren şeylerden biri” olduğunu aktarmakta bu dönemde hece ölçüsü ve amiyâne tarz ile yazılan eserlere ve saz şairlerine karşı klâsik şairler arasında beliren nefret ve aşağılamanın varlığından bahsetmektedir (Köprülü 1984: 205-206). Genellikle XV.-XVI. yüzyıl tezkirelerinde Geyik Destanı ile bu tür destan yazarlar ve okuyanlar küçümsenmiş, geyiğe destan yazanın adı ve yalancı bir şair olduğu ifade edilmişse de kent ve köy ortamlarında bu tür eserler ve bilhassa Geyik Destanı asırlarca unutulmamış, okunmuştur.

Kocatürk, istinsah tarihi belli olmayan Geyik Destanı’nın Kirdeci Ali’ye ait olduğunu bildirmektedir (Kocatürk 1964: 158). Pekolcay ise müellifin adını “Sadrettin” olarak verir (Pekolcay 1967: 174).

Birgün sabah namazından sonra Hz. Muhammed vaaz verirken kırk atlı gelir ve mescide girip kim olduğunu bilmedikleri, putlarına “bâtıl” diyen İslâm peygamberi ile görüşmek isterler. Peygamberi doğabilecek bir tehlikeden korumak üzere önce Hz. Ömer sonra Hz. Ali kırk atlıyı öldürmek ister ancak Hz. Muhammed onları engeller ve sabretmek gerektiğini dileklerinin ne olduğunu öğrenmek istediğini bildirir; ancak kırk atlı konuşma teklifini kabul etmez. Bunun üzerine Hz. Muhammed atlardan birinin tergisine bağlanmış olan geyiği işaret ederek konuşmasını ve atlılara Hz. Muhammed’i tanıtmalarını ister. Atlıların karşı çıkmasına rağmen geyik çözülür ve Hz. Muhammed’in mucizesi olarak konuşmaya başlayarak geyik Allah’ın birliğini ve peygamberin O’nun resulü olduğunu; şefaatinin

sonsuzluğunu dile getirir ve öldürülmeden önce yavrularını emzirmek için kendisine izin verilmesini, son kez görerek onlarla vedalaşmak istediğini söyler. Hz. Muhammed'in kefilliğini diler. Kırk atlı geyik dönmediği takdirde peygamberi öldüreceklerini bildirirler. Geyik salıverilir. Yavrularını emzirir, onları Allah'a emanet eder ve geri dönmek üzere yola koyulur. Kırk atlının kurduğu tuzağa düşer. Allah'a yalvarır ve Cebrail gelerek geyiği kurtarır. Asıl amaçları Hz. Muhammed'i öldürmek olan atlılar bu durum karşısında imana gelirler (Mekkelî 1974: 43-50); (İ.M.K 1964: 35-40); (Balçık 1957: 33-41); (Sağlam 1976: 69-75); (Kocatürk 1964: 158-159).

3. Hikâye-i Deve

Müellifi belli olmayan bu hikâyenin konusu şöyledir:

Ağır yük taşıtırılan bir kervan devesi birgün balçıklı yokuşta düşer. Kervancı Ebu Mes'ut devenin işe yaramayacağını, yük taşıyamayacağını söyleyerek kesilmesini, etiyle ziyafet verilmesini emreder. Deve, peygamberden yardım diler. Peygamber Ebu Mes'ut'la konuşmaya gider. Kervancı "devenin kendi malı olduğunu ne dilerse yapabileceğini devenin sadece yük taşıyan bir hayvan olduğunu" söyler ve Hz. Muhammed'i dinlemek istemez. Peygamberin inayetiyle dile gelen deve "Allah'ın tekliğini ve her varlığın ancak onun kulu olduğunu" söyler. Kervancı bu sözler karşısında hayrete düşer, nutku tutulur ve kelime-i şehadet getirir. Peygamber, deveyi satın alır ve bir daha yük vurulmamasını tembih eder. Deveye yem verenin cennete gireceğini müjdeler. Hz. Muhammed öldüğü zaman deve bu ayrılığa dayanamayarak kafasını eşiğe vura vura mescid kapısında can verir (Mekkelî 1974: 70-73); (İ.M.K 1964: 56-59); (Balçık 1957: 64-68).

4. Hikâye-i Kesikbaş

M.1461 tarihli yazmada müellifin Kirdecî Ali olduğu bildirilmiştir (Kocatürk 1964: 144).

Hiz. Muhammed, dört halife ve sahâbler sohbet ederken yanlarına nur yüzlü bir kesikbaş gelir. Adının Şeyh Abdullah olduğunu, tevhide iman ettiğini ve ehl-i sünnet akidesini kabul ettiğini bu nedenle vücudunun ve oğlunun dev tarafından yendiğini, eşinin ve ehl-i sünnet müslümanların esir alındığını söyleyip peygamberden yardım diler. Hiz. Ali devî öldürmeye ve mazlumlara kurtarmaya yemin eder. Kesikbaşla birlikte devin sarayına gider. Devî öldürür kadını ve müslümanları kurtarır. Hiz. Ali'nin duasıyla Kesikbaş bedenine kavuşur. Hiz. Ali, peygamberin yanına dönerek ondan dua alır (Mekkeli 1974: 60-67); (İ.M.K 1964: 48-54); (Balçık 1957: 52-60); (Sağlam 1976: 84-91); (Kocatürk 1964: 144-146).

5. Hikâye-i Güvercin

M. 1461 tarihli yazmada müellifin adı "Sadık Veli" olarak geçmekle birlikte Kocatürk asıl müellifin Kirdecî Ali olduğunu bildirmektedir (Kocatürk 1964: 147).

İkinci namazı sonrası Hiz. Muhammed'in dizine bir ak güvercin konar ve bir doğan tarafından izlendiğini avlanırsa altı yavrusunun öksüz kalacağını söyleyerek peygambere sığınmak ister. Hiz. Muhammed güvercini yenine saklar ve onu doğana teslim etmeyeceğine söz verir. Hemen ardından doğan gelerek altı yavrusunun aç olduğunu güvercini vermezse yavrularının açlıktan öleceğini söyleyerek avını ister. Peygamber güvercini vermez. Güvercinin yerine kendi etini teklif eder. Bir bıçakla kolunu kesmek ister ancak bıçak körleşir. Bu durum karşısında güvercin ve doğan silkinerek Cebrâil ve Mikâil olurlar. Allah'ın izniyle Hiz. Muhammed'in verdiği söze sadakatını ve emînliğini sınıadıklarını söyleyip onu överler (Mekkeli 1974: 51-53); (İ.M.K 1964: 40-42); (Balçık 1957: 42-45); (Sağlam 1976: 76-78); (Kocatürk 1964: 147).

6. Hikâye-i İslâm Yahudi

Hikâye, mevlid'in ve mevlid okumanın faziletlerinden bahseder. Bir yahudi kadın her yıl rebiül-evvel ayında çevresine ihsan dağıtan, açları doyuran, açıkları giydiren bir müslüman adamın halini merak ederek eşine bu adamın kim olduğunu ve neden her yıl bu ayda bayram ettiğini sorar. Eşi ona, bu adamın her yıl rebiül-evvel ayında Hz. Muhammed'in mevlidini kutladığını ve peygamber sevgisiyle malını paylaştığını, gözünün ondan başka bir varlık görmediğini, yüreğinde onun aşkından daha etkili bir sevgi bulunmadığını açıklar. Kadın bu durumdan çok etkilenir. Rüyasında Hz. Muhammed'i görür. İslâm peygamberi ona tevhidi telkin eder. Kadın uyandığında eşine rüyasını anlatır. Her ikisi de peygamber aşkına kapılarak müslüman olurlar (Mekkeli 1974: 67-70); (İ.M.K 1964: 54-56); (Balçık 1957: 61-63).

7. İsmail ve İbrahim Kıssası/Dastân-ı İsmail

Pekolcay, H.1027 tarihli nüshanın İbsala'da yazıldığını ve müellifinin mevlevî olduğunu bildirmiştir (Pekolcay 1967: 175).

İbrahim peygamberin Allah'a olan imanına bağlı kalarak oğlu İsmail'i kurban etmeyi kabulü ve koçun nâzil edilmesi konusu etrafında oluşmuş bir hikâyedir (Mekkeli 1974: 53-59); (İ.M.K 1964: 43-48); (Balçık 1957: 45-51); (Sağlam 1976:: 78-84); (Kocatürk 1964: 151).

8. Dastân-ı Ejderhâ

Uzak bir ülke müslümanları peygambere gelerek müslüman yiyen bir ejderhadan yakınırlar. Böyle bir âfetle nasıl başa çıkılabileceğini düşünen peygamber, Allah'tan bir yardım gelmesi gerektiğini söyler. Ali, kendine güverenek kılıcı ile onu ikiye böleceğini söyler ve yiğitleriyle birlikte çarpışmaya gider. Ali'nin peygamberi ve Allah yardımını ihmâl edip kendine güvenerek öne atılması, peygamberin hatırını kırmıştır. Ali, ejderhaya hücum edip kılıç sallar fakat Zülfikar, Allah'ın emriyle

kesmez. Ali'nin hayreti üzerine Zülfikar bunun sırrını anlatır. İslâm kahramanı, Zülfikar'ın yüzünü öperek işlediği gûnahtan af diler. Allah Ali'yi af eder ve Hz. Muhammed'i yardıma gönderir. Ali tekrar çarpışarak ejderhayı öldürür (Kocatürk 1964: 147).

9. Dastân-ı Hatun

Ayneddin tarafından yazılan ve tarihi belli olmayan destan şöyledir:

Dul bir kadının oğlu kaza eseri annesinin gözünü çıkarır. Anne oğlunu affetmez ve ceza olarak oğlan ateşe atılır. Çocuğun Nemrud ateşinde yandığını gören peygamber torunları Hasan ve Hüseyin, arkadaşları olan oğlana acıyarak dedelerinden yardım dilerler. Hz. Muhammed çocuğun ateşten ancak annesinin affi ile kurtulabileceğini, gidip ondan yardım dilemelerini söyler. Torunlar oğlanın annesine yalvarıp affetmesini rica ederler. Israra dayanamayan anne oğlunu kurtarmak için ateşin yanına gider. Oğlunu alevler arasında görünce çok üzülmeye başlar ve onu kucaklayıp kurtarmak ister ancak kendisi de alevler arasında kalır. Bu sırada Allah'ın emriyle bütün kuşlar gagalarında denizden su getirerek ateşi söndürürler. Peygamberin duasıyla, ayakları yanmış olan oğlan iyileşir ve kadının gözü görmeye başlar (Kocatürk 1964: 149). Hikâye peygamberin mucizeleri ile anneye karşı saygı, ana hakkı ve şefkati konusu etrafında kurulmuştur.

10. Dastân-ı İbrahim Ethem

Attar'ın "Tezkiret-ül Evliya"sındaki en güzel menkıbelerden biri olan İbrahim Ethem Destanı'nın ilk mensur tercümeleriyle birlikte manzum şeklinin XIV. yüzyılda meydana geldiği düşünülmektedir.

Horasan padişahı İbrahim Ethem bir gece rüyasında dam üstünde deve aradığını söyleyen bir deveci görür. Deveciye sinirlenerek "dam üstünde deve bulamayacağını, boşuna aramamasını" söyler. Devecinin verdiği cevap onu hayrete düşürür:

Kişi etti: Padişahım nitesin
Harir atlas içre daim yatasın

Bu altın taht üzre Tanrı mı olur
Tanrı isteyen burada mı durur?

Ha benim bunda deve istediğim
Ha senin Tanrıya kulum dediğin.

Padişah uyanınca hayret içinde düşünceye dalar. Birkaç gün sonra İbrahim Ethem'in karşısına bir adam gelir. Dileği sorulur. Adam padişahın tahtının üzerine kervanını bir geceliğine konaklatmak istediğini söyler. Padişah bu patavatsız teklife hiddetlenerek sarayın ve tahtın kendisinin olduğunu izninin dışında kimsenin bir adım bile atamayacağını, adamdaki cür'etin affedilemeyeceğini, bu tutumun bir delilik olduğunu söyler. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

Kişi dedi: delu sensin ey ahi,
Bu saray benum diyesin sen dahi

Senden öğdin bu saray kimin idi
Padişah dedi kim atamın idi.

Ol kişi dedi dahi evvel kimin
Dedi: Atamdan mukaddem dedemin.

Dedi: Dedenden mukaddem kim ey Şah,
Filan oğlu gılanın der padişah.

Etti kani şol demin söylediğin
Gör senin değil bu saray dedigün

Bu benümdür demişdün ey ahi,
Bu saraydan sen de göçersin dahi

İmdi bu kervansaraydur bilesun
Durmayub ahret yarağın kılasun.

İbrahim Ethem çılgına döner. Avunmak için askeriyle birlikte ava çıkar. Bir ara adamlarından ayrılır. Kulağına “uyan, uyandırılmadan evvel uyan!” nidâsı gelir. Duyduklarından etkilenen padişah çoban kıyafetine bürünür ve memleketini, padişahlığını, tahtını, ailesini terkederek sefere çıkar. Aradan onsekiz yıl geçer. Babasının yerine padişah olan oğlu babasını arar ve onun Mekke’de dervişlere baş olduğunu öğrenir. Yanına gider. Birlikte Horasan’a dönmeyi teklif eder ancak İbrahim Ethem Allah sevgisiyle bütün malından yüz çevirdiğini söyleyerek teklifi reddeder ve

Dilerim senden ey bârî Hüdâ
Kılma musallat anı bugün bana

Ya benim canım al bu saat koma
Ya anın!

der ve orada ruhunu teslim eder. Dervişler oğlanı teselli ederler (Kocatürk 1964: 162-165).

11. Dastân-ı İbrahim

Kayserili İsâ’ya ait destan (Pekolcay 1967: 174) yazma nüshalarda “Dastân-ı Oğul” adıyla da geçmektedir (Milli Kütüphane Yz A 4654: 29).

Hız. Muhammed’in oğlu İbrahim’in ölümünü ve ümmetin üzüntüsünü konu edinen bir hikâyedir. Peygamberin ümmetine olan bağlılığı şu beytlerde vurgulanmaktadır:

Ya resûlallah, Celeb kıldı selâm
Kim Muhammed maksudu oldu tamam

Ne dilerse dilesin der Hak Celeb
Dileği her ne ise kılsın taleb

Resûl der: ümmetim gerek bana
Kurban olsun masum İbrahim ana (Sağlam 1976: 61-68); (Kocatürk 1964: 151).

12. Dastân-ı Kız/Mevlûd-u Kız

Şam'da açlık çeken bir aileye bir yahudi kendi dinine girmeleri ve kızlarını vermeleri koşuluyla yardım vaad eder. Kız dinini değiştirmemekte kararlıdır. Açlıktan kurtulmak için köle olarak satılmaya rıza gösterir. Tek gözü kör bir adam kızı alır. Rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Peygamber ona kızı geri vermesini söyler ve gözünü iyileştirir. Adam, Hz. Muhammed'e iman eder ve kızı ailesine yüz altınla birlikte geri verir. Ana baba ve kız bundan sonra mes'ut yaşarlar (Kocatürk 1964: 160).

13. Hikâye-i Cimcime Sultan

Hz. İsa birgün bir kurukafaya rastlar. Allah'a yalvararak kurukafanın konuşmasını ister. Duası kabul edilir. Kurukafa bir zamanlar sultan olduğunu, onikibin kulunun bulunduğunu, adının Cimcime olduğunu, hayattayken Tanrı'nın varlığına inanmadığını söyledikten sonra mezarda feci ızdıraplar çektiğini, melekler tarafından sütunlarla dövüldüğünü, bin cehennemde yattıktan sonra yol üstüne atıldığını ve bin yıldan beri burada sürünüp ızdırab içinde yaşadığını anlatır. İsa'dan kendisini tekrar dünyaya getirmesi için Allah'a yalvarmasını ister. Yeniden doğduğunda Allah'ın birliğine ve İsa'nın peygamberliğine iman edecek ve ömür boyu ibadetle meşgul olacaktır. İsa ağlayarak Allah'a yalvarır. Cimcime Sultan tekrar dünyaya gelir, parmağını kaldırıp imân eder ve kırk sekiz yıl din yolunda yaşayıp ölür (Kocatürk 1964: 159).

14. Şehadet-i Murtaza

Hz. Ali'nin İbn-i Mülcem tarafından Hâriciler yararına mescidde sabah namazı kılarken katledilmesini konu edinen bir hikâyedir. Hikâye sonunda Hz. Ali'nin İslâm

dini ve peygamber ümmeti yararına yaptığı kahramanlıklar ve imanı anlatılır. Hikâyenin son beyti dikkat çekicidir:

Kahramanlıkta adı büyük idi
Sanki zafer aşığı bir Türk idi (Sağlam 1976: 55-60).

15. Hikâye-i Yusuf

Hikâyede Hz. Yusuf kıssası anlatılmaktadır (Mekkele 1974: 132-142).

16. Muhammed Hanefî Cengi

Dinî kahramanlık destanları arasında çok tanınmış ve sevilen yaklaşık dokuzyüz beyitlik bir eserdir. Yazma ve basma nüshalar arasında pekçok fark bulunmaktadır. Basma nüshalarda metin kısaltılmış, konu ve motifler bakımından da değişiklikler yapılmıştır.

Kocatürk (1964: 162)'e göre arihe uygun olmayan hikâyenin ilk kaynakları belli değildir. Bazı yerlerinde Dede Korkut hikâyelerine benzeyiş vardır. Meselâ Muhammed Hanefî'nin geyik kovalarken koruya girip ikiyüz kâfiri perişan etmesi, sonra tekrar gelip yediyüz kâfirle karşılaşması, Dede Korkut'taki cenk maceralarını hatırlatır. Kâfir kızının müslüman kahramana âşık olması da , Battal Gazi Destanı ve Danişmend-nâme'de görüldüğü gibi Dede Korkut hikâyelerinde de göze çarpar.

Hz. Muhammed'in ölümüne çok üzülen Hz. Ali kırk gün mezar başından ayrılmaz. Bir gece peygamber rüyasına girer, "kahraman bir oğlu olacağını" müjdeleyerek onu teselli eder, çocuğa da kendi adından ad verir: Muhammed Hanefî. Sevinen Hz. Ali eve dönerek eşine müjdeyi verir. Muhammed Hanefî olağanüstü (destansı) bir çocuk olur. On yaşında cenge gitmek ister babası engeller. Üzüntüsünü gidermek için ava çıkar. Bir geyiği kovalarken kâfir Tabut'un korusuna girer. Tabut'un ikiyüz askeriyle savaşı. Başlarını keserek Medine meydanında direğe asar. Herkes gibi savaştan dönen Ali de bu duruma hem şaşırır hem gururlanır ama oğluna bir daha o koruya girmemesini söyler. Babası yeni bir cenge gidince Muhammed

Hanefi yine koruya gider. Ancak bu sefer esir düşer ve bir kuyuya kapatılır. Tabut'un kızı Mine âşık olduğu oğlanı kurtarır ve Medine'ye kaçarlar. Yolda Tabut'un gönderdiği ordu hile ile Mine'yi yakalar. Muhammed Hanefi yalnız kalır, yaralanır ve bitkin düşer. Ali, Hasan ve Hüseyin Muhammed Hanefi'nin yardımına gelirler. Onu kurtarıp Tabut'u haraca bağlarlar. Mine'yi alıp Medine'ye dönerler. Mine ve Muhammed Hanefi evlenirler.

17. Hikâye-i Mevlid

Bağdad'da tesadüfen Mevlid-i Nebvî'yi duyan ve etkilenerek ağlayan bir genç, gece rüyasında kıyamet gününü ve mevlid dinleyenlerin cennete girdiklerini, kendilerine birer köşk verildiğini görür. O da cennete girmek ister ancak kabul edilmez, cennet kapısından çevrilir. Ağlayarak uyanır. Büyük bir pişmanlık duyar. Hemen ihlâs ile Hz. Muhammed'i anar, mevlidi okur ve bunu ölene kadar her yıl tekrarlar. Vadesi sona erdiğinde yüzünde mütebessim bir ifade vardır. Mevlide hürmet ettiği için Hak Tealâ ona rahmet eyler ve ahirette Hz. Muhammed'in meclisine kavuşur (Mekkeli 1974: 6-7); (İ.M.K. 1964: 3-5); (Balçık 1957: 98-100).

Hikâyede verilmek istenen mesaj müminlerin bu gencin hikâyesinde olduğu gibi Hz. Muhammed sevgisini dile getirir ve mevlide hürmet gösterirlerse ahiret hayatında ödüllendirilecekleridir.

Dönem, coğrafya ve yaşam koşullarına göre şekillenen dinî-tasavvufi hikâye ve destanlar dinin psikolojik, ahlâkî ve sosyal boyutunu/işlevini/yaptırımlarını tahkiye yoluyla örneklendiren edebî ürünlerdir. İçinde bulunan koşullar bağlamında epik veya didaktik nitelikleri baskınlık kazanır. Tüm dinî-tasavvufi hikâye ve destanlarla birlikte mevlid hikâyeleri de gerek yazılı gerek sözlü ortamlarda toplumun gereksinim duyduğu duygu ve düşüncelerin aktarımında zaman zaman hurafe boyutuna ulaşıyor olsalar dahi kendi dönemleri içinde yarar sağlamış ve beğenilmişlerdir. Hikâyelerde çoğu zaman olağanüstülükler ile bilimsel yaklaşımdan uzak coşkun sahneler bulunmaktadır. Bu uslûp, hitâb edilen topluluğa duygu ve

düşünce yoğunluklarının aktarılabilmesi, hissettirilebilmesi ve anlatının etkisinin kuvvetlendirilmesi amacıyla yazılan/okunan/söylenen abartılı ifadelerden oluşmuştur.

Konu kapsamında yapılan inceleme ve araştırmalarda yukarıda adları ve konuları verilen mevlid hikâyelerinin kullanımları hakkında kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Bu hikâyelerin daha önceden varolan, bilinen çeşitli ortamlarda çeşitli vesilelerle kullanılan dinî hikâyeler dağarcığından “mevlid” anlayışına uygun olanların seçilmesi veya bu anlayış bağlamında yeni hikâyelerin oluşturulması yoluyla ortaya çıktıkları ve müstensihler tarafından Vesilet'ün-Necât yazma nüshalarına eklendikleri kabul edilebilir.

Yukarıda adları ve kısaca konuları belirtilen hikâyeler arasında Hikâye-i Geyik, Hikâye-i Deve, Hikâye-i Güvercin ve Dastân-ı İbrahim doğrudan doğruya Hz. Muhammed ile ilgilidir. Hikâye-i Kesikbaş, Dastân-ı Ejderha ve Şehâdet-i Murteza Hz. Ali'nin imanının, peygambere bağlılığının, cesaretinin ve kahramanlığının anlatıldığı parçalardır. Vefât-ı Fatımâ, öncelikle Hz. Fâtıma sonra Ehl-i Beyt ve sahabilerin Hz. Muhammed'in ölümünden duydukları kederi konu edinir. Dastân-ı İsmail ve Dastân-ı Yusuf/ Hikâye-i Yusuf Kur'an-ı Kerim kıssalarıdır. Cimecime Sultan, Hz. İsâ çevresinde oluşur. Hikâye-i İslâm Yahudi, Dastân-ı İbrahim Ethem, Dastân-ı Kız/Mevlûd-u Kız, Allah'a ve Hz. Muhammed'e iman edenlerin kavuşacakları huzurlu hayatı vurgular. Muhammed Hanefi Cengi, dedesi Hz. Muhammed'in müjdesiyle doğan Muhammed Hanefi'nin kahramanlığını anlatır. Dastân-ı Hatun, ana hakkı ve şefkâti üzerine kurulmuştur.

“Mevlid hikâyeleri” olarak adlandırılan bu hikâyeler arasında “Hikâye-i Mevlid” ve “Hikâye-i İslâm Yahudi” mevlid metnine bağlı ürünlerdir. Hikâyeler Hz. Muhammed sevgisini, saygısını, bağlılığını simgeleyen ve onun doğumunu kutlamak, sünnetini kavramak, ümmetine olan şefaatinin aktarmak üzere kaleme alınan ve mevlid metinlerinin değerinin/öneminin ve mevlid okumanın faziletinin vurgulandığı hikâyelerdir.

Mevlid hikâyeleri, mevlid nüshalarına eklenmiş olduğu gibi adsız veya “Hikâyât-ı Mevlûd”, “Dastân-ı Mevlûd”, “Mevlûd ve Hikâyât” adıyla bilinen mecmualarda da toplanmıştır. Kütüphanelerin el yazması kataloglarında “Mevlûd Hikâyeleri”, “Mevlûd Destanları”, “Mevlud Manzumeleri”, “Mevlud ve Hikâyeler” başlıkları altında tasnif edilen bu tür mecmuaların son derece yıpranmış cüzler olduğu ve özel muhafazalarda korunduğu görülmüştür. Ciltli olanlar için de aynı görünüm geçerlidir. Pek çoğunun varağı yıpranmış, yırtılmış, yanlış kullanım veya korunamamaktan ötürü okunmaz hâle gelmiştir.

Bu tür yazmalarda hikâyelerden başka ilâhiler, nutuklar, Vesilet'ün-Necât'ın bazı parçaları, dualar, değişik mesneviler, İslâm akâidi bilgileri, otuziki farz, Fatiha suresi tefsiri gibi metinler de bulunmaktadır.

Mecmualarda Geyik, Deve, Kesikbaş, Güvercin, Cimecime Sultan, İbrahim, İsmail, İbrahim Ethem, Muhammed Hanefi Cengi en fazla kaydedilen hikâyelerdir. Bunların yanında bir kısmı yukarıda bahsedilen farklı metinlere de rastlanmıştır. XX. yüzyıl dinî popüler yayınlar arasında bulunan mevlid kitaplarında da bu hikâyelere rastlanmaktadır.

2.1.2. Monografi ve Popüler Dinî Yayınlarında Vesilet'ün-Necât

Araştırma sırasında mevlidhanlarla yapılan görüşmelerde “ezberden okumak” ve “yüzünden okumak” terimleriyle karşılaşmıştır. Ezberden okumak, sunum sırasında herhangi bir yazılı metin kullanmamak; yüzünden okumak ise mevlid cüzüne veya kitabına bakarak okumaktır.

Mevlid'in ezberlenmesi Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen hafızlar için zor bir iş değildir (Güler 1999); (Kılıç 1998). Kont, mevlid okuyan hafızların Vesilet'ün-Necât'ı tamamıyla ezberlediklerini ancak sözlü ortamlarda zaman yetersizliği ve cemaatin dikkatinin dağılacağı endişesiyle bahirlerin okunması alışkanlık haline getirilmiş kısımlarının temsili okuma ile aktarıldığını ifade etmektedir (Kont 1999). Mevlidhanlar mevlid okumayı öğrenirken iki ana kaynaktan yararlanmaktadırlar.

Birincisi usta okuyucuların “tavırları”; ikincisi Vesilet'ün-Necât metnlerinin yayınlandığı mevlid cemiyetlerinin kuralları konusunda açıklamaların yapıldığı popüler dinî yayınlar.

Vesilet'ün-Necât gözönüne alındığında her yazma nüsha kendi döneminin popüler dinî yayınıdır; ilk sözlü kültür ortamlarında tekrarlanan asıl metnin eklemeler-çıkarmalar-aktarmalar sonucu değiştirilmiş ve yeniden kurulmuş halidir. Yazılı ve sözlü kültür ürünü etkileşiminin sürekliliği; teknoloji gelişiminin sürekliliğine paralel olarak taş baskısı ve matbu nüshalara da yansımış Vesilet'ün-Necât bugüne değin ilk halinden oldukça farklı bir yapı sergilemiştir.

1950'li yıllarda hız kazanan monografik çalışmalarda Vesilet'ün-Necât'ın elde bulunan yazma nüshalarından yararlanılarak ilk metne yakın kurgular yapılmaya çalışılmıştır. Monografilerde yararlanılan yazma nüshalar tanıtılmış ve nüshalara mümkün olduğunca bağlı kalındığı belirtilmiştir. Ortak nüshaların da kullanıldığı bu çalışmalarda hacim ve bahir kurgusu bakımından farklı Vesilet'ün-Necât metnlerinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Pekolcay, mevlidin yazma nüshaları arasında önemli farklar bulunduğunu ifade ederek asıl nüshaların şu kısımları ihtiva ettiğini bildirmiştir: I. Fî Tevhîdi Bârî Sübhânehü ve Taâlâ; II. Fî'ltimâsi'd-du'â li'n-Nâzım ve Fî Özri'l-Kitâb; III. Fî Beyânı Fıtrati'l-âlem; IV. Fî Beyânı Fıtrati'r-Rûhi Muhammed Aleyhi's-Selâm. (iki fasıl); V. Fî Beyânı Zuhûri Vücudi'n-Nebiyy Sallallâhü Aleyhi ve Sellem (beş fasıl); VI. Fî Beyânı mâ Zahare Fî Vakti Velâdeti Muhammed Sallahâhü Aleyhi ve Sellem (dört fasıl); VII. Fî Medhi'n-Nebiyy Sallalâhü Aleyhi ve Sellem; VIII. Fî Beyânı Mu'cizati'n-Nebiyy Sallalâhü Aleyhi ve Sellem; IX. Fî Beyânı Mi'râcı MustafâSallalâhü Aleyhi ve Sellem; X. Fî Beyânı Hicreti'n-Nebiyy Sallalâhü Aleyhi ve Sellem; XI. Fî Ba'zı Evsâfı Muhammed Mustafâ Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm; XII. Fî beyânı Nükteti ve'n-Nasihati; XIII. Fî'n-Nehy An Ef'âli'l-Mezmûmeti; XIV. Fî Tebligî'r-Risâleti; XV. Fî Vefâtı'n-Nebiyy Sallalâhü Aleyhi ve Sellem (dört fasıl); XVI. Fî Hâtimetri'l-Kitâb (Pekolcay 1992: 39-41). Metin 768 beyittir.

Aymutlu, Mevlid-i Nebî'nin H.967/M.1527 istinsah tarihli Fatih nüshasının kurgusunun başlıklarını Türkçeye tercüme ederek vermektedir. Bu nüshada görülen düzen şöyledir: Mustafa'nın mevlidi O'na selâm olsun; Peygamber (ASS) dedi: Allah adı ile başlanmayan her mühim iş güdük kalır; Kitaptan özür dileyiş ve nâzım için dua isteyiş; Alemin yaratılmasının sebebinin bildirilmesi; Peygamber (O'na selât ve selâm olsun) dedi: "Allahü Tealânın ilk yarattığı, ruhumdur"; Ulu ve mübarek Allah dedi: "Olmasaydın âlemi yaratmazdım"; Ulu ve mübarek Allah dedi: "Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, varlıkları yarattım"; Âdem'in (O'na selâm olsun) yaratılmasının sebebi ve Muhammed'in (O'na selâm olsun) nurunun soyundan intikali (bir fasıl); Muhammed'in (O'na selâm olsun) methi (bir fasıl); Kaside-i Meliha (iki fasıl); Peygamber'in (O'na selâm olsun) medhi (bir fasıl); Peygamber'in O'na selâm olsun mi'râc'ı hakkında; Mustafa'nın bazı vasıfları hakkında (bir fasıl); Nasihat Hakkında (bir fasıl); Peygamber'in (O'na selâm olsun) medhi hakkında (bir fasıl); Peygamber'in O'na selâm olsun ölümü hakkında (bir fasıl); Kitabın sonu (Aymutlu 1995: 72-215). Metin 706 beyittir.

Ateş, Vesilet'ün-Necât metnini hazırlarken çeşitli nedenlerle kısaltılmış metinleri değerlendirme dışında tutup istinsah tarihi en eski olan bir Ayasofya, bir Fatih, iki Nuruosmaniye, üç Ali Emîrî nüshasını karşılaştırdığını bildirmiştir (Ateş 1954: 81-87). Ateş'in incelemesinde bulunan mevlid metninin düzeni şöyledir: Bu peygamberin (O'na selât ve selâm olsun) mevlid kitabıdır; Peygamber (a.s.s.) dedi: "Allah adı ile başlanmamış olan her önemli iş güdük kalır"; Manzumeyi yazın için dua isteme ve kitaptan dolayı özür dileme; Âlemin yaratılma sebebinin açıklanması; Peygamber 'O'na selât ve selâm olsun) dedi: "Ulu Allahın yarattığı ilk şey ruhumdur; Ulu Allah dedi: "Doğanların en güzel Mustafa'dır"; Ulu ve mübarek Allah dedi: "Sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım"; Ulu ve mübarek Allah dedi: "Ulu bir hazine idim, bilinmek istedim de yaratılmışları yarattım"; Âdem'in (O'na selâm olsun) yaratılmasının ve Muhammed (O'na selâm olsun) nurunun soyundan geçişinin açıklanması; Peygamber'in 'O'na selâm olsun) doğuşundaki alâmetlerin açıklanması; Mustafa'nın (O'na selâm olsun) doğumu sırasında meydana çıkan şeylerin açıklanması (bir fasıl); Kaside-i Meliha (iki fasıl); Peygamberi (Tanrı O'na selât ve

selâm etsin) övme; Peygamber'in (Tanrı O'na selât ve selâm etsin) mucizelerinin anlatılması; Peygamber'in (O'na selâm olsun) mi'râcı hakkında; Peygamber'in O'na selâm olsun) hicreti hakkında; Muhammed Mustafa'nın (O'na selâm olsun) bazı vasıfları (iki fasıl); Nasihat hakkında (bir fasıl); Peygamber'in (O'na selâm olsun) ölümü hakkında; Muhammed Mustafa'nın (Allah ona selât ve selâm etsin) hastalığının açıklanması; Peygamber'in (O'na selât ve selâm olsun) emri (bir fasıl); Peygamber'i (O'na selâm olsun) övme (iki fasıl); Peygamber'in (O'na selâm olsun) ölümünün anlatılması; Peygamber'in (O'na selâm olsun) amcasının şiiri (bir fasıl); Kitabın sonu (Ateş 1954: 91-147). Metin 784 beyittir.

Timurtaş'ın; Ayasofya, Fatih, Nuruosmaniye, Topkapı, Millet ve Süleymaniye kütüphanelerinde numaralarını verdiği (Timurtaş 1970: 2) yazma nüshalar ile Pekolcay, Ateş ve Aymutlu'nun çalışmalarına dayanarak hazırladığı Vesilet'ün-Necât metninin düzeni şöyledir: Bu peygamberin (O'na selâm olsun) mevlid kitabıdır; Münacaat; Peygamber (a.s.) buyurdu: "Allah adı ile başlanmamış olan her ehemmiyetli iş güdük ve neticesiz kalır"; Eseri nazmeden için dua isteme ve kitaptan dolayı özür dileme; Âlemin yaratılması sebebinin beyânı; Muhammed (O'na selâm olsun) ruhunun yaratılmasının beyânı; Peygamber (O'na salât ve selâm olsun) dedi: "Ulu Allahın ilk yarattığı şey ruhumdur"; Ulu Allah dedi: "Doğanların en güzeli Mustafa'dır"; Ulu ve mübarek Allah dedi: "Sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım"; Âdem'in (O'na selâm olsun) yaratılmasının ve Muhammed (O'na selâm olsun) nurunun soyundan intikalinin açıklanması; Ulu ve mübarek Allah dedi: "Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim de yaratılmışları yarattım" (bir fasıl); Peygamber'in velâdeti; Peygamber'in (O'na selâm olsun) övülmesi; Mustafa'nın O'na selâm olsun) doğumu sırasında meydana çıkan şeyreni beyânı.; Kaside-i Meliha (üç fasıl); Peygamberi (Allah O'na salât ve selâm etsin) övme; Peygamberin (Allah O'na salât ve selâm etsin) mucizelerinin beyânı.; Peygamber'in (O'na selâm olsun) mi'râcı hakkında; Peygamber'in (O'na selâm olsun) hicreti hakkında; Muhammed Mustafa'nın (O'na salât ve selâm olsun) bazı vasıfları hakkında; Ulu ve mübarek Allah'ın dediği gibi: "Gerçekten sen büyük ahlâklısın" (bir fasıl); Nedâmet; Nasihat (bir fasıl.; Peygamber'in (O'na selâm olsun) vefatı hakkında; Muhammed

Mustafa'nın (Allah O'na salât ve selâm etsin) hastalığının beyânı; Peygamber'in (O'na salât ve selâm olsun) emri (bir fasıl); Peygamber'in (O'na selâm olsun) vefatının anlatılması; Peygamber'in amcasının şiiri (bir fasıl); Kitabın sonu hakkında (Timurtaş 1970: 3-85). Metin 732 beyittir.

Aynı çalışmada Timurtaş, numaralarını belirlediği yazma nüshalar ile Bursalı Rıza'nın H.1327'de İstanbul'da; Gazali Saltık'ın 1947'de İstanbul'da; Murad Uraz'ın 1955'de İstanbul'da; Yahya Benekay'ın 1964'de İstanbul'da yayınladığı basma Mevlid-i Şeriflerden yararlanarak mevlidin “yeni ve değişik metni”ni hazırlamıştır (Timurtaş 1970: 88). Bu metinde mevlidin eski ve yeni metinlerinin “Velâdet” bölümüne kadar aynı olması nedeniyle bu kısmın kısaltılarak verildiği; “Mirac” bölümünün sonuna kadar Rıza Efendi neşri, ondan sonraki bölümler (Peygamber'in vasıfları, Peygamber'in vefatı ve Kitabın sonu) için Topkapı nüshasının esas alındığı ifade edilmiştir. Metnin kurgusu şöyledir: Münacaat; Yazana dua; Herşeyden önce peygamberin nurunun yaratılması; Peygamberin doğumu (iki fasıl); Peygamberin mucizeleri; Mi'râc; Refref'in belirmesi; Dua; Peygamberin ahlâkı; Peygamberin vefatı (bir fasıl); Kitabın sonu (Timurtaş 1970: 89-141). Metin 480 beyittir.

XX.yüzyılda popüler dinî yayınlar arasında kullanıma sunulan Vesilet'ün-Necât metinlerinin sayısı oldukça fazladır. El yazmalarından taşbaskılarına, oradan matbu cüz ve kitaplara aktarılan Vesilet'ün-Necât diğer popüler dinî yayınlar (Güloğul 1937: 1) arasında tekrarlanan baskı sayısı ile önemli bir yer tutmaktadır. Metin hacimleri oldukça farklıdır. Kitapların çoğu eski matbu nüshaların kopyası niteliğindedir ve bazılarında metin dışında üç-beş sayfalık açıklama bulunmaktadır. “Mükemmel Mevlid-i Şerif”, “Musahhah mevlûdü Şerif”, “Tekmil ve Musahhah Mevlûdu Şerif”, “Yesil Mevlûd” (Ateş 1954: 58) vb adlar taşıyan bu tür yayınlar XX. yüzyılın son dönemine kadar sayıları azalarak hizmete sunulmuştur.

Balçık'ın 1957 yılında “Resimli İlâveli Mevlûdünnabi” adıyla yayınladığı kitap şu bölümlerden oluşmaktadır: Süleyman Çelebi'nin hayatı ve mevlud hakkında birkaç söz.; Tevhid Bahri.; Lillâhi Fatiha Maassalâvât; Arapça Kaside-i Şerif;

Tevellüdü peygamberî; Miracünnebi Aleyhisselâm; Vefatünnebiyy-yi Aleyhisselâm; Hikâye-i Geyik, Hikâye-i Güvercin, Kıssa-ı İsmail ve İbrahim, Hikâye-i Kesikbaş, Hikâye-i İslâm Yahudi, Hikâye-i Deve; Mevlid-i Şems; İlâhi ve kasideler.(İmlâ aynen alınmıştır).

İstanbul Maarif Kitaphanesi tarafından 1964’de yayınlanan “İlâveli Mevlûd-u Şerif Muhammedî” adlı yayının içeriği şöyledir: İlâveler hakkında bir sayfalık bilgi; Mevlûd Hikâyesi; Velâdet-i Peygamberî; Miracünnebî; Nûru Muhammedî; Vefatın nebî Aleyhisselâm; Vefatı Fâtımetuzzehrâ; Tevhid ilâhisi ile ilâhi ve na’t-ı şerifler; Hikâye-i Geyik, Hikâye-i Güvercin; İbrahim Hakkı ilâhisi; İsmail ve İbrahim Kıssası, Hikâye-i Kesikbaş, Hikâye-i İslâm Yahudi, Hikâye-i Deve; Mevlûdu şerif kasidesi; Na’t-ı Şerifler; Tevhid Kasidesi; Mevlûdu Şerif Duası (İmlâ aynen alınmıştır). Metin 189 beyittir.

Fikret Arıt’ın “Türk İslâm Edebiyatının Şaheseri Mevlid” adlı 1971 tarihli kitabında açıklamalı “yeni ve değişik metin” oluşturulmuştur. Metnin düzeni şöyledir: Birkaç cümlelik tanıtım; Mûnacaat; Yazana dua; Hz. Muhammed’in nurunun yaratılması; Hz. Muhammed’in doğumu; Merhaba; Hz. Muhammed’in mucizeleri; Mirac; Hz. Muhammed’in ahlâkı; Hz. Muhammed’in ölümü; Kitabın sonu; Sözlük. Metin 101 beyittir.

Selim Mekkeli’nin 1992 tarihli “Tam İlâveli Mevlidünnebi” adlı kitabında şunlar bulunmaktadır: Süleyman Çelebi’nin hayatı, Kaside ve ilâhiler, Mevlidün Nebi Allah adın bahri, Lillâhil Fâtıha Maassalavat Nur bahri; Tevellüdü Peygamber; Merhaba bahri; Miracünnebi Aleyhisselâtu vesselâm; Mûnacaat bahri; Vefatünnebiyy-yi Sallalahü aleyhi ve sellem; Vefatı Fatımatüz Zehrâ; Hikaye-i Geyik, Hikâye-i Güvercin, Kıssa-ı İsmail ve İbrahim, Hikâye-i Kesikbaş, Hikâye-i İslâm Yahudi, Hikâye-i Deve; Mevlid-i Şems; İlâhiler; Kerbelâ Şehitlerine Mersiye; Kaside ve ilâhiler; Mevlid duası. (İmlâ aynen alınmıştır). Metin 98 beyittir.

Tavaslı'nın 1974'de yayınladığı “Günümüzde Okunan Mevlid-i Şerif” adlı kitabı mevlidhanlara yönelik bir ders kitabı niteliğindedir. Mevlidin okunması konusunda teknik bilgiler verilmiştir: Kitabın düzeni şöyledir: Tevhid-i Hüda; Hak Teâla nur bahri; Vilâdet bahri; Ara duası; Merhaba bahri; Mi'râc bahri; Yâ İlâhi Münacaat bahri.

Mevlid-i Şerif duası; Vefat-ın Nebi; Süleyman Çelebi ve mevlid hakkında bilgi; Kaside ve ilâhiler (imlâ aynen alınmıştır.)

1995-1999 yılları arasında yayınlanan mevlid kitapları Pamuk ve Tavaslı Yayınevlerine aittir. Basım tarihleri belirli değildir. “Günümüzde Okunan Mevlid-i Şerif”, “Musahhah Mevlid-i Şerif”, “İlâveli Mevlid-i Şerif”, “Mevlid ve İlâhiler” adlarıyla yayınlanan bu tür kitaplar genellikle birkaç sayfalık mevlid metni yanında ara ve bitiş duası, çok sayıda kaside ve ilâhi, notalar, mevlidhan ve cemaata uyarılar ile Vesilet'ün-Necât'ın tarihi belirli olmayan eski harfli cüzünü içermektedir.

Dinî yayınlar satan kitabevlerinde eski harfli Türkçe mevlid cüzlerine rastlanmıştır. Özellikle düşük sosyo-ekonomik imkânlarla sahip kesimlerde hafız olmayan, bahirleri kısmen veya hiç ezberlememiş, kulaktan dolma bilgilerle “hoca”lık yapan ve mevlidi eski harfli Türkçe mevlid cüzünden “yüzünden okuyan” genç hanımlara rastlanmıştır.

Bugün bilim çevrelerince asıl metin olarak kabul edilen şekil ile mevlid törenlerinde okunan yeni şekil arasında pekçok fark vardır. Okunmakta olan yeni metinler nicelik bakımından eski metne oranla daha kısadır. Yeni mevlidler eksiltme-ekleme ve aktarmalardan oluşan karma metinlerdir. Metnin değişimi şu nedenlere bağlanabilir:

1. Yüzyıllardır okunan mevlid, bir ilâ birbuçuk saat süren mevlid kutlamasına sığması için kısaltılmış ve bahirlerin anlaşılması güç gelen beyit ve kısımları metinden çıkarılmıştır;

2. Mevlidin eklerle değiştirilmesi yüzma nüsha döneminde müstensihlerin eksik gördükleri kısımlara siyerlerden bazı alıntılar yapmalarına bağlıdır.

3. Mevlid metni Kur'an-ı Kerim gibi "değiştirilemezlik" niteliği taşımaz. Okuyucular tercihleri doğrultusunda mevlid metnini aslına sadık kalarak yeniden kurgulayabilirler. Bahir aralarına veya bahir içine kutlamanın düzenlenme nedenine bahir konusuna bağlı kalarak, anlamı vurgulamak amacıyla bahirle aynı makamda okunan kasideler eklenmektedir.

2.1.3. Başvuru Kaynakları ve Makalelerde Vesilet'ün-Necât

Temel başvuru kaynaklarının pekçoğunda ve Türk Edebiyatı Tarihi ihtisas alanı başvuru kaynaklarının tamamına yakın kısmında “Süleyman Çelebi”, “Vesilet'ün-Necât “ ve “Mevlid” maddelerinde konuyla ilgili ilk bilgileri bulmak mümkündür. Maddeler kapsamında Süleyman Çelebi tanıtılmış; Vesilet'ün-Necât değerlendirilmiş ve mevlid kutlamalarının tarihçesi ile kutlamaların yakın dönemlerdeki durumu hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Maddeler arasında göndermeler yapılmıştır.

1950’li yıllarda yapılan monografilerden sonra mevlid konusunda çoğu popüler dinî yayınlar kapsamına alınacak farklı nicelik ve nitelikte kitaplar yayınlanmıştır. 1989’da Türkiye Diyanet Vakfı tarafından organize edilen “Kutlu Doğum Haftası” programlarına kadar Neclâ Pekolcay’ın ilk ve mükerrer makale yayınlarından başka önemli bir yayın bulunmamaktadır. 20-29 Nisan tarihleri arasında yapılan Kutlu Doğum Haftası kapsamında düzenlenen ve daha sonraki yıllarda organizasyonun illere yayılmasıyla sayısı artan sempozyumlarda mevlid ve mevlid kutlamaları hakkında bildiriler sunulmuş ve basılmıştır.

Kutlu Doğum Haftası, mevlid kandili ve kutlamalarına çağdaş bir anlayışla yaklaşmak; günün koşullarına, olayın tarihî boyutuna ve geleneğine uygun şekilde kutlamak düşüncesini eyleme dönüştürmek amacını gütmektedir. Bu hafta içinde Hz. Muhammed’i Müslüman Türk’e doğru tanıtarak ona beslenen sevgiyi canlandırmak ve mesajlarını aktarmak üzere pekçok faaliyet yapılmaktadır. Uygulamaların hedef kitlesi cami cemaatının dışındaki insanlardır. Haftanın bir diğer amacı ise İslâm’ın dünkü ve bugünkü sorunlarını entellektüellerin katılımıyla tartışmak ve onların katkılarıyla yeni çözümler üretmektir. Dinî, sosyal ve edebî yaşam ile tarihî yönden önemi olan Kutlu Doğum Haaftası yazılı, sözlü ve elektronik kültür ortamlarının imkanlarıyla gerçekleştirilen çağdaş kapsamlı, bilgi aktarımına dayanan, halk arasında uygulanan geleneğin kalıplarının dışına taşınmış mevlid kutlamalarıdır.

2.2. Sözlü Kültür Ortamında Vesilet'ün-Necât

Yazılı ortamda sabitleştirilmiş, “yazılı metin” bulunurken, sözlü kültür ortamında “metin” ezberlenen/hatırlanan çekirdek malzeme etrafında ortamın özelliklerine göre yeniden kurgulanabilir bir özellik göstermektedir. Sözlü metnin en belirgin niteliği aynı çekirdek malzemeye dayanıyor olsa dahi zamana, mekâna, sebebe, sözlü anlatımın yapı taşlarından anlatan/dinleyen arasında kurulan iletişimin yapısına ve toplumun kültürel altyapısına göre değişkenlik kazanmasıdır. Mevlid kutlamalarında Vesilet'ün-Necât, aşr-ı şerif, ilahi, kaside, tekbir ve salâvât-ı şerifler eşliğinde aktarılır.

Sözlü kültür ortamında mevlid kıraatı yüzyıllardır süregelen mevlid okuma geleneğine; hâfız-mevlidhanın bilgi, beceri ve deneyimine; cemaatin sosyo-kültürel birikimine ve katılımına; hâfız-mevlidhan cemaat arasında kurulan iletişim ve kutlamaya ayrılan zamana bağlı olarak gerçekleşir.

Hâfız-mevlidhan, bahir başında bahrin besmelesi yerine kullanılan elkâb-ı şerife (Sağman 1951: 61-62)'yi okur. Tevhid, Velâdet, Mirac bahirlerinin başında bulunan “elkâb-ı şerife” bahrin konusu hakkında bilgi veren Hz. Muhammed'i öven cümlelerdir. Tevhid Bahrinde “Mefhâr-ı Mevcudât Hazret-i Fahr-i Alem Muhammed Mustâfâ râ Salâvât”; Velâdet Bahrinde Şefiul'usât fi yevmil'arasât, Hazret-i Ahmed-ü Mahmud-u Muhammed Mustafâ râ Salâvât” veya “Seyyid-i kâinat Hazret-i Fahri Alem Muhammed Mustafâ râ Salâvât”; Mirac Bahrinde “Şefiul-usât fi Leyletil Mi'rac; Sefiul usât fi yevmil arasat Hazret-i Fahr-i Alem Muhammed Mustafâ râ Salâvât”, “Sahibül hulleti vellâc, verâkıbül bürakı fi leyletil mi'rac, Hazreti Ahmed-i Mahmûd-u Muhammed Mustafâ râ Salâvât” cümleleri (Sağman 1951: 61-62); (Tavaslı 1980: 3-25); (Coşar 1999); (Kont 1999) makamla ve dolgun ses ile ağır ağır aktarılır.

Bahirler Vesilet'ün-Necât'ın yazma nüshalarındaki düzene uyularak okunmakla birlikte beyit sayısı ortamın özelliklerine göre değişmektedir. Sözlü kültür

ortamında bahirler kısaltmakta, cemaatin rahatlıkla anlayabileceği beyitler seçilmektedir. Anlam bütünlüğünü bozmayacak şekilde bahrin başından, ortasından ve sonundan seçilen onar/onbeşer beyitlik kısımlar birbirine eklenerek bahir tamamlanmaktadır. Kur'an-ı Kerim tilâvetinde uyulması gereken kurallar mevlid kıraatında geçerli değildir. Bu nedenle hâfız-mevlidhanların eklemeler/çıkarmalar ve atlamalarla sözlü kültür ortamında mevlid metnini yeniden kurmalarının herhangi bir sakıncası bulunmamaktadır. Bahir aralarında veya bahir sonunda metne eklenen kasidelerin seçimi de tamamıyla hâfız-mevlidhanın arzusuna bağlıdır. Genellikle bahir konusu ve mevlid kutlamasının nedenine göre seçilen kasideler okuyucunun artistik gücünü sergilediği serbest okumalı kısımlardır.

“Mevlid, bir hamd-ü senâdır. Tanrıya safdilli bir yaklaşımdır” (Güler 1999). Kur'an-ı Kerim'in tecvidle tilâvet edilmesi geleneğinden esinlenerek, mevlid kutlamalarında kullanılmak üzere kaleme alınan mevlid metinleri de ezgiyle icrâ olunmuştur.

Vesilet'ün-Necât bir edebî ürün olmakla birlikte Türk Dinî Musiki Tarihi'nin önemli bir eseridir. İlk devirlerden itibaren müzik eşliğinde icrâ olunmuştur. Vesilet'ün-Necât XVI. yüzyılda Sinaneddin Yusuf Çelebi tarafından bestelenmiştir (Türk Ansiklopedisi 1966: 319). Kocatürk (1964: 256-247)'ün verdiği bilgiye göre ise XVII. Yüzyılın ilk yarısında yaşayan Bursalı Sekban adlı bir musikişinas tarafından bestelenmiş, bestekârdan meşk edip, okumaya izin alan öğrenciler kendi öğrencilerini yetiştirmiş ve bu usûl Lâle Devri'ne kadar sürmüştür.

Mevlid okumak isteyen kişilerde aranan ilk özellikler ses güzelliği ve müzik kulağına sahip olma yeteneğidir. Bu alanda yetiştirilecek gençlerde önce ses ve kulak kontrolü yapılır. İşlenmeye uygun görülürse eğitime başlanır. Mevlid okumak âdâbı/usulü/teknîği eğitim sırasında verilir. Mesleğinin seçkin bir üyesi olması için mevlidhanın öncelikle nota, makam ve makam seyrini bilmesi (Kont 1999), en azından aşinâ olması (Kumaş 1999) gerekir.

2.3. Elektronik Kültür Ortamında Vesilet'ün-Necât

Türkiye’de elektronik kültür ortamının başlangıcı 1900’lü yılların başında gramofonla olmuş ve ilk Türkçe plâklar 1900 yılında Almanya’da The Gramophone Ltd. Şirketi tarafından yayınlanmıştır (Çobanoğlu 1996: 218). Vesilet'ün-Necât’ın taş plâğa aktarılması Kur'an-ı Kerim’in taş plâğa okunmasının caiz olduğuna dair verilen fetvâ sonrası gerçekleşmiştir.

Kur'an-ı Kerim’in gramofon plâklarına okunabilirliği konusunda pekçok görüş ortaya atılmış ve kavgaya ulaşan fikir çatışmaları yaşanmıştır. Bir kesim, Allah kelâmının hiçbir şekilde “zabt-ü rabt” (Sağman 1950: 5) altına alınamayacağını, bunun büyük bir günah olacağını öne sürerek karşı çıkmış ancak devrin çağdaş, aydın din adamları Kur'an-ı Kerim’in plâğa aktarılmasıyla etkisinin artacağına, güzel sesli hâfızlar tarafından usulüne uyularak tilâvet olunan âyet-i kerimenin insanlarda ruhî bir yükselme kaydedeceğini, İslâm dininin medeniyet dini olduğunu, Kur'an-ı Kerim’in plâğa aktarılmasının hiçbir şekilde günah kabul edilemeyeceğini savunmuşlardır.

1908-1935 yıllarının ünlü simâlarından “Kızıl Meb’us” lâkâblı Sinop Müftüsü Hasan Fehmi Efendi, müftülükten meb’usluğa geçtikten sonra, Meclis meb’usu Seyyid Tahâ Efendi ile birlikte Kur'an’ın gramofon istivânelerine (plâklarına) okunmasına verilen fetvâdan yana olmuşlar ve “Kur'an-ı Kerim -Gramofon” adlı bir risale yayınlayarak “medeniyetin akıllara hayret veren bu san’at eserinden istifade lüzumuna” (Sağman 1950: 7) dair uyarılarda bulunmuşlardır.

XX. yüzyıl başlarında İslâm dünyasında ve Türkiye’de Kur'an-ı Kerim tilâveti konusunda Mısırlı hâfızlar ün kazanmışlardır. Sağman, Kur'an-ı Kerim’in plâğa okunması ile ilgili Mısır’daki görüşü şu sözlerle açıklar:

Gramofon plâklarına Kur'an okumanın caiz olduğuna dair fetvâ veren yalnız bizim resmî makamımız değildir. İslâm âleminin bütün salâhiyetli makamları ve bütün büyük âlimleri bu meseleyi benimsemişler, cevaz vermişlerdir. İslâm âleminin XIX.-XX. yüzyıllarda yetiştirdiği büyük âlimlerden olan meşhur Mısır müftüsü Şeyh Muhammed Abdül, bu asrın başlarında icad edilip derhal dünyanın her bucağına yayılıveren fonograf istivanelerine Kur'an okunmasının caiz olup olmamasını düşünmüş, dinî esaslarda bunun adem-i cevazına dair hiç bir hüküm bulamamış, bilâkis kelâmullahı Hz. Musa'nın ağaçtan işitmesi gibi hadiselerden "cevaz ve mesaj" cânibine meyl ederek Kur'anın fonograf istivanelerine okunabileceği hakkında eser yazmıştır (Sağman 1950: 6).

Aynı tarihlerde "Mısırlı İmam" ünvanlı Hâfız Zekiyü'd din Abdülazim, radyoda Kur'an okunması meselesini ele aldığı "Et tergib vet terhib" (Sağman 1950: 8) adlı yazısında radyodan dinlenen kelimât-ı Kur'aniye'nin Kur'an-ı Kerim lâfzı olduğunu, şartlarına riayet edilirse okumanın ve dinlemenin ibadet sayılacağını bildirmiştir. Mısırlı İmam tecvid ahkâmına riayet ve Melâhi (Lehv-ü lû'b-eğlence meclisleri) de okunmaması koşulları ile herhangi bir sakıncanın bulunmadığını bildirmiştir.

Bu tarihten sonra devrin ünlü hâfızları tarafından taş plâklara Kur'an-ı Kerim okunmuştur. Türk hâfızlarınca okunan Kur'an-ı Kerim'in dinî, millî ve siyasî yararlarından bahseden Sağman (1950: 10-11), hâfızlığın Arap ve Mısır ülkelerinin tekelinden kurtulacağını bildirir. Hemen ardından 78 devirlik taş plâklara mevlid bahirleri ve tevşihler okunmuştur. Taş plâk mevlidin tamamını okumaya yeterli olmadığı için "Hâfız Burhan'dan Mirac-ın Nebi"; Hâfız Saadettin Kaynak'dan "Velâdet Bahri ve tevşihî" etiketli "Sahibinin Sesi" plâklar piyasaya sürülmüştür.

1950 yılı Temmuz ayında radyoda Kur'an-ı Kerim okutulması kararlaştırılmış ve 18 Ağustos 1950 tarihinden itibaren Ankara Radyosu'nda cuma günü sabahları Kur'an-ı Kerim yayınları başlatılmıştır (Ak 19 Nisan 1999). Türkiye Radyoları'nın ilk Kur'an-ı Kerim okumaları Filibeli Hâfız Mehmet, Üsküdarlı Hâfız Nazif, Duhanîzâde Hâfız Mehmet, Eğinli Hâfız Elhac Hasan, Hâfız Hüseyin (Deli Hâfız), Hâfız İdris, Hâfız İlyas (Bayazıtlı Hâfız İlyas), Hâfız Necâti gibi dönemin ünlü hâfızları

tarafından yapılmıştır. Tilâvetin temiz/duru-teganniye kaçmadan, Türk hançeresine göre yapılmasına önem verilmiştir.

Radyoda ilk Türkçe meâlli Kur'an ile Atatürk'ün teşvikiyle aynı tarihte yayınlanan mevlid-i şerif programı hakkında "Rıyaset-i Cumhur Mûsikî Heyeti Şefi" ve Atatürk'ün hafızı Emekli binbaşı Hafız Yaşar Okur "Atatürk ve İslâm Dini" adlı kitabında bilgi vermektedir. Okur, 1932 yılı Ramazan ayının ikinci gününde Atatürk'ün dönemin ünlü hafızlarından Saadettin Kaynak, Sultan Selimli Rıza, Beşiktaşlı Hâfız Rıza, Süleymaniye Camii baş müezzini Kemâl, Beylerbeyli Fâhri, Dârittâlim-i Musiki âzasından Büyük Zeki, Muallim Nuri ve Hâfız Burhan'ı Dolmabahçe Sarayı'na davet ederek Kur'an-ı Kerim'in türkçe mealinden okunmasıyla ilgili toplantı düzenlediğini, Cemil Sâit Bey'in Kur'an tercümesinden Fâtiha Suresini okuttuğunu bildirmektedir (Okur 1962: 12-15).

Bu ilk denemeden sonra Hâfız Yaşar'a Yerebatan Camiinde Yâsin Suresi'nin tercümesini okumasını emreder. Okur, önce Yâsin'i Arapça okur sonra mealini verir ve duayı da Türkçe yapar. Atatürk, aynı uygulamanın Sultanahmet ve Ayasofya Camilerinde tekrarlanmasını ister. Sultanahmet Camiinde önce hutbe okunur, cuma namazı kılınır, tekbirler alınır, Kur'an-ı Kerim'in bazı surelerinin Türkçe tercümesi ile mevlid okunur ve dua ile tören biter. Burada önemli olan nokta alışık olunan-bilinen mevlidin, alışık olunmayan-bilinmeyen Türkçe Kur'an meali verilmesine ortam hazırlamasıdır. Aynı uygulama Kadir Gecesi Ayasofya Camiinde tekrarlanır ve bu mevlid Türkiye'de ilk defa radyodan canlı yayınlanır. Mevlidi Dolmabahçe Sarayına davet edilen hâfızlar okurlar (Okur 1962: 19-23).

Yazar, Atatürk'ün mevlide önem verdiğini, müminin dinini bilerek, söyleneni anlayarak uygulamasından yana olduğunu; mevlidin İslâm dinini ve Kur'an muhtevasını mealen vermesi bakımından önem arzettiğini kabul ettiğini vurgulamıştır (Okur 1962: 24).

Radyo’da ikinci mevlid yayını Demokrat Parti’nin iktidarda olduğu 1950’li yıllara rastlamaktadır. 1957 yılında kandil ve Kadir gecelerinde yayınlanmak üzere mevlid programı hazırlanmaya başlanmıştır. İlk mevlidler Ankara Hacı Bayram-ı Veli Camii’nden naklen yayınlanmıştır (Ak 1999). Radyoda yayınlanan mevlid programlarının Kur’an-ı Kerim tilâveti, Mevlid-i Şerif kıraatı ve tevşih terennümlelerinden oluşmuş doyurucu, dinleyeni ferahlatıcı ve günün anlam ve önemini vurgulayan yayınlar olmasına özen gösterilir.

Televizyonda ise ilk mevlid yayını 1974 yılında yapılmıştır. 1980’den itibaren de düzenli olarak kadir ve kandil gecelerinde devam etmektedir. Radyo ve televizyonda yayınlanan mevlid programlarında mevlid metni, Vesilet’ün-Necât’dan okunması âdet haline getirilmiş kısımlarından oluşur. Bahir sıralamasına uyulur ancak zaman yetersizliğı nedeniyle, bahirlerin önemli bir kısmı atlanır. Aynı nedene bağılı olarak “Merhaba” bahrinin okunmadığı belirlenmiştir. Kont, bu konuda Merhaba bahrinin Süleyman Çelebi’nin kaleminden çıkmadığı halde mevlid bütünü içinde Hz. Muhammed’in doğumuyla cümle varlığın ona selâm verdiğini ve karşıladığını anlatan bir kısım olarak mevlid anlayışının temel düşüncesini oluşturduğunu ifade etmekte ve bahrin atlanmasını uygun görmemektedir (Kont 1999). Tevhid, Velâdet, Mirac I, Mirac II Münacaat bahirlerinin arasına okuyucunun arzusunun ve alışkanlığına bağılı kalarak çeşitli kasideler de eklenmektedir.

Elektronik kültür ortamında sesli ve görüntülü kayıt teknolojisinin gelişmesiyle kaset/video bant/cd/cd roomlara pekçok dinî malzeme de aktarılmıştır. Bu yayınların gelişim süreci teknolojik sosyal ve siyasî etkilerle 1970’li yıllarla birlikte piyasaya sürülen kasetlerle başlar. 1965’den sonra Almanya-Türkiye işgücü paylaşımı programına katılan işçi vatandaşların büyük bir çoğunlukla Almanya’dan getirdikleri radyo ve kaset çalarlar bu sektörün Türkiye’ye kurulmasını sağlamış, kaset piyasası 1980’lere kadar gelişmiş ve kullanım alanı genişlemiştir. Kısa süre içinde video bantlar da sektörde yerini almıştır. 1980’lerden itibaren yaygınlık kazanan bireysel bilgisayar kullanımları cd-roomların müziklevleri/kitabeveleri aracılığı ile piyasaya

sürülmesi sonucunu doğurmuştur. Cd ve cd-room kullanımı Türkiye’de son beş yıl içinde yaygınlaşmıştır.

Dinî içerikli kasetler, konu bakımından oldukça zengindir. Kasetler içeriklerine göre kategorilere ayrılmaktadır: 1. Dinî Müzik (tasavvuf musikisi, ilâhi, marş, yeşil pop ve fon müzikleri); 2. Zikir ve zikirli ilâhi; 3. Vaaz; 4. Şiir; 5. Bant Tiyatrosu; 6. Mevlid-i Şerif; 7. Hatm-ı Şerif Serisi.

Mevlid-i Şerif kasetlerinin satışı Ramazan ayı ve kandillerde hızlanmaktadır. Diğer konulardaki kasetlere göre üretim ve tüketim sayıları azdır. Türkiye Diyanet Vakfı ve Berekat Yayınevi, Çağ Kasetçilik, Tavaslı Yayınları, Record Yayıncılık, Nur Kasetçilik, Osmanlı Yayınları, Çağrı Kasetçilik, Ay-da prodüksiyon gibi yayınevlerinin sesli yayınları arasında piyasaya sürülen mevlid kasetleri stüdyo ortamı kayıtlarıdır. Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayınlanan kasetlerde mevlid düzeni radyo ve televizyon programlarında görülen mevlid düzeni ile aynıdır.

Kitabevi-yayınevi ve kitap satış birimlerinde yapılan araştırmalarda iki adet Mevlid-i Şerif Cd’sine rastlanmıştır:

1. Çağan Ses Görüntü Hizmetleri Turizm ve Ticaret Ltd Şti tarafından 1999’da yayınlanan halk müziği sanatçısı Burhan Çağan tarafından okunmuş “Mevlid-i Şerif” adlı Cd’de sırayla Tevhid Bahri, salâvât-ı şerif, Merhaba Bahri, salâvât-ı şerif, ney taksimi (Ahmet Şahin), Gel Gidelim Allah Yoluna (ilâhi), Gariplik Tuttu Boynumdan (kaside), Sordum Sarı Çiçeğe (ilâhi), tanbur taksimi (Hakan Talu), Veysel Karani (ilâhi), Gel Mevlâya (ilâhi), Bana Seni Gerek Seni (ilâhi), Ben Yürürüm Yâne Yâne (ilâhi), Kadem Bastı (ilâhi), Kemeçe Taksimi (Hasan Esen) yer almaktadır. Cd’ye ticârî kaygılarla Mevlid-i Şerif adı verilmiş olmalıdır.

2. Uzelli Kaset Sanayii ve Tic. A.Ş. tarafından 1998’de yayınlanan “İsmail Bülbül/Mevlud-ü Şerif” adlı Cd’de sırasıyla Ezan-ı Muhammedî, İsrâ suresi, Tevhid

Bahri, Velâdet Bahri, Ara dua, Kehf suresi, Bülbül (kaside), Merhaba Bahri, Gafletten Uyan (kaside), Mirac I, Mirac II / Münacaat ve büyük dua yer almaktadır.

B. Mevlid Kutlamaları

a. Yazılı Kültür Ortamında Mevlid Kutlamaları

1. Monografik Çalışmalar ve Popüler Dinî Yayınlarda Mevlid Kutlamaları

1950’li yıllarda Vesilet’ün-Necât konusunda yapılan bilimsel monografik yayınlarda mevlid kutlamalarının oluşumu; ilk mevlid kutlamaları; kutlamaların şer’en kabul edilmesi konularında bilgi verilmiştir. Bu tür araştırmalarda konuya “edebiyat tarihi” açısından yaklaşılması nedeniyle mevlid metinlerinin incelenmesi ağırlık kazanmış ve mevlid kutlamalarının uygulanışı ile işlevleri konusunda açıklayıcı, belirleyici, tafsilâtlı bilgiye yer verilmemiştir.

Popüler dinî yayınlarda mevlid kutlamalarının tarihçesi, nedenleri, mevlid “meclisleri” veya “cemaatleri”nde uyulması uygun görülen kurallar ile “cemaat âdâbı” üzerinde durulmuştur. Mevlid kutlamalarının feyz ve ibadet ortamları olduğu vurgulanmış ve bu gibi ortamlarda ciddi davranılması önerilmiştir. Bu tür yayınlarda mevlid okuyucusu ile cemaate çeşitli ikazlar bulunmaktadır.

Hâfız-mevlidhanlara icrada titizlik göstermeleri; metni aslına sadık kalarak temiz bir ses ve olgun uslûpla okumaları; makam seçimine önem vermeleri ve geçkileri düzgün yapmaları; ilâhi ve kaside seçimlerinde dikkatli davranmaları; cemaate yaklaşımlarında titiz, düzeyli ve sevecen olmaları; sorulan sorulara mümkün olduğunca doğru ve açıklayıcı yanıtlar vermeleri; kutlamanın anlam ve önemini vurgulayıcı sözler söylemeleri; Allah ve Peygamber sevgisini aşlamaları öğütlenmiştir.

Cemaate yönelik telkinler ise kısaca şunlardır: Toplantıya temiz ve uygun giysiyle ve güler yüzle gelmeleri; abdest almaları; tören sırasında kendi aralarında konuşmamaları, gülmemeleri; hâfız-mevlidhanın dikkatini dağıtacak davranışlarda bulunmamaları; çok küçük yaştaki çocukları beraberlerinde getirmemeleri; yaşlılara saygıyla, gençlere sevgiyle yaklaşmaları ve gençlerin yanlış davranışlarını kınamadan sabırla ve güzel sözlerle onlara yol göstermeleri; kutlamanın feyzinden yararlanmaya çalışmaları, imanı tazeleyecek ve bilgiyi artıracak bu tür ortamlarda âdâba uygun davranışlar sergilemeleri vb.

Ev sahibine ise ikramda ifrâda kaçmaması, yiyecek ve içecekleri israf olmayacak şekilde hazırlaması ve konuklarını güler yüzle karşılaması öğütlenmiştir.

2. Basında Mevlid Kutlamaları

Kandiller ve Kadir gecesinde basında özel televizyon kanallarının ilânı ile çeşitli kurum ve kuruluşların kendi imkânlarıyla düzenledikleri mevlid töreni ilânlarına rastlanmaktadır. İlânlar yoluyla tüm okuyucular televizyon başlarına ve mevlidin okunacağı yere davet edilmektedirler. Okuyucuların kandilleri kutlanmakta ve iyi dileklerde bulunmaktadır. Aynı günlerde gazetelerin sosyal yaşamla ilgili sayfalarında mevlide ve mevlid törenlerine yer ayrılmakta; okuyuculara kısa, aydınlatıcı bilgiler verilmektedir.

Gazetelerde ölüm yıldönümlerinde okutulacak mevlid için ise çerçevesi ve kısa davet metinli ilânlar görülmektedir. Gazete ilânlarının yanında çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından düzenlenen ve kentin kalabalık cadde ve sokaklarının uygun yerlerine; duvarlara, ilan tabelalarına vitrinlere, kitabevi ilân panolarına, elektrik direklerine, mahallî telefon santralleri ve doğalgaz ana kumanda kutu kapaklarına, otobüs duraklarına; taşıt camlarına yapıştırılan çeşitli ebad ve evsafda özel mevlid okumalarına halkı davet eden ilân ve broşürlere de rastlanmaktadır.

b. Sözlü Kültür Ortamında Mevlid Kutlamaları

Hız. Muhammed sevgisinin bir göstergesi olarak yüzyıllardır tekrarlanmakta olan mevlid kutlamaları, dinî folklor uygulamalarının en önemli sözlü ortamlarında biridir. Araştırma sırasında bilgi ve deneyimlerine başvuru olan mevlidhanlar mevlid ortamlarını şöyle tanıtmaktadırlar: Hâfız-mevlidhan Selma Açıkeli'e göre mevlid, Süleyman Çelebi'nin Hız. Peygamber sevgisini dile getiren bir şiiridir. Zaman içinde makamla belirli günlerde okunmaya başlanmıştır. Mevlid okumak Hız. Peygamberi hatırlamak ve övmektir. Onu hatırlamak ve övmek, adını anmak ve salâvât getirmekle de olur, zaten mevlid baştan sona salâvâttır. Bahir aralarında üç dört beyitte bir cemaata salâvât getirilmesi telkin edilir. Buna ek olarak dualar, aşırılar, ilâhiler insanları tefekküre yönlendirir. Düşünmesini sağlar, imanı tazeler. Hız. Peygamberin bir hadisinde kim bir saat tefekkür eder Allah'ı ve ahireti düşünürse bir yıl nafîle ibadet sevabı kazanır denir. Mevlid okumak bu tefekkürü sağlar. Mevlid; cemaatin insanın kendini, dünyayı değerlendirmesine birer vesiledir. İnsanlar birbirine dua ederek nefislerini temizler ve olgunlaşırlar. Mevlid okumaları bu nedenle ibadet sayılabilir (Açıkeli 1999).

Hâfız-mevlidhan İsmail Coşar mevlid ortamlarını şu şekilde değerlendirmektedir: Mevlid kalemle ve kelimelerle anlatılamayacak bir manevî haldir. Mevlid merasimleri din kardeşlerinin üzüntülerini, kederlerini ve sevinçlerini Hız. Muhammed'i öven güzel sesle okunan şiirlerle andıkları günlerdir. Mevlidin her kelimesi bir âyete dayanır. Mevlid, peygamber aşkını sevgisini büyütmek ve Allah'a itaat ve bağlılığı pekiştirmektir. Mevlid şiirsel bir dille yazılmıştır ancak ona şiir demek sözü eksik bırakmaktır. Mevlid şiiri, cemaatin katıldığı mevlid merasimlerinde anlam kazanır (Coşar 1999)

Coşar, Türk halkı için mevlid kutlamalarının önemini ise şöyle dile getirmektedir:

Mevlid, müslüman Türk halkının yediden yetmişe teselli kaynağıdır. Dünyaya çocuk getirir onu mevlidle kutlar; bir ölüm hadisesi olur onu ahirete mevlidle uğurlar;

yavrusunu askere mevlidle gönderir ve mevlidle karşılar; mevlid Müslüman Türk milletinin gönlüne yerleşmiş olan bir meth-i nebidir (Coşar 1999).

Hafız Halil Güler, mevlid cemaatlarının rahmet cemaatları olduğunu ifade etmektedir. Güler'e göre mevlid okutmak ve mevlid cemaatı toplamak Allah rızasını kazanmak, ondan gelecek rahmete kavuşmak üzere yapılır. Cem olmak toplanmak, birleşmektir. İnsanlar birarada bulunduklara zaman ruh şenlenir. Bu Allah rızasına yönelik birlik ortamlarında okunan aşr-ı şerifler, mevlidde kazanılan sevab ölmüşlerin ruhuna bağışlanır. Mutlu bir ortamda ise insanlar geleceğe ümitle bakar ve Tanrı'ya tevekkülleri artar. Yalnızca mevlidler değil bütün cemaat ibadetleri insanın manevî huzur bulmasını sağlar (Güler 1999).

Hâfız-mevlidhan Kurban Kumaş, ise mevlidin duaya vesile olduğunu, insanların kalbine manevî bir ferahlık verdiğini ifade etmekte ve "Mevlid gibi dinî merasimler en azından Allah kelâmı okunması nedeniyle gereklidir; İslâmın şartlarından olmamakla birlikte gelenekten kaynaklanan yararlı bir uygulamadır" (Kumaş 1999) diyerek bu tür toplantıların gerekliliğini vurgulamaktadır:

Ahmet Faruk Kılıç, mevlid ortamlarını şöyle değerlendirmektedir:

Mevlid ne farzdır ne de vâcib; sadece sünnettir. Sünnet olması ise cemaat oluşturarak Allah'ın anılması nedeniyle. Toplumumuz mevlide çok büyük önem vermiştir ve yüzyıllardır yaşamaktadır. Adetler farklı olsa da amaç birdir: Allah'ı ve Hz. Muhammed'i anmak; Allahın rızasını, peygamberin şefaatını kazanmak. Türk insanı İslâm dinini en iyi kavramış olan millettir. Mevlid cemaatlarında riya, kibir, usulsüzlük göremezsiniz. Mevlidler, toplumda eğitim, dinî terbiye görevini de üstlenmiştir. Müminlerin birbirine bağlanmasını sağlar (Kılıç 1998).

1. Kutlamaların Nedenleri

Türkiye'de ihyâ geceleri, geçiş dönemleri, doğum ve çocuğa ad verme; sünnet, okula başlama, askere uğurlama ve asker karşılama, evlilik, hacca uğurlama ve hacı karşılama, ölüm, adak, yağmur duası, tanınmış kişilerin ölüm yıldönümleri, temel

atma, dinî veya sosyal işlevli bir kurumun açılışı, şehitlerin ruhuna bağışlanmak üzere (Aymutlu 1995: 59-60); (Dalcı 1982: 24-25); (Pekolcay 1992: 32-33) gibi nedenlerle mevlid kutlamaları yapılmaktadır:

Araştırma sırasında kullanılan anket formunun “Doğum, ad verme, sünnet, askere ve hacca uğurlama, evlenmek, adak, ölüm vb. farklı nedenlerle okuttuğunuz mevlidlerin farklı adları var mı?” sorusuna kaynak kişilerin büyük bir çoğunluğu olumsuz cevap vermiştir. Özyer, “hepsi mevliddir, meth-i Resuldür” cevabıyla mevlid töreni nedenlerinin önemli olmadığını her vesile ile peygamberin övüldüğünü vurgulamıştır (Özyer 1996). Birkaç kaynak kişi mevlide sadece “mevlid” dendiğini ancak ne için okutuluyorsa doğum mevlidi, hac mevlidi, adak mevlidi vb. şekilde belirtildiğini ifade etmiştir (Çebi 1997); (Gültekin 1998); (Cumurcu 1998); (Erkan 1998); (Ecer 1998), (Cura 1996); (Tekin 1998).

1915 Mardin/Narlı Köyü doğumlu Gül Akalan, Mardin’de farklı amaçlarla okutulan mevlidlerin değişik adlarla anıldığını bildirmiştir. Akalan (1998)’a göre evlilik mevlidine “velime”; ölenler için okutulan mevlide “ruhaniye”; doğum için okutulana “vilâdet”; hayırlı bir iş sonunda düzenlenen törene ise “şükür mevlidi” adları verilmektedir.

Doğum nedeniyle yapılan mevlid kutlamasına “lohusa, lohusa şerbeti, lohusa mevlidi” (Kalafat 1996: 6-7) adları verilir. Ali Vahit “Bolu’da Çocuk Bakımı” adlı makalesinde doğumun yedinci günü yapılan mevlide “beşik yatırma mevlidi” adının verildiğini (Vahit 1930: 84-85); Ülkütaşır ise “Sinopta Beşik Töreni” adlı makalesinde doğumdan sonra bir hafta içinde beşik merasimi yapıldığını ve bu sırada mevlid okutulduğunu bildirmektedir (Ülkütaşır 1940: 40-41). Tekin, Hatay’da genellikle altı aylık veya birbuçuk yaşına girmiş çocuklar için yapılan “buçuk kınası” sırasında mevlid okutulduğunu; törenin ilk çocuğun doğumunda ve ilk çocuk kız ise ikinci veya üçüncü bebeğin oğlan doğması halinde de düzenlendiğini bildirmektedir. Bebek için okutulan mevlidlerde bazı aileler kurban kesmektedirler (Tekin 1990: 10-11). Edirne’de sünnet yatağı kaldırılırken “yatak kaldırma mevlidi” (Kalafat 1996a:

10); Aydın'da, ölünün defnedildiği gün “toprak mevlidi” (Kalafat 1996a: 25); Adana'da, ölümden üç gün sonra “toprak bastı mevlidi” (Kalafat 1996a: 25) okutulur. Orta Anadolu Bölgesi'nde gelin mevlidlerine “duvak mevlidi”, “erte mevlidi” (Ağyar 1999) adları verilir.

Çağatay, farklı nedenlerle okutulan mevlidler için şu bilgileri vermektedir:

Herhangi bir kişinin ölümünün kırkinci günü ya da ölüm yıldönümlerinde, memleket büyüklerinin ölüm yıldönümlerinde, örneğin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve Türkiye'nin kurtarıcısı Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın büyük komutanlarından Mareşal Fevzi Çakmak, İsmet İnönü'nün ölüm yıldönemleri gibi... Çok kayıp verdiğimiz büyük savaşların yıldönümlerinde (Çanakkale, Kore savaşları gibi), büyük ulusal felaketlerin yıldönümlerinde (II. Dünya Savaşı'nda Akdeniz'de batan Türk savaş gemisi şehidleri, Çanakkale Boğazı'nda İsveç gemisi Naboland'la çarpışıp batan Dumlupınar Denizaltısı şehidleri ve benzeri gibi) bu gibi olaylarda okutulan mevlidlerin, Hz. Muhammed'in doğum gününe denk gelmesi gerekli değildir. Bunları, ilgili kurum ya da dernekler okutur (Çağatay 1994: 357).

2. Mevlid Kutlamalarının Zamanı ve Yeri

Mevlid törenlerinin yeri ve zamanı mevsim koşullarına, ev sahibinin imkânına ve seçimine bağlıdır. Geçiş dönemi uygulamaları arasında yer alan mevlid okutmaları doğumdan yedi veya kırk gün sonra gündüz; evliliklerde nişan ve kına günü ile gelin/duvak/erte mevlidleri düğünün ertesi günü veya bir hafta içinde gündüz; sünnet mevlidi kesim sırasında veya kesimi izleyen üç-yedi gün içinde gündüz; hacı mevlidleri hacca gitmeden üç-yedi gün önce ve hacdan döndükten sonra yedi-on gün içinde genellikle gündüz, ölüm mevlidleri kırk-elliikinci gün ve bir yıl sonra genellikle gündüz düzenlenmektedir. Ev mevlidlerinde perşembe ve cuma günlerinin tercih edildiği görülmüştür. Çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan anma ve hayır mevlidleri özellikle cuma namazından sonra ya da cemaatin toplanabilmesi için hafta sonu öğle namazından sonra yapılmaktadır. Radyo ve televizyon kanallarında

ihya günlerinde yayınlanan mevlid programları kış mevsiminde yatsı vakti sonrası; yaz mevsiminde ise akşam ve yatsı vakti arası düzenlenmektedir.

Mekân olarak kalabalık cemaat için mahalle camii veya büyük kentlerde kentin bilinen merkezî bir camii seçilir. Örneğin İstanbul'da bu tür mevlidler Anadolu yakasında Kadıköy, Ümraniye, Üsküdar civarındaki camilerde, Rumeli yakasında ise Şişli, Gayrettepe, Teşvikiye, Levent semtleri ile Sultanahmet ve civar camilerde; Ankara'da Kocatepe ve Hacı Bayram Velî Camii'nde, Bursa'da Ulu Camii'de, İzmir'de Karşıyaka Camii'nde düzenlenmektedir. Araştırma sırasında yakın akraba, dost ve komşuların katıldığı ev mevlidlerinin yoğunluk kazandığı saptanmıştır.

Küçük yerleşim birimlerinde ve köylerde camii veya köy odalarının yanı sıra köy meydanının veya hayatın kullanıldığı da görülmüştür (Ankara/Haymana). Güler (1999)'in verdiği bilgiye göre köylerde hasat sonrası yapılması âdet haline gelmiş mevlidlerde köy meydanı veya köye yakın su bulunan bir mesire yeri kullanılabilir ve civar köy halkının rahatça yerleşmesi sağlanır. Köy meydanında yapılan mevlidlerde cemaatin erkek üyeleri mevlidhan-hafızın yakınında otururken hanımlar mevlide meydanın dışından veya damdan katılmaktadırlar. Yılın belirli dönemlerinde anılan evliya ve enbiya için düzenlenen törenler ise türbe/kabir başında yapılmaktadır.

Son zamanlarda sık rastlanan dikkat çekici bir uygulama ise evlilik düğünlerinde müzikli eğlencenin ağırlıkta olduğu kutlamaları uygun görmeyen aileler arasında yaygınlaşan bir âdet olarak yemek davetinin verildiği mekânda okutulan mevlidlerdir. Uygulamada hafız mevlidhan ve ilâhi grubu restorana davet edilmekte; enstrümantal tasavvuf müziği ile başlayan program evsahibinin arzusuna bağlı kalarak Kur'an-ı Kerim tilâveti ve mevlid kıraatı ile sürmektedir. Duada genç çifte mutluluklar dilenmektedir (Canbolat 1999).

Farklı nedenlerle, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda tekrarlanan mevlid okumalarında ana yapı değişikliğe uğramaz, yalnızca okuma sırasında okumaya

ayrılan süre ve cemaatin katılımına göre sözlü kültür ortamı her tekrarda kendine has özelliklerle yeniden kurulur.

3. Hâfız-Mevlidhan-Duahan-İlâhi Grubu

Mevlid okuyan kişilere halk tarafından hâfız-hoca-mevlidhân adları verilmekte ve bu görevlilere saygı gösterilmektedir. Hanım mevlidhânlar, “hoca hanım”, “hâfız hanım” adlarıyla anılmakta ve hanımlar arasında yapılan mevlid kutlamalarında görev almaktadırlar.

Mevlidhanlık bir meslek olmayıp; din görevlilerinin bir yan uğraşı olarak değerlendirilir. Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı olarak Kur’an kursları, cami ve mescidlerde hizmet veren din görevlileri ile hâfız olan herkes mevlid okuyabilir ancak eğitimsiz, kulaktan dolma bilgilerle bu işin yürütülmesi uygun görülmemekte, hoş karşılanmamakta ve topluma yarar yerine zarar vereceğine inanılmaktadır. Verimli bir mevlidhân olabilmek için sesin eğitilmesi, nota ve makam öğrenilmesi, kıraat kurallarının uygulanması gereklidir. Teknik donanım yanında sözcük ve terkiib bilgisi, doğru telâffuz, hitabet gücü, her cemaat karşısında rahat davranabilme yeteneği, kültürel, edebî ve dinî altyapı da gereklidir.

Hâfız-mevlidhan ayrımı, üzerinde önemle durulan bir noktadır. Her hâfız mevlidhanlık yapabilecek birikime sahip olmakla birlikte “ehl-i kurra” tabiriyle tanımlanan Kur’an-ı Kerim okuyucularının mevlid okumaları doğru bulunmamaktadır. Kumaş(1999)’a göre Kur’an tilavetinin bir usulü, ölçüsü, kalıbı, tecvid kuralları vardır. Mevlidde ise makam dışında ölçü ve kalıp bulunmaz. Mevlidde bir kelime istenildiği kadar uzatılabilir ancak Kuran tilavetinde bu davranış okuma hatasıdır. Ehl-i kurra mevlid okuduğu zaman Kur’an tilavetinde ölçüyü yitirebilir. Bu nedenle Kur’an ve mevlid okuyucuları ayrı ayrı olmalıdır.

Mevlidhan olgun ahlâklı olmalı, dış görünüşü ve iç dünyası ile bir bütün oluşturmaktadır. Bireysel ve ailevî hayatına özen göstermeli, dedikodudan, haset, kin,

kibir, riyâ, usulsüzlük, açgözlülük gibi olumsuz huylardan arınmalı, mümine yol gösteren önder, örnek insanlar olmalıdırlar.

Mevlidhan cemaate saygılı davranmalı, saygısını giyimi, konuşması, hitabı ile ortaya koymalıdır. İslam dinini tanımak isteyen ve bu merakı sorularla dile getiren cemaate tatlı dil ve güler yüz ile karşılık vermeli; cemaatı anlamak için özen göstermeli; mutevazı, hoşgörülü olmalı, uyarılarında gönül kırmamaya ve karşısındakini incitmemeye dikkat etmelidir. Sorulara mümkün olduğunca açık cevaplar vererek insanları aydınlatmalı ve endişeleri ortadan kaldırmalıdır. Tüm din görevlilerinde olduğu gibi mevlidhânlar da bilgi aktarımı sağlamak için dinî konular üzerine araştırma yaparak doğru bilgiyi bulmalı ve cemaatı yönlendirmelidir. Dinî bilginin yanı sıra sosyal, siyasal ve ekonomik konularda sohbete katılabilmeli ve güncel konuları değerlendirebilmelidir. Özellikle hanım mevlidhanlar, hanımlara ait konularda yöneltilecek sorulara doğru cevap verebilmek için İslâm dininde kadının yeri, sorumlulukları ve hakları konusunda bilgi sahibi olmalı ve bilgiyi çağa ve dinleyici topluluğun algılama düzeyine uygun şekilde dile getirmelidir.

Mevlid okumak bir sanat icrasıdır. Ahlakî olgunluk ve kültürel altyapının yanında mevlidhanın cemaata yararlı olabilmesi için icrasını da olgunlaştırması; kendine has bir tarz oluşturması gerekmektedir. Her dönemde tavır ve tarzı ile ün kazanmış mevlidhânların cemaat tarafından tercih edildiği görülmektedir.

Mevlidhanın okuma sırasında cemaatle kurduğu iletişim mevlidhân seçiminde önemli bir ögedir. Güzel sesli, olgun tavırlı, işinin ehli olan mevlidhânlar rağbet görmekte ve mevlid kutlamalarına davet edilmektedirler. Kont'un deyimiyle "artist mevlidhânlar" (Kont 1999) çoğu zaman ilgi görmemekte cemaat vakur, ciddi, yaptığı işe ve cemaate önem veren riyâsız davranışlarını onayladığı mevlidhanlara güvenmektedir. Coşar'ın ifadesiyle "star mevlidhânlar" (Coşar 1999) tavır, tarz, bilgi birikimi ve okuma yeteneği ile dönemlerindeki diğer mevlidhanlar arasından sıyrılarak ün kazanmış kişilerdir. Her dönemde tavır ve tarzlarıyla, mevlid okuma geleneğinin bugüne ulaşmasında katkısı bulunmuş mevlidhanlar yetişmiştir.

Araştırma sırasında XX. yüzyılda teknikleri ve bilgileri ile tanınmış mevlidhanların dört nesil olarak anıldıkları belirlenmiştir.

1. 1950’li yıllarda ün kazanan hâfız-mevlidhanlar; Ali Gürses, Aşır Efendi, Hâfız Burhan, Hâfız Celal, Kasımpaşalı Cemal Efendi, Aksaraylı Cemal, Cevdet Soydanses, Esad Geredeli, Adliyeli Fahri, Fikri Aksoy, Hasan Akkuş, Deli Hüseyin, Çarşılı Hâfız Tolan, Karagümrüklü Kazım, Hâfız Rıza, Ali Beyazıdoğlu, Hâfız Sami, Hâfız İdris, Hâfız Kemal, Kerim Akşehir, Beşiktaşlı Küçük Mahmut lakaplı Mahmut Öncü, Hâfız Mecit, Necati Artürk, Hâfız Nusret, Musullu Osman, Şaşı Osman, Bahriyeli Raif, Beşiktaşlı Rıza Gönel, Sultanselimli Rıza, Sadettin Kaynak, Hâfız Saim, Karabacak Süleyman, Yeraltılı Ali Efendi, Aksaraylı Mızıkacı Yaşar, Zeki Altun, Hıka-i Şerifli Zeki Sesli, Sağman kardeşler ve duagü Ercümend Bey (Sağman 1951: 208-227).

2. 1960 sonrası ün kazanan hâfız-mevlidhanlar; Halil İbrahim Çanakkaleli, Aziz Bahriyeli, Kani Karaca, Abdurrahman Gürses, Tahir Karagöz, Temel Tezergin, Fevzi Mısır, Nihat Ulu, Amir Ateş.

3. 1970 sonrası ün kazanan hâfız-mevlidhanlar; İsmail Biçer, Mustafa Kont, İsmail Coşar, Süleyman Arabulan, Şefik Utlu, Abdülkadir Şehidoğlu, Saadettin Şalt, Hasan Yeşilyurt.

4. Genç Nesil; Bilâl Demiryürek, Mustafa Aygün, Ali Toprak ....

Yukarıda adları verilenler yanında her dönemde tavır ve tarzlarıyla ün kazanmış cemaat tarafından benimsenmiş pekçok hâfız-mevlidhan bulunmaktadır.

Mevlid kutlamalarında yalnızca ara ve bitiş dualarını yapan görevliye duahan adı verilir. Tarikat çevresinde de varlığı bilinen duahan, tarikat âyinlerinde açılış ara ve bitiş dualarını yapan, düzeni kontrol eden görevlidir. Tarikat törenlerinden mevlid kutlamalarına aktarılan bu kurum bugüne kadar süregelmiş ancak ev mevlidlerinde görev, töreni yöneten hâfız-mevlidhan tarafından üstlenilmiştir. Bugün radyo ve

televizyon kanallarında yayınlanan mevlid okumalarında duahanlık kurumu yaşatılmaktadır.

Özellikle radyo ve televizyon kanallarında yayınlanan mevlid programları ile özel kurum ve kuruluşların düzenledikleri anma mevlidlerinde görev alan ilahi grupları mevlid bahirleri arasında yer alan tevşihatı seslendirmektedirler. Ev mevlidlerinde ilahiler hâfız-mevlidhan veya yardımcısı tarafından seslendirilmektedir.

4. Cemaat

M. Kâzım Öztürk (1976: 42)'e göre, insanlar iki nedenle biraraya gelirler. Biri camide namaz kılmak gibi din için olan toplanma; diğeri, alış veriş, sanat ve ticaret için biraraya gelmek gibi ekonomik toplanmalardır. Din için olan toplanmalar da iki kısma ayrılır. Biri ibadet bakımından gerekliliği emronulan “Vücûb-u emrî”dir. Diğeri cemaat bakımından gerekliliği adet hükmünde olan “Vücûb-u âdî”dir. “Vücûb-u emrî”: Camilerde, farz olan namazların cemaatlı kılınması içindir. “Vücûb-u âdî”: Berat, Kadir, Regaib, Mirac, Mevlid ve benzeri mübarek gün ve gecelerde olan cemaat gibi (Öztürk 1976: 42).

En az iki kişiden oluşan birleşmelerin kendine has âdâb ve erkânı, iletişim kod ve koşulları vardır. Her işin kendine özgü meclisinde o işe has formalitelere uyulur ve iletişim formülleri hüküm sürer. Mevlid toplantısı ile diğeri dinî cemaatlerde de bu düzen korunmuştur. Cemaati oluşturan bireyler toplantı sırasında ne yapılması, hangi davranışın sergilenmesi gerektiğini aile ve toplum terbiyesiyle öğrenmişlerdir. Gençler, uygulamaya yabancı olanlar cemaat tarafından sözlü/sözsüz uyarılarla eğitilir ve bulundukları ortama uyum göstermeleri sağlanır.

Mevlid toplantılarında cemaat üyeleri birbirlerine selâm vererek veya musafaha ederek topluluğa katılır. Okumadan önce ve okuma aşamasında yüksek sesle konuşmamaya, huzuru bozacak davranışlarda bulunmamaya, meclise katıldıktan sonra uygun şekilde hâl-hatır sormaya , mümkün olduğunca boş lâf (kıl-ü

kâl), dedikodu etmemeye özen gösterilir. Meclise sözden anlamayacak kadar küçük çocuk getirmemeye, yaşlılara hürmet göstermeye, gençlerin gönüllerini almaya dikkat edilir. Hanımların tesettüre; erkeklerin temiz ve ortama uygun giysiler giymeleri, cemaatten toplantıya abdestli gelmeleri, edebe aykırı davranışlarda bulunmamaları beklenir ve aksini yapanlar cemaatin yaşça büyükleri veya mevlidhan tarafından gönülleri kırılmadan misâl verilerek uyarılır. Mevlid kutlamaları ev sahibinin ve katılanların manevî zenginliğini pekiştirici ve artırıcı ortamlardır. Huzursuzluk hissedilmemesi için herkes üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalışır.

Mevlid kutlamalarında cemaat sözlü kültür ortamının önemli öğelerinden biridir. Cemaatin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik durumu ile okuyucu- cemaat arasında kurulan iletişim mevlid kutlamasının ve okunan metnin nitelik ve niceliğini etkiler. Cemaati oluşturan bireylerin farklı meslek gruplarından olması; farklı gelir ve eğitim düzeyinde bulunması; İslam dini konusunda farklı değerlendirmelere sahip olması iletişimi önemli ölçüde etkiler. Mevlidhanlarda aranan en önemli özellik, hitap ettiği cemaatin yapısını kavrayabilmesi ve uygun ifadeler kullanarak töreni idare etmesidir. Soylu (1999)'ya göre cemaatin durumu ve katılımı okuyucunun başarısını etkiler. Okuyucu cemaatten aldığı feyze göre mevlidi seslendirir, sohbet ortamını kurar ve topluluğu aydınlatır. Mevlidhanın başarısı cemaatin ilgisine bağlıdır. Okunanı dinlemeyen, konuşan, fısıldaşan, gürültü çıkaran bir cemaatin bulunduğu toplantıda mevlidhan huzursuzlaşır, görevini yerine getirmekte zorlanır, yürekten okumanın yerini zorlamalı, kuru, coşkusuz, heyecansız bir okuma alır ve ortam donuklaşır; mevlid bahirleri kısaltılır, ilahilerin sayısı azaltılır; sözlü dua metni ayrıntılara girilmeden “üstünkörü” yapılır ve kutlama kırk, kırkbeş dakika gibi kısa bir sürede bitirilir.

Katılımcı cemaatte okuyucu coşku ve heyecan hisseder. Toplantı kurallarını bilen, uygun davranışlar sergileyen okuma sırasında Kur'an-ı Kerim tilâvetine cüzden/kitaptan takip ederek veya ezberden okuyarak eşlik eden; tekbir ve salâvât davetlerine cevap veren; mevlid bahirlerine bildiği kadarıyla katılan; ilahilere eşlik eden veya tekbaşına ilahi okuyan; bahir aralarındaki kasideleri okuyucuyla birlikte

seslendiren; dua sırasında mevlidhanı yönlendiren katılımcı cemaatlerin bulunduğu mevlid ortamlarında okuyucu cezbeyle kapılır. Coşkun, heyecanlı yürekten okuma görülür. Okumaya jest ve mimikler destek vererek anlamı bütünleştirir/pekiştirir. Bu gibi cemaatlarda okuyucu artistik yeteneğini ortaya koyar. Aşr-ı şerifleri; mevlid bahirlerini ses tonu, vurgu, jest ve mimiklerle destekleyerek canlı, hareketli bir ortam oluşturur. Bu niteliklere sahip cemaatle yapılan mevlid toplantılarında aşr-ı şerif, ilahi ve kaside sayısı artar. Tevhid, Velâdet, Mirac, Münacaat bahirleri sırasıyla atlanmadan okunur. Bahirlerde okunan beyit sayısı çoğalır. Bahir kıraatı ve Kur'an-ı Kerim tilavetinden sonra kısaca meâl verilir ve okunanın anlaşılması sağlanır.

Katılımcı cemaatlarda mevlidhan ve okuyucu arasında kurulan iletişim ortamının amacına uygun şekilde kurulmasını sağlar.

Çalışma sırasında bilgilerine başvuru hâfız-mevlidhanlar kentlerdeki mevlid cemaatlerini üç ana gruba ayırmışlardır.

1. Gecekondu kesimi.; Düşük gelir ve eğitim seviyeli, göç yoluyla kente gelmiş ve hemşehri desteğiyle gecekondu mahallesine yerleşmiş kesimler arasında yapılan mevlid kutlamalarında mevlidhandan dünya, ahiret, ölüm vb. konularda bilgi alınmak istenir. Bu kesimlerde mevlidhan bilgisine başvuru "hoca" kimliğini kazanmıştır. Açıkel (1999)'a göre, bu kesim bilgiye ve ilgiye açıktır. Utanarak sorulan sorulara verilen cevaplar karşısında mevlidhana şükran duygusu dile getirilir. Cemaat daha ziyade ilahi isteğinde bulunur. Cemaat hanımlardan oluşmuş ise genellikle hanım mevlidhanlar tercih edilir.

2. Orta direk; (Soylu 1999); (Ağyar 1999); (Kumaş 1999)'a göre sosyo-ekonomik bakımdan sabit bir gelire sahip; eğitilmiş, geleneksel yaşam tarzını devam ettiren, töre, gelenek görenek ve âdetlere bağlı kesimler arasında uygulanan mevlid kutlamalarında mevlidhan; bilgi, görgü, yetenek, ses güzelliğine göre seçilir. Dikkat edilen nokta düzenli, anlamına uygun bir tören yapılmasıdır. Mevlid ve mevlid türü dinî törenlerin gerekliliğine ve yararına inanılır. Cemaat katılımcıdır.

3. Lüks Semt Sakinleri; (Soylu 1999); (Ağyar 1999), (Topal 1999); (Canbolat 1999)'a göre, yüksek gelir düzeyine sahip; yabancı kültürlerle iletişim içinde bulunan, eğitilmiş kesimler tarafından düzenlenen mevlid kutlamalarında İslam dinine ve geleneklerine bağlı, bilgili/görgülü katılımcı cemaatlara rastlanmakla birlikte mevlid okutmayı gerekli ve yararlı görmeyen ancak toplum tarafından kınanma endişesiyle “âdet yerini bulsun”, “yapmadı denmesin” (Açıkel 1999) düşüncesiyle düzenlenen mevlidlerde donuk, sönük, ilgisiz topluluklar da görülmektedir. Bu ortamlarda mevlidhân veya hâfızın “suya sabuna dokunmadan” (Ağyar 1999) görevini bitirmesi, dünya ve ahiret hayatı, İslâm dini kuralları, çocukların dinî eğitimi, ebeveynin çocuklar üzerindeki dinî sorumlulukları ve hakları, ibadet sorumluluğu, tesettür, faiz vb. konulara değinmemesi istenir. Soylu'nun ifadesiyle bu gibi konulardan bahis açan hâfız-mevlidhan “lâfi uzatıyor”; “bize ders vermeye mi geldi ?”; “Biz bunları zaten biliyoruz sen mevlidi oku hoca hanım” ikazlarıyla susturulmakta ve sohbet ortamının oluşması engellenmektedir (Soylu 1999).

5. Mevlid Kutlamalarının Yapısı

Sözlü kültür ortamı olarak mevlid kutlamaları, törenin yapılmasını gerektiren nedene, törenin zamanına, törenin uygulandığı mekâna, hafız-mevlidhan-duahan-ilâhi grubu ya da genellikle ev mevlidlerinde bütün bu görevleri üstlenen okuyucu ile cemaatin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik kimliğine göre şekillenir. “Allah kelâmı” olması nedeniyle Kur'an-ı Kerim tilâvetinde bir değişiklik yapılmaz. Yalnız okunan âyet adedi farklılaşır. Vesilet'ün-Necât kıraatında yazılı metine ekleme/ çıkarma/ atlamalarla değişkenlik kazandırılmaktadır.

Mevlid kutlamalarının ana yapısı hazırlık, okuma ve ikram aşamalarından oluşmaktadır.

5.1. Hazırlık Aşaması.

5.1.1. Davet

Mevlide genellikle sözlü davet yapılmaktadır. Küçük yerleşim birimleri ve köylerde bu görevi ailenin çocukları veya gençleri üstlenir. Evler tek tek dolaşarak haber verilir ve konuklar davet edilir (Diler 1998); (Tekin 1998); (Gökdemir 1996). Uzak yerde oturanlara telefon edilir (Ecer 1998); (Özyer 1996); (Aydemir 1998). Davet sırasında mahallede bulunan fakirlerin unutulmamasına özen gösterilir (Akalan 1998). Mevlid camide okunacaksa ve evin erkeği camiye davet ediyorsa namaz çıkışı arkadaşlarını haberdar eder (Bilir 1998). Hac, sünnet ve evlilik davetiyelerine mevlidin yeri ve zamanı belirtilerek ayrıca tören için haber iletilmez (Ecer 1998). Ölüm mevlidlerinde mahalle ve köy camiinden anons yapılır (Tiryaki 1997) veya her cami avlusunda bulunan tabelâya yazılan notta ruhuna mevlid okutulacak kişinin adı ve mevlidin zamanı belirtilir.

Konukların davet edilmesi işleminin yanında hâfız mevlidhana haber vermek hazırlık aşamasının önemli bir kısmını oluşturur. Coşar ve Kont'un ifadeleriyle hâfız ve mevlidhan toplantıya davet edilmez; bu kişilere “mevlide katılması ve toplantıyı yönetmesi için ricada bulunulur” (Coşar 1999); (Kont 1999).

Cami mevlidlerinde okuma genellikle din görevlileri tarafından yapıldığı gibi ev sahibinin isteği üzerine başka mevlidhânlar da davet edilebilir. Ev mevlidlerinde ise genellikle bir mevlidhân görev almakta; ev sahibi uygun görürse sayı iki veya üçe de çıkabilmektedir. Birden fazla okuyucunun bulunduğu ortamlarda Kur'an-ı Kerim, Mevlid ve Tevşihat paylaşılmakta her okuyucu başarılı olduğu kısmı üstlenmektedir. Okuyucu sayısı arttıkça mevlid töreni çeşni kazanmakta farklı ses ve tavırlara sahip okuyucular ortamın tekdüzelikten kurtulmasını ve cemaatin ilgisinin artmasını sağlamaktadır.

Araştırma ve derlemeler sırasında il merkezinde yaşayan taşralı ev sahiplerinin mevlid toplantılarına “memleketli hâfız”ları davet ettikleri saptanmıştır. Özellikle Mardin, Siirt, Bitlis ve Antakya’lı evsahiplerinin yöresel tevşihatı bilen hâfız ve mevlidhanları tercih ettiği görülmüştür.

Hâfız-mevlidhanlar bizzat veya telefonla törene davet edilmektedir. İrtibat kurulan mevlidhanların cep telefonu, tele-sekreter ve çağrı cihazı kullandıkları; kartvizit bastırdıkları; programlarını cep defterine kaydettikleri saptanmıştır. İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa vb. illerde “Hâfız ve Mevlidhanlar Derneği” adıyla kurulan dernekler de mevlid okutmak isteyen ev sahipleri ile mevlidhanlar arasında iletişim kurmakta; ev sahibinin isteği doğrultusunda okuyucu kadrosu oluşturmakta ve program hazırlamaktadır (Canbolat 1999).

5.1.2. İkramın ve mekânın hazırlanması

Mevlidde sunulacak yiyecekler iki gün kadar önce hazırlanmaya başlanır. Mevlid yemekli ise yöresel yemekler tercih edilir. Elmadag’da “tirit”, Kayseri’de “manti” (Bilir 1998); İçel Mut’ta “keşkek, kuru fasulye, topalak çorbası, dolma, yahni, köpük helva” (Cura 1996); Düzce’de “tavuklu pilav, komposto” (Çebi 1997); Malatya’da “pirinç pilâvı, patlıcan kebabı, cacık” (Gültekin 1998); Ordu’da “mısır çorbası, keşkek, lahana dolması” (Dikbıyık 1996); Beypazarı’nda “çökel çorbası, kapama (etli pilav), hoşaf, ayran, helva” (Gürdal 1998); Urfa’da sünnet mevlidinde “süt ve çörek” (Güllüdağ: 1998) vb. geleneksel mutfak kültürü örnekleri hazırlanır. Yiyecek ve içecekler genellikle ailenin deneyimli hanımları tarafından pişirilir. Zahmetli yemeklere erkekler de yardım eder (Cura 1996). Konuk sayısı fazla ise aşçı tutulabilir (Akalın 1998).

Mevlid, yemekli değilse kıymalı pide, etli ekmek, lahmacun, börek, çörek, kurabiye, hamur kızartması gibi hamur işleri ve ayran, limonata, meyva suyu, şerbet, şurup gibi içecekler ikram edilir. Özyer, Tokat’da aile büyükleriyle mevlide gelen çocukları oyalamak ve sevindirmek için bir tas iç ceviz hazırlandığını bildirmiştir

(Özyer 1996). Ev mevlidlerinde bu ikramın yanı sıra konuklara şeker ve lokum dağıtılır. Cami mevlidlerinde yiyecek ve içecek ikramı bulunmamakta sadece şeker ve lokum dağıtılmakta veya önceden hazırlanan helva küçük kaplarda cemaate sunulmaktadır.

İkram yalnız yiyecek ve içecekten oluşmaz. Hacı mevlidlerinde konuklara verilecek yüzük, gülyağı, başörtüsü, hacı yağı, tesbih gibi armağanlar hazırlanır. Mevlidlerde gülsuyu, kolonya (Kuruosman 1998); (Nasuhoğlu 1997); (Kaan 1997); (Erzurum 1997) da ikram edilir.

Mevlid rahmet ve bereket için okunur (Güler 1999). Tüm dinî törenlerin temelinde görülen “bereket” düşüncesi mevlid törenlerinde de birtakım uygulamalara neden olmuştur. Mardin’de mevlid okutulmadan önce evde bulunan bütün gıda maddelerinden birer örnek alınarak tepsiye konur ve üstü tülbentle örtülür. Tepsiye gümüş ve altın lira, para, para cüzdanı da konulabilir. Tepsi mevlidin okunacağı yere getirilir (Akalan 1998). Kars yöresinde mevlid okutma geleneği hakkında bilgi veren Aydemir (1998)’e göre mevlid okunacak yere içinde yedi nimet bulunan bir tepsi ve şerbet getirilir. Tepsinin üstü tülbentle örtülür. Aydemir, yedi nimetin adlarını verememiştir. Aralarında un/ekmek/-tuz-şeker-pirinç-su vb. malzemenin bulunduğu düşünülebilir. Yaygın ve benzer bir uygulama ise mevlidhan için hazırlanan sehpa üzerine küçük kaplar içinde tuz-şeker-su (Tekin 1998); (Bilir 1998); tuz-şeker-pirinç (Çebi 1997); su-şerbet-tuz-buğday (Özyer 1996) konmasıdır.

Hâfız Emine Ağyar, mevlidlerde tuz ve şeker kullanımını insanoğluna dünyanın/hayatın acı ve tatlı yönlerinin birarada sunulmasını ifade ettiğini bildirmiştir (Ağyar 1999). Bektaşî geleneğinde Allah’tan oğul isteyen İbrahim peygamberin kuruyan gözyaşından ortaya çıktığına inanılan tuz (Odyakmaz 1988: 13) kutsal sayılır. Bektaşî inancında şerbet, doğuştan var olan bilgiyi; su bilim ve bilgeliği; tuz adaleti ve erdemi simgeler. Her sofrada tuz bulunur. Yemeğe tuzla başlanır ve tuza parmak basıp tadılarak son verilir. Fütüvvet örgütünde ise “nakıyb” (teşrifatçı), mahfile aşamasını bilmediği kişiler geldiği zaman tuz ikram eder,

konuklar tuza parmak basıp aşamalarını ve dedelerinin adlarını söylerler (Odyakmaz 1988: 139). Belkıs Temren (1995: 214)'e göre, Bektaşilikte tuz, dengeyi simgeler. Uçucu ve katı iki zem (zehir) nasıl bir ölçüde birleşip bir şifa unsuru olmuşsa, bir denge oluşturmuşsa bu şekilde dengede olmayı tanımlar. İnsanlara dengeli olmayı hatırlatır.

Cemal Anadol'un "Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler" adlı çalışmasında fütüvvet geleneğinde Tanrı'nın suyu temiz, tuzu ise herşeyi öldürücü olarak yarattığına inanılarak törenlerde tuzun suya katılıp duayla içildiğini belirtmiştir (Anadol 1991: 99). Boratav, fütüvvet ehliyle tasavvufçular arasındaki ortaklıklardan bahsederken fütüvvet şiarında şed kuşanma töreninde adaya tuzlu su içirildiğini, tuzlu su içme geleneğinin Romalılar ve Yunanlılar zamanından beri kutsal sayılarak bereket ve olgunluk sembolü olarak kabul edildiğini bildirmektedir (Boratav 1985: 122-123).b

Yüzyıllar boyunca ayırıcı anlamlar yüklenen tuz, mevlid törenlerinde de yerini almıştır. Mevlidhanın önüne küçük kaplar içinde tuz, şeker, pirinç ve bir sürahi su konur. Okunan ve şifa verici özellik kazanan bu malzeme daha sonra cemaat tarafından bereket ve uğur getirmesi niyetiyle birer çimdik alınır ve evde pişirilen yemeğe katılır. Bu bilgi tüm kaynak kişiler tarafından onaylanmıştır.

Mevlidden önce yapılan ikram hazırlığı sırasında yiyecek ve içecekler yanında konuklara dağıtılacak gülsuyu, gülyacı, esans ve bulunan ortamda yakılacak tütsü de hazırlanır. Tütsü, kötülüklerden, büyüden ve hastalıklardan arınma amacıyla içinde etkin güç bulunduğu inanılan nesneleri yakarak çıkarılan dumandır. Mevlid törenlerinde Anadolu ve Kıbrıs buhur, tütsü, koku (Dinamit 1996); (Gökdemir 1996) için ödağacı, (Özyetkin 1996) ve sarısabır (D'ohsson t.y. : 65) kullanılmaktadır. Bugün kozmopolitleşmiş kent merkezlerin ekonomik bakımdan "zengin tabaka"sını oluşturan sosyo-kültürel açıdan yabancı kültürlerle iletişim içinde bulunan ve modayı izleyen kesimleri arasında yapılan mevlid toplantılarında kokulu ithal tütsü çubuklarının kullanılmakta olduğu tesbit edilmiştir.

Doğu kültürlerinde koku, esans, bitki özlerinin kullanımı yaygındır. Türklerde çoğunlukla sarısabır, gri anber, gülsuyu, portakal çiçeği suyu, gül yağı, misk kullanılır (D'ohsson t.y. : 65). Ayvazoğlu (1996: 92)'nın Taberî Tarihi'nden aktardığı bilgiye göre güzel kokulu bitkiler Adem ve Havva üzerinden kuruyup dökülen cennet yapraklarının güzel kokulu bitkiler halinde uç vermiş halleridir. Gül çiçeği tasavvufi sembolizmde ilahi güzelliği ve Hz. Muhammed'i temsil eder. Halk arasında "gül koklamak sevaptır" sözü bu temsilden kaynaklanmaktadır. Mevlidlerde ara duasından sonra gülsuyu ikram edilir. Gülsuyu şifa vermesi için yüze, gözlere sürülür.

Mevlid camide yapılacaksa herhangi bir hazırlık gerekmez; yalnız dağıtılacak gülsuyu, lokum veya şeker önceden hazırlanarak uygun bir yere konur. Evlerde mevlid öncesi temizlik yapılır. Yere minder, yastık, battaniye, kilim, çul serilir (Yılmaz 1996); (İzol 1998); (Özekmekçi 1998). Mevlid okunacak odanın duvarlarında asılı fotoğraflar kaldırılır (Çebi 1997). Duvarlara seccade asılır (Dikbıyık 1996). Gerekirse ev düzeni değiştirilir ve sandalye dizilir. Mevlidhânın oturacağı köşe hazırlanır. Önüne bir sehpa ve rahle yerleştirilir. Mevlid açık alanda yapılacaksa kürsü ve ses düzeni kurulur. Okuyucu mekânın aydınlık, her tarafından görülebilen, sesini her yöne duyurabileceği "baş köşeye" yerleştirilir. Ancak bazı gruplar, erkek mevlidhanların kadınlar arasında bulunmasının doğru olmayacağı düşüncesiyle mevlidhanı cemaatten uzak bir köşeye hâttâ koridora yerleştirdikleri, bu davranışın mevlidhanın konsantrasyonunu bozduğu ve cemaatle gerektiği gibi iletişim kurmasına engel olduğu, görüşülen mevlidhanlar tarafından ifade edilmiştir (Canbolat 1999).

5.2. Okuma Aşaması

5.2.1. Okuma

Okuma aşaması ile ilgili bilgiler kutlama sırasında yaşanan ayrıntıların görülebilmesi amacıyla ev mevlidleri örnek alınarak aktarılmıştır. Cami

mevlidlerinde hanımların mahfelde oturması, hâfız-mevlidhanların cemaatten uzak bulunması nedeniyle okuyucu-cemaat arasında yakın ilişkinin kurulamaması, elektronik ses düzeninin kullanılması, cami âdâbına uyulması vb. gibi mekânın özelliklerinden kaynaklanan zorunluluklar nedeniyle iletişim eksikliği görülmüştür. İletişim eksikliği ve cami âdâbına uyma zorunluluğuna bağlı olarak cami mevlidleri daha ciddi bir atmosferde gerçekleşmekte; sözlü kültür ortamının ana yapısını oluşturan aktaran/aktarılan/dinleyen arasındaki bağ donuklaşmakta ve uygulamanın biçimi ve karakteri ayrıntılardan uzaklaşmaktadır. Genel yapı itibariyle her mevlid kutlaması birbirine benzer bir şekilde gerçekleşmekte ise de mekân, zaman ve okuyucu-cemaat arasındaki iletişim ve etkileşim öğeleri sözlü kültür ortamında uygulamanın yapısını ve akışını etkilemektedir. Bu nedenle daha önceki kısımlar ile okuma ve ikram aşamaları ev mevlidleri göz önünde bulundurularak örneklendirilmiştir.

Bir ev mevlidinde cemaat toplandıktan ve hâfız-mevlidhan yerini aldıktan sonra kısa süren bir sohbet yapılır. Hâl hatır sorulur. Hâfız- mevlidhân var ise yardımcısını cemaata tanıtır. Ev sahibinin son hazırlıkları bitirmesi, cemaate katılması ve mevlid başlanması için izin vermesi beklenir. Ev sahibinden aldığı izinle hâfız-mevlidhan kısa bir açış konuşması yaparak günün önemini ve mevlid töreni düzenlenmesinin nedenini cemaata bildirdikten sonra okumaya Euzübesmele ile başlar. Önce cemaata tövbe ettirilir. Tövbede bilerek bilmeyerek işlenen günahların affı için Allah'ın mağfireti ve Hz. Muhammed'in şefaati dilenir; günahlardan tövbe edilir ve tekrarlanmayacağı yolunda söz verilir. Cemaate iyi dileklerde bulunulur ve olgun ahlâk telkin edilir. Tövbe-i istiğfar'dan sonra genellikle Yasin, Mülk, Nebe Sureleri hâfız-mevlidhan tarafından okunur. Cemaat arasında Kur'an okumayı bilenler sureleri kitaptan veya cüzden sürerek hâfız-mevlidhanı takip ederler. Mevlide ayrılan zaman genişse Rahman, Fetih, Cum'a, Vakıa Sureleri de okunur ve sure okumaları üç İhlas bir Fatiha ile kapatılarak mevlid kıraatına geçilir.

Mevlid kutlamalarında Vesilet'ün-Necât, aşr-ı şerif, ilahi, kaside, tekbir ve salâvât-ı şerifler eşliğinde aktarılır. Aşr-ı şerifler Kur'an-ı Kerim'den seçilen müjde,

dua, istiğfar konulu cennet-cehennem, doğum, nikâh ölüm ahiret ve dünya düzeni hakkında bilgi veren ayetlerdir. “Dinî törenlerde aşr-ı şerif okumak müsteâbtır” (Ağyar 1999). Aşır seçimi okuyucuya aittir. Bazı mevlidhânlar aşırdan sonra kısa bir meal vererek cemaatı bilgilendirmektedirler. Aşırlar mevlid kutlamasının nedenine bağlı olarak seçilir. Bahir aralarında okunan aşırların anlam bütünlüğü sağlamalarına dikkat edilir. Birbiriyle uyumlu aşırların seçimi mevlidhanın işinin ehli olup olmadığının delilidir. Genellikle aşırdan sonra okuyucuyu ve cemaatı bahir makamına hazırlayan bir ilâhi seslendirilir. Cemaatin ilâhiye katılımını sağlamak törenin anlamını pekiştirir ve toplumsal paylaşımı oluşturur.

İlk ilahinin ardından Vesilet'ün-Necât'ın Tevhid bahrine başlanır. Okuma bir aşr-ı şerif, bir ilahi ve sırasıyla Nur, Velâdet, Mirac I, MiracII, Mûnacaat bahirleriyle devam eder. Bahir başında “Elkâb-ı Şerife” okunur. Bu sırada okuyucu ve cemaat tarafından Hz. Muhammed'e beslenen sevgi ve saygının bir ifadesi olarak sağ el avuç içi göğüse kalb üzerine konarak salâvât getirilir. Aynı uygulama mevlid kutlaması boyunca Hz. Muhammed'in adının geçtiği yerlerde de yapılır. Elkâb-ı Şerife'den sonra mevlidhânın yönlendirmesiyle cemaatin hep bir ağızdan üç kere salâvât getirdiği de saptanmıştır. Nûshalarda Mûnacaat bahrinden sonra yeralan Vefat bahri okunmamakta, aslen Vesilet'ün-Necât'a sonradan eklenen Merhaba bahri ise ev ve cami mevlidlerinde seslendirilmekte ancak televizyon ve radyoda yayınlanan mevlid programlarında zamanın kısıtlı olması nedeniyle atlanmaktadır. Velâdet bahrinden sonra ara dua; kıraat bitiminde ise mevlid duası yapılmaktadır.

Sözlü kültür ortamında mevlid kutlamasına şekil veren okuyucu-cemaat iletişimidir. Hâfız-mevlidhan, cemaatin katılımını sağlamak ve coşkuyu artırmak amacıyla çeşitli kalıp ifadeler kullanarak ortamı hareketlendirir/canlandırır. Tevbe-i İstiğfar sonunda Kelime-i Şehâdet'i; bahir araları ve bahir sonlarında Salâvât-ı Şerife'yi tekrarlatmak üzere cemaatı “buyurun hep birlikte şehadet getirelim” veya “buyurun hep birlikte salâvât getirelim” sözleriyle katılıma davet eder. Sureleri ezbere veya cüzden okumak isteyen olup-olmadığını sorduktan sonra Yasin, Mülk, Nebe Surelerinin tilâvetinde cemaata eşlik etmesini telkin eder. Tevşihat kısmında

dinleyicilerin arzusunu sorar ve istenilen bir ilahi varsa okur. Bahir aralarında uygun gördüğü yerlerde durarak okuduğu kısma ait menkıbeler aktarır cemaatin ilgisini pekiştirir. Velâdet bahrinde Hz. Muhammed'in doğumundan sonra değişen dünya düzeni ile yeryüzüne inen nûrdan bahseder ve peygamberin şefaatinin sonsuzluğunu vurgular. Mirac bahirlerinde Hz. Muhammed'in ümmetine olan bağlılığını dile getirir ve müminlerin peygamber sevgisini yüreklerinde beslemelerini öğütler. Kıssadan hisse alınabilecek kısa anlatılarla mevlid metnini süsler ve okumayı zenginleştirir. Mevlid duası sırasında cemaattan gelen istekleri gözönünde bulundurarak dua metnini oluşturur.

Cemaatla kurulan sıcak iletişim mevlidhânın başarısını artırır. Elektronik kültür ortamında görülen mevlid kutlamalarının tersine cami ve ev mevlidlerinde samimi bir ortamın kurulduğu; özellikle hanımlar arasında yapılan ev mevlidlerine davet edilen hanım hâfız-mevlidhanlar ile cemaat arasında bu samimi ortamın kısa sürede oluştuğu, hemcinsler arasında rahat davranıldığı saptanmıştır.

Mevlid kutlamalarında müzik iletişim ortamının kurulmasında önemli bir ögedir. Mevlid ortamları bireyin çeşitli nedenlerle, çeşitli zamanlarda gereksinim duyduğu ritüellerden biridir. Ritüelin amacı bireye mânevî destek vermek, sıkıntılardan uzaklaştırmak, toplumun bir üyesi olduğu bilincini aşlamak ve paylaşım ortamında toplumun diğer üyeleri tarafından varlığının kabul edildiğini göstermektir. Aynı amaçlarla tekrarlanan mevlid kutlamaları mânevî doygunluğu müzik/ezgi aracılığıyla iç dünyaya, duygulara seslenerek yerine getirmektedir.

Sözlü kültür ortamında mevlid okumak bir sanat icrasıdır. Dinleyicilerde edebî ve estetik beğenin belirmesi için okuma sırasında makamlar özenle seçilmeli, makam seyri izlenmeli, geçkiler yerinde ve doğru sesle yapılmalı, teganniye yer verilmemelidir. Bahirlerin belirli makamlarla okuması gelenekleşmiştir. Bahir

konusuna göre belirlenen uygun makam, mevlidhan ile dinleyicilerin mânen bütünleşmesini ve mevlid töreninden beklenen yararın kazanılmasını sağlar.

Sözlü ve yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilere göre mevlid bahirlerinde izlenen makam seyri şöyledir:

-Tevhid Bahri'ne Sabâ makamı ile başlanır. Hüseyinî'de karar verilir. Bazen Dügâh ve Bestenigâr'dan sonra Sabâ'ya geçilir ve Hüseyinî'de karar verilir.

-Nur Bahri'ne Hicâz ile girilir; Hüzzam'da karar verilir. Hüzzam Salât-ı Selâm'a geçişi kolaylaştırır.

-Velâdet Bahri genellikle Rast ve Nişabürekk makamları ile okunur. Farklı makamlardan başlanıldığı da olur. Rastta karar verilir.

-Mi'râc Bahri Hüzzam ve Segâh ile okunur. Hüseyinî'de karar verilir.

-Münacaat Bahri genellikle Hicâz, Nevâ, Beyatî ve Uşşak makamlarında okunur (Sağman 1951: 61-197); (Kahraman 1976a: 46); (Dalcı 1982: 27); (Kont 1999); (Güler 1999); (Kumaş 1999).

Sözlü kültür ortamlarında mevlid metinlerine cami ve tasavvuf/tekke müziği örnekleri eşlik eder. Mevlid metinlerinin yazıyla sabitleştirildiği yazma ve matbu nüshalarda mevlid metinleriyle birlikte bu ürünlere yer verilmiş hattâ (Karagöz 1951) örneğinde olduğu gibi yalnızca mevlid kutlamalarında okunacak ilâhi-na't-münacaat-kaside gibi ürünlerin yer aldığı kitaplar yayınlanmıştır.

Makamla okunan mevlid metni tevşih ile pekişir, anlam ve etkisi artar. Tevşih, mevlid ve miraciye kıraatları sırasında bahir/hâne aralarını süslemek, ses ve ahenk katmak için okunan Allah'ın tekliğini, gücünü, yaratıcılığını dile getiren ve Hz. Muhammed'i öven Türkçe, Arapça, Farsça güfteli şiirlerdir (Kaplan 1991: 23). Develioğlu, tevşihin na't-ı peygamber olduğunu ancak na'tın tekkelerde ve başka yerlerde okunduğu halde tevşihlerin yalnızca mevlid ve mirâciyeler arasında kullanıldığını bu nedenle terimin "mevlid tevşihî" şeklinde anılmasının hatalı olmayacağını bildirmiş (Develioğlu 1984: 1327) ve Türk müziğinde tevşihin dinî

camî müziğine has bir şekil olmayıp beste formunun bir çeşidi olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Tevşih örnekleri arasında ilâhiler en yaygın ürünlerdir. Mevlid törenlerinde ilâhi, bahir konusuna göre seçilir. Tevhid, Velâdet, Mir'ac ve Münacaat bahirlerinden önce ve sonra aynı konuda ilâhi okumak anlam bütünlüğünün sağlanması ve coşku oluşturulması için gerekli görülmektedir (Güler 1999); (Kumaş 1999); (Kont 1999); (Canbolat 1999); (Soylu 1999); (Ağyar 1999); (Coşar 1999).

Mevlid okuyucusu veya ilâhi grubu tarafından okunan ilâhiler icrâ ortamının koşullarıyla yakından ilişkilidir. Sözlü ve özellikle elektronik kültür ortamlarında zaman önemli bir öğedir. Zamanın aşılması gerekliliği her dakikanın tasarrufla kullanımını öngörmektedir. Radyo ve televizyon kanallarında yayınlanan canlı/banttan mevlid programları sırasında bir ilâhiye ikibiçuk/üç dakika süre tanınmakta (Kont 1999); (Güler 1999) bu nedenle ilâhilerin bazı kısımları geçildiği gibi ritm de hızlandırılmaktadır. Hızlanmış ritmin müzikaliteyi olumsuz yönde etkilememesi için ilâhilerin ehil kişilerce okunması gerekmektedir. Ev mevlidlerinde bu ölçüde zorlayıcı olmasa da zaman bakımından yaşanan sıkıntı, ilâhi sayısının azaltılmasına veya ilâhi metninin kısaltılmasına neden olmaktadır.

Eğitimli hafız ve mevlidhanlar mevlid okuma konusunda eğitim almamış ancak “kulaktan dolma” bilgilerle mevlidhanlık görevini icra edenlerin makam ve ses ayarı konusundaki yetersizlikleri ve yeteneksizliklerinin ortamın huzursuzlaşmasına neden olduğunu, okunan mevlid ve tevşihatın yarardan çok zarar vereceğine dikkat çekmektedirler.

Mevlid, Hz. Muhammed'i ve erdemlerini öven, doğumunu kutlayan bir metindir. İslâm dinî geleneğinde Hz. Muhammed salât/salâvâtla selâmlanır. Salâ (Salât), Arapça'da dua ve namaz anlamlarına gelir; aynı zamanda Hz. Muhammed için Allah'tan rahmet ve selâm dilemek anlamı da vardır. “Ya rabbi ümmi peygamber olan Hz. Muhammed'e, onun ailesine ve inananlarına selâm eyle” anlamını taşıyan

salât-ı Ümmiye, dinî törenlerde, teravih namazı arasında, Hz. Muhammed'e ait kutsal eşyanın ve sakal-ı şerifin ziyareti sırasında kısaca salât-u selâm getirilmesi gereken yerlerde cemaat tarafından hep birlikte vecd içinde okunan selâm sözüdür. İmânı tazeleyici ve güçlendirici özelliği vardır (Coşar 1999).

Vesilet'ün-Necât'ta fasıl sonlarında tekrarlanan

Ger dilersüz oddan necât
Aşk ile derd ile aydun es-sâlât

beyiti, salâvât getirilmesi gereken yerleri belirler. Mevlid törenlerinde Vesilet'ün-Necât'a sadık kalınarak belirtilen yerlerden başka, tören başında, ara dua sırasında, bitiş duası sonunda veya dağılan dikkati toplamak, fısıltıları engellemek, ender de olsa uyuklayanları uyandırmak için salât-ı ümmiye'nin genellikle üç kez tekrarlandığı görülür. Hemen ardından Hz. Muhammed'in özelliklerinden bahseden bir ilâhi okunarak cemaat yeniden canlandırılır ve mevlidin bir sonraki bahrine geçilir. Salât-ı Ümmiye'den başka salâvât-ı şerifeler de özel ezgiyle benzer amaçla tekrarlanmaktadır.

5.2.2. Ara Duası

Okuma aşamasının en önemli kısımları, Velâdet bahrinin ardından ayağa kalkılıp kıbleye dönülerek yapılan ara duası ve mevlid bitiş duasıdır.

“Çağırarak, seslenmek, istemek” anlamlarını taşıyan dua, din terminolojisinde gücüne inanılan ve güvenilen olağanüstü varlığa sunulan/duyurulmaya çalışılan sözlü ve simgesel “dilekçe”lerdir. Dua edenin amacı olağanüstü varlığın gücünü kabul edip teslimiyet ve bağlılık göstermek, durumunu bildirmek ve isteğini dile getirmektir.

Kul ile yaradan arasında kurulan bu manevî köprü psikolojik rahatlamayı ve umudun canlı tutulmasını sağlar.

Şinasi Tekin, mevlid okutma geleneğinin özünü, ölmüşlerin ruhuna dua ederek bağışta bulunma eyleminin oluşturduğunu ifade ederek duanın yapısını Uygurlar'da görülen sevap tevcihine benzetmekte ve dua kurgusunun yüzyıllardır benzer şekilde yapıldığını belirtmektedir. Tekin, İslâm dininin esasında mevcut bulunmayan mevlid dualarında kullanılan kalıp ifadelerden örnekler vererek Türk kültüründe dua geleneğinin sürekliliğini ortaya koymaktadır (Tekin 1963: 263-245). Mevlid duasında sevap önce Hz.Muhammed'e tevcih edilir; ardından peygamberin ailesi, dört halife, Mekkeliler ve Medineliler, eshabı görenler, dört imam zikredilir ve mevliden hasıl olan sevap ruhlarına hediye edilir. Silsile evliya ve müridleri; cemiyetin toplanmasına sebep olan kişilerin ahirete göçenleri; vatan, devlet ve millet için önemli kişiler ve şehitler zikredilerek devam eder. Duanın ana yapısını oluşturan bu sıralama farklı nedenlerle düzenlenen mevlidlerin değişmeyen ögesidir.

Dinî toplantılarda özellikle mevlid kutlamalarında ara ve bitiş duaları, Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiş olan İslâm'ın temel kurallarını aktaran; Arapça hadis, âyet, sure, tesbihât ve namaz dualarının kapsamlı anlamlarının Türkçeleştirildiği; günahın affı, tövbe, kötülükten/kem gözden korunma, helâl kazanç ve bol nimet isteklerinin dile getirildiği ifadelerdir.

Velâdet Bahri'nde yapılan ara duanın yapısı şöyledir:

-Allah'a hamd ü semâ edilir;

-Mevlidhan, Hz. Muhammed'in doğumu ve erdemleri hakkında kısa bir konuşma yapar. Duaların kabulünü ve toplantının hayırlara vesile olmasını diler;

-Salâvât-ı Şerife tekrarlanır;

-Amin dendikten sonra oturulur ve törene devam edilir (Ağyar 1999); (Soylu 1999), (Açıkel 1999).

Velâdet bahrinde

Vasfını bu resme tertib ettiler

Ol mubarek nuru tergib ettiler

Amine der çü vakt oldu tamam

Kim vücuda gele ol hayrül enam

Susadım gayet hareretten kat'I

Sundular bir cam dolusu şerbeti

beytlerinden sonra ayağa kalkılır, kıbleye dönülür, mevlidhanın bahre devam etmesi beklenir.

Geldi bir ak kuş kanadı ile revan

Arkamı sığadı kuvvetle heman

beyitinde cemaatin kadın üyeleri meleklerin doğum esnasında Amine Hatun'a verdikleri gücün kendilerine temas yoluyla geçmesini sağlamak için birbirlerinin sırtını ve belini sıvazlarlar.

5.2.3. Mevlid Bitiş Duası

Mevlid bitiş duasının kurgusu şöyledir:

-Allah ululanır, adı-sıfatı-zatı övülür;

-Hz. Muhammed övülür;

-Peygamberler, nebiler, veliler, sahabiler övülür;

-Kutsal kitaplar ve Kur'an-ı Kerim övülür;

-Allah'dan inayet, Hz. Muhammed'ten ve diğer peygamberlerden şefaet dilenir;

-Hz. Adem'den ve diğer peygamberlerden başlayarak, sahabeye, enbiyaya, evliyaya, Allah'a iman edenler ile bütün müslümanların ve cemaatin ahiret hayatına göçenlerine rahmet dilenir;

-Cemaata yönelik dilekler dile getirilir;

-Devlet ve milletin devamlılığı ve bölücü güçlerin mahvı istenir;

-Mustafa Kemâl Atatürk ve silâh arkadaşlarına; vatan şehitlerine rahmet dilenir;

-Tören sırasında tilâvet olunan Kur'an-ı Kerim'in, Mevlid-i Şerif'in, tekrarlanan salâvât-ı şerifelerin, okunan ilâhilerin, kasidelerin, edilen duaların kabulü dilenir;

-Evsahibine yönelik dilekler söylenir;

-Mevlidin yapılış nedenine bağlı dilekler ifade edilir;

-Üç kere salâvât-ı şerife getirilir;

-Dua "El Fâtihâ!" davetiyle biter (Topal 999); (Açıkel 1999).

Mevlidhan veya duahanın bilgi birikimi, hitabet gücü, bu konudaki alışkanlığı, toplantının nedeni, cemaatin katılımına göre şekillenen dua ana yapıya sadık kalınarak her ortamda yeniden kurulmakta ve gerekli değişiklikler/eklemeler/düzenlemeler doğaçlama yapılmaktadır. Çekirdek malzeme etrafında yeniden kurulan her mevlid bitiş duasının içeriği uslûbu, hacmi, duayı yapana ve cemaatin niteliğine göre değişmektedir. Kaynak kişilerin (Açıkel 1999); (Soylu 1999); (Canbolat 1999) ifadesine göre mevlidin tamamında olduğu gibi dua kısmında da cemaatten gelen sesli/sessiz uyarılar veya yönlendirmeler gözönüne alınarak dua yapılır.

Dua sırasında çekirdek malzemedeki eksiklik bırakmamaya, törenin anlam bütünlüğünü zedelememeye, törenin amacını önemle vurgulamaya, iman tazeleyici ifadeler kullanmaya, cemaat üyelerini etkileyip düşündürmeye dikkat edilir. Teknik bakımdan ise fısıltı veya bağırma sınırlarına yaklaşmayan, bulunulan mekânın her

tarafından duyulabilecek bir ses tonunun kullanılması, düzgün ve anlam karmaşası yaratmayan cümleler kurulması, cemaatin hemen hemen ortak isteklerinin tamamını dile getirmeye, dikkati dağıtacağı ve bıkkınlık yaratacağı endişesiyle çok uzun dua yapılmamaya özen gösterilir.

Araştırma sırasında değerlendirilen popüler yayınlarda mevlid düzeni içinde ara dua ve bitiş duası örnekleri bulunmaktadır. Halkı aydınlatmak ve hâfız-mevlidhanları eğitmek, yol göstermek amacıyla piyasaya sürülen bu tür kitaplardaki yazılı duaların sözlü ortamda kurulan dua metinlerine kaynaklık ettiği görülmüştür.

5.3 İkram

Mevlid bitiş duasından sonra konuklara ikram edilmek üzere hazırlanan yiyecek ve içecekler ikram edilir. Yemek sırasında okuyucu ile cemaat arasında iletişim pekişir. Cemaat okuyucuyu övgülü sözlerle taltif eder, mevlid meclisinden alınan zevki ve kazanılan manevî ferahlık dile getirilip hâfıza-mevlidhana teşekkür edilir (Kumaş 1999). İslam dini hakkında sorular yöneltilerek yanlış bilgiler doğrulanmaya, eksikler tamamlanmaya çalışılır. Abdest, namaz, oruç, zekât, fitre vb. konularda hissedilen endişeler dile getirilir, bilgi tazelenir. Sohbet sırasında güncel ve ailevî konular da konuşulabilir (Soylu 1999), Doğum, evlilik, sünnet gibi mutlu olaylar sonucu yapılan mevlid kutlamasında iyi dilekler; ölüm mevlidlerinde ise evsahibine ve cemaata teselli verilir, herşeyin Allah'dan geldiği insanoğlunun sınıandığı dile getirilerek sabır telkin edilir. Hanımlar arasında yapılan mevlid kutlamalarında ise kadın dünyası ile ilgili sorular sorulur.

Ev mevlidlerinde ikramdan sonra şükür/bereket duası yapılarak Allah'a verdiği nimetler için şükredilir ve bolluk,bereket, ağız tadı, geçim güzelliği, aile arasında uyum dilenir. Ortam uygun ise konu bağlamında birkaç neşeli ilâhi okunur veya cemaatin kıssadan hisse alması amacıyla menkıbe veya yaşanmış hayat hikâyeleri anlatılır (Coşar 1999); (Ağyar 1999).

Yiyecek, içecek ve çeşitli armağanlar dışında mevlid toplantısı “evsahibinin konuklarına sunduğu manevi bir ikramdır” (Güler 1999).

c. Elektronik Kültür Ortamında Mevlid Kutlamaları

1. Radyoda Mevlid-i Şerif Yayını

1983 yılından itibaren TRT I ‘de yayınlanan dinî programlar arasında yılda beş kez tekrarlanan mevlid yayınına doksanar dakikalık süre ayrılmaktadır. Radyo yayınlarında mevlid programları banttan yayınlanmakta ve yayından on gün kadar önce kayıt yapılmaktadır. Kaynak kişiden elde edilen bilgiye göre (Ak 1999), mevlid programı TRT Ankara Radyosu ile il müftülüklerinin ortak çalışmasıdır. Ak, farklı illerde yapılan mevlid kayıtlarının nedenini şöyle açıklamaktadır:

... o bölgenin, o ilin sesi olsun, kamuoyuna yansısın isteriz. Daha önceden haberleşip “ekip çıkarabilir misiniz?” diye sorarız. Maksudumuz o bölgede mevlid okuyucularının seslerini bölge veya il sınırları dışına çıkarmaktır. Görevliler halen çalışıyor olabilecekleri gibi emekli, genç veya yaşlı da olabilir. Seçimde önemli olan işinin ehli olması ve Kur’an ve mevlid okumanın sorumluluğunu koterabilecek kişilerin belirlenmesidir. Televizyon yayınında olduğu gibi bizde görüntü yoktur. Müftülük tarafından görevlendirilen güzel sesli ve metni âdâbına uygun okuyanlar programda görev alırlar (Ak 1999).

Bugüne kadar büyük kentler dışında Diyarbakır, Trabzon, Samsun, Çorum, Kayseri, Konya, Bursa, Bolu ve Edirne gibi illerde de kayıt yapılmıştır.

Radyo, teknik ekibi; il müftülüğü ise hâfızları ve TRT tarafından istenmiş ise ilâhi grubunu seçer. Hâfızlar kayıt gününe kadar hazırlanırlar. Kayıttan önce teknik ekip hafızların programını ve okumalarını denetler. Ses provası yapılır. Provada müzikalite bakımından uyuşmayan sesler ve makamlar düzenlenir. Okunacak ilâhilerin bahirlerle tını ve konu bakımından ilişkili olmasına dikkat edilir. Kayıt iki ortamda yapılır:

1. Cemaatlı doğal ortam

Herhangi bir namaz vaktinin ardından cemaat huzurunda il müftüsünün gecenin anlam ve önemini aktardığı bir konuşma ile program başlar, ardından hâfızlar ve ilâhi grubu doksan dakikayı dolduracak şekilde ara vermeden mevlidi okurlar. Cemaat dinler ve katılır. Cemaatlı doğal ortam kayıtlarında okuma sırasında yapılan hatalar düzeltilemediği; nefes-uğultu-öksürük-hışırta-bağırma vb. sesler ayıklanamadığı için kayıt sırasında bu ortam pek uygun görülmemektedir.

2. Cemaatsız yapay ortam

Kayıdın dış etkenlerden arındırılması için namaz vakti sonrası cemaatin dağılması beklenir. Mevlid törenlerinde cemaatin katılımı okuyucunun başarısını olumlu yönde etkiliyorsa da temiz bir kayıt elde etmek için son yıllarda bu yöntem uygulanmaktadır. Teknik bakımdan bu yapay ortam cami akustiğinden yararlanabilmeyi sağlar. Ak, boş bir camide sesin derinlik kazandığını ve konsantrasyonun anormal seslerle bozulmadığını belirtmiştir. Cemaatsız ortamlarda hata yapıldığı zaman okumanın durdurulması ve yeniden başlanması da mümkündür.

Kayıttan sonra bant prodüksiyon aşamasında temizlenir, montajlanır ve yayına hazırlanır.

Kayıt, akustiği sağlam camilerde yapıldığı gibi TRT Ankara Radyosu stüdyolarında da gerçekleştirilir. Ak, stüdyo kayıtlarının daha sağlıklı olduğunu, teknik cihazla ses düzeninin, ses derinliğinin, ses yüksekliğinin ayarlanabildiğini, sesin temizlendiğini bununla birlikte akustiği sağlam camilerde de stüdyo kaydını aratmayacak mevlid kayıtları yapılabildiğini belirtmektedir.

Program süresi doksan dakikadır. Programı tanıtıcı sinyal ile yayının doksanüç-doksandört dakikaya kadar çıktığı görülür. Bu süre içinde beş veya yedi aşr-ı şerif, beş bahir okunmakta aralara makamı belirleyen ilâhiler eklenmekte, ara dua ve bitiş duası ile program kapanmaktadır. Program gelenekleşmiş mevlid düzenine göre

kaydedilir. Bahirlerin sırasını ve anlamını bozmamak koşulu ile mevlidhanlar Vesilet'ün-Necât metnine kaside ekleyebilir ve ana metinden diledikleri beyti seçebilirler. Aşr-ı şeriflerin bağlama uygun olmasına dikkat edilir. İlâhi, münacaat ve na't seçimleri ilâhi grubuna bırakılır. Ara dua ve bitiş duası metninin yayın prensiplerine uygunluğu ve uzunluğu kontrol edilir. Çok uzun dualar kısaltılır; yayın prensiplerine uymayan cümleler çıkarılır veya değiştirilir.

1990'dan itibaren açılan özel radyo kanalları da kandil ve kadir gecelerinde mevlid yayını yapmaktadır. Bu yayınlar genellikle stüdyo ortamlarında oluşur.

Mevlid yayını yapı bakımından kalıplaşmış bir paket program olmakla birlikte yeni uygulamalara da açıktır. Dinleyicilerin aydınlanması ve duyduklarını daha rahat algılayabilmeleri için yayından önce veya yayın sırasında bahirlerin özetlendiği, Kur'an-ı Kerim'in mealinin verildiği yeni düzenlemeler programın etkisini artıracaktır. Ak, klâsik tarzın geliştirilmesi, programın uyarıcı/öğretici/bilgilendirici yönlerinin öne çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır (Ak 1999)

Kayıt sırasında altmış dakikalık iki yuvarlak bant kullanılır. Montajdan sonra her bantta kırkbeşer dakikalık kayıt kalır ve doksan dakikalık program bu surette yayınlanır. Bantlar arşivlenir. Gelecek programlar için genellikle yeni kayıtlar yapılır, eski bantlar çok ender durumlarda arşivden çekilip kullanılmaktadır. Yeni kayıtlar yapmak, genç hâfız-mevlidhan-duahanların seslerinin tesbit edilmesini sağlar.

Yayın başında sinyal olarak İtri'nin Tekbir'i ile Salât-ı Ümmiye bestesi kullanılır. Yayın, anonsla başlar, sinyal verilir, ses aşağıya çekilir, spot girer "Mevlid Programı", ses yükselir, önceden hazırlanmış programı tanıtıcı bir girizgâh okunur, mevlid programında görev alan hâfız, mevlidhan, ilâhi grubu ve duahan takdim edilir ve program kaydı banttan yayınlanır. Mevlid programı bitiminde mevlid okunmasının nedeni, hangi ilden ve hangi camiden yayınlandığı hakkında bilgi veren kısa bir cümleden sonra dinleyicilere iyi dileklerde bulunulur. Başta verilen sinyal sesinin tekrarlanmasıyla program kapanır.

2. Televizyonda Mevlid-i Şerif Yayını

Toplumun manevî ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla TRT Televizyonu Kurumu'nda 1980'den beri düzenli dinî programlar yayınlanmaktadır. Kont, televizyonda naklen yayınlanan ilk mevlid programının 1974 yılında Ankara/Maltepe Camii'nde Kıbrıs Şehitleri ruhuna düzenlenen mevlid töreni olduğunu bildirmiştir (Kont 1999). Mevlidi İbrahim Çanakkaleli, Fevzi Mısır, Nihat Ulu, Mustafa Kont, İsmail Coşar, Süleyman Arabulan gibi dönemin ünlü hafızları okumuşlar, daha sonra bu kadro canlı yayınlarda görev almıştır. Zamanla İzmir/Eskişehir/İstanbul ve Bursa'nın ünlü hâfızları kadroya katılmıştır. Yayının beğeni toplamaya üzerine TRT Televizyon Kurumu Dinî Yayınlar Daire Başkanlığı tarafından düzensiz mevlid yayınlarına başlanmış 1980'den itibaren yayınlar düzenli hale getirilerek kadir ve kandil geceleri tekrarlanmıştır.

TRT tarafından yayınlanan mevlid programları Diyanet İşleri Başkanlığı'nın katkılarıyla hazırlanır. Okuyucular Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından seçilir. Seçimde tilâvet ve kıraat kurallarına uyulması, İstanbul ağızı ile okunması gerekliliklerinin yanında okuyucunun fizikî özellikleri de dikkate alınır. Televizyon mevlid programlarında belirli bir okuyucu kadrosunun bulunduğu gözlemlenmiştir. Radyo programlarında il müftülüklerince yerel okuyuculardan oluşturulan bir geçici kadro görev alırken, televizyon programında genellikle kadronun dönemin tanınmış, deneyimli, uslûp yaratmış ehil okuyuculardan seçildiği görülür.

Hâfiz, mevlidhan ve ilâhi grubunun temiz cübbe-sarı ve takım elbise ile programa girdikleri özellikle ilâhi grubu üyelerinin göze hitâb eden ancak rengi, biçimi ile aşırıya kaçmayan bir örnek kostüm giydikleri görülür. Hanım ve erkek tüm kaynak kişiler toplum arasında görüntünün önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Programın uydu kanalıyla dünyaya aktarıldığı mevlid yayınlarında görünüme ve oturma düzenine önem verilir.

Kayıt veya yayın genellikle büyük, aydınlık, akustiği sağlam ve tezyinatı ile resim seçicinin rahat çalışabileceği, mevlid ve Kur'an okunurken görüntüyü destekleyen yardımcı öğelerin bol olduğu bir camide yapılır. Uydu yayınına geçilmeden önce aktarımı sağlayan link hatlarının görülebildiği yüksek mekânlarda inşa edilmiş camiler seçilirken, uydu yayını tekniğinden sonra caminin yüksek mekânda olması gerekliliği ortadan kalkmıştır. Yayın cami civarında kurulan bir çanak anten vasıtasıyla uyduya gönderilir. Uydudan Ankara'da ana kumanda merkezine oradan ise vericiye yansıtılır ve alıcılara aktarılır.

Uydu teknolojisinin kullanımı mevlid yayınlarının Türkiye'nin bütün illerinden yapılabilmesini sağlamıştır. Daha önceki dönemlerde İstanbul, Edirne, Ankara, İzmir gibi illerden yayınlanan program, son zamanlarda Anadolu'nun pekçok ilinden yapılabilmektedir.

Televizyon Kurumu yetkilileri mevlid programlarının farklı kentlerden yapılmasının nedenini şöyle açıklamaktadırlar:

Biz bir kamu televizyonuyuz. Bazı güncel durumları dikkate alarak halkla beraber olmak için küçük yerlere gidiyoruz. Doğudan bu kadar şehit gelmişken o halkı anmak hürmet göstermek gerekir. Batman/Şırnak/Siirt/Kırşehir gibi daha önce gidilmemiş kentlere gitmeye gayret gösteriyoruz. Bir kamu kuruluşu olarak her türlü imkânsızlık ve zorluğa göğüs gererek vatandaşımızı anmamız, gönüllerini almamız gerekir. Koşullar ağır dahi olsa farklı kentlerden yapılan bu yayınlar devam ettirilecektir (Karakaş 1999).

Yayın sırasında üç düzen kurulur; görüntü, ses, ışık. Görüntüyü belirleyecek kameralar iç mekânın resim seçmeye uygun noktalarına yerleştirilir. Üç veya dört kamera kullanılır. Naklen yayın aracının kapasitesine bağlı olarak beş kamera kullanıldığı da olur. Ses düzeni için kürsüye, mihraba, ilâhi grubunun oturacağı alana mikrofon yerleştirilir. Ara dua ve bitiş duası için ayrı bir ses düzeni hazırlanır. Mekânın aydınlatılması, yayının veya kaydın günün hangi saatinde yapıldığına bağlıdır. Kış mevsiminde yatsı namazından sonra, yaz aylarında ise akşam ile yatsı namazı arasında yapılan yayında homojen bir aydınlatma kullanılır. Aydınlatma

sisteminin okuyucuyu rahatsız etmeyecek ve caminin iç tezyinatının görüntülenmesini engellemeyecek şekilde kurulmasına özen gösterilir. Cami tezyinatı görüntüyü desteklemeye yeterli değilse Türkiye'nin doğal ve turistik güzelliklerinden bazı görüntüler veya caminin dışından alınan panoromalar yayına eklenir.

Kaynak kişilerden elde edilen bilgilere göre, radyo ve televizyonda canlı/naklen yayınlanan mevlid programlarında görev almak sorumluluk gerektirir. Sesin ve görüntünün milyonlarca dinleyiciye/izleyiciye aktarılıyor olması mevlidhanının ve hâfızın başarısını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle özellikle canlı yayınlarda işin ustalarına görev verilmekte bant kayıtlarına ise gelecek vaad eden genç okuyucular davet edilerek deneyim/alışkanlık kazanmaları sağlanır (Güler 1999); (Kont 1999); (Kumaş 1999).

Canlı yayında zamanın kısıtlı olması performansı olumsuz yönde etkileyen diğer bir öğedir. Doksan dakikalık programda konuşmacıya on, Kur'an-ı Kerim tilâvetlerine beşer, bahir kıraatlarına sekizer-onar, ilâhilere ikişerbuçuk-üçer, ara duaya iki, mevlid bitiş duasına on dakika zaman ayrılabilir (Karakaş 1999). Aşr-ı şerif, bahir ve ilâhilerin bu süreye göre ayarlanması istenmekte ve okuyucu metni zamana sığdırabilmek için tilâvet/kıraat/terennüm gereklerini yerine getirebilmek için psikolojik ve teknik bakımdan zorlanmaktadır.

Radyo sesin, televizyon ses ve görüntünün icrasıdır. Kurumun yayın prensipleri ev mevlidlerinde görülebilen heyecanlı-taşkın davranışlar sergilenmesini engeller. Ender zamanlarda bitiş duasında duahanın gözlerinin yaşarması, ellerini-kollarını kaldırması, boyun büküp sesine titrek bir hava vermesi hoş karşılanmakta, duanın önemini vurgulaması bakımından engellenmemektedir.

Radyo kayıtlarında cemaat, ses ve kayıt kalitesini düşürecek öksürük, aksırık, nidâ gibi davranışlarda bulunmaması konusunda uyarılır. Televizyonda camiden yapılan naklen yayın veya bant kaydından önce cemaata ses ve görüntü kalitesini etkileyecek, görüntü seçiminde sorun çıkaracak davranışlardan (esnemek,

uyuklamak, kameraya gülmek veya el sallamak, biçimsiz oturmak) uzak durması, temiz giysilerle törene katılması gibi noktalar hatırlatılır.

Radyo ve Televizyon yayınlarında Mevlid Töreni düzeni şöyledir:

1. Günün anlam ve önemini belirleyen konuşma,
2. Kur'an-ı Kerim
3. İlâhi
4. Tevhid Bahri
5. Kur'an-ı Kerim
6. İlâhi
7. Velâdet Bahri
8. Ara Dua
9. Kur'an-ı Kerim
10. İlâhi
11. Mirac I
12. Mirac II / Mûnacaat
13. Kur'an-ı Kerim
14. Dua

3. Kaset, Video Bant ve CD'de Mevlid-i Şerif Kayıtları

Elektronik kültür ortamı kapsamında meraklıların doğal veya yapay ortamlardan “çektikleri”/kaydettikleri mevlid ses ve görüntü kasetleri ile yuvarlak bant kayıtları da ele alınmalıdır. Meraklılar tarafından 1960'lı yıllarla kullanılan teker bantlar ve teypler zamanla yerlerini kaset ve kaset-çalarlara bırakmıştır. Teknolojinin gelişimine bağlı olarak video bant ve bireysel kameraların ortaya çıkması ile kişiye/aileye ait sesli ve görüntülü kayıtlar elde edilebilmiştir.

Meraklılar, radyoda kandil ve kadir geceleri yayınlanan Mevlid-i Şerif programları ile aile arasında doğum, sünnet, ölüm nedenleriyle düzenlenen mevlid törenlerini kaydederek aile arşivinde saklamaktadırlar. Bu gibi ortamlarda çekilen fotoğraflar ise albümlerde yer almakta ve yıllar sonra sohbet ortamlarında geçmişin yâd edilmesini sağlamaktadır. Çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından özel nedenlerde düzenlenen mevlid törenleri de kaydedilmekte ve arşivlenmektedir.

Bugün, elektronik kültür ortamında üretilen Mevlid-i Şerif programları, Türk Cumhuriyetleri'nde ve Balkanlar'da Müslüman, Müslüman-Türk halkı tarafından izlenmekte, yayınlar uzun müddet dinî baskı altında tutulmuş insanların manevî ihtiyaçlarını karşılamakta ve inançlarının tazelenmesini sağlamaktadır.

C. Mevlid Kutlamalarının İşlevleri

Geleneğin yerleşik olduğu müslüman Türkler arasında ibadet ile eşdeğer tutulan mevlid okuma/mevlid meclisi toplama/mevlid kutlaması bireysel ve toplumsal psikolojiye; kültürel sürekliliğin korunması ve sürdürülmesine; dinî, ahlâkî ve toplumsal eğitime; dinî edebiyat birikiminin artmasına ve musikî anlayışının gelişmesine yönelik pek çok işlevi üstlenmiştir.

İnsanoğlu üstün bir varlığa inanma ve sığınma gereği hisseder. Kaynağını bu gereksinimden alan din olgusu belirsizliklere, tehlikelere, acılara karşı bireye güven hissi aşılayarak ve cesaret vererek onu yaşama hazırlar. Tüm dinî törenler olağanüstü ve kutsal sayılan varlıklar ile Tanrılara/Tanrı'ya ulaşmak, manevî gücü hissetmek ve korunmuşluk duygusuna ulaşmak üzere uygulanmaktadır. Türk kültüründe mevlid kutlamaları Allah'ı ve Hz. Muhammed'i anmak; mağfiret, şefaat ve hayır kazanmak amacıyla düzenlenir. Okuma ve dua sırasında Allah'ı ve Hz. Muhammed'i öven sözler ile isteklerin dile getirilmesi, cemaat üyelerinin bir oturmuk mevlid töreninde günlük kaygılardan kurtulmasını ve ruhen ferahlamasını sağlar; tevhid düşüncesini ve İslâm inancını pekiştirir

İnancı somutlaştırma/canlandırma fırsatı olan mevlid kutlamaları iç huzurun kazanılması, manevî rahatlığa ulaşılması, telkinler yoluyla bireyin güç kazanması ve yaşamın zorlu koşullarına direnmesini sağlar. Allah ve peygamber sevgisinin vurgulandığı ve pekiştirildiği mevlid toplantıları kutsal ve değerli olanla yakın bağ kurmanın yollarından biridir. Birey katıldığı mevlidden toplantıya neden olan olayı “dualamış”, hayır kazanmış, iyi dilekleri paylaşmış olmanın verdiği manevî doygunluk ile ayrılır. Allah’ın, peygamberin, din büyüklerinin gönül ve dil ile zikredilmesi, Kur’an-ı Kerim dinlenmesi, surelere eşlik edilmesi, istekleri dile getiren duaların yapılması, ölümlerin, şehitlerin, ataların, aile-millet-devlet büyüklerinin anılması, doğum, evlilik, askerlik vb. dönem kutlamalarının dinî vecibelerle zenginleştirilmesi gibi uygulamalar nedeniyle ibadet ile eşdeğer kabul edilen mevlid kutlamaları bireyin dinî görevlerinden bir kısmını gerçekleştirdiği ortamlar olarak değerlendirilmektedir. Sevincin, endişenin ve üzüntünün paylaşıldığı bu ortamlar bireyin içe/kendine dönmesini, iç hesaplaşmalarla yaşamını ve geleceğini değerlendirmesini temin eder. İlgi ve sevginin paylaşımı yalnızlık, kimsesizlik, unutulmuşluk duygularının etkisini azaltır.

Bireysel psikolojiye yönelik işlevlerin yanı sıra mevlid kutlamaları paylaşmayı, yardımlaşmayı, bireyler arası yakınlaşmayı sağlaması nedeniyle birlik ve beraberlik ruhunun oluşumunda önemli roller üstlenmekte, toplum psikolojisini olumlu yönde etkilemekte, toplum bilincinin oluşumuna zemin hazırlamaktadır.

İslâm dini bireysel ve sosyal yaşamı düzenleyen esaslara dayanmaktadır. İslâm anlayışında özel bir anlamı olan “cemaat”, “cemaat oluşturma” birlik ve beraberliğin doğal sonucu olan “güçlü olma” duygusunu canlandırır. Aynı zamanda önemli bir iletişim kurma vesilesi olan bu tür uygulamalar birbirinden uzak kalmış, belirli bir süre birbirini izleyememiş, gelişmeleri öğrenememiş bireylerin görüşmesine, haberleşmesine ve toplumsal bağların kuvvetlenmesine fırsat tanır. Herhangi bir sayısız ve ideolojik kazanım gözetmeksizin yalnızca inancı paylaşmaya yönelik mevlid cemaatlerinden ayrı belirli bir ideolojinin temsilcisi, belirli bir silsileyi devam

ettirmeyi amaç edinmiş cemaatlerde mevlid kutlamaları grubun amaçlarını, düsturunu, öğretisini aktarma ve yandaş toplamaya yönelik eylemleri de içermektedir.

Birlik ve beraberlik ruhunun canlandırıldığı, iletişimin yoğunlaştığı, milli ve manevî değerlerin genç nesle ve çeşitli nedenlerle aslî kültüründen uzak kalanlara aktarıldığı mevlid kutlamaları kültürel sürekliliğin kurulmasını ve korunmasını üstlenmiştir. Töre, âdet, gelenek ve görenekler gibi toplumsal normların/değerlerin şekillendirdiği mevlid cemaatleri grubun ortak bilinçaltında korunan hasletlerin ortaya çıkmasını ve yaşanmasını sağlar.

Mevlid kutlamalarında İslâm dininin esasları ve İslâm ahlâkı aktarılır. Sohbet sırasında İslâm anlayışı, iman, ibadet, insanlararası ilişkiler, dünya ve ahiret yaşamıyla ilgili sorular yoluyla katılımcıların dinin esaslarını anlamalarına, kavramalarına ve yanlış değerlendirmelerin doğru bilgilerle düzeltilmesine imkân tanınır. Genel görgü kuralları aktarılır. Günlük olayların konuşulması bireylerin bilgilenmesini sağlar. Hanımlar arasında kurulan mevlid cemaatlerinde ev hanımlığı, bebek bakımı, çocuk gelişimi ve eğitimi gibi pek çok konuda bilgi alış-verişi yapıldığı, pratik bilgi ve deneyimin paylaşıldığı görülmüştür. Erkek cemaat arasında ise genellikle devlet yönetimi, iş hayatı, ticaret, ekonomik gelişmeler hakkında sohbet kurulmaktadır.

Mevlid kutlamaları hâfız-mevlidhanların eğitimleri için de gerekli ortamlardır. Mevlid kutlamalarına katılarak cemaati yönlendirme ve töreni sürdürme görevini üstlenen hâfız-mevlidhanlar için bu toplantılar pratik bilgilerini artırma, cemaatle iletişim kurmayı öğrenme ve teknik bakımdan konuya hâkim icracılar olma yolunda eğitim görme ve deneyim kazanma fırsatıdır.

Vesilet'ün-Necât , Türk dinî-tasavvufî edebiyatının olgun örneklerinden biridir. Kutlama sırasında Mevlid-i Şerif'e ilâhi, na't, münacaat gibi makamla icra olunan ürünler eşlik eder. Bahir aralarında kaside okunur. Mevlid kutlamaları dinî tasavvufî müzik ve edebiyat disiplinleri içinde yeni, orijinal ürünlerin oluşturulmasını sağlar.

SONUÇ

Bir sosyal grubu şekillendiren, yaşamına yön veren, grup üyelerinin çoğunluğu tarafından ortaklaşa benimsenen, toplumun kimliğini belirleyen sözlü yasalar bütünü şeklinde tanımlanabilecek “töre” sözcüğünden türeyen; Türkiye Türkçesinde ayin, merasim, seremoni ve kutlama sözcükleriyle eşdeğerde kullanılan “tören” sözcüğünün anlamı, toplum hayatında önemi olan olay ve günleri anmak, kutlamak, yaşatmak, genç nesle aktarmak, birlik ve beraberlik ruhunu canlandırmak üzere yapılan toplantı ve bu toplantılarda uyulması beklenen kuralların tamamını kapsamaktadır.

Tören, bir toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve dinî yapısının göstergesidir. Toplumun kimliği, değerleri, uygarlık düzeyi, bireylerarası ilişkileri, inanç sistemi, iletişim yöntemleri törenler aracılığıyla ortaya konmaktadır. Törenler birey/bireylerin iç dünyalarını, ulaşmak istedikleri hedefleri, kutsal/saygıdeğer kabul ettikleri maddî-manevî varlık/varlıklara olan bağlılıklarını kalıplaşmış davranışlar, sözler, jest ve mimikler eşliğinde somutlaştırmalarıdır. Bir başka ifadeyle törenler, ilgili oldukları olayların ana temalarını, temel düşünce kaynağını göze, kulağa ve duygulara hitab edecek biçimde şekillendirilen hareket dizgeleridir.

Tören olgusunu üç tarihsel-toplumsal durakta değerlendirmek mümkündür: 1. Çok tanrılı halkların mevsimlere bağlı toplu ayin ve festivalleri olan tek tanrılı dinlerin yaygınlaştığı çağa değin ölüp-dirilme ve kurban teması üzerinde yoğunlaşan törensel/ayinsel faaliyetler olarak tanımlanabilecek pagan törenleri. Pagan törenlerinin önemli bir ögesi olayları ve doğanın gidişatını etkilemek ve yönetmek; törenler aracılığıyla korkulan ve sığınılan güçleri bireyin/toplumun yararına zorlamak şeklinde açıklanabilecek animizm dönemi kalıntısı olan büyüdür. 2. Tek tanrılı toplumlarda kabul edilen dinin esasını oluşturan kabuller etrafında uygulanan dinî törenler; 3. Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte devletin ve yönetenlerin gücünü vurgulayan, ideolojinin devamlılığını sağlamak amacıyla kutlanan belirli günler ve resmî bayramları içeren ulusal törenler.

Uygulanış nedenleri ve amaçlarına göre ise törenler dört başlık altında değerlendirilebilir. 1. Çeşitli sosyal alanlar ve sosyal gruplar ile ordu gibi politik teşkilâtlara giriş törenleri; 2. İnanç sisteminin kurallarına göre şekillenen doğum, evlilik, ölüm gibi geçiş dönemi törenleri; 3. Millî veya mevsimlik bayramlar; 4. Güven ve birlik sağlamak düşüncesiyle baskın olan veya etkin olması hedeflenen ideolojiyi kabul ettirme amacını taşıyan, devletin karizmatik ve geleneksel varlığını pekiştiren, kanunî, resmî, politik törenler.

Törenler bir kurallar bütünüdür. Farklı amaçlarla düzenlenen törenlerin ortak noktası uyulması gereken kurallar dizisidir. Kurallar davranışları bütünleştirir ve anlam kazandırır. Katılımcılar ve izleyiciler tarafından gelenek sürekliliğiyle öğrenilen ve aktarılan kurallar törenin çerçevesini oluşturur. Sembolik ifadeler, hareketler, sözler, ritim/müzik uygulamayı hareketlendirir-canlandırır-etkisini artırır. Törenlerde kullanılan öğeler sonsuz çeşitlilik göstermekle birlikte her tören belirli bir yerde; belirli kült objeleri kullanılarak; gündelik olanlardan ayrı uygulamanın anla ve önemini vurgulayan/pekiştiren, amaca ulaşılmasında aracı olan, katılımcı ve izleyicilerin statü/sosyal rollerini belirleyen özel giysilerle; duyguları etkileyen, coşkuyu veya hüzmü temsil eden, genel atmosferin oluşumunu sağlayan belirli bir müzik eşliğinde gerçekleşmektedir. Tüm bu özelliklerin yanı sıra tören kuralları ve uygulama sırasını/şeklini bilen toplumu yönetecek ve yönlendirecek bir kişi önderliğinde yapılır ve törenin düzenini sağlayan görevliler öndere yardımcı olur. Tören kuralları törene katılan çeşitli görevlilerin törendeki yerini ve işlevlerini belirlemiştir.

Tüm şekilleriyle tören, sosyolojik anlamda kutsal ve dinî bir karakter taşır. Farklı birikimlere ve yaşam anlayışına sahip kişileri ortak hedefe ulaşmak üzere bir araya getiren tören, ayrıcalıkları ortadan kaldırır, bireyleri birbirine bağlar, toplumun devamlılığını sağlar ve sosyalleşmeyi düzenler, topluluğun birliğinin bağımlı bulunduğu etik, entellektüel ve dinî değerlerin genç nesillere aktarılmasını (genç nesillerin eğitimi) üstlenir. Törenin psikolojik, toplumsal ve ekonomik işlevleri şu maddelerle özetlenebilir: 1. Toplumda dayanışmayı sağlar ve geliştirir; 2. Kimi

bireylerin yeteneklerini sergilemesine, farkedilmemiş hünerlerini göstermesine imk n verir. Böylece bu kimseler kendini ifade etme olanağı bularak doyum sağlarlar; 3. Yaşamı zenginleştirir, bireyi bezdirici tekdüze yaşamdan uzaklaştırır. Estetik katılım, kendini başkalarına karşı denemek, kişisel zevk, boşalma ve ödüller yaşamı zenginleştiren araçlar durumundadır. 4. Tören ve şenlikler aynı zamanda bir tüketim dönemidir. Bu işlev gelirin yeniden dağılımını sağlar. 5. Kişilerin eğlenme gereksinimini karşılar. 6. Bir işin, bir olayın, yeni bir durumun gelenekler ve kurallar çerçevesinde topluma resmen il nıdır. Törenle resmileştirilen durum hukuk kurallarının işlerliğini gündeme getirir. Yeni düzende belirecek hakların korunmasını sağlar.

Rudolf Otto'nun tanımıyla din, insanın kutsal saydığı seylelerle olan ilişkisidir. Din bilimleri açısında bir olgunun "din" olarak tanımlanabilmesi için insanüstü varlıklara inanç; kutsal olanla olmayanı belirleyen hususlar; ibadet, din  ayin ve törenler; ilahi bir kaynağa dayandırılan kitaplar-metinler, sözlü gelenekler, yasalar, doğaüstü/insanüstü "kutsal" varlıklarla ilgili din  duygular, "kutsal"la kurulan bağ; yaşam ve öte dünya inancı; ve cemaat anlayışlarını içermesi gerekir. Dinler tarihi bakımından din, bir cemaatin sahip olduğu kutsal kitap, peygamber veya kurucu, Tanrı kavramlarını içeren inanç sistemi ile bu sisteme bağlı olarak yaptığı ibadet ve yerine getirmeye çalıştığı etik kurallar bütünüdür.

Emile Durkheim'a göre toplumsal bir olgu olan din inançlar ve uygulamalar olmak üzere iki temel kategoriden oluşur. İnanç dinin teorik/soyut; uygulamalar ise pratik/somut yönüdür. İnsanoğlunun en önemli gereksinimlerinden biri olan "doğru ve gerçek kabul edilene inanmak" bireysel ve toplumsal yaşamın şekillenmesini, işlerlik ve süreklilik kazanmasını sağlar. Geniş anlamıyla kutsal varlıklara/yaratıcı güce/Tanrıya beslenen inanç bireysel ve toplumsal yaşama y n veręen dolayısıyla ortak bilinçaltına yerleşmiş bir gi ve deneyimleri etkisi altında tutan önemli bir olgudur. Dinin pratik/somut yönünü oluşturan ibadetler ve din  törenler(ayinler) ise soyut olan inancın kalıplaşmış hareketler ve sözler dizisi ile somutlaştırılması/dışa vurumu/belirtilmesi/ifade edilmesidir.

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren yaşamı olumlu koşullarda sürdürme isteğine bağlı olarak büyü/ayin-tören gibi yollara başvurulmuş, semboller ve simgeler yardımıyla yaşanan ve öte dünya kabulleri ile ilgili istekler/dilekler dile getirilmiştir. İnanç/imanın bir göstergesi olan ibadet ve dinî törenler, yaratıcı güç/Tanrı kabulünün etrafında oluşan ortak amaca yönelik, dış yapı itibarıyla birtakım farklılıklar gösterebilen ilk dönemlerden itibaren insanlık tarihinde uygulandığı saptanmış, manevî yaşamın maddeleştirildiği ortamlardır. İnsanların büyük çoğunluğu herhangi bir dinin mensubudur ve mensubu bulundukları dinin hükümlerini yerine getirme gayretindedir. İbadetler şekil, kemiyet ve keyfiyet bakımından farklı olsa dahi amaç ve anlam bakımından birbirine eşdir. Dinî törenler belirli bir amaç etrafında oluşmuş, kalıplaşmış, tekrarlanan belli davranış biçimlerinden, sözlerden, el-kol-baş-beden imgelerinden ve genel olarak simgelerden oluşan, kutsala ulaşma, onu ululama, yardım dileme ve şükretmeyi hedefleyen sözlü kültür ortamlarıdır.

Dinî törenler topluluğun kutsallığını ortaklaşa kabul ettiği tapınak/mabed vb. bir yer ile birarada bulunmaya uygun bir alanda yapılır. İbadet ve tören sırasında kutsallığı uygulamayı gerçekleştiren bireye/cemaate aktardığına inanılan çeşitli dinî semboller, eşya, giysi, törenin anlam ve önemini vurgulayan araç ve gereç kullanılır. Dinî törende daima cemaate önderlik eden bir kişi ve yardımcıları görev alır. Bu kişiler din adamı olabilecekleri gibi din adamlığını meslek edinmemiş ancak uygulamanın kural ve eylem sırasını bilen, saygı duyulan, cemaat tarafından liderlik vasfı atfedilen kişi veya kişiler de olabilir.

Dinî törenlerin psikolojik, sosyal, eğitsel ve kültürel işlevleri bulunmaktadır: 1. Toplumda varolan düzenin zorlayıcı, bireye sorumluluk yükleyen yaptırımların etkisini hafifletir; 2. İnsanların bir arada bulunmaları, aynı duyguları paylaşmaları aralarındaki ilişkileri kuvvetlendirir ve dayanışmayı pekiştirir; 3. Belirli zaman ve yerlerde söylenen ilâhiler, inancı pekiştirerek gönül rahatlığı sağlar ve insanların dini öğrenmesine katkıda bulunur. Dinî ayin ve törenler huzur ve güven ortamı yaratarak inananları mutlu kılar, kaygı ve endişelerinden uzaklaştırır. 4. Dinin toplumda,

canlandırıcı bir işlevi vardır. Toplum ilişkilerinin, geleneklerin sürmesine, inançların tazeliğini korumasına, değer yargılarının, törelerin kökleşmesine yardım ederek toplumsal bilincin pekişmesini; dinî ve millî kimliğin kuvvetlenmesini sağlar; dolayısıyla, bireye toplumun vazgeçilmez bir parçası olduğu duygusunu aşılar.

Temelinde farklı statü ve rollerde yaşamını sürdüren bireyin olması nedeniyle her kültürün evrensel bir boyutu vardır. İnsanoğlu tarihî süreç içinde farklı dinî-millî kimlikler gösteriyor; farklı coğrafyalarda farklı kültür/bilgi birikimiyle örülmüş farklı doğal çevrelerin etkisiyle maddî ve manevî yönden şekillenerek yaşamını sürdürüyorsa da birey ve toplumun bir üyesi olması bakımından evrensel ortaklıklara yaradılıştan sahiptir. Duygu ve düşünce dünyasının dışı vurumunda bağlı bulunulan kültür/bilgi birikiminin kuralları bireye yön verir. Birey ideolojisine, anlayış-kavrayış düzeyine göre genel kurallar arasından kendine uygun olanları seçer, tamamen/kısmen uygular ve davranışının/seçiminin sorumluluğunu üstlenir. Kültür/bilgi birikiminin ana yapısını oluşturan kurallar, toplumun içinde bulunduğu medeniyet dairesi ile yakından ilintilidir. Medeniyet dairesinin kimliğini belirleyen önemli öğelerden biri olan “din”, tüm işlevlerinden önce toplumun mânevî yapısını ve bu yapıya bağlı olarak gelişen duygu, düşünce ve davranış kalıplarının görünümünü belirler. Türk kültür tarihinde görülen katmanlaşma doğal olarak yaşamın her alanında etkisini göstermiş, inancın somutlaştırılması olarak değerlendirilen dinî âyin/törenler katmanlaşmanın etkisiyle yapılanmıştır.

Türk kültüründe geçmişten bugüne ulaşan dinî tören uygulamalarında iki önemli etken görülür: 1. İslâmiyet öncesi inançlar ve dinî uygulamalar; 2. İslâmiyetin kabulünden sonra değişen inanç sistemine göre yeniden yapılanma gerekliliği, tasavvuf akımları ve tasavvuf çevrelerinde görülen dinî uygulamalar.

Geniş bir coğrafyada yaşayan Türkler tarihin çeşitli dönemlerinde komşu milletlerin inanç sistemlerinden etkilenecek farklı dinleri kabul etmişler, İslâmiyetten önce Musevilik ve Hristiyanlıkla tanışmışlardır. Bununla birlikte Eski Türk Dini'nin doğa güçlerine inanç, atalar kültü ve Kök-Tengri kabulü çevresinde şekillendiği

kabul edilmiştir. Bu sistem Eski Türk Dini'nin soyut/pratik yönü, kùltlerin dua-kurban-adak ritleriyle uygulanması ise dinin somut-pratik yönüdür. Şamanlık, Eski Türk Dini'nin uygulama yöntemi/teknîğidir. Türklerin eski dinini oluşturan üçlü inanç sistemi “şamanlık” adı verilen ve evrensel boyutu bulunan bir yöntem/teknikle somutlaştırılmış ve canlandırılmıştır.

Eski Türk Dini'nde şamanın önderliğinde doğanın dirilmesi ve mevsim dönümlerinde kutsal sayılan dağ, orman, su başı, mağara gibi mekânlarda yapılan, hakanın ve beylerin de katıldığı resmî-dinî bayram niteliğindeki ayinler ile geçiş dönemlerinde yeni yaşamdaki rolleri belirlemek, kötü ruhların etkisinden kurtulmak, iyi ruhları yardıma çağırarak; yağmur yağdırmak; hastalık sağaltmak; şükran sunmak vb. nedenlere bağılı olarak dinî törenler uygulanmıştır. Törenlerin en belirgin özelliğı tanrıya ve ruhlara sunulan kanlı veya kansız kurbandır. Kansız kurbanlar “saçı” adıyla tanımlanmıştır. Ayinlerin temelinde insana, hayvana, toprağı veya kullanılacak eşyaya “kut” kazandırma düşüncesi bulunmaktadır. Törenlerde kullanılan davul, özel giysi, büyüsel işlevler yüklenen ayı pençesi, kurt başı, tüy, deniz kabukları, demir parçası gibi semboller inancın nesnelleştirilmesidir. Davul ve ziller tören dansının ritmini belirlemekle birlikte şamanın vecde ulaşmasını sağlayan öğelerdir. Davul sesi, kötü ruhları kovmak, şamanın gökyüzüne ve yeraltına yaptığı sembolik seyahatlerde karşılaştığı ruhlara duyulan korkuyu dile getirmek ve tören katılımcılarını etkilemek üzere de kullanılmıştır.

İslâmiyet öncesi inançlar ve dinî uygulamalar yeni dinin kabulüyle doğal bir değişim süreci içine girmiş, yeni dinle sentezlenerek Türk müslümanlığının oluşumunu sağlamıştır. Türk kültüründe İslâm anlayışının yerleşmesi, islâmî bilincin oluşması ve gelişmesine koşut, İslâmiyet öncesi uygulamalar “hurafe” adıyla anılmıştır. Halk arasında görülen dinî uygulamalarda “âdet” anlayışıyla tekrarlanan ve radikal kesimler tarafından bilinçsizce kınanan bu davranışlar yüzyıllardır süregelen Türk inanç sisteminin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Türk boyları arasında İslâm dininin kabulü IX. yüzyılda başlamış ve XII. yüzyılda hız kazanmıştır. Türkistan'da oluşan tasavvuf akımları sosyo-kültürel alanda kısa sürede etkisini göstermiş ve yeni dinin kabulüyle oluşmaya başlayan yeni yaşam şekli akınlar yoluyla batıya taşınmıştır. Anadolu sahasında Atlı Göçebe Medeniyet dairesinden yarı-yerleşik ve yerleşik düzene geçiş ile yaşamın her alanında olduğu gibi dinî tören uygulamalarında da birtakım farklılıklar gündeme gelmiştir. İslâm dininin kabulünden sonra Türk kültüründe dinî törenler ana yapıyı koruyarak tarikat âdâb ve erkânına göre yeniden şekillenmiştir. Amaç aynı kalmakla birlikte törenlerin sözel kısmı değişmiş; Göktengri'ye , atalara ve yer-sub'a yöneltilen şükran ifadeleri yerini İslâm dinini inanç esaslarına(amentü), Kur'an-ı Kerim âyetlerine; hadis-i şerif ve meallere; salâvât-ı şerifelere, ilâhi, na't münâcaat gibi dinî tasavvufî edebiyat ürünlerine; bireyin ruhen rahatlamaını sağlayan telkinlere bırakmıştır.

Tasavvuf akımı, dinî törenlerin İslâm anlayışı içinde yapılanmasını ve anlam kazanmasını sağlamıştır. Türk tarikatlerinin âdab ve erkânı önce örgüt bünyesinde yetişen dervişlere dinî ve millî kimlik kazandırmış; tekke ve dergâh dışına taşınan kısmı ile toplumun tamamına ulaşmıştır. Türklerin İslâm dinini tasavvuf akımlarıyla öğrendikleri görüşünden hareketle, bu akımların Türk kültüründe başlangıçta "İslâm dini" ile eşanlamlı değerlendirildiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Tasavvuf, bireyi dış dünyanın karmaşısından ve yaradılışından gelen olumsuz huyların verdiği huzursuzluktan kurtarıp iç dünyasını zenginleştirmeyi amaçlayan; bu eğitimi örgütler yoluyla gerçekleştiren bir anlayıştır. Anadolu sahasında XIII.-XIV. yüzyıllarda oluşmaya başlayan tarikatler Türk insanının yeni coğrafyada huzurla yaşamasını sağlamış, çağlarının geçerli eğitim metodlarıyla üyelerinin bilgi ve görgülerini artırarak Türk-İslâm uyumunu yaşamın her alanına taşımışlardır. Tasavvuf, sadece tarikat bünyesi içinde işlerlik kazanmış bir İslâm yorumu değildir. Zamanla sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yaşamın her alanında âdâb ve erkânıyla etkisini göstermiştir.

Tarikatlerin usul ve âdâbı, silsileyi kabul ve şeyhe bey'at, seyr ü sülûk ve zikir, Bey'at, tarikate kabul ediliştir ve bir törenle gerçekleşir. Her tarikatin usul ve âdâbına uygun olarak seyr ü sülûk aşamalarının başlangıç ve bitişlerinde tarikat bünyesinde dervişin ulaştığı olgunluk derecesine uygun geçiş törenleri yapılır. Zikir, bilhassa toplu zikir, başlı başına bir dinî törendir ve her tarikatte çeşitli kurallar çerçevesinde uygulanır. Tasavvufî çevrelerle âdâb ve erkâna uygun şekilde tekrarlanan tarikat törenlerini ihyâ günleri uygulamaları, âyin (toplular zikir) ve geçiş ritüelleri başlıkları altında değerlendirmek mümkündür. Tarikat âyinleri eğlenmek amacıyla yapılmadığı gibi herhangi bir eğlencenin parçası da değildir. Tasavvuf anlayışından kaynaklanan tarikat âdâb ve erkânının bir uzantısı olan tarikat âyinleri bireyin kendi isteğiyle ruhi-manevî-iç dünya olgunluğunu kazanmak üzere başladığı eğitim yolunun henüz başında ve aştığı her basamakta çeşitli sembol, simge ve temsili davranışların tekrarlanması ve bir anlamda elde ettiği bilgi ve kazandığı yeni bilinç düzeyinin maddî ve manevî ödüllendirilmesi ve kurum içinde resmîleştirilmesidir. Bu törenler sonunda bireyin kurum içinde yeri, görevleri ve sorumlulukları belirlenir. O ana kadar kazandığı bilgi ve eriştiği yüksek bilinç düzeyini kendinden başkaları yarısına ve Allah rızası için kullanmaya yönlendirir. Tasavvuf bir bireysel olgunlaşma ve gerçeği keşfetme yoludur; ancak toplum yararına kullanılmayan bireysel gelişim verimlilikten uzaktır.

Ahilik, Anadolu'da XIII. yüzyılda kurulup XIX. Yüzyıla kadar halkın sanat ve meslek alanında yetişmesini sağlayan, ahlâkî yönden olgunlaştıran, çalışma hayatını olgun-verimli insan meziyetlerini esas alarak düzenleyen sosyo-ekonomik örgütler birliğinin genel adıdır. Fütüvvetnamelerde belirlenen kurallara göre işleyen ahilik sistemi tasavvufî bir örgüt olmamakla birlikte tasavvufî örgütlerle ortak kaynağa dayanması, peygamberin sünnetine uygun yaşamanın âdet edinilmesi, yaradanın emir ve yasaklarına ihlâsla bağlanması; ahlâklı, erdemli ve dürüst yaşamanın düstur kabul edilmesi gibi nedenlerden ötürü tarikat anlayışına oldukça yakındır. Ahilik tasavvufî çevrelerde görülen usul, âdâb ve erkânın tekke/dergâh dışına taşınarak sosyo-ekonomik yaşama yansımış görünümüdür.

Ahilik sisteminde çıraklığa başlangıç, kalfalık ve ustalığa geçiş uygulamaları birer meslekî tören niteliği göstermekle birlikte önemli ölçüde dinî motiflerle şekillenmiş ve zenginleşmiştir. Ahi törenleri kurumun hiyerarşik düzenini belirleyen, eğitim aşamalarını ve üyelerin birbirine karşı sorumluluklarını sergileyen uygulamalardır. Tasavvuf âdâbına bağlı kalınması nedeniyle tarikat törenleriyle ortaklık gösterirler.

Doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemlerinin herbiri kendi yapısı içinde alt bölümlere ayrıldığı gibi çevrelerinde pek çok inanç, âdet, gelenek ve görenek ile dinî ve büyüsel içerikli işlem kümelenmiştir. Bireyin yeni durumunu belirtmek, kutlamak, bireyi yaşamının yeni döneminin başlangıcında yalnız bırakmamak amacıyla yapılan geçiş dönemi törenleri tamamıyla dinî tören anlayışı ile gerçekleşmediği gibi, yalnızca kutsalla bağ kurmak amacıyla da uygulanmaz. Bununla birlikte geçiş dönemi törenlerinin basamakları mensubu bulunulan semavî dinin öngördüğü, topluluk tarafından doğruluğu, geçerliliği ve gerekliliğine inanılmış, dinî motiflerle şekillenmiş pek çok uygulamayı kapsamaktadır. Uygulamalar kaynağını mevcut dinin dünya görüşü ile daha önce kabul edilmiş inanç sistemlerinin ortak bilinçaltında yeni dine en uygun biçimde yerleştirilen/uygun hale getirilerek devam ettirilen gelenek ve pratiklerden almaktadır.

Geçiş törenleri bireyin yaşamı boyunca ve yaş basamaklarına göre sıralanan işlemlerdir. Merkez kişi veya kişiler etrafında yapılan uygulamalara toplum da katılır. Doğum, sünnet, okula başlama, evlilik, ölüm ile ilgili gelenekler bu kümeye girer. Anadolu; doğum, çocukluk çağı, sünnet, evlenme ve ölüm geleneklerinin büyük ölçüde korunduğu bir coğrafyadır. İslâm inancına göre yeniden şekillenen İslâm öncesi döneminden kalan uygulamalar yoğunluktadır. Doğumdan ölüme kadar geçen sürede hayatı etkisi altına alan ve şekillendiren gelenekler Türk toplumunda coğrafi, ekonomik ve yöresel farklılıklar sebebiyle çeşitlilik gösterir. Her geçiş döneminin kendine has özel törenleri vardır. Törenler sosyal uyumu sağlamakta ve yalnızlık duygusunu engellemektedirler.

Her geçiş dönemi bağlamında uygulanan ve her birey için tekrarlanan uygulamalar, genel ifadeyle “tören” sözcüğü ile tanımlanan, bölgesel ve yerel kültürlerde ise farklı adlarla anılan alt kutlama-bölüm ve parçaların birbirine eklenerek oluşturduğu düzenli bir davranışla dizgesidir. Bu anlamda her geçiş dönemi töreni sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik koşullara uygun olarak değişen, gelişen, tetrarlanan parçalı bir yapı özelliği gösterir. Geçiş dönemi törenleri toplumun değer yargılarını, kültür birikimini, yaşama bakış açısını, manevî dünyasını oluşturan inanç öğelerini, beklenti ve sakınmalarını, heyecanını, umudunu aynı potada kararak dış dünyaya yansıttığı süreçlerdir.

Geçiş dönemi törenlerinin aksine toplum törenleri, bir tek kişinin veya evlilikde olduğu gibi merkez kişilerin vesile olması yerine toplumun geneli tarafından kabul edilen inanç sisteminin esaslarına uygun şekilde toplum yeleri tarafından ortaklaşa anılan/kutlanan olaylara bağlı uygulamalardır.

Bayramlar bir din veya millet tarafından kutlu sayılan; din veya millet mensubu kişilerce bir arada kutlanan, bir topluluğun bütünü için ve bütününce düzenlenen törenler bileşimidir. Bir sıra gösteriden oluşan bayramların biçim ve kurallarını gelenek belirlemektedir. Dinî esas ve uygulamaların halk yaşamındaki yansıması olan dinî bayram kutlamaları İşlm dini tarihinde önemli sayılan günlerin anıldığı/canlandırıldığı dönemlerdir. İhy gün ve geceleri kaynağını İşlm dininden alan, müslümanlığa yn ve biçim veren önemli olayalırın yıldınmlerinin kutlandığı kandiller ve Kadir gecesidir. Kandil ve Kadir gecelerinde peygamber sünnetine uyularak hata ve kusurlar için tövbe-istiğfar edilir, oruç tutulur, Kur’an-ı Kerim okunur ve dinlenir, Kur’an okumayı bilmeyenlen bildikleri namaz surelerini anlamlarını kavrayarak tekrarlarlar, İhy gecesi namazları ile nafile, kaza, tesbih namazları kılınır, Kelime-i Tevhid, Kelime-i şehadet, Salat- Selm, Salvt-ı şerife getirilir, tesbih çekilir, sadaka dağıtılır, aile büyükleri ziyaret edilip hayır duaları alınır, dinî sohbet meclisleri düzenlenir. Bu geceler bayram geceleri olarak kabul edildikleri için camelir temizlenir, aydınlatılır, şerefelerin lmbaları yakılır, mahyalar asılır.

Kaynağını Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da Yezid tarafından öldürülmesi olayından alan Muharrem törenleri farklı coğrafya ve kültürel çevrelerde yaşayan tüm müslümanların önem verdiği ve değişik şekillerde andıkları uygulamalardır.

Bireyin psikolojik, sosyal, ekonomik yaşamını olumsuz yönde etkileyen; çağdaş çözümlerle istenilen sonuca ulaşılamayan; insanoğlunun kendini çaresiz ve yalnız hissettiği durumlarda beklentilerin gerçekleşmesi yolunda inanılan manevî güçlere ulaşmak ve destek bulmak gereksiniminden kaynaklanan adak uygulamaları ziyaretler, okumalar ve bereket sofraları çevresinde gruplanmıştır.

Eski Türk Dini'nde görülen atalar kültüne bağlı uygulamalar İslâm inancının kabulünden sonra dinin esaslarına aykırı olmayacak şekilde “veli kültü”ne bağlı olarak devam ettirilmiştir. İslâm dininin peygamber kabul ettiği kişilere; Hz. Muhammed soyundan olanlara; ashab ve ensardan olanlara; Anadolu'da yaygın tarikat kurucuları, mensupları olan dedelere, babalara, dervişlere; ahi ve ahi babalarına; hükümdür, bey ve ünlü komutanlara, Anadolu'nun islâmlaşmasında-türkleşmesinde önemli rolleri olduğu kabul edilen alp erenlere, Horaşan erenlerine, İslâm mücahitlerine; adı bilinen veya bilinmeyen şehitlere izafe edilen türbe ve mezarların ziyaretlerinde türbe-mezar-sanduka çevresinde üç veya yedi kere dönülür; salavât-ı şerife, İhlâs ve Fatiha sureleri okunur, tekbir getirilir, dua edilir, isteği simgeleyen maketler yapılır veya aynı işlevi yüklenmiş eşya bırakılır, kurban kesilir. Bu tip uygulamalar inananlar tarafından “yüzü suyu hürmetine” Allah'a hacetin bildirildiği şahsa hürmek, saygı, bağlılık duygularının ifadesi, sığınma, şefaât dileme düşüncesiyle dinî tören ciddiyeti içinde gerçekleştirilir.

Kur'an-ı Kerim'in her âyetinin açık ve gizli anlamlar barındırdığı, varlığın özünün bu âyet, sure ve nihayet kitapta saklı bulunduğu, her müslümanın gücünün yettiğinde bu rehberin ilmine ulaşması gerekliliği yüzyıllardır süregelen kabullerdir. Adaklar arasında yer alan okumalar kaynağını züht ve takvâ dönemiyle başlayıp tasavvuf örgütlerinde derinleşen ve yaygınlaşan vird geleneğinden almaktadır.

Bireyin veya ailenin ekonomik koşullarının olumlu yönde gelişmesini sağlamak; istenen bir malı elde etmek; herhangi bir dileğin gerçekleşmesini temin etmek, kısmet açmak, bir işin kısa sorunun kısa sürede çözümlenmesini sağlamak vb. nedenlere bağlı olarak düzenlenen bereket sofraları genellikle refahın artmasına yönelik uygulamalardır. Halk arasında Halil İbrahim Sofrası, Zekeriya Sofrası, Fatma Ana/Bacı Helvası, Yasin Sofrası gibi adlarla anılan ve konukların katılımıyla gerçekleşen bereket sofralarında belirli yiyeceklerin hazırlanması, yiyeceklerin belirli şekilde tüketilmesi, belirli süre ve duaların okunması, sofranın etrafında salavât-ı şerife okuyarak üç kere dönmek, mum yakmak, konukların adak adaması gibi dileğin gerçekleşebilmesi için tekrarlanması zorunlu görülen kurallaşmış davranışlar görülmektedir.

Hastalık sağaltma, nazar kesme/nazar okuma, kurşun dökme gibi pratikler psikolojik ve fizyolojik rahatsızlıkların giderilmesi için olağanüstü güçlerin yardımını sağlamak ve mânen rahatlamak üzere uygulanmaktadır. Türk kültüründe kaynağını “ocak kültü”nden alan “ocaklı” veya “el almış” kişiler tarafından sürdürülen bu gelenek modern tıbbın yanında alternatif tedavi yöntemleri olarak halkın her kesiminde sıklıkla başvuru alan, uygulama sırasında dinsel/büyüsel motiflerin kullanıldığı önlemlerdir.

Teknolojinin bugüne oranla “ilkel” olarak sıfatlandırılabilceği devirlerde bereketi sağlayan yağmura/suya ulaşmak için yaratıcı güç ile temas kurma ve ihtiyacı karşılama düşüncesinden doğan yağmur duası çağdaş yaşamda tekrarlanırlığı azalarak devam eden, bütünü ile dinsel/büyüsel davranışlar dizisinden meydana gelen, toplumun yaratıcı güce sığındığı bir uygulamadır.

Geçiş dönemi törenleri ile toplum törenleri bütünü ile dinî tören özelliği göstermemekle birlikte olayın/yeni durumun kutlanması/dualanması ve “hayırlara vesile olması”na yönelik pek çok dinî uygulamayı da bünyesinde barındırmaktadır. Geçiş dönemi törenleri toplumun manevî kültür birikimi ile bu birikimin farklı

medeniyetler etkisiyle farklı kültür çevrelerinde kazandığı yeni şekil ve boyutun göstergesidir. Geçiş dönemlerinde görülen en yaygın uygulama mevlid okutmaktır.

Doğmak, doğurmak; özel anlamda Hz. Muhammed'in genel anlamda herhangi birinin doğum yeri anlamına gelen; İslâm peygamberinin doğumunu konu edinen metinlere ad olan "mevlid" Arapça'da doğum veya ölüm yıldönümü, hastalıktan kurtulma, seyahatten dönüş vb. nedenlerle yapılan toplantı anlamında da kullanılmış ve Türkiye Türkçesi'nde de aynı şekilde kabul edilmiştir. Her mevlid okunuşu bir sözlü kültür ortamıdır ve her tekrar kendine has bir yapı sergiler. Mevlid kutlamalarında yardımcı öğeler eşliğinde okunan mevlid metinleri önemli bir çoğunlukla Hz. Muhammed'in doğumunu ve şefaatinı dile getirmek üzere kaleme alınmış edebî ürünlerdir. Mevlid kutlamalarında seslendirilmek üzere genellikle mesnevî nazım şeklinin kullanıldığı mevlid metinleri Arap ve Türk dinî edebiyat birikimlerinin önemli ürünlerindendir. Hz. Muhammed'in doğumunu, erdemlerini, özelliklerini, yaşantısını, sünnetini konu alan mevlid metinleri şiî akım etkisiyle İran Edebiyatı'nda yaygın değildir. Türk Edebiyatı'nda XV. yüzyıldan itibaren pek çok mevlid metni yazılmış olmakla birlikte tamamında Süleyman Çelebi'nin XV. yüzyıl başında kaleme aldığı Vesilet'ün-Necât etkisi görülmektedir.

Mevlid metinleri arasında Hz. Ali başta olmak üzere Ehl-i Beyt ve tarikat pirleri için yazılmış olanlara da rastlanmaktadır. Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan mevlid metinlerinde Nûr-i Muhammedî'nin yaratılışı, diğer peygamberlerden geçerek Hz. Muhammed'e ulaşması, peygamberin doğumu, doğumundan önce ve sonra görülen olağanüstü durumlar, peygamberin gençliği, davranışları, ailesi, mucizeleri, imânı, ölümü, ölümünden sonra duyulan keder ve tevhide benimseyenlere şefaathçi oluşu konu edilmiştir. Hz. Muhammed'in doğum gününü anmak üzere düzenlenen şenlik ve törenlerde okunmak amacıyla yazılmış mevlid metinleri kaynağını Allah'a iman ve peygambere olan bağlılığın dile getirildiği sözlü ve yazılı edebî birikimden almaktadır. Mevlid metinlerinin esin kaynağını oluşturan bu sözlü ve yazılı birikim arasında başta Kur'an-ı Kerim (âyetler) ve sünnet(hadisler ve peygamber hayatı) olmakla birlikte, siyer, şemail-i şerif, hilye gibi

peygamberin vasıflarını aktaran ürünler, peygamber kıssaları, dinî ve ahlâkî destanlar, hikâyeler, menkıbeler, tasavvuf anlayışı etrafından oluşmuş ve tasavvuf esaslarını tanıtan, yayan tevhid, na't, münacaat, nutuk, devriye vb. ürünler yer almaktadır. Hz. Muhammed kültüne bağlı mevlid metinleri ehl-i sünnet anlayışının yaygınlaştırılması, pekiştirilmesi ve batınî propagandasına karşı korunmasını amaçlayan ürünlerdir.

Klâsik Arap Edebiyatı'nda XII. yüzyıla değin siret veya siyerlerde mevlid içerikli bölümler bulunmakla birlikte bu alanda Ebu'l-Cevzî'nin bu yüzyılda kaleme aldığı Mevlidü'n-Nebî veya El-Arûs'u türün ilk özgün örneği olarak kabul edilmiştir. Klâsik İran Edebiyatı'nda XIII. yüzyılın ikinci yarısında İbn Hişâm, El Vâkidî, muhaddis Tirmizî'nin peygamberin maddî ve ahlâkî özelliklerinden bahseden eserleri farsçaya tercüme edilmiş olmakla birlikte "mevlid metni" olarak değerlendirilmemektedir. Klâsik İran Edebiyatı'nda Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan ve toplantılarda okunmak üzere kaleme alınan eserler yaygınlık kazanmamış buna karşılık Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini anlatan tâziyeler üretilmiştir. Klâsik Türk Edebiyatı'nda Süleyman Çelebi'nin XV. yüzyıl başında yazdığı Vesilet'ün-Necât ilk mevlid metni olarak kabul edilmiş ve eser hakkında yapılan tüm monografik çalışmalarda XV. yüzyıldan sonra yazılan mevlidre yapı-dil-anlam-kurgu bakımından önemli etkileri olduğu ifade edilmiştir.

Vesilet'ün-Necât bahir ve fasıllardan oluşmuştur. Bahirler mesnevînin ana yapısını meydana getirirken fasıllar farklı konuların ele alındığı ve açıklandığı kısımlardır. Arapça düzyazı önsözle başlayan eser münacaat, yazar için dua, âlemin yaratılış nedeni ve Nûr-i Muhammedî'nin Adem'den Hz. Muhammed'e intikâli, doğum, mucizeler, mi'râc, peygamberin nitelikleri, vefâtı ve hâtime bahirlerinden oluşmaktadır. Yazılı kültür ortamında el yazması, taş baskısı ve matbu mevlid nüshalarına Vefât-ı Fâtıma, Hikâye-i Geyik, Hikâye-i Deve, Hikâye-i Kesikbaş, Hikâye-i Güverci gibi kısa hikâyeler eklenmiştir. Mevlid hikâyeleri, mevlid nüshalarına eklenmiş olduğu gibi adsız veya "Hikâyât-ı Mevlûd", "Dâstân-ı Mevlûd", "Mevlûd ve Hikâyât" adıyla bilinen mecmualarda da toplanmıştır. Bu tür

mecmualarda hikâyelerden başka ilâhî, nutuk gibi tasavvuf edebiyatı ürünleri; Vesilet'ün-Necât'ın bazı parçaları, dualar, nesnevî parçaları, İslâm akâidi bilgileri, otuziki farz, Fatiha suresi tefsiri gibi metinler de bulunmaktadır.

1950'li yıllarda hız kazanan monografik çalışmalarda Vesilet'ün-Necât'ın elde bulunan yazma nüshalarından yararlanılarak ilk metne yakın kurgular yapılmıştır. XX. yüzyılda popüler dinî yayınlar arasında kullanıma sunulan Vesilet'ün-Necât metinlerinin sayısı oldukça azladır. El yazmalarından taş baskılarına oradan matbu cüz ve kitaplara aktarılan Vesilet'ün-Necât diğer popüler dinî yayınlar arasında tekrarlanan baskı sayısı ile önemli bir yer tutmaktadır. Metin hacimleri oldukça farklıdır. Kitapların çoğu eski mabu nüshaların kopyası niteliğindedir ve bazılarında metin dışında üç-beş sayfalık açıklama bulunmaktadır. “Mükemmel Mevlid-i Şerif”, “Musahhah Mevlûdu Şerif”, “Tekmil ve Musahhah Mevlûdu Şerif”, “Yeşil Mevlud” vb. adlar taşıyan bu yayınlar XX. yüzyılın son dönemine kadar baskı sayıları azalarak hizmete sunulmuştur.

Temel başvuru kaynaklarının pek çoğunda ve Türk Edebiyatı Tarihi ihtisas alanı başvuru kaynaklarının tamamına yakın kısmında “Süleyman Çelebi”, “Vesilet'ün-Necât” ve “Mevlid” maddelerinde konuyla ilgili ilk bilgileri bulmak mümkündür. Maddeler kapsamında Süleyman Çelebi tanıtılmış; Vesilet'ün-Necât değerlendirilmiş ve mevlid kutlamalarının tarihçesi ile kutlamaların yakın dönemlerdeki durumu hakkında kısa bilgiler verilmiştir. 1950'li yıllarda yapılan monografilerden sonra mevlid konusunda çoğu popüler dinî yayınlar kapsamına alınacak farklı nicelik ve nitelikte kitap yayınlanmıştır. 1989'da Türkiye Diyanet Vakfı tarafından organize edilen “Kutlu Doğum Haftası” programlarına kadar Neclâ Pekolcay'ın ilk ve mükerrer makale yayınlarından başka önemli bir yayın bulunmamaktadır. 20-29 Nisan tarihleri arasında yapılan Kutlu Doğum Haftası kapsamında düzenlenen ve daha sonraki yıllarda organizasyonun illere yayılmasıyla sayısı artan sempozyumlarda mevlid ve mevlid kutlamaları hakkında bildiriler sunulmuş ve basılmıştır.

Yazılı ortamda sabitleştirilmiş “yazılı metin” bulunurken, sözlü kültür ortamında “metin” ezberlenen/hatırlanan çekirdek malzeme etrafında ortamın özelliklerine göre yeniden kurgulanabilir bir özellik göstermektedir. Sözlü metnin en belirgin niteliği aynı çekirdek malzemeye dayanıyor olsa dahi zamana, mekâna, sebebe, sözlü anlatımın yapı taşlarından anlatan/dinleyen arasında kurulan iletişimin yapısına ve dinleyici grubunun kültürel altyapısına göre değişkenlik kazanmasıdır. Sözlü kültür ortamında mevlid kıraatı yüzyıllardır süregelen mevlid okuma geleneğine; hâfız-mevlidhanın bilgi, beceri ve deneyimine; cemaatin sosyo-kültürel birikimine ve katılımına; hâfız, mevlidhan cemaat arasında kurulan iletişim ve kutlamaya ayrılan zamana bağlı olarak gerçekleşir.

Mevlid kutlamalarında Vesilet'ün-Necât aşr-ı şerif, ilâhi, kaside, tekbir ve salâvât-ı şerifler eşliğinde aktarılır. Bahirler Vesilet'ün-Necât'ın yazma nüshalarındaki düzene uyularak okunmakla birlikte beyit sayısı ortamın özelliklerine göre değişmektedir. Sözlü kültür ortamında bahirler kısaltmakta, cemaatin rahatlıkla anlayabileceği beyitler seçilmektedir. Anlam bütünlüğünü bozmayacak şekilde bahrin başından, ortasından ve sonundan seçilen onar-onbeşer beyitlik kısımlar birbirine eklenerek bahir tamamlanmaktadır Kur'an-ı Kerim tilâvetinde uyulması gereken kurallar mevlid kıraatında geçerli değildir. Bu nedenle hâfız-mevlidhanların eklemeler/çıkarmalar ve atlamalarla sözlü kültür ortamında mevlid metnini yeniden kurmalarının herhangi bir sakıncası görülmektedir. Bahir aralarında veya bahir sonunda metne eklenen kasidelerin seçimi de tamamıyla hâfız-mevlidhanın arzusuna bağlıdır. Genellikle bahir konusu ve mevlid kutlamasının nedenine göre seçilen kasideler okuyucunun artistik gücünü ve becerisini sergilediği serbest okumalı kısımlardır.

Vesilet'ün-Necât Türk Dinî Musiki Tarihi'nin önemli bir eseridir. İlk devirlerden itibaren müzik eşliğinde icrâ olunmuştur. Eserin bestelenmesi konusunda iki farklı bilgiye ulaşılmıştır. Birincisi eserin XVI. yüzyılda Sinaneddin Yusuf Çelebi tarafından ikincisi ise XVII. yüzyılın ilk yarısında Bursalı Sekban tarafından bestelenmiş olduğudur.

Vesilet'ün-Necât'ın taş plâğa aktarılması Kur'an-ı Kerim'in taş plâğa okunmasının caiz olduğuna dair verilen fetva sonrası gerçekleşmiş, 78 devirlik taş plâklara mevlid bahirleri ve tevşihat kaydedilmiştir. Radyoda ilk mevlid yayını Atatürk'ün isteği üzerine 1932 yılı Kadir Gecesi'nde yapılmış; Ayasofya Camii'inde düzenlenen mevlid programına dönemin ünlü hâfızları katılmıştır. Radyoda ikinci mevlid yayını Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950'li yıllara rastlamaktadır. 1957 yılında kandil ve Kadir gecelerinde yayınlanmak üzere mevlid programı hazırlanmaya başlanmış ve bugüne değin devam edilmiştir. Televizyonda ise ilk mevlid yayını 1974 yılında Kıbrıs şehitlerinin ruhuna bağışlanmak üzere düzenlenmiş ve bugüne değin kandil ve Kadir gecelerinde yayın geleneği devam ettirilmiştir. Radyo ve televizyonda yayınlanan mevlid programlarında mevlid metni, Vesilet'ün-Necât'dan okunması âdet haline getirilmiş kısımlardan oluşmaktadır.

Elektronik kültür ortamında sesli ve görüntülü kayıt teknolojisinin gelişmesiyle kaset/video bant/Cd/Cd roomlara pek çok dinî malzeme de aktarılmıştır. Dinî içerikli kasetler, konu bakımından oldukça zengindir. Dinî müzik, zikir ve zikirli ilâhi, vaaz, şiir, bant tiyatrosu, mevlid-i şerif ve hatm-ı şerif kasetleri geniş bir topluluğa hitabetmektedir. Yapılan araştırma sırasında özel prodüksiyon şirketleri tarafından yayınlanmış iki mevlid-i şerif Cd kaydına rastlanmıştır.

Vesilet'ün-Necât bir yazılı kültür ortamı ürünü olmakla birlikte metin, sözlü kültür ortamında yaşatılmakta ve öğretisi mevlid kutlamalarında aktarılmaktadır. Hz. Muhammed sevgisinin bir göstergesi olarak yüzyıllardır tekrarlanan mevlid kutlamaları, dinî folklor uygulamalarının en önemli sözlü ortamlarından biridir.

Türkiye'de mevlid kutlamaları doğum, ad verme, kırklama, sünnet; okula başlama, askere uğurlama ve asker karşılama, hacca uğurlama ve hacı karşılama, ölüm ve ölümün yedinci, kırkinci, elliikinci günleri ve ölüm yıldönümleri gibi geçiş dönemleri; şehitleri anma günleri; yüksek sayılı can kaybıyla sonuçlanan doğal âfetler sonrası; temel atma, dinî veya sosyal işlevli bir kurumun/binanın açılışı;

yağmur duası, adak ve kandil ve Kadir geceleri vb. nedenlerle düzenlenen toplantılardır ve toplumun önemli bir kesiminde ibadetle eşdeğer kabul edilmektedir.

Hiz. Muhammed sevgisinin ve ona olan bağılılığın dile getirildiği mevlid metinleri VIII. Yüzyıldan itibaren mevlid günü nedeniyle yapılan uygulamalarda okunmuş ve şairler ile okuyucular çeşitli şekillerde ödüllendirilmiştir. Fâtımîler ve Abbasîler döneminde görülen ilk mevlid kutlamaları bayram olarak kabul edilmiş; eğlencelik ve seyirlik nitelikleri ön plâna çıkarılmıştır. Erbil Atabeyliği döneminde mevlid kutlamaları sistemleştirilmiş, anlamına uygun kutlamalar haline getirilmiştir. Osmanlılar döneminde devlet protokolüne dahil edilen mevlid kutlamaları padişahın ve askerî-müklî erkânın da katıldığı dinî törenler şeklini almış aynı zamanda halk arasında da yaygınlaşmıştır. Başlangıçta yalnızca Hiz. Muhammed'in doğum günü nedeniyle yapılan uygulamalar zamanla önce ihyâ gün ve gecelerinde, daha sonra toplum yaşamında önemli görülen geçiş dönemleri ve adak, anmak vb. nedenlere bağılı kalarak tekrarlanmıştır.

Sözlü kültür ortamı olarak mevlid kutlamaları, törenin bağılı olduğu nedene, tören zamanına, mekânı, hâfız-mevlidhan-duahan-ilâhi grubu ya da ev mevlidlerinde bütün bu görevleri üstlenen okuyucu ile cemaatin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik kimliğine göre şekillenir. Mevlid kutlamalarının ana yapısı hazırlık, okuma ve ikram aşamalarından oluşmaktadır. Hazırlık aşaması cemaat ve okuyucu/okuyucuların daveti ile ikram ve mekânın törene hazırlanmasından oluşur. Okuma aşaması cemaatin toplanması ve hâfız-mevlidhanın yerini almasından sonra başlar.

Hâfız-mevlidhan kısa bir açış konuşması yaparak günün önemini ve mevlid töreni düzenlenmesinin nedenini cemaata bildirdikten sonra okumaya euzübesmele ile başlar. Önce cemaate tövbe ettirilir. Tövbede bilerek bilmeyerek işlenen günhların affı için Allah'ın mağfireti ve Hiz. Muhammed'in şefaati dilenir; günahlardan tövbe edilir ve tekrarlanmayacağı yolunda söz verilir. Cemaate iyi dileklerde bulunulur ve olgun ahlâk telkin edilir. Tövbeden sonra genellikle Yasin, Mülk, Nebe sureleri

hâfız-mevlidhan tarafından okunur. Cemaat arasında Kur'an okumayı bilenler sureleri kitaptan veya cüzden sürerek hâfız-mevlidhanı takip ederler. Mevlide ayrılan zaman genişse Rahman, Fetih, Cum'a, Vakıa sureleri de okunur ve sure okumaları üç İhlâs bir Fatiha ile kapatılarak mevlid kıraatına geçilir. Mevlid kutlamalarında Vesilet'ün-Necât aşr-ı şerif, ilâhi, tekbir ve salâvât-ı şerifler eşliğinde aktarılır. Aşr-ı şerifler Kur'an-ı Kerim'den seçilen müjde, dua, istiğfar konulu cennet-cehennem, doğum, nikâh, ölüm, ahiret ve dünya düzeni hakkında bilgi veren âyetlerdir. Aşır seçimi okuyucuya aittir. Bazı mevlidhanlar aşırdan sonra kısa bir meal vererek cemaatı bilgilendirmektedirler. Aşırlar mevlid kutlamasının nedenine bağlı olarak seçilir. Bahir aralarında okunan aşır-ıların anlam bütünlüğü sağlamalarına dikkat edilir. Birbiriyle uyumlu aşır-ıların seçimi mevlidhanın işinin ehli olup olmadığının göstergesidir. Genellikle aşırdan sonra okuyucuyu ve cemaati bahir makamına hazırlayan bir ilâhi seslendirilir. Cemaatin ilâhiye katılımını sağlamak törenin anlamını pekiştirir ve toplumsal paylaşımı oluşturur. İlk ilâhinin ardından Vesilet'ün-Necât'ın Tevhid bahrine başlanır. Okuma bir aşr-ı şerif, bir ilâhi ve sırasıyla Nûr, Velâdet, Mirac I, Mirac II, Münacaat bahirleriyle devam eder. Bahir başında Elkâb-ı Şerife okunur. Velâdet bahrinden sonra ara dua; kıraat bitiminde ise mevlid duası yapılır.

Sözlü kültür ortamında mevlid kutlamasına şekil veren okuyucu-cemaat iletişimidir. Hâfız-mevlidhan, cemaatin katılımını sağlamak ve coşkuyu artırmak amacıyla çeşitli kalıp ifadeler kullanarak ortamı hareketlendirir/canlandırır. Tevbe-i İstiğfar sonunda Kelime-I Şehâdet'I, bahir araları ve bahir sonlarında Salâvât-ı Şerif'I tekrarlatmak üzere cemaatı "buyurun hep birlikte şehadet getirelim", "buyurun hep birlikte salâvât getirelim" gibi sözlerle katılıma davet eder. Sureleri ezbere veya cüzden okumak isteyen olup-olmadığını sorduktan sonra Yasin, Mülk, Nebe surelerinin tilâvetinde cemaate eşlik etmesini telkin eder. Tevsiht kısmında dinleyicilerin arzusunu sorar ve istenilen bir ilahi varsa okur. Bahir aralarında uygun gördüğü yerlerde durarak okuduğu kısma ait menkıbeler aktarır cemaatin ilgisini pekiştirir. Velâdet bahrinde Hz. Muhammed'in doğumundan sonra değişen dünya düzeni ile yeryüzüne inen nûrdan bahseder ve peygamberin şefaatinin sonsuzluğunu

vurgular. Mirac bahirlerinde Hz. Muhammed'in ümmetine olan bağlılığını dile getirir ve müninlerin peygamber sevgisini yüreklerinde beslemelerini öğütler. Kıssadan hisse alınabilecek kısa anlatılarla mevlî metnini süsler ve okumayı zenginleştirir. Mevlîd duası sırasında cemaatten gelen istekleri gözönünde bulundurarak dua metnini oluşturur.

Mevlîd kutlamalarında müzik iletişim ortamının kurulmasında önemli bir öğedir. Mevlîd ortamları bireyin çeşitli nedenlerle, çeşitli zamanlarda gereksinim duyduğu ritüellerden biridir. Rittüelin amacı bireye mânevî destek vermek, sıkıntılardan uzaklaştırmak, toplumun bir üyesi olduğu bilincini aşlamak ve paylaşım ortamında toplumun diğer üyeleri taraından varlığının kabul edildiğini göstermektir. Aynı amaçlarla tekrarlanan mevlîd kutlamaları mânevî doygunluğu müzik/ezgi aracılığıyla iç dünyaya, duygulara seslenerek yerine getirmektir.

Sözlü kültür ortamında mevlîd okumak bir sanat icrasıdır. Dinleyicilerde edebî ve estetik beğenin belirmesi için okuma sırasında makamlar özenle seçilir, makam seyri izlenir, geçkiler yerinde ve doğru sesle yapılır, teganniye yer verilmemeye dikkat edilir. Bahirlerin belirli makamlarla okunması gelenekleşmiştir. Bahir konusuna göre belirlenen uygun makam, mevlîdhan ile dinleyicilerin mânen bütünleşmesini ve mevlîd töreninden beklenen yararın kazanılmasını sağlar.

Makamla okunan mevlîd metni tevşih ile pekişir, anlam ve etkisi artar. Tevşih, mevlîd ve miraciye kıraatları sırasında bahir/hâne aralarını süslemek, ses ve ahenk katmak için okunan Allah'ın tekliğini, gücünü, yaratıcılığını dile getiren ve Hz. Muhammed'i öven Türkçe, Arapça, Farsça güfteli şiirlerdir. Tevşih örnekleri arasında ilahilen en yaygın ürünlerdir. Mevlîd törenlerinde ilahi, bahir konusuna göre seçilir. Tevhid, Velâdet, Mir'ac ve Münacaat bahirlerinden önce ve sonra aynı konuda ilahi okumak anlam bütünlüğünün sağlanması ve coşku oluşturulması için gerekli görülmektedir.

Ara dua ve bitiş duası okuma aşamasının karakteristik bölümleridir. Hz. Muhammed'in doğum anını canlandırmak ve kutlamak üzere Velâdet bahrinin ardından ayağa kalkılıp kibleye dönülerek yapılan ara dua ile okuma aşamasının sonunda yapılan mevlid bitiş duası Kur'an-ı Kerim'de belirtilen İslâmın temel kurallarını aktaran Arapça hadis, âyet, sure, tesbihât ve namaz dualarının kapsamlı anlamlarının Türkçeleştirildiği, günahın affı, tövbe, kötülükten/kem gözden korunma, helâl kazanç ve bol nimek isteklerinin dile getirildiği ifadelerdir.

Ara ve mevlid bitiş duaları hâfız-mevlidhan veya duahanın bilgi birikimi, hitabet gücü, bu konudaki alışkanlığı, toplantının nedeni, cemaatin katılımına göre şekillenen dua ana yapıya sadık kalınarak her ortamda yeniden kurulmakta ve gerekli değişiklikler/eklemeler/düzenlemeler doğaçlama yapılmaktadır. Çekirdek malzeme etrafından yeniden kurulan her mevlid bitiş duasının içeriği, uslûbu, hacmi, duayı yapana ve cemaatin niteliğine göre değişmektedir. Dua sırasında çekirdek malzemede eksiklik bırakmamaya, törenin anlam bütünlüğünü zedelememeye, törenin amacını önemle vurgulamaya, iman tazeleyici ifadeler kullanmaya, cemaat üyelerini etkileyip düşündürmeye dikkat edilir. Teknik bakımdan ise fisiltı veya bağırma sınırlarına yaklaşmayan, bulunulan mekânın her tarafından duyulabilecek bir ses tonu kullanmaya, düzgün ve anlam karmaşası yaratmayan cümleler kurmaya, cemaatin ortak isteklerinin tamamını dile getirmeye, dikkati dağıtacağı ve bıkkınlık yaratacağı endişesiyle çok uzun dua yapılmamaya özen gösterilir.

Mevlid bitiş duasından sonra başlayan ikram aşaması mevlid kutlamalarının en canlı, hareketli bölümüdür. İkram sırasında okuyucu ile cemaat arasında iletişim pekişir. Cemaat okuyucudan memnun kalmış ise onu övgülü sözlerle taltif eder, mevlid meclisinden alınan zevki ve kazanılan manevî ferahlığı dile getirerek teşekkür eder. Sohbet sırasında İslâm dini hakkında sorular yöneltilerek yanlış bilgiler doğrulanmaya, eksikler tamamlanmaya çalışılır. Güncel ve ailevî konulardan bahsedilir. Doğum, evlilik, sünnet gibi mutlu olaylar sonucu yapılan mevlid kutlamasında iyi dilekler; ölüm mevlidlerinde ise ev sahibine ve cemaate teselli verilir ve sabır telkin edilir. Hanımlar arasında yapılan mevlid kutlamalarında kadın

dünyası ile ilgili soruların yöneltiği belirlenmiştir. Ev mevlidlerinde ikramdan sonra şükür/bereket duası yapılarak Allah’a verdiği nimetler için şükredilir ve bolluk, bereket, ağız tadı, geçim güzelliği, aile arasında uyum dilenir. Ortam uygun ise konu bağlamında birkaç neşeli ilahi okunur veya cemaatin kıssadan hisse almasına yönelik menkıbeler veya yaşanmış olaylar hikâyeleştirilerek anlatılır.

Radyo, televizyon ve sesli-görüntülü yayınlarda yer alan mevlid-I şerif programları ve kayıtları cemaatli doğal ortamlar veya cemaatsiz yapay/stüdyo ortamında hazırlanmaktadır. Devlet radyo ve televizyonlarında başlayan yayın geleneği özl/yerel radyo ve televizyon kanallarında da sürdürülmekte, genellikle stüdyo ortamlarında hazırlanan mevlid programları yayınlanmaktadır.

Mevlid kutlamaları Türk kültüründe görülen “toy” geleneğinin bir devamıdır. Törenler dışı yapı özelliklerini Türk kültüründe görülen toy ve yuğ/yoğ geleneğinden almıştır. “Toy” eski ve yeni Türk lehçelerinde düğün, bayram, şenlik, ziyafet, şölen, yemekli eğelence anlamında kullanılmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinde görülen “toy” anlayışı da aynı uygulamaları kapsamaktadır. Toy, Oğuz boylarının dinî, siyasî, ekonomik ve sosyal yaşamları hakkında önemli ipuçları veren kutlamalardır.

Türk Atlı-Göçebe Medeniyet ve Kültür Dairesi döneminin bir ürünü olan Dede Korkut hikâyelerinde Oğuz beylerinin ve beylere bağlı Oğuz boylarının siyasî, sosyal ve kültürel yaşamları aktarılmıştır. Hikâyelerde Bayırdır Han’ın yılda bir kez Oğuz beylerini protokol kurallarına göre ağırladığı toydan başka Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde çocuğu olmayan Dirse Han’ın çocuk sahibi olmak için attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kesip tepe gibi et yığdığı; göl gibi kırmızı sağdırdığı ve beylerini toplayarak toy düzenlediği; toyda isteğinin yerine gelmesi için el açıp hacet dilediği ve bir ağzı dualının alkış ettiği aktarılmıştır. Toy, adak ve nezir anlayışıyla yapılmıştır.

Oğuz beylerinin en önemli eğlencesi olan av aynı zamanda cesaretin ortaya konduğu ve savaş stratejilerinin geliştirildiği dönemlerdir. Oğuzlarda av dönüşünde toy düzenlenir. Bir bey oğlu ad kazandıktan sonra ilk avına çıkınca şerefine toy verilir. Boğaç Han ve Kazan Bey oğlu Uruz ilk avlarına çıktıklarında anneleri “oğlancuğumun ilk avudur, kanlı Oğuz beylerini toplayalım” diyerek toy hazırlığına girişirler. Yedi gün yedi gece süren düğün toylarına beyler ve boy davet edilir. Ziyafet verilir ve bir ağızı dualı genç çifte bereketli, mutlu, sağlıklı ömür diler. Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı boyda tutsaklıktan kurtulanların şerefine toy düzenlenir. Savaş dönüşü yapılan zafer toylarında gaza kutlanır; kahramanlık menkıbeleri okunur. Yedi gün yedi gece süren toyda savaşa katılan beylere Han tarafından kalaba ölke, şalvar, cübbe, çuha vb. armağanlar dağıtılır. Toy düzenlenirken hanın otağı ve sancağı dikilir; ziyafet için hazırlıklar yapılır; Oğuz beyleri ve boyları davet edilerek birlik, beraberlik, dayanışma ve iletişimin kurulması sağlanır. Toylarda eğlence, yeme-içme yanında dua da önemlidir. Toylar Oğuz boylarında ortak bilincin ve ruhun oluşmasını sağlar. Ölümü izleyen yedi gün içinde düzenlenen yuğ/yoğ, ölenin ruhuna bağışlanmak üzere duaların yapıldığı, kurban ve saçların sunulduğu, ağıtların okunduğu törendir. Tören sonunda konuklara ziyafet sofrası kurulur ve aileye sabır telkin edilir.

Türk kültüründe toy ve yuğ/yoğlarda hazırlanan ziyafet sofraları kaynağını saçı geleneğinden almıştır. Evlilik, doğum ve sünnet toyları ile ölü için yapılan yuğ/yoğ töreni dolayısıyla hazırlanan ziyafetlerin yanı sıra ahabab ve kardeşler arasında yakınlığı pekiştirmek; istenen malı elde edince kutlamak ve dualamak gibi nedenlerle de ziyafet sofrası hazırlanır. Arkadaş, dost, ahabab, kardeş, yakın komşu, ahiret kardeşi gibi kişilerin ziyafet teklifini geri çevirmemek, gönül kırmamak, sunulan ikramı kabul ederek evsahibini memnun etmek; temiz, düzenli, konukların rahat edeceği bir mekânda toplanmak; yemek yerken diğer davetlileri rahatsız edecek davranışlardan kaçınmak; yemeği ölçülü ve bünyeye göre yemek ziyafetin âdâb ve erkânını oluşturur. Düzenlenme nedeni ne olursa olsun her ziyafet sofrasından sonra dua edilir ve bereket dlenir. Türk kültüründe İslâmiyet öncesi ve İslâm dinine geçiş döneminde görülen törenlerin hazırlık-sunum-dua ve ziyafetten oluşan yapısı İslâm

dininin kabulünden sonra yapılan dinî törenlerde de kültür sürekliliği yoluyla aynen uygulanmıştır.

Dinî törenler bireyin manevî ihtiyaçlarını karşılayan, birlik ve beraberlik düşüncesinin pekişmesini sağlayan, imânın tazelendiği ortamlardır. Semavî dinlerin hiçbirinde ibadet gerekliliği dışında ibadetin ve dinî törenlerin şekli konusunda kesin açıklamalar bulunmamaktadır. İbadetin ve dinî törenlerin iç ve dış dinamiklerini belirleyen, sistemleştiren o dine inanan insanlardır. Esas olan inançtır; ancak soyut inanç, ibadet ve dinî törenler yolu ile somutlaştırılır.

Siyâsi ve sosyo-ekonomik gelişmeler, sanayileşme, modernleşme ve globalleşme ile birlikte beliren açık ve kapalı toplum düzenlerinde dinî törenlere yüklenen anlam ve verilen önem farklılaşmıştır. Farklı kültürlerle etkileşim içinde bulunan, yaşamın hareketli olduğu, zamanın hızla aktığı açık toplum düzeninde dinî tören uygulamaları önceki dönemlerde görülen önemini yitirmiş ve tören düzenleme geleneği zayıflamıştır. Kapalı toplum düzenlerinde ise dinî törenler bugün de bir zorunluluk olarak görülür. Gerekli olduğu dönemlerde çeşitli nedenlerle geleneğin uygulanmaması bireyin/ailenin toplumun diğer üyeleri tarafından kınanmasına yol açmaktadır. Bu sebeple maddî olanakları tören düzenlemeye ve giderleri karşılamaya yetmeyenler dahî ödünç para bularak bu görevi/zorunluluğu yerine getirmektedirler

Yüzyıllardan beri süregelen mevlid kutlamaları, Müslüman Türk'ün Allah'a ve peygamber sünnetine olan bağlılığını dile getirdiği; her vesile ile tekrarlamaktan mânen huzur bulduğu; "mevlide gitmek ibadet etmektir" kabulüyle cemaate katıldığı toplantılardır. Siyasal İslâm ürünü olmayan buna rağmen radikal islâmcı kesimler tarafından Mevlid-i Şerif'in Kur'an-ı Kerim'den üstün tutulduğu iddiasıyla engellenmek veya dışlanmak istenen mevlid kutlamaları Türk Halk Müslümanlığı'nın töreler, gelenekler, görenekler ve âdetlerle bezenmiş, şekillenmiş, anlam ve değer kazanmış somut örnekleridir.

KAYNAKÇA

ABDÜLAZİZ BEY

- 1995 Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri.
İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

ABUŞOĞLU, Ömer

- 1972 “Bütün Yönleriyle Ahilik ve Loncalar.”
Ankara Ticaret Odası Dergisi, 12:48-53.

ACIPAYAMLI, Orhan

- 1974 “Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü.”
Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

- 1976 “Türk Folklor Ürünü Yağmur Duasıyla İlgili Yapı ve Fonksiyon Sorunları.”
I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- 1978 Halkbilim Terimleri Sözlüğü.
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AÇIKEL, Selma

- 1999 (Ankara/Kızılcahamam, 1958; hâfız-kur’an kursu hocası) ile 6 Nisan 1999 tarihinde Ankara’da yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA.arşivindedir.

AĞYAR, Emine

- 1999 (Ankara/Kızılcahamam, 1956; hâfız-emekli kur’an kursu hocası) ile 26 Mart 1999 tarihinde Ankara’da yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA. arşivindedir.

AHMED CEVDET

- 1985 Kıyas-ı Enbiya.
(Hazl: Mahir İz).
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

AK, Zekâi

- 1999 (Düzce, 1943, TRT Ankara Radyosu Dinî Yayınlar Servis Şefi) ile 19 Nisan 1999 tarihinde Ankara’da yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA.arşivindedir.

AKALAN, Gül

1998 (Mardin/Midyat-Narlı Köyü, 1915; ev hanımı) ile 1998 yılı Şubat ayında Mardin/Midyat-Narlı Köyü'nde Feyza AKALAN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

AKAR, Metin

1987 Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler.
Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

AKARPINAR, Sevinç

1998 (Afyon, 1933; ev hanımı) ile Haziran 1998 tarihinde İstanbul'da yapılan mülâkatdan elde edilen bilgiler RBA. arşivindedir.

AKARSU, Bedia

1975 Felsefe Terimleri Sözlüğü.
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKAY, Nuri

1955 Türkçe Dua.
İzmir: Hürriyet Matbaası.

AKGÖZ, Fadime

1997 (Yozgat/Yenifakılı-Eskiören Köyü, 1965; ev hanımı) ile 1997 yılı Şubat ayında Kayseri'de Bilge YÜKSEL tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

AKGÜL, Zeynep

1997 "Ev Hanımı, (Samsun, 1973; ev hanımı) ile 1997 yılı Şubat ayında Samsun'da Nurcan AKGÜL tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

AKKUL, Abdulhalim

1965 Şemail-i Şerife.
İstanbul: Çağaloğlu Yayınları.

AKKURT, Dursun

1998 (Sivas, 1956; öğretmen) ile 1998 yılı Mart ayında Ankara'da Nesrin AKKURT tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA arşivindedir.

AKPINAR, Turgut

1994 Türk Tarihinde İslâmiyet.
İstanbul: İletişim Yayınları.

AKSEKİ, A. Hamdi

1976 İslam Dini.
Ankara:

AKYOL, İlyas

1998 (Kastamonu, 1948; emekli müftü) ile 1998 yılı Mayıs ayında Kastamonu'da Zeynep AKARÇAY tarafından yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA.arşivindedir.

ALANGU, Tahir

1958a Mevlid-i Süleyman Çelebi.
İstanbul: Yeditepe Yayınları.

ALİŞAR, Fahrettin

1992 "Bayramlar ve İçel'de Dinî Bayram Gelenekleri."
Milli Folklor, 2/ 4/ 15: 29-30.

ALPTEKİN, Ali Berat

1992 "Manasın Balalarıyla Yedi Gün."
Milli Folklor, 2/ 4/ 16: 20-24.

ALTAN, Bayram

1990 Ayet ve Hadislerden Dualar.
İstanbul: Yunus Emre Yayınları.

ALTUNEL, İbrahim

1996 "Gevrekli Kasabası Düğünlerinde Gelin ve Güvey Motifi Üzerine Bazı Tespitler."
III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

ALYANSOĞLU, Aşık Rüstem

1968 "Kars'ta Ölü Adetleri."
Kayseri, 47: 4-5.

ANADOL, Cemal

1986 Mevlid ve Mevlidler.
İstanbul: Sabah Yayınları.

1991 Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ANADOL, Cemal-Şenol Güranlı

1984 Süleyman Çelebi Mevlid Vesiletü'n Necat.
İstanbul: Melde Yayınları.

AND, Metin

- 1962 Dionisos ve Anadolu Köylüsü.
İstanbul: Elif Yayınları.

AND, Metin

- 1974 Oyun ve Būgū.
İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

ARIT, Fikret

- 1971 Türk İslâm Edebiyatının Şaheseri Mevlid.
İstanbul: Seha Neşriyat.

ARDUÇ, Hanifi

- 1998 (Malatya, 1972; öğretmen) ile 1998 yılı Mart ayında Ankara'da Mehmet Benal İREN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ARNAUD, Alain "Ceremoniale Amoroso."

- 1981 Traverses, 21/22: 43-48.

ARSLAN, Necla

- 1997 (Ankara, 1959; ev hanımı) ile 1997 yılı Mart ayında Ankara'da Serap KONUR tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ARSLAN, Nermin

- 1996 (Kastamonu, 1935; ev hanımı) ile 1996 yılı Nisan ayında Kastamonu'da Alper ORHAN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ASLAN, Namık

- 1995 "Bir Yazma Hikâye Mecmuası ve Kesik Baş Destanı."
Milli Folklor, IV, 7, 28: 35-38.

ATAR, Fahrettin

- 1989 "Akîka."
İslâm Ansiklopedisi 2: 264.
İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ATAY, Hüseyin

- 1991 Kur'an'a Göre İslâmın Temel Kuralları.
İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ATEŞ, Ahmet

- 1954 Vesilet'ün-Necât Mevlid.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- 1968 “Muzaffereddin Gökbörü Çağında Erbil’de Mevlüt Şenlikleri.”
Kardaşlık, 8/6: 22-23.

ATTİLÂ Osman

- 1941 “Türk Mevlüdü.”
Sivas Halkevi Dergisi Ortayayla (Dört Eylül), 2/31: 7-9.

AVCI, Bahriye

- 1997 (Elazığ/Harput, 1956; ev hanımı) ile 1997 yılı Şubat ayında Ankara’da Bilge YÜKSEL tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

AY, Göktan

- 1984 “Kırklama Nedir?”
Mızrap, 12: 5-7.

AYDEMİR, Nihat

- 1998 (Kars, 1970); öğrenci ile 1999 tarihinde Ankara’da yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

AYDIN, Münire

- 1989 Yasin Suresi, Namaz Sureleri ve Dualar Abdest Gusül ve Namaz Hocası.
İstanbul: Mehdi Yayınları.
- 1991 Günümüzde Okunan Tam Mevlid-i Şerif İlahiler, Kasideler, Nat-ı Şerifler.
İstanbul: Müjde Yayınları.

AYDINOĞLU, Gülali

- 1968 “Posho’da Halk İnanışları.”
Türk Folklor Araştırmaları, II/ 229: 5037.

AYKIN, Şaban

- 1967 Nur-u Muhammediye ve Şemâil-i Şerif.
İstanbul: Fatih Matbaası.

AYMUTLU, Ahmet

- 1995 Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif.
İstanbul: Berksoy Matbaası.

AYNÎ, Mehmet Ali

- 1992 Tasavvuf Tarihi.
İstanbul: Kitabevi.

AYTEKİN, Emine 1998 (Malatya, 1935; ev hanımı) ile Eylül 1997 yılı Haziran ayında İstanbul'da yapılan mülâkatdan elde edilen bilgiler RBA. arşivindedir.

AYVAZOĞLU, Beşir

1996 Güller Kitabı.

İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BABİNGER, F. -F. Köprülü

1996 Anadolu'da İslâmiyet.

İstanbul: İnsan Yayınları.

BAHŞİŞOĞLU, Melahat

1999 (Kastamonu, 1934; ev hanımı) ile 1999 yılı Şubat ayında Ankara'da yapılan mülâkatdan elde edilen bilgiler RBA. arşivindedir.

BALAMAN, Ali Rıza

1972 "Örencikte Kurban Bayramı Töreni."

Türk Folklor Araştırmaları, 13/270: 6197-6201.

BALÇIK, Cahit

1957 Resimli İlâveli Mevlûdünnebî.

İstanbul: Balçık Kitabevi.

BANOĞLU, N. Ahmet (Haz.)

(t.y.) Ali Seydî Bey Teşkilât ve Teşrifâtımız.

İstanbul: Tercüman Yayınları.

BAŞ, Hüseyin

1997 (Hafız-Emekli Din Görevlisi) ile 1997 yılı Ekim ayında Ankara'da yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA. arşivindedir.

BAŞGÖZ, İlhan

1986 "Çömçe Gelin."

Folklor Yazıları.

İstanbul: Adam Yayınları.

BATE, Mela Ehmede

1992 Mewlûd.

(Çev. Abidin Zinar).

İstanbul: Fırat Yayınları.

BATMAZ, Emine

1997 (Yozgat, 1947) ile 1997 yılı Mart ayında Ankara'da Sibel SARAÇ tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

BAYRAKTAR, Nesrin

1999 (İstanbul, 1972, Araştırma Görevlisi) ile 10 Mayıs 1999 tarihinde Ankara'da yapılan derlemeden elde edilen manzum sofrâ duası metni RBA. arşivindedir.

BAYRAKTAR, Züleyha

1997 (Kars/Çıldır, 1942; ev hanımı) ile 1997 yılı Mayıs ayında Bandırma'da Nesrin BAYRAKTAR tarafından yapılan mülâkâta ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

BAYRAM, Sami

1977 "Türklerde Esnaf Teşkilâtı Ahilik ve Loncalar."
Millî Kültür, I/7: 48-53.

BAYRI, Mehmet Halit

? İstanbul Folkloru.
İstanbul: ?

1942 "İstanbul'da Mektebe Başlama."
Halk Bilgisi Haberleri, 123.

BELVİRANLI, A. Kemal

1982 İlahiler ve Mevlid.
İstanbul: Seha Neşriyat.

BEŞE, M. Enver

1942 "Anadolu Bektaşî Köylerinde Muharrem Ayini."
Halk Bilgisi Haberleri, 10/115: 158-160.

BEŞER, Faruk

1993 Hanımlara Özel İlmihâl.
İstanbul: Nûn Yayınları.

BİCE, Hayati (Haz.)

1993 Hoca Ahmed Yesevi Divan-ı Hikmet.
Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

BİLİR, İsmet

1998 (Kayseri, 1950; öğretmen) ile 1998 yılı Mart ayında Ankara/Elmadağ'da Sibel GÜLER tarafından yapılan mülâkâta ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

BİRİNCİ, Ali

1982 "Mahalle Mektebine Başlama Merasimi ve Mekteb İlahileri."

II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

B ROL, İnanç

1987 “Yaşayan Kybele.”
Folkloru Doğru,56: 3-17.

BONNEFOY, Jean

1981 Dictionnaire de Mythologies
Paris: Edition Flammarion.

BORATAV, Pertev Naili

1994 100 Soruda Türk Folkloru.
İstanbul: Gerçek Yayınevi.

BOUDRİLLARD, Jean

1981 “La Ceremonie Du Monde.”
Traverses,21/22: 27-36.

BOUTTES, Jean Louis

1981 “L’Animal Mauve.”
Traverses,21/22: 49-56.

BRANDON, S. G. F. (Ed.)

1970 Dictionary Of Comparative Religion.
New York: Charles Caribner’s Sons.

BULUÇ, S dettin

1979 “Şamanizm.”
MEB İsl m Ansiklopedisi.
İstanbul: 11: 310-335.

BURAN, Ahmet

1989 “Fırat Havzasında Yağmur Duası ve Yada Taşı.”
Fırat Üniversitesi Dergisi,3/2: 63-71.

BURKE, Peter

1995 Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü.
(Çev. Göktuğ Aksan).
Ankara: İmge Kitabevi.

BURSALI Rıza Efendi (Tasnif Eden)

1980 Süleyman Çelebi Tam ve M kemm l Musahh h Mevlid-i Şerif.
İstanbul: Çile Yayınları.

1982 Süleyman Çelebi Musahhah Mevlid-i Şerif.
İstanbul: Çile Yayınları.

BÜLBÜL, İsmail

1998 Mevlid-i Şerif Cd'si.
İstanbul: Uzelli Kaset Sanayi ve Ticaret A.Ş.

BÜYÜKÖZER, H. Kâmi (Haz.)

1986 Kur'an-ı Kerimden Dualar.
İstanbul: Elif Matbaası.

CALLUM, F. Lymon.

1957 The Mevlid-i Sherif Süleyman Çelebi.
London.

CAN, Mustafa

1975 Mekke İlâhisi.
Konya: Can Kitabevi.

CANBOLAT, Mehmet

1999 (Çankırı/Alanpınar Köyü, 1952; vekil imam-hatip) ile 20 Nisan 1999 tarihinde Ankara'da yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA. arşivindedir.

CANNEY, Morris

1970 Encyclopedia of Religions.
Detroit: Gale Research Company.

CEMİLOĞLU, İsmet

1994 Ondördüncü Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi.
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

CHILD, Gordon

1974 Doğu'nun Prehistoryası.
Ankara: Tarih Kurumu Yayınları.

CHYLİNSİ, Ewa A.

1995 "Sovyet Ordta Asyası'nda Aile Hayatının Bir ritüeli:Sünnet."
(Çev. Ejder Çelik-Reşide Gürses).
Milli Folklor, IV, 7,26,69-74.

CİLACI, Osman

1973 "Şamanizm'de Evlenme ve Doğum Törenleri."
Türk Kültürü, 123: 177-180.

COŞAR, İsmail

1976 Kadir Gecesi ve Kandillerimiz.
Ankara: Ayyıldız Matbaası.

1999 (Bursa, 1950, hâfız-imam-hatib) ile 15 Nisan 1999 tarihinde Ankara'da yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA. arşivindedir.

CROZON, Michel

1981 "La Concelebration De La Science."
Traverses, 21/22: 136-147.

CUMURCU, Zeynep

1998 (Elazığ, 1953; ev hanımı) ile 1998 yılı Nisan ayında Ankara'da Hülya SÖNMEZ tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir

CUNBUR, Müjgan

1981 Atatürk ve Milli Kültür.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

1996 "Şer'îye Sicillerine Göre Mudurnu Esnafı"
I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu
(13-15 Ekim 1993) Bildirileri.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

CURA, Mustafa

1996 (İçel/Mut, 1938; çiftçi) ile 1996 yılı Şubat ayında İçel/Mut'ta Ertan CURA tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ÇABUK, Seyhan

1998 (Yozgat, 1965; ev hanımı) ile 1998 tarihinde Ankara'da Feriha ÇABUK tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ÇAÇAN, Burhan

1999 Mevlid-i Şerif Cd'si.
İstanbul: Çağan Görüntü Hizmetleri Turizm ve Ticaret Limited Şirketi.

ÇAĞATAY, Neşet

1983 "Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları."
Makaleler ve İncelemeler.
Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

1989 Bir Türk Kurumu Olan Ahilik.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

1994 “İslâm’da Mevlid Okutma Geleneği.”
Güncel Konular Üzerine Makaleler.
 Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

1996 “Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri.”
I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu (3-15 Ekim 1993)
Bildirileri.
 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÇAĞATAY, Saadet
 1969 “Türkçe Dinî Tabirler.”
Necati Lugal Armağanı.
 Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÇAĞLAYAN, Bünyamin
 1997 “Kerbelâ Mersiyeleri”
 Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve
 Edebiyatı Bölümü Doktora Tezi (Yayınlanmamış).

ÇAĞLAYAN, Handan
 1996 “Anadolu’nun Bazı Yörelerinde Yas Gelenekleri.”
V. Milletlerarası Halk Kültürü Kongresi Bildirileri.
 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÇALIŞKAN, Yaşar- M. Lütfi İkiz
 1993 Kültür Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik.
 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

ÇAY, Abdülhâluk
 1991 Türk Ergenekon Bayramı Nevruz.
 Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

1995 “Ergenekon Destanı ve Nevruz Bayramı.”
Milli Folklor, 4/ 7/ 25: 2-7.

ÇEBİ, Cennet
 1997 (Bolu/Düzce, 1955; ev hanımı) ile 1997 yılı Şubat ayında Bolu/Düzce’de
 Özlem ŞAHİN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu
 RBA. arşivindedir.

ÇELEBİOĞLU, Âmil
 1996 Muhammediye.
 İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ÇELİK, Halid (Haz.)

- 1983 Mevlid -i Şerif.
İstanbul: Petek Yayınları.

ÇETİN, İsmet

- 1991a “Ortaasya Türk Kültüründe Efsun ve Efsun Törenleri 1.”
Milli Folklor, 2/ 3/ 10: 24-28.
- 1991b “Orta Asya Türk Kültüründe Efsun ve Efsun Törenleri 2.”
Milli Folklor, 2/ 3/ 11: 27-32.
- 1996 “Alacahan’da Nevruz Kutlamaları.”
Milli Folklor, 4/29-30: 11-12.

ÇOBANOĞLU, Özkul

- 1996 “Aşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Destan Türü Monografisi”
Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halkbilimi Bilim Dalı Doktora Tezi (Yayınlanmamış).

D’OHSSON M.

- (t.y.) XVIII. Yüzyıl Türkiye’inde Örf ve Adetler.
(Çev. Zerhan YÜKSEL) .
İstanbul: Kervan Yayıncılık.

DALAN, Salih (Haz.)

- 1982 Süleyman Çelebi Tam Musahhah Mevlid-i Şerif .
İstanbul: Pamuk Yayınları.

DALCI, Osman Salih

- 1982 Tam Musahhah Mevlid- i Şerif.
İstanbul: Pamuk Yayınları.

DAVALLON, Jean

- 1981 “Les Fêtes Revolutionnaires: Une Politique Du Signe.”
Traverses, 21/22: 187-195.

DEMİR, Feray,

- 1998 (Şanlıurfa, 1971; ev hanımı) ile 1998 yılı Mayıs ayında Şanlıurfa’da Ebru BOZAN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

DEMİRCİ, Abdullah

- 1998 “Gerede Birinci Avşar Köyü Monografisi “

Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halkbilimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış).

DEVELLIOĞLU, Ferit

1984 Osmanlıca-Türkçe Sözlük.
Ankara: Doğu Matbaası.

DİKBİYİK, Tahsin

1999 (Ordu/Akkuş, 1944; emekli işçi) ile 1999 yılı Ocak ayında Ordu'da Özgül GÖRÜR tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

DİLER, Vildan

1998 (Balıkesir, 1967; ev hanımı) ile 1998 yılı Mayıs ayında Şanlıurfa'da Ebru BOZAN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

DİNAMİT, Nezahat

1996 (Kırklareli/Lüleburgaz/Hamitabat Köyü, 1955; ev hanımı) ile 1996 tarihinde Kırklareli'de Yeliz DİNAMİT tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer

1987 Kök Türkler.
İstanbul: Ada Yayınları.

DOĞAN, Duralı

1989 "Yozgat'ta Gençlerin Askere Uğurlanışı."
Milli Folklor, I,1,2: 15.

DRURY, Nevill

1996 Şamanizm.
(Çev: Erkan Şimşek) .
İstanbul: Okyanus Yayınları.

DURKHEİM, Emile

1923 Din Hayatının İptidâî Şekilleri.
(Çev: Hüseyin Cahit Yalçın).
İstanbul:

1961 The Elementary Forms of The Religious Life.
New York: Collier Books.

DUVIGNAUD, Jean

- 1974 Fêtes et Civilisations.
Genevre: Librairie Weber.

ECER, Nurhayat

- 1998 (Ankara, 1950; ev hanımı) ile 1999 yılı Şubat ayında Ankara'da Aslı ECER tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ELİADE, M.

- 1951 Chamanisme et Les Techniques Archaïques de L'extase.
Paris: Payot.
- 1983 Histoire Des Croyances et Des Îdees Religieuses I-II-III.
Paris: Payot.
- 1991 Kutsal Ve Dindışı.
(Çev: M. A. Kılıçbay).
Ankara: Gece Yayınları.

EMEKSİZOĞLU, Sadiye

- 1998 (Kastamonu, 1956; hâfız ev hanımı) ile 1998 yılı Mayıs ayında Kastamonu'da Zeynep KARAÇAY tarafından yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA. arşivindedir.

EMİL, Birol

- 1991 "Bayramlarımız ve Bayram Edebiyatımız I."
Türk Edebiyatı: 16-18

En Büyük Mevlid-i Şerif.

- 1966 İstanbul: Maarif Kitabevi.

En Büyük Mevlid-i Şerif Süleyman Dede Merhumun Mevlidi ile Öteki Mevlidler ve Mevlid Hikayeleri .

- 1976 İstanbul: Maarif Kitabevi.

ER, Piri

- 1998 Geleneksel Anadolu Aleviliği.
Ankara: Ervak Yayınları.

ER, Tülay

- 1987 "Fonksiyonları Açısından Simav Yaren Teşkilâtı."
III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri.
Ankara: Başbakanlık Basımevi.

ERAYDIN, Selçuk

- 1990 Tasavvuf ve Tarikatler.

İstanbul: Marifet Yayınları.

ERBAŞ, Ali

1998 Hristiyan Ayinleri (Sakramentler).

İstanbul: Nûn Yayıncılık.

ERCAN, Yavuz (Aktaran)

1979 Esad Efendi Osmanlılarda Töre ve Törenler.

İstanbul: Tercüman Yayınları.

ERDOĞAN, Mustafa

1997 (Çorum/Sungurlu, 1965; memur) 1997 yılı Şubat ayında Ankara'da Songül KARAGÜLLEOĞLU tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA arşivindedir.

ERGİN, Muharrem

1975 Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri.

İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

ERGİN, Zülbiye

1998 (Yozgat, 1946; ev hanımı) ile 1998 yılı Kasım ayında Ankara'da Derya ERGİN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ERGİNER, Gürbüz

1996 "Çapar Köyünde Adak Kurbanı."

I. Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu
(22-23 Aralık 1994) Bildirileri.

Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ERGUN, Doğan

1990 Sosyoloji El Kitabı.

İstanbul: Gerçek Yayınevi.

ERGUN, Saadeddin Nüzhet

1943 Türk Musikisi Antolojisi.

İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.

ERİM, Mehmet

1961 Yeni Mevlid.

İstanbul: Ateş Yayınları.

ERK, Zümrüt

1976 "Anadolu'da Kırklama."

I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri.

Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ERKAL, Abdülkadir

- 1998 Narmanlı Âşık Sümmani Hayatı ve Eserleri.
İstanbul: Erdem Yayınları.

ERKAN, Nusret

- 1998 (Kırıkkale, 1952; ev hanımı) ile 1998 yılı Aralık ayında Ankara'da Çağlar ERKAN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ERSOY, Mehmet Âkif

- 1987 Safahat.
İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

ERSOY, Niyazi

- 1998 (Din Görevlisi) 3 Aralık 1998 tarihinde Berat Kandili nedeniyle TRT I ve TRT İnt kanallarından naklen yayınlanan Mevlid-i Şerif Programı bitiş duası ses kaydı ve deşifre metni RBA. arşivindedir.

ERSÖZ, Candan

- 1996 (Ordu, 1975) 1996 yılı Haziran ayında Ankara'da yapılan mülâkatdan elde edilen bilgiler RBA. arşivindedir.

ERTEN, Cemal (Haz.)

- 1968 Süleyman Çelebi İzahlı Tam Mevlid-i Şerif.
İstanbul: Yaylacılık Matbaası.

ERZURUM, Sultan

- 1997 (Çorum, 1949; ev hanımı) ile 1997 yılı Mayıs ayında Lale ERZURUM Ankara'da tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ESER, Yüksel (Der.)

- 1991 Hanımlara Gönül Bağından Sevilen İlâhiler.
İstanbul: Kamer Neşriyat.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki

- 1980 Bütün Yönleriyle Alevilik-Bektaşilik.
İstanbul:

FAİKA İSAMETTİN

- 1929 "Bursa Adetleri."
Halk Bilgisi Haberleri, 1.

FİLDAŞ, Murad

- 1999 (Ardahan, 1954; işçi) ile 1999 yılı Ocak ayında Ankara'da Şilan FİLDAŞ tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

FİLİBELİ AHMET HİLMİ

- 1987 İslâm İnancının Temel İlkeleri.
İstanbul: Bayrak Yayınları.

FRAZER, James G.

- 1991 Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri.
(Çev: Mehmet H. Doğan).
İstanbul: Payel Yayınevi.

FUCHS, H.

- 1966 "Mevlid"
İslâm Ansiklopedisi 8/171-176.
İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

GENÇ ERENLER

- 1996 "Aşûre Erkânı."
Genç Erenler, 1/10: 12-13.

GENNEP, A. Van

- 1909 Rites De Passage.
Paris.

GLASENAPP, Henri de

- 1966 Croyances et Rites des Grandes Religions.
Paris: Payot.

GOLDENSON, Robert M.

- 1970 The Encycdopedic of Human Behavior.
New York: Doubleday.

GÖÇMENOĞLU, Kasım

- 1996 "Aşure Günü."
Genç Erenler, 1/10: 7.

GÖDE, Kemal

- 1992 Türk-İslâm Kültür ve Medeniyet Tarihi.
Kayseri: Erciyes Üniversitesi Basımevi.

GÖKALP, Nuray

- 1997 (Eskişehir, 1945; ev hanımı) ile 1997 yılı Nisan ayında Ankara'da yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

GÖKBULUT, M. Said

- 1983 Hoş Seda İlahi Kaside Naat Mevlid-i Şerif ve Mehter Marşları.
İstanbul: Reha Neşriyat.

GÖKDEMİR, Gönül

- 1996 (K.K.T.C./Lefkoşe, 1975; öğrenci) ile 1996 yılı Mayıs ayında yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

GÖKYAY, Orhan Şaik (Haz.)

- 1978 Gelibolulu Mustafa Ali-Mevâidü'n-Nefâis fî Kavâidi'l Mecâlis.
İstanbul: Kervan Kitapçılık.

GÖLPINARLI, Abdülbâki

- 1963 Alevî-Bektaşî Nefesleri.
İstanbul: Remzi Kitabevi.

- 1983 Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik.
İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi.

- 1985 100 Soruda Tasavvuf.
İstanbul: Gerçek Yayınevi.

GÜÇLÜ, Fatma

- 1996 (Ankara, 1956; ev hanımı) ile 1996 yılı Ocak ayında Ankara'da Filiz GÜÇLÜ tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

GÜLER, Halil

- 1999 (Ankara/Haymana, 1944; hâfız-imam-hatip) ile 5 Nisan 1999 tarihinde Ankara'da yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA.arşivindedir.

GÜLLÜ, Aysel

- 1996 (Isparta, 1964; öğretmen) ile 1996 yılı Ağustos ayında İzmir'de yapılan mülâkatdan elde edilen bilgiler RBA.arşivindedir.

GÜLLÜDAĞ, Behiye

- 1998 (Şanlıurfa, 1965; ev hanımı) ile 1998 yılı Mayıs ayında Şanlıurfa'da Ebru BOZAN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

GÜLOĞUL, Ali Rıza

- 1937 Halk Kitaplarına Dair.

İstanbul: Bozkurt Matbaası.

GÜLTEKİN, Lale

1998 (Malatya, 1957; ev hanımı) ile 1998 yılı Şubat ayında Malatya'da Ahmet OK tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

GÜNAY, Ahmet

1956 Mevlid-i Şerif.
İzmir: İstiklal Matbaası.

GÜNAY, Umay

1987 "Folklor Nedir?"
Türk Folkloru Araştırmaları,
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

1991a "Türk İslâm Medeniyeti Dairesi ve Sonrası."
Milli Folklor, 2/ 3/ 10: 7-10.

1991b "Folklor Mahsullerinin Tabiatı."
Milli Folklor, 11: 9-12.

1995 "Ritüeller ve Hıdırellez."
Milli Folklor, IV, 7,26: 2-3.

GÜNDÜZ, Kadriye

1998 (Safranbolu, 1974; hâfiz-ev hanımı) ile 1998 yılı Mayıs ayında Zeynep KARAÇAY tarafından yapılan mülâkatin ses kaydı ve deşifre metni RBA. arşivindedir.

GÜNER, M. Hamdi

1978 İmam, Müezzîn, Cemaat ve Cemiyetler
Hakkında Birkaç Uyarı, Birkaç Kolaylık.
(b.y.y).

GÜNEŞ, Zehra

1998 (Şanlıurfa, 1953; ev hanımı) ile 1998 yılı Mayıs ayında Şanlıurfa'da Pervvin BOZAN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

GÜNGÖR, Erol

1993a Tarihte Türkler.
İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.

1993b İslâm Tasavvufunun Meseleleri.

İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.

GÜNGÖR, Harun

- 1993 “Kayseri Yöresinde Delikli Taş ve Kayalar.”
Millî Folklor, 3/5/17: 16-23.

GÜRATA, Mithat

- 1975 Unutulan Âdetlerimiz ve Loncalar.
Ankara: Tisa Matbaacılık.

GÜRBÜZ, Elif

- 1995 “Diş Hediği Geleneğinin Ritüel Karakteri ve Fonksiyonları.”
Millî Folklor, 4/7/ 28: 81-83.

GÜRDAL, Bahar

- 1998 (Ankara, 1973; ev hanımı) ile 1998 yılı Mayıs ayında Şanlıurfa’da Betül BOZAN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

GÜRDAL, Ömer

- 1998 (Ankara/Beypazarı, 1948; terzi) ile 1998 yılı Nisan ayında Ankara’da Ebru BOZAN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

GÜRSES, H. H. Naci.

- 1956 Türkçe Dualı ve Kasideli Mevlid.
İstanbul: Nur Kitabevi.

GÜVENÇ, Bozkurt

- 1994 Türk Kimliği.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

GÜZEL, Abdurrahman

- 1989 “Tekke Şiiri.”
Türk Dili -Türk Şiiri Özel Sayısı- III (Halk Şiiri), LVII/445-450: 251-454.

- 1990 “Vesilet’ün-Necât (Mevlid)in Dili ve Edebi Değeri.”
Kutlu Doğum Haftası (12-17 Ekim 1989) Bildirileri.
Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

GÜZEL, Ragıbi

- 1990 Kutlu Doğum Mevlid.
İstanbul: Güher Yayınları.

HACİŞEYHOĞLU, Hasan

- 1940 “Çankırı’da Çocuğun Mektebe Verilmesi.”
Halk Bilgisi Haberleri, 10/109: 17-19.

HANIM, Makbule

- 1999 (Uşak, 1926; ev hanımı) ile 1999 yılı Şubat ayında Ankara’da Şeniz SÖNDÜREN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

HARVA, Uno

- 1959 Les Representation Religieuses Des Peuples Altaïques.
Paris: Gallimard.

HATEMOĞLU, Hamit

- 1996 “Kars’ın Selim İlçesi Yenice Köyünde Novruz Bayramı.”
Milli Folklor, 4/8/29-30: 13-14.

HELVACIOĞLU, İmran

- 1998 (Kastamonu, 1974; hâfız-ev hanımı) ile 1998 yılı Mayıs ayında Zeynep KARACAY tarafından yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA. arşivindedir.

HOCART, A. M.

- 1973 Le Mythe Sorcier.
Paris: Payot.

HOOKE, S. H.

- 1981 Middle Eastern Mythology.
London: Penguin Books.

HOWELLS, W.

- 1950 Les Païns.
Paris: Payot.

ILGAR, İhsan (Haz.)

- 1965 Mevlid (Vesiletun-Necat).
İstanbul: Sada Yayınları.
- 1966 Mevlid (Vesiletun-Necat).
İstanbul: Sada Yayınları.
- 1968 Süleyman Çelebi Mevlüt.
İstanbul: Sada Yayınları.

İMAÇ, Havva

- 1996 (Tokat/Turhal, 1971; ev hanımı) ile 1996 yılı Mayıs ayında Tokat/Turhal'da Sümeyya BOZDEMİR tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir

İMİK.

- 1964 Mevlûd-ü Şerif Muhammedî.
İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi.

İNAN, Abdülkadir

- 1954 Tarihte ve Bugün Şamanizm.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- 1962 Hurafeler ve Menşeleri.
Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- 1976 Eski Türk Dînî Tarihi.
İstanbul: MEB Yayınları.

- 1991 "Beltir Türklerinde Gök Tanrıya Kurban Töreni."
Makaleler ve İncelemeler.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İNER-STAR KANALI

- 1998 3 Aralık 1998 tarihinde Berat Kandili nedeniyle İner-Star kanalında yayınlanan Melid-i Şerif Programı bitiş duasının ses kaydı ve deşifre metni RBA. arşivindedir.

İPEKTEN, Halûk-Mustafa İsen

- 1992 "XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı."
Türk Dünyası El Kitabı III: 130-156.
Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

İRFAN, Rasim,

- 1965 Süleyman Çelebi'nin Türkçe Sözlü Mevlidi.
Samsun.
- 1968 Süleyman Çelebi'nin Türkçe Sözlü Mevlidi .
Samsun.

İSAM

- t.y. İlmihâl I İman ve İbadetler.
İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâmî Araştırmalar Merkezi.

İŞİK, Emin

- 1995 "Enbiâ Sûresi."
TDV İslâm Ansiklopedisi XI.: 174-175.
İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İŞİK, Serpil

1999 (Yozgat/Şefatlı/Çiftlik Köyü, 1936; ev hanımı) ile 1999 yılı Ocak ayında Ankara'da Serap KUZU tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

İZ, Mahir

1990 Tasavvuf.
İstanbul: Kitabevi.

İZGİER, Muatter

1999 (Mardin, 1953; ev hanımı) ile 1999 yılı Şubat ayında Ankara'da Veda Nilgün GÜVEN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

İZOL, Meral

1998 (Şanlıurfa, 1972; ev hanımı) ile 1998 yılı Mayıs ayında Şanlıurfa'da Ebru BOZAN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

JACOB, Christian

1981 "Dangereuses Ceremonie."
Traverses, 21/22: 83-95.

KAAN, Ahmet

1997 (Nevşehir/Avanos, 1935; emekli öğretmen) ile 1997 yılı Ağustos ayında Nevşehir/Avanos'da Arzu ÖZZAYİM tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

KAFESOĞLU, İbrahim

1986 Türk Milli Kültürü.
İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

KAHRAMAN, Ahmet (Haz.)

1976a Süleyman Çelebi Süleyman Çelebi ve Mevlid.
İstanbul: Toker Yayınları.

1976b Süleyman Çelebi ve Mevlid.
İstanbul: Toker Yayınları.

KALAFAT, Yaşar

1995 Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri.
Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

- 1996 İslâmiyet ve Türk Halk İnançları.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KANAL 6

- 1998 3 Aralık 1998 tarihinde Berat Kandili nedeniyle Kanal 6 kanalında yayınlanan Mevlid-i Şerif Programı öncesi konuşma ve bitiş duası ses kaydı ve deşifre metni RBA. arşivindedir.

KANDEMİR, Yaşar-Mustafa Uzun

- 1995 "Fâtıma."
TDVİslâm Ansiklopedisi, XII: 219-223.
İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

KAPLAN, Mahmut

- 1978 "Mevlid-i Ali Çelebi'î Visâli"
Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış).

KAPLAN, Mehmet

- 1991 Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar -3 Tip Tahlilleri.
İstanbul: Dergâh Yayınları.

KAPLAN, Zekâi

- 1991 Dinî Musiki Dersleri.
Ankara: MEB Yayınları.

KARA, Mustafa

- 1985 Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi.
İstanbul: Dergah Yayınları.

KARA, Ruhi

- 1996 "Erzincan Düğünlerinde Gelin-Güvey Motifi."
III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

KARABULUT, Osman

- 1996 "Muharrem Ayının Onuncu Gününe Aşûre Denilmesinin Sebebi."
Genç Erenler, 1/ 10: 8.

KARAGÖZ, A. Şakir (Der.)

- 1951 Mevlid'e Ek.
Akşehir: Nasreddin Basımevi.

- 1958 Mevlid-i Şerif.
Samsun: Aksiseda Matbaası.

KARAHAN, Abdülkadir

- 1980 “İlk Osmanlı Edebiyatının İncelenmemiş Dinî Bir Mesnevisi: Hikâyet-I Hadice Tezvic-I Muhammed veya Mevlid-I Hadicetü'l Kübrâ.”
Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri
İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- 1989 Fuzûli, Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KARAKAŞ, Nurullah

- 1999 (Düzce, 1945, prodüktör) ile 20 Nisan 1999 tarihinde Ankara’da yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA. arşivindedir.

KARAKAYA, Fatma

- 1997 (Kayseri/Erkilet, 1952; ev hanımı) ile 1997 yılı Şubat ayında Kayseri’de Tülay KARAKAYA” tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

KARAKÖSE, Mustafa

- 1998 (Kırıkkale/Karakeçili, 1955; memur) ile 1998 yılı Mart ayında Ankara’da Çiğdem KARAKÖSE tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

KARAKULLUKÇU, Hacer

- 1996 (Kayseri, 1956; ev hanımı) ile 1996 yılı Mart ayında İstanbul’da Ebru KARAKULLUKÇU tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

KARAMÜRSEL, Alım

- (t.y) “Eski Türkler’de Defin Törenleri İle İlgili Usul ve Adetler.”
Tarih ve Toplum 13/77: 279-281.

KAŞGARLI MAHMUD

- 1986 Divanü Lûgat-it-Türk.
(Çev: Besim Atalay).
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KAYA, Azat

- 1996 “Balıkesir’de Köy Hayrı Geleneği.”
I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu (22-23 Aralık 1994) Bildirileri.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- 1997 “Balıkesir’de Yatırlar Çevresinde Oluşan İnanç ve Gelenekler.”
V. Milletlerarası Halk Kültürü Kongresi Bildirileri.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KAYA, Doğan

- 1996 “Düğünlerimizle İlgili Terimler ve Bunların Fonksiyonel Özellikleri.”
III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri.
 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KAYGUSUZ; Tülay

- 1998 (Kırıkkale, 1963; ev hanımı) ile 1998 yılı Mart ayında Kırıkkale’de
 Nevin KÖKSAL tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap
 formu RBA. arşivindedir.

KAZICI, Ziya

- 1988 “Ahilik.”
TVD İslâm Ansiklopedisi. I: 540-542.
 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

KEHRER, Günter

- 1992 Din Sosyolojisi. .
 (Çev. Semahat Yüksel).
 İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

KILIÇ, Abdullah

- 1996 Isparta İli Folkloru Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler
 Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans
 (Yayınlanmamış).

KILIÇ, Ahmet Faruk

- 1998 (Kastamonu/Taşköprü, 1953; memur) ile 1998 yılı Mayıs ayında Zeynep
 KARAÇAY tarafından yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni
 RBA. arşivindedir.

KOCATÜRK, V. Mahir

- 1964 Türk Edebiyatı Tarihi.
 Ankara: Edebiyat Yayınevi.

KONBUL, A. Abdullah.

- 1955 Mevlid Arasında Kalb Nurlatan Kaside ve İlahiler.
 İstanbul:

KONT, Mustafa

- 1999 (Kayseri/Develi, 1945, hâfız-imam-hatip) ile 16 Nisan 1999 tarihinde
 Ankara’da yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA.
 arşivindedir.

KORKMAZ, Ramazan

- 1989 “Fırat Havzası Folklorunda Hıdırellez Şenlikleri ve Bu Geleneğin Türk Dünyası İçindeki Yeri.”
Fırat Havzası II. Follor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri.
 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KÖKSAL, Hasan

- 1996 “Türk Düğünlerinde Saçı Geleneği, Buna Bağlı Ritler-Pratikler.”
III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri
 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KÖKSAL, Mustafa Asım

- 1944 Peygamberimiz.
 Ankara: (b.y.y.).

KÖPRÜLÜ, M. Fuad

- 1981 “İslâm Sûfi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Te’siri.”
Ankara: Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi ,XVIII: 141-152.
- 1984 Türk Edebiyatı Tarihi.
 İstanbul: Ötüken Yayınları.
- 1991 Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar.
 Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

KÖSE, Mürsel

- 1965 “Godu Godu.”
Türk Folklor Araştırmaları, 9/ 137: 3650-3652.

KUMAŞ, Kurban

- 1999 (Ankara/Kızılcahamam, 1954; hâfız-imam-hatip) ile 7 Nisan 1999 tarihinde Ankara’da yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA.arşivindedir.

KURTKAN, Amiran

- 1976 Genel Sosyoloji.
 İstanbul.

KURUOSMAN, Lütfiye

- 1998 (Ankara/Kalecik, 1958; ev hanımı) ile 1998 yılı Mart ayında Ankara’da Özden YALÇIN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

KÜLEKÇİ, Numan (Haz.)

- 1988 Hakanî Mehmet Bey-Hilye.

Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları.

KÜTAHYA, Melike

1998 (Ankara, 1975; öğrenci) ile Ocak 1998 tarihinde Ankara'da yapılan mülâkatdan elde edilen bilgiler RBA.arşivindedir.

LAFON, Michel

1982 Priere et Fêtes Musulmanes.
Paris: Les Editions du Cerf.

LANE, Christel

1981 The Rites of Rulers.
London: Cambridge.

1982 "Legitimacy and Power İn Union Through Socialist The Soviet Ritual."
British Journal Of Politic Sciences,14: 207-217.

LASCAULT, Gilbert

1981 "Ceremonials De Peintres."
Traverses ,21/22: 58-69.

LEVEND, Agâh Sırrı

1943 Edebiyat Tarihi Dersleri.
İstanbul: Kanaat Kitabevi.

1968 "Halk ve Tasavvufî Halk Edebiyatı."
Türk Dili,XIX/ 207: 171-185.

LİPS, J. E.

1951 Les Origines De La Culture Humaine
Paris: Payot.

MAC ALOON, John

1984 Rite, Drama, Festival, Spectacle .
Philadelphia.

MAGNARELLA, Paul

1982 "Folk Customs in The Traditional Turkish Home.
Their Meaning And Function."
II. Milletlerarası Folklor Sempozyumu Bildirileri.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

MAKAS, Zeynel Abidin

1997 "Bektaşilerde Nevruz."

Genç Erenler, 2/18: 14-14.

MARIN, Louis

1981 "Les Passages."
Traverses, 21/22: 123-130.

MAZIOĞLU, Hasibe

1974 "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler."
Türkoloji Dergisi, VI/1: 31-62.

MEKKELİ, Selim (Der.)

1992 Süleyman Çelebi İlâveli Tam Mevlidi'n-Nebi.
İstanbul: Şenyıldız Yayıncılık.

MESAJ TV.

1998 3 Aralık 1998 tarihinde Berat Kandili nedeniyle Mesaj TV. kanalında yayınlanan Mevlid-i Şerif Programı ara duası ses kaydı ve deşifre metni RBA. arşivindedir.

MEZ, A.

1938 "Ortazaman Türk-İslâm Dünyasında Bayramlar."
Ülkü, 102-111.

MONTESANO, Marc

1981 "Scenarior Pour Une Ceremonie Impossible."
Traverse, 21/22: 205-213.

MORRIS, Brian

1996 Anthropological Studies Of Religion.
Cambridge: Cambridge University Press.

MUSAOĞLU, Mehman

1997 "Azerbaycan'da Nevruz Bayramı."
Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, 12: 41-44.

MUTLU, Ayşe

1998 (Kayseri, 1976; öğrenci) ile 1998 yılı Mart ayında Ankara'da yapılan mülâkatdan elde edilen bilgiler RBA. arşivindedir.

NASUHOĞLU, Emine

1997 (Kayseri/Kalkancık Köyü, 1927; ev hanımı) ile 1997 yılı Şubat ayında Kayseri'de Bilge YÜKSEL tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

NOYAN, Bedri

- 1983 “Ad Verme Gelenekleri.”
Türk Kültürü, XXI/246: 14-28.

OCAK, Ahmet Yaşar

- 1983 Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri.
İstanbul: Enderun Yayınları.
- 1985 İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü.
Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- 1992a Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnâmeler.
Ankara: Türk Tarih Kurumu

- 1992b Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik:
Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar.
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- 1996 Türk Sufiliğine Bakışlar.
İstanbul: İletişim Yayınları.

ODYAKMAZ, Nevzad

- 1988 Bektaşilik Mevlevîlik Masonluk.
İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

OĞUZ, Behice

- 1998 (Ankara, 1958; ev hanımı) ile 1999 yılı Nisan ayında Ankara'da Hülya OĞUZ tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

OĞUZ, Muhammed İhsan

- 1994 İslâm'da Mubarek Günler ve Geceler.
İstanbul: Oğuz Yayınları.

OKİÇ, M. Tayyib

- 1975 “Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri.”
Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, 1: 17-78.

OKUR, Yaşar

- 1962 Atatürk ve İslâm Dini.
İstanbul: Sıralar Matbaası.

ONAY, Ahmet Talât

- 1992 “Geyik Destanı.”

Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar.

(Haz. Cemal Kurnaz).

Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

OZANKAYA, Özer

1976 Toplum Bilime Giriş.

Ankara: S Yayınları.

ÖĞÜT, Mehmet Cemal

1947 Tekbir/Tekbir-i Teşrik.

İstanbul: Ticaret Dünyası Basımevi.

ÖLMEZ, Fatma

1996 (Ankara/Polatlı, 1950; ev hanımı) ile 1996 yılı Nisan ayında Ankara'da Arzu ÖLMEZ tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ÖNDER, Ali Rıza

1982 "Geleneksel Halk Hukuku."

I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri.

Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖRNEK, Sedat Veyis

1971 İlkelerde Din Büyü Sanat ve Efsane.

İstanbul: Gerçek Yayınevi.

1973 Budunbilim Terimleri Sözlüğü.

Ankara: Türk Dil Kurumu.

1979 Geleneksel Kültürümüzde Çocuk.

Ankara: İş Bankası Yayınları.

1995 Türk Halkbilimi.

Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖZBUDUN, Sibel

1997 Ayinden Törene.

İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

ÖZDEMİR, Hasan

1991 "Türkiye'de Ziyaret Gelenekleri."

Türk Aile Ansiklopedisi III:

Ankara: Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.

ÖZEKMEKÇİ, Ahmet

- 1998 (Konya, 1974; öğrenci) ile 1998 yılı Şubat ayında Ankara'da Mehmet Fatih AKYÜREK tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ÖZEL, Ahmet

1988 "Adak"

TDV İslâm Ansiklopedisi I: 337-340.

İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÖZGÜNER, Sabahat

- 1999 (İsparta, 1954; ev hanımı) ile 1999 yılı Mart ayında Ankara'da yapılan mülâkatdan elde edilen bilgiler RBA. arşivindedir.

ÖZHAN, Canan

- 1997 (İstanbul, 1946; emekli yüksek kimya mühendisi) ile 1997 yılı Mayıs ayında İstanbul'da yapılan mülâkatdan elde edilen bilgiler RBA. arşivindedir.

ÖZKALP, Enver (Ed)

1991 Davranış Bilimlerine Giriş.

Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

ÖZTUNA, Yılmaz

1990 Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi.

Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖZTÜRK, Ayten

- 1998 (Kars, 1964; memur) ile 1998 yılı Mayıs ayında Ankara'da Arzu EKEN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ÖZTÜRK, Hasan

- 1997 (Samsun/Terme, 1965; kayyum) ile 1997 yılı Mart ayında Samsun'da Serhat ŞAHİN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ÖZTÜRK, Hayati

- 1997 (Samsun/Terme/Şeyhi Köyü, 1973; öğrenci) ile 1997 yılı Mart ayında Samsun'da Serhat ŞAHİN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ÖZTÜRK, M. Kâzım

1976 İslâm'da Kutsal Günler ve Geceler.

Ankara: Ayyıldız Matbaası.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri

1992 Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar.

İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.

- 1993 Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf.
İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.

ÖZYAR, Osman

- 1996 (Tokat/Turhal, 1938; esnaf) ile 1996 yılı Şubat ayında Tokat'da Ebubekir BOZDEMİR tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ÖZYETGİN, Şükriye

- 1996 (Tokat/Zile, 1953; ev hanımı) ile 1996 yılı Mart ayında Ankara'da Şule ÖZYETGİN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

PALA, İskender

- 1991 Hilye-i Saadet.
Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- 1995 Divan Şiiri Sözlüğü.
Ankara: Akçağ Yayınları.

PAMUK, Arif (Haz.)

- (t. y.) Sure-i Yasin, Tebareke, Amme ve Dualar.
İstanbul: Pamuk Yayınları.

PAYANT, Rene

- 1981 "Une Ceremonie Comme Un Gant Retournee."
Traverses, 21/22: 153-159.

PEKOLCAY, Neclâ

- 1979 "Süleyman Çelebi."
İslâm Ansiklopedisi XI: 176-179.
İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

- 1980 Süleyman Çelebi Mevlid (Vesiletü'n Necat).
İstanbul: Dergâh Yayınları.

- 1957 "Hâfi'nin Mevlid.i"
Bilgi, II, 121: 15.

- 1957 "Süleyman Çelebi'nin Mevlidi ve Diğer Mevlidler."
Bilgi ,II, 12: 12-13.

1992 Mevlid Süleyman Çelebi.
İstanbul: Dergâh Yayınları.

PEKOLCAY, N.-S. ERAYDIN

1975 İslâmî Türk Edebiyatı.
İstanbul: İrfan Yayınları.

PİRSULTANLI, Sednik Paşayev

1992 “Kazak Folkloru Hakkında.”
(Çev. Şahin Köktürk).
Milli Folklor, II,4, 13: 16-17.

POCOCK, David

1975 Understanding Social Anthropology.
Londra: Hadder&Sloughton.

POLAT, Hayriye

1997 (Ankara, 1930) ile 1997 yılı Şubat ayında Ankara'da Nesrin YÜCEEL tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

RASONYİ, Laszlo

1993 Tarihte Türklük.
Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

RIVKIN, Anoldo

1981 “La Ville, Espace Ceremonielle.”
Traverse, 21/22: 160-169.

S. Ç.

1958 Resimli İlaveli Tam Mevlidün Nebi.
İstanbul: Bozkurt Kitabevi.

SAĞLAM, Ahmet Rıza

1950 Dinadamları Nasıl Yetiştirilmeli.
İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.

SAĞLAM, Alaettin (Haz.)

1976 Süleyman Çelebi Kasideli Nat-ı Şerifli ve Dualı Mevlid-i Süleyman.
İstanbul: Sağlam Kitabevi.

1982 Süleyman Çelebi Kasideli Nat-ı Şerifli ve Dualı Mevlid-i Şerif.
İstanbul: Akpınar Yayınları.

SAĞMAN, Ali Rıza

1950 Hız. Kur'an Radyo'da Okunabilir mi?
İstanbul: Ahmed Sait Matbaası.

1951 Mevlid Nasıl Okunur ve Mevlithanlar.
İstanbul: Fakülteler Matbaası.

SALTIK, Gazali

1947 Süleyman Çelebi ve Mevlidi.
İstanbul:

SAMIVEL

1973 Hommes Cimes et Dieux.
France: Arthaud.

SANTUR, Meltem

1996 "İç Anadolu Bölgesinde Gelinin Kız Evinden, Oğlan
Evine Getirilmesi Sırasında Uygulanan Gelenekler."
III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

SARI, Ayhan

1990 "Biga'da Saya Geleneği."
Milli Folklor, I, 2, 6: 50.

SAYAN, Ali Rıza

1978 Tarihin Getirdikleri.
İstanbul:

SAYGI, Ayten

1999 (Balıkesir/Bandırma, 1966; ev hanımı) ile 1999 yılı Mart ayında
Ankara'da yapılan mülakatdan elde edilen bilgiler RBA. arşivindedir.

SELMAN, Ahmed

1996 "Nefis Muhasebesi ve Aşure."
Genç Erenler, 1/10: 25.

SENCER, Muzaffer

1974 Dinin Türk Toplumuna Etkileri.
İstanbul: May Yayınları.

SEZGİN, Abdülkadir

1991 Hacı Bektaş Velî ve Bektaşîlik.
İstanbul: Sezgin Neşriyat.

SİPAHİOĞLU, Hülya

- 1996 “Cerrahî Akımının Dayandığı Kültür Birikimi ve Edebiyat İlişkisi.”
Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans
Tezi (Yayınlanmamış).

SİRER, Mürir

- 1953 “Velâdet-I Hümayın ve Beşik Alayları.”
Resimli Tarih Mecmuası, IV, 4, 43: 2433-2436.

SİVAN, Emmanuel

- 1990 “Symboles et Rituels Arabes.”
Annales ESC, 4: 1005-1017.

SOYKUT, Refik M.

- 1971 Ahilik Orta Yol.
Ankara: Güneş Matbaacılık.

SOYLU, Hasibe

- 1999 (Uşak, 1948; hâfız-ev hanımı) ile 27 Mart 1999 tarihinde Ankara'da
yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA. arşivindedir.

SUBAŞI; Abdülaziz (Haz.)

- 1980 Mevlid-i Şerif ve Günümüzde Okunan Seçme
Kasideler, İlahiler, Nat-ı Şerifler, Mehter Marşları.
İstanbul: Pamuk Yayınları.

SUMNER, W. Graham

- 1979 Folkways and Mores.
New York: St. Sckocker Books.

SÜLEYMAN ÇELEBİ

- 1954 Resimli İlaveli Mevlid-i Şerif.
İstanbul: Mızrak Yayınları.

- 1955 Büyük Dualı Mevlid-i Şerif.
İstanbul: Doğruyol Gazetesi Yayınları.

- 1958 Mevlid-i Şerif.
İstanbul: Hadise Yayınları.

- 1959 Büyük Dualı Mevlid-i Şerif.
İstanbul: (b. y. y.).

- 1964 İlaveli Büyük Mevlid-i Şerif.
İstanbul: Maarif Kit.

- 1965 Büyük Dualı Mevlid-i Şerif.
İstanbul: Bütün Kitapları.
- 1966 Mevlid-i Şerif.
(Çev. Vasfi Mahir Kocatürk).
Ankara: Edebiyat Yayınları.
- 1971 Mevlûdünnebi.
İstanbul: Seha Yayınları.
- 1979 Mevlid-i Şerif.
İstanbul: Seha Yayınları.

SÜMER, Faruk

- 1953 "Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Adeti."
Resimli Tarih Mecmuası, IV, 44: 2533-2535.

ŞAHAN, Nesibe

- 1996 (Tekirdağ, 1948; ev hanımı) ile 1996 yılı Eylül ayında İstanbul'da yapılan mülâkatdan elde edilen bilgiler RBA. arşivindedir.

ŞEKER, Mehmet

- 1993 İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı İle Ahîlik.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ŞİNİKOĞLU, Yüksel

- 1998 (Giresun, 1937; ev hanımı) ile 1998 yılı Nisan ayında İstanbul'da yapılan mülâkatdan elde edilen bilgiler RBA. arşivindedir.

TANRIDAĞLI, Ferhat Kurban

- 1995 "Uygur Türklerinde Nevruz Bayramı Kutlamaları."
Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, 3: 2: 8.

TANRIVERDİ, Ahmet

- 1949 Mevlid-i Şerif.
Mersin: Toros Basımevi

TANSEL, Fevziye Abdullah

- 1971 Türk-İslâm Edebiyatı.
Ankara: A. Ü. Basımevi.

TANSEL, İkbâl

- 1998 (Yozgat, 1960; ev hanımı) ile 1998 yılı Nisan ayında Ankara'da Selma TANSEL tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

TANYU, Hikmet

- 1966 “Şamanlık ve Şamanizm.”
Türk Ansiklopedisi. IX.
 Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- 1967 Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri.
 Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

TANYU, Hikmet

- 1982 “Fatma Anamız ve El İle İlgili İnançlar Üzerine Kısa Bir Araştırma.”
II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. IV
 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- 1987 Türklerde Taşla İlgili İnançlar.
 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TAPPER, N.-R. Tapper

- 1987 “The Birth of The Prophet- Ritual and Gender in Turkish Islam.”
 Man XXII, 1.

TARLAN, A. Nihad

- 1936 Divan Edebiyatında Tevhidler.
 İstanbul: İnkılâp Yayınları.

TATÇI, Mustafa

- 1991 “Silvan’da Diş Hediği.”
Milli Folklor, II, 3, 12: 38.

TAVASLI, Yusuf (Der)

- 1974 Günümüzde Okunan Mevlid-i Şerif.
 İstanbul: Eskin Matbaası.
- 1975 Günümüzde Okunan Mevlid-i Şerif.
 İstanbul: Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi.
- 1980 Günümüzde Okunan Mevlid-i Şerif.
 İstanbul: Tavaslı Yayınları.
- 1990 Mevlid-i Şerif Günümüzde Okunan.
 İstanbul: Hattat Tavaslı Yayınları.
- 1983 Tam Namaz Hocası.
 İstanbul: Tavaslı Neşriyat.

- 1990 Musallah Mevlid-i Şerif.
İstanbul: Hattat Tavaslı Yayınları.

TDV.

- 1993 Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali.
İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

TDK.

- 1934 "Törü Maddesi."
Uygur Sözlüğü.
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- 1971a "Törü Maddesi."
Derleme Sözlüğü.
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- 1971b "Yada Maddesi."
Tarama Sözlüğü.
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- 1988 "Tören Maddesi."
Türkçe Sözlük, 1489.
Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TEKİN, Aslan

- 1986 Süleyman Çelebi Mevlid.
İstanbul: Tercüman Yayınları.

TEKİN, Asiye

- 1998 (Kayseri, 1953; ev hanımı) ile 1998 yılı Şubat ayında Ankara'da Sevil TEKİN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

TEKİN, Mehmet

- 1990 Mevlid ve Hatay Mevlidi- Kamil Sarıateş'in Mevlid-i Nebevisi.
Antakya: Kültür Ofset Basımevi.

TEKİN, Şinasi

- 1963 "Uygurlarda Sevap Tevcihi Adeti ve İslamlıktaki Mevlit Duası."
Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 12: 233-245.

TEMREN, Belkıs

- 1995 Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TERZİBAŞI, Ata

- 1976 “İrak Türkmenleri Arasında Yağmur Duası
Törenleri ve Sosyolojik Değeri.”
I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TİMURTAŞ, F. Kadri (Haz.)

- 1970 Süleyman Çelebi Mevlid.
İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- 1990 Süleyman Çelebi Mevlid Vesiletü'n Necat.
Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- 1993 Tarih İçinde Türk Edebiyatı.
İstanbul: Boğazici Yayınları.

TİRYAKİ, Şefika

- 1997 (Ankara, 1959; ev hanımı) ile 1997 yılı Şubat ayında Ankara’da Nihal TİRYAKİ tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

TOPAL, Şerife

- 1999 (Ankara/Kızılcahamam, 1954; ev hanımı) ile 8 Nisan 1999 tarihinde Ankara’da yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA. arşivindedir.

TOYGAR, Kâmil

- 1982 “Türkiye’de Mevlid Çevresinde Meydana Gelen Folklorik Unsurlar.”
II. Milli Türk Folklor Kongresi Bildirileri ,V
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

TRT-GAP KANALI

- 1999 TRT-GAP Kanalında 30 Mart 1999 tarihinde yayınlanan “Yolların Türküsü” Programı.

TUNCER, Şaziye

- 1998 (Gümüşhane, 1949; ev hanımı) ile 1998 yılı Mart ayında Ankara’da Nilüfer TUNCER tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

TURAN, Nesrin

- 1998 (Kastamonu, 1959; ev hanımı) ile 1998 yılı Ocak ayında Ankara’da Neslihan TURAN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

TURHAN, Mümtaz

1951 Kültür Değişmeleri.
İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

1969 Kültür Değişmeleri.
İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

TURNER, Victor W.

1982 From Ritual To Theater: The Human Seriousness Of Play.
New York.

TÜMER, Günay

1992 "Bereket" Maddesi.
İslâm Ansiklopedisi, V: 487-489.
İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

TÜMER, G.-A. KÜÇÜK

1988 Dinler Tarihi.
Ankara: Ocak Yayınları.

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ

1966/2 "İbadet Maddesi"
Ankara: MEB Yayınları.

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ

1966/4 "Ayin Maddesi"
Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

UÇMAN, Abdullah

1985 "XIV. Yüzyıl Tekke Şiiri."
Büyük Türk Klâsikleri, II
İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.

ULUDAĞ, Süleyman

1991 Tasavvuf Terimleri Sözlüğü.
İstanbul: Marifet Yayınları.

URAN, Adem

1998 (Din görevlisi) 16 Kasım 1998 tarihinde Mirâc Kandili nedeniyle TRT I ve TRT İnt kanallarından naklen yayınlanan Mevlid-i Şerif Programı bitiş duasının ses kaydı ve deşifre metni RBA. arşivindedir.

URAZ, Murat

1947 Mevlid ve İzahı.

İstanbul: Suhulet Kitabevi.

UZUN, Mustafa

- 1995 "Fâtıma"
İslam Ansiklopedisi, 12: 219-224.
 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

UZUNOĞLU, Dilek

- 1996 (Kastamonu, 1969; ev hanımı) ile 1996 yılı Nisan ayında Kastamonu'da Alper ORHAN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ÜÇER, Müjgân

- 1996 "Sivas Yöresinde Nazarlıklar ve Nazarla İlgili İnançlar."
V. Milletlerarası Halk Kültürü Kongresi Bildirileri. 164-179.
 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÜLKEN, Hilmi Ziya

- 1969 "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri."
A. Ü. İlahiyat. Fakültesi Dergisi, XVII
- 1976 Millet ve Tarih Şuuru.
 İstanbul.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir

- 1940 "Sinop'ta Beşik Töreni."
Halk Bilgisi Haberleri, X, 109: 40-42.
- 1967 "Eski Devirlerde Ertuğrul Gazi Töreni."
Türk Kültürü, 51: 194-197.

VAHİT, Ali

- 1930 "Bolu'da Çocuk Bakımı."
Halk Bilgisi Haberleri, II, 16: 82-85.

VARLI, Mustafa (Haz.)

- 1984 Süleyman Çelebi Tam ve Mükemmel Musahhah Mevlid-i Şerif.
 İstanbul: Esmâ Yayınları.

VELİHAN, Emine

- 1996 (Kayseri, 1941; ev hanımı) ile 1996 yılı Şubat ayında İstanbul'da yapılan mülâkatdan elde edilen bilgiler RBA. arşivindedir.

WACH, Joachim

- 1982 Din Sosyolojisi.

(Çev: Günay Tümer).
Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

WHITE, Leslie A.

1982 "İnsan ve Kültür."
Süreç, 3: 9.

YAKICI, Ali

1995 "İğdir'ın Aralık İlçesinde Nevruz Kutlamalarıyla İlgili Gelenek ve İnanmalar."
Milli Folklor, VII, 4: 25.

YALÇIN, Ayhan (Der.)

1985 Şifa Duaları.
İstanbul: Alioğlu Yayınları.

YALÇINER, Zehra

1998 (Ankara/Beypazarı, 1957; ev hanımı) ile 1998 yılı Mart ayında Ankara'da Buket YALÇINER tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

YALKIN, Suat

1996 "Esnaf-Sanatkâr Kesiminin Tarihinde Ahiliğin Önemi."
I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu
II. (13-15 Ekim 1993) Bildirileri.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

YARDIM, Ali

1997 Peygamberimizin Şemâli.
İstanbul: Damla Yayınları.

YAVUZ, Yusuf Şevki

199 "Aşûra" Maddesi
İslâm Ansiklopedisi, IV: 24-26.
İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

YELKENCİ, Raif

1949 "İslam Aleminde En Çok Okunan Türkçe Eser Süleyman Çelebi'nin Mevlid Manzumesi."
Enson Dakika Gazetesi 12 Ocak- 14 Şubat

YENİTERZİ, Emine

1993 Divan Şiirinde Na't.
Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

YETİŞEN, Rıza

- 1973 “Çocuk Kırklama, Diş Buğdayı ve Duşak Kesme.”
Türk Folklor Araştırmaları, 15: 289.

YILDIRIM, Dursun

- 1989 “Sözlü Gelenek Kültürü.”
Milli Folklor, I, 1: 1-2.
- 1992 “Köktürk Çağında Tanrı mı Tanrılar mı Vardı.”
IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- 1997 “Türklerin Yılbaşı Özgürlük Günü Bayramı.”
Milli Folklor, V, 9: 36.

YILDIZ, Naciye

- 1996 (Ankara, 1957; öğretmen) ile Aralık 1996 yılı Aralık ayında Ankara’da yapılan mülâkatdan elde edilen bilgiler RBA. arşivindedir.

YILMAZ, Havva

- 1996 (Konya/İlgın, 1955; ev hanımı) ile 1996 yılı Kasım ayında Konya’da Muhammed YILMAZ tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

YILMAZ, Muharrem

- 1999 (Kilis/Oylum Köyü, 1976; öğrenci) ile 1999 yılı Şubat ayında Kilis’te Özcan YILDIZ tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

YÖRÜK, Ömer

- 1997 (Aksaray, 1962; esnaf) ile 1997 yılı Ocak ayında Aksaray’da Yavuz POLAT tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

YÜKSEL, M. Tarık

- 1982 İlahiler, Kasideler, Nat-ı Şerifler, Mevlid ve Marşlar Esrarname Şeyh-i İlahi.
İstanbul: Bayrak Yayıncılık.

YÜNCÜ, Münevver

- 1998 (Şanlıurfa, 1968; ev hanımı) ile 1998 yılı Mayıs ayında Şanlıurfa’da Ebru BOZAN tarafından yapılan mülâkata ilişkin anket ve cevap formu RBA. arşivindedir.

ZİYA GÖKALP

1976 Türkçülüğün Esasları.

İstanbul: Varlık Yayınları.

EKLER

SORU LİSTELERİ

MEVLİD TOPLANTISI DÜZENLEYENLERE YÖNELTİLEN SORULAR

1. Mevlid nedir?
2. Mevlid okutma geleneğiniz var mı?
3. Hangi nedenlerle ve ne zaman mevlid okutuyorsunuz?
4. Doğum, ad verme, sünnet, askere ve hacca uğurlama, evlenme, adak, ölüm vb. gibi farklı nedenlerle okuttuğunuz mevlidlerin farklı adları var mı?
5. Mevlidi nerede okutuyorsunuz?
6. Mevlid okuyana verdiğiniz ad nedir?
7. Mevlid okuyanın kadın ve erkek olması önemli midir?
8. Mevlid okuyanın yardımcısı var mıdır?
9. Mevlid okuyana emeği karşılığında ne verirsiniz, bunu nasıl verirsiniz?
10. Mevlidi dinleyen topluluk mevlid okuyan kişiyi yönlendirir mi/ ona katılır mı?
11. Mevlid töreni için nasıl bir hazırlık yaparsınız?
12. Konuklarınızı nasıl davet edersiniz?
13. Konuklarınızı nasıl ağırlarsınız?
14. Konuklarınızın oturuş düzeni nasıldır?
15. Konuklarınıza ne ikram edersiniz, belirli bir mevlid ikramınız var mı?
16. Mevlidin okunacağı mekânı nasıl hazırlarsınız?
17. Bu işlerde size kim veya kimler yardım eder?
18. Mevlid sırasında kullanılan özel eşya var mı? (gülşuyu, tuz, şeker, pirinç kapları, tesbih, örtü, seccade, rahle vb.gibi) Bunlar neden kullanılır?
19. Kız çeyizi hazırlarken mevlid-dua gibi törenlerde kullanılacak eşyaya yer verilir mi?
20. Yörenizde yapılan mevlid töreninin başlangıcından sonuna kadar düzeni hakkında bilgi verir misiniz?
21. Mevlid bittikten sonra ne yapılır?
22. Sizce mevlid okutmak bir ibadet midir, bir toplantı mıdır?
23. Yörenizde mevlid dışında yapılan dinî toplantılar nelerdir? (41 Yasin, hatim duası, Halil-İbrahim sofrası, dinî sohbet vb. gibi)
24. Bu tür toplantılarda nelere dikkat edilir?
25. Dinî törenler sırasında kadın erkek karışık cemaatlerde nelere dikkat edilir?
26. Çeşitli nedenlerle yapılan dinî törenlerde zaman içinde gözünüze çarpan, dikkatinizi çeken olumlu/olumsuz değişiklikler var mı?
27. Değişiklikleri beğenir iseniz siz de uygular mısınız?
28. Memleketinizden başka bir yerde yaşıyor iseniz; kendi memleketinizdeki mevlidler ile şu anda yaşadığınız yerdeki mevlidler arasındaki farklar ve benzerlikler hakkında bilgi verebilir misiniz?

MEVLİD OKUYANLARA (MEVLİDHAN/HAFİZ) YÖNELTİLEN SORULAR

1. Mevlid nedir?
2. Mevlid ne zaman okunur, kaynağı hakkında bilgi verebilir misiniz?
3. İslam dini akâidine göre mevlidin ve mevlid okumanın yeri nedir?
4. Mevlidhan kimdir?
5. Mevlid okuyan kişiye verilen başka adlar var mı?
6. Mevlidhan nasıl yetişir?
7. Mevlidhanlık bir meslek midir, bir yan uğraş mıdır?
8. Mevlidhanlıkta cinsiyet ayrımı gözetilir mi? Nasıl yetişirler?
9. Bir mevlidhanda aranılan nitelikler nelerdir?
10. Mevlidhanın dinî ve ahlakî görevi nedir?
11. Mevlid sırasında dinî ve ahlakî eğitim verilir mi?
12. Mevlidhanların birbirleriyle iletişim ve etkileşimleri nasıldır?
13. Mevlidhanların bağlı oldukları meslek birliği (kurum, kuruluş, dernek, oda) var mı? Varsa bu birlik ne yarar sağlar?
14. Tanınmış mevlidhanlar kimlerdir?
15. Tanıdığınız mevlidhanlar hakkında bilgi verir misiniz?
16. Bir mevlidhan gözûyle mevlid cemaatlerini değerlendirir misiniz? (Farklı sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik ortamlarda görülen farklı düşünce, tutum, tavır, davranış vb.)
17. Mevlidhanın okuma sırasında uyguladığı bir teknik var mı? (Aç olma, diyaframa basma, kulak kapatma, nefes vb.)
18. Okuma sırasında kullanılan herhangi bir eşya var mı?
19. Defter tutma geleneği var mı?
20. Mevlid okuma düzeni hakkında bilgi verir misiniz? (bahirler, Kur'an tilaveti, ilahi, ara dua vb.)
21. Bahir tamamını okuyor musunuz?
22. Aşır seçimi hakkında bilgi verir misiniz?
23. İlahi, kaside seçimi hakkında bilgi verir misiniz?
24. Ara dua ve dua nasıl düzenlenir? Herhangi bir yazılı kaynaktan yararlanıyor musunuz? (irtical, ezber, çekirdek malzeme)
25. Mevlid sırasında ya da mevlidden sonra hikâye anlatıyor musunuz? (geyik, güvercin, deve, kesik baş, Cincime oğlan, vb. gibi)
26. Farklı mevlid metinleri ya da farklı dillerdeki mevlid metinleri hakkında bilgi verebilir misiniz?
27. Popüler dinî yayınlardan yararlanıyor musunuz?
28. Farklı bölgelerdeki mevlid uygulamaları hakkında bilgi verebilir misiniz?
29. Farklı dillerdeki mevlidler hakkında bilgi verebilir misiniz?
30. Mevlid cemaati sünnî kesime mi hastır? Farklı mezhep ve meşreplerde mevlid anlayışı nasıldır?
31. Mevlidhan tek başına mı çalışır? Yardımcısı var mıdır? Bu yardımcı nasıl seçilir, görevleri nelerdir?
32. Eski ve yeni mevlidler arasındaki farklar nelerdir?
33. Okunan mevlid karşılığında mevlidhana verilen hediye var mıdır?
34. Mevlidin okunması bitince ne olur?
35. Radyo ve televizyonda okunan mevlidler değerlendirir misiniz?

TRT DİNİ YAYINLAR SERVİSİ/MÜDÜRLÜĞÜ GÖREVLİLERİNE YÖNELTİLEN
SORULAR

1. Radyo ve televizyonda mevlid yayınları ne zaman başladı?
2. Mevlid yayınlarının başlamasındaki neden nedir?
3. İlk yayınlar hakkında bilgi verebilir misiniz?
4. İlk yayınlardaki teknik donanım hakkında bilgi verebilir misiniz?
5. Günümüzde kadar teknik koşulların gelişimi hakkında bilgi verebilir misiniz?
6. Naklen ve banttan yayınlanan Mevlid-i Şerif programları nasıl hazırlanır?
7. Kayıt ve yayın süresinde zaman kısıtlaması var mıdır?
8. Görevlendirilecek hafız, mevlidhan, duahan, vâiz, ilâhi grupları nasıl seçilir?
9. Mevlidin yapılacağı mekan nasıl belirlenir? Bant kayıtlarında cemaat nasıl toplanır?
10. Hutbe, aşır ve ilâhi seçimi; bahir uzunluğu, dua düzenlemesi konularında herhangi bir kısıtlama veya yönlendirme uygulanır mı?
11. Yayın arşivlenerek gerektiği zaman yeniden kullanılır mı?
12. TRT arşivinde mevlid konusunda taş plak, plak, uher bant, kaset var mı, varsa kullanılır mı?
13. Özel radyo ve televizyon kanallarındaki Mevlid-i Şerif yayınlarını değerlendirir misiniz?

TÜRK KÜLTÜRÜNDE DİNÎ TÖRENLER BÖLÜMÜNE AİT ÖRNEKLER

SAMAN AYINLERİNDEN İLAHİ VE DUA ÖRNEKLERİ

Altay'da Abakan ve Yezim Dağlarına Hitaben Söylenen İlâhi:

Yetti öbökö başırıp kalgan / Yedi atamıza baş vurmuş olan
 Arû tözibiz Abu-Kan / Arı tözümlüz Abakan (dağ)
 Yer bötörde yayılıp kalgan tözibiz / Yer yaradıldığı zaman yaradılmış tözümlüz
 Tayadalarım tayangan / Dayı babalarım dayanmış (istinat etmiş)
 Yân adam alkagan / Büyük babam hayır dua etmiş
 Ak adanıñ ulusu / Mübarek babanın ulusu (kavmi)
 Arû tözüml eesi / Arı (temiz) tözümlün sahibi
 Üç örköştü kân adam / üç hörgüçlü han babam
 Pek tözüml Yezim-bî / Sağlam tözüml Yezim Bey
 Abu Kân Altın Köldün eesi / Abakan ve Altın Göl'ün sahibi (İnan 1954: 44).

Kaç Şamanının Kayın Ağacına Kurban Sunarken Söylediği Hitap:

Altın yapraklı mübarek kayın,
 Sekiz gölgeli mukaddes kayın,
 Dokuz köklü, altın.yapraklı bay kayın,
 Ey mübarek kayın ağacı, sana kara yanaklı
 Ak kuzu kurban ediyorum. (İnan 1954: 64).

Düğün törenlerinde gelin ve güveyi ateş ve ocağa secde ettirerek okunanan dua

"Ey melikem, ey anam ateş! Sen Hangay-Han ve Burhatu-Han dağlarının tepesinde biten karaağaçtan yaradılmışsın! Gök yerden ayrıldığı zaman doğmuşsun; Ötügen anamızın tabanından (kademinden) peyda olmuşsun! Anamız ateş, senin baban sert çelik, anan çakmak taşı, ecdadın karaağaçtır. Senin nurun göklere ulaşır, yerin altına nüfuz eder. Gökte yaşayanın çakmağıyla çakılmışsın, anamız Uluken hatunun eliyle yakılmışsın! Sarı saçlı koyundan aldığımız sarı yağları sana kurban sunuyoruz. Neşeli ve sağlam oğlun, güzel kız-gelinin var! Ey daima göklere uzanan ve bakan ateş! Biz sana fincan fincan rakı, kap kap yağ sunuyoruz; güveye ve geline ve bütün ulusumuza sağlık ve güven ver! Biz sana secde ediyoruz." (İnan 1954: 70).

Tarancı Baksısı Duası:

Sultan Satuk Buğra Han, bu oyunu (âyini) size yaptık, oynaya oynaya geliniz, yolda gecikmeyiniz! Yolda gecikirsiniz yüzümü kara kılmayınız (beni utandırmayınız). Yüzümü kara kıalarsanız saçlarını yolarım. Kanını dökerim... Allah... (?) Cebbar... (?) Medine-Ey! Bir istediğim tanrıdan, bir isteğim bunlardan, bir isteğim onlardan, bir isteğim sizlerden! İşin başı bismillâh, iş başladım bismillâh, Kur'an'ın başı bismillâh, yola girdim bismillâh! Dağlar başına (tepesine), yalnız çam ağacının yanına çıktım, yalnız çam ağacı, yalnız kır, size âyin yaptım, Allah! Susamcıya pir olmuş hazreti Ruşen Peygamber, bir isteğim sizlerden, bir isteğim bunlardan! Dümbelekçiye pir olmuş hazreti Kamber Peygamber, sizden medet diliyorum; hastaya şifa diliyorum. Çiftçilere hazreti Hızır pir olmuştur, sizden medet diliyorum, (hastanın) derdine deva diliyorum. Dokumacıya pir olan, Hazreti Şis Peygamber, bir dileğim sizlerden, derdine deva diliyorum, ya Allah! Gemicilere pir olan hazreti Nuh Peygamber, bir dileğim sizlerden, bir isteğim Tanrı'dan, hacetimi, isteğimi ver! Ya Allah! Sığırtmaca pir olan hazreti Zengi Baba'dır, sizden medet diliyorum! Demirciye pir olan hazreti Davut Peygamber, bir isteğim sizlerden, bir dileğim pirlerden, pirlere hakkına diliyorum, tuğlar hakkına diliyorum! Kahar adlı kahrından, rahim adlı rahmetinden ümit vardır Tanrım! Kahar adlı kahrından korkum vardır Tanrım! Ne yapayım, Tanrım? Kumdan çok, dağdan ağır günahım, taştan ağır günahım, âciz kulunum... Yolda gecikmeyiniz! Yolda gecikerseniz yüzümü kara kılmayınız! Yermenke'de savaşı, özengisini kan eden, kızıl kanla boyayan, saçları beline sarmaşan güneş perileri Ayhanları, Ay perileri Ayhanlar, ya Allah, ya Allah! At sürüleri çobanına pir olan hazreti Çolpan atadır, bir dileğim sizlerden, bir dileğim pirlerden... Askerler... ya Allah, ya Allah! Ay yarımı gibi dolu (yüzlü)ler, kalem

kaşlılar, sünbül saçlılar, tatlı sözlüler, çakır gözlüler, hey hey hey! Esir edenler, bulutlara binenler, havaya çıkanlar, deryayı geçenler... kendin verdiğin derdi, kendin al, Tanrım; kendin verdiğin derde kendin deva ver Tanrım! Çehiltenlerin/kırklar/ kırk oldu, bastığın yer gül oldu, pirler hakkına diliyorum, analar hakkına diliyorum, analar hakkına diliyorum, ya Allah hey hey! (İnan 1954 122-123).

TARİKAT AYINLERİNDE KULLANILAN METİNLER ve DUALARDAN ÖRNEKLER:

Bektaşî Nefesleri

I.

İbtidadan yol sorarsan
Yol Muhammed Ali'nindir
Yetmişiki dil sorarsan
Dil Muhammed Ali'nindir

Gece olur gündüz olur
Cümle alem dümdüz olur
Gökte kaç bin yıldız olur
Ay Muhammed Ali'nindir

Varma Yezid'in yanına
Kokusu siner tenine
Lanet Yezid'in huyuna
Can Muhammed Ali'nindir

Varma Yezid meclisine
Kulak urma bed sesine
Satır Yezid ensesine
Seyf Muhammed Ali'nindir

Şah Hatayi'm haste inler
Cümle âlem anı dinler
Nûr olmuş âleme doğar
Gün Muhammed Ali'nindir (Gölpınarlı 1963: Ekler).

II.

Şâh-ı Merdân'ın âvâzı
Turna derler bir kuştadır
Asâsı Nil denizinde
Hırkası bir dervîştedir

Nil denizi deryâ oldu
Sarardı gül benzim soldu
Bakışı arslanda kaldı
Ali'nin darbı kaçtadır

Özen güzel Ali'm özen
Var kendine bir yar kazan
Hayrını şerrini yazan
Sağ yanında ferîştehtir

Ali'm etmezdi benliği
Gönlünde tutmaz kinliği
Zül-fekaarın keskinliği
Zerrecesi kılıçtadır

Nerde Pir Sultan'ın nerde
 Özümlüz asıl darda
 Yemen'den öte bir yerde
 Hâlâ Döldül savaştadır (Gölpınarlı 1963: Ekler).

III.

Gel gel yanalım âteş-i ıška
 Şu'le verelim âteş-i ıška
 Fahr-i Cihandır Mustafâ
 Günden iyandır Murtazâ

İşk ehli ölmez yerde çürümez
 Yanmayan bilmez âteş-i ıška
 Fahr-i Cihandır Mustafâ
 Günden iyandır Murtazâ

Varım bitirdim dosta getirdim
 Geçtim oturdum âteş-i ıška
 Fahr-i Cihandır Mustafâ
 Günden iyandır Murtazâ

Varın verenler dosta gidenler
 Yandım erenler âteş-i ıška
 Fahr-i Cihandır Mustafâ
 Günden iyandır Murtazâ

Seyyid Nesimî terketti resmi
 Yandırdı cismi âteş-i ıška
 Fahr-i Cihandır Mustafâ
 Günden iyandır Murtazâ (Gölpınarlı 1963: Ekler).

Mevlevî Ayin-i şerif güftesi

Her rûz-o bâmdâd selâmun aleykümâ
 Ancâ ki şeh neşîned-o on nakd-i Murtaza

Tâ z'on nasîb bahşed-o dest-i mesîh-i ışk
 Mer murderâ seâdet-o bîmârrâ şifâ

Haber kon ey sitâre yâr-i mârâ
 Ki deryâbed dil-i hunhâr-ı mârâ

Haber kon on tabîb-il âşîkanrâ
 Ki tâ şerbet dehed bîmâr-ı mârâ

Derd-i Şemsüddin buved sermâye-i dermân-ı mâ
 Bî şer-o sâ mânî-ı ıškaş buved sâ mân-ı mâ

On heyâl-i can fezâ-yı baht-sâz-ı bî nazîr
 Hem emir-i meclis-o hem sâkî-i gerdân-ı mâ

Ey cân-o cihan cân-o cihan bâkî nîst

Cüz ışk-ı kadım şâhed-o şâkî nist

Ber Kâ'be-i nîstî tevâfî dâred

Aşık ki zi kâ'beest-o âfâkî nist (Gölpınarlı 1983: 515).

GEÇİŞ DÖNEMLERİNDE KULLANILAN METİNLER VE DUALARDAN ÖRNEKLER

Amin Alayında İlahici Çocukların Ezberden Okuduğu İlahilerden Örnekler

I.

Gözüm ki kana boyandı

Şarabı neyliyeim

Ciğer ki odlara yandı

Kebabı neyliyeim

Ne yare yarede ismim

Ne tende pāk ola cismim

İlâhî ben bu bir avuç

Turabı neyliyeim

Çekildi kafele gitti

Bekayı aleme gitti

Bu zevk u şevk ile gitti

Kitabı neyliyeim

Açıldı mûmine ceñnet

Saçıldı mûmine rahmet

O günde biçare Safvet

Hesabı neyliyeim (Bayrı 1942: 54).

II.

Hak hak diyen aşıklar

Ciğerleri yanıklar

Seherde uyanıklar

Nakşibendilerdir bu!

Âşıkı hayran eder

Ciğeri büryan eder

.....

Nakşibendilerdir bu!

Okur hatmi hacedan

Mürşidi ehli iman

Pirimiz şahi sultan

Nakşibendilerdir bu! (Bayrı 1942: 54).

III.

Pervaneler şama yanar

Gelsin beraber yanalım

Aşka düşen divaneler

Gelsin beraber yanalım

Yanmaktır bizim kârımız

Harcederiz hep varımız
Pervaneler yaranımız
Gelsin beraber yanalım

Varın söylen şol bülbüle
Neden aşık olmuş güle
Anın için düşmüş dile
Gelsin beraber yanalım

Münkir zahit bizi taşlar
Akıtalım kanlı yaşlar
Hak tariktir hey kardaşlar
Gelsin beraber yanalım

Gel şehzadem gel sen de yan
Yaş yerine dökelim kan
Hak cemalin yâr isteyen
Gelsin beraber yanalım
Gelsin beraber yanalım (Bayrı 1942: 54).

Kına İlâhileri

I.

Bir pare buldum yazısız
Annesi kaldı kuzusuz
Kal evimiz kal kalında
Şen odalar şen şen oldu

Babam çarşıya vardın mı
Bana tel ipek aldın mı
Evladım işte dedin mi
Kal evimiz kal kalında
Şen odalar şen şen oldu

Atladı gitti eşiği
Sofrada kaldı kaşığı
Gitti evlerin yaraşığı
Kal evimiz kal kalında
Şen odalar şen şen oldu (Ağyar 1999).

II.

Gökte yıldız ay gün döner
Aşk ateşi durmaz yanar
Bizi gören Mecnun sanar
Ya ben nice yanmayam Hu
Ya ben nice dönmeyem Hu

Gökte yıldız beşyüzelli
Eli kına yüzü telli

Gelin oldu Şimdi belli
Ya ben nice yanmayam Hu
Ya ben nice d nmeyem Hu

Ka'be'den dönen hacılar
Hak yoluna duacılar
Y reĒimde çok acılar
Ya ben nice yanmayam Hu
Ya ben nice d nmeyem Hu (Soylu 1999).

MEVLİD KUTLAMALARINDA KULLANILAN KASİDE VE İLAHİLERDEN ÖRNEKLER
FARKLI NEDENLERLE DÜZENLENEN MEVLİD KUTLAMALARINDA OKUNAN
İLAHİLERDEN ÖRNEKLER

Doğum/Bebek/Beşik/Kırk Mevlidleri

I.

Sinop'ta Beşik Töreninde okunan mevlidden önce söylenen ninni:

Al bardağa belediğim ninni
 Ben seni haktan dilediğim ninni
 Yük dibinde salkım üzüm ninni
 Daneleri dizim dizim ninni
 Ben seni haktan dilediğim ninni
 Alnı meydan sinisi ninni
 Kaşları kudret kalemi ninni
 Gözleri endam aynası ninni
 Burnu nohut pilâvı ninni
 Ben seni Haktan dilediğim ninni
 Ağzı kudret kilidi ninni
 Elleri yaprak sarması ninni
 Kolları bumber dolması ninni
 Uyusana a yavrucağ ninni
 Ben seni haktan dilediğim ninni (Ülkütaşır 1940: 42).

II

Bolu'da yapılan "Beşik Yatırma Mevlidi"nde söylenen ilâhi:

Çalkan Karadeniz çalkan
 Gemilerde olur yelken
 Sultan Ahmet'te yatan Emir Sultan
 O da bize himmet etsin
 Çağır yavrum büyük annen gelsin
 Mevlam sana ömür versin
 Altımızda yarım hasır
 Üstümüzde mevlam nâzır
 Yetiş ya hazreti Hızır
 O da bize himmet etsin
 Çağır yavrum .....gelsin
 Mevlam sana ömür versin
 Sallamaktan kolum şişti
 Kolumdan kol bağım düştü
 Hızır da imdada koştu
 O da bize himmet etsin
 Çağır yavrum ... gelsin
 Mevlam sana ömür versin
 Taş bebek beşikte yatar
 Südüm büngül büngül akar
 Açtım yorganı yüzüme bakar
 Mevlam bize himmet etsin
 Çağır yavrum ..... gelsin

Mevlam sana ömür versin
 Bişigine belediğim
 Al bağırdağ doladığım
 Seni mevladan dilediğim
 O da bize himmet etsin
 Çağır yavrum ..... gelsin
 Mevlam sana ömür versin

Çağır yavrum.....gelsin/Mevlam sana ömür versin kısmında bebeğin bütün akrabaları çağırılır ve hediyeleri alınır (Vahit 1930: 85).

III.

Seyreyleyip yandım mah cemâline Allah
 Kokuların benzer cennet gülüne Allah
 Canlar kurban olsun senin yoluna Allah
 Nur kundak içinde yatar Muhammed
 Canımın cananısın sen ya Muhammed

Kevser dudakların bilmem ne söyler Allah
 Hulûsi kalb ile Hakk'ı zikr eder Allah
 Daha tıfl iken ümmetin diler Allah
 Nur kundak içinde yatar Muhammed
 Canımın cananısın sen ya Muhammed

Bildim odur iki cihan serveri Allah
 Allahın habibi son peygamberi Allah
 Odur yerin göğün şemsi kameri Allah
 Nur kundak içinde yatar Muhammed
 Canımın cananısın sen ya Muhammed

Her iki cihanın şefaât kana Allah
 Güzellikte geçmiş Yusuf Kenanı Allah
 Enbiyalar, evliyalar sultanı Allah
 Nur kundak içinde yatar Muhammed
 Canımın cananısın sen ya Muhammed (Ağyar 1999).

IV. Annem İlahisi

Bilirim emeğin pek çoktur senin
 Bu hakkı bilmeden duramam anne
 Ağlayan göz yaşımı sen sildin benim
 Rızânı almadan ölemem annem

Varub bir âlime akıl danışsam
 Firdevs-i âlâya nasıl ulaşsam
 İstersen nâr ateşinde tutuşsam
 Yan dersin orada yanayım annem

Benim için çok katlandın zahmete
 Sen dua et lââyık olayım rahmete
 Böylece varılır Hak'ka cennete

Bilmez isem mü'min olamam annem

Annem uğruna kanlı yaşlar dökem
Ağlıyor şu kalbim bilmem ki neden
Kuş olup da birgün uçarsan elden
Uçmadan hakkını helâl et annem

Helâl eyle helâl eyle
Helâl eyle bana sen hakkını annem

Hasta olsam ağlar idin
Kucağında sallar idin
Hak'tan yardım umar idin
Beni büyötmekdi derdin
İşte muradına erdin

Helâl eyle helâl eyle
Helâl eyle bana sen hakkını annem

Sünnet Mevlidleri

I.

Muhammed dünyaya geldi
Melekler tebliğ e indi
Cihân murâdına erdi
Cân Muhammed nûrdan Ahmed
Cân Muhammed kıl şefâat

Muhammed anneden doğdu
Yeryüzü nûra gark oldu
Gönüller şâd-u mân oldu
Cân Muhammed nûrdan Ahmed
Cân Muhammed kıl şefâat

Gördüm göbeği kesilmiş
Sünnet olmuş tuz ekilmiş
Nûrdan kundağa sarılmış
Cân Muhammed nûrdan Ahmed
Cân Muhammed kıl şefâat

Abdülmüttâlib dedesi
Hem Abdullah'dır babası
Âmine Hâtûn annesi
Cân Muhammed nûrdan Ahmed
Cân Muhammed kıl şefâat

Gördüm melekler dizinde
Kudret sürmesi gözünde
Nûrdan nikâbı yüzünde
Cân Muhammed nûrdan Ahmed

Cân Muhammed kıl şefâat

Sancağının ucu tuğlu
Annesinin yüreği dağlı
Âmine Hâtûn'un oğlu
Cân Muhammed nûrdan Ahmed
Cân Muhammed kıl şefâat

Anneden doğdu Muhammed
Yeryüzüne indi rahmet
İki cihânda selâmet
Kırk yaşına girdi Ahmed

Peygamber oldu Muhammed
Umarız senden şefâat
Cân Muhammed nûrdan Ahmed
Cân Muhammed kıl şefâat (Açıkel 1999).

Evlilik/Düğün/Gelin/Erte/Duvak Mevlidleri

I.

Yine yazdan haber gelmiş bülbüle
Gül açılmış türlü çiçekler bile
Biz günahkâr kullarınız sen dile
Bülbül gülden biz vatandan ayrıldık
Bülbül gülden biz kardeşten ayrıldık

Yine geldi hep o yaslı bayramlar
Benim gönlüm hep anne diye ağlar
Göz göz oldu sinemdeki yaralar
Bülbül gülden biz vatandan ayrıldık
Bülbül gülden biz kardeşten ayrıldık

Uça uça hava yüzü yol oldu
Aka aka gözüm yaşı sel oldu
Bize bu ayrılık Allah'dan geldi
Bülbül gülden biz vatandan ayrıldık
Bülbül gülden biz kardeşten yâd olduk.

Bülbül der ki terketmezem burayı
Yer altında konduralım durağı
.....
Bülbül gülden biz vatandan ayrıldık
Bülbül gülden biz kardeşten yâd olduk. (Topal 1999).

II.

Çok hatunlar geldiler
Çok dualar ettiler
İnşallah Hakk'a erdiler
Mevludunuz mubarek olsun

Gelininiz kıdemli olsun

Nurda yansın ocağınız
Eğer lensin Burağınız
Cennet olsun durağınız
Mevludunuz mübarek olsun
Gelininiz kıdemli olsun

Ayrılırim zannetme
Yerin hep gönüllerde
Örnek ol gelinlere
Mevludunuz mübarek olsun
Gelininiz kıdemli olsun (Ağyar: 1999).

Hacca Gidiş/Dönüş Mevlidleri:

I.

Hac farz oldu çıktım Kâbe yoluna
Mevlâm nâsib etti elhamdülillâh
Aylar sabrettim yanan kum çölüne
Her adımda dedim elhamdülillâh

Birgün geldi şükür buldum izini
Mikâd yerde giydim ihrâm bezini
Kâbe't-ullâhın görünce yüzünü
Tekbirlerle dedim elhamdülillâh

Hacılar huşu ile tevhid eder
Herkeste huzur var kalmamış keder
Bu şevki tadanlar her zaman gider
Hep öptük hâcer elhamdülillâh

Safâ Merve arasında sây ettim
Yedi kez kuş gibi uçtum da gittim
Allah sevgisiyle eridim bittim
İçtim zemzem dedim elhamdülillâh

Kıldım Ravza'da kırk vakit namazı
Allah'tan Nebi'den ettim niyâzı
Eksiksiz yerine getirdim farzı
Şükür hacı oldum elhamdülillâh (Kumaş 1999).

II. Kabe Yolları

Kâbenin yolları bölük bölüktür
Benim yüreciğim delik deliktir
Dünya dedikleri bir gölgeliktir
Canım Kâbe'm varsam sana
Yüzlerimi sürsem sana

Eşim dostum yüklesinler yükümü
 Komşularım helâl etsin hakkını
 Görmez oldum ırak ile yakını
 Canım Kâbe'm varsam sana
 Yüzlerimi sürsem sana..... (Kumaş 1999).

III.

Seher vakti esen yeller efendime selâm söyle
 Dost aşkıyla açan güller efendime selâm söyle

Göl ovalar tuzlu yollar aşık olan yanar ağlar
 Aciz gönlüm görmek ister efendime selâm söyle

Uzattırım yetmez elim methedemez âciz dilim
 Ravzaya varınca yolum efendime selâm söyle

Ebu zemzem sucuları bitmez aşkın acıları
 Anadolu hacıları efendime selâm söyle

Gökyüzünde uçan kuşlar yıldızlar aylar güneşler
 Hem bacılar hem kardeşler efendime selâm söyle

Aşk elinden cismim yâre bulamadım derde çâre
 Dört cihâriyâr peygambere efendime selâm söyle

Çok şükür ulu Allah'a artar aşkım bitmez de
 Altın oluk beytulaha efendime selâm söyle

Gine dönmüşem şaşkına hakk yardım etsin düşküne
 Allah Muhammed aşkına efendime selâm söyle

Poyrazoğlu taş mı özün niçin kan ağlar gözün
 Çağırısın görelim yüzün efendime selâm söyle (Topal 1999).

IV.

Yine hac mevsimi geldi
 Hasreti bağrımı deldi
 Göz yaşları akan seldi
 Deyip feryâd edenleri
 Gördüm Kâbe yollarında

Yol veriniz yüce dağlar
 Beni bir aşk yakıp dağlar
 Gönül ağlar gözüm ağlar
 Deyip feryâd edenleri
 Gördüm Kâbe yollarında

Gönül bu ya uçmak ister
 Nûr diyara göçmek ister
 Ab-ı Zemzem içmek ister

Deyip feryâd edenleri
Gördüm Kâbe yollarında

Arafat'a çıkacağım
Hem vakfeye duracağım
Huzur bulup dolacağım
Deyip feryâd edenleri
Gördüm Kâbe yollarında

Hac yolunda gördüm vefâ
Canım olsun bince fedâ
Beni de al Merve Safâ
Deyip feryâd edenleri
Gördüm Kâbe yollarında

Lebbeyk Allahümme lebbeyk
Medine'ye gitmem gerek
Hacerü'l-Esved'i öperek
Deyip feryâd edenleri
Gördüm Kâbe yollarında

Gelen ağlar giden ağlar
Bu sevdayı bilen ağlar
Yol açın ey karlı dağlar
Deyip feryâd edenleri
Gördüm Kâbe yollarında (Dalcı 1982: 120-121).

V.

Aşık hayran oldum ab-u zemzeme
Bülbül nalanı oldum ab-u zemzeme

Ruzi şeh ezre çekerdim dembedem aşıklara
Hak teala nasip ede varmayan mülşaklara

Sakiler doldururlar daima zavraklara
Vallahi hayran oldum ben bu ab-u zemzeme

Her seher vaktinde gelir şeyhi zemzem ol veli
Dağıtır kovasin cümle halktan eveli

Sen de içersin ve lâkin bir gece bekledim anı
Beklerim eftunu oldum ben bu ab-u zemzemin

Mekkeni evsafı ile hasta gönlüm inlerim
Kana kana içtim anı gayrı neylerim

Der ki hüccac ta ölünce lezetini söylerim
Şairi meddahı oldum ben bu ab-u zemzemin (Karagöz 1951: 17).

Ölüm/Sene-i Devriyye/Şehid Mevlidleri

I.

Yeşildir sancağı nurdan alemi
Yalnız varılmaz yollar haramı
Delilim Kur'andır Allah kelâmı
Gel ölüm gelmeden tedârik eyle
Gezdiğin yerlerde Hakk'ı zikreyle

Cennetin içinde ırmaklar akar
Oturmuş huriler seyrine bakar
Münafık olanı cehennem yakar
Gel ölüm gelmeden tedârik eyle
Gezdiğin yerlerde Hakk'ı zikreyle

Cennet-âlâyı göreyim der isen
Gonca güllerin dereyim der isen
Hakkın cemâlin göreyim der isen
Gel ölüm gelmeden tedârik eyle
Gezdiğin yerlerde Hakk'ı zikreyle

Aşık Yunus der ki dünya yalandır
Ömrüm geldi geçti halim yamandır
Aşık olanlara uyku haramdır
Gel ölüm gelmeden tedârik eyle
Gezdiğin yerlerde Hakk'ı zikreyle (Tavaslı 1990: 139).

II.

Sordum sarı çiçeği, annen baban var mıdır?
Çiçek de der ki derviş baba, annem babam topraktır
Hak lâ ilâhe illâllah Allah Lâilâhe illâllah

Sordum sarı çiçeği, sizde kardeş var mıdır?
Çiçek de der ki derviş baba, dalım yaprağım kardeşir
Hak lâ ilâhe illâllah Allah Lâilâhe illâllah

Sordum sarı çiçeğe benzin neden sarıdır?
Çiçek de der ki derviş baba, ölüm bana yakındır
Hak lâ ilâhe illâllah Allah Lâilâhe illâllah

Sordum sarı çiçeğe sen kimin ümmetisin?
Çiçek de der ki derviş baba, Muhammed ümmetiyim
Hak lâ ilâhe illâllah Allah Lâilâhe illâllah

Sordum sarı çiçeğe, sen beni bilir misin?
Çiçek de der ki derviş baba, sen Yunus değil misin?
Hak lâ ilâhe illâllah Allah Lâilâhe illâllah (Subaşı 1980: 141).

III.

Bak şu dünyanın türlü haline
Hiç kimseler çâre bulmaz ölümüne
Ne gelirse kuluna Allah'dan gele
Sabr edelim gönül elden ne gelir

Ne gelirse kuluna Allah'dan gelir.

Anne dedikleri yürek yâresi
Evlâd dedikleri ciğer pâresi
Kardeş dedikleri gönül yâresi
Sabr edelim gönül elden ne gelir
Ne gelirse kuluna Allah'dan gelir.

Ben dertliyim bana derman bulunmaz
Yüreğimden yârelerim onulmaz
Hak'dan gelene çare bilinmez
Sabr edelim gönül elden ne gelir
Ne gelirse kuluna Allah'dan gelir.

Benim işim ancak Hakk'a kalmıştır
Ciğerim kara kanla dolmuştur
Eyyub Peygamberden miras kalmıştır
Sabr edelim gönül elden ne gelir
Ne gelirse kuluna Allah'dan gelir.

Derviş Yunus bunu böyle demiştir
Allah'dan gelene râzı olmuştur
Mevlâ da bir ismim sabır demiştir
Sabr edelim gönül elden ne gelir
Ne gelirse kuluna Allah'dan gelir. (Dalcı 1982: 98).

IV.

Azrâil başına geldiği zaman
Kırılır ayakla kol yavaş yavaş
Mevlâm nâsib etsin din ile imân
Akar gözlerimden sel yavaş yavaş

Yüksek uçan gönül, yorulur bir gün
Ölçü terazisi kurulur bir gün
Herkesin yaptığı sorulur bir gün
Döner mi yâ Rabbi! dil yavaş yavaş

Hep nefsine uydun tevbe etmedin
Her bulduğun yedin şükür etmedin
Nihayet bu kara toprağa geldin
Çekilir dünyadan el yavaş yavaş

Bir avuç toprağa koyarsın başı
Kabrın üzerine dikerler taşı
Baba oğlun görmez kardeş kardeşi
Gider, geri dönmez yol yavaş yavaş (Dalcı 1982: 99).

V. Kaside

İsm-i Sübhân virdin mi var, bahçelerde yurdun mu var
Bencileyin derdin mi var, garib garib ötme bülbül

Bilirim âşıksın güle, gülün hâlinden kim bile
Bahçedeki gonca güle dolaşıp söz atma bülbül

Bilirim âşıksın verde, cünunun var gâyet serde
Bu sinemde olan derde sen de bir derd katma bülbül

Pervâz vurup uçar mısın, deniz deryâ aşar mısın
Bencileyin nâçâr mısın, sen de hâlin söyle bülbül

A bülbülüm uslu musun, kafeslerde besli misin
Bencileyin yaslı mısın, garib garib ötme bülbül

Yunus vücudun pâk derken cihanda mislin yok derken
Seher vakti Hak Hak derken bizi de unutma bülbül (Dalcı 1982: 103).

VI. Kaside

Ne güzelsin şu dünyada ecel gelip ölmesi var
Şu üzenip yaptığının bir gün viran olması var

Ecel gelir bir gün bize yaptığımız yine bozar
Şu gül gibi ter-ü taze benizlerin solması var

Solar bizim yüzlerimiz hep tükenir sözlerimiz
Baka duran gözlerimiz toprak ile dolması var

Bir el etek tuttun ise Hak yoluna gittin ise
İyi kötü nettin ise varıp anda bulması var

Derviş Yunus budur Hak'tan yana tutam yüzüm
Şahinleyin ecel bizim kanadımız yolması var (Balçık 1957: 107-108).

Kandil ve Kadir Gecesi Mevlidleri

I.

Mübarek ramazan geldi mescidler nur ile doldu
Mevlâm bize kerem kıldı gâfil olma uyan insan

Bu günler her zaman gelmez her kul bu günlere ermez
Mevlâm bize kerem kılmaz gâfil olma uyan insan

Bu dünyaya gelen ölür her kişi ettiğin bulur
Hem cennete dahil olur gâfil olma uyan insan

Bu dünyadan giden gelmez âsi kula rahmet olmaz
İyi kulun kalbi ölmez gâfil olma uyan insan

Beş vakit namazı kılsak Muhammed ümmeti olsak
Verdiği nimeti bilsek gâfil olma uyan insan

Mübarek ramazan geldi mescidler nur ile doldu
Mevlâm bize kerem kıldı gâfil olma uyan insan (Tavaslı 1975: 39).

II.

Akla cilâdır tut oruc ruha safâdır tut oruc
Derde devâdır tut oruc emr-i Hüdâdır tut oruc

Yılda bir ay şehr-i siyam çok mu? Değil ey nik-nâm
Yutf-u hüdâvend-i enâm emr-i Hüdâdır tut oruc

Ey mü'ninîn iş bu cedid mâh-ı şerif olsun said
Hak ömrünü etsin mezid emr-i Hüdâdır tut oruc

Saimlerin parlak yüzü aynî melâhattır gözü
Pek tatlıdır her bir sözü emr-i Hüdâdır tut oruc

Gönlün her an mesrûr olsun cismin serâpâ nûr dolsun
Her bir suçun mağfûr olsun emr-i Hüdâdır tut oruc

İsyân ü ihmâli bırak eyler seni hakdan ırak
Ey Müctebâ bâ-iştiyâk emr-i Hüdâdır tut oruc

III.

Gidiyor şehr-i siyâm-u gufrân
Oluyor gözlerimiz dürr efşân
Yakıyor nâr-ı firakıyla aman
Gidiyor ah mübarek ramazan

Bizi nâlende vü mahzun ediyor
Büküyor kaddimizi "nun" ediyor
Bizi mecnûn-ı ciğer hûn ediyor
Gidiyor ah mübarek ramazan

Diyelim sıdk ile yezdanımıza
Bizi bahşet ulu sultanımıza
Tevbe olsun bütün isyanımıza
Gidiyor ah mübarek ramazan

Kerem ü lutfun ile yâ rahman
Bizi et nâil-i afv u gufran
Olalım vâsıl-ı ezvâk-i cinân
Gidiyor ah mübarek ramazan

IV.

Donandı her yer kandiller ile
Doldu camiler (efendim) mü'minler ile
Zirk-ü tesbihler sâf diller ile
Sana eyler(efendim) şehr-i ramazan
Hoş safa geldin (efendim) şehr-i ramazan

V.

Âlemler nûra gark oldu Muhammed doğduğu gece
Mü'min münâfık fark oldu Muhammed doğduğu gece

Arşın nûru yere indi suyun rengi nûra döndü
Hep susuzlar suya kandı Muhammed doğduğu gece

Ağlayan oğul avundu doğuran ana sevindi
Nice kâffâr dîne geldi Muhammed doğduğu gece

Ananın rahmine düşdü kâfirlerin aklı şaşdı
Bin kilise yere geçti Muhammed doğduğu gece

Hûri kızları geldiler kundağın bile sardılar
Muhammede yüz sürdüler Muhammed doğduğu gece

Gökden yere nûr atıldı yediler kırka katıldı
Keşişlerin dili tutuldu Muhammed doğduğu gece

Yunus der ki ey kardeşler akar gözden kanlı yaşlar
Secde etti dağlar taşlar Muhammed doğduğu gece (Kumaş 1999).

YASİN, MÜLK(TEBAREKE) VE NEBE'(AMME) SURELERİNDEN SONRA CEMAATİN
DİKKATİNİ ÇEKMEK İÇİN OKUNAN İLÂHİLERDEN ÖRNEKLER

I.

Dökülür bedende cümle günâhlar
 Namaz için abdest aldığın zaman
 İki melek iki yanında durur
 Sabah namazını kıldığın zaman

Dahi namazı terketme sakın
 İster isen imanın ola bütün
 Hak kulum derse Resul ümmetim
 Öğle namazını kıldığın zaman

Gökten yere iner saf saf melekler
 Meleklerle müştak olur felekler
 Kabul olur bütün dilekler
 İkinci namazı kıldığın zaman

Cennet bahçesini hak kende bezer
 Şad olur mü'minler içinde gezer
 "Kırâmen kâtibin" sevabın yazar
 Akşam namazı kıldığın zaman

Bu namazdır mü'minlerin burağı
 Hak teâlâ yakın eder ırağı
 Cennet-i alâ olur anın durağı
 Yatsı namazı kıldığın zaman

Ecel yastığına koyunca başın
 Dökülür gözünden kanlı yaşın
 İman ile Kur'an olur yoldaşın
 Azraile can verdiğin zaman (Mekkeli 1992: 147).

II.

Ne bahtlı kişidir ki okuduğu Kur'ân ola
 Mevlâ ana rahmet kılar gönlü dolu imân ola

Bir kimse Kur'ân bilir Allah ona rahmet kılar
 Huri ana karşı gelir koltuğunda ferman ola

Kur'ân okuyan mü'mine rahmet kıla yüce Allah
 Rahmet kılar baştan başa fakir iken gâni ola

Kur'ân oku sen ey gâfil tâ bilesin bürhan delil
 Haşir günü sen şöyle bil sırat sana asân ola

Kur'an oku mü'min kişi nurla dola gönlün içi
 Cennet içinde tapucu sana gılman vildân ola

Kur'ân oku sen ey veli terk eyle gel mülkü mali

Münkir Nekir'in suali tâ ki sana asân ola

Eğer yiğit eğer koca Kur'ân bilmez dahi hece
Anın işi erte gece ey diriga yaman ola

Her kim ki Kur'ân bilmedi sanki cihana gelmedi
Derdine derman bulmadı işlerine pişman ola

Ey biçare Yunus dedem Kur'ân ile düşüş müdan
Günâhların andem beden afiv kılan rahmân ola (Sağlam t.y.: 14).

III.

Cân-ı gönülden seversen yalvar kul Allah'a yalvar
Maksûda ermek istersen yalvar kul Allah'a yalvar

Yalvara gör hep yalvarı varmayasın yüzü kara
Ümmet isen Peygambere yalvar kul Allah'a yalvar

Geceler uykudan uyan gizli sırlar olsun ayan
Mahrûm olmaz Allah diyen yalvar kul Allah'a yalvar

Tanı sen kendini tanı niçün yarattı Hak seni
Düşünüb hâtimeni yalvar kul Allah'a yalvar

Yunus zikredib Hak deyû yürü maksûdun dileyû
İnileyû hem ağlayû yalvar kul Allah'a yalvar (Güler 1999).

IV.

Dağlar ile taşlar ile çağırayım Mevlâm seni
Seherlerde kuşlar ile çağırayım Mevlâm seni

Su dibinde mâhi ile sahralarda ahû ile
Abdal olup yâhu ile çağırayım Mevlâm seni

Gökyüzünde İsâ ile Tûr dağında Musâ ile
Elindeki asâ ile çağırayım Mevlâm seni

Derd-i aşkın Eyyûb ile gözü yaşlı Yakûb ile
Ol Muhammed mâhbûb ile çağırayım Mevlâm seni

Hamd ile şükrollâh ile vasf-ı "Kul hü vallâh" ile
Daima zikrullah ile çağırayım Mevlâm seni

Bilmişim dünya halini terkettim kıyl-ü kâlini
Baş açık ayak yalını çağırayım Mevlâm seni

Yunus okur diller ile kumrular bûlbûller ile
Hakkı seven kullar ile çağırayım Mevlâm seni (Canbolat 1999).

V.

Bağrımdaya biten yaşlar Muhammedin aşkındandır
Gözlerimden akan yaşlar Muhammedin aşkındandır

Hem şam ü seher yandığım bu âlemde usandığım
Çerhile semâ' döndüğüm Muhammedin aşkındandır

Dahlederler devranıma eremediler seyranıma
Kıydığım tatlı canıma Muhammedin aşkındandır

Yüreğim dağladıklarım su gibi çağladıklarım
Derdile ağladıklarım Muhammedin aşkındandır

Görü Seyfullah'ın kasdın sever Allah'ın dostun
Sorarlarsa niçin mestsin Muhammedin aşkındandır (Soylu 1999).

VI.

Bülbüllerle şakırım
Daim nurla bakarım
Bildim budur okurum
Kulhû'vallahû ehâd

Âsileri nar eden
Bülbülü cilâl eden
Cümlemizi var eden
Sensin Allâhüssâmed

Coşacak gözden kanım
Canım özler agâhım
Dilim durmaz okurum
Lem yelid velem yûled

Gâfil olma kıl şükür
Dilimde daim zikir
Tesbihim, velem yekûn
Lehû küfüven ehad

Derviş Hak'ın yolunda
Zikir tevhid dilinde
Bütün şefaât sende
Ya resûlullah medet (Eser 1991: 22).

MEVLİD BAHİRLERİNDEN SONRA OKUNAN İLÂHÎ VE KASİDE ÖRNEKLERİ

Tevhid Bahri

I. Kaside

Ulu dergâhına tuttum da ilâhî yüzümü
O rahîm eşfak olan vâ'dine diktim gözümü

Beni benden daha a'lâ biliyorken özümü
Şu iki cümleye hasrettim efendim sözümü

Mâlike emrederek dūzâhına atma bizi
Hazreti fahr-i cihan hürmetine yakma bizi

Cürmümü mû'terifim hâlimi ettim ifşâ
Sana isnâd edemem zulmu hem etmem hâşâ

Vuruyorken başımı şimdi nedâmetle taş
İşte ikrâr-ı zunûb etmedeyim haysü teşâ

Mâlike emrederek dūzâhına atma bizi
Hazreti fahr-i cihan hürmetine yakma bizi

İrciî emr-i celîlinde ilâhî bu beden
Benliğinden sıyrılıp geydirilir sâde kefen

Kara topraklara ettikde nihâyet mesken
Titreyen rûh huzûrunda lütuf bekler iken

Mâlike emrederek dūzâhına atma bizi
Hazreti fahr-ı cihan hürmetine yakma bizi (Tavaslı 1975: 43-44).

II. Kaside

Gariblik tuttu boynumu bükür Mevlâya Mevlâya
Gözüm her derdi gönlümden döker Mevlâya Mevlâya

Dolaştım beldeler çöller hikmet dolu bütün yerler
Pınarlar çeşmeler çaylar akar Mevlâya Mevlâya

İnandım aşk-ı mutlak bir gönül bir sevgi bir hak bir
Dilim doksan dokuz tekbîr çeker Mevlâya Mevlâya

İlâhî gönlümü güldür belî dedim sözüm sözdür
Benim hürriyetim gözdür bakar Mevlâya Mevlâya

Benim yurdum ırak iller beni tutmaz bu yerler
BEKİR var git bütün yollar çıkar Mevlâya Mevlâya (Güler 1999); (Tavaslı 1980: 44).

III.

Ey güzel Rabbım bizi sen böyle nâçâr eyleme
Cürm ile âlûde kılma hem günahkâr eyleme

Burda ağılattın bizi ukbâda âzâr eyleme
Lütfet Allâhım bizi mahrûm-i dîdâr eyleme

Ol kadar çok ki günahım haddini fehmi eylemem
Rahmetin deryâsı andan çok büyüktür gam yemem

Yakma yâ Rabbi cehennem âteşinde mücrimem
Lütfet Allâhım bizi mahrum-i dîdâr eyleme

Cürmümü affet Muhammed Mustafâ'nın aşkına
Hazreti Kübra vü Zehra, Murtezâ'nın aşkına

Ol Hasan ile Hüseyin-i Müctebâ'nın aşkına
Lütfet Allâhım bizi mahrum-i dîdâr eyleme

Ömrümü cürm ü hatâ vü cehl ile ettim tebâh
Senden olmazsa inâyet ben kula yoktur felâh

Affına şâyeste kıl bu FÂHİRİ pek rû-siyâh
Lütfet Allâhım bizi mahrum-i dîdâr eyleme (Tavaslı 1975: 45).

IV. Kaside

Günâhım hadden efzûndur bana rahm eyle Allâhım
Gözüm yaşı akan hûndur bana rahm eyle Allâhım

Muhammed Mustafa'nın çün, Aliyyel-Mütezzâ'nın çün
Çoban Veysel Karânın çün bana rahm eyle Allâhım

Nolur bilmem benim hâlim bitince bunca dermânım
Azrâil alınca cânım bana rahm eyle Allâhım

Penâhımsın bu dünyâda perîşân etme ukbâda
Yatarken ben musâllada bana rahm eyle Allâhım

Namazım kim kılındıkta mezarıma konuldukta
Melekler suâl sordukta bana rahm eyle Allâhım

Kara defter dürlölünce huzuruna sürölünce
Zebanîler görölünce bana rahm eyle Allâhım

Muhammed bendesi eyle habibin gözdesi eyle
Yalvarırım sana böyle bana rahm eyle Allâhım

DİKEÇOĞLU döker yaşı yakar âhî bütün arşı
Günahkârdır sana karşı ona rahm eyle Allâhım (Tavaslı 1980: 46).

V.

İlâhi âcizim aczimi bildim
Yârab dîdârından mahrûm eyleme
Hak deyû ağlayı huzûra geldim
Yârab dîdârından mahrûm eyleme

Rahmetin deryası boldur kullara
Mahzun olup düştüm dilden dillere
İrşad eyle yarab doğru yollara
Yârab dîdârından mahrûm eyleme

“Lâtaknetû” virdem, kesmem ümidim
İsm-i Gaffârınla afvet zûnûbum
Rûz-i mahşer fâş eyleme uyûbum
Yârab dîdârından mahrûm eyleme

Mahşere cem olup âlem gelirken
Hesâp verip Cennetine girerken
Aşık kulla cemâlini görürken
Yârab dîdârından mahrûm eyleme

FATİMA der, ol Habibin hürmeti
Şükûr olduk Muhammed’in ümmeti
Asilere yok mu, hiç şefâati
Yârab dîdârından mahrûm eyleme (Tavaslı 1990: 48).

VI. Kaside

Rûz-i mahşerde beni yâd eyle Allâh aşkına
Afv-i isyânımla dilşâd eyle Allâh aşkına
Âteş-i düzahdan âzâd eyle Allâh aşkına
Yâ Muhammed bana imdâd eyle Allâh aşkına

Senden olmazsa inâyet ger işim fersûdedir
Bilirim her kime etsem ilticâ beyhûdedir
Dâmenim çirkâb-ı ma’siyyet ile âlûdedir
Yâ Muhammed bana imdâd eyle Allâh aşkına

Geldigim gündenberi bu dehre isyân eylerim
Yok sevâbını zerrece cürm-i firâvan eylerim
Destgîr olmazsan ol gün böyle efgan eylerim
Yâ Muhammed bana imdâd eyle Allâh aşkına

Erdi Sermed kulunun gayri günâhı gâyete
El’amân düştüm efendim âsitân-ı şefkate
Vardığım an rûy-i siyehimle huzûr-i rif’ate
Yâ Muhammed bana imdâd eyle Allâh aşkına (Tavaslı 1990: 49).

VII.

Tanrımızı bilelim
Helâl ekmek yiyelim

Hep beraber diyelim
Lâ ilâhe illallah Muhammed Resulullah

Lutfu rahmeti çoktur
Dertliye O'dur doktor
Başka bir Allah yoktur
Lâ ilâhe illallah Muhammed Resulullah

Yürü yolunda canla
Halis bir şeref şanla
Söyleyelim imanla
Lâ ilâhe illallah Muhammed Resulullah

Harama sunma elin
Boşa dökme göz selin
Durmadan desin dilin
Lâ ilâhe illallah Muhammed Resulullah

Bu sevaplar harmanı
Dertlilerin dermanı
Kurtulmanın fermanı
Lâ ilâhe illallah Muhammed Resulullah

Açan gülleri solsun
Dünya n'olursa olsun
Kalbin imanla dolsun
Lâ ilâhe illallah Muhammed Resulullah

Her şeye sallama başı
Boş yere etme telâş
Gel deyelim din kardaşı
Lâ ilâhe illallah Muhammed Resulullah (Özgüner 1999).

VIII.

Başlayalım hoş söze cân ü gönül cûş ede
Hoş diyelim aşk ile, Lâilâhe illâllah

Gönülleri şad eden kaygudan azâd eden
Can mülkûn âbad eden Lâilâhe illâllah

Bağlı kapuyu açar hakkı bâtıldan seçer
Âleme rahmet saçar Lâilâhe illâllah

Gamı gönülden sürer düşmanın boynun sıyar
Gönülde tahtın kurar Lâilâhe illâllah

Derbentlerden aşırان aşkı coşup taşıran
Korkulardan kurtaran Lâilâhe illâllah

Eyleğil beni saim aşkın ile tut kaim
Sözüm bu olsun daim Lâilâhe illâllah

Gidelim ilimize bu gülsün dilimize

Berattır elimize Lâilâhe illâllah

Seni sana ir gören ölmüş canı dir gören
Bilmediğin bildiren Lâilâhe illâllah

Candan teşvişi süren kulu Hakka ir gören
Muradına irdiren Lâilâhe illâllah

Hak ile buluşturan rahmete ulaştıran
Didara kavuşturan Lâilâhe illâllah

Bu gözlere nûr verir gönüle sürur verir
Ne dilersen ir görür Lâilâhe illâllah

Allah adın diyelim imânı pâk idelim
Sıdk ile Hak diyelim Lâilâhe illâllah

Seni iletür taate ir görür âhır rahmete
Ma'sukun ile vuslata Lâilâhe illâllah (Süleyman Çelebi 1964: 30-31).

IX.

Al eline kalemi yaz Allahım adını
Şekerde bulamadım ben tevhidin tadını
Lâ ilâhe illâllah (üç kere tekrarlanır)

Yeşil örtü başında hile yoktur işinde
Aşk ile Allah diyenler cemâlini görür düşünde
Lâ ilâhe illâllah (üç kere tekrarlanır)

Ben Allah diyeceğim cemâlin göreceğim
Ben Allah diye diye bu canı vereceğim
Lâ ilâhe illâllah (üç kere tekrarlanır) (Soylu 1999).

Velâdet Bahri

I. Kaside

Açıldı cennetin bâb-ı nesîmi pür-safâ geldi
Gülistân-ı cihâna revnak-u hüsn-ü bahâ geldi

Derûn-i Mekke'den nûr-i Nübüvvet parlayıp çıktı
Avâlim nûra gark oldu Rasûl-i Kibriyâ geldi

Beşîr-i ehlî imânın nezîr-i ehl-i tugyanın
Habib-i Hak Taâlâ'nın Muhammed Mustafa geldi

Anılsa her nedem ismi şerîf-i feyz-i hâzırdır
Bu gün bu meclise rûh-i Resûl-i rehnûma geldi

Vücûdiyle şereflendi zemîn-ü yesrib-ü batha
Kudumiyle bu zulmet hâneye nûr-i ziyâ geldi

Sanemler devrilip düştü sarayı çöktü kisranın

Mecûsün âteşi söndü bürhân-ı Hüdâ geldi

Tarîk-i hakkı göstermek için hem inse hem cinne
Elinde Hazret Kur'ân imâmül enbiya geldi

Tilâvet eyleyince Hazreti Kur'ânın âyâtın
Sudûr-i ehl-i î mân'a ferah geldi şifâ geldi

Eyâ şâh-ı Rustûl senden şefaât bekliyor lütfen
Rıza nâmında âvâre kapına bir gedâ geldi

II. Kaside

Seyrettim Muhammedi, doğmuş nurlar içinde
Yer gök rûşen oldu, söyler kundak içinde

Doğuran ana hayran, melekler eder bayrâm
Hakkın didârın seyrân, eder kundak içinde

Bağlamışlar elini kimse bilmez halini
Zikre vermiş dilini, söyler kundak içinde
Gökten inan melekler, üstüne nûr saçarlar
Ümmeti için minnet, eyler kundak içinde

Adın koymuşlar Ahmed, ezeldendir Muhammed
Ümmeti için minnet eyler kundak içinde

Sürmelemiş gözünü, Hak'ka vermiş özünü
Muhammedin yüzünü, göster mahşer yerinde (Subaşı 1980: 140).

III.

Yüzü gülsün feleğın, mâden-i ihsân geliyor
Şu karanlıklara hurşid-i dırahşân geliyor

Müjde uşşâka ki cân verdiği cânın geliyor
Ölü dünyâya Muhammed gibi bir cân geliyor

Geliyor, Hazret-i Peygamber-i zîşân geliyor
Gül-i güzâr-ı risâlet, şehi hûbân geliyor

Geliyor kapkara dünyalara envâr olacak
Yıkılan beyti hayâta yüce mimâr olacak

Hakka âşıklara âyinede didâr olacak
Uyuyanlar, ona imân ile bîdâr olacak

Âlemin nûru olan Sâhib-i Kur'ân geliyor
Kenz-i irfân-ü Hüdâ, mahzen-i gufran geliyor

Geliyor, gösterecek hak ve hakikat ne demek
Geliyor, öğretecek ki fazilet ne demek

Rüş-ü takvâ ve hidâyet ve dalâlet ne demek
Zulmet-i zulme batan devre, adâlet ne demek

Müjde müjde a Rızâ Rahmet-i Rahmân geliyor
Geliyor beklenen ekmel-i insân geliyor... (Güler 1999).

Mirâc Bahri

I. Kaside

Ümm-i arz Mekke'de doğdu ol Habîb-i Medenî
Şân-ı levlâk oldu âlemlere rahmet bedeni

Afvederdi o mübârek kendini inciteni
Girmedir kalbine asla hubb-i dünyây-i denî

Afveder Hazret Mevlâ ona imân edeni
Yakamaz nâr-ı cehennem şîr'i üzre gideni

Şeb-i miracta Haktan diledi ümmetini
Nefsî nefsi günü herkes görecektir himmetini

Eyyühennâs o şefî'in bilelim kıymetini
Emri üzre biz de icrâ edelim sünnetini

Afveder Hazret-i Mevlâ ona imân edeni
Yakamaz nâr-ı cehennem şîr'i üzre gideni (Tavaslı 1975: 58-59).

II. Kaside

Bu âlem buldu nûrunla bidâyet yâ Resûlallâh
Yine sende bulur âlem nihâyet yâ Resûlallâh

Sana ta'zim için gönderdi cibrîl-i emîni
Seni dergâhına hak etti davet yâ Resûlallâh

Şeb-i Mi'râc husûsi bir tecellîdir sana yoksa
Bütün ânin senin mi'râc-ı izzet yâ Resûlallâh

Seni gören görür Hakk'ı ki sen mir'ât-ı Rahmânsın
Cemâl-i zâtını görmek ne devlet yâ Resûlallâh

Senin hâk-i ıtınakın tafâhur eyler eflâke
Harîmi hazretindir arz-ı cennet yâ Resûlallâh

Günahkârım huzurunda beni afv eyle sultânım
Ki sensin âlemine çünkü rahmet yâ Resûlallâh

Der-i devlet maâbında boyun bükmiş niyâz eyler
Kulun Hazmî diler senden şefâat yâ Resûlallâh

III.

Cânım kurban olsun senin yoluna
Adı güzel kendi güzel Muhammed
Şefâat eyle bu kemter kuluna
Adı güzel kendi güzel Muhammed

Mü'min olanların çokdur cefâsı
Ahirette olur zevk ü safâsı
On sekiz bin âlemin Mustafâ'sı
Adı güzel kendi güzel Muhammed

Yedi kat gökleri seyrân eyleyen
Kürsü'nün üstünde celân eyleyen
Mi'râcında ümmetini dileyen
Adı güzel kendi güzel Muhammed

Ol câriyâr anın gökçek yâridir
Anı seven günâhlardan beridir
On sekiz bin âlemin serveridir
Adı güzel kendi güzel Muhammed

Âşık Yunus neyler iki cihânı sensiz
Sen hak Peygambersin şeksiz gümansız
Sana uymayanlar gider imânsız
Adı güzel kendi güzel Muhammed

IV. Kaside

Hak yarattı âlemi aşkına Muhammed'in
Ây ü günü yarattı şevkine Muhammed'in

Ol dedi oldu âlem yazıldı levh-ü kalem
Okudu hatm-ı kelâm şanına Muhammed'in

Hep erenler geldiler dergâhe yüz sürdüler
Zikr-i tevhîd ettiler nûruna Muhammed'in

Ferîştehler geldiler sâf sâf olup durdular
Beş vakit namaz kıldılar aşkına Muhammed'in

Havâda uçan kuşlar yaşarıp dağ u taşlar
Yemiş verir ağaçlar aşkına Muhammed'in
İmânsızlar geldiler andan imân aldılar
Beş vakit namaz kıldılar aşkına Muhammed'in

Yunus kim ede methi över Kur'ân âyeti
Ana vergil salevâtı aşkına Muhammed'in

Münacaat Bahri

I. Kaside

Yâ Muhammed o senin aşkına kurbân olayım

Ayağın hâkine ben hâk ile yeksân olayım

Göreyim gül yüzünü seyrine ver de tâkat
Bakayım hüsnüne ben öylecek hayrân olayım

Seni sevmek bile haddim değil amma severim
Sen de sev bendeni de nâil-i ihsân olayım

Nâil-i emn-ü emândır seni her kim sevse
Sana lâyık mı ki ben böyle perişân olayım

Bilirim ben beni yoktur bakacak yüz bende
Ne olur! Merhamet et lütfuna şâyân olayım

Fâhirâ aşkına ben iki cihan serverinin
Vereyim başımı da boynu kızıl kân olayım (Kont 1999).

II.

İlâhi cennet evine girenlerden eyle bizi
Varub anda cemâlini görenlerden eyle bizi
Mahşerde halk ola hayrân çok yürekler ola büryân
Arşın gölgesinde seyrân edenlerden eyle bizi

Yâ Hay-yü Yâ Kayyûm-ü Samed ihsânına yoktur aded
Firdevs bahçesinde ebed kalanlardan eyle bizi
Şu dünyanın cefâsı çok kimi aç gezer kimi tok
Ol mîzânda sevâbı çok gelenlerden eyle bizi

Bakma dünyanın vârina düşüp dâim Hak yoluna
Berâtını sağ eline alanlardan eyle bizi
Mü'minlere rahmet ola münâfıklar mahrûm kala
Yunus eder doğru yola gidenlerden eyle bizi (Ağyar 1999).

III.

Lutfeyleyip şükür hûda
Ben kuluna kıldı âta
Dedi bu dem ya Mustafa
Bağışladım ümmetini
Ümmetin benden diledin
Himetim kılınca bildin
Müjdeler olsun Habibim
Bağışladım ümmetini

Kaldır başını ey habib
Dertlilere sensin tabib
Ümmetini sanma garip
Bağışladım ümmetini

Adını Ahmet vermişem
Şeytanı senden sürmüşem
Küffarı feda kılmışam

Başıladım ümmetini

Dertlisine kıldım deva
Hacetini kıldım reva
Beni seven seni sever
Başıladım ümmetini

Ümmetini ben uçuram
Sırat köprüsün geçirem
Kevser şarabı içirem
Başıladım ümmetini
Ger dilersen peygamberden şefaât
Aşkile şevkile getir salâvat (Karagöz 1951: 9).

Mevlidden Önce/Sonra

I. Şerbet İlâhisi

Şu dağları bağ etseler
Etrafını yol etseler
Şerbetimiz bol (bal) etseler
Mevludun mubarek olsun

Mevluttur mevludun hası
Silinir kalplerin pası
Doldur da gel koca tası
Mevludun mubarek olsun

Şerbet gelir bakır bakır
Taslar gelir takır takır
Dön doluş ta bize getir
Mevludun mubarek olsun (İsmet 1933: 31).

II. Şerbet İlâhisi

Gel içelim kana kana
Zikredelim yana yana
Şerbet safa verir cana
Gözeldir mevlid şerbeti
Datlıdır mevlit şerbeti

Can boyanır rahmetine
Hak erdirir sevabına
Gözeldir Mevlid şerbeti
Datlıdır Mevlid şerbeti

Okudana gelir rahmet
Hizmet eden bulur cennet
Mevlâm versin türlü lezzet
Gözeldir mevlid şerbeti
Datlıdır mevlid şerbeti (Toygar 1982: 531).

III. Sümmâni'den bir semâi

Gör ne kerem vermiş bâki
 Bu mevlüdün şerbetine
 Gösterir tecelli hakkı
 Bu mevlüdün şerbetine

Hem kim bu menzile ermiş
 Gönül mi'ratını silmiş
 Sekiz uçmaktardan vermiş
 Bu mevlüdün şerbetine

Âşık fani, maşuk bâki
 Nutkı olur derde yakı
 Vermiş kevserden koku
 Bu mevlüdün şerbetine

Kim nuş etmez böyle âbı
 Açılır feyzinde bâbı
 Huri gılman olur saki
 Bu mevlüdün şerbetine

Hizmetten etmez izrabı
 Bulayım dersin sevabı
 Ehl-i müştak olur tabı
 Bu mevlüdün şerbetine

İçen sevmez azarı yolu
 Gönülüne doldurur korku
 Uşşaka esselâ oku
 Bu mevlüdün şerbetine

Daim hâlim eyle hulki
 Kan ondan çal aşka çalkı
 Gelen neyler, cihan halkı
 Bu mevlüdün şerbetine

Kim almış bu gülden koku
 Arz edenler bulur Hakk'ı
 .....
 Bu mevlüdün şerbetine

Açılır kalbinde şavkı
 Görünür ziyası bâki
 Davet eder aç, toku
 Bu mevlüdün şerbetine

Düzgün et elde evrakı
 İcra edersin merakı
 Gelenler biner burakı
 Bu mevlüdün şerbetine

Pinhan Sümmani el firakı
 Göresin elde evrakı
 Gelenler çeker merakı

Bu mevlüdün şerbetine (Erkal 1998: 279-280).

IV. Çay İlâhisi

Bülbül aşkın cenginde
Dök çayı gül renginde
Erenler meclisinde
Doldur âşık çay doldur

Aşk elinden pay boldur
Böyle meclis bulunmaz

.....

Allah de sen çay doldur (Nakarat)

Kaynayan kazan taşar
Bizi bilmeyen taşlar
Bilen meclise koşar
Doldur âşık çay doldur+Nakarat

Çay piştiyse getirin
Âşıklara içirin
Çok selâvat getirin
Doldur âşık çay doldur+Nakarat

Âşık olan mest olur
Mevlâsıyla dost olur
Bu çayda şifa bulur
Doldur Derviş çay doldur+Nakarat

Çaylar geldi kopkoyu
Açılsın cennet yolu
Girsin müminler soyu
Doldur Hacı çay doldur+Nakarat

Demliğin kendi sarı
Üç bardaktır kararı
Fazla iç yok zararı
Doldur kardeş çay doldur+Nakarat

Bardaklar kaynaşıyor
Allah deyip ağlaşıyor
Âşıklara kavuşuyor
Doldur bacım çay doldur (Eser 1991: 100-103).

V. Tövbe İlâhisi

Ah-u figan çekerim
Gözümde yaş dökerim
Ağlar boynum bükerim
Tevbe estağfirullah

Tevbe ettim sıdk-ı öz
Ya rab günahımı boz

Veriyorum sana söz
Tevbe estağfirullah

Kapına geldim Allah
Çok günah ettim billah
Ben pişman oldum vallah
Tevbe estağfirullah

Başka yollara gitmem
Bir daha isyan etmem
İşte boynum büktüm ben
Tevbe estağfirullah (Ağyar 1999).

VI. Mevlid İlâhisi

Mübârek yevm-i mevlûdün okuruz yâ Resûlallah
Tulû'-ı şems-i isminle sürûruz yâ Resûlallah

Rebiül-evvel âyını nice âşıkların bekler
Geceler subha dek ağlar şefâat yâ Resûlallah

Şükür biz yevm-i isneyne yetiştik okuruz Mevlid
Senin ümmetine mâbud, Rahimdir yâ Resûlallah

Cemâlin misk-i anberden utandı bağçede güller
Okur mevludü bülbüller açıldı yâ Resûlallah

Yağar meclise gül yağı saçarlar gül suyu onda
İçerler şerbeti bunda ne devlet ya Resûlallah

Okutanlar, okuyanlar dahi mecliste duranlar
Günahkâr ümmetindedir meded kıl yâ Resûlallah

Günahkârız kara yüzlü huzura çıkmağa yüz yok
Şefâat bahrine had yok sen afvet yâ Resûlallah

İnandık dine imana hakikat şebhemiz yoktur
Gânidir rahmeti çoktur, sebebsin yâ Resûlallah

Hasan Hilmi okur yazar, senin mevludünü şimdi
Sana kurbân olur kendi şeaşşuk yâ Resûlallah (Dalcı 1982: 110).

VII. Mevlid İlâhisi

Münkir ve nehire kabirde cevap
Vermek isteyenler Mevlûd okutsun
Âşık olan terkidemez ölünce
Mevlâyı sevenler Mevlûd okutsun

Mevlûd kadrin bilmez gaflette uyur
Ahrette onun için çok fena olur
Yılda bir keredir gelince Mevlûd
Allahı sevenler Mevlûd okutsun

Her kiŖiye olmaz nasib bu hayır
 Dünyayı bırakıp ahreti kayır
 Mizanda sevabı dağlardan ağır
 Olmak isteyenler Mevlûd okutsun

Âlimler okurken dinle ibret al
 Arif isen fikrinin deryasına dal
 Ruhunu sen aşkın enginine sal
 Mevlâyı sevenler Mevlûd okutsun (Süleyman Çelebi 1964: 32).

VIII. Mevlûd-u Şerif Kasidesi

Ey Hudadan lûtfü ihsan isteyen
 Mevlid-i Pâk-i Resûlullah'a gel
 Cennet içre huri gılman isteyen
 Mevlid-i Pâk-i Resûlullah'a gel

Ol Resûlün doğduğu Ŗeb bi gûman
 Leyle-i kadre müşabihtir heman
 Bulmak istersen cehennemden eman
 Mevlid-i Pâk-i Resûlullah'a gel

Zatı pâki cânü dilden dinle sen
 Mahzı nûru Haktır ol zât-ı hasen
 Olduğunca dünyada sağı esen
 Mevlid-i Pâk-i Resûlullah'a gel

Meclis-i Mevlidde ey vali müdam
 Ol Resûle kıl salâtile selâm
 Cenneti alâda istersen makam
 Mevlid-i Pâk-i Resûlullah'a gel

Fikredip dünyadan elbet göçmeğİ
 Cenneti âhir Sıratı geçmeğİ
 Havzı Kevserden dilerse içmeğİ
 Mevlid-i Pâk-i Resûlullah'a gel (Süleyman Çelebi 1964: 59).

HER MEVLİDDE OKUNABİLEN İLÂHİ ÖRNEKLERİ

I. Segâh İlâhi

Cümle kuşlar uyanmadan
 Uyan vakti seher oldu
 Can gaflete boyanmadan
 Uyan vakti seher oldu

Çok uyuma gaflet basar
 Seni ibadetten keser
 Rahmet yeli o dem eser
 Uyan vakti seher oldu

Mümin olan abdest alır

Yüzünü secdeye salır
Yüzbin huri karşı gelir
Uyan vakti seher oldu

Yunus ibadetin komaz
Sırrını kimseye demez
Hakka kul olan uyumaz
Uyan vakti seher oldu (Kumaş 1999).

II. Hicaz İlâhi

Alem bahanedir varlığın için
Çiçekler sümbüller güller bahane
Kendini kendinden gizledin niçin
Görünen yeşiller allar bahane

Sevdin de yarattın bu kâinatı
Kendinden kendine tuttun mir'atı
Oradan gösterdin türlü sıfatı
Arılar petekler ballar bahane

Kasdın var aşıkı nalân etmeye
Gözünü gönlünü giryân etmeye
Aşkını kendine ilân etmeye
Leylâlar Mecnunlâr çöller bahane (Kumaş 1999).

III. Hicaz İlâhi

Gönül hayran olupdur aşk elinden
Ciyer büryan olupdur aşk elinden
Niceler tâc-ü tahtı mâl-ü mülkü
Koyup üryân olupdur aşk elinden

Özümün kalmadı sabrı kararı
Gözüm giryân oluptur aşk elinden
Yunus emre bu hasret ile zârı
Aceb mihmân olupdur aşk elinden (Kumaş 1999).

IV. Rast İlâhi

İnile ey dertli gönül inile
Ehl-i derdin inileyecek çağıdır
Geldi mir'at yaren isen aşkile
Yarelerin onulacak çağıdır
Dem bu dem, gün bu gün

Yok kararı gönlümün bilmem neden

Kast eder bin pâre ola bu beden
 Var ise gitmek gerek buradan
 Aslına azmeyleyecek çağıdır
 Dem bu dem, gün bu gün (Kumaş 1999).

V. Bayâtî İlâhi

Mecnuna sordular Leylâ nic' oldu
 Leylâ gitti adı dillerde kaldı
 Benim gönlüm şimdi bir leylâ buldu
 Yürü leylâ ki ben mevlâyı buldum

Gel ey Yunus bu sırlardan açılma
 Hakkın lutfun görüp gayre saçılma
 İnayet Hak olan yerden kaçınma
 Yürü leylâ ki ben mevlâyı buldum (Kumaş 1999)

VI.

Şol cennetin ırmakları akar Allah deyu deyu
 Hem içinde burakları bakar Allah deyu deyu

Salınur Tuba dalları açılır taze gülleri
 Her dalında bülbülleri öter Allah deyu deyu

Kimi yiyip kimi içer hep melekler rahmet saçar
 İdris nebi hulle biçer diker Allah deyu deyu

Yunus eder ben de varsam Hakkın cemâlini görsem
 Nurdan buraklara binsem gezsem Allah deyu deyu

VII. Değişimli İlâhi

Çok hatunlar geldiler
 Çok dualar ettiler
 İnşallah Hakk'a erdiler
 Mevludunuz mubarek olsun

Gelininiz uğurlu kıdemli
 Bebeğiniz uzun ömürlü
 Sünnetiniz hayırlı sağlıklı
 Askeriniz sağlıklı dönsün

Haneniz hayırlı bereketli
 Dileğiniz mübarek olsun (Ağyar 1999).

MEVLİD TOPLANTISINDA YAPILAN ARA DUASI BİTİŞ DUASI İLE DİĞER DUA

ÖRNEKLERİ

Ara Duası

I. 3 Aralık 1998 Berat Kandili nedeniyle MESAJ TV’de okunan Mevlid-i Şerif’in ara duası:

...Alemlere rahmet olarak gönderdiğin sevgili peygamberimiz hazreti Muhammed Mustafa (SAV) efendimizin mübarek doğum şereflerini anarak tâzîmen huzuruna geldik. Resulullâh efendimizin şefaaâtlarına cümlemizi, cümle geçmişlerimizi nâil-i mazhar eyle yâ Rabbi!. Ellerimizi indirmeden, huzurundan ayrılmadan cümlemizi, cümle geçmişlerimizi hususan Mesaj Tv. Başlarında bu Mevlid-i Şerif’i dinleyen nezih cemaatin cümle geçmişlerimizi affettiğin kullarından eyle yâ Rabbi!(Mesaj TV 3 Aralık 1998).

II.

Euzu billahimine’eş-şeytani’r-racim bi’s-millahi’r-rahmani’r-rahim elhamdülillahi rabbil âlemin ve’l âkibetü’l-li’l-müttakîn ve’s-selatü ve’s-selamu âla rasulînâ muhammedin ve âlâ âlihî ve sahbihî ecmaîn

Ey kâinatın sahibi olan ulu Allahım. Şu anda günahkâr ellerimizi sana açtık boyunlarımızı sana büktük günâhlarımızı itirâf edip senin rahmeti bol katına geldik. Sen bizleri mahzun olarak boş çevirme yâ Rabbi. Okumuş olduğumuz Kur’an-ı Kerim’i, Mevlid-i Şerif’i izzet-i dergâhında makbul eyle yâ Rabbi. El Fâtiha(Topal 8 Nisan 1999)

III. Arapça Ara Duası

Amentü billâhi ve melâiketihî ve kütübihî ve Rusûlihî vel-yevmil-âhiri ve bil-kaderi hayrihî ve şerrihî minallâhi Teâlâ vel-bâsü bâdel-mevti hakkın, Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve Resûlüh.

Allâhümme innî ürîdû en ücaddidel-îmâne tecdîden bi-kavli “Lâ ilâhe illallâh Muhammedür-Resûlüllâh” (Bu cümle üç kere tekrar edilir. Üçüncüden sonra “Sâdikul-vâdil-emîn lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil-aliyyil-azîym.” eklenir (Pamuk t.y.: 124-125).

Mevlid Bitiş Duası

I. 16 Kasım 1998 Mir’ac Gecesi Nedeniyle Batman Şevket Başak Camii’nde Yapılan ve TRT 1-TRT İNT Kanallarından Naklen Yayınlanan Mevlid-i Şerif Sonunda Karşıyaka Camii İmamı Adem Uran Tarafından Yapılan Mevlid Duası:

Sübhone rabbi el âliyi’l-alel.....Euzu billahimine’eş-şeytani’r-racim bi’s-millahi’r-rahmani’r-rahim elhamdülillahi rabbil âlemin ve’l âkibetü’l-li’l-müttakîn ve’s-selatü ve’s-selamu âla rasulînâ muhammedin ve âlâ âlihî ve sahbihî ecmaîn.

Ey bize kitap indiren, peygamber gönderen, bizi îmânla, İslamla şereflendiren ulu Allah. Milyonların yüce dergâhına el açıp “Amîn, Amîn” dediğimiz şu mübarek gecede; sana uzanan ellerimizi, sana açılan gönüllerimizi boş çevirme. Bizi başkalarına muhtac etme yâ Rabbi! Her türlü kazalardan, belâlardan bizleri muhafaza eyle. Hastalarımıza şifa, dertlilerimize devâ, borçlu kullarına da edalar nasib eyle. Kalbimizdeki iman ateşini söndürtme. Küfre ve kötülüğe bizleri alet etme. Bu günkü durumumuzu daha iyi bir duruma çevir ya Rabbi! Bu mübarek gece hürmetine bizleri habîbinle buluştur yâ Rabbi! Onun yolundan, onun ahlakından bizleri ayırma yâ Rabbi! Tesbihlerin uğultusuyla değil, günâhlarımızın âh-ı eninleriyle huzur-u ibretine geliyoruz. Bizleri böylece dergâhına kabul eyle, günâhlarımızın üzerine af kalemini çekiver yâ Rabbi! yâ Rab şu karanlık yolları bizi sana ulaştır

yollar et, ihtirasla kenetlenmiş kolları birbirini kucaklayan kollar et. Muhabbetin gönlümüzde hız olsun. Tuttuğumuz Hakka varan ip olsun. Önümüzde uçurumlar düz olsun. Yolumuzdaki dikenleri güller et. Habibin Muhammed Mustafa..... aşkın ile yanıp tutuşan ehl-i sefa yüzü suyu hürmetine, kalplerimizdeki ayrılık tohumlarını gider, bizleri sahabe-yi kiram gibi birbirlerini seven birbirini sayan, birbiri için yaşayan insanlardan eyle. Şühedanın ervahını inletme. Fatihâ bekleyenlere fatihâ gönderecek nefsi ihsan eyle yâ Rabbî!

Kahraman milletimizi, Kahraman ordumuzu, güvenlik kuvvetlerimizi daima galip ve muzaffer eyle yâ Rabbî! Dinimizi, devletimizi, milletimizi kıyamete kadar payidar eyle yâ Rabbî! Aradaki bütün sürtüşmeleri bertaraf eyle. Genç nesli zehirleyerek onların hayatlarını yok etmek isteyen uyuşturucu tacirlerine fırsat verme yâ Rabbî! İstiklal Marşı şairimizin “Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ / şühedâ fişkırarak toprağı sıksan şühedâ / Cânı cânânı bütün varımı alsın da Hüdâ / Etmesin beni tek vatanımdan dünyâda cüdâ” diyerek vatan aşkına, bayrak aşkına, Allah aşkına seve seve canlarını verip güle güle kanlarını akıtan ve o kıyamet gününde kanlı elbiseleriyle Allah’ın huzuruna çıkacak olan aziz şehitlerimizin ruhlarını şâd eyle yâ Rabbî!

Sana sesleniyorum ey şehid, ey göğsünde bin sancak açılan yiğit. Aradım kabrini yaşlı gözlerimle her an, seni gördüm, seni gördüm. Öylesine büyüksün ki serâpâ vatan diyerek Anadolu’nun yiğitlerini Çanakkale, Dumlupınar, Sakarya, Kore, Bosna-Hersek, Doğu ve Güneydoğu’nun şehitlerini, Kıbrıs’ın mücahitlerini bir bayrak gibi selâmlıyoruz. Ruhlarını şâd eyle yâ Rabbî! Önce vatan diyerek toprağını kanı ile sulayan bu yüce millette tarihini unutturma. Mânevî kaynağını kurutma yâ Rabbî! Yüzyıllardır bu imânlı, bu Kur’ân’la, bu ezanla yaşayan necib milletimize bir daha karanlık günler gösterme, karanlık günler yaşatma yâ Rabbî!

Ey şu anda mi’râcını kutladığımız yüce peygamber, elimizden tut, ruhaniyetinle yurdumuza dünyaya ve insanlığa yeniden gel. Seni bekliyoruz Rahmet yüklü bulutların okşayıcı esintisiyle gel. Gönlünü Allah’a, elini ümmetine ver. Ay doğar gibi gel. Gün doğar gibi gel. Cibril’in kanadında mi’râcdan döner gibi gel. Yâ Resûl-Allah bekliyoruz ne zamandır...

Ey Allahın resûlü mi’râcın kutlu olsun. Başka peygamberler bu menzile eremedi. Rabbin aşk misafiri sensin yâ Resûl-Allah. Bu mübarek gün ve gecelerde sen de bizim şehitler yurdu, güzel vatanımıza, evimize misafir ol. Gönlümüz ve kapımız sana açıktır yâ Resûl-Allah. Canımızın canânı, gönlümüzün sultânı, iki cihan güneşi Hazreti Muhammed Mustafa (SAV) efendimizin mübarek ruhu için, kadehiyle, selâmıyla İslâm’a hizmet eden evliyalar, âlimler ruhu için yetmişbeş yıl önce cumhuriyetimizi milletimize armağan eden Mustafa Kemâl Atatürk ve silâh arkadaşları, gâziler ruhu için; isimleri unutulmuş, nesiller kesilmiş, mezarları kaybolmuş nice adsız kahraman ve nice kefensiz yatan şehitler ruhu için; televizyonları ve radyoları başında şu anda duamıza “Amin, Amin” diyen mü’min ve mü’minâtın ölmüşlerinin ruhu için, şu an içinde bulunduğumuz bu muhteşem eserin bânisinin de geçmişlerinin ruhu için, bu mürbarek mi’râc kandilinin bütün İslâm âlemine hayırlar getirmesi, hayırlara vesile olması ve barış getirmesi için lillâhi’l- teâle’l -Fâtiha (Uran 1998).

II. 3 Aralık 1998 Berat Kandili nedeniyle İNTER-STAR Kanalında Yayınlanan Mevlid-i Şerif Sonrası Yapılan Dua. Bu duaya önceden hazırlanmış görüntüye eklenen seslendirme ile “klip” özelliği kazandırılmıştır.

Ezelden ebede her türlü övgü sana mahsus. Göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsi seni söyler. Sana kulluk eder, seni anlatır. Güneş senin emrinle doğar. Senin rahmetinle ısıtır, aydınlatır dünyayı. Yeryüzü senin izninle bizi sırtında taşır. Sen boyun eğdirmeseydin eğer, biz onları kendi gücümüzle dizginleyemezdik.

Dünyaya gözünü açan hiçbir varlık yoktur ki kendisini senin rahmetinle kuşatılmış bulmasın. Göklerde ve yerlerde hiçbir varlık yoktur ki senin rahmetinden ve kudretinden bir haberci olmasın. İşte o rahmetin müjdesiyle ellerimizi açmış sana yalvarıyoruz. Senden başka günâhları bağışlayacak yok. Bizim günâhlarımızı affet. Anne ve babalarımızı, bütün inananları ve bütün geçmişlerimizi bağışla. Senden başka bize bir nefes bağışlayacak yoktur. Bize dünya ve âhirette, sağlık ve afiyetle güzel bir hayat nâsib et. Senden başka doğru yola iletici yok. Bizi her işimizde yolun doğrusuna ilet. Senden başka sevdirecek yok. Bizim kalbimizi birbirimize bağla. Bizi ayırmak, bölmek, parçalamak isteyenlere fırsat verme. Sana inanan ve senin peygamberlerine bağlananları

kimsenin birbirine düşürmesine izin verme. Bize dünyada güzellik, âhirette güzellik ver. Bizi dünyanın ve âhiretin bütün kötülüklerinden koru. Huzuruna al. Kitabınla şereflendir, hoşnudluğunla ödüllendir ey Rabbim. Ey göklerin ve yerin Rabbi, ey âlemlerin Rabbi. Amin (İTER-STAR 3 Aralık 1998).

III. 3 Aralık 1998 Berat Kandili Nedeniyle MESAJ TV’de Yayınlanan Mevlid-i Şerif Programının Bitiş Duası

Euzu billahimine’eş-şeytani’r-racim bi’s-millahi’r-rahmani’r-rahim. Allahümme rabbenâ yâ rabbenâ yâ rabbe’l- âlemîn yâ ilâhe’l-âlemîn. Sana hamd ü senâ eder yüce peygamberimize ve onun âl-i ashâbına sâlât ü selâm ederiz.

Ey merhamet sahifelerine rahmet ibaresini yazan mevlid hâdisesine beşaret tâbirini vuran mürüvvet hakemesine Muhammed râmını koyan, risâlet fermânına da Resûlu’l-lah mührünü basan ulu Allah! Şu anda dergâh-ı izzetine, bâb-ı âgâh-ı ehâdiyetine uzanan mahzun ve mü’min eller aşkıyla yanıp tutuşan gönüller “Allah Allah” diyerek mübâret nâmını tesbih etmek sûretiyle, deryâ-yı rahmetini coşturan diller hürmetine yâ Rabbi! Gönümüzü aydınlatacak feyzine, yüzümüzü güldürecek nûruna, ruhumuzu da coşturacak aşkına muhtâcız bütün ümmet-i Muhammed’e lutfeyle Allahım. yâ Rabbi!

Serhadlerde sebil olan canlar hürmetine, şu anda okumuş olduğumuz Kur’an-ı Kerîm’den, Mevlid-i Şerif’den hâsıl olan sevâbı evvelden ve bizzat hâce-i kâinat, hülâsâ-ı mevcûdât, başlarımızın tâcı, gönüllerimizin sultanı, madde ve mânâ âleminin esrârı, ezeliyyet ve ebediyyet âleminin de âgâhı bulunan, bundan bindörtüz sene evvel bütün insanlığı dalâletten, hidâyete ulaştırmak gayesiyle binlerce nebi arasından zuhûr edip habibu’l-lah sırrına mazhâr olan, selâmet yoluna dökülmüş merhamet tâliplerinin “Allah Allah” diyerek secdeden secdeye varan, başları destâr olan, mir’âc gibi diyârın, cemâl gibi didârın, Allah gibi hünkârın, evliya gibi kullarının da esrârına vâkıf olan sevgili peygamberimiz, iki cihan güneşi (SAV) efendimiz hazretlerinin mübarek rûh-ı pâki’s-semiyyelerine hediye eyledik. Sen vâsıl eyle yâ Rabbim. yâ Rabbiye’l-âlemin beratı sağ elinde olanlardan eyle yâ Rabbi! Yâ Rabbiye’l-âlemin. Bizler de hissettik ve sevdiklerimizden ayrılıp o uzun, dönüşü olmayan âhîret yolculuğuna çıktığımız zaman bizlere de sâlih bir âmel, kâmil bir iman, aziz bir ruh ile buyurun: eşhedü enlâ ilâhe İlla’l-lah ve eşhedü enne muhammedin abduhü ve resuluhü diyerek huzuru izzetine gelmeyi nasib eyle yâ Rabbi!

Cennet misali vatanımıza göz diken düşmanları kahr u perişân eyle. Kurmuş oldukları hile-i desiseleri kendi başlarına makus eyle. Kahraman ordularımızı, güvenlik kuvvetlerimizi, karada, denizde, havada ve sair mensubâtlarda muzaffer eyle yâ Rabbi! yâ Rabbiye’l-âlemin, acizâne yapmış olduğumuz dualarımızı bereketinden, ümitlerimizi rahmetinden, kalplerimizi mürüvvetinden, sana açılan bu günahkâr ellerimizi de divanından boş çevirme yâ Rabbi! Amîn amîn bi hörmeti Tâhâ ve Yâsîne ve’s-selâmü’l-ale’l-mürselîn ve’l-hamdü’l-lillahi’r-rabbi’l-âlemîn el-Fatihâ (MESAJ TV 3 Aralık 1998).

IV. 3 Aralık 1998 Berat Kandili Nedeniyle KANAL 6’da Yayınlanan Mevlid-i Şerif Programının Bitiş Duası

Euzu billahimine’eş-şeytani’r-racim bi’s-millahi’r-rahmani’r-rahim elhamdülillahi rabbil âlemin ve’l âkibetü’l-li’l-müttakîn ve’s-selatü ve’s-selamu âla rasulînâ muhammedin ve âlâ âlihî ve sahbihî ecmaîn. yâ Rabbiye’l-âlemin, Gönümüzde parlayan nur-u rahmetin hürmetine, zekamızı süsleyen irfân-ı Muhammed hürmetine, arş-ı âlâdan yükselen ezan-ı Muhammed hürmetine, yâ Rabbî cümlemizi şefa’at-i Resulu’l-lahtan ve şehâdet-i evliyau’l-lahtan, veliler mürüvvetinden, kendi inâyet ve rahmetinden de mahrûm etme yâ Rabbî. İlm ile İrfân ile Hazreti Kur’ân ile de taltif eyle yâ Rabbî! Yâ İlâhe’l-âlemin gururu ile müşerref olduğumuz milyonlarca tevhîd ehli müslümanın mânâsıyla bayramı ve bayramımız olan bu mübarek, bu mukaddes Berat gecesinde şevki ilahiden sahra-yı Adem ve aleme cennet müjdelerinin birer sure-i Rabbânî halinde gönderildiği baki rahmetlerin, sonsuz merhametlerin tecelli ettiği her kalbe merteye, her sineye derece verilip gönüllerin gururla, yüzlerin sürûrla, ruhların nûrla dolmasına sebep olduğu, vücutların tenzim ve tahsin olunduğu, ömürlerin tayin ve takdir edildiği her şahsa ait olan Berat’ın evine verildiği bu müsarek ve müstesna ve müjdeler

müjdesini getiren Leyle-i Berat'ın fevz-i bereketinden bizleri mahrum etme yâ Rabbî! yâ Rabbî, yine bu mübarek Berat hürmetine, nezd-i ilâhinde kalbi hâlis, yüreği saf, ruhu temiz, yüzü ak olan kullarına bizi de dahil eyle yâ Rabbî! Yâ İlâhe'l-âlemîn, beşeriz, günahkârız, fakat nedamet ve tövbe yolundayız. Cemâline müştakız, kemâline aşığız. Celâline sadıkız. Senin huzuruna gelmişiz. Secdegahına yüz sürmüşüz Ağlayan gözler, kuruyan dudaklar ve yanan kalplerimizle derya-yı rahmetini coşturmak üzere şu anda sana niyaz ediyoruz. Yâ Rabbiye'l-âlemîn, bilhassa ve bilhassa bizleri ilâhî affına, ulvî lütfuna da mazhar eyle yâ Rabbî! Bütün imkanların tükenip söndüğü yerde bize ümit ve teselli veren şahadet ve selamet yollarını gösteren ulu Allah! Hazrete hanedân-ı ehl-i beytin nur u nübüvvet-i Muhammed hatırı için okunan Kur'an-ı Kerim'i Mevlid-i Şerifi arasında getirilen salat u selâmları yine bütün ibadetlerimizle birlikte arş-ı âlâdan yükselen şu andaki Âmin nidalarımızı da kusurlarıyla kabul eyle yâ Rabbî! Hasıl olan sevapları evvel ebed bütün peygamberlerden ekber, her varlıktan mükellef olup, her mükellef olmakla beraber yâ Rabbiye'l-âlemîn şahadet mülküne tâc, istikamet yollarına muhtac, bütün müslümanların ihtiyâc ile muhtac oldukları sahib-i mirac olan Hazreti Muhammed Mustafa (SAV) efendimiz hazretlerinin mübarek Ravza-i Musahharalarına hediye eyledik, şayan-ı ikrar eyle yâ Rabbî! Bütün peygamberlerin hanedân-ı ehl-i beytin vatan için ölmeyi canına minnet izzet sayan kanıyla bayrağına ve canıyla sancağına ahenk veren aziz ve mübarek şehitlerimizin kibar evliyaların dahi ruhlarını bu ziyafet-i Kur'âniyyeden haberdâr eyle yâ Rabbim! İsimleri tarihe mal olmuş, adedi mümkün olmayan bin ulu atalarımızla birlikte Cumhuriyetimizin kurucusu, İstiklal Savaşımızın muzaffer kumandanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ve silah arkadaşlarının ruhlarına ihsan eyle yâ Rabbî! Yine bu mevlid-i şerifi ekranlarının başında bizlere getirmiş olan cemaat-i kiramın, alem-i dünyadan ahirete intikal edenleriyle gerek bu cami-i şerifte ve gerekse televizyon başlarında olan ve olmayan bütün müslüman kardeşlerimin ahirete intikal edenleriyle, isimleri unutulmuş, nesilleri kesilmiş, şu mübarek Berat Kandilinde, bu mübarek Berat gecesinde hiç bir müslüman kalmadı mı, küre üzerinde bize bir Fatihâ gönderecek diyerek ağlaşan meftaların da ruhlarına hasıl eyle yâ Rabbî! Her kabre girenlerinin bu ziyafet-i Kur'an hürmetiyle nur olsun, vatanları cennet olsun. Âmin diyen hazirûndan iki cihanın serveri peygamberimiz efendimiz ayrıca hoşnud olsun yâ Rabbiye'l-âlemîn! Yâ Rabbî, yâ Rabbî, yâ Rabbî, yâ Rabbî yiğitlere yatak, gazilere bucak, velilerin ocağı olan bu güzel vatanımıza selâmet ver! Yâ Rabbî milletimize saadet bahşeyle vatanımızın hayrına kim çalışırsa çalışsın, hayırlı olanı işinde muvaffak eyle yâ Rabbî! Necip Türk milletinin çelikleşmiş bir abidesi olan şerefli ordularımızı ve emniyet güçlerimizi hangi tarafa mütevekkil olacaklarsa olsunlar onlara daima mansur u muzaffer eyle yâ Rabbî! Hangi devlet ve millet olursa olsun zulm altında inleyen soydaş ve dindaşlarımıza da acilen imdat eyle yâ Rabbî! Onları yansız ve yardımsız bırakma yâ Rabbî! Yâ İlâhe'l-âlemîn görünür görünmez kazalardan ve belalardan da muhafaza eyle. Milletimizi, memleketimizi bol bereketle hayırlı rızıklarla berzük eyle. Bilhassa ve bilhassa hastalara şifa ver yâ Rabbî! Dertilere de ihsan eyle. Dualarımızı mürüvvetinden sana açılan bu günahkar ellerimizi yüce divanından boş çevirme yâ Rabbî!

Yâ İlâhe'l-âlemîn, bizleri bu televizyon başlarına getiren ahirete göç edenleriyle birlikte şu muhterem cemaat-ı kiramın, cemaat-ı müsliminin ve gerekse televizyon başlarında olan olmayan bütün müslüman kardeşlerimizin tekrar ruhlarını şâd eyle yâ Rabbî! Bu mübarek Berat Kandilini milletimiz ve memleketimiz için şahadet, bi'l-umum insaniyet ve beşeriyet için sulh u selâmet getirmesini de niyâz ediyoruz, lutfunla kabul eyle yâ Rabbî!

Salli ve sellim âlâ es'ali nuru'l-cemil evliya-ı mürselîn ve'l-hamdü'lillahi'r-rabbi'l-âlemîn el-Fatih^vema's-salavât. (KANAL 6 3 Aralık 1998).

V. 3 Aralık 1998 Tarihinde Berat Kandili Nedeniyle Hacı Bayram-ı Veli Camii'nde okunan ve TRT 1 ile TRT INT Kanallarında Naklen Yayınlanan Mevlid-i Şerif Programı Sonunda Ankara Altındağ Müftüsü Niyazi Ersoy Tarafından Yapılan Dua

Euzu billahimine'eş-şeytani'r-racim bi's-millahi'r-rahmani'r-rahim elhamdülillahi rabbil âlemin ve'l âkibetti'l-li'l-müttakîn ve lâ udvâne illâ âlâ'Vesilettü'n Necat- zâlimîn ve's-selatü ve's-selamu âla rasulînâ muhammedin ve âlâ âlihî ve sahbihî ecmaîn

Yâ rabbel âlemin. Okunan Kur'an-ı Kerim'i ve Mevlid-i Şerif'i kabul eyle. Hâsıl olan ecir ve sevâbı rasullullah (SAV) efendimizin mubaret ruhlarına hediye eyledik vâsıl eyle. Bu mübarek

berat kandilinde ruh-u rasullalahı bizlerden hoşnud eyle. Ve sâir enbiya-ı .....ve rusulu kirâm aleyhisselâti ve's-selâm hazerâtının ervâhına da hediye eyledik vâsıl eyle. Yâ rabbel âlemin el açıp kapına geldik. Günahkâr vücudumuzla yüceliğine sığındık. Bu mübarek berat kandilinde huzuruna vardık bizleri affeyle yâ Rab. Okunan Kur'an-ı, yapılan niyâzı kabul eyle. Selât ve selâmımızı habibire ulaştır yâ rabbi. Ya Rabbi sen affedicisin affetmeyi seversin bizleri de affeyle. Sana yalvaran dilleri, nedâmet duyarak ağlayan gözleri gönülden açılan elleri boş çevirme yâ Rabbi! Sevgili hâbibin hazreti Muhammed (SAV) hakkı için bizleri birlik ve beraberliğimizden ayırma yâ Rab! Yâ Rab-el âlemin şu mübarek topraklarımız üstünde yaşayan yiğitleriyle, altında yatan şehit ve gâzileriyle hak ve hakikat dostu Yunuslarıyla, Mevlânalarıyla, Hacı Bektaş-ı Veli ve Hacı Bayram-ı Veli Hazretleriyle bu cennet vatanımızı her türlü kötülüklerden muhafaza eyle. Ulu camileriyle, kıymetli Selimiyeleriyle, heybetli Süleymaniyeleriyle haşmetli olan bu vatan topraklarını düşman çizmesine çiğnetme yâ Rabbi! Yâ Rabbel âlemin en şerefli bir milletin fertleri olan bizleri tevdi edilmiş ve edilecek bütün vazifelerimizde müslümanlığımıza yakışır bir şekilde çalışmak ve muvaffak olmak nasib eyle. Bizleri hiç ölmeyecekmiş gibi dünyasına, yarın ölecekmiş gibi ahiretine çalışan münevver, uyanık, hakiki mü'minlerden eyle. Yâ ilâhel âlemin bu mübarek Berat kandilinde rızây-ı şerif'in için okunan Hz. Kur'an-ı Azimüşşânı tilavet olunan mevlid-i şerifi ilâhileri, kasideleri, salât-ı selâmları, dua ve niyazlarıyla beraber dergâh-ı ulûhiyyetine gönderiyoruz kabul eyle yâ Rabbi! Hasıl olan ecir ve sevabı, bu topraklarda yatan erenlerin, evliyaların ruhlarına ithâf ediyoruz şâyân-ı ikrâm eyle. Yâ Rabbel âlemin, Anadolu'yu Türk'e ebedî yurt yapan aslanların, İstanbul'u fethederek bir çağ açıp bir çağ kapatan kumandanların, "Çanakkale geçilmez" ibaresini yazdıran kahramanların, Sakarya'da, Dumlupınar'da, Erzurum ve Kahramanmaraş'ta şahlananların bu toprağın bağrında kefensiz yatanların mübarek ruhlarına da hediye eyledik ikrâm eyle yâ Rabbi! Hûsûsiyle bu millet ve memlekete hizmet edenlerin, bayrak için sancak için can verip kan döken aziz şehitlerimiz ve gâzilerimizin de ruhlarına hediye eyledik vâsıl eyle. Şu mübarek Berat gecesinde okunan Kur'an-ı Kerim ve Mevlid-i Şerifi dinleyen muhterem cemaatımızın, TV başında bizi izleyen din kardeşlerimizin de bilcümle ana, baba, evlât ve akraba-ı taallukâtından ahirete göç edenlerin de ruhlarına hediye eyledik vâsıl eyle. Ümmet-i Muhammedin dertli olanlarına devalar, borçlu olanlarına edâlar, hasta olanlarına da acilen şifâlar nâsib eyle. Yâ rabbel âlemin yurt dışında çalışan, gurbet ellerde emekleriyle uğraşan millet ve memleketimize güç katan kardeşlerimize başarılar ihsan eyle. Kıbrıslı kardeşlerimizi, Balkanlarda ve Orta Asya'da yaşayan soydaşlarımızı umduklarına nâil eyle. Yâ ilâhel âlemin şanlı tarihimiz boyunca hâkikat uğruna milyonlarca evlâdını şehitlik ve gâzilik mertebesine yükseltmiş, hak ve hakikat aşığı kahramanlar kahramanı bu asil milletin ilim ve fen sahasında da diğer milletlerin fevkiye çıktığı günleri bizlere göstermeden ruhumuzu kabzeyleme yâ rabbi. Yürümekte olduğumuz hayırlı yolda bizleri muvaffak eyle. Türk milletine ihlâs ve sadakatla hizmet edenleri iki cihanda aziz eyle yâ Rab! Yâ Rabbel âlemin okunan Kur'an-ı Kerim ve Mevlid-i Şeriften hâsıl olan ecir ve sevabı tarihimizi şan ve şerefle dolduran himmetli kumandanların millî mücadelenin muzaffer kahramanı Gazi Mustafa Kemâl Atatürk ve silâh arkadaşlarının ruhlarına da hediye eyledik vâsıl eyle. Alimlerimizin, ariflerimizin hayır ve hasenat sahiplerinin, isimleri unutulmuş bilcümle mü'min ve mü'minâtın ruhlarına da ithâf ediyoruz şâyân-ı ikrâm eyle. Yâ rabbel âlemin ülkemizi savaş korkusundan, yangın ve afetlerden, kıtlık ve felâketlerden emîn eyle. Topraklarımıza bereket, yurdumuza barış, milletimize huzur ihsân eyle. Devletimizi pâyidâr ve müreffeh eyle. Askerlerimizi ve güvenlik güçlerimizi her zaman başarılı ve metânetli eyle yâ Rabbi. Milletimizin huzuru, vatanımızın bölünmez bütünlüğü için görevi başında şehid düşen güvenlik kuvvetlerimize Allah'tan rahmet, geride kalanlara sabır ve metanet ihsân eyle. Mukaddesâtımızın en son kal'ası, en itimada değer burcu olan vatan ve milletimiz her türlü fenalıklardan ve felâketlerden muhafaza eyle. Hazreti Muhammed Mustafa (SAV)'in hürmetine, azâmât-i kibriyân.....celâlin ve Kur'an-ı Kerim'in hürmetine bu mübarek berat gecesinde bizleri boş çevirme yâ Rab! Dergâh-ı ulûhiyyetine arz etmiş olduğumuz bu münacaatımızı kabul eyle. Cümlemizi mağfırın cümlesine ilhâk eyle. Yapmış olduğumuz bu duayı Kâbe-i Muazzama'da ve Ravza-ı Matahhara'da yapılan dualara ilhâk eyle yâ Rab! Sübhane rabbike rabbi'l izzet-i amma yasifün ve selâmün âle'l mürselin ve'l hamdülillahi rabbil âlemin el Fâtiha (Ersoy 1998).

VI. Euзу billahimine'eş-şeytani'r-racim bi's-millahi'r-rahmani'r-rahim elhamdülillahi rabbil âlemin ve'l âkibetü'l-lî'l-müttakîn ve's-selatü ve's-selamu âla rasulînâ muhammedin ve âlâ âlihî ve sahbihî ecmaîn

Ey kâinatın sahibi olan ulu Allahım. Şu anda günahkâr ellerimizi sana açtık boyunlarımızı sana bükttük günâhlarımızı itirâf edip senin rahmeti bol katına geldik. Sen bizleri mahzun olarak boş çevirme yâ Rabbi. Yâ rabbel âlemin sana hamd ederiz daima “elhamdülillah” diyerek sana şükr ederiz. Nimetlerin bize ihsanıdır “mü’min kullarım” diye bize ancak sen acır, sen merhamet edersin. Bizleri hamd ve şükretmekten doğru yollarından ayırma yâ Rabbi! Yâ erhâmerrahimin Gaffâr ism-i şerifin hürmetine günâhlarımızı afv-ı mağfiret eyle yâ Rabbi. Settâr ism-i şerifin hürmetine kusur ve ayıplarımızı sadreyle yâ Rabbi. Rahman ism-i şerifin hürmetine bütün hatalarımızı bağışla yâ Rabbi. Rahim ism-i şerifin hürmetine bütün nimetlerine bizleri nâil eyle yâ Rabbi. Lâtif ism-i şerifin hürmetine her türlü yaptığımız hayır hasenâtı, ibadetlerimizi okumuş olduğumuz Kur’an-ı Kerim’i, Mevlid-i Şerif’i izzet-i dergâhında makbul eyle yâ Rabbi! Allahım sen bizleri doğru yola erdikten sonra bize katından rahmet bağışla çünkü sen sonsuz bağışta bulunansın. Allahım, unutacak veya yanılacak olursak bizleri sorumlu tutma, gücümüzün yetmeyeceğini bize taşıma, bizi affet, bizi bağışla, bize acı. Sen mevlâmızsın, kâfirlere karşı sen yardım et yâ Rabbi!. Allahım bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, canımızı iyi kimselerden ırak bırakma. Allahım peygamberlerimize vaad ettiklerini bizlere de ver. Kıyamet günü bizi rezil rûsvay etme, şüphesiz sen sözlünden caymayansın. Allahım sen bizlere sabır ver, yaşama gücü, yaşama sevinci ver, dünya ve ahiret mutluluğu ver. Allahım bizleri ve çocuklarımızı namaz kılanlardan eyle, dualarımızı kabul buyur.

Hesap görmeye başladığımız günde bizleri, anamızı, babamızı ve bütün inananları bağışla yâ Rabbi. Bize dünyada da, ahirette de iyilik ver. Ateşin âzâbından koru. Bazı yüzlerin ağarıp, bazı yüzlerin kararacağı günde bizleri yükü ak, gönlü pâk, rasulullah efendimizin bayrağı altında toplanan mesut ve bahtiyar kullarından eyle yâ rabbi. Onunla cennetine girmeyi, cemâlini görmeyi, muradına ermeyi nâsib eyle, korktuğumuzdan emin, umduğumuza nâil eyle yâ Rabbi!. Dünyanın sıkıntılarıyla, günahlarıyla bunalan ruhlarımızı, kararan kalplerimizi Kur’an ile huzura duruluğa ulaştır. Bizi senin ve sevgili habibinin aşkına yaklaştır. Aşkın bize ebedî hayattır, onunla kalbelerimizi doldur ve inlet. Dilimize aşkıyla “Allah Allah” söylet. Dünyada yetecek kadar rızık, çokca ilim, ölmezden evvel tövbe, öldükten sonra imân, Kur’an nâsib et cümle Muhammed ümmetine. Allahım sana şükredebilmek için adını zikredebilmek için, sana lâyıkiyle en güzel bir şekilde ibadet edebilmek için cümlemize yardım et yâ Rabbi! Hasta kullarına şifalar, dertli kullarına devalar, borçlu kullarına edâlar ihsan eyle. Hayırlı evlât, hayırlı devlet, hayırlı nimetler ver yâ Rabbi! Görünür, görünmez kazalardan, güç yetmez, takat yetişmez, akla hayâle gelmez müsibetlerden bizleri esirge ve muhafaza eyle yâ Rabbi. Dualarımızı huzûr-u Beyt’ullah’da yapılan dualara ilhâk eyle yâ Rab Arafatta, vakfede yapılan dualara ilhâk eyle yâ Rab. Medine-i Münevvere’de, Şebeke-i Rasulul’lah’da yapılan dualara ilhâk eyle yâ Rab. Taklitlerimizi takdir eyle ya Rabbi! Kusurlarımızı, noksanlarımızı tam olarak yapmış gibi kabul et yâ Rabbi! Hükûmet ve devlet adamlarının millet ve memleket hakkında hayırlı işler görmelerini nâsib eyle Allahım. Bizleri, ordumuzu, milletimizi hayırlı ellere teslim eyle yâ Rabbi! Yurdumuzu karada, havada, denizde muzaffer eyle Allahım. Hüccâc-ı Müslimîn’e gidenlere hayırlı yollar ihsân eyle yâ Rab. Gidenlere tekrar tekrar, gitmeyenlere en hayırlı bir zamanda helâl malla cümlemize gidip gelmeyi nâsib eyle yâ Rabbi! Korktuğumuzdan emîn, umduğumuza nâil eyle, Rasulu’llah efendimizin şefaâtına nâil eyle bizleri.

Bu Mevlid-i Şerif’i okutan kardeşimizin bütün ölmüşlerinin ruhlarına hediye eyledik vâsıl eyle yâ Rabbi!. Neye niyet etmişse o niyeti kabul et Allahım. “Amin” diyen kareşlerimizin de cümlesinin ruhlarına hediye eyledik vâsıl eyle yâ Rabbim!

Dualarımızun kabulü, günahlarımızın affı için, millet ve memleketin sağlık ve selâmeti için, hayırların fethi, şerhlerin def’i için, rızâ-ı Allah için el Fâtihâ (Topal 1999).

VII. (Baş tarafta arapça Yâsin duası var.)Yüceler yücesi olan Allahım, rahman ve rahim ismin hürmetine duama başlıyorum ya rabbi. Açılan elleri boş çevirme. Bizleri kendine sâlih kul eyle, habibine lâyük ümmet eyle, dünyevî ve uhrevî muradımızı alanlardan eyle. Kur’an-ı azim şân’a lâyıkiyle hizmet edenlerden, doğruluğa ulaşanlardan, öğrenenlerden, öğretenlerden eyle. Son kelâmımızı Kur’an okuyarak vermeyi bizlere ve cümle mü’minlere nâsib eyle. Allahım okuduğumuz yâsinleri ayrı ayrı ayet-i celileleri, aşr-ı şerifleri, dualarımızı, mevlûd-u kır’atıyeleri arada okuduğumuz ilâhileri, kasideleri, salavatlari, tekbirleri, duaları, hayr-ı hasenâtı lutfen ve merhameten kabul eyle.

Sevabını sevgili habibin Hz. Muhammed Mustafa (SAS) efendimizin mubarek ruh-u şerifelerine tarafımızdan hediye eyledik şu anda ruhuna ulaştır ve cümlemizden hoşnud ve razı eyle. Dünya âleminde ziyaretini son nefeste güzel cemâlini hepimize şefaatinı nâsib eyle. Hz. Adem Sâfiyullah ile son peygamberimiz Muhammed Mustafa'nın arasında gelmiş geçmiş yüzyirmidörtbin peygamber efendilerimizi haberdâr eyle. Cümle evliyalarımıza, enbiyalarımıza, dört halifemize mücteid imamlarımıza, peygamber efendimizin temiz zevcelerine oniki imam hazretlerine, oniki pirân hazretlerimize, Kur'an-ı elden ele, dilden dile getiren Kur'an üstâdlarımıza ve bizlere Kur'an öğreten hocalarımızı haberdâr eyle. Evliya enbiyalarımıza, râsul-u ekrem efendilerimize aramızdan ayrılmış ahiret âlemine göçmüş kadın-erkek müslüman kardeşlerimize hediye eyledik vâsıl eyle. Vatanımıza yurdumuza hizmet vermiş bütün devlet büyüklerimizi haberdâr eyle. Şu vatanı kuran, cumhuriyetimizi kuran Mustafa Kemâl Atatürk'ün ruhuna hediye eyledik vâsıl eyle, şu anda ruhunu haberdâr eyle. Silâh arkadaşlarına, Çanakkale Şehitlerimize, şehid ü şühedalarımıza, ayrı ayrı hediye eyledik vâsıl eyle. Ayrıca ev sahibi kardeşimin de yediden yetmişe Kur'an bekleyen hayr-u hasenat bekleyen geçmişlerine akraba-i taallukatlarının da ruhlarına hediye eyledik. Şu anda haberdâr eyle. El açıp "amin" diyen cemaatımızın da yediden yetmişe geçmişlerinin ruhuna hediye eyledik, geçmişlerimize de hediye eyledik vâsıl eyle, ruhlarını şâd eyle, mekânlarını cennet eyle. Hastalara şifa, dertlilere deva, borçlulara edâ nasib eyle. Cennet ülkemizi ilelebed pâydâr eyle. Ordularımızı muzaffer eyle. Ezanlarımızı dindirtme, bayrağımızı indirtme, kalplerimizi karartma, rızıklarımızı daraltma, çocuğumuzu çoluğumuzu doğruluga ulaştır. Habibine yaklaştır. Kur'an nurundan ayırma, yavrularımıza akıl ver fikir ver, okuyanlara başarılar, emellerine kavuşmak nâsib eyle. İş isteyenlere hayırlı işler, eş isteyenlere hayırlı eşler, evlât isteyenlere hayırlı evlatlar hâne mekân isteyenlere hayırlı hâne mekânlar ver. Yurdumuzu devletimizi evlâtlarımıza, hanelerimizi huzura ulaştır. Habibine yaklaştır. Hayırların fethi, şerhlerin def'i için Allah rızası için el Fâtihaaa! (Soylu 1999).

VIII. Popüler Dinî Yayında Mevlid Bitiş Duası

Bütün hamd-ü senâ sana olsun yâ Rabbi. Habib-i ekremin Muhammed Mustafa hürmetine bu okunan Kur'an- Kerim ve Mevlid-i Şerifi kabul eyle yâ rabbi! Ecir ve mesubatını Peygamberimiz Resul-ü zişen efendimizin ruhu şeriflerine hediye eyledik vâsıl eyle yâ Rabbi! Selâtü selâmını Peygamberimiz efendimize ve ehl-i beytine isâl eyle yâ rabbi! Bu dünyadan göçen din kardeşlerimizin ruhlarını mesrur eyle yâ rabbi! Peygamberimizin şefaathlerinden bizi mahrum etme yâ rabbi! Bu mecliste bulunanları ve bilhassa bu Mevlid-i şerifi ihzar edenlerin dünya ve ahirette işlerini âsan eyle yâ rabbi! Bütün din kardeşlerimizin ruhlarını mevdi âsan eyle yâ rabbi! Kıyamet gününde cümlemizi rahmetinden mahrum etme yâ rabbi! Ömrümüzün hitâmında bize imân nasip eyle, günahımızı avf-ı mağfîret eyle yâ rabbi! Eh-i islâmı ve hükümetimizi muzaffer ve mesrur eyle yâ rabbi! Sübhane rabbike rabbil'izzeti amma yasifun ve selâmün alelmürselin velhamdürillâhi rabbil âlimen. Elfatiha maassalâvat (Balçık 1957: 112).

IX Hacı Mevlidi Duası

İlâhî yâ Rabbi şu anda buraya hacca giden kardeşlerimizi uğurlamak için toplandık. Onlara hayır duada bulunmak için el açtık yâ Rabbi! Bu kardeşlerimize sağlık sıhhat ve afiyet nâsib eyle. Kaza, belâ, ezâ, cefâ görmeden görevlerini yerine getirmelerini nâsib eyle yâ Rabbi! Gidenlere bir daha gitmek, gitmeyenlere de en kısa zamanda helâl mal ile o mübarek beldeye gidebilmek, haccını noksansız olarak edâ edip, allah'ın evinde, Resûlü'llâh'ın mânevî huzurunda göz yaşı döküp tövbe istiğfarda bulunmak nâsib eyle yâ Rabbi! Hacca gidenlerimize oradan dönerken annesinden yeni doğmuş bir çocuk misâli günâhlarından arınmış, temizlenmiş olarak tertemiz bir halde dönmek nâsib eyle yâ Rabbi! İlâhî yâ Rabbi gösteriştin uzak cân-ı gönülden yaptığımız şu duayı dergâh-ı izzetinde kabul eyle. Müslüman olarak geldiğimiz şu fânî âlemde imanımızı muhafaza ederek ayrılmak nâsib eyle yâ Rabbi! Son nefesimizde kelime-i şehadet nasib eyle yâ Rabbi! (Demirci: 1998: 117).

X. Hac Ziyareti Öncesi Yapılan Mevlid Toplantısında Okunan Bitiş Duası

(Baş tarafta arapça Yâsin duası var.) Yâ Rab! Senin beyt'ul-lâh'ına ziyarete hazırlanan bu Hacı ..... kardeşimize kolaylıklar ihsân eyle yâ Rabbî! Elemsiz kedsiz o yüce makamlara varıp o mukaddes toprakları ziyaret edip sıhhat ve selâmetle geri, âilesine çoluk ve çocuğuna dönmeyi nâsib eyle yâ Rabbî! (Soylu 1999).

XI. Sünnet Mevlidi Duası

(Baş tarafta arapça Yâsin duası var.) Sünnet-i Resûle uyup sevgili yavrularını sünnet ettiren bu kardeşimize her hayırlı işinde muvaffak eyle Yâ Rabbî! Sünnet olan yavrunun acılarını dindirip bu masûm yavruyu lûtfunla, merhametinle sevindir yâ Rabbî! Sünnet olan sevgili yavrumuza acı-ızdırab çekirtme Allahım! Sünnet olan yavrumuz (veya yavrularımızı) ömür boyu sünnet-i Resûlden ayırma, din-ü imân duygusuyla gayreti-i diniye ile yaşamak nâsib eyle yâ Allahım! (Soylu 27 Mart 1999).

Tecdid-i İman /Tövbe Duası

“Estağfirullâhel-azıyme ve etûbu ileyh, Estağfirullâhel-azıyme ve etûbu ileyh, Estağfirullâhel-azıymel kerîmellezî lâ ilâhe illâhû. El-Hayyel-Kayyûme ve etûbü ileyh. Tevbete abdin zâlimin linefsihî lâ yemlikû linefsihî mevten ve lâ hayâten velâ nüşûra. Ve nes'elühüttetvete velmağfirete vel hidâyete lenâ innehü hüvettevâbûr-Rahiym.”

Tevbe yâ Rabbi! Tevbe yâ Rabbi! Tevbe yâ Rabb! Eğer benim elimden, dilimden, gözümünden, kulağımdan ve diğer âzâlarımdan bilerek veya bilmeyerek kelime-i küfür, şirk, isyân, hata sâdır olduysa ben onların cümlesine tevbe ettim, pişman oldum, bir daha işlememesine azmü cezmi kastettim. Peygamberlerin evveli Hazreti Adem Aleyhisselâm, âhiri iki cihan serveri Hazreti Muhammed Aleyhisselâtu vesselâm ve her ikisinin arasından da, ne kadar peygamber gelip geçtiyse cümlesine inandım, imân ettim. Peygamberimiz, senin taraf-ı İlâhiyenden her ne getirip haber verdiyse hepsi hakdır ve gerçektir, dilim ile ikrar, kalbim ile tasdik ettim (Açıköl 6 Nisan 1999).

Sofra Duası

Euzu billahimine'eş-şeytani'r-racim bi's-millahi'r-rahmani'r-rahim elhamdülillahillezi et amenâ ve sekâna ve cealenâ min'el-müslîmîn. Nimeti-i celîl'ul-lâh, bereket-i Halîl'al-lâh, Şefaât yâ Resûl'al-lâh. Allahümme innâ nes'elûke temâmen-nimeh ve devâmel-âfiyeh ve husnel-hâtîmeh Lillâhi'l fâtîha.

Bizi yedirip içiren, bizi müslüman yapan Allâh Teâlâ'ya hamdolsun. Allah cele celâlühûnun nimetlerini, İbrâhim Halîl bereketini Resûlullâh'ın şefaâtını dileriz lûtfeyle Yâ Rabbi! Ey Allahım! Nimetlerinin tamamını senden isteriz, senden devamlı âfiyet, son nefesimizde hüsn-ü hâtîme isteriz. Bütün yapılan ve yapılacak hamd-ü senâ Allâhü Teâlâ'ya mahsustur. Onun için Cenâb-ı Hakkın rızası için lillâhil Fâtihâ! (Soylu 27 Mart 1999).

II. Manzum Sofra Duası/Münacaat

Tuttum yüzüm dergahına
Açtım elim eltafına
Garket beni imanına
Lutfet bize ya Rabbena
Dertlilerin dermanısın
Gariplerin yoldaşısın
Ah edene imdatçısın
Lutfet bize ya Rabbena
Gamlardan azad et bizi
Gafletten ikaz et bizi

Aşkınla Şadan et bizi
 Lutfet bize ya Rabbena
 Müşküller asan eden
 Acizlere imdad eden
 Kullarına ihsan eden
 Lutfet bize ya Rabbena
 Ayıpları örten sensin
 Günahları yok edensin
 Cümle kulun matlubusun
 Lutfet bize ya Rabbena
 Verdiğin nimetler taşsın dökülmesin, artsın eksilmesin
 Biz yedik eksilttik sen arttır Rabbim, Amin (Bayraktar 10 Mayıs 1999).

Yasin ve Tebarekeden Sonra Okunacak Türkçe Dua

Ey cûd-ı kerimine nihayet olmayan, kullarını lütuflarından mahrûm bırakmayan ulu Allah! Ya Rab! Divanına geldik yalvarıyor, dualarımızın makbul olmasını niyaz ediyoruz, Habibin aşkına kabul eyle yâ Rabbi! Bütün günahlarımızı bağışla, yaptıklarımızdan dolayı bizi cezalandırma yâ Rabbi! Okuduğumuz Yâsin ve Tebarekelerden, dudaklarımızdan çıkan âmin seslerinden hâsıl olan mânâyı Aziz Peygamberine arzediyoruz, kendisinden şefaât bekliyoruz kabul eyle yâ Rabbi! Sair peygamberlerin, sahabilerin, salihlerin de ruhlarını şâd eyle yâ Rabbi! Dualarımızın, hususiyetle ana babalarımızı, ahiret âlemine göçen yakınlarımıza duyur yâ Rabbi! Onları lütuf ve kereminle tilavet ettiğimiz Yâsin-i Şerif vesilesiyle rahmet ve merhametinle doyur yâ Rabbi! Azap içinde kıvrananları, müşkül durumda bulunanları Yâsin-i Şerif hürmetine sen kurtar yâ Rabbi! Yavrularımızı salih kimselerden, ana baba sözü dinleyenlerden eyle yâ Rabbi! Evlerimize huzur, gönüllerimize nur yağdır yâ Rabbi! Hastalarımıza şifa, dertli olanlara deva, borçlu olanlara eda nasip eyle yâ Rabbi! Yüreklерimizin karasına bakma, bizi narına atıp da yakma yâ Rabbi! Okuduğumuz Yâsinlerin kabulü, ana-babalarımızın ilâhi afla huzuru için Sübhane rabbike rabbi'l-'izzeti ammâ yasîfûn ve selâmü'n-ale'l-mürselîn ve'l-hamdüli'l-lahi rabbi'l-âlemîn el-fâti'hâ (Pamuk t.y .21-22).

SALAVAT-I ŞERİFE ÖRNEKLERİ

I. Allahümme sallî alâ seyyidînâ Muhammedin illezi cae bil-hakkıl mübin ve erseltehü rahmeten-lil âlemin.

II. Sâlâvât-ı Ümmiyye Allahümme sâlli âlâ seyyidînâ Muhammedin-in nebiy-yil-ümmiyyi ve alâ âlihî ve sahbihî ve sellim (Bu salavât üç kere tekrarlanır)

III.

Es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Resûl'allâh

Es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Habîb'allâh

Es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Seyyidel evvelîne ve'l-âhirîn

Es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Resûl'allâh

Es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Habîb'allâh

Es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Seyyidel evvelîne ve'l-âhirîn. Ve'l hamdû lillâhi Rabbil âlemin (Açıkel 1999).

IV.

Elfü elfi salâtın ve elfü elfi selâmın aleyke yâ Rasul'allah

Elfü elfi salâtın ve elfü elfi selâmın aleyke yâ Habîb'allâh

Elfü elfi salâtın ve elfü elfi selâmın aleyke yâ seyyidel evveline vel âhirîn ve'l hamdû lillhi rabbi'l âlemin (Açıkel 1999).

AŞR-I ŞERİFLER

I. Bakara Sûresi 285.-286. Âyetler "İlâhî emirler karşısında mutlak itaate yönelen mü'minlerin inançlarındaki sadakatlerini ifade eder." Her toplantıda okunması âdet olunmuştur.

II. Bakara Sûresi 153.-163. Âyetler "Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin. Onlar ölü değillerdir" Sabır telkini gereken ölüm ve bilhassa şehit mevlidlerinde okunur.

III. Bakara Sûresi 196.-200. Âyetler "Hac âyetleri" Hacı mevlidlerinde okunur.

IV. Haşr Sûresi 18.-25. Âyetler "Allah'ın gücüne sığınmayı" konu edinir.

V. Tâ-hâ Sûresi 1.-12. Âyetler "Allah'ın yaratıcılık vasfını" konu edinir.

VI. Nûr Sûresi 30.-31. Âyetler "Tesettür" âyetleridir.

VII. Nûr Sûresi 32.-34. Âyetler "Evlilikle ilgili" Dinî nikâhda okunur.

VIII. Tevbe Sûresi 126.-129. Âyetler "Allah'ın merhametini ve Hz. Muhammed'in şefaattını" konu edinir.

IX. Âl-i İmrân Sûresi 15.-20. Âyetler "İslâm dini akâidini" konu edinir.

X. Âl-i İmrân Sûresi 144.-148. Âyetler "Ölümün Allah'ın iznine bağlı olduğunu" konu edinir ve ölüm mevlidlerinde okunur.

XI. Âl-i İmrân Sûresi 185.-189. Âyetler "Ölümde bahsederek sabır telkin eder" Ölüm mevlidlerinde okunur.

XII. Âl-i İmrân Sûresi 190.-194. Âyetler "Dua" âyetleridir.

XIII. İbrahim Sûresi 40.-43. Âyetler "İbrahim Peygamber'in Duası"

XIV. Ahzâb Sûresi 39.-48. Âyetler "Allah'ı sık sık zikretme öğüde" Tevhid veya Velâdet bahrinden önce veya sonra okunması âdet olmuştur.

XV. İsrâ Sûresi "Hz. Muhammed'in mi'râcını" konu edinir. Mi'râc bahrinden sonra veya mi'râc geceleri okunur.

XVI. Kadir Sûresi "Kadir gecesini meleklerin rahmet üzere yeryüzüne inşilerini" konu edinir. Kadir geceleri okunur.

- XVII.** İnfîtâr Sûresi “Ahiret âlemini konu edinir” Ölüm mevlidlerinde okunur.
- XVIII.** Kıyamet Sûresi “Kıyamet gününü” konu edinir. Ölüm mevlidlerinde okunur.
- XIX.** Necm Sûresi “Kıyamet gününü” konu edinir. Ölüm mevlidlerinde okunur.
- XX.** Enbiyâ Sûresi 30.-35. Âyetler “ölüme karşı sabrı telkin eder” Ölüm mevlidlerinde okunması âdet olmuştur.
- XXI.** Enbiyâ Sûresi 101.-112. Âyetler “Allah’ın tek ilâh olduğunu” konu edinir.
- XXII.** Fetih Sûresi 27.-29. Âyetler “Allah’a imân edenlerin ödüllendirilmesini” konu edinir.
- XXIII.** Rahman Sûresi 1.-25. Âyetler veya tamamı “Allah’ın kullarına verdiği nimetleri” konu edinir.
- XXIV.** Vakıa Sûresi 75.-96. Âyetler veya tamamı “Kıyamet gününü” konu edinir.
- XXV.** Nisâ Sûresi Başî “Evlilik”le ilgilidir. Nikâhta veya gelin mevlidlerinde okunması âdet olmuştur.
- XXVI.** Rûm Sûresi 20.-24. Âyetler “Evlilik”le ilgilidir. Nikâhta veya gelin mevlidlerinde okunması âdet olmuştur.

MEVLİD ÖNCESİ KONUŞMA ÖRNEĞİ

3 Aralık 1998 tarihinde Berat Kandili nedeniyle KANAL 6’da yayınlanan Mevlid-i Şerif Programında kürsüden yapılan konuşma:

“Beraat” kurtuluş demektir. Bu gece kurtuluş gecesidir. Allah’ın rızasını arayan, Allah’ın rızasını yaşayan kulların gerçek kurtuluşa nâil oldukları gecedir. Bu gece, gelecek yıl olacak işlerin tâyin edilip, tasnif edilip, bölümlendirilip hükme bağlandığı gece. Yeni bir yılın yeni defterinin ilk yaprağının açıldığı gece. Allah-ü Taâla, amel defterimizi günâh kirleriyle lekeletmesin bize inşallah. Kardeşlerim! İnsanlığın hidâyet rehberi olan Kur’an-ı azimüşşân Levh-i Mahfuz denilen Allah katından dünya semâsına bu gece intikal ettirildi. Oradan da rasûl-i Kibriyâ efendimize yirmüç yıllık bir süre içinde âyet âyet inerek tamamlandı. Kur’an-ı Kerîm eskilerin tâbiriyle “.....-i rahmettir. Rahmetin kendisidir. Bu gece Allah’ın rahmeti yağmur gibi yağıyor buraya. Allah’ın nûru akıyor buraya. Allah’ın resulü şöyle buyurdu: “Şaban’ın onbeşinci gecesi olunca gündüzünü oruçla, gecesini namaz ile ihyâ edin zira bu gece Allah, dünya semasına tecelli ederek “Yok mu afv ü mağfiret isteyen, onu affedeyim, yok mi rızık isteyen onu rızıklandırayım, yok mu bir musibete dîcâr olup da âfiyet dileyen ona âfiyet vereyim. Yok mu şunu isteyen, yok mu bunu isteyen?” diye tanyeri ağarcaya kadar hitâb eder. Nidâ eder.

Yine Allah’ın resulü buyurdu: “Şaban’ın onüçüncü gecesi rabbime ümmetim için niyâzda bulundum. Ümmetimin üçte biri affolundu. Ondördüncü gecesi yine ümmetim için rabbime irtica ettim, dua ettim niyâzda bulundum. Üçte ikisi affolundu. Onbeşinci gecesi bu gece yine niyâzlarımı, dileklerimi ümmetim için tekrarlardım. Ümmetimin hepsi affoldu” buyurdu. Allah ü Taâlâ bizleri affolanlardan eylesin.

Yine resullullah buyurdu: “Bu gece Allah-ı azimü’s şân Benî Kelb kabilesinin koyunlarının kılından fazla kulu affeder. Benî Kelb kabilesi Arabistan’da koyunlarıyla, sürüleriyle meşgul bir kabile. Onların koyunlarının kollarından daha çoğunu affeder buyuruyor. Fakat burada Allah’a ortak koşanlar müstesnâ.

Yine Allah’ın Resulü buyurdu: ” İçinde sönmez bir kin ve düşmanlık besleyen tövbesiz katiller, devamlı içki kullananlar ve zinâda bulunanlar, anaya babaya âsi olanlar, azgın develerin sahiplerinden uzaklaştıkları gibi Allah’ın rahmetinde uzaklaşırlar” buyurdu. Allah muhafaza etsin.

Kardeşlerim! Bugün, Allah’ın rahmeti yağıyor, nurları iniyor aramıza. Kapımıza geliyor. Gönül kapılarını açık bırakalım. Allah’ın rahmetine , Allah’ın davetine açık olalım. Emirlerini tatalım. O’nun rahmetini istiyorsak, merhametli olalım. Allah ü Taâlâ biz kullarını üstün meziyetlerle donattı. En şerefli bir şekilde yarattı, en güzel bir biçimde yarattı. Kendi sıfatlarıyla donattı, kendi ruhundan verdi. İnsanın kutsallığı buradan geliyor. İnsan Allah’ın halifesidir. Fakat insan ne olduğunun farkında

değil. Bakın büyük mevlevî büyüğü Şeyh Gâlip hazretleri şöyle buyuruyor: “Kendine dikkat et, hikmetle bak, kendini iyi tanı. Sen kâinatın, bütün mevcûdâtın özüsün, özetisin. Sen kâinatın gözünün nûrusun, gözbebeğisin” buyuruyor. İnsan mevkîini bilmeli, şerefini haysiyetini korumalı, kadr-ü kudretini bilmeli ve insanlığına yakışır bir biçimde davranmalı. Bayağılıklara, aşağılıklara tenezzül etmemeli. Kötü şeyleri kendisine bulaştırmamalı. Sevgi dolu olmalı. Sevmeli ki başkaları da onu sevsin. Merhamet etmeli ki Allah da ona merhamet etsin. Allah Resulü buyurdu: ” merhamet etmeyene merhamet olunmaz. Yerdekilere merhamet et ki gökteki de sana merhamet etsin” buyurdu. Allahın rahmeti, merhameti üzerinizde bulunsun. Gönlünüz Berat kandilinin nûru ile dolsun. Aziz ve muhterem dinleyenlerim (KANAL 6 3 Aralık 1998).

TÜRK MEVLÜDÜ

Gece uçun kuşlar yuvalarınızdan,
Geçin yavrunuzdan, geçin varınızdan.
Yıldızlar sarkın bu gece kandil olup,
Bulutlar, dağlara inin mendil olup;
Baykuşlar, neş’eli şarkılar söyleyin,
Ay, imrenip arza yaklaşsan öğleyin.
Kör, dökülen kandan açıp gözlerini;
Top’la söyleyecek dilsiz sözlerini;
“ALLAH, ALLAH” sesi sağır kulaklarda...
Zafer marşı gürler durgun ırmaklarda.
Öyle bir ân ki bu, müsavi kurt kuzu.
Bildim ki budur hayatın tadı tuzu:
Yaratabilmek... Bir şey yaratabilmek;
Ya gökte yaşamak, ya yere eğilmek...
Bazlama küll oldu kora dönen sacda,
Yapraklar titreşir kurumuş ağaçta,
Susuzluktan yanar “Kızıldağ” toprağı
Parlar (Topal Gazi Ali)’nin orağı
Dişler kenetleşir, göz fırlar dışarı;
Nedir bu kükreyiş, daha gece yarı?
İnlemeli anam, inlemeli dağlar.
Bu dem belli değil: kim güler, kim ağlar;
Yalnız bir şey belli: tümsekler gebedir...
Arslanlar fırlıyor inlerinden bir bir;
Tan yeriyle kızıl koca-tepe başı
Tek bir işaret yürütür dağı, taşı:
“İLERİ!” buyruğu enginde cınladı...
Tekrar ayan oldu yaşamanın tadı...
Kazanılacak her davaya baş gerek;
Türk’e savaş gerek, Türk’e savaş gerek!...
Bazan pıhtılaşır, bazan durulaşır;
Fakat her asıl kan bir mucize taşır.
Nehir iki gider bir silkinir yolda
Göğüste iman ve kuvvet varsa kolda;

Zulmetler serilir, insanlık yücelir,

Her (Sevr)'in ardından bir ATATÜRK gelir...
 Kötürümler koşuyor, gülüşüyor dullar...
 “Dumlu” ovasında başladı davullar...
 Gelincikler açtı Afyon tepeleri...
 Ay yalnız o gece taktı küpeleri.
 Dağ dağ yayılıyor kıpkızıl bir duman
 Tâ Tınaztepe’den kişnedi küheylân
 Türklük vâdilerden sel gibi koparak
 Bacılar yazmayı al bayrak yaparak
 Uçar gibi çılgın koşulan ey gün, gel!
 Nasıl emrimizde çalışmıştı ecel?
 Yeni “yirmi altı ağustos” içinde;
 Yine dünkü hızdayız, dünkü yeminde:
 Merhaba, ey otuz ağustos sabahı
 Merhaba, ey İzmir yolunun felâhı
 Merhaba, bizimle bayram eden kuşlar,
 Merhaba, bastıkça çöken dik yokuşlar.
 Merhaba, korkudan tir tir titreyen gül
 Merhaba Sakarya , kıvrılarak dökül!
 Merhaba İnönü, barut kokan toprak
 Merhaba, kalplerle dalgalanan bayrak.
 Merhaba, toprağı için ölen insan;
 Merhaba, ölürken bile gülen insan.
 -Zafer melekleri inmiş şerbet sunar-
 Merhaba, ey Kocatepe, Dumlupınar...
 Merhaba, bulutla inen kardeş, baba;
 Merhaba Çankaya kartalı, merhaba
 Yolundayız: kalk-bak; yurt yayında okuz
 Türklük var, sen varsın, hiç birimiz yokuz.
 Sana lâayık olmak her Türk’ün borcudur...
 Yakında zamana emredeceğiz: DUR!
 Tutunca zamanın alev yelesinden
 İzmir’e uçulur Afyon kalesinden... (Attilâ 1941: 7-9)

DAVETİYE-AFIŞ-BROŞÜR

1. Berat Kandili Mevlidi İlânı

DAHA İYİSİNİ SEYRETMEK İÇİN

tegerete

Mevlid Programı : Açılış Konuşması: Habib Görün (Konya Müftüsü), Kur'an-ı Kerim: Hüseyin Arı, İlâhî: Konya İlâhî Grubu, Mevlid (Tevhid Bahrî): Ali Toprak, Kur'an-ı Kerim: Ahmet Akıncı, İlâhî: Konya İlâhî Grubu, Mevlid (Velâdet Bahrî): Ahmet Çalısır, Ara Duâ: Hasan Öztürk (Kur'an-ı Kerim Kursları Müdürü), Kur'an-ı Kerim: Mehmet Mermer, İlâhî: Konya İlâhî Grubu, Mevlid (Merhûpa Bahrî): Nuri Yılmazgözü, İlâhî: Konya İlâhî Grubu, Mevlid (Mî'râc 1 Bahrî): İsmail Coşar, İlâhî: Konya İlâhî Grubu, Mevlid (Münâcât Bahrî): Ömer Faruk Belviranlı, Kur'an-ı Kerim: Hasan Hüseyin Varol, Duâ: Prof. Dr. Orhan Karmış
TGRT'nin telefon numarası : 0212 - 652 25 60

Berât Kandili

**Konya
Hacı Veyszâde
Camii**

Mevlid

Bu akşam 20.15 canlı

TGRT
"Hürriyet Radyo-TV"

2. Ölüm Mevlidi İlanları

HAYATININ BAHARINDA ELİM BİR KAZA
NETİCESİNDE KAYBETTİĞİMİZ
ARKADAŞIMIZ CANIMIZ

AYHAN ÇÖYGÜN'Ü

VEFATININ 40. GÜNÜNDE ANIYORUZ.
ARKADAŞLARIMIZI VE TÜM
SEVENLERİNİ BEKLERİZ.

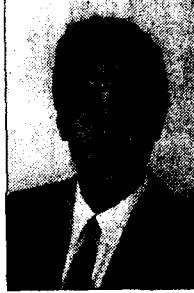
Yer : KOLATEPE CAMİİ
Tarih : 05.10.1998
Saat : 13.30

HATİM, MEVLİD

Ailemizin kıymetli varlığı

SARUHAN'ın

vefatının dokuzuncu senei
devriyesi 29 Ekim 1998
Perşembe Beykoz, Karlıtepe,
Çobançeşme Cad. (Tel: 0 216 -
320 37 47) evde Hatim Kuran-ı
Kerim indirilecektir. Bütün
müslüman kardeşlerimize
teşrifleri için duyurulur.

KARDEŞLERİ, SAVAŞ, SAİT, BANU

3. Anma Mevlidleri
-Türk İslâm Şehitleri

MEVLİD-İ ŞERİF

**29.06.1996 tarihinde
Mamak Çarşı Camii'nde
öğle namazından sonra
Türk İslâm Şehitleri için
Mevlid-i Şerif okutulacaktır.
Tüm halkımız davetlidir.**

Mamak Ülkü Ocakları

-İhsan Tamgüney (Sultan Baba)

GECELERİ ZAHİD, GUNDUZLERİ MUCAHİDDİ

**VEFATININ 6. YIL DÖNÜMÜNDE
İHSAN TAMGÜNEY (SULTAN BABA)
HOCA EFENDİYİ RAHMETLE ANIYORUZ.**

KONUŞMACI : Şevki YILMAZ (Rize Milletvekili)

GRUP : Ensar Kardeşler

PROGRAM : Açılış
Kuran-ı Kerim
Konuşmalar
Slayt Gösterisi
ve Süprizler

**TÜM
KARDEŞLERİMİZ
DAVETLİDİR.**

TARİH : 24 Kasım 1996 Pazar

SAAT : 12.30

YER : Demet Kültür Sarayı
İvedik Cad. No: 129
Demetevler-ANKARA

*NOT: HANIMLARA YER
AYRILMIŞTIR.*

YERLEŞİM YERİ: 24.11.1996

-Mehmet Zahit Kotku

Vefatının 16. Yıl Dönümünde Mehmed Zahid KOTKU

ANMA PROGRAMI

9 Kasım 1996 Cumartesi

Kocatepe Konferans Salonu
Saat: 12.30

Doç. Dr. İsmail KILIÇOĞLU
Korkut ÖZAL (İstanbul Milletvekili)
Prof. Dr. Cihangir AKIN
Fehim ADAK (Devlet Bakanı)
Dr. Hüseyin Emin ÖZRUİK

10 Kasım 1996 Pazartesi

Kocatepe Konferans Salonu
Saat: 12.30

Mehmet Zahit KOTKU PAZARI

Prof. Dr. Osman TÜRELLİ
Doç. Dr. Yakup CİCEK
Kemal ATAMAN
Prof. Dr. Hüseyin Gazi BAS

14 Kasım 1996 Perşembe

Hacı Bayram Camii
Yatsı Namazını Müteakip
Mevlid-i Şerif

İLKSAV

İLİM KÜLTÜR VE SANAT VAKFI

& HAKYOL

Eğitim
Yardımlaşma
ve Dostluk

VAKFI

-Bediüzzaman Said-i Nursî

BEDİÜZZAMAN MEVLİDİ

Başta PEYGAMBERİMİZ (a.s.m.) olmak üzere, bütün PEYGAMBERLERİN,
SAHABE-İ KİRAMIN, EVLİYAUULLAHIN, İSLÂM MÜCAHİTLERİNİN,
ŞEHİTLERİMİZİN ve EHL-İ İMÂNIN mübarek ruhlarına;
hususan, büyük İslâm âlimi ve müceddidi

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSÎ'nin

muazzez ruhlarına ithaf edilmek üzere,
Hatm-i Kur'ân ve Mevlid-i Şerif okunacaktır.

Bütün Müslümanlar dâvetlidir.

KOCATEPE CAMİİ-ANKARA

20 Ekim 1996 Pazar

Öğle namazından sonra
(Hanımlar için yer ayrılmıştır)

ORGANİZASYON:
YENİASYA
GAZETESİ

İstanbul Telefonlarımız: 0212-455 88 59, 514 01 64, Faks: 0212-515 67 62. Ankara Telefonlarımız: 0312-418 95 46, 418 14 96, 425 55 32, Faks: 425 03 30

-Bediüzzaman Said-I Nursî

BEDİÜZZAMAN MEVLİDİ

Bağrı PEYGAMBERİMİZ (s.e.m.)
bütün PEYGAMBERLERİN
SAHABE İKRAMININ İYİ HAULI
İSLAM MÜCAHİTLERİNİN
ŞEHİTLERİMEZİNİN ŞEHİT MÂNÂSINI
mübârek gûlâlarına, hususî olarak
büyük İslâm âlimi ve müceddidi

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSÎ'NİN
muazzez ruhlarına ithaf edilmek üzere Hatm-i Kur'ân ve
Mevlid-i Şerif okunacaktır. BÜTÜN MÜSLÜMANLAR DÂVETLİDİR.

KOCATEPE CAMİİ-ANKARA

ORGANİZASYON
YENİASYA 19 Ekim 1997 Pazar
GAZETESİ

İstanbul Telefonlarımız: 0212-055 08 51, 514 01 04 Faks: 0212-013 07 62
Ankara Telefonlarımız: 0312-410 95 40, 410 14 90, 425 65 32 Faks: 425 03 36

ÖĞLE
RAMAZAN
SONRA
Harmanlar 1997
Yeni Asya

4. TRT Televizyonu Mevlid Programı

22

4 ŞUBAT 1997 SALI GÖND KADIR GECESI MÜNASEBETİYLE
 SİNNAR MERKEZ CAMİİ'NDE OKUNACAK MEVLİD PROGRAMI

10'	KONUSMACI	:	Sayın Başkan
5	KUR'AN-I KERİM	:	Şefik UTLU
23'	İLAHI	:	Mustafa AYDIN İlahi Gurubu
8	TEVHİD	:	Ali TOPRAK
5	KUR'AN-I KERİM	:	Kurban KUMAS
23'	İLAHI	:	Mustafa AYDIN İlahi Gurubu
8	VELADET	:	Mehmet Emin GÜLER
2	ARA DUA	:	İl Müftüsü
5	KUR'AN-I KERİM	:	Cemil AYAZ
23'	İLAHI	:	Mustafa AYDIN İlahi Gurubu
7	MİRAC I	:	Abdullah YİĞİT
10'	MİRAC II MÜNACAAT:	:	Hamdi AYDIN
5'	KUR'AN-I KERİM	:	Turan BAYCAN
10'	DUA	:	Adem URAN
	YÖNETİCİ	:	Bilal ESER

Y E D E K L E R :

MEVLİD	:	Mustafa ERTÜRK
KUR'AN-I KERİM	:	İbrahim TUTKUN

5. Kutlu Doğum Haftası Programı

KUTLU DOĞUM HAFTASI

Peygamberimizin doğum yıldönümleri 1989 yılında Türkiye Diyanet Vakfı tarafından **KUTLU DOĞUM HAFTASI** olarak kutlanmaya başlandı. Amacımız, 13. asırdan beri Türklerde büyük törenlerle kutlanan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in doğumunu yeni bir şekilde kutlamak ve günümüz insanlarına Peygamberimizi tanıtmak ve sevdirmektir. Kültürel yozlaşmanın arttığı, misyoner faaliyetlerine paralel olarak gittikçe yayılma istidadı gösteren Noel Baba ve kurtarıcı İsa imajları karşısında Müslümanlara ve her dinden insanlara Hz. Peygamber'in şahsiyetini örnek insan olarak takdim etmektir.

Türkiye Diyanet Vakfı, bu amaçla her sene birer haftalık anma günleri tertiplediği gibi, her sene yeni bir yarışma açarak kültür ve dini edebiyat sahasına canlılık ve dinamizm kazandırdı. Na't, münacât ve Siret-i Nebi yarışmaları bunlardan bazılarıdır. Bu faaliyetlerimiz çok büyük bir alaka görmüştür.

Bu yoğun alaka ve istek karşısında bu sene bütün Türkiye'de kutlama programları hazırlanmıştır.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

KUTLU DOĞUM HAFTASI

(Hz. Peygamber'in Doğumul)

PROGRAMINA TÜM HALKIMIZ DAVETLİDİR

I- AÇILIŞ

Tarih: 8 Eylül 1992 **Sah:** Saat: 14:00

Yer: Türkiye Diyanet Vakfı Kocatepe Camii Konferans Salonu

1. Açılış Konuşması
Rıza SELİMBİBAŞOĞLU
Mütevelli Heyeti Başkanı
2. Protokol Konuşmaları
3. Siret-i Nebi Yarışması Ödül Töreni
4. Konferans
Doç. Dr. Hasan ŞAHİN
Kaza Kader Anlayışı Açısından
Günümüz İslam Dünyasının Tahlili

II- MEVLİD

Kocatepe Camii
8 Eylül 1992 Ya'isi namazını müteakip

III- PANEL

Tarih: 12 Eylül 1992 **Cumartesi** **Saat:** 14:00

Yer: Türkiye Diyanet Vakfı Kocatepe Camii Konferans Salonu

Konu: TOPLUM VE DEVLET KARŞISINDA KİŞİ HAKLARI

Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY

Öğretim Başkanı

Konuşmacılar:

İSLAMDA BİREYİN TEMEL HAKLARI

Prof. Dr. Hüseyin HATEMİ

OSMANLI UYGULAMASINDA BİREY (FERT) HAKLARI

Dr. Mümtaz'er TÜRKÖNE

HASIN KARŞISINDA KİŞİ HAKLARI

Dr. Mustafa ÇALIK

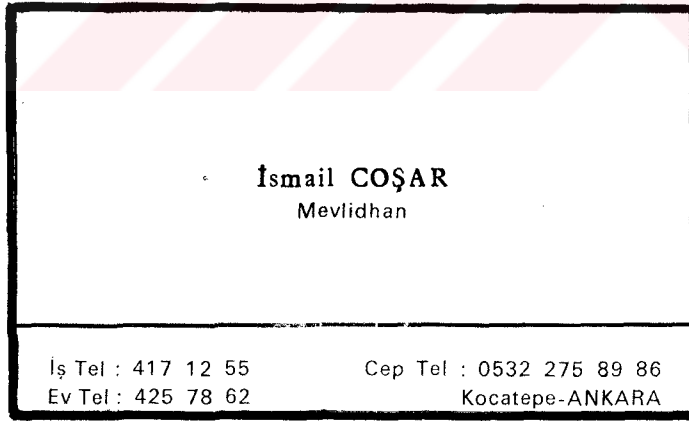
SOSYALİST SİSTEMDE FERT HAKLARI

Dr. Ümit ÖZDAĞ

BÜYÜK DEĞİŞİMLERDE TARİHİN MANTICI

Taha AKYOL

6. Kartvizitler

7. D   n Davetiyesi

«Siz kitabın bir kısmına inan ediyorsunuz, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? İ  nizden bunu yapmanın cezası d  nya hayatında rezil olmak. Kıyamet g  n  nde de boylarını en siddetli azaba u  ratılmalardır.» BAKARA - 85

«İnsanlar sadece «İman ettik» demekle buralıp imtihan edilmeyeceklerini mi sanıyorlar? Doğrusu biz, onlardan   nekileri de imtihan ettik. Allah elbette s  z  ne sadık olanları da bilir, yalancılara da bilir.» ANKEBUT - 2 - 3

«Allah i  in evlenen, Allah i  in evlendiren, Allahın dostlu  unu kazanır.» H. Ő ERİF

UYSAL VE KILIÇ AİLELERİ

Suna ile Abdullah'ın

*D   n ve Nik  h t  renlerine
e  inizle birlikte te  riflerinizden
maddul  k duyarlar.*

Anneleri
Zelha Uysal
Zehra Kiliç

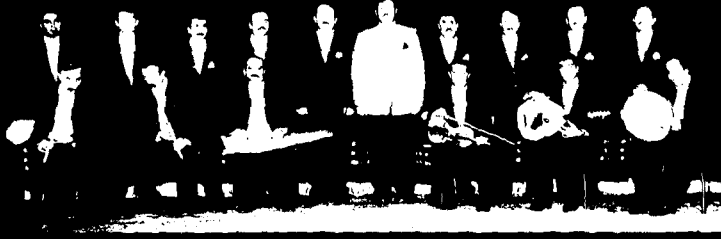
Babaları
Fevzi Uysal
A. Osman Kiliç

NOT :

15 - 6 - 1991 Cumartesi g  n   -   zel İdare D   n Salonu'nda saat 13.30 da Nik  h, m  teakiben bay ve bayanlara D   n programı.

16 - 6 - 1991 Pazar g  n   g   le namazından sonra Emre Mah. 125. Cadde 134 nolu evimizden golin çıkarmaya. (Emre kahveleri   st  )

8. Semâ Gösterisi İlân

Şef: ALİ TOPRAK

TASAVVUF MUSİKİSİ KONSERİ VE SEMA GÖSTERİSİ

Tarih :

Yer :

Saat :

Muracaat : ANKARA TASAVVUF MUSİKİSİ SEMA TOPLULUGU HÂFİZ VE
MEVLİDHANLAR DERNEĞİ

Adres : Hükümet Cad. Hükümet Han 8/20 Ulus/ ANKARA Tel: 310 85 15

9. Semâ Gösterisi Davetiyesi

Yazın 1974 yılında
Mevlânâ'nın 724. Vuslat Yıldönümü
Anma Törenleri için hazırlanmıştır.